

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke:
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkesztőbizottság
GOMBOCZ ZOLTÁN, GRATZ GUSZTÁV, GYALÓKAY JENŐ,
HEGEDŰS KÁLMÁN, HERCZEG FERENC, HÓMAN BÁLINT,
JANCSÓ BENEDEK, KENÉZ BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC,
KORNIS GYULA, LEPOLD ANTAL, PETROVICS ELEK,
RAKOVSZKY IVÁN ÉS RAVASZ LÁSZLÓ

SZERKESZTI SZEKFŰ GYULA

VI. KÖTET
1929 MÁJUS—AUGUSZTUS

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Kiadótulajdonos:
MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

HÓMAN BÁLINT
elnök

GRATZ GUSZTÁV
alelnök

BALOGH JÓZSEF
titkár

Minden jogot fenntartunk

AZ ARISZTOKRÁCIA¹

ESZEMLE hasábjain a közelmúltban két figyelemreméltó cikk foglalkozott ezzel a mindig időszerű és talán állandóan megoldhatatlan kérdéssel.

Az egyik Csehi Pogány Bélának az arisztokratizmus és az oblomovizinus Összefüggéséről szóló szellemes fejtegetése.² ő az „arisztokratizmust“ főleg és elsősorban esztétikai nézőpontból szemléli; szerinte az arisztokratizmus nemzedékeken keresztül elért kikristályosodás, tehát az érznek, a szívnek, az ízlésnek, az élet leélésének felsőbb megjelenési formája, ő is elismeri azt, hogy az arisztokratizmusban beteljesedik a természetnek folytonos tökéletesedését célzó munkája és miután az eszme, a végcél létrejött, az örök gondviselés elállítja a működtető erőt és beáll az enyészet. Új elemek törnek fel, forradalmárok, akik hivatva vannak győzelmükkel a petyhüdt arisztokrácia vértét felfrissíteni. Ezek az úttörők helyet követelnek, s ha elég erősek, a következő csoport fellépéséig az élet útján maradnak, ha gyengék, elpusztulnak. Az ő jövőjük megsejtése teszi mélabússá és borongóvá az arisztokratákat, akik az általuk képviselt szépnek pusztulását látják ízléstelen elemek előtörésében.

Csekonics Erzsébet grófnő, akinek Magyarországról út angolnyelvű munkája számos barátot szerzett szerencsétlen nemzetünknek, nem ilyen egyszerű helycsere-folyamatra vezet vissza az arisztokrácia válságát.³ Ő is felveti azt a kérdést, hogy ki az igazi arisztokrata. Eredeti meglátással a paraszt, a csöcselék és a középosztály véleményét foglalja össze, ha nem is teljesen az életnek megfelelően, amikor azt mondja, hogy a paraszt és

¹ Kiváló szociológus munkatársunk itt a napjainkban folyó hírlapi polémiától függetlenül válaszol ugyané tárgyról szóló két korábbi cikkünkre. Cikke hozzánk a hírlapi polémia előtt érkezett. Ehhez képest a hasábjainkon folyó vita most is távol tartja magát a hírlapi vita aktualitásaitól, hogy ne mondjam, személyeskedésétől, s megmarad azon elvi magaslaton, melyen azt előbbi cikkíróink megindították. A kérdés teljes megvilágítása természetesen még messze van, a hozzá vezető útra azonban rámutat jelen cikkünk, mikor fölveti a kérdést, vajjon az arisztokrácia fennmarad-e mint osztály. Úgy látszik, az európai és amerikai társadalom mai állapota és jövő iránya nem kedvez ennek, s nincs kizárva, hogy talán már a mai magyar arisztokrácia sem igazi osztály, amint bizonyára nem is rend (státus, ordó) többé, bár ezen rendi múltjára emlékeztetőül ma is speciális szerepe van a törvényhozásban. Az arisztokrácia problémája mindinkább átalakul a nagybirtok problémájává, viszont a nagybirtokos osztály már többé nem tisztán arisztokratákból áll. A probléma illetően feltevése egyrészt egyedül hozhatja meg a társadalomtudományiig helytálló, objektív megoldást, másrészt az arisztokráciára is méltányosabb, mert például annak nagybirtokkal nem rendelkező tagjait megmenti azon rájuk nézve méltánytalan kérdezősködéstől, hogy hol van közöttük egy új Széchenyi. *A szerk.*

² Magyar Szemle: IV. kötet, 4. (16.) szám, 385. és köv. old.

³ Magyar Szemle: V. kötet, 2. (18.) szám, 161. és köv. old.

arisztokrata között alaptermészetük egyezése következtében könnyű a megértés; a különböző életviszonyokat feltüntető és különböző rétegekben elhelyezkedett csöcselék ellenben gyűlöli az arisztokratát, a középosztály pedig bizalmatlan vele szemben. Meghatározása szerint az arisztokrata „a hagyományokban, vezéri szerepben, felelősségérzetben nevelt generációkon át többé-kevésbé jólétben élő, évszázadok óta művelt és széles látókörű családok sarja“. Ő is hangsúlyozza az arisztokráciában meglévő, a szép megbecsülésére vonatkozó hagyományokat és művészi érzéket. Csekonics grófnő szerint az arisztokrácia hivatása az, hogy az emberekben meglévő nemesebb ösztönöket, eszménységet és széles látókörű, megértésen alapuló nagylelkűséget, bátorságot, hűséget, szilárd gondolkozásmódot képviselje. Nem tagadja, hogy az arisztokrácia ma nem felel meg teljesen hivatásának; ismételten utal a degeneráltságra, de történelmi magyarázatát adja a könnyelműségnek, amely szerinte részben a felsőbb körökben honos zárkózottságra vezethető vissza, s az érzelmek és bajok eltitkolásán is alapul.

Nagyon fél attól, hogy a fejlemények az arisztokráciát háttérbe szorítják, pedig szerinte történelmi időkben a műveltséget a főpapság és főnemesség ápolta és terjesztette, a magyar kultúrát és alkotmányt az erdélyi főurak és politikusok, főnemesek védték meg, mozdították elő a gazdasági szervezkedést, ők telepítették be az Alföldet, ők iskoláztatták a népet, ők adakoztak jótékonyaságra, kultúrára, keresztény sajtóra.

Az arisztokráciának szerinte le kell mondania sok külsőségről és fenn kell maradnia észbeli és karakterbeli tulajdonságainak. A diplomáciai pályára elsősorban alkalmasak, az emberbaráti, testvéri érzék nagyobb mértékben fejlődött ki náluk, mint a demokráciában, tehát legfeljebb arról lehet szó Csekonics grófnő szerint is, hogy egyesek „felküzdjék“ magukat az arisztokrácia soraiba, ezeknek azután 0 is bámullattal adózik.

Mikor e két cikkel szemben eltérő álláspontot foglalok el és a cikkek elemzése közben törekszem a magyar felső osztályok szerepének megvilágítására, én is abból az elvből indulok ki, hogy abszolút egyenlőség az életben sehol sincs. Felsőbbek és alsóbbak, rendelkezők és alkalmazkodók tehát kétségkívül sokáig, valószínűleg mindig lesznek. Ezt csak úgy lehetne kizárni, ha minden ember kivétel nélkül jó, művelt, önzetlen és belátó lenne, amely cél felé törekedni kell, de elérni ezt az állapotot aligha lehet és a reálpolitikusnak ezt a lehetőséget számításai köréből ki kell zárni.

A felső osztályokat azonosítják egyesek az arisztokráciával, jóllehet a kettő egymástól különböző jelenség. A politikai tudomány magyar mestere szerint¹ az arisztokráciában a hatalom a felsőbb osztálynak vagy rendnek, tehát a társadalom szerves tagozatának birtokában van. Lényege, hogy azért tekintessék valaki a felső osztályhoz — vagyoni alap- vagy rendhez — élethivatásilag tartozónak, mert az általános jónak megvalósítására különös tehetsége van. Concha hangsúlyozza azonban azt, hogy a származás és vagyon erre vonatkozólag csak vélelmet adhatnak, a kiválóság felismerésére csak eszközök, amelyek idővel felmondják a szolgálatot. A természetes kiválóság, a döntő tényező, mesterséges kiváltsággá válik át, a helyes alapelv elfajul és társadalmának nem elővivője, hanem visszafejlesztője lesz.

Nagyon vitatható ilyen körülmények között, hogy az arisztokrácia

¹ Concha: Politika 1. kiadás I 162—163. és 356. és köv.

a kiválasztódás helyes elve-e a társadalom fejlődését illetően. Nem ringatjuk magunkat illúziókban és tudjuk, hogy feltétlen orvosszert jelentő szervezési elv nincs. Különösen tudjuk azt, hogy a 19. században, megelőző korszakok visszahatásaként, egyedül üdvöztetőnek tartott demokrácia sok hibát és hiányt rejt magában. Ennek ellenére annak a gyanúnknak kell kifejezést adnunk, hogy az az elv, amely elnevezése szerint a legjobbak uralmát akarja biztosítani, ellenben még védői szerint is ezt a célt pár nemzedék élettartama alatt már meg hiúsítja, igen kevéssé lehet alkalmas arra, hogy akár a világpolitikai krízisben lévő világrész, akár hányatott hajóhoz hasonló helyzetben lévő hazánk jövő sorsát lényegesen befolyásolja.

Concha Győző csak szebben és tudományosabban fejt ki azt a gondolatot, amit Csekonics Erzsébet és Csebi Pogány Béla is kifejezésre juttatnak: az arisztokráciának bizonyos időközön belől szükségképpen beálló züllését, hanyatlását. Ha azonban ez így áll, ha a degenerálásnak be kell következnie és a kasztta, önző érdekszövetséggé vált arisztokrácia bizonyos idő múlva feltétlenül szembehelyezkedik az általános emberi és nemzeti közérdekkel, akkor joggal vethetjük fel azt a kérdést, hogy a kiválasztódásnak más módja nem biztosíthatja-e az eredményt, a vezetésre hivatottak uralomra juttatását, az örökletes arisztokráciával járó veszélyek és hátrányok nélkül. Erre a kérdésre nem felelt az a kicsit cinikus megjegyzés, hogy más társadalmi osztályokban is van hiba és egyik sem teljesíti ideálisan kötelességét.

Keyserling¹ Magyarországot csak eszközül használja fel arra, hogy saját arisztokratikus eszméit viszonyainktól teljesen függetlenül kifejtse; tőle függetlenül a fajvédő konzervatív politika egyik kifejtője a faji ideál megtestesülését, a faj tökélyét teszi az arisztokrácia természetes alapjává.²

Valóban a faj tökélye-e azonban az arisztokrácia általában és különösen nálunk?

Az angol lapokban állandó panasz tárgya, hogy a kapitalisztikus rendszer túlhajtása, a nagy vagyonnak nem tisztán angol kezekben felhalmozódása és ennek következtében idegen eredetű elemeknek a Viktoria-éra alatt az angol arisztokráciába történt tömeges felvétele kiforgatta azt eredeti mivoltából. Ha az ember az angol képeslapoknak a főúri összejövetelekről, lóversenyekről közölt képeit nézi, önkéntelenül meglepődik azon, hogy mily kevés jellegzetes angol arc szerepel az estélyi ruhás vagy vadászkontösben levő társaságokban.

Lényegűg ez a helyzet nálunk is.

A nevet nem tekinthetjük egyetlen, sőt nem is jellegzetes ismérvnek a nemzethez tartozás, a faji jelleg nézőpontjából. Mindenesetre különös azonban, hogy még Csonka-Magyarországon is a felsőházi tagok választására jogosult hercegi, grófi és bárói családok között annyi idegen nevűt találunk.

Feltűnő továbbá az is, hogy a magyar arisztokrácia túlnyomó többsége egészen friss eredetű: a Habsburgokat megelőző időre

¹ Das Spektrum Europas. 239. oldal. V. ö. Magyar Szemle: III. kötet, 3. (ti.) szám, 234. 1.

² Keltz S. Konzervatív világrend. II. 27. old.

csak az Erdődy és néhány erdélyi gróf vezethető vissza, némelyek a 16. és 17. században, a túlnyomó többség Mária Teréziától és utódaitól kapta címét, úgyhogy Keltz Sándor némi joggal említheti meg náluk az igazi hagyományok hiányát.¹

Nem hagyható továbbá figyelmen kívül az sem, hogy a Habsburg-házbeli nagy magyar arisztokrata családok, melyek a nemzeti érzés letéteményesei voltak, gyorsan kihaltak, a Rákócziak száz évig, a Thökölyek annyi ideig sem voltak fent, a Zrínyiek nemzeti szerepe is alig lépi át a száz esztendő; helyükbe a Habsburgok a dolog természete szerint megbízható elemeket ültettek, olyanokat, akik az uralkodóháznak nehézségeket nem okoztak. Innen ered a temérdek indigéna, de innen származik az a jelenség is, hogy a 18. század óta annyi, az udvarnak szolgálatot tett főtisztviselő kap főnemesi címeket.

Óvatosan kerüljük azt, hogy egyoldalúak legyünk és az értékes egyedeket magában rejtő főnemesi osztállyal szemben ne a legszigorúbb tárgyilagosság alapjára helyezkedjünk. Nem mulaszthatjuk el azonban annak kiemelését, hogy a Széchenyi Istvánok, Batthyány Lajosok, Wesselényi Miklósook félisten alakja mellett, jobban mondva velük szemben ott látjuk a Pálffy Fidéleket, a Forgách Antalokat, a Zichy Hermannokat, mint a nemzetellenes törekvéseknek kész eszközeit.

Kérdés most, melyik fajta tekinthető közülök a faj legöntudatosabb képviselőinek? Nemzeti szempontból világos a dolog, de faji szempontból nehéz volna ma válaszolni. Vájjon az arisztokrata, ha már a nemzeti jelleget nem mindig képviseli szerencsésen és oly gyakran nem kifejezője a nemzeti öntudatnak, nem tekinthető-e embertanilag szép, kitenyészett, vezetésre teremtett típusnak?

Kétségtelen, hogy a született arisztokratánál bizonyos külső jelleg felismerhető: a köznyelv is arisztokratikus magas termetről, keskeny kézről, jó formájú lábról beszél. Ezek azonban bizonyos életmód következtében kialakult tulajdonságok; a magyar parasztság körében részben szintén feltalálhatók. A főnemesi családok sarjai nálunk a magyar faji jelleggel ellentétes típust képviselnek: sok közöttük a szőke, sápadt arcszínű, világos szemű egyén, ami jele a Habsburg-korszakban belékerült és mesterségesen elősegített német és szláv vérkeveredéseknek; a tetszetős külsőt és az erős, fáradtságbíró testet illetőleg pedig nem különbek a középosztálynál.

Az arisztokrata — ha tudatában van felelősségének és helyzete veszélyének — törekszik arra, hogy testét erősítse, bátorsága és üdésége révén is urává váljék embertársainak. Innen ered az arisztokratának sportszelleme, ezért volt azelőtt jóformán kivétel nélküli szabály néhány évnek a hadseregben töltése. Most ez a szellem mintha teljesen kiveszett volna; az utolsó olimpiász magyar kiküldötteinek sorában csak a lovasok között találunk főnemeseket, akik nem is sok sikert arattak; a hadseregből jóformán teljesen kimaradtak; a sportok közül a testet és jellemet egyaránt fejlesztő úszás, evezés, vívás terén teljesen idegenek; egyedül az ügyességszámba menő motorsport és a semmi-

¹ Id. m. II. 54. old.

féle megerőltetést sem igénylő galamblövészet terén vannak eredményeik.

Nem látjuk azonban annak jelét sem, hogy a nemzedékek hosszú során át felhalmozódott erkölcsi és értelmi tőkét nagyobb lendülettel használnák fel. Ezelőtt néhány évtizeddel nemcsak mágnás felfedezőink, utazóink voltak, akik közül Széchenyi Béla, Teleki Samu, Zichy Jenő grófok a földrajzi tudomány terén jelentős nevet vívtak ki maguknak, hanem mágnás regényíróink is: Jósika, Eötvös, Kemény, sőt még az öreg Podmaniczky Frigyes is első babérjait az irodalom terén aratta. Ezzel szemben ma — eltekintve egy-két erdélyi mágnástól — az irodalom és művészet berkeibe a főnemesség tagjai közül senki sem hatol be.

Némileg hiányos az arisztokraták érdeklődése a közügyek iránt. A nagybirtokosok érdekeit elsősorban védő mezőgazdasági egyesülés: az OMGE, állandóan arról panaszkodik, hogy a tagdíjak hátralékosan folynak be és a nagybirtokosok egyrésze távol marad. A mezőgazdasági kamarákban látunk főúri neveket és dicséretreméltó működést ezek viselői részéről, ez azonban főúraink számához viszonyítva elenyésző kisebbség. A jótékonyági, közművelődési egyesületekben többnyire csak nevük szerepel, mint a hogy Magyarországon is az a beteges vélelem uralkodik, hogy egyesület vagy akció csak akkor vezethet sikerre, ha elnökké vagy díszelnökké történelmi név viselőjét választják.

Az ifjabb főúri nemzedékben feltűnő sok a lelkiismeretes, sőt óvatos gazda s ehhez képest a mágnások könnyelműségéről szóló tételt revideálni kell. Feltűnő sok olyan főúri családot ismerünk, amely a gazdasági válság hátrányait takarékossgal ellensúlyozza; a várbeli vagy Múzeum-nyegyedbeli háztartást felozlatták és a vidéki kastélyban folytatnak lehetőleg kis költséggel járó életet, óvakodván attól is, hogy túlzott beruházásokkal terheljék meg azt a birtokot, amely kevésbé intenzív kezelés mellett is gondtalan életet biztosít számukra. Az óvatosság és takarékoság azonban kifejezetten polgári, sőt kispolgári erények, amelyeket nem a felsőbbeknek és különösen nem a főúri rendnek vagy nagybirtokos osztálynak kell képviselnie, amelyre a nemzeti élet munkamegosztásában egészen más feladatok várnak.

Bizonyos bírálattal kell fogadnunk azt a tételt is, hogy a született főnemes őseitől jó szívet, áldozatkészséget, a művelődés jelenségei iránt érzéket örökölt. Nem igen látjuk hazánkban azt, hogy a magyar mágnások az amerikai milliomosok példáját követve, saját megterhelésükkel tartanának fenn jótékonyági vagy művelődési intézményeket. Az a néhány és érzékenységek kímélésére fel nem sorolt példa, amikor egyik vagy másik mágnás ilyen irányban tevékenykedett, többnyire azt mutatta, hogy a kezdeményezés munkáján és mérsékelt anyagi áldozatokon felül főleg államsegélyre alapította intézményét, amely esetleg különös rendeltetése vagy fényűző berendezése miatt nem is fért el az állam művelődési vagy jótékonyági programjában, inkább zavart keltett. Hiába keressük az elmúlt egy-két évtizedben a kórház- és iskolaépítő, könyvtáralapító mecénások között mágnásaink nevét: egyetlen kivétel az Apponyi-örökség ügye, mert a Vignyázó-család

csak legutóbb nyert grófságot és színvonala a köznemesség átlagos szintjét nem haladta meg.

Örök hálánk illeti a Nemzeti Múzeum alapítóját, a Legnagyobb Magyar és mágnás barátait, akik vele együtt vetették meg alapját a Magyar Tudományos Akadémiának, valamint több közgazdasági intézményünknek. Nem mulaszthatjuk azonban el annak kiemelését sem, hogy ők még saját korukban is meglehetősen elszigetelt jelenségként hatottak; utalunk Széchenyi naplójának több helyére, — utódaik ezen a téren nem igen voltak mecénások, Széchenyin és társain kívül később inkább a főpapságnak részben grófi, részben polgári eredetű soraiból kerültek ki. A magyar kultúra és alkotmány megmentése terén a köznemességnek, katolikus szerzeteseknek és szegény protestáns prédikátoroknak, a jogtalan tömegeknek vannak hervadhatatlan érdemei; mindezek ebben az időben bámulatra méltó csodálatos kitartással és ragaszkodással maradtak meg a nemzeti nyelv és nemzeti hagyományok keretein belül. Ezt az 1843—44-i országgyűlésen nem kisebb ember, és nem rosszabb mágnás, mint Zay Károly gróf, evangélikus egyetemes egyházi és iskolai felügyelő állapította meg éppen a Legnagyobb Magyarral szemben, aki az összeszólalkozás hatása alatt el is ájult.¹

Nemcsak közcélokra nem áldoz a magyar főúri rend többsége, — aminek élénk jele a Milotay István által felhozott az az eset is,² hogy az erdélyi menekülteknek 1916-ban a dúsgazdag és a háborús konjunktúrát élvező tagokból álló Nemzeti Kaszinó mindössze 3.000 K-t szavazott meg — hanem magánéletében, szükségletkielégítés formájában sem mozdítja elő oly mértékben az irodalmat és művészetet, mint ahogyan tehetné.

Szinte teljesen ismeretlenek nálunk oly főúri képtárak, mint amelyek nemcsak a londoni palotákat és a flamand, meg németalföldi patriciusok házait, hanem a szomszéd Bécs főúri otthonait is ékesítik. Alig egy-két, nemzeti szempontból is szerepet játszó magánképtárról van tudomásunk; a képvásárlás túlnyomóan a nagyipar és nagykereskedelem, valamint a szellemi szabadfoglalkozásúaknak legmagasabb színvonalon lévő rétege részéről megy végbe, amit eléggé igazol az, hogy mikor nemrégiben a magyar táj- és zsánerképzéskészítést rendezték, a katalógus tanúsága szerint csaknem kizárólag új magyar hangzású nevek szerepeltek tulajdonosokként. Legnagyobb könyv- és képfogyasztóink azonban az adózó nép filléreiből fenntartott nyilvános könyv- és képtárak.

Szemlénk alapján megállapítható tehát, hogy — legalább is nálunk — a főnemesek testi kiválóságára és szellemi, különösen tudományos és művészi képességeire alapított elmélet csak bizonyos korrektívumok mellett fogadható el. Ez annál figyelemreméltóbb, mert közönségünkben ma is nagymérvű, sokszor a nevetségesség határáig terjedő mágnásimádat van. Nemcsak megyéjében feltétlen úr a főnemes, akit családi neve nélkül, tisztán címén emlegetnek (a mi grófunk), hanem országos viszonylatban is. Angliát és bizonyos fokig Spanyolországot kivéve, nincs európai állam, amely a törvényhozáshoz külön

¹ Széchenyi Naplója, 1844 október 3
Tíz esztendő c. könyvében.

jogcímnek tekintené a főnemesi családhoz tartozást. Az önkormányzati életben a virilizmus intézménye és a virilistának más által való képviseltetéséhez való joga a főnemesek érdekeit is erősen szolgálja. Amit a főnemes akar, az többnyire teljesedik. Otthon a megyéjében, ahol nemcsak ő, hanem tőle függő egyének is törvényhatósági tagok, ahol gazdasági súlya van, ez könnyen érthető. Nehezebb azonban megérteni azt, hogy Budapesten, a központi kormányhatóságoknál, hivatalokban a hét- vagy kilencágú koronás névjegy beküldése után kitárul minden ajtó, felfordul a fogadási raid és csodás gyorsaságot mutat a bürokrácia különben annyira akadozó szekere. Élénk emlékezetben van még az az eset, amikor egy fiatal csaló visszaélt egyik legelterjedtebb és legtiszteltebb főúri családunk nevével és csupán a névhasználat alapján, minden igazolás nélkül gépkocsit, asszonyt kapott, sőt az állami hivatalok sorozatát vette igénybe ahhoz, hogy dohánycsészéjét szerezzon egyik pártfogolnának.

Ilyen körülmények között igazán alig lehet joggal panaszkodni a főnemesség háttérbe szorítása miatt. Ha nem használják fel azt az alkalmat, amelyet külföldön ismeretlen nagyságú földbirtokaik és úgy jogilag, mint társadalmilag előnyözött helyzetük jelent, úgy ez tisztán kényelemszeretetükre, részben felelősségerzethiányukra vezethető vissza.

Más lapra tartozik az, hogy közérdekű lenne-e a közéletben való erősebb szereplésük.

Csekonics Erzsébet grófnő is elismeri, hogy a közélet vezetőszerepére a mai főúrnak csupán egy része alkalmas. Ez gondolkozóba ejt abban a tekintetben, hogy a kötelességek teljesítéséről való lemondás nem következtetése-e a társadalom önkénytelen, ösztönös biológiai védekező mozdulatának.

Ha általában sem állapíthatjuk meg a főnemesek háttérbe szorítását, sőt azt látjuk, hogy minden téren erősen érvényesülnek, akkor még fokozottabban áll ez a politika mezejére vonatkozólag.

A politikába bekapcsolódást megkönnyíti a főnemesi családok eddigi örökös főrendisége, mostani kúriális választójoga is. A felsőház azonban világszerte kisebb jelentőségű, másodrangú szerve a parlamentárizmusnak és így érthető, ha az agilisabb, erélyesebb főúrnak az alsőházba tették át működésük színterét. Az 1918 előtti képviselőházban állandóan körülbelül 30 volt a mágnásképviselők száma és jelentős a százalékuk a csonka ország parlamentjében is.

A főnemes országgyűlési képviselők között mindig találunk kiváló képzettségű, lelkiismeretes, igazán előkelően gondolkozó, nagy horizonttal bíró férfiakat. A nyugodt előkészülés lehetősége, a kicsinyes életviszonyok fölé emelkedés bizonyos fokig valóban éppúgy megkönnyíti a sikereket a politikai pályán, mint a diplomáciáin. A főnemesi rendnek sokhelyütt elismert degenerálódási hajlama azonban lehetővé teszi azt, hogy ne csak a tehetséges főúr érvényesüljön a nemzet sorsára leginkább befolyással bíró ebben a két hivatásban, hanem a sekélyes és felületes elemek is. E mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy ha az előkészületi évek zavartalansága, idegen nyelvek és kultúrák megismerésének lehetősége meg is könnyíti a

diplomatának és politikusnak fejlődését, viszont az életviszonyokból való kikapcsolódás, a közvetlen küzdés hiánya igen könnyen egyoldalúvá, elméletivé, teoretikussá formálja az egyént. Ezért látunk világszerte annyi képzett, de az életviszonyokba behatolni nem tudó, a tényleges helyzetet meg nem értő mágnásdiplomatát és ezért volt világszerte annyi elvakult pártember (Brougham, Benónek), személyeskedő szónok a főnemes politikusok között. Ez alól természetesen Magyarország sem lehet kivétel. A nagytekintélyű mágnáspolitikusok döntő szerepe volt nem utolsó sorban oka annak, hogy a magyar politikai élet ferde irányban fejlődött és elsődrendű fontossággal bíró kérdések helyett nem egyszer másodrangú problémák feszegetésével mulasztottuk el soha vissza nem térő alkalmak kihasználását. Erre vezethető vissza az a személyeskedés, amellyel üldözőbe vettek egyes egyéneket, míg más, a főnemesi társasághoz tartozó politikusoknak súlyos beszámítás alá eső cselekményeket is (pl. a Szápáry-féle vesztegetés) nagyobb nehézség nélkül megbocsátottak.

A mágnáspolitikus már azon tény alapján, hogy tanult, dolgozik és képességeit a köz szolgálatába bocsátja, többet ér el, mint a hasonló képességű és munkabírási egyén és ha „alulról“ kezdi pályáját, akkor ez nem segédfogalmazóságot jelentett, hanem államtitkárságot, ámbar ennek tárgyi alapjai nem mindig voltak meg. Eltekintve néhány osztály- és rendi kötelékekből kimagasló, nemzetünk legértékesebb rétegéhez tartozó nagy mágnáspolitikusunktól, a politikával foglalkozó főuraknak zöme az állami ügyekkel foglalkozást olyanforma izgató sportnak tartja, mint a vadászatot. Ez pedig dilettantizmus forrása és a személyeskedésnek szülőanyja.

A magyar főnemesek visszaszorításáról, háttérbe vonulásáról nem beszélhetünk, tehát, ha a felsőház és képviselőház tagjainak névsorát, a Pénzügyi Kompaszt vagy akár a kormány összeállítását vizsgáljuk. Még kevésbé tehetjük ezt, ha az országos és vidéki városi életet, az emberek közötti érintkezés módját akár csak futó pillantásra méltatjuk.

Abban azonban, hogy a főnemesek ennyire érvényesülnek és így érdekeik többé-kevésbé könnyen kielégülnek, főleg és elsősorban a többi társadalmi osztály hibás, ha ugyan hátránynak minősíthetjük ezt a jelenséget a nemzet számára.

Köznemes, birtokos sértésnek veszi, ha mágnás szomszédja non hívja meg vadászatra és boldog, ha vele ott, mint egyenrangúvá érintkeznek; a vezető tisztviselő kitüntetésnek veszi a tegező megszólítást és ennek ellenében hivatalos szívességre könnyen kapható; a falu népe — amelyben annyi rejtett és olykor-olykor felszínre kerülő úrgyűlölet buzog — éljenez és meghajlik, ha szemtől-szembe találkozik a főúrral (annyira, hogy Csekonics grófnő valóban felteszi, hogy a paraszt szereti az arisztokratát). Ebben persze közrejátszik egy általános érintkezési forma hiánya, aminő például nyugaton minden társadalmi osztályt napi érintkezésben összeköt: nálunk jóformán teljesen hiányzik annak a lehetősége, hogy a különböző társadalmi osztályhoz tartozó emberek egymást megbecsülve, egymással saját osztálytudatuk és szokásaik megcsúfolása, megtagadása nélkül érintkezzenek.

E nélkül pedig aligha lehetséges a különböző társadalmi rétegeknek az összműködést lehetővé tevő érintkezése. E nélkül az sem valósulhat meg, ami ezidőszerint inkább jámbor óhaj, mint tény: a főnemesnek és a parasztnak, mint a természet ölen felnőtt egyéneknek kölcsönös megértése, amit különben a közöttük levő irtózatosságot érdekellentét a legtrikább esetben tesz lehetővé.

Nem adhatunk biztos feleletet arra, hogy az ily sok társadalmi és jogi előnyt élvező főnemesség befolyását, hatalmi körét fenyegető veszély és a közeljövőben bekövetkező a viszonyokhoz alkalmazkodni nem tudó tagoknak kiselejtezése. Hajlandók vagyunk inkább azt hinni, hogy — ha a jelek nem csalnak — ez a kiselejtezés nagyon sokáig nem fog bekövetkezni és ha hirtelen vagy lassú átmenettel átértékelési folyamat áll be, úgy ez majd az egész társadalmi réteget érinti. Nem olyan egyszerű ugyanis a helyzet, mint ahogy az arisztokratikus elv elméleti védői látják. Szerintük az élet kiselejtezi az oda nem való elemeket és a tudás, vagyon, erély révén kiváló egyének pótolják az ekként beállott hiányokat. A kiselejtezendő elemek azonban legjobban képviselik az arisztokratikus öntudatot és degeneráltságuk mellett is alkalmazkodó képességük, megalkuvási készségük kifejlődött. Nagyon könnyen megtörténhetik tehát, hogy éppen őket nem csapja ki az élet árja, amely esetleg összecsap értékesebb egyének feje felett, a Laroche Foucauldok a csatatéren maradnak, a koblenzi tábor pedig átmenti magát a jövőbe. Nagyon nehéz továbbá állást foglalnunk abban a kérdésben is, hogy az eddigi szervezési elvek a mi forradalmi átalakuláson átmenő világunkban mennyiben nyerne a jövőben alkalmazást. Az arisztokrácia lényege — amint láttuk — a közhatalomnak valamely társadalmi osztályhoz vagy élethivatáshoz rögzítése; ezért arisztokratikus például Szovjet-Oroszország és volt arisztokratikus az annyira demokratikusnak kikiáltott régi Athén. Nagyon kérdéses azonban, hogy lehetséges lesz-e a jövőben a közhatalomnak élethivatáshoz vagy társadalmi osztályhoz rögzítése. A fejlődési menet — ha nem tévedünk — az, hogy lehetőleg mindenkinek azonos művelődési és érvényesülési lehetőségeket biztosítsunk, a funkció szerinti elkülönülést az egyén előkészületi éveiben egyénenként végezzük és minden élethivatást, minden társadalmi osztályt a társadalom mai felsőbb rétegeinek életszínvonalához, szokásaihoz és jelenségeihez közelebb hozunk. A föld nemzetei közül ezidőszerint határozottan az Unió áll homloktérben, ahol ezt az irányt már határozottabban látjuk. A vezetők nagy része jelentéktelen ember fia, jelentékeny emberek fiai pedig visszasülyednek a szürke átlagba. Az étkezés és az élet kényelmi berendezései tekintetében éppúgy alig van különbség gazdag és szegény, előkelő és egyszerű munkás között, mint ahogy a modorban és ismeretkörben is dig látunk mennyiségbeli különbségeket, legfeljebb minőségbelieket. Megtörténhetik tehát, hogy az arisztokratikus elv a jövőben igen kevés szerepet fog játszani vagy éppen teljesen eltűnik, hogy helyet adjon más szervezési, vezető-kiválasztási tényezőknek.

Ilyen körülmények között Magyarország részéről legalább is kockázatos lépés lenne, ha az általános irányzattal szembehelyezked-

nek és ezt az elvet — bár megfelelő kiselejtezés és utánpótlás alkalmazásával — minden áron fenntartaná. A kiselejtezésnek és utánpótlásnak talán jogosultsága lett volna az elmúlt évtizedekben, amikor ezt a folyamatot nem tervszerűen irányították, hanem ötletszerűen alkalmazkodtak az eredményekhez. Most valószínűleg ugyanúgy járnánk ezzel, mintha a rádió és repülőgép korában törnénk a fejünket a gyorskocsi-közlekedés javításán.

Ez a megállapításunk természetesen nem jelenti azt, hogy a mai Magyarországon a főnemességgel, mint adott erőtenyezővel ne számoljunk, hogy el ne ismerjük ne csak egyes tagjainak kiválóságát, hanem azokat az értékeket is, amelyeket állandósága, szilárdsága révén a nemzet életében jelent; még kevésbé magyarázható megállapításunk úgy, mintha a főnemesség tagjaitól irigyelnők az élet küzdelmeiben megkülönböztetett állásukat és ne kívánnék azt, hogy minden tényező az erre érdemes főnemeselemek képességeik kifejtésére és a köz szolgálatába állítására alkalmat adjon.

A történelem tanúsága szerint a nemzetek társadalmi élete folytonos változáson megy át: ott, ahol társadalmi osztályok vannak, egyes osztályok megszűnnek, mások átcserelődnek, újak keletkeznek.

Ez a folyamat hazánkban is észlelhető.

A birtokos középosztály, részben önhibájából, felmorzsolódott és megmaradt része a legnagyobb nehézségekkel küzd, helyét kénytelen átadni új rétegnek.

A földeden középosztály feje felett összecsapott az ár, ideig-óráig bizonyos hatalmi berendezések birtoklása révén tartja magát a felszínen.

A nagybirtokosok — akik közül sokan kötött birtok jövedelmét élvezik — ezidő szerint még megállják helyüket.

Kérdés, hogy mit hoz a jövő?

Az európai fejlődés iránya szerint előbb-utóbb rákerül a sor a hitbizományok teljes feloldására és ha hosszú, százados fejlődési vonalat tekintünk át, annak során a földbirtok nivellálódását, a bankvagyonnak néhány kézből sokba átkerülését is meg fogjuk látni. S végső fokon ez a kettő: a föld és a tőke ma az úgynevezett arisztokrácia hatalmának alapja. Ha ez a fejlődés megindul, a túlnyomóan születési arisztokráciához tartozó nagybirtokosoknak ekkor kell majd megmutatniok azt, hogy mennyiben igazoltak a róluk táplált kedvező vélemények és mennyiben tudnak hasonló feltételek mellett a jövőben kétségtelenül emelkedő paraszt, ipari és kispolgári körökkel, meg a megmaradt középosztállyal a nemzeti építés munkájában versenyezni.

WEIS ISTVÁN

MAI FESTÉSZETÜNK ES KÖZÖNSÉGÉ

MAI FESTÉSZETÜNK és közönsége között egészen a kilencvenes évekig szinte teljes volt az összhang. A Múcsarnok kiállításaira tömegesen ellátogató publikum, melynek soraiban mind nagyobb számmal vásárlók is akadtak, gyönyörködve járt végig a termeken, emelkedett hangulatban tért haza; azzal a megelégedettséggel, melyet a művészet megértő élvezése fakaszt. Megállapításai vagy esetleges kifogásai csupán az egyes művészek tehetségére, vagy kedveltjei teljesítményének jobb-rosszabb sikerültére vonatkoztak, de a látottak és önmaga között egyáltalában nem érezett áthidalhatatlan szakadékot, nem kellett a fejét csóválnia, nem haragudott, nem undorodott. Akár tudatosan, akár öntudatlanul is, festői gárdánk termékeivel nagyjából egy síkon állónak érezte magát, mert művészeink híven kiszolgálták ízlését, elfogadható értelmet adtak vágyainak és a világról olyan képet nyújtottak neki, amilyennek azt, bár sokkal bizonytalanabban, mert nem alakítás útján, hanem csak emlékezetére és képzeletére támaszkodva, ő maga is el szokta gondolni.

A dicsőséges magyar múltból merített történelmi képek láttára kigyult és büszkén lobogott a hazafiság érzete, a népeletet festők ábrázolásaira elevenen dobogott fel nemzeti sajátosságaink szeretete, a választékosán alakító tájképfestés országunk regényes szépségeit, vagy messzi világrészek sóvárgott exotikumait tárta elénk, a zsánerfestés a kisdud emberi dolgok humorával mulattatott, az arckép életünk egy-egy kimagasló egyénisége tulajdonságainak jellegzetes összefoglalásával, vagy a női szépség magasztalásával foglalkoztatott, a csendéletek a szem javaiban dúskáló lélek intim hangulatait ébresztették, de mindez csak azért volt lehetséges, mert a közönség abban a meggyőződésben élt, vagy legalább úgy érezte, hogy mindaz, amit gyönyörködve látott, jól és úgy van megfestve, ahogyan ő is megfestené, ha festő volna, és így senkinek sem jutott eszébe, hogy jogosulatlanok, hamisnak, sőt vérlázítóan torznak, vagy együgyűnek nevezze azt, amit akkori festőink eléje varázsollak.

Ez a paradicsomi boldogság a kilencvenes években összeomlott. Egyesek afféle képekkel kezdtek jelentkezni, aminőket meghökkent közönségünk túlnyomó része idegenkedő megdöbbenésében érthetlenné, visszataszítóaknak érzett. Ezek a képek valamiképpen egy egészen más világból valók voltak, mint amelyet valóságnak tartott. Ugyszólván semmi közössége sem volt velük. Mást kínáltak, mint amit eddig megszokott, nagyon sok tekintetben mást. Nemcsak más témákat (mert hiszen különben sem ezektől függ a megértés), hanem

mindig más és szokatlan formákat, amelyek új természetlátásról, a világnak új érzékeléséről tanúskodtak és egészen más elemekből építették fel a képet, mint kedvelt festői. Szokatlan színekkel, szokatlanul laza vonalakkal került szembe, a részletekbe való gondos és pontos elmélyedés helyett durva elnagyolásokat kapott és így tovább, úgyszólván mindenben mást talált. És ez, ami kezdetben csak szórványos betegségnek látszott, rövid idő alatt valóságos járvánnyá fajult. Nemcsak a fiatal festők nagyrésze állott a múlttal szakító tévelygők mellé, hanem a már beérkezett művészek egy része is átnyergelt: elment az eszük, amint akkortájt ezt az elégedetlenkedő közönség megállapította. A métely azonban átterjedt a közönségre is, amely mind nagyobb tömegekben sorakozott az új törekvések mellé. A kezdetben bolondoknak tartott festők eladhatatlan képei magas áron találtak vevőkre, sőt a magyar pleinairizmus és impresszionizmus képviselői még a múzeumok kapuin is betörték, ahol valamikor azt hirdették róluk, hogy akkor hagyják abba a festést, amikor azt tulajdonképpen el kellene kezdeni. Am nemcsak behatoltak, hanem olyan döntő szerephez jutottak, hogy más alig juthat mellettük szóhoz, amit a nemrégiben megnyílt, Petrovics Elek rendezte, pompás, új magyar képtár is bizonyít.

Végül arra ébredtünk, hogy festészetünk nagy, mélyreható változáson ment át, amelyet közönségünk kezdetben ellenségesen fogadott ugyan, de aztán megértett, megszokott és jónak talált. Ez az elismerés azonban éppen úgy, mint a külföldön, nálunk sem lett általánossá, a festők táborával együtt a közvélemény is több részre szakadt, úgyhogy a szokásos politikai kifejezéssel élve, a baloldaltól a jobboldalig számos, bár egymástól néha csak árnyalatokkal elválasztott ízléscsoport alakult ki. De végül bizonyos egyensúlyba kerültek, az egykori haragvó ellenfelek között némi megértés mutatkozott, sőt közeledtek is egymáshoz, mert az akadémikus festészetbe nagyon sok naturalista-impresszionista elem szívódott fel, a naturalista impresszionizmus pedig lassanként szintén akadémivá lett, mégpedig a szó szoros értelmében, mert túlnyomó szerephez jutott a főiskolai oktatásban és végül éppen olyan élménytelen megszokássá vált, mint egykor a müncheni eredetű atelier-realizmus. De ha némi lehiggadással járt is ez a folyamat, nagy változásokat hozott: festőink termeléséből eltűnt az idealizáltan regényes tájkép, a zsánerképnek irtmagja sem maradt és éppen ilyen gyökeresen kiveszett a történelmi festészet is.

És íme, egyszerre csak ismét nyugtalanító tünetek jelentkeztek. Újra furcsa festők bukkantak fel és olyan különös festményekkel jöttek, amelyek talán még nagyobb zavart keltettek a lelkekben. Velük együtt olyan író barátaink jelentkeztek, akik szintén mindent megtagadtak, ami régi és akik legalább is olyan haraggal fordultak szembe az egykor forradalmi, de végül akadémikusokká lett impresszionistákkal, mint ezek és az egykori akadémikusok. Az úgynevezett expresszionizmus jelentkezésével újból valóságos bellum omnium contra omnes keletkezett. Az expresszionizmus mindent és mindenkit támadott, de őt is úgyszólván mindenki támadta. Aztán ismét a régi nóta jött:

a fiatalság jókora része az új törekvésekhez csatlakozott és így tettek némelyek a régiek közül is, a közönség egy része, különösen a fiatal nemzedékek, melléjük állott, a csupán éretlenkedő tehetségtelen forradalmiak kihulltak a rohamcsapatból, amelyből egy pár nagy tehetség napjainkban kezd művészetünk élére tömi, és odakint és idebent egyaránt megbecsülést vív ki magának.

De a közönség és a művészet szétforgácsolódása még nagyobbá vált. A nagyon háttérbe szorult régi akadémikusok nem csekély elégtétellel nézik, hogy az újakat új forradalmárok támadják. Képlegesen beszélve: a képzőművészet mezején mindenütt csupa bizonytalanul hullámzó harc, amelynek gyors változásaiba a közönség jókora része teljesen belézavarodik és még csak halvány reménye sincs annak, hogy az egykori egység művész és közönség között valaha is helyreálljon. Gondolkozók keresik az utat, amely ebből a kavarodásból kivezet és a bizonytalanul tapogatózó laikusok felvilágosítására komplikált teóriák alapján próbálják megrajzolni a képzőművészet jövőjét, de mint minden, kezdetben zavart ébresztő emberi átalakulásban akadnak olyanok is, akik a kivezető utat abban keresik, hogy a ma művészete elé az egykori ideálokat akarják odaállítani megváltásként.

A közönség elégedetlenkedését az újabb festői irányokkal szemben, szemléletesen fejezte ki legutóbb Csathó Kálmán, aki szépírói működésében a magyar középosztály átlaga szellemi horizontjának és ízlésének egyik legjellegzetesebb képviselője. Csathó a Képzőművészeti Társulat nemrégiben megjelent évkönyvébe „Zsákutcában“ címmel temperamentumos cikket írt mai festészetünk túlzásai ellen. Elpanaszolja, hogy aki végigsétál egy modern képkiállításon és látja azt a hol félnék, hol túlmerész titánkodást, amellyel nemcsak egyesek, hanem egész iskolák és irányzatok, újabb és újabb izmusok a jövőendő kapuját döngetik a halhatatlanságért, nem vihet művészi benyomásokat haza, hanem csak valami különös nyugtalanságot. Csathó eltűnődik, hogy miért szakadnak el a festők a jelentől, hogy jórésztük miért fest fantasztikus utópiákat? Miért nem képeket? Hiszen a festészet törekvése évszázadokon át a természet minél hívebben való ábrázolása volt. A naturalizmussal és annak mellékhatásaival beteljesedett a régi cél, a múlt század végének piktúrája természethűség szempontjából elérte a tetőfokot. A régi úton tehát nem lehetett tovább menni és az új meg új célkitűzések közben elérkeztünk a mai állapothoz, a teljes bomláshoz, amilyenhez hasonló zűrzavart nem mutathat fel semmiféle művészetnek semmiféle korszaka. Csathó ezt a festők szenzációhajhászásával magyarázza. A piktor ma szerinte kétféle képet fest, egyik fajtát a műkereskedőnek, azaz a publikumnak eladásra, a másik fajtát a művészközvéleménynek, egymás lefűzésére. Már pedig a tradíciót felrúgni nem szabad és a festőművészetet nem szabad a természettől elszakítani és ezért azok az utak, amiket a mai modemek követnék, nem vezetnek sehová. Mindezek az új irányok nem egyebek többé-kevésbé jóhiszemű blöfföknél, amelyek, mint az eddigi példák mutatják, nem is élnek tovább, csak rendesen addig, amíg egy új blöff el nem homályosítja, avultakká nem teszi

őket. Ha újra kell születni a művészetnek, ha meg kell újhodnia, azt, ahogy már történt, a klasszicizmuson át kell elérnie, de az új ekkor sem lesz más, mint a természetnek egy művész egyéniségén keresztül való visszatükrözése.

Ezek a kijelentések, amelyekben a képzőművészetről való gondolkozás Aristotelestől Zoláig ívelődő történetének emlékei revelálódnak, nem szorul polemikus elemzésre, aminthogy e cikknek különben sem vitatkozás a célja. Szemmel láthatólag ugyanabból a forrásból erednek, mely a művelt polgárembernek az új művészi benyomások ellen való idegenkedését táplálja, és védi a megszokottat a meg nem értett, idegenszerű újjal szemben. Ugyanez az érzés diktálta valamikor Keleti Károlynak Szinyei-Merse Pál csodás Majálisáról a lebecsülő sorokat; ugyanez fakasztott gúnykacajt a nézők seregéből Rippl-Rónai nagyszerű képeinek láttára, sőt mi több, ez tette egy ideig visszatásítókká a magyar naturalisták és impresszionisták képeit, akiknek pedig egyéb sem járt eszükben, mint hogy mentői közelébb férközzenek a természethez.

Kétségtelen, hogy közönségünknek a képzőművészet iránt érdeklődő, tehát a tárlatokat és múzeumokat látogató, művészbarát túlnyomó részét elsősorban is a jól-rosszul értelmezett tradíciók irányítják. Jónak és szépnek a már elfogadott művészetet tartja, tehát azt, melyet az idők futása szépnek, jónak ítélt. Tetszeni azonban valójában még ez sem mindig tetszik néki, tudata alatt minden szokatlantól idegenkedik és csak az a kép tetszetős előtte, melynek tárgya már önmagában is tetszetős, amely a természeti, az úgynevezett valóságban már megadott szépséget lehető híven utánozza. A művész-történettől nagyinak odaállított festők között is főleg azokat szereti, akik eme követelményeknek megfelelnek, így külsőségeiben valóság-gal bámulja Holbeint, de bár dicséri, nem érti és nem szereti Daumiert, Goyát, a kései Rembrandtot, e lázas álomfestőket, akiknek szertelensége félelemmel tölti el. A festészetben is a saját maga látásmódját keresi, amely nem alakít át, mert képzelettel, nem emel ki, nem hangsúlyoz, nem hagy el semmit, mert nincsen semmi hozzáadni valója. S ha valaki, akit az elmúlt idők ízlése még nem féltelt, másképpen lát és érez, mint elődjei és kiszabadul a pusztán csak ismételtető látás korlátái közül, másképpen lát és érez, másképpen láttat és éreztet, mint ahogyan a publikum megszokta, kezdetben feltétlenül elzárkózik előle, kineveti, passzivitásába fullasztja, vagy a rendelkezésére álló eszközökkel támadja is.

Ez a réteg túlnyomó többségében nagyon csekély képzőművészeti kultúrával rendelkezik. Nem arra gondolok ezzel, hogy nem tanul, nem olvas, nem gondolkodik, mert mindezt meg is teheti és mindez mégsem segíthet. Mert nem ez a lényeges, mert mindez csak szurrogátum, hanem arra célzok, hogy nekünk nincsen százados, velünk együtt nőtt képzőművészeti kultúránk. Más egy olasz, egy francia, egy német ember képzőművészeti atmoszférája, mint a miénk. Ezeknek a nemzeteknek van évszázados képzőművészeti múltjuk, nekünk legfeljebb csak irodalmi van. A mi festészetünk, mint állandó folyamat, alig egy évszázados, s így a nemzeti élet tavának csak egy

vékonyka rétegét tudta áthatni és ennek sem vált lényeges életszükségletévé. Kezdetben csak néhány arisztokratából állott ez a réteg, míg lassanként a gazdagodó polgársággal is megerősödött, de a képzőművészet egyiküknek sem vált igazán szívügyévé. A múlt század vége felé már lassanként javulni kezdett a helyzet. A polgári elem gyors gazdagodása és a véle együtt fellépő kultúrszükségletek végül kitermeltek egy a művészetekkel melegebben barátkozó embercsoportot, amely nyugateurópai értelemben véve is elég érett volt a művészet továbbfejlődésének megértésére, szeretetére és istápolására. De még mindig elenyésző volt a túlnyomórészt a középosztályhoz tartozó, úgynevezett művelt emberek számához képest, amely viszont a nemzet egészéhez viszonyítva maga is csak jelentéktelen kisebbséget képviselt.

Ezek a képzőművészethez közelébb jutottak már más szemmel nézték és nézik ma is festészetünket és annak törekvéseit, mint az átlagosak. Ennek a típusnak, ha ugyan csekély számuk miatt egyáltalában szabad típust emlegetnünk, mindig egyik legkiemelkedőbb reprezentánsa volt gróf Andrássy Gyula, aki legutóbb a Nemzeti Szalon négy századik kiállításának tárgymutatójában összefoglalta a képzőművészettel állandóan foglalkozó, hosszú életének tapasztalatait. Andrássy már egészen más hangokat üt meg, mint a Csathó képviselte polgári aggodalmaskodás. Egy olyan ember művészeti politikáját tárja fel, aki a festészet múltjának teljes ismeretét és megbecsülését jelenének teljes megértésével és a jövőjébe vetett hittel tudta összekötni és mindig előtte járt korának. Mindig alázatos volt a művészettel szemben, mert inkább önmagában, mint a művészet jövőjét keresőkben kételkedett. Elmondja, hogy mindig törekedett magában a sokoldalú művészeti megértést kifejleszteni, a művészi lélek legkülönbözőbb megnyilvánulásaiiba behatolni. Már akkor vett egy Claude Monet-t, amikor alkotásait még elítélték és művei nem találták meg az utat a francia múzeumokig. Rippl-Rónai hívei közé tartozott, mikor ezért még sokan gúnyolták, egy Szinyei-Mersét szerzett, amikor ez még nem volt divatos. Az elnöksége alatt álló Nemzeti Szalont pedig úgy irányította, hogy az a kor szelleméből eredő különböző iskoláknak és kísérletezéseknek még akkor is módot adjon a bemutatkozásra, hogy a többi irányokkal a versenyt felidézzék, ha elveiket és tanításait téveseknek tartotta.

Pedig erősen kialakult egyéni ízlése és tiszta, világos meggyőződései voltak. Így például ma is feltétlenül tévesnek tartja a legmodernebb irány amaz alapgondolatát, hogy a festészet és szobrászat a művész érzését a természettel való szakítás útján, szuverén önállósággal kifejezésre juttathatja, mint a zenész, aki egészen új hangharmóniákat alkot, olyanokat, melyeket nem a természetből, hanem saját lelkéből merít. Tudja Andrássy, hogy a fejlődés útja nem folytonos emelkedés, hanem az emelkedés és süllyedés változása és nem minden, ami divat, értékes és tartalmas, őt ösztöne inkább a magukban állók mellé állítja, mint a tömegmozgalmak és népszerű irányok mellé és mégis sohasem ellenezte olyan törekvések bemutatását, amelyeket nem értett meg. Még azokét sem, amelyeket hatá-

rozottan téveseknek tartott. Mert mindig felmerült benne az az érzés: hátha mégis téved, hátha van jó és igazság abban, amit elítél, amiben a jót és igazat nem tudja felismerni. Hátha a haladás és kiemelkedés egyik szükséges stádiuma a téves irányzat kipróbálása is, ha másért nem, csak azért, hogy mentői hamarabb kiderüljön, hogy a sokak által egyedül helyesnek tartott irány egyszerű útvesztő, amelyre fordított minden erő és idő pusztá pazarlás. Ki tudja nem fog-e maga a tévedés is végelemzésben használni? Ki tudja nem lesz-e az expresszionizmus végeredménye az, hogy a művész nagyobb bátorsággal fog a természettől eltérni, mint eddig tette, éppen azért, hogy a természet által gyakorolt elementáris erejű hatásokat megközelítse és jobban tudja kifejezésre juttatni, mint ahogyan eddig sikerült? Ki tudja, hogy a tévedéseiből visszatérő igazi művész nem fog-e helyes alapokon a jövőben több bátorsággal és sikerrel dolgozni, mint a múltban tette? Andrásy nem fél attól, hogy elméleti okoskodások alapján álló új kísérletezések a régi művészetet veszélyeztessék és tőle az elsőbbséget elhódítsák. Bármilyen hatalmas legyen a divat és a modernizmus vonzó ereje az egymást utánzó, sokszor birkaszerű emberiségre, meg van győződve, hogy nagyobb erő rejlik az igazságban, a szépségben, a festőiességben és a mindig más és más, mindig szép és nagyszabású, mindig elragadó természetben. Jobban fél a sablontól, a vaskalapos reakciótól, a régi egyszerű utánzásával járó uralomtól, a művészi bátorság meggyengülésétől, mint a merész kísérletektől és ballépésektől.

Festészetünk közönségének az a része, mely az Andrásyéhoz hasonló elvekhez igazodik, feltétlenül a legértékesebb csoport. Ma körülbelül az egész vonalon ez tölti be a képzőművészet életével összefüggő legfontosabb hivatalos és nemhivatalos pozíciókat és belőle rekvirálódik a vásárlók túlnyomó része is. Ez a típus a mérleg nyelve a mindenképpen maradiak és a mindenképpen újítók között. Mert, hiszen természetes, hogy az utóbbiak is jókora szerepet játszanak a művészeti élet nyilvánosságában. Ez a forradalmi ízlésű közönség számra mindenesetre jóval kisebb, mint a maradiak tábora. A vidék társadalmából jóformán majdnem teljesen hiányzik, inkább elterjedt a fővárosban és itt is főképpen a fiatalabb és legfiatalabb nemzedékek politikailag és társadalmilag forradalmi módon gondolkozó részében, amelynek számát és jelentőségét képzőművészeti vonatkozásban sem szabad lebecsülni. Ez a réteg persze éppen oly kevés, sőt talán még kevesebb veleszületett képzőművészeti kultúrával rendelkezik, mint a jobbmódú polgári csoportból kialakult konzervatív, de mindenáron azon van, hogy tudását tanulással e téren is fejlessze. Az intellektualitásnak az a beavatkozása, mely a képzőművészet egykoron tudatlanul lejátszódó, ösztönszerűen szerves belső átalakulásának folyamata helyébe a mindent előre kispekuláló, de intuitív teremtő erővel nem mindig rendelkező irányokat és művésztipusokat állított, szinte végzetes erővel ejtette rabul ezt a gárdát, mely politiko-szoriális életprogramja kiegészítéséül természetesen két kézzel kap minden oly művészi változáson is, mely a múlttal élesen szembehelyezkedik, a nélkül, hogy meggyőződne arról, amihez különben kellő ítélőkép-

sége sincs (mert hiszen ez az ítélőképesség nem intellektuális karakterű, hanem inkább intuitív és érzéki), hogy van-e egyáltalában művészi teremtőerő az eget ostromlók merész erőlködéseiben? De ha ízlésében nagyon fogyatékos is ez a csapat s ha vásárlóerejében még gyöngébb, átütő erő szempontjából mégsem jelentéktelen. Szinte páratlan lelkesedéssel veszi körül a maga művészeit, ünnepli és buzdítja őket, sőt ami különösen nálunk fontos, politikai megtámasztást is nyújt nekik. Az expresszionizmus és konstruktivizmus törekvéseit kinevezi hivatalos proletárművészetnek, azt hirdeti róluk, hogy ők sugározzák a kollektív proletárlelket, és megfeledekzik arról, hogy a proletárhoz a legémelyítőbb olajnyomat áll legközelebb, csak ezt érd, csak ezt élvezzi teljesen semminemű forrásból sem táplálkozó művészetiségében.

E forradalmi közönség tulajdonkép képzőművészeti kérdésekben is nagyon csekély igényű. Forradalmi értelmisége vezeti, de művészeti ösztönei alig vannak. A legszélsőbb tehetségtelenség legvadabb és a képzőművészet szigorú korlátai között el nem férő ötleteiért is lelkesül, amivel még inkább megtéveszti és rongja művészeit, de viszont egy pillanatig sem szabad megfeledeknünk arról, hogy pompás erkölcsi hátvéd azok számára, akik újításaikkal valóban nagy művészetet teremtnek, de a polgári maradiság részéről kezdetben csak gúnykacajra számíthatnak.

E forradalmi ízlésű képzőművészeti közönség ma a lehető legélesebben szembefordul beszajkózott meggyőződése alapján az impresszionizmussal, holott egyedei legtöbbszörre impresszionisták, és utálja a festőiséget, amelyhez különben nincs is érzéki kultúrája és szakadatlanul monumentalitást követel, bár undorodik az egyén hősi nagyságától. A monumentalitás emez erőszakolásában a képzőművészet közönségének ama csoportjával érintkezik, mély egyébként a legtávolabbra esik tőle: a nacionalistákkal.

Ezek képviselőiben nem régiben Dóczy Jenő, e kiváló kritikus, adott jellegzetesen nacionalista programot, ugyancsak a Képzőművészeti Társulat évkönyvében. A nacionalizmus és fajtság képzőművészeti szerepét elemezvén (mellesleg megjegyzem, hogy egy régi fogalomzavart próbál itt tisztázni), kifejti, hogy a céltudatos és helyes művészetpolitikától el lehet várni, hogy a nacionalizmust, mint értékfokozó tényezőt, gondozásba vegye a képzőművészetben. Sohse volt talán rá nagyobb szükségünk, mint ma, hogy nacionalista művészetünk legyen, hogy múlt századbeli nagyszabású történelmi festészetünk, melyet az impresszionizmusnak eszméktől irtózó irányzata háttérbe nyomott, méltó folytatókra találva, megújuljon és nemzeti megújulásunknak hatalmas emeltyűjévé izmosodjék. Nacionalista festészetünk feltámadásának legfőbb akadályozója az a balítélet, mely teljesen elhatalmasodott a műtermék világában, hogy t. i. az igazi művészet számúzi a gondolati elemet, az irodalmat. Ez a vélemény Dóczy meggyőződése szerint tarthatatlan és csak az impresszionizmus elavult hagyománya. Csökevény a művészek gondolkodásában. Hiszen az impresszionizmuson már régen túl vagyunk s ma már be kellene látni minden művésznek, hogy sem a festészet, sem a szobrászat

nem merülhet ki a faktúrában s egyik sem lehet lelki tartalom nélkül. Mai magyar ember lelkének pedig lehet-e értékesebb tartalmi elem a nemzetépítő nacionalizmusnál? Miért hiányozzék ez a festők vásznáról? Minden cikk, kritika, tanulmány, mely ezt a balvéleményt a babonák világába igyekszik száműzni, mely a művészeket jobb belátásra készíti, a nacionalista művészetpolitikát szolgálja, melyet azonkívül az állam és a szűkebb közösségi testületek is istápolhatnak mindenféle anyagi és szellemi eszközökkel.

Hogy festészetünk Dóczy követelményeinek a jövőben mennyiben felelhet meg, ez piktúránk és közönségünk egymáshatásának egyik legérdekesebb kérdése, amely már nem csupán e közönség mineműségétől függ, hanem úgyszólván az egész magyar lelkiélet problémája. Elsőben egy nemrégiben szerzett tapasztalattal próbálunk hozzá közeledni. A debreceni egyetemek díszítésére gróf Klebelsberg Kuno, vallás- és közoktatási miniszter, a megszokott polgári méretű képeknél jóval nagyobb falfestménypótló képeket rendelt. Ezek közül legutóbb az Emst-Múzeum egyik kiállításán, három volt látható. Kettőt Rudnay Gyula festett, egyet Iványi-Grünwald Béla. Mindhárom alkotás megegyezett abban, hogy híjával volt mindenemű monumentalitásnak. Ezek a félig-meddig történelmi ízű festmények kisméretekhez illő festői ötletek erőtlen felnagyításai voltak, üresen, megoldatlanul hagyott jókora felületekkel, kalimpálva szét hulló, vagy önmagába beleragadó kompozícióval. Pedig Rudnay és Iványi-Grünwald legislegjava festőművészeink közül valók, sőt Iványit valamikor nagyobbmértű, bár legtöbbször dekoratív, alakos kompozíciók is foglalkoztatták. Vagy vegyünk egy másik példát: Dudits Andor nagyméretű képeit az Országos Levéltárban. Ezek külsőségekben, mert régi, jól bevált sablonokra támaszkodnak, sikerültebbek ugyan, de bennük sincs akkora művészi alkotó erő, hogy valódi monumentalitássá kristályosodjék. Úgy látszik tehát, hogy egyáltalában nem elég, ha művészeinket nagyméretű megrendelésekkel ösztönözzük, nem elég, hogy valóban kiváló művészeink vannak, ha ezek a művészek éppenséggel nem olyanok, akiknek a nagy stílus éltető elemük. S ha Székely Bertalan pécsi képeire gondolunk, mint egy letűnt kor utolsó nagy eredményeire, akármilyen sajnálkozással, de bele kell nyugodnunk, hogy ma nem élnek közöttünk Székely Bertalanok, ami viszont egyáltalában nem zárja ki azt, hogy mégis egy olyan nagyszerű festői gárdánk legyen, amelynek műveivel diadalmasan járhatjuk be egész Európát.

Mindebből az következik, hogy festészetünk legutóbb elmúlt évtizedei nem kedveztek a festői monumentalitásnak. Talán a fiatalabb gárda nagy arányokban kibontakozó tehetségeiből fog idők múltával kialakulni egy a naturalista impresszionizmusnál és az átalakítóbb jellegű posztimpresszionizmusnál hatalmasabb, nagyarányú architektúráknak díszére váló és terjedelmes falfelületeket diadalmas erővel kitöltő festészet, amire például Szőnyi István pályafutása jogos reményeket támaszt; de azoktól, akik a naturalista impresszionizmus, vagy a posztimpresszionizmus formaromantikájának emlőin nőttek fel, nagy kompozíciókat feltételező monumentalitást remélni meddő dolog.

És itt felvetődik aztán, hogy ez az új festészet, amelynek útját annyian szeretnék egyengetni, történelmi lesz-e, vagy pedig egészen más köntöst fog magára öltetni? Vagyis, hogy valóra válnak-e a Dóczy-féle nacionalisták imaginárius álmái, akik ott szeretnék folytatni a magyar festészet vonalát, ahol az Székely Bertalannal, vagy Benczúr Gyulával megszakadt? Nagyon sokan egyáltalában nem hiszünk ebben, mégpedig sokféle okból nem.

A művészet története nem ismer azonos megisméltlődéseket, mert benne mindig egy kor sajátos lelke nyilatkozik ki, és a mi korunké egészen más összetételű, mint az, amely a múlt század végén történelmi festészetünket létrehozta. Ezt az elemzést tulajdonképpen egész Európára általánosítva lehetne elvégezni, de ez már kívül esnék e cikk szándékain, és különben sem szükséges, mert nálunk, bár viszonylag parányi közületben, úgyis csak az általános európai áramlatok érvényesülnek, természetesen helyi módosulásokkal. E különbségek egyike az, hogy nálunk a történelmi festészetnek csakúgy, mint piktúránknak minden átalakulása nem tisztára bennszülött eredmény volt, hanem a külföldi magnak hazai földbe hullása és a belőle megindult virágzás. A mi történelmi festészetünk a franciának és németnek függvénye és amiképpen azok elsorvadtak, ő sem élhetett soká. Azért nem, mert a történelmi festészet talaja nálunk is éppen úgy elfogyott, mint a külföldié. A historizáló festészet legmélyebb gyökerével egy negatívumból szittá erejét, abból, hogy a 19. századnak hosszú ideig nem volt a minden ízében polgári és individualista létezésének megfelelő képzőművészeti stílusa, úgyhogy mint narkotikumhoz a művészeti historizmushoz nyúlt, miközben nemcsak a legkülönbözőbb stílusok álruháit öltötte magára, hanem a történelem kimeríthetetlen témagazdagságának csillogó kosztümjei mögé szeretett rejtetni és a história tárgyi nagyságával próbálta pótolni a kifejezőmód hiányzó eredetiségét. Mihelyt azonban a század a naturalizmusban és a belőle támadt impresszionizmusban önálló művészi nyelvhez jutott, a festészetben éppen olyan hamar vége lett a külsőségesen felfogott historizmusnak, mint a szellemi élet egyéb ágaiban is.

Nálunk a külföldről beáradó történelmi festészet az akkori magyar lélekben elsőrangú melegágyra talált. A kiegyezést a millenniumig követő évek a nemzet ragyogó diadalmenetének látszottak, a félig-meddig még egységes társadalom azt hitte, hogy a magyarság nagyszerű és romantikus történelmi múltjának ünneplése a festészetnek éppen olyan kötelessége, mint az irodalomnak. Nagy művészei lelkesen festették történelmünk regényes nagyságú jeleneteit. A jövőt mindenki rózsaszínben látta, nem csoda tehát, hogy a művészet a mindjobban kibontakozó nemzeti nagyság tündöklő álomképének ünneplőjévé vált és a múlt dicsőségéből a jelen gyönyörködtetésére színpadias élőképeket rendezett.

A század fordulója után, hirtelen megromlott ez a lelkes hangulat. Közben egy új magyar festészet fejlődött ki, amely a kézzelfogható jelen addig figyelmen kívül maradt szépségeit nyújtotta és az emberek életüknek mind súlyosabbá váló terhe alatt, megunták a múlt kosztümjeibe való öltözést. Bizony nagyon megváltozott a magyar élet. A szellemi

vezetést majdnem teljesen a város ragadta magához, a teljesen átalakuló termelés megbontotta a társadalmat, a perifériákon mindjobban előtérbe nyomult a nemzetiségi kérdés és ezek a bajok lassanként mind fenyegetőbbé váltak: a történelmi művészet karneválját sutba szorította a követelődő jelen. S amiközben a múlt és jelen élet-halálharcra készülődött, kitört a világháború, amelyből, Istenem, bizonyára nem kell százezredszer ismételni, hogy miképpen kerülünk ki. Az egykori regényes, sőt gyakran görögtüzes történelmiségnek egyszerre végeszakadt. Szó sincs róla, ma is, sőt tán még jobban, mint valaha, megbecsüljük hányatott fajunk ezeréves történelmének tanulságait, de az a színpadias beállítású történelmiség, amely mámorosán hamis megvilágításban láttatott meg velünk, úgyszólván mindent, örökre eltűnt. Ma történelmünkben nem a ma vágyai alapján megalkotott romantikus hősöket ünnepeljük, hanem megértést keresünk, mégpedig kizáróan csakis a realitások, de nem az egykori elkendőzések útján. Ehhez képest a mi történelmiségünk nagyon messzire esik az egykori regényes mámortól, mely nemzetünkben mindig vértanút, az egyénekben csak hősöket, vagy gazembereket látott. A kijózanodott és magába szálló ember hideg megfontolásával és európai mértékekkel mérjük múltunkat és nem a mi vágyaink méterével Európát.

Azonkívül, mint mindenütt másutt, nálunk is nagyon előtérbe tolultak az általános emberi dolgok, s a ma égető problémái, a társadalmi, gazdasági kérdések, az egyén küzdelme a közösséggel, az ember harca a természettel nem kívánnak történelmi kosztümöket, a maguk kendőzetlen és leplezetlen mivoltában tódulnak a művészet világába és táplálják azt, nemcsak témákkal, hanem a folyton átalakuló lelki élet új kifejezési módjaival is. Bizonyos, hogy a nacionalizmus szintén a más mozgó nagy erőnek egyike, de — és itt tévedett Dóczy Jenő — e nacionalizmusnak éppenséggel nem kell történelmi kosztümbe bújni, hogy a művészetben kifejeződhessék. Mert, hiszen a művészeti historizmust és a nacionalizmust azonosítani ugyancsak nagy tévedés, mert nemzetiségét sokkalta inkább kifejezi az, aki a korától kapott, szinte tudattalanul kialakult kifejezési módokon és témakörökön belül, saját életébe és világába markol, mint az, aki a múlt sugártörésén át akarja a jelent megvilágítani.

Ma egész Európa nagy és végzetes problémákkal vajúdik és azokkal vajúdunk mi is. Nemzetünk társadalmilag annyira szerteszt szaggatott, hogy egy hatalmasan egységes kultúrának, amely nélkül valóban monumentális művészet el sem képzelhető, ma legfeljebb tán csak csirái vannak meg. Festészetünk és közönségünk pedig kölcsönösen egymás függvényei, az egyik szaggatottságának pontosan megfelel a másiké. És hogy ebből a mai sokrétű helyzetből mikor és vajjon mily irányban születik meg egy új művészet hatalmas lendülete, ez olyan merész szellemtörténeti kérdés, amelyre ma jóhiszeműen alig adhat valaki határozott feleletet.

FARKAS ZOLTÁN

SÁROSPATAK ES FŐISKOLÁJA

E HAJDAN szabadalmas királyi város, ma nagyközség történetét Sárospatak történészei Ketel kun vitézig vezetik vissza, aki Anonymus szerint a Sátorhegy vidékét a Tolcsva folyóig adományul kapta Árpád vezértől, de András király Ketel utódaitól csere útján megszerezte ezt a birtokot, mert nagyon alkalmasnak találta királyi vadászatokra, azonkívül pedig ezeken a tájakon szívesen lakott felesége is, aki orosz vezér leánya volt s itt közelebb érezte magát szülőföldjéhez. Az Árpádházi királyok közül sokat tartózkodott Patakon II. András és V. István. Itt született II. András leánya, Szent Erzsébet és V. István fia, Kun László. A 14. századtól kezdve adományi birtok, előbb a Percnyieké, aztán a Palóczyaké, aztán megint a Percnyieké, majd a Dobóké, Lorántfyaké, a 17. századtól kezdve a Rákócziaké. 1720-ban a Trautson hercegi család szerzi meg a várat s a hozzátartozó birtokot, 1806-ban Bretzenheim Ágost herceg, 1876-ban Windisch-Graetz Lajos herceg. A magyar történelem és a művelődéstörténelem számos kimagasló alakja tanult, tanított vagy harcolt Patakon. Itt tanult Szalkay László, az esztergomi érsek s később a reformáció számtalan vezéralakja, itt tanított Comenius Ámos János, itt lakott a jezsuitaklastromban Sámbar Mátyás, aki Pósa-házi János református kollégiumi tanárral több nyilvános hitvitát rendezett a piacon, a kollégiumban és a templomok előtt, itt harcolt Csák Máté, itt verte szét Rozgonyi Sebestyén a cseh husziták seregét, János király a Ferdinándét, itt tartotta esküvőjét Balassa Bálint Dobó Krisztinával, itt volt a Rákócziak egyik állaadó fészke, itt fejezték le Bezerédj Imrét és Bottka Ádámot. Minden korban volt várurairól révén valami jelentősebb személyi vagy helyi kapcsolata az ország politikai történetével, az iskolázás történetében pedig mindenkor a legkimagaslóbb szerepet töltötte be. Múltjához méltó történeti monográfiát még nem írtak róla. A legjobb, bár alig pár lapos, történeti és művészettörténeti áttekintés Harsányt Istvánnak, a múlt évben elhunyt kiváló tudósnak, Sárospataki Kalauz című Baedekereben olvasható. A sárospataki kollégium tanárainak volna a feladata, hogy a város s az iskola történetére vonatkozó adatokat rendszeresen felkutassák, s keressék az okokat, amelyek Patakot iskolavárossá tették, hogy vajjon földrajzi helyzete determinálta-e azzá, Vagy az itteni dús, gazdag váruraknál egyszerűen az olasz renaissance-fejedelmek példájának hatása volt-e tudomány- és művészelpártolásuk?

Zemplén vármegye déli felében, Sátoraljaújhely szomszédságában, az országút mentén fekszik. Félköralakban magas hegyek lánca

húzódik el mellette, folyó fiit rajta keresztül s csak néhány templom tornya, a kollégium palatetős épülete, a malom, meg a Rákóczi-vár csonka bástyái emelkednek ki az alacsony házakból álló, lapos város tájképéből. A Bodrogtól nyugatra a Kárpátok egyik lánc, a Hegyalja erdők borította, déli és keleti lejtőjükön tokaji bort termő hegyei, keletre a nagy magyar Alföld lapályának széle, a Bodrogrköz, valamikor nagyobbbrészt ártér, ma a Bodrog szabályozása után, legelő és szántóföld. Az utas távolról gyönyörködik a község és környéke panorámájában, hogy annál nagyobb legyen csalódása, ha a négyszázados református kollégiumáról s Rákóczi-váráról híres Sárospatakon, ahogy barokk-nyelven nevezték, a „Bodrog-parti Athénben“ körültekint. Története után azt várja, hogy lépten-nyomon régi stílusú házak, renaissance-, barokk- és empire-építészeti emlékek fogják megragadni érdeklődését, hogy, mint Olaszország városaiban, a házak, a kövek el fogják mondani neki a város történetét, azonban e várakozása nem teljesül, mert, mint Magyarország legtöbb városában, itt is leromboltak mindent, ami a múlt idők emlékét őrizte volna s csak a református kollégium gyűjteményei, a Rákóczi-vár és környékén a romok, egy-két stílustalan, ódon épület és a 16. századból való elegáns, gótikus katolikus templom indíthat meg benne történeti reminiszcenciákat. A község, a kollégium kétemeletes palotáját, a fellegvárnak nevezett háromemeletes diáktanyát és néhány egyemeletes házat leszámítva, földszintes házakból áll, amelyek stílusát a szegénység alakította ki. A belterület általában díszesebb, mint a nagyközségeké, de szegényesebb, mint a vidéki városoké, például Makóé, Ceglédé vagy Nagykőrösé. Harminc éve már aszfaltjárdája van s ma már éjszakának idején nem kell kézilámpást vinni, mint még néhány évvel ezelőtt, mert a Fúrmint mezőgazdasági részvénytársaság villanytelepe ellátja a várost villanyvilágítással. Külvárosai: a Hustác, Héccse, Kispaták, Ujpaták, melyekben gazdák és mezőgazdasági munkások laknak, a falu szegény és elhagyott képét mutatják.

Nagy-Magyarországon, a török hódoltság kezdete óta, az északi városok: Kassa, Lőcse, Bártfa, Nagyszombat voltak a szellemi, művészeti, irodalmi és az ipari kultúra őrei és fejlesztői. Csonka-Magyarország északi városai az ő szerepüket nem vették át. Sárospatak — a városról beszélek — hivatva volna arra, hogy folytatója legyen az északi városok nagy hagyományainak. Egyelőre azonban erre nem sok a remény, mert hiányzik itt minden olyan modern kultúrintézmény és vállalkozás, amelyekkel ma már sok, kisebb alföldi őstermelő város is dicsekedhetik. Ennek a „híres város“-nak, amely közel tízezer lakost számlál, nincs színháza, nincs mozija, nincs egyetlen egy kávéháza, fürdője, vízvezetéke, nincs kórháza sem, kaszinója pedig hol van, hol nincs. Legújabbán megalakult, kizárólag keresztény alapon, a „Rákóczi Társaskör“, amelynek a mindenkori plébános az elnöke. Ezt a nemkatholikusok a katolikus társadalmi szervezkedés első lépésének tekintik. — Pár évvel ezelőtt a vándorszínész-truppok még az „állás“-ban tartották előadásait, honnan erre az alkalomra kivezették a lovakat. Ma a főiskolai tápintézetben folynak — ha folynak — az előadások. Szállodái vannak ugyan, de messze elmarad-

nak még a kis alföldi városok szállodái mögött is, épület és berendezés tekintetében egyaránt. Esemény itt az országos vásár, ami nagy tömeget hoz a környékről a piacra s ha állatsereglet vagy cirkusz értek a városba, erőművész, recitátor vagy bűvész produkálja magát, különösen a külvárosok népe kizökken mindennapi hangulatából. A lakosság élete tipikus kisvárosi élet, a családban, a hivatalokban, a mindennapi munkában folyik le s a főgondolat itt a gyermeknevelés. Kifelé általában nem élnek. Nem öltözködésben, cifrázkodásban, inkább vallásosságban és puritánságban versenyeznek egymással. A földművelő népek sincs különleges cifra viselete. A családi élet tisztaságát itt még alig érintette meg a nagyvárosi élet szabadabb felfogásának szellője. Itt „Berlint“, „Párizst“ még nemcsak nem követik, de hírből is alig ismerik.

A Rákóczi-kor után a város szomszédságában fekvő falvakat idegen: rutén és sváb telepésekkel népesítették be. Végardó lakossága rutén volt, Károlyfalva, Hercegekútja (nem régen még Trautsonfalva), Ujpaták (azelőtt Józseffalva) lakossága sváb. E négy községet leszámítva, Sárospaták már színmagyar területen fekszik, maga a város is tisztára magyarajkú lakosokból áll. A város lakossága református, római katolikus, görög katolikus és zsidó. Valamennyi egyházközség egy-egy templommal, a zsidók két zsinagógával. Az öt templom Őt kulturális centrumot jelent ugyan, de a lakosság nem áll egymással szemben felekezeti alapon, bár itt mindenki öntudatos katolikus vagy református, ám az ellentétek nem élesedtek ki annyira, hogy példáid egy-egy iparosbárról vagy tűzoltó-majálisról egyik felekezettől a másik miatt távol tartaná magát. Ha bizonyos közös egyházi érdekek szorosabban tömörítik is az egy felekezethez tartozókat, ez a társadalmi békét nem zavarja meg. Egyesíti őket a gazdasági egymásra utaltság és a hazafias együttérzés, ami itt hatóbb erő, mint a cinikus nagyvárosokban. Sehol nem éneklük annyit a kurucdalokat, mint itt, ahol néhány jelesebb dalszerző ma is szaporítja a késői kurucnóták számát, amelyek közül egyébként nem egy, mint a „Nagymajtényi síkon“ kezdetű dal, Novák Sándor tanár szerzeménye, országosan elterjedt. A háború előtt még „kuruc“-nak vallotta magát az ellenzéki választó s a kormánypártiakat, akik az „átkos“ bécsi udvar politikáját követték, „labanc“-oknak nevezték. „Labanc“-nak tekintették az öreg Windisch-Graetz herceg táborszernagy hadseregfelügyelőt, Ferenc József egyik legkedveltebb bizalmasát is, bár, ha végighajtatott a városon, mindenki mélyen megemelte a kalapját előtte, de már a fiát, a frankpör egyik vádlottját, aki itt jogászkodott, pataki értelembe, „kuruc“-nak tekintették mindig. „Csinom Palkó“ mellett mulat itt a szociáldemokrata munkás is és szívesebben hallgat végig egy előadást Rákóczi Ferencről, mint Marxról, Engelsről vagy akár Leninről s inkább harcolna a Rákóczi elégedetlenjei között, mint a világmegváltást hirdető nemzetközi, reális célt nem látó munkásvezérek zászlaja alatt.

A református magyarságból, a kollégiumból áradó erőteljes, magyaros szellem hatása kiterjed az egész város lakosságára. A kollégium hatásával magyarázható meg az is, hogy a vári kömve-

zetbe idekerült német, tót, és cseh származású családok teljesen megmagyarosodtak. A katolikus lakosság körében gyakori idegen hangzású családnevek a genius loci diadalát hirdetik.

A társadalom itt természetesen nem tagozódhatik úgy, mint a nagy városokban, ahol mérnökök, orvosok, gyógyszerészek, ügyvédek, tudósok, írók, zenészek megalakítják külön csoportjaikat, egyesületeiket, klubjaikat, hanem, mint vidéken általában, egy társadalmi osztályba tartoznak az egyetemi végzettségű vagy érettségizett hivatalnokok és szabadfoglalkozásúak, az egész intelligencia, amelyen belül a legnagyobb tekintélye Patakon ma is a tanárnak van, nem úgy, mint más vidéki városokban, például az Alföldön, ahol a vagyonos gazda lenézi a szerény, fixjavadalmazású tanárt. A tanár becsülete és tekintélye nagyobb, mint a nagybirtokosé vagy a gazdag kereskedőé s a legelső hely őt illeti meg mindenféle összefüggésben. A külvárosok népe is a legnagyobb tisztelettel emel kalapot minden tanárember előtt, jóllehet személyes találkozásuk a legtöbb esetben sohasem volt s a magyar ember általános üdvözölködése itt is kezd már kimenni a divatból. Külön vannak itt az iparosok, akik az Ipartestületben élnek társadalmi életüket, külön a kereskedők, akik túlnyomó részben zsidók, neológok és ortodoxok, asszimiláltak és galíciai hagyományokat még ruházatban is követők, külön a gazdák, akik a Gazdakörben, meg a piacon tartják összefüggéseiket és megbeszéléseiket, külön a nincstelenek, a napszámosok s külön a muzsikáló és vályogvető cigányok, akik a Bodrogszék házait és kunyhóit népesítik be. Vallásfelekezetek szerint is vannak megoszlások és tömörülések. A görög katolikusok a görög katolikus templom, az „orosz cerkő“ körül, a Hustácon laknak, a zsidók a város belterületén: a piacon és a piac környékén, a katolikusok és a protestánsok a külvárosokban vegegyesen, a belterületen azonban templomaik körül. A katolikusok a vár és a római katolikus templom körül, a „Szent Negyedben és ennek közelében, a reformátusok templomuk és a főiskola körül. Mindenik vallásfelekezetnek van elemi iskolája, a római katolikus egyháznak zárdája és polgári iskolája.

A LEGNAGYOBB súlya Sárospatakon a református egyháznak van, amely egyházkerületi főiskolájával, teológiájával, nemrégiben még jogakadémiájával, mely megszűnt, és gimnáziumával a leghatóságos kulturális erőt jelenti Sárospatakon. Ám főiskolája nemcsak a városban érezteti a maga kulturális hatását. Ez a főiskola négy évszázad óta látja el papokkal, tanítókkal, nótáriusokkal és egyéb szükséges hivatalnokokkal északkeleti Magyarország nagy részét, főként az úgynevezett Tiszáninneni Református Egyházkerületet. Növendékei református papi, tanítói, gazdálkodó, kisiparos vagy napszámos gyermekek, általában a kisexisztenciák, szegény emberek gyermekei, akiknek jelentékeny része alapítványi helyeken tanul. Ezek előtt az iskolában tovább hirdetik a szegénységet, alázatosságot, lemondást, a puritánságot s az egész iskola szelleme a gimnázium legalsóbb osztályaitól kezdve, majdnem oly szigorú és vallásos, mint a katolikus szemináriumokban. Az oktatás és az erkölcsi nevelés az első osztálytól kezdve annak

a célnak szem előtt tartásával történik, hogy a diákokból jó pap vagy becsületes, hívő, egyházához hű református, világi ember válják? Táplálkozásban, lakásban, ruházatban és az élet minden külsőségében egyszerűséghez szoktatják a fiatalságot, ami igen jó előkészület a falusi lelkipásztori, tanítói és hivatalnoki pályákra. A szegények iskolájának nevezik régi idő óta, de a szegénység iskolájának is lehetne nevezni, mert a szegénységre, az anyagi javakat szűkén mérő kishivatalnoki pályákra készíti elő növendékeit, nem csillogtatva meg előttük az amerikai élet, az ipari, kereskedelmi pálya nagy anyagi lehetőségeit. A tanításon, leckeórákon kívül intenzív ifjúsági társasélet, ifjúsági egyletek, önképzőkörök, a tanárok kemény és szigorú ellenőrzése alatt, ugyanezt a szellemet igyekeznek megerősíteni bennük. A cél ismeretekre és kálvinista puritanizmusra nevelés. Jellemző a pataki iskolai fölfogásra, hogy, amikor néhány évtizeddel ezelőtt cukorgyárat akartak alapítani a városban, a tanári kar ezt megakadályozta, mert a gyár „rontja a nép erkölcsseit“. A város szőlősgazdái és földbirtokosai ebben készségesen támogatták a tanári kart, mert szerintük meg a mezőgazdasági munkabérek emelkedtek volna lényegesen a gyár megalapításával. Ugyancsak erkölcsi okai voltak annak is, hogy a Főiskola vezetősége kiharcolta a katonaság eltávolítását Sárospatakról.

A sárospataki főiskola gondoskodik arról, hogy tanítása ne csak növendékeire hasson, hanem diákjai révén állandóan eljusson a legelrejtettebb, a legszegényebb hegyi falvakba is. A három nagy főünnep alkalmával prédikáló diákokat küld még ma is követségbe, legációba a református egyházközségekhez s ezek a legátusok pár napot a papnál és a hívők körében töltenek el. Hogy a prédikáló diákoknak ez a kiküldetése rokonszenves a vidék előtt, azt a szíves vendéglátáson kívül az is bizonyítja, hogy a diákok az ünnepekről kisebb-nagyobb pénzüsszeggel megajándékozva térnek vissza, amihez a legszegényebb napszámos is hozzájárul a maga filléréivel. Olyan fajta ez, mint a kolduló barátok járása volt, azzal a különbséggel, hogy a legátusok a hívőktől kapott ajándékokat saját maguknak megtarthatják. A legátust az ünnepi követségre egy alsóbb osztályos gimnázista, a mendikás kíséri el, aki cipeli a legátus csomagját és az ünnepek alatt végigjárja a református házakat, ahol ünnepi köszöntőverseket mond s ezért a hívők részéről pár fillér pénzjutalomban és ételmiszer-ajándékokban részesül. E két diák útján a falu intelligenciája értesül Sárospatak belső, szellemi életének eseményeiről, az iskola és a társadalom helyzetéről, személyi ügyekről s így a kapcsolat egy-egy pap, tanító és az alma mater között megmarad az iskolán kívül is, életük végéig. A falun élő református hívők másként is tartják a kapcsolatot a főiskolával. Szeptemberben személyesen hozzák be fiaikat behatásra, a vizsgák alkalmával pedig még nem régiben is, a papok és az egyházkerület világi honoráciorai ellenőrizték mint „cenzorok“ a tanítás eredményét. Református főiskolája révén Sárospatak kulturális fővárosa volt Trianonig északkeleti Magyarország, ma csonka Zemplén, Abaúj, Borsod, Gömör vármegyék reformátuságának. A református úri leányok itt szokták átbálozni fiatalságukat

a teológusbálon, régebben, míg megvolt a jogakadémia, a jogászbálon, de főként a március 15-i nagybálon, amelyre minden református pap legalább egyszer elviszi a leányát. A bálakat a főiskola nagy tápintézetében szokták rendezni.

Az állami Tanítóképző-Intézet is a református főiskoláé volt s tárgyalások vannak folyamatban az állam és a Tiszáninneri Református Egyházkerület között, hogy a tanítóképzőt, kárpótlásul a megszüntetett jogakademiáért, visszaadják a Főiskolának. A római katolikus polgári leányiskola is a Főiskola épületében, a Főiskola tanárainak közreműködésével kezdte meg működését, mint magán polgári iskola és tíz évvel ezelőtt a római katolikus iskolaszék pártfogásába jutott. Az ismeretterjesztő előadásokat a községben főként a Főiskola tanárai tartják s a Főiskolában rendezett ifjúsági, hazafias, irodalmi és emlékünnepek ünnepei az egész községnek. Nemcsak a diákság, hanem a község bármely felekezetihez tartozó lakosa bizonyos megilletődöttséggel lép be a kollégium hatalmas, komor épületének román stílusú, boltozatos kapuján s megy végig a fehérre meszelt falú, komor folyosókon, melyeken semmi építészeti dísz, semmi cikornya nem zavarja meg a zordon kálvinista egyszerűséget. Az imaterem, ahol az ünnepélyeket tartani szokták, hatalmas, szintén fehérre meszelt falú, galériás, teljesen dísztelen nagy terem, amelynek egyetlen ékessége az orgona. A kollégium főépületében még két nagy terem van: a tanácsterem, mely a magyar protestantizmus történetének és az iskola nagy alakjainak arcképeit őrzi; a másik a 70.000 kötetből álló könyvtár gyönyörű, szintén galériás helyisége, talán Magyarország egyik legartisztikusabb, bár kevésbé praktikus berendezésű könyvtárterme, melyben számos ősnymtatvány, régi magyar könyv, köztük igen sok unikum és régi kézirat van kiállítva. Ennek legnagyobb kincse a kéziratos Lengyel Biblia (1390—1455), amelynek révén Sárospatak Lengyelországban Magyarországnak legismertebb s legtöbbet emlegetett városai közé tartozik. A könyvtár főként 16—18. századbéli munkákban gazdag, de modern könyveket és folyóiratokat szerény dotációja miatt, mérsékelt tud beszerezni. Ez a magyarázata annak, hogy tanárai főként a történelmi és filológiai diszciplínákban tudnak nagy eredményeket felmutatni. A Főiskola fizikai gyűjteménye is inkább mint fizikai múzeum nevezetes és 17—18. századbéli kísérleti eszközeivel egyik legértékesebb e nemű gyűjteménye hazánknak. Zoológiai, botanikai gyűjteménye, szépészeti múzeuma alig haladja meg az iskolai szemléltető oktatáshoz szükséges gyűjtemények méreteit. A tanári kar, teljes tudatában az iskola kulturális feladatainak, a legnagyobb készséggel nyitja meg a gyűjteményeket a városi vagy vidéki közönség számára, minden gyűjtemény öre — Baedeker helyett — élőszóval tartván előadást a gyűjtemény történetéről és nevezetességeiről.

Az iskola tudományos jelentősége régen egy egyetemével mérkőzött. Természetesen ez már akkor leszállyt, amikor a Főiskolán csak két fakultás: a jogi meg a teológiai maradt meg s még inkább csökkenni fog, hogy most csak egy fakultása: a teológiai maradt meg. Nevelői jelentősége azonban csorbíthatatlanul fennáll. A genius loci itt oly erős, hogy az elől senki nem tud elzárkózni, aki csak egyszer

is az ősi falak közé belép. Ezt az erőt kihasználni s a modern idők kívánalmainak megfelelő formába önteni van hivatva az intézmények építése. Gróf Klebelsberg Kuno miniszter is helyesen ismerte fel ezt a kibányászásra váró kincset s hatalmas államsegéllyel igyekszik Sárospatak nevelői jelentőségét visszaadni és fokozni.

Ahogy Róma az ókor, Velence a középkor — úgy kelti fel itt a magyar 16—17. század hangulatát — nem a város, hanem a sárospataki kollégium, a Rákóczi-vár és a 16. században épült római katolikus templom. A kollégium gyűjteményeiben a Rákóczi-kor emlékei dominálnak. A könyvtár tárlóiban I. Rákóczi György bibliája, sajátkezű bejegyzéseivel, törvényei, a Rákóczi-ház ajándékából egy könyv, Rákóczi Zsigmondnak ajánlott munka, a Rákóczi-könyvtár kéziratos katalógusa, a Rákóczi-család számadáskönyvei stb., stb., a galérián a Mányoki-féle II. Rákóczi Ferenc-kép másolata, — a Szépművészeti Múzeumban 17. századbéli majolikák, cserepek, csákók, fegyverek, két Lorántfy Zsuzsánna által készített úrasztali terítő — a folyosón Rákóczi-asztal, amelyen egyszer II. Rákóczi Ferenc aludt. Az ifjúsági egyesület I. Rákóczi György-Egyesület. A csonka Rákóczi-várban a 'vigyázó házak', a vörös torony, a „sub rosa“-terem, I. Rákóczi Ferenc egyetlen ismert arcképe stb. A római katolikus templomban, mely a reformátusoké volt, II. Rákóczi Zsigmond és felesége, Lorántfy Mária, II. Rákóczi György, Lorántfy Zsuzsánna és mások hamvai, — ám síremlékeiknek nyomuk sincs már. A református toronyban a Rákóczi György adományozta, Rákóczi-címeres harang, a templomban Rákóczi-úrasztalterítő, a határban Rákóczi-halastó és Rákóczi-szőlő. Mindezekhez az emlékekhez megfelelő történetek és legendák fűződnek, amelyeket minden tanult ember tud a községben. A vár árkai, sáncai, védelmi vonalai is megvannak imitt-amott, de a régi házak elpusztultak vagy átalakultak és sem a Rákóczi, sem a régebbi koroknak stílusát nem tüntetik fel többé. A városban nincs egyetlenegy régi műemlék sem. Uj sincs. Még Kossuth-szobra sincs, pedig itt jogászkodott is Kossuth Lajos. Az a három szobor, amely a református kollégium tizenkét holdas parkját díszíti, Tompa Mihály, Erdélyi János és az iskola két jótévőjének szobra, nem a községé, hanem a kollégiumé.

Gazdaságilag Sárospatak ugyanolyan, mint az átlag vidéki kisebb városok. Néhány pénzintézet, szövetkezet, gőzmalom, kőbányák, köztük két régebben, a malomkövek használatának korában, híres kovamalombánya, kaolintelepek, szeszfőzde, ipar: jellegzetes kisipar, az átlagon csak fazekasipara emelkedik felül, végül kiskereskedelem. Határa alkalmas búza-, gabonatermesztésre, gyümölcsstermelésre, kertészetre, szőlőművelésre, — a sárospataki Tokaj-hegyaljai borok kitűnő minőségűek s a háború előtt különösen Lengyelország és Oroszország felé volt kivitelük; ma a bortermést, export hiányában, többnyire a helyszínen kell elfogyasztani. Hatalmas erdősegei, legelői a tüzelőellátást és az állattenyésztést megkönnyítik a lakosságnak. Nagybirtokosok kettő van a határban, a föld legnagyobbbörészt kisgazdák és törpebirtokosok tulajdona.

A város levegője egészséges hegyi levegő. Bent a községben van

azonkívül két gyönyörű park: a kollégium tizenkét holdas kertje, s a vár főúri angol parkja. Minden ház mögött van kisebb-nagyobb gyümölcsös- vagy zöldségeskert s a községen átfolyó Bodrog is, meg az új-helyi Sátorhegy felől állandóan lengedező szél is gondoskodik a levegő tisztaságáról, bár az országúton száguldó automobilon, szekerek, az utcákon este-reggel végigballagó csorda és vágató konda hatalmas porfelhőt szokott felkavarni. De ez csak pillanatokig tart. A szél hamarosan kisépri az utcákat. Sportolásra annyi természetadta alkalom kevés városban van, mint itt. Nyáron, a Bodrog partján, ideális strandfürdő, a Bodrogon csolnakázási alkalom, télen több kilométernyi befagyott jég, a várostól pár lépésre a ródlizásra alkalmas Akasztófadomb, Szélmalomdomb, kiránduló helyek az őserdőszerű rengetgekbe. Ideálisabb helyet, iskolaváros céljaira, elképzelni is nehéz.

SÁROSPATAK, egy régi, jeles tanár szállóigévé lett meghatározása szerint világitótorony, mely messze földre hinti szét fényét, de tövében sötétség terjeng. Főiskolájának kulturális hatása valóban messze földre terjedt mindenkor. Volt idő, amikor az egész ország összes protestáns iskoláit a sárospataki Főiskola látta el tankönyvekkel, nagy alapítói és pártfogói pedig nemcsak a környék, hanem az egész ország területéről adták nagy alapítványukat a sárospataki Főiskolának, mert ezt az iskolát az egész reformátusság szellemi központjának tekintették. A 18—19. században, a fejedelmi pártfogás után, a református urak, akik adót nem fizettek, a sárospataki Főiskolának voltak önkéntes adófizetői s így a Főiskola soha nem szorult rá a városra és nem is törődött soha a város ügyeivel. A város tehát, amelynek intelligens lakossága a tanárokon kívül, még harminc-negyven évvel ezelőtt, néhány pap, tanító és jegyző volt, teljesen magára maradt, magára volt utalva. A tanári kar a városi képviselőtestületben nem foglalt helyet s a maga tudását nem bocsátotta a város rendelkezésére. A városi ügyeket a kisgazdákból és iparosokból alakult képviselőtestület intézte, amelynek élén a bíró, az utóbbi időkben egy ügyvéd, egy birtokos, majd egy banktisztviselő, később egy bodnármeister állott, jelenleg pedig egy nyugalmazott ezredes áll. S minthogy a város római és görög katolikus lakossága együtt kétszer annyi, mint a református, a képviselőtestület is ezekből alakult meg s így természetesen a város sem igen igyekezett a református Főiskola érdekeit szolgálni. Két külön világ volt a város és a Főiskola. Itt nem az a helyzet, ami az Alföldön, hogy a tanárok a helybeli gazdaifjából nevelődnek, vagy hogy tanárok beházasodnak gazdacsaládokba. Az is ritka eset, hogy helybeli gazdák a Főiskolába beírassák gyermekeiket. Itt a társadalmi előretörés ösztöne nincs meg a lakosságban, de ez nem a Főiskolának, a szegények iskolájának felfogása miatt van így, mert ez természetesen demokratikus, hanem a nép nagy tisztelete miatt oly életforma iránt, amelyre vágyakoznia, törnie neki nem ülnek.

Bármily furcsán hangzik is, de így van. A szegények iskolája és egy szegény község között nincs meg a harmónia s egy nagyhatású Főiskolának a saját városára nem volt hatása, ő maga haladt előre s

ugyanakkor a város elmaradt, sőt városból nagyközséggé fejlődött vissza, éppen abban az időben, amikor határában a Bodrog szabályozásával óriási területek alakultak át ártérből szántófölddé, legelővé s önmaga valóságban a Tiszáig igen sok bodrogi községnek gazdasági központja lett.

A város e visszamaradottságának gazdaságtörténeti magyarázata az, hogy területének túlnyomó része régebben ártere volt a Bodrognak, amely csak a 70-es években nyert szabályozást és a szabályozással nyert területek jórésze még ma sem szelídült meg teljesen, nagyobbára úgynevezett kondicionátus föld, amely csak inkább száraz években hoz biztos termést. A nép ma is inkább szegény s itt nyoma sincs a saját zsírjába fulladó alföldi gazdaosztálynak. E szegény nép ma sem tudott a Főiskola magaslatáig felemelkedni. Sokáig nyomta a várost egy bécsi bank terhe is. Tudniillik Patak a földesúri terhektől a 40-es években megváltotta magát az akkori hercegi uradalomtól, amihez a pénzt egy bécsi banktól vette fel s törlesztette egészen a 90-es évekig. Ezért ha akart is, mégsem tudott alkotni semmit. A városnak magának vagyona nincs s tisztán a községi adókra van utalva. Ezért nem tudta a pataki Főiskolát soha semmivel sem támogatni, nem úgy, mint sok más város, amelyek elemi kötelességüknek tekintik a területükön lévő kultúrintézmények támogatását. Gazdasági, főleg ipari és kereskedelmi fejlődését erősen nyomta mindig a 10 kilométerre fekvő, kereskedelmi, vasúti-forgalmi tekintetben is kedvezőbb fekvésű Sátoraljaújhely rivalitása is. Ide intézményeket nem hoztak azért sem, mert a városnak mindig megmaradt az ősi rebellis híre s az intézményekkel inkább Sátoraljaújhelyt fejlesztették. A fejedelmi pártfogással minden pártfogás megszűnt Sárospatakra nézve. A régebbi képviselőválasztásoknál is mindig ellenzékieskedett és sohasem volt a kormányok kegyeltje. Szegénységében magára utalva» csak a várostól izolált kollégium tudott a nemes birtokososztály patrónusi erényei jóvoltából fejlődni. De ez a régi nemesi osztály maga is elszegényedett, az iskolafejlesztés ügye is inkább állami feladattá vált s minthogy az állam nem támogatta, az iskola továbbfejlesztése is megtorpant a 70-es években. Ekkor még csonka bölcsészeti is fakultása volt, három tanárral, Pálóczi Horváth Mária és Pálóczi Horváth Simon pedig egy Patakon felállítandó politechnikum céljára tettek alapítványt. Az anyagi erők elégtelensége folytán azonban ez csak terv maradt.

Sárospatak fejlődési vonala azonban ma újra emelkedőben van. Lakosságának száma nő, hivatalai szaporodnak, utcái csinosodnak. Az utolsó három évtizedben szolgabírószéket és járásbírószéket kapott, s itt állították fel a Bodrogi gazdasági vasút központját, ami a környék: a Bodrogi és néhány hegyi község lakosságát szorosabban kapcsolja a városhoz. Főiskolája pedig angol rendszerű új internátussal bővül. A fejlődéssel együtt jár a község önérzetének emelkedése is s már folynak a megbeszélések arról, hogy a községet rendezett tanácsú várossá alakítsák át s a „bíró“ és „jegyző“ uralmát átvegye a polgármester és a városi tanács.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

HOMO DIVINANS ES HOMO FABER

NEMRÉGIBEN a Popolo d'Italia hasábjain M. Ardemagni éles cikksorozatát tett közzé a Tűzföldön szerzett, több évtizedes tapasztalatairól. Rettenetes vádak ezek a cikkek, — melyeknek híre a mi sajtónkat is bejárta (v. ö. Magyarország, 1929 márc. 2-i szám), — rettenetes vádak a fehér gyarmatosok ellen, akik a „civilizátor“ fölényébe burkolózva, ma is vérebeikkel vadásznak az emberiségben magasan fölöttük álló, békés őslakosságra; akik a londoni antropológiai múzeumnak nehéz fontokért „szállítják“ áldozataik, az onák ritka koponyáit és ugyanolyan „részvénytársasági alapon“ kobozzák el az indiánoknak személyi szabadságát, mint — „büntető expedíciók“ neve alatt — földjüket, marháikat, nyersterményeiket.

Ardemagni adatai után egészen kétségtelen, hogy a nemes onaindiánok „nagyszerű halálát“ aligha fogják derék barátaik, a tőkétől szintén üldözött és kitiltott száleziánus atyák vagy a ferencrendi szerzetesek feltartóztatni és aligha — az ilyen becsületes cikksorozatok. Legszomorúbb azonban, hogy a tűzföldi eset nem áll egyedül, sőt még nem is a legrettenetesebb. Az utóbbi években a hasonló vádaknak folyton növekvő listáival főleg angolnyelvű könyvek és cikkek — köztük olyan szerzőktől, mint a világhírű amerikai pszichológus: Stanley Hall, — mintegy „permanenciában“ hívják tetemre, elsősorban a maguk, legjobban érdekelt közvéleményét. Amerikában a fehérekhez eredetileg igen barátságos újfundlandi beothukokat már 1828-ig végleg kiirtották az embertelen „indián-vadászatokkal“. Alig jobb a helyzet Mexikó és Peru területén, Brazíliában és Kanadában, míg Patagónia őslakóit a bevitt himlő és az alkohol sodorta a kipusztulás szélére. Keleten legtipikusabb eset az 1642-ben felfedezett Tasmaniáé, melynek lakossága először 1772-ben került érintkezésbe (francia) bevándorlókkal. A fehérek visszaéléseit 1810-től a föld népének ellenséges hangulata követte, ezt (1825-től) a matrózoknak, kalandoroknak és fegyenceknek gyilkos retorziói, míg az egyenlőtlen fegyverekkel folytatott harc földjüknek egyik sarkába szorította a szerencsétlen bennszülötteket. G. A. Robinson békéltető közbelépésére 1832-ben egy részüket akarva-akaratlan a Flinders-szigetekre telepítették, 1835-ben ide vitték a még élő 203 tasmaniát, kiknek száma 1847-ig 44-re esett, végre 1877-ben meghalt az „utolsó tasmaniái“. Hasonlóképp olvadt le a Hawaii-szigeteken az eredetileg körülbelül 400.000 főnyi lakosság — alkohol, szifilisz, himlő, kanyaró és a fehér civilizáció egyéb áldásai: a nagy erkölcsi és gazdasági süllyedés következtében — 1896-ig 39.504 emberre. És Óceánia bennszülöttei is, talán nemsokára

valóban mind keresztényekké lesznek, ennél is biztosabb azonban, hogy alig valamivel később kihalnak: »they have no future but in heaven« — így mondja róluk az angoloknak utánozhatatlanul kegyetlen szellemessége. Afrikában végre, ami talán legismeretesebb, a búrok valóban mint barmokat „törték be“ a bantukat; a Kongó-vidéken folytatott embertelen rabszolgapolitika és -kereskedelem hihetetlen méretű néger-hekatombákat követelt stb. Amit tehát Stanley Hall az indiánokkal kapcsolatban ír, valójában áll szinte az összes, színes bennszülöttekről. Ha a rajtok esett, megnevezhetetlen gazságokról, kínzásokról és mészárlásokról olvasunk, lehetetlen, hogy ne döbbenjen meg a szívünk, ne szoruljon össze a torkunk, ne záruljon ökölbe a tenyerünk és ne kételkedjünk kétségbeesetten: van-e égen-földön egyáltalán igazság. Ezeknek a borzasztó visszaéléseknek a végtelen felsorolásaiban egy csupán a vigasztaló mozzanat. Az, hogy máig legalább — úgy látszik — mégis csak mindenütt, ahol fehér ember él, ébredszik a büntudat és megmozdult a lelkiismeret.

ENNEK AZ ÉBREDÉSNEK és megmozdulásnak őszinteségét mindennél jobban az a kitűnően megírt és a modern tudomány szintjén álló könyv mutatja, amely Theod. Wilh. Danzel tollából mostanában jelent meg a német „Das Weltbild“ című vállalatnak a „sárga“ sorozatában.¹ Danzel tudniillik a fehér civilizáció bűneinek a felsorolása után, — nyilván civilizációnkat igazolandó — azokat a mélyebb okokat is igyekszik felfedni, amelyek miatt a fehér és színes emberiség viszonyának bizonyos mértékben kellett így alakulnia.

Mindig voltak s ma is nyilván feles számban vannak lelkiismeretlen kalandorok, akik gyalázatosan visszaéltek az európai kultúra előnyeivel és lelkiismeretfurdalás nélkül tekintették vadállatokkal egyenrangú zsákmánynak a védtelen színesbőrűeket. Mégis hiba volna feltennünk, hogy mindenütt és mindig olyan elvetemült bünszövetkezet gyilkolt és rabolt, mint például a Tűzföldön. A fehér ember éppoly kevésbé volt mindig abszolút fekete lelkű, ahogy a színes emberiséget is hiába akamók teljesen fehérre mosni a rousseai idealizmus sugaraiban. A fehérek és primitívek annyiszor és annyira kiéleződött ellentétének — igenis — mélyebbre nyúló okai vannak faji jellemvonásaiknak lényegbevágó differenciáiban. Erre céloz már címében Danzel könyve, amikor a „homo divinans“ megismertetését tűzi ki céljának és így egy bizonyos, másfajta embert programmszerűen állít ellentétbe a kultúr emberrel. Azzal az embertípussal, melyet — főleg Bergson óta — a „homo faber“ jelzője szokott jellemezni.

A helyhez és az alkalomhoz képest szükségtelen, hogy mi ezt a kétfajta embert az alkatlélektan nyelvén elméleti pontossággal definiáljuk. Számunkra az is kielégítő tájékoztatást jelent, ha praktikusán megfigyeljük, milyen cselekvési és gondolkozást formák jellemzők az egyik és milyenek a másik típus végletes képviselőire: a különbségek annyira félreérthetetlenek. így tartozik — jellegzetesen — a homo

¹ Der magische Mensch (Homo divinans). Vom Wesen der primitiven Kultur, 1928.

divinanshoz vagyis a primitívekhez általában (és hozzánk bizonyos pillanatokban, amikor „primitívre vagyunk állítva“) egy különösfajta cselekvési reagálásmód, amelyet Danzel — a szót legtágabban értve — „mágikusnak“ szokott nevezni, de — több-kevesebb joggal — nevezhető irracionálisnak, vallásosnak, babonásnak is, stb. Ennek a cselekvésmódnak végletes példája, ha a bagabok és tarahumarak valóságos vetési eljárásának elengedhetetlen tartozéka a kísérő tánc ritmusa; ha a primitíveknek és (ahogy Spengler mutatta ki) sokszor bizonyos kultúrnépeknek a tettei is inkább alakulnak a számok babonás (érzelmi), semmint számbeli (racionális) értéke szerint stb. Ezzel szemben: a homo fabernek, vagyis általában a kultúrembernek a cselekvő reagálásai (amelyek időnként persze a primitívekéi is!) jellegzetesen számolnak az én és a tárgy különbségeivel: a szubjektív motívumok hatásának nem szabad bennük érvényesülni. így (példáinknál maradva): a kultúrembert a vetés végzésénél, illetve ennek a munkának a tökéletesítésénél, minden érzelmi indítéktól függetlenül, kizárólag a föld, a mag, a munka stb. saját „tárgyszerű“ törvényei fogják irányítani; a számok is cselekvéseinek lefolyását, amennyiben mennyiségektől függnék, minden egyéb jelentőség nélkül, tisztán csak aritmetikai értékük erejéig (sok, kevés, elég stb.) befolyásolhatják stb. A kultúrember cselekedetei tehát — megint a szó legtágabb értelmében — „technikaiak“, azaz praktikusak és gazdaságosak. És ugyanígy lesz természetesen a kétfajta embernél a gondolkodás, helyesebben a szellemi reakció módja is jellemzően másféle.

Az utóbbi években — különösen Lévy-Bruhl kezdeményezését folytatva — sokan foglalkoztak azzal a primitív mentalitásra jellegzetes tudatállapot-fajtaival, mely logikai szerkezete szerint határozottan innen esik a „szubjektív“ és az „objektív“ megkülönböztetésén, úgyhogy benne a megélt alany és a megélt tárgy egy elválaszthatatlan komplexumot alkotnak. Az ilyen tudatállapot-fajtaik állandóságának megfelelően, a divinans típusú, primitív ember mindig úgy fogja a maga és a dolgok között való szellemi összefüggést megteremteni, azaz mindig úgy fog gondolkodni, hogy a dolgokat hozzászabja, pontosabban beleveszti érzelmes megéléseibe; más szóval: sohasem akar „magyarázni“ és figyelme nem irányul külön a megélt komplexum dologi részének objektív értékeire. Ezt a módját a fogalomalkotásnak nevezi Danzel „mitikusának, de a „mítosz“ szón persze nem szabad valami másodlagos átvitelt, hasonlatot, allegóriát vagy ilyenfélét érteni, mint sokszor történik; a mitikus gondolkozásmód épp olyan elsődleges-közvetlen módja a gondolkodásnak, mint a miénk, csak egy nem a mi valóságunkban élő emberfajtáé: ezé az úgynevezett homo divinansé. Ezzel szemben a faber-típusú kultúrembernél éppen a „logikus“ tudatállapotok a közönségesek és így a gondolkodás is jellegzetesen arra fog törekedni, hogy a dolgoknak objektívált értékeit, minden egyéni variációtól lehetőleg különválasztva, az objektumra való kizárólagos tekintettel foglalja egy általános érvényű (vagyis a logikus gondolkozásmódot kielégítő) rendszerbe. Szükségszerűen megérteni és magyarázni akar; aminthogy a faber-ember célja nem is lehet más, mint objektív tudás és tudományos fogalomalkotás.

Természetesen: a homo divinans és a homo faber cselekvés- és gondolkozásmódjának ilyenfajta megkülönböztetése távolról sem jelentheti, hogy az emberek általában vagy az egyik, vagy a másik típusnak a képviselői. A keresztény tudós viselkedése és gondolkozása éppoly kényszerűen lesz időnként divinansnak minősíthető, vagy minősülendő, ahogy a legprimitívebb „sámán“ sem cselekszik állandó ekstázisban és bizonyos életszükségeit mindig jólszámító körültekintéssel fogja kielégíteni. Éppen ellenkezőleg tehát: az egyes, bármifajta ember számára mind a két jellemzett cselekvés- és gondolkozásfajta egyként és egyszerre érvényes; legfeljebb a babonás-mitologikus, illetve a technikus-logikai elemeknek az ötvözetaránya lesz a különböző embereknél másféle; amint F. v. Luschan szerint is (Anleitung, 1914³, 2. 1.), minél jobban nőnek a néprajzi ismereteink, annál bizonytalanabbnak mutatkozik a határ, amely a természeti és kultúrnépeket egymástól elválasztja. Mindamellett könnyű belátni, hogy mihelyt valami véletlen folytán éppen a típusok legjellegzetesebben végtelen képviselői kerülnek egymással szembe, sőt a sorstól mintegy „egymásra uszítatnak“, ezáltal az exponálás által számos ponton fog éppen a különbségek áthidalhatatlansága kiéleződni. Danzel meggyőző fejtegetései szinte drámai erővel mutatnak rá, milyen könnyen fajulhat az ilyenféle interferenciák esetében súlyos megnevezéssé, félreértéssé és súrlódássá az a körülmény, hogy a különböző típusok végtelmeinek a nemi és gazdasági életet, a szavak értékét, a munka jelentőségét és hasonlókát illető, de legfőképpen a „vallásos“ cselekvési és felfogási módjai — eredetileg egyeztetetetlenek. Így lehettek a nemi életet illető szokások és felfogások különbségei számos esetben magukban elégséges okává annak, hogy még a jóhiszemű „európai“ is erőszakos tapintatlansággal nyúljon bele a primitív házasi élet (vélt) „erkölcstelenségeibe“: a maga alkatán belül tudniillik nem volt rá mértéke, hogy milyen mélyen „erkölcsös“ (a másik fajta struktúrájából és hagyományából) az, amin neki meg kellett botránkoznia. Így fajulhatott számtalanszor igen súlyos jogi összeütközéssé, hogy, amikor az európai (a maga alkata szerint) az „egyéni tulajdon“ „jogérvényes eladását“ látta megszegve és tekintette megtorlandónak, a primitívek — a magok sajátos életébe szervesen tartozó felfogásukkal, amely a földbirtokot csak elidegeníthetetlen törzsi tulajdonnak tudta elképzelni, — legfeljebb a fehérek homályos szeszélyén vagy misztikus játékán csodálkozhattak. Így szenvedték el a „másfajta“ bennszülöttek, az ő „megátalkodott lustaságuk“ miatt is az általunk sokszor annyira indokoltaknak hitt retorziókat jórészt érdemedlenül és igaztalanul azoktól, akik csak a sematikus-célirányos munkát ismerve, non érthették meg, hogy a primitívek éppen az ilyen munkára alkattilag alkalmatlanok. Így kellett — persze minden eddigi körülménynél sokkal többször — főleg annak is a legkiélezettebb helyzeteket hozni létre, hogy általában, még ha egymás szavát a legjobban gondolták is „érteni“, a fehérek és színesek természetesen igen messze voltak egymástól, mert ugyanabból a szóból a „homo divinans“ — alkata szerint — az emocionális-irracionális, a „homo faber“ a racionális-technikus értéket vette tudomásul és különben minél igazab-

ban „divinans“, illetőleg „faber“ volt az az emberfajta, amelyik magát a másfélével meg akarta értetni, annál inkább kellett nyelvében eleve, kényszerűen, éppen a másiknak legjellegzetesebb „gondolatait“ fetlő kifejezéseket teljesen nélkülöznie. Végre nem is szorul külön hangsúlyozásra, hogy a szorosabban vallásos téren, ahol (természetesen) a cselekvés- és gondolkozásfajták különbségének mindig legbővebben van alkalma akár a legmérgezetebb ellentétek felidezésére is, mennyi döntő okot kellett állandóan a kétfajta emberi reagálás kényszerű eltéréseinek szolgáltatnia. Hiszen — a történelem tanúsága szerint a faber-típuson belül, a típusnak a legközelebbi árnyalatai közt, egy-egy sokkal jelentéktelenebb differencia is számtalanszor okozott tömegmészárlásokat; és mutatis mutandis bizonyosan mindig így volt és lesz ez a divinans-típus egyes árnyalatainak az érintkezéseiben is.

EZEK SZERINT bizony, a fajok gyakorlati együttélésében igen nehéz lett volna egészen elkerülni főleg azokat az ütközési pontokat, amelyeket az adottságoknak ilyen lényegbevágó eltérései képeztek. Egyedül az feltűnő s azért tehetünk szemrehányást magunknak, hogy mi, a primitiveket gondolkozó belátásunkkal messze felülmúló, magasabbrendű emberfajta, mi a „gondolkozóbb“ típus képviselői, nem bizonyultunk eleve megértőbbeknek is. De talán ennek is van mentő magyarázata.

Minden vallásos, nemzeti, kulturális és hasonló eszmének megszokott lenni a maga sajátos életpályája. Mint az egyes emberét, az eszméknek születését és fiatalságát is tekintet és tapintat nélkül való önzés és türelmetlenség, az élni induló energia mohósága jellemzi. Ezekben az életkorszakaikban az eszmék, gondolatok, kultúrák stb. minden egyéb fajta eszmével, gondolattal, kultúrával stb. szemben önkénytelenül is agresszívek, rájuk veszedelmesek. Bennük az ember veszélyes lehet a másik számára, mert semminek sincs nagyobb híjával, mint a képességnek a másféle beállítottságok megértésére. Mindaddig, míg a meginduló energiák biológiai célja áll előtérben, a harc a létért, a támadó erők nem eszmélhetnek önmagukra is; nem érnek rá, hogy más is észrevegyenek és honoráljanak. Tekintet és tapintat, megértés és belátás: ezek az erények csak az intellektuális igényekig fejlett „férfikornak“ a tulajdonai; csak ekkor indulhatnak fejlődésnek, — hogy az excentrikus öregség száradtságában újra elcsökevényesedjenek. A különböző alkatkülönbségek iránt felébredő érdeklődés és — ami az alkatkérdések filozófiai népszerűségét rendszeren már megelőzi — a telkeknek (talán úgy mondhatnák) etnografikus „nyitottsága“, mindez csak egy magasabb, az életen túllátó, már az intellektuális luxus kielégítésére is ráérő fejlődési fázisban jelentkezhetik.

A fejlődésnek ilyen vonalát igazolja — többek között — a hellénizmusnak vagy a Rómában nőtt világbirodalmi eszmének a története is. A görögség fejlődésének esetében például ilyen jellegzetes fordulatjelzők a Hippokrates milió-elméleti és emberföldrajzi törekvései, vagy a (Galenusnál már kifejlett) temperamentum elmélet (a cholericus, szán-

gvinikus, flegmatikus és melancholikus emberfajta megkülönböztetése) előtt a Herodotos néprajzi érdeklődése, amely kordivattá persze csak az Alexandernek hódítások idejében lett. De minden így volt és így van természetesen annak az „európai kultúrának“ esetében is, amelynek legjellemzőbb vonása (kétségkívül) a kereszténysége. Legfeljebb ha ebben az esetben a megbékülő „féibkorszak“ — talán a gondolat rendkívüli expanziójával összefüggésben? — aránylag igen lassan tudott bekövetkezni, úgyhogy még a 18. század térítői is, akik különben oly jóindulattal kezelték a bennszülötteket, a „divinans“ ember speciális gondolatmeneteit alig fogták fel. Az a megértésre való beállítottság* amelynek — mint láttuk — elvszerűen kell az etnográfia modernizálódásával és a gondolkozás alkatfilozófiai fordulatával összeesnie, ez a beállítottság az európai gondolat életében ifiig néhány éve, formailag csak a Leo Frobeniustól megfogalmazott, úgynevezett paideuma-tannal következett be (Paideuma, Umriss einer Kultur- und Seelenlehre 1921), — csakugyan egybeesve a Frobenius, majd Spengler által elfogadtatott etnográfiai liberálizmusnak és a Spranger-iskola életforma-filozófiájának (vagyis a különböző élet- és gondolkozásformákra irányuló érdeklődésnek) a megjelenésével.

A terminuson nem változtat, hogy ennek a gondolatnak is voltak — természetesen — finom ösztönnel és korán-ébredt pszichognózissal rendelkező előfutárai, akiknek itt-ott, átmenetileg már jóval előbb sikerült maguk és a primitívek közt az egyedül kívánatos érintkezési atmoszférát megteremteni. Ez tudniillik éppen így felel meg a szellemi fejlődések természetének. William Duncan például, az anglikán misszionárius atya, a medakhtla-indiánok jótévője, már a 19. század közepén, a szociálpszichológia mai níveljén álló koncepcióval, „mint egy egészet“ próbálta a „másfajta“ embert megközelíteni. Ő már akkor a felengedő megértést — ahogy ma mondanók: a divinans-típusnak előlegezett bizalmat — tekintette annak a kiindulási alapnak, amelyhez egész nemes törekvését igazította. (Például: az úrvacsoránál nem adott bort az indiánoknak, akiket óvni akart az alkoholtól; elhallgatta a kenyérben való tetetöltés tanát, mert féltő volt a neofitáknál közelfekvő fetisiztikus meghamisítás veszedelme, stb.) Ámde ő is, mint az előretolt pionírok általában, legfeljebb némileg siettethette a maga tempójában zavartalanul érlelődő folyamatot. A korszellem (egy angol püspök személyében) a legnagyobb könnyűséggel tudta őt munkásságának az elhagyására kényszeríteni. Az európai kultúrának csak egy sokkal későbbi terminusra adatott beérnie és addig a színesek és fehérek közt szükségkép elkerülhetetlen volt eltérő fajiságaiknak a legélesebb antagonizmusa, a Duncan-féle esetek is csak ezt igazolhatják.

TELJES JOGGAL tehát magunkat sem okolhatjuk azokért a kíméletlen emberáldozatokért, amelyeknek sokszor nem egyéni hibák folytán, inkább mint egy magasabbrendű törvény feltartóztathatatlan érvénysüléseinek kellett bekövetkezniük. Mihelyt a sors a kétfajta emberiséget bizonyos érintkezések erejéig, fejlődéseik bizonyos fázisaiban,

egymásnak kiszolgáltatta, elkerülhetetlen volt a hobbesi „bellum omnium contra omnes“ bekövetkezése és elkerülhetetlen, hogy az egyes fölött álló elemi erők felidézzék az ütközött kultúrák gyengébbjének a szenvedéseit. A velünk született mai humanitás sajnálkozhat tehát azon a történeti „véletlenen“, hogy az európai eszmének éppen csak akkor volt szabad a bölcs megértés férfikorszakába elérkeznie, amikor már a homo divinanst tipikusan képviselő törzsek és nemzetek szinte mind vagy kipusztultak, vagy több-kevesebb felületességgel „európaizálódva“ a homo faber típusához asszimilálódtak; de vádaskodni — a Gondviselés céljainak ismerete nélkül — aligha vádaskodhatunk. Mindenesetre történtek levezekelhettelen visszaélések; az egészet illetően azonban itt is meg kell majd nyugodnunk a változtathatatlanban: *Ut natura dedit, sic omnis recte figura est.*

MARÓT KAROLT

A MAGYAR AGRÁRPROBLÉMA

EZERNYOLCSÁZNEGYVENNYOLC hazánknak nem csupán alkotmányában jelent nagy változást, hanem gazdasági szervezetében is. A jobbágyfelszabadítás közjogi jelentősége semmivel sem nagyobb annak gazdasági horderejénél. Ez takarította el a középkori gazdasági szervezet alapját képező úgynevezett agráralkotmány utolsó maradványait és a szélesre nyíló úton diadalmasan vonult be a kapitalizmus a mezőgazdaságba. Ettől az időtől kezdve tulajdonképpen állandóan kísért az agrárprobléma. A kiegyezést megelőző idők ismételt ínséges esztendei, a hetvenes évek hitelválságai, a nyolcvanas és kilencvenes években a tengerentúli államok versenyének hatása, a jelen század elején a tőzsdei határidő üzlet ellen és a mezőgazdasági vámvédelem érdekében folytatott küzdelmek jelzik, hogy mezőgazdaságunknak hol egyik, hol másik, de valamelyik létérdekéért folytonosan küzdenie kellett. Természetes tehát, hogy ma, amikor gazdasági rendszerünknek egyensúlyát az ország feldarabolása alapjaiban meg-ingatta, amikor az egész világgazdaság és benne az ipar is egy nagy válság következményeit szenvedti, a problémák fokozott mértékben jelentkeznek és hogy akkor, mikor maradék országunkban a mezőgazdaság nemzetgazdasági jelentősége emelkedett, a kérdésnek nemzeti fontossága is megnőtt.

Tulajdonképpen azonban nem is magyar agrárproblémáról, hanem az agrárproblémáról kell beszélnünk. Kisebb vagy nagyobb mértékben szenved ebben minden ország mezőgazdasága, nem véve ki a szerencsés Amerikát sem. Ha ennek az általános krízisnek okát keressük, megtaláljuk a következő kimutatásban.

A római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet szerint volt az egész világon:

	<i>a kivitel</i>	<i>a tényleg kivitt</i>	<i>a felesleg- ként meg- maradt</i>
	<i>búza millió méterdeciméterben</i>		
1925/26-ban	218	185	33
1926/27-ben	279	226	53
1927/28-ban	276	216	60
1928/29-ben (becslés szerint)	320	230	90

Noha tehát a kivitel bár nem rohamosan, állandóan nő, állandóan nagyobbodik a felesleg is, melyre nem akad fogyasztó. A jövőben sem számíthatunk másra hosszú ideig. Elsősorban azért, mert a háború óta különösen erősen jelentkezik az úgynevezett autarkiaira való törekvés, melynél fogva az államok arra törekszenek, hogy mindennel a

belföldi termelés lássa d a lakosságot. Főképpen iparkodnak erre a legfontosabb élelmiszerek tekintetében és azért semmiféle erőfeszítést és áldozatot nem sajnálnak mezőgazdaságuk termelőképességének emelése érdekében. Amily mértékben ez sikerül, abban a mértékben szűkül a mezőgazdasági kivitelből élő országok piaca. Az eredmények pedig néha egyenesen meglepők. Így például Ausztria 1919 óta búza-termését 1.4 millió métermázsáról 2.2 millióra, rozstermését 23 millióról 5.1 millióra fokozta. Nem kevésbé törekszenek a mezőgazdaság fejlesztésére azok az államok, melyek a mezőgazdaságból élnek. Ennek következménye a terméshozamok növekedése világszerte.

A prognózis ilyenformán egyfelől állandóan csökkenő beviteli lehetőségeket, másfelől állandóan növekvő kiviteli feleslegeket jelez. E jóslást a fenti statisztika adatai ugyan csak a búzára nézve támogatják, de semmi okunk sincs, hogy ne állítsuk ugyanezt a többi fontos mezőgazdasági termékekre vonatkozólag is. Azonban még akkor is, ha a kérdés ily mértékben csak a búza tekintetében fenyeget, döntő jelentőségű a mezőgazdaságra nézve általában, nemcsak azért, mert a búza a főtermény, hanem a földművelés organikus természeténél fogva is. A mi sörgyáraink a konjunktúra megváltozásával egy-kettőre részben a cukorka és konzerv gyártására tértek át. A gazda azonban nem mehet át egyszerűen a búza helyett például lentermelésre, mert üzemét nem képes gazdaságosan fenntartani egész gazdaságával meghatározott arányban álló területnek búzával való bevétele nélkül. Ez a terület ma aránylag nagy és kérdés, hogy az idők folyamán lehet-e egyáltalában olyan üzemszert kieszelni, melyben a búza (vagy rozs, melyek e tekintetben egyremennek) nem lesz ennyire alapvető.

Kétségtelen, hogy nemcsak a mezőgazdaságnak, hanem az egész világgazdaságnak érdeke volna, hogy a mezőgazdasági terményekben a fenyegető túltermelés megszűnjék. Ha, mint láttuk, a termelés csökkenése nem valószínű, vajjon vannak-e kilátásai a fogyasztás emelkedésének? Itt különösen kettőről lehet szó. Az egyik, hogy a föld lakosságának az a körülbelül felényi része, mely ma kenyérmagvakat nem vagy nem főtáplálékként fogyaszt (Ázsia), erre fokozottabb mértékben tér át. Vannak élettantudósok, kik azt állítják, hogy a fehér ember kultúrája összefügg táplálkozásával. Ha ez igaz, akkor lehetnek kilátások, hogy a fehér ember kultúrájának hódítása új gabonafogyasztó tömegeket is fog hódítani. De a világfogyasztást azáltal is lehetne emelni, ha a jelenleg is elsősorban kenyérből élő, nem mezőgazdasági rétegek (a munkásság) jövedelmi viszonyai és ezzel fogyasztóképesége emelkednének. Ez a lehetőség sokkal közelebbi kilátásokkal kecsegtet, mert hiszen nem kell hozzá más, mint a munkabérek és fizetések emelése.

Az agrárprobléma gyökere tehát ma a termelés és fogyasztás viszonyának kedvezőtlen alakulásában van. Hiszen különben nem kellene a vezető mezőgazdasági államoknak: Kanadának, Egyesült-Államoknak, Új-Seelandnak is késhegyig menő harcot folytatni a kiviteli piacokért és nem kellene olyan, a termelési ágak egymáshoz való aránya tekintetében viszonylag kiegyensúlyozott államban, mint Németország is, a gazdáknak a belföldi piac biztosságáért állandóan küszködniük. Természetes azonban, hogy akuttá a probléma azokban

az államokban válik, melyek mezőgazdasági kivitelre vannak utalva oly mértékben, hogy ez alkotja nemzeti gazdálkodásuknak alapját.

Ezek közé tartozik a mi szerencsétlen hazánk is. Mai földrajzi alakjában annyira mezőgazdasági jellegű, hogy akár tetszik, akár nem, a mezőgazdasági kivitel esélyeire kell alapítania minden egyes nemzet gazdasági évének számvetését. Még ha el is ismerjük bizonyos fokú iparfejlesztés jogosultságát, alapvető jelentőségűvé az utóbbi termelési ág nem válhat, míg vasunk, kőolajunk, kaucsukunk stb. nem lesz. Mezőgazdasági államok ebben a tekintetben is hátrányosabb helyzetben vannak. Fejlett iparú államok mocsaras területek lecsapolásával, tengeröblök eltöltésével (Hollandia), sivatagok öntözhetővé tételével, hegyoldalak lehordásával és humusszal való beszórásával (Olaszország) és a technikának más csodás műveleteivel a termőterületet bámulatos módon kiterjesztették és annak termelőképességét nagy mértékben fokozták.

Agrárállam számára tehát csakugyan a föld az, melyen élnie és hálnia kell. Iparállamnak van lehetősége, hogy mezőgazdaságának, habár esetleg erőltetett fejlesztésével csökkentse a behozatalt. Ha egyszer termőföldet tudott varázsolni a termékedeken területek helyébe, ezek állandóan, háború és blokád esetén is fognak teremni. De az olyan állam, melytől a természet az ipari nyersanyagokat megtagadta, minden áldozat árán való iparfejlesztéssel sem fogja tudni magát függetleníteni a külföldtől; a függést béke idején az ipari termelés és esetleges ipari kivitel növekvésével párhuzamosan növekvő nyersanyagbehozatal, háború idején pedig a külföldi nyersanyag elmaradás és az ipar megbénulása jelzi. Röviden: az autarkiaira való törekvés több kilátással kecsegtet az ipari, mint az egyoldalú mezőgazdasági államnál.

Ez Magyarország mai csonka állapotának tragikuma. Azzal szoktuk vigasztalni magunkat, hogy megmaradt gyönyörűséges termőföldünk. Ez igaz, de ne felejtjük el, hogy alig van a világon még egy állam, melynek annyira ne volna semmije ezen kívül, mint nekünk. Hogy csak néhány példát említsünk: Finnország erdei, Hollandia gyarmati kincsei, Dánia rendkívül kedvező fekvése — két nagy iparállam, Anglia és Németország szomszédsága — mindenütt valami, ami kisebb-nagyobb mértékben kiegészíti az ország agrárjelleget; nálunk mindez hiányzik. Ezt a körülményt nem igen szokták hangsúlyozni, pedig annak alapvető jelentősége van mai gazdasági helyzetünk megértésénél.

Nem egészen pontos, ha azt mondjuk, hogy semmink sincs. Köztudomás szerint a dunántúli bauxittelepek rendkívül gazdagok. Az alumíniumipar volna tehát az, melyet úgy lehetne kifejleszteni, hogy a gyökere is hazai talajba nyúljon. Ennek ellenére — és itt nem lehet egy keserű mosolyt elfojtani — a nagy iparfejlesztés és a tagadhatatlanul megállapítható nagy iparfejlődés során semmi erőfeszítést nem látunk abban az irányban, hogy a bauxitból itthon váljék alumínium, hanem ellenkezőleg, egyenlőre csak exportálunk.

Ma tehát ez a kevés is olyan, mintha nem volna. A föld és annak termékei: ebből keh itt mindenednek megélnie. Háromnegyedrészen ebből vásárolunk a külföldön, nemcsak fogyasztásra szánt ipari cikke-

ket, hanem azokat a nyersanyagokat és gépeket is, melyekkel az ipar a munkásságnak kenyeret tud adni. Ha nincs mezőgazdasági kivitel, nincs fejlődés sem a mezőgazdaságban, sem az iparban, sem — idővel — kulturális téren. Hiszen gyönyörű dolog volna, ha igaza volna Kornfeld Móric bárónak, aki azt állította egy ebben a Szemlében megjelent cikkében, hogy Magyarországon a mezőgazdaságnak akkor fog jól menni, ha az iparnak jól megy. Az időbeli egybeesést nem vitatja senki. Az a kérdés, hogy a javulás melyiken kezdődhet. És ez nálunk a mezőgazdaság. Senki sem volna boldogabb a magyar gazdánál, ha olyan ipart lehetne teremteni, mely nagy keresletet támasztana jól fizetett munkásság után és ezáltal a népességnek olyan szaporodását idézné elő, hogy idővel a mezőgazdaságnak itthon volna piaca mindenre és nem kellene a külföld kegyét keresnie. De erre számítani nem lehet és a kivitelre maradunk utalva.

A mezőgazdasági cikkekben világszerte mutatkozó túlkínálat kiélesíti a versenyt a felvevő piacokon az exportáló államok közt. Aki minőség és ár tekintetében megelőzi a többit, azé a fogyasztó kegye. Ez ma Magyarország közgazdaságpolitikájának alfája és ómegája. Amily mértékben sikerül mezőgazdaságunknak jobbat és olcsóbban juttatni a külföldre, abban a mértékben lesz jobb dolga itt gazdának is, iparosnak is, munkásnak is, mindenkinek. Ezért nagyon szerencsés fogalmazása agrárproblémánknak a versenytermelés jelszava. Hogy ennek érdekében mi a teendő, annak megvitatása nem tartozik ezúttal gondolatmenetünk keretébe. Ennek szempontjából itt csak a versenyképes ár kérdése nyomul előtérbe, mert mélyére tekintve a magyar agrárproblémának, ebben látjuk egyik szinte megoldhatatlan és rendkívül tragikus elágazását.

Mezőgazdasági termékeinknek versenyképes minőségét feltételezve, a kiviteli probléma az olcsó termelés kérdésére szűkül össze. Az olcsó termelés lehetősége pedig összefügg mindazokkal a bajokkal, melyek miatt a gazdák ma annyit panaszkodnak. Drága a hitel kamata, drága a gazdálkodáshoz szükséges iparcikk, magas az adó: ez a gazdapanaszok refrénje. Mind a hármat a termék árából kell kifizetni, tehát mind a három befolyással van a termelési költség magasságára. Ha a külföldi piac nem fizeti meg az ezekkel kalkulált árat, nincs kivitel. Ha tehát feltesszük a kérdést, hogy miért akadozik úgy a magyar mezőgazdasági kivitel az árak miatt, akkor a gazda joggal felel: mert magas a kamat, nagy az adó, drága az iparcikk. Legalább is részben joggal. Mert az iparos erre azt mondhatja neki: tessék racionálisabban termelni, vagyis intenzívebb munka és tőkebefektetéssel többet kihozni.

Nézzük meg ezt a tanácsot közelebbről. Mert a racionalitás más, mint az intenzitás; együtt járhat ezzel is, de együtt járhat az extenzitással is. Sőt az utóbbi mindig kényelmesebb a gazdára nézve. Neki, ha nincs elég közgazdasági kötelességtudása, a nagyobb erőfeszítés helyett könnyebb azt tennie, hogy kevesebb befektetést eszközöl, tehát kevesebb hitelre van szüksége és egyszerűbb termelési ágakra vagy módokra tér át, tehát kevesebb iparcikket vesz. Közgazdaságilag ez bűn, de a közgazdaság is csak olyan emberi természettel számolhat,

amilyen az valóban. És ilyen törekvések csakugyan tapasztalhatók itt-ott gazdaoldalról az évek óta tartó és fokozódó válság hatása alatt. Nagyobb nemzeti szerencsétlenség nem érhetne bennünket, mintha mezőgazdaságunk fejlődése csakugyan ilyen irányt venne. Gazdaságilag talán előbb-utóbb ez is megoldaná a kérdést, mert hiszen az ipari fogyasztás és így a behozatal csökkenésével járna, de akkor mehetnénk vissza az őshazába, valahova Ázsia határára!

Marad tehát az intenzív racionalizálás, vagyis úgy növelni a tőke- és munkabefektetést, hogy a hozam aránylagosan is több legyen. A többtermelés a forradalmak után felkapott jelszavának is ez volt már a tulajdonképpeni értelme. A gazdaközönség, amennyire különböző rétegeinek szaktudása mellett képes volt, hallgatott is a tanácsra és az évről-évre emelkedő termés hozamok addig, míg kedvező volt a világpiaci konjunktúra, úgy látszott, meg is jutalmazták ezért. Mai helyzete azonban azt mutatja, hogy ez az út is zátonyra visz. Mégpedig azért, mert az intenzitás fokozása több tőke és több ipari eredetű termelési cikk befektetését, tehát nagyobb kamatterhet és beszerzési költséget jelent, vagyis emelkedő termelési költséget, melynek ellenében a hozam, úgy látszik, nem fokozódik annyira, hogy kiegyenlítené a termelvények árában most már huzamosabb idő óta tartó csökkenést.

Ennek következtében valamely más ponton kellene megkísérelni a termelési költség redukálását. Figyelmen kívül hagyva az olcsó állami kölcsönök kérdését, mely a tulajdonképpeni problémához nem tartozik, — bár fontos és egyszerismind igen nehezen megoldható feladata a magyar közgazdaságpolitikának — két utat látunk ebben az irányban. Az egyik az ipari cikkek olcsóbbátétele, a másik a munkaerőben való takarékoskodás.

Az előbbi ismét két módon volna lehetséges. Ha a belföldi ipar kapacitásának megfelelő és a mainál sokkal nagyobb árutömeget tudna itthon — nem pedig dumping árakon a külföldön — elhelyezni, a vállalatok rentabilitásának csökkenése nélkül és a védővámok fenntartása mellett is jelentékenyen olcsóbban adhatná cikkeit a fogyasztóközönségének, tehát elsősorban a mezőgazdaságnak. Feltéve természetesen, hogy a magyar ipari vállalkozások tulajdonosaiban megvan a kellő közgazdasági kötelességtudás, mely megakadályozná, hogy e kedvezőbb konjunktúrát fokozódó nyereség szerzésére használják fel. A felvevőképesebb piacot azonban csak a mezőgazdaság alkothatja. Már pedig éppen ez az, melynek helyzete olyan siralmas. Ipari cikkeinknek a termelés fokozása által való olcsóbbá tételét tehát csak úgy lehetne elérni, ha valamely csoda folytán a magyar ipar egyszerre a mainak sokszorosát jelentő árumennyiséggel és hangsúlyozzuk, nem dumping árakon, a külföldön tudna versenyképesen fellépni. Hogy azonban ez a mai helyzetben alig lehetséges, ez iránt nincsenek illúzióink.

Marad tehát a másik lehetőség, mely abban áll, hogy alaposan le kell szállítani az ipari védővámokat, le kell tömi a karteletet, hogy mi sem állja útját az olcsóbb külföldi iparcikk versenyének. Ez tudvalevőleg ma a gazdaközönség legsürgősebb kívánsága. Ennek követ-

kezménye a belföldi ipar visszafejlődése és munkanélküliség volna. Tehát ez olyan császárágás féle, melynek végső következményeit ma nehéz áttekinteni. Az agrárius felfogás és pedig a komoly és megdöntött is, címek ellenére követeli gazdaságpolitikánknak ebbe az irányba való igazodását. Ennek a cikknek azonban nem az a célja, hogy vitára hívja ki az ellenkező felfogást és azért elég rámutatni arra, hogy ez a politika is, gazdaságilag, sőt társadalmilag is, komoly meg-
rázkódásokat okozna.

Nézzük tehát végül azt, hogy lehet-e takarékoskodnunk a mezőgazdaságban a munkaerővel. Sokszor utalnak arra, hogy mezőgazdaságunk csakugyan túlpazarlóan bánik a munkával. A statisztika sem nálunk, sem más országban még nem mutatta ki pontosan a nemzeti munkának a különböző termelési ágakba fektetett mennyiségét. A mi céljainknak megfelelő összehasonlítási alapot nyerhetünk úgy, ha néhány, bennünket közelebről érdeklő országra nézve megállapítjuk a mezőgazdaságban foglalkoztatott kereső népesség viszonyát a szorosabb értelemben vett művelt területhez, amelyből tehát az erdőterületet kihagyjuk. Ez az arányszám:

Németországban	0.37	Dániában	0,16
Franciaországban	0.25	Egyesült-Államokban	0.08
Hollandiában	0.29	Magyarországon	0.28

Vagyis ennyi mezőgazdasági kereső egyént kell eltartania egy-egy hektár földnek. Az összehasonlítást nem lehet egész pontosan venni, mert hiszen egyrészt a mezőgazdaság helyzete az illető ország közgazdaságában, másrészt az illető ország mezőgazdaságának jellege más és más munkamennyiséget bír el. Például Francia- és Németország mezőgazdasági szempontból beviteli államok és ezért aránylag magas arányszámuk nem okoz bajt mindaddig, amíg a védővámokkal olyan árakat tudnak biztosítani a mezőgazdaság termékei számára, mely a sok munkabért fedezni tudja. Bennünket jobban érdekelnek a mezőgazdasági kiviteli államok viszonyai, mert országunk ezekhez tartozik. Ilyen a többi fent felsorolt állam. Ezek közül csak Hollandia mezőgazdaságának kell annyi keresőt eltartania, mint Magyarországnak. A másik kettőnek ellenben lényegesen kevesebbet. Hollandia kivitele azonban túlnyomólag olyan termékekből áll, melyek egyrészt sok munkát kívánnak, másrészt Magyarországra nézve tárgyaltalanok, mert azokban nem tudunk egyelőre versenytársa lenni. Marad tehát a másik két állam, melyek közül Dánia állati termékek és tojás, az Egyesült-Államok pedig szemes termények tekintetében versenytársunk. Az egyiknek mezőgazdasága aránylagosan kerek egyharmaddal, a másiké kerek kétharmaddal kevesebb embert tart el közvetlenül, mint a miénk.

Ez a körülmény arra mutat, hogy csakugyan lehetséges még nálunk a mezőgazdasági munka racionális átszervezésével alapos megtakarítást elérni és ezzel a termékek előállításí árát alaposan leszállítani. Évek munkájával egészen bizonyosan oly mértékben, hogy ezzel azoknak versenyképessége a kiviteli piacokon megszilárdulna. Ezzel szemben azonban ugyanilyen arányban szabadulna fel munkaerő a mezőgazdaságban, melyet más termelési ágak kellene foglalkoztatnia.

Az 1920 évi statisztika szerint Magyarországon 2,127.000 kereső volt a mezőgazdaságban foglalkoztatva; ha címek csak egynegyed része válnék feleslegessé ott, kereken ötszázezer keresőt kellene másutt, elsősorban az iparban átvenni. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy ugyanazon évben az összes ipari keresők száma 682.000 volt és hogy Knob Sándor számítása szerint egész behozatalunk is mindössze 110.000 keresőt tart el,¹ tehát annak teljes megszűnése is csupán ennyi itthoni kereső foglalkoztatását tenné lehetővé, akkor egyszerre előttünk áll az a szomorú tény, hogy ennek az útnak követéséről szó sem lehet.

Íme, a magyar agrárprobléma a maga teljességében: kivitelünk árbeli versenyképességének fokozása, akár az ipari termékek olcsóbbátétele, akár a mezőgazdaság racionalizálása útján akarjuk elérni, munkásfelesleget, munkanélküliséget és a legnehezebb szociális problémák egész sorát veti fel. Mivel pedig kivitel nélkül mezőgazdaságunk nem élhet meg, ez más szavakkal azt jelenti, hogy a magyar mezőgazdaság nem képes a magyar földművelő népet eltartani. Mivel továbbá gazdaságföldrajzi viszonyainknál fogva olyan fokú iparfejlesztés, mely a szükséges mezőgazdasági munkaredukciót kiegyenlíthetné, szintén nem lehetséges, — ehhez a mai ipar kétszeresére volna szükség, aminek valószínűségét talán az iparfejlesztés hívei sem fogják állítani — a tétel úgy is áll, hogy a magyar mezőgazdaság magában nem képes az országot eltartani. Sokan vagyunk ezen a kis területen, ez a borzalmas igazság. És így az agrárprobléma tragikus nemzeti probléma is.

A mezőgazdasági kiviteli államok közt Magyarországnak van a legsűrűbb lakossága: négyzetkilométerenként 91 lélek; ezzel szemben ugyanerre a területre esik

Bulgáriában	53	Spanyolországban	44
Dániában	78	SHS Államban	50
Esztországban	23	Egyesült-Államokban	15
Finnországban	9	Kanadában	1
Romániában	58	Argentínában	3

lélek. Ez az a tény, melybe közgazdaságpolitikánkban lépten-nyomon beleütközünk a nélkül, hogy észrevennők. Ez a tény, mely a fent körvonalazott agrárproblémában reánk mered.

A kép sötét, bár mégsem vigasztalan. Nem jelenti mindenekelőtt azt, hogy a magyar nemzet egy részének elvesztésére — kivándorlására — volna feltétlenül elítélve. Nem lehet ezúttal célunk, hogy a megoldás lehetőségeivel is részletesen foglalkozzunk. Ez külön és ennél hosszabb tanulmányt venne igénybe. Azzal mindenesetre legyünk tisztában, hogy ötletszerű javaslatokkal máról-holnapra a kérdést megoldani nem lehet. Sürgősen csak enyhítésről lehet szó. Az enyhítő rendszabályoknak pedig abból kell kiindulniok, hogy Magyarországon felesleg van munkaerőben abban a pillanatban, amint a termelés minden téren a versenyképesség által megkövetelt mértékben racionalizálódik. Arra kell tehát egyrészt törekedni, hogy sok munkát exportáljunk, másrészt, hogy azon a téren racionalizáljunk, ahol ezáltal aránylag kevés munka válik feleslegessé.

¹ Knob Sándor: Hány embert tartunk el külföldön ipari behozatalunkkal? Magyar Szemle II. k., 28 l.

Az iparfejlesztés hívei is arra hivatkoznak, hogy a magyar munka érdekében van szükség a minél nagyobb itthoni ipari termelésre, sőt ipari exportra. Azonban az olyan munka, mely a másik termelési ág, a mezőgazdaság termelési költségeit megdrágítja, — mint láttuk a vámok elkerülhetetlen volta és árdrágító hatása miatt — feltétlenül irracionális, mert nehezíti természetes exportágunknak, a mezőgazdaságnak esélyeit. A több munkával való racionalizált termelésre a mezőgazdaságban kell törekednünk, vagyis a szemtermelésről olyan ütemben és mértékben, amennyire ezt a mezőgazdaságnak különleges természete lehetővé teszi, áttérni azokra az ágakra, melyek sokkalta több munkaerőt tudnak felvenni, mint a szemtermelés és állattenyésztés; ilyen a kertészet, a gyümölcsstermelés, beleértve a szőlőt is, az ipari növények termelése stb. Az ipar súlypontját pedig a mezőgazdasági nyerstermékek feldolgozására kell áthelyezni. Ennek a két iránynak előmozdítására, ha kell, egyenes szubvencionálására semmiféle állami támogatást nem szabad sajnálni.

Ezenkívül racionalizálni kell az agrárkereskedelmet. Azokat a költségeket, melyekbe a termékeknek a termelőtől a fogyasztóhoz való juttatása kerül, megfelelő szervezéssel igen jelentékeny mértékben lehet szállítani; ez az átszervezés pedig a nemzet nagy tömegeihez arányítva igen kevés ember existenciájába fog kerülni, mert hiszen a nagy összegek ma is aránylag kevesek zsebében maradnak. Ha az értékesítési költségek csökkennek, akkor egyrészt a termelő kap többet, tehát kevesebb drága kölcsönű kamatra lesz utalva, másrészt a külföldi piacra kevesebb költséggel terhelve érkezik a magyar áru.

De racionalizálni kell az állami igazgatást is, hogy kevesebb adó nehezedjék a mezőgazdaságra és ezen a ponton se terhelje kivitelre szánt mezőgazdasági cikkeinket annyi holt súly.

Ezek olyan gondolatok, melyeknek exportunk javulásával való összefüggését nem igen szokás hangsúlyozni. Csak ezért tértünk ki ezekre, noha egyébként célunk csak az agrárprobléma bemutatása volt. Különösen azt akartuk feltárni, hogy agrárproblémánknak is, mint minden problémánknak tükrében Trianon réme vigyorog. Mindaddig, míg ebben a tekintetben változás nem következik be, önámításról, leplezésről, enyhítésről lehet szó, de gyökeres és tartós javulásról nem. Magyarország teljes gazdasági egészsége csak a régi határokkal térhet vissza, a nyelvhatár, az úgynevezett Rothermere-féle vonal csak enyhítést hozhat, mint ezt ebben a Szemlében már kimutattuk.¹ A mai védvamos és autarkiára törekvő világban egyoldalú államok nem, csak azok boldogulnak, melyeknél mindkét fő termelési ág előfeltételei legalább bizonyos fokig megvannak.

A magyar agrárproblémát és vele az egész magyar problémát is csak az fogja megoldani, ha mezőgazdaságunkat kiegészíthetjük az iparnak természettől adott és nem mesterséges fejlődésével és utóbbinak előfeltételeivel. Ehhez pedig csak egy vezethet: a gyökeres revízió.

IHRIG KÁROLY

¹ Ihrig Károly: Mit hozna vissza a Rothermere-vonal? Magyar Szemle k. 169 1.

A PARALYSIS ÉS MALÁRIÁS GYÓGYÍTÁSA

A BÉNULÁSOS elme-zavar (paralysis progressiva) kóroktanáról, keletkezési módjáról a legutóbbi évtizedekig keveset tudunk. Nem is olyan régen — a múlt század közepén — a paralysis, a tabeshez hasonlóan, fiatalkori nemi kicsapongások, szertelen ön-fertőzés, elfojtott lábizzadás, nikotinmérgezés következményének tartották. Csak a múlt század utolsó évtizedében kezdtek a tudósok a syphilisre gyanakodni. Ez a gyanú csak erősödött, mikor a kór-előzményi adatok rendszeres feldolgozása alapján kiderült, hogy a paralysisben szenvedő betegek, vagy a betegek hozzátartozói számos esetben tudtak felvilágosítást adni a betegnek évekkal előbb már meglévő syphilitikus természetű betegségéről. Ebben az időben azonban, tekintve, hogy a paralysist a szokásos syphilis elleni gyógyszerekkel kedvezően befolyásolni nem tudták, a bénulásos elme-zavar keletkezését a diphtheria után fellépő bénulásokhoz hasonlóan magyarázták. Véleményük szerint a paralysist nem élő spirochaeták, de a már elhalt élősdik kiszabadult mérgei okozzák. E nézetet döntötte meg 1913-ban Noguchi felfedezése, kinek sajátos eljárással sikerült fel-találni a spirochaeta pallidát, a lues kórokozóját, a paralysisben elhal-tak agyában.

E fölfedezés által a paralysis lueses eredete kétségtelenné vált. Ma már tudjuk, hogy lues nélkül nincs paralysis. És, habár a beteg-től vagy a beteg hozzátartozóitól erre vonatkozó adatokat nem is kapunk minden esetben, a syphilitikus fertőzést az újabb serológiai vizsgálatok 100%-ban bizonyítják. Több oka van, hogy a paralytikus beteg-től, vagy hozzátartozójától nem nyerünk mindig helyes felvilá-gosítást. A paralytikus beteggel többnyire csak olyankor keresik föl az orvost, mikor az elbutulásnak már súlyos tünetei vannak, miért is megelőző betegségeiről nem tud kellően beszámolni. Más esetek-ben a szégyenérzése tartja vissza a beteget, vagy hozzátartozóját, hogy a titkolt és a közhitben bűnnek tartott betegséget felfedjék. De a fertőzés első tünetei lehetnek annyira enyhék is, hogy azok sem a betegnek, sein a hozzátartozóknak figyelmét nem ébresztették fel, illetve teljesen észrevétlenül maradtak. Ma már tudjuk, hogy a szer-vezet reakcióképessége állandóan változik, az őt megtámadó kór-okozóval szemben különböző időben és különböző viszonyok között más és más módon viselkedik. Állandóan észleljük, hogy a syphilis hatására egyik embernél egyik, másiknál másik szervcsoport betege-dik meg, szemmel is láthatóan. Vannak, akiknél bőrtünetek fejlőd-nek ki, másoknál a csontok kóros elváltozásai szembeötlőek, néme-

lyek inkább az erek, ismét mások a középponti idegrendszer megbetegedésére hajlamosak. Gyakran észlelhető továbbá, hogy ugyanakkor, mikor bizonyos szervcsoportok megbetegednek, mások feltűnően érintetlenül maradnak. Ez az ellentétesség különösen a bőr és a középponti idegrendszer között feltűnő. Nálunk Guszmann végzett ilyen vizsgálatokat és megállapította, hogy a paralytikus betegek-nél csak a legritkább esetekben észlelhetők olyan jelenségek, amelyek a bőr vagy a csont megelőző syphilises betegségének nyomaiként volnának értelmezhetők. E tapasztalatok bizonyítják, hogy egymásik szervre nézve bizonyos alkati dispositio áll fenn, valamint, hogy az egyik szervcsoport súlyosabb syphilises betegsége megóvja a másik szervcsoportot. Többnyire nem betegedik meg paralysisben, akinél súlyos bőrelváltozásokat okozott a syphilis. Érvényes e szabály fordítva is: a paralytikusok nagyobb száma olyan syphilises betegek közül való, akiknél a lues-okozta bőrtünetek nagyon enyhék, sokszor talán észrevehetőek sem voltak.

Bár a paralysisnek vérbaj az oka, a syphilis és a terjedő hűdéses elmezavar pontos ok és okozati összefüggését nem ismerjük. A syphilises betegeknek alig néhány százaléka betegedik meg paralysisben, tehát bizonyos, hogy a luesen kívül a paralysis keletkezésében még más oki tényezőknek is szerepe van. E kóroktani tényezőket vagy a spirochaeta sajátosságában, vagy a fertőzött egyén különleges alkataban kell keresnünk. Tekintettel a lues megjelenési alakjának sokféleségére, több szerző föltevése szerint, a paralyssist a spirochaetának valamely különös faja okozná, mely természetesen a bőrtüneteket előidéző spirochaetától különbözik. E feltevést a bakteriológiai kutatásoknak kellene eldönteniök, melyeknek eddigi eredményei kellő bizonyítékokat még nem szolgáltatottak. Ma e feltevés már szinte megdöntöttnek tekinthető.

A paralysis keletkezési módjának ilyen magyarázatára nincs is föltétlen szükség, különösen, ha a lues történetét vizsgáljuk. A syphilis, a syphilises betegségek megjelenési módja az idők folyamán lassan, de folytonosan változott. A 15—16. században még nagyon súlyos, a heveny betegségekhez hasonló, általános tüneteket okozott és igen gyakran, néhány hét alatt, a beteget el is pusztította. A syphilisnek ez az alakja ma a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Utóbb a betegség lassan, fokozatosan heveny jellegéből mind többet és többet veszített. Az általános tünetek helyébe a 18—19. században a bőr, a csont- és a nyálkahártya megbetegedései léptek. A 19. század utolsó és a 20. század első évtizedében a középponti idegrendszer megbetegedései, a hátgerincsorvadás és a bénulásos elmezavar jelentek nagyobb számmal, míg a legutóbbi években az erek syphilisét látjuk megszorodni. A syphilis jelentkezési módjának említett változását különböző körülményekkel magyarázhatjuk. A vérbaj különösen a művelt államokban terjedt el nagyon. Ezekben az államokban ma alig van ember, kinek elődei között syphilitikus beteg ne lett volna. Az elődök fertőzöttségének az utódok reactióképessége szempontjából nagy jelentősége van. Az utód szervezete bizonyos mértékben föltétlenül alkalmazkodik azokhoz a káros behatásokhoz, melyek

elődeit érték. Másfelől tapasztalatok bizonyítják, hogy a gyógykezelés tnódja sem közömbös. Míg a syphilis gyógyítására a higanyt, különösen az úgynevezett kenőkúrárt használták, a bőr betegségei voltak gyakoriabbak, a salvarsan alkalmazásának ideje óta az idegrendszer és az erek megbetegedései fordulnak többször elő. Sok szerző nézete szerint a tökéletlen, felületes salvarsan-adagolás segíti elő a paralysis kifejlődését. Pontos statisztikai kutatások vannak hivatva eldönteni, hogy ez az összefüggés látszólagos vagy tényleg megvan-e. Ilyen nagyszabású statisztikát készít elő jelenleg a Magyar Elmeorvosok Egyesülete. Az említett két tényezőnek jelentős szerepére vonatkozóan támogatásul szolgálnak azok a tapasztalatok, melyek szerint az olyan földrészekben és országokban, ahol a syphilis rövidebb idő óta pusztít, illetve a syphilis salvarsan kezelése még nincs elterjedve, többnyire a bőr és csont megbetegedéseit észlelik. Általában szabályként fogadhatjuk el, hogy minél régebbi valamely országban a syphilis, annál inkább hajlamosít az idegrendszer és a belsőszervek megbetegedésére.

Sokan sajátos egyéni hajlamosságot tételeznek fel, melynek alapján a paralysis könnyebben kifejlődhetik. A szervezet csökkent védezőképességét jelenti, hogy a spirochaeták hosszú éveken lappangva, semmi tünetet nem okozva, élhetnek benne. Ennek a csökkent védezőképességnek, sok szerző véleménye alapján, veleszületett kóros, agyi alkat teszi alapját. E föltevést azonban eddig bizonyítani nem sikerült. Mások elegendőnek tartják az általános psychoneuropathiás alkatot, mint amelynek talaján a paralysis kifejlődése valószínűbb. A paralytikusok között sok a psychopatha, de viszont azt is tudjuk, hogy a psychopathák rendetlen életmódjuk által sokkal gyakrabban fertőződhetnek is.

Az egyéni hajlamosságon kívül, látszólag a faji dispositio is szerepet játszik a paralysis keletkezésében. Bosznia-Hercegovinában, Észak-Afrikában, az indiai szigeteken, ahol a vérbaj nagyon elterjedt, a bennszülött lakosság között kevés a paralysis, míg Európa legtöbb országában, különösen nálunk, magyaroknál, a paralysisben megbetegedett syphilitikusok arányszáma sokkal nagyobb.

Az említett sajátságokon kívül még más elősegítő okok is számba jönnek, mint amelyek a szervezetet a spirochaeták számára fogékonyabbá teszik, vagy a betegséget kiváltják. Ezek között, szinte a legelső helyen, áll a szeszitalok rendszeres élvezése. A paralytikusok legnagyobb része betegsége előtt alkoholistá is volt. Azokban az országokban, ahol az alkohol fogyasztása kevés, a paralysis is ritkább. Valószínű, hogy a bénulásos elmebetegség kifejlődését siettetheti minden olyan behatás, mely a szervezet ellenállóképességét gyengíti, tehát a legkülönbözőbb mérgezések, idősült szervi betegségek, bár például a tüdőgümőkór és a paralysis együttes előfordulása meglehetősen ritka. A szellemi megerőltetéseknek nagyobb a szerepe, mint a testi fáradalmaknak. A világháború után csak a paralysis abszolút száma emelkedett, míg relatív száma inkább csökkent.

A hűdéses elmezavar a fertőzés után rendszerint 8—15 év múlva fejlődik ki. A betegség többnyire a 30—50 életévek között szokott jelentkezni, minthogy a legtöbb ember 20—30 éves korában fertőződik. A fertőzés és

a betegség kitörése közötti idő annál rövidebb, minél idősebb volt a beteg a fertőzés idejében. A nők általában fiatalabb korban betegednek meg, mert fiatalabb korban fertőződnek is. A paralysis 25 éves kor előtt és 55 éves kor után ritka, bár a gyermekkorban, veleszületett' syphilis alapján is kifejlődhetik. A bénulásos elmezavar ezen alakját juvenilis paralysisnek nevezzük. Leggyakrabban a 12—17. életévek között lép fel, de előfordulhat az 5—6. években is. Az esetek többségében a paralysis jellemző tüneteinek kívül a satnyán fejlett és gyakran amúgy is gyengeelméjű betegeknek a született lues egyéb tüneteit is feltalálhatjuk.

A leggyakoribb a paralysis az élet delén, a szellemi fejlődés tetőpontján, többnyire a már családot alapított embereknek és ezáltal a betegség nemcsak egyes emberek életét teszi tönkre, hanem romlásba, nyomorba taszítva a családot, súlyos szociális károkat is okoz. A férfiak gyakrabban betegednek meg, mint a nők. A női és férfi paralytikusok arányszáma úgy viszonylik egymáshoz, mint 1:3—3: 5-höz. Régebbi szerzők szerint a férfiak közül inkább a magasabb társadalmi osztály tagjai szenvedtek e betegségben, míg a nőknél inkább az alsóbb néposztályban észleltek több paralytikát. Férfiaknál különösen a katonatisztek, magasabb hivatalnokok, kereskedők, utazók a betegség áldozatai, ma azonban — valószínűen a lues általánosabb elterjedtsége folytán — látjuk, hogy a paralysis az alsóbb néposztályokat sem kíméli. Különösen gyakori azoknál, kik hivatásuk által a fertőzésnek gyakrabban vannak kitéve. Nős, főleg a fiatal korban meg-nősült férfiaknál sokkal ritkább, mint a nőtleneknél. A nők közül a pincér-nőknél, kávéházi pénztárosnőknél, üzleti kiszolgálóknál, prostituáltknál a leggyakoribb. Régebben azt hitték, hogy a prostituáltak között kevés a paralytika. Kiderült azonban, hogy a statisztikák összeállítói nem ismerték kellően a betegek előéletét. Mire egy nő a paralysis korába ér, megvénül és megelőző foglalkozásával felhagyni kénytelen. Természetes, hogy azután már szeretné eltitkolni előéletét. Másfelől a prostituáltak legnagyobb része elpusztul, mielőtt elérné a kort, melyben nála a paralysis kifejlődhetnék.

A paralysis a serdüléssel elmebántalom mellett a legsűrűbben előforduló elmebetegség, mely az összes elmebántalmak 20—25%-át teszi.

A betegség legjellegzetesebb tünetei: a fokozatosan súlyosbodó elbutulás és az agykéreg betegsége folytán kifejlődő bénulások.

A betegség kezdeti tüneteit rendszerint nem szokták észrevenni, mert alig különböznek a közönségesen neurastheniásnak nevezett ideges jelenségektől. A betegnek a mindennapi életben gyakran hallható ideges panaszai vannak. Kellemetlen, makacs főnyomásuk, főfájásuk van, időnként vértódulás, szédülés, szívdobogás jelentkezik náluk, álmatlanok, fáradékonyak, ingerlékenyek, bosszúsak. Egyik legfontosabb panaszuk a feledékenység, mely már ebben az időben is jól megkülönböztethető a neurastheniás ember ismeretes szórakozottságától. Némely esetben már a korai szakban észlelhetünk jellemátalakulásokat. Többnyire a megelőző jellembeli sajátosságok, mintegy kiéleződnek, eltorzulnak. Máskor a beteg jelleme egészen megváltozik és a betegsége előtt rideg, zárkózott, sokszor önző ember túlságosan közvetlen, bizalmaskodó lesz. Máskor a megelőzően határozott, következetes, erős akaratú ember gyámoltalanná, habozóvá, siránkozóvá válik.

A betegség súlyosbodása folyamán az ingerlékenység fokozódik, a beteget a legcsekélyebb okok is heves dühindulatokra lobbantják, minek következtében ilyenkor környezetüket, hozzátartozóikat megtámadhatják és a törvényekkel is a legsúlyosabb összeütközésbe kerülhetnek. A jellemátalakulásával kapcsolatosan végül is mindinkább előtérbe lépnek az elbutulás tünetei. Az elmeorvos elé rendszerint már az elbutult beteg kerül

és mégis a hozzátartozók többnyire sértésnek tekintik, ha az orvos meg meri mondani, hogy a beteg szellemi képességei hanyatlottak. Lechner szerint annyi butaság történik a világon, hogy egy kicsivel több már fel sem tűnik. A paralytikus betegnél az elbutulás igen rohamosan fokozódik. Ritka esetben fordul elő, hogy csupán a közelmúlt emlékeinek gyors felejtése következik be és hogy csak a magasabb ítélő, következtető, kombinatív szellemi műveletek válnak tökéletlenekké. Az ilyenkor jelentkező etikai és erkölcsi fogyatékoságok is többnyire az elbutulásnak jelei. Kern egyszerű jellemváltozás már, ha a törvényszéki bíró, fényes nappal az utcán, egy tejeskocsiról egy üveget levesz és a helyszínén megissza, de már az elbutulásnak kétségbevonhatatlan tünete. A magasabb szellemi műveletek hanyatlása mellett mind nyilvánvalóbbakká válnak az egyszerű, megtartó emlékezés és emlékeidézés tökéletlenségei is. A kóros felejtés a betegségnek már korai szakában a beteg egész tudását fogyasztja, nem kíméli meg a kenyérkeresetre szükséges ismereteket sem. Paralysisre gyanús az olyan beteg, aki máról-holnapra durva elemi hibákat követ el mindennapi munkájának teljesítése közben, ha a pénztáros, pincér az egyszerű összeadást műveleteket hibásan oldja meg, a mérnök a tervezésnél kifelejt a házból az ablakokat, a kereskedő olyan árukat rendel vagonszámra, amiket senki sem keres. Néha olyan súlyos lehet az elbutulás, hogy a betegek hozzátartozóikat sem ismerik meg, nem találják meg az ágyakat, saját nevüket is elfelejtik. Egyik betegem szinte egész szókincsét elvesztette és folytonosan csak e három szót ismételtette: „tanya, búza, anyuka“.

Az elbutulás mellett sokszor szoktak a betegeknek téveszmék is jelentkezni, melyek rendszertelenek és szertelenségük folytán a beteg elbutulását is tanúsítják. A téveszmék tartalmuk szerint a legkülönbözőbbek lehetnek. Egyes betegek nevetségesen nagyozolnak, mások rendkívül lebecsmérik magukat. Egyik betegünk 100 éves szülőanyát akart feleségül venni és a lakodalmán cápát, bálnát és elefántot enni. A másik orvosának akkora rúd szalámit ígért, amelyik több kilométer hosszúságú és szélesebb, mint a Tisza. Ezeket a nagyzasos téveszméket mindig emelkedett hangulat, túlságos jókedv is kíséri. Az ilyen betegek közérzése is emelkedett, nem szenvednek, egészségeseznek, erőseknek érzik magukat. Gyengesége miatt állandó ágybanfekvésre kárhoztatott betegünk dicsekedett egy alkalommal, hogy egyik kezével egy bikát, másik kezével két bikát tudna a földre teperoi. Levert, szomorú hangulat esetében állatoknak tartják magukat, azt képzelik, hogy fejük helyett patkányfej van, nincs nyelvük, nem is élnek már, stb.

A paralysis testi tünetei sokszor már a betegség kezdeti szakában, a neurastheniás panaszok idejében is felfedezhetők. E tünetektől nyerte a betegség elnevezését, bár a testi jelenségek nem kifejezett bénulások, hanem az idegműködések bénulásszerű gyengülése. Az egyik pupilla tágabb, mint a másik, vagy mind a kettő gombostűfejnyi szűk, egyenetlenekké válnak, elvesztik szabályos körkörös alakjukat, fényre nem szűkülnek, sötétben nem tágulnak, míg egyéb működésük épen marad. Az egyik orrajki redő elsimul, a fogak mutatásánál a százug elmarad, a száj és szem körüli izomzat beszéd közben remeg. A beszéd sajátosan elmosódott és feltűnően akadozó. A nyelv kinyújtva oldalra tér, benne finom apró remegések, időnként villámgyors rángások észlelhetők. Sokszor a garat izmai is megbénulnak, különösen a betegség előrehaladottabb időszakában, midőn is nyelési nehézségek, félrenyelések, fulladás következhetik be. A kezekben durva remegés észlelhető. Az írás is remegő, a beteg írás közben a sorokat nem tudja betartani, betűi zeg-zugosak, egyenetlenek lesznek, egyes szótagokat kihagy, másokat kétszer is leír és a legdurvább nyelvtani hibákat követi el. A térdreflexek

rendszerint túlélnek, ritkábban hiányoznak. A beteg csukott szemmel és összetett lábbal megállni csak bizonytalanul tud. Szétvetett lábakkal, aprókat lépve, szinte ingadozva jár. A fájdalom- és hőérzés csökken, ezért megtörténik, hogy szálanként szedik ki bajuszukat, vagy fogaikat, máskor a legsúlyosabb öncsonkításokat követhetik el magukon. A paralysis lefolyásába öntudatlansággal kapcsolatos görcsös rohamok is ékelődhetnek be, melyek vagy az epilepsiára vagy az agyvérzés okozta eszméletlenségre emlékeztetnek. Egy ilyen roham a beteg általános állapotát nagyon megronthatja, sőt nem ritkán közvetlenül halált is okozhat. A betegség utolsó hónapjaiban a legkülönbözőbb szervek súlyos táplálkozási zavarai lépnek fel. A betegek nagyon lesóványodnak, a nyomásnak kitett bőrterületeken hirtelenül, néhány napon belül a leggondosabb ápolás mellett is mélybe hatoló sebek, úgynevezett felfekvések keletkezhetnek. Az erek szakadékonnyakká válnak, a csontok törékenyekké. Elég, ha a beteg hirtelenül megfordul ágyában és már több bordája eltörik. Néhány év alatt a beteg teljesen legyengül, a teljes testi és lelki sinylődés állapotába jut, míg végül a betegség kitörésétől számított 2—3 év alatt, ha csak valamely szövődményes bántalom előbb el nem pusztítja az ellentállásában nagyon meggyengült szervezetet, az általános idegrendszeri kimerülés tünetei között bekövetkezik a halál.

A syphilis hatására az agyban lefolyó kóros folyamatok és a testilelki tünetek között szigorú összefüggés van. Az agyvelő kérgében, a szürke állományban gyulladáshoz vezető tüneteket, tehát érköri beszűrődéseket, támasztószövetburjánzást észlelhetünk, másfelől a működő idegelemeknek, a dúcsejteknek elfajulása, pusztulása a szembeötlő. Mindezek következtében az agyvelő sorvad, tömöttebbé válik, zsugorodik. A tekervények megsoványodnak, a barázdák szélesek és tátonyok lesznek. Az elváltozások az agy elülső részén, tehát a szellemi működések és a beszéd középpontjainak a tájékán a legsúlyosabbak.

Már említettem, hogy lues nélkül nincs paralysis. Köztudomású dolog azonban, hogy a syphilist a higany-, jód-, bismuth- és arsenkészítmények befolyásolni, gyógyítani tudják. Nem így a paralyist. Ez az oka, hogy sok szerző, hosszú ideig, nem hitt a paralysis lueses eredetében, valamint, hogy a bénulásos elmezavart metalueses betegségnek tartották, mikor már nem a spirochaetával, de az elhalt spirochaetából kiszabaduló mérgekkel kell a gyógyítási kísérleteknek a harcot fölvenni. Ma már tudjuk, hogy a gyógyítási kísérletek sikertelenségének oka nem a metalueses eredetben, nem is a spirochaeták elrejtett voltában keresendő, de előrehaladottabb esetben befolyásolhatatlan a betegség, mert az agyban olyan elemek pusztultak el, amelyeket semmiféle kezeléssel működésképpé tenni többé nem tudunk. A paralysis kezdetén, midőn az agy állományában a dúcsejtekben még nem olyan nagy a pusztulás, a szokásos gonddal, kitartással, erélyesen végzett syphilis elleni kezelési módokkal is sikerül szép javulásokat okozni.

A paralysis a legutóbbi évekig gyógyíthatatlan betegség volt és a kórjelzés, a betegség megállapítása, egyúttal a beteg halálos ítéletét is jelentette. Előfordult ugyan, mintegy 10—13%-ban, hogy a betegség lefolyásába ideig-óráig, sőt néha egy-két évig tartó javulások ékelődtek be, mikor a beteg teljes munkaképességét is visszanyerte, de gyógyult paralyisról az irodalom nem tud.

A paralysis újabb, eredményesebb gyógykezelése Wagner-Jauregg, bécsi elmegyógyász, egyetemi tanár, nevéhez fűződik, kit ezen érdemeiért nemrég a Nobel-díjjal is kitüntettek.

Régóta észlelték az elmeorvosok, hogy elmebetegségek jávultak, az elmebetegek szellemi élete feltisztult, ha valamelyes lázas betegség csatlakozott elmebajukhoz. Ezért már régóta kísérleteznek olyan eljárásokkal, melyekkel az elmebetegeknél magas lázat okolhatnak. Az ide sorolható gyógymódokat két nagy csoportba oszthatjuk. Az első csoportba tartoznak, melyek nem elősdi eredetű, faja-más fehér-féknek a szervezetbe juttatása által, a második csoportba, amelyek elölt vagy ártalmatlanná tett baktériumok beoltása által igyekeztek magas lázat előidézni. Az első csoportba tartozók közül külön említést érdemel a magyar bűvárnak, Donáth-nak készítménye: a natrium nudemicum, mely szerrel magam is kísérleteztem, és ha hatásában a maláriaokozta eredmények mögött el is maradt, kétségtelenül hasznos gyógyító eljárásnak bizonyult. E kísérleten kívül ugyancsak szép eredményt ért el Somogyi, tehéntejnek a far izmaiba való fecskendezése által. Az ártalmatlanná tett bakteriumkészítmények közül staphylococcus és typhus vacdnákkal, valamint ugyancsak Wagner-Jauregg ajánlatára tuberculinoltásokkal kísérleteztek. De ezen gyógyító eljárások eredményei nem közelítették meg azokat a javulásokat, amelyeket olyankor észleltek, ha a paralytikus beteg szervezetét valamely fertőző betegség támadta meg. Ezért indítványozta Wagner-Jauregg már 1887-ben a paralytikus betegnek maláriával való beoltását. Rosenblum ugyan már ő előtte — 1875-ben — kísérletezett a visszatérő láznak elmebetegekre való ámitásával, de kísérletei félbeszakadtak. Magyarországon — Wagner-Jaureggtől függetlenül — 1901-ben, a kolozsvári belgyógyászati klinikán, Jancsó szervi ideg-betegségben szenvedőket fertőzött maláriával. Sajnos, kísérleteit az első sikertelenségek miatt, abbahagyta. Így tulajdonképpen Wagner-Jauregg 1887-ben elhangzott indítványát csak 30 év múlva — 1917-ben — követte a tett, midőn a maláriaoltásokat bécsi klinikáján maga Wagner-Jauregg rendszeresítette. A fertőző betegségek közül oltásra olyat kellett választania, mely az orvos által könnyen befolyásolható, illetve különösebb veszélyt nem okozhat és könnyen gyógyítható. Ilyen, emberről-emberre könnyen átoltható fertőző betegségek a harmadnapos hideglelés (malaria tertiana) és a visszatérő láz (febris recurrens). Ma már mindkét betegség ámitását felhasználják a paralysis gyógyítására. A két eljárás közül a maláriás gyógykezelés terjedt el legjobban.

A paralysis gyógykezelésének ez a módja ma már 12 év óta tart. Bár ez az idő még nem elégséges, hogy a gyógykezelés értékéről végleges véleményt alkothassunk, annyi már ma is bizonyos, hogy minden megelőző gyógyító eljárásnál többet ér. Wagner-Jauregg 1927-ben kilenc maláriával gyógykezelt betege közül hármat mutatott be, kik tíz év után is jó egészségnek örvendtek és a társadalomnak dolgozó tagjai maradtak. Sok, tekintélyes, nagynevű szerző hangoztatja már, hogy a paralysis a maláriásgyógykezelés óta megszűnt halálos betegség, halálos ítélet lenni. Ma már alig van intézet, ahol

ne alkalmazzák, sőt elmulasztását műhibának tartják azok is, akik kezdetben e gyógyító kísérletnek legnagyobb ellenségei voltak. A maláriás gyógyítást ugyanis kezdetben nagyon sokan elleneztek. Támadót az orvosi etikával hozakodtak elő, bűnnek tartva, hogy az orvos maga olt be betegséget. Sokszor elhangzott az ismert figyelmeztetés: ha használni nem tudsz, vigyázz és ne árts! Valóban, a malária súlyos szövődményeket okozhat és közvetlenül a halál előidézője is lehet. A malaria tertiana-ban szenvedők halálozási arányszáma azonban alig 0,5—1 %. A paralysis halálozási arányszáma 100%! Érheti az orvost szemrehányás, ha 100 biztosan halálra ítéltből 45—50 embert visszad az életnek? Közülök legalább 25—30-at úgy, hogy a társadalomnak még évekig hasznos tagjai maradnak, de, hogy ezt megtehesse, 100 közül egynek halálát maga idézi elő, különben hasznos gyógy-módjával?

A maláriaoltás egyszerűen úgy történik, hogy a maláriás beteg gyűjtő-eréből vett vért a paralytikus beteg bőre alá, vagy egyenesen vérébe, gyűjtő-erébe fecskendezzük be. Utóbbi esetben az oltás hamarabb fogan meg. A malária lappangási idejét az átoltandó vér mennyiségének növelésével csökkenthetjük. Rendesen 3—5 köbcm. vért oltunk át. Sem a vér nyérése, sem átoltása veszélyt nem okoz és különösebben nem is kellemetlen. A lappangási idő az egyes esetekben meglehetősen különböző, többnyire azonban, ha a vért egyenesen a gyűjtőérbe oltjuk át, 6—8 napig tart. A maláriás roham borzongással, hidegrázással következik be, a hőmérsék meglehetősen hirtelenül 39—40° C-ig emelkedik és néhány órai tartam után újból normálisra száll alá. Körülbelül 10—12 ilyen rohamot várunk, majd a maláriát chininnel gyógyítjuk. Tapasztalat szerint az oltási malária gyógyítására kevesebb chinin elégséges, mintha a beteg szúnyog által fertőződött volna. A legnagyobb ritkaság, hogy a maláriás rohamokat chininnel nem tudjuk meggyógyítani, ilyen esetekben salvarsanhoz folyamodunk, amit a malária-kúra kiegészítése céljából amúgy is alkalmazni szoktunk.

A malaria tertiana — amint már említettem — a legkevésbé veszélyes fertőző betegségek közé tartozik. Ezért szinte minden paralytikus betegünket beolthatjuk vele. Csak a nagyon leromlott, előre-gedett, vagy pedig valamilyen súlyos testi bántalomban szenvedő, főleg súlyos szívbajos betegekkel teszünk kivételt. Az első oltásnál, mikor még nem paralytikus betegről nyerjük a maláriás vért, nagyon gondosan meg kell azt vizsgálnunk, nehogy malaria tertiana helyett malaria tropica-val oltunk betegeinket, mely sokkal súlyosabb és sokkal kevésbé befolyásolható betegség. Érdekes tapasztalat, hogy a malária-oltással kapcsolatosan, bár különösebb védekezési intézkedéseket csak nagyon kevés helyen tettek, maláriás epidémia nem keletkezett. Ebből és néhány más tapasztalatból német szerzők azt következtették, hogy az oltási malária szúnyog útján már nem fertőz. E feltevés azonban tévedésen alapult, mert a szegedi elmeklinikán Engelnek sikerült maláriával oltott paralytikusok vérével szúnyogot fertőzni és a betegséget a szúnyog csípésével más betegre átoltani. A maláriás gyógyítás nemcsak a paralysis befolyásolása szempontjából jelent nyereséget az orvostudomány számára, de igen sok parasitologiai tapasztalatot is adott.

Javulást a malaria tertiana-val való gyógykezelés következtében 44—45 %-ban látunk. Az orvosi irodalom összes adatainak teljes összevetése után is 46%-os javulás állapítható meg. A javulásoknak körülbelül a fele olyan fokú, hogy a beteg a kúra után eredeti foglalkozását újból folytatni tudja, sőt, amire példa nem egyszer volt már, a gyógykezelés után pályáján előre is haladt. A javulások másik fele is határozott hasznot jelent az egész társadalom és az egyes családok szempontjából is. Ezeknek a betegeknek sincs szükségük további kórházi ápolásra, egyszerűbb munkákat kellően el tudnak végezni, és ha nem is oly mértékben, mint betegségük előtt, de családjuk fenntartásáról mégis gondoskodni tudnak. A javulások tartósságáról ma még véleményt mondani nem lehet. Mert visszaeséseket észlelünk, ma még nem merünk gyógyulásról beszélni. De ilyen tartós javulást paralysisné semilyen gyógymóddal eddig elérni nem sikerült. A mi eseteinkben a javulások 84,6%-a még ma is tart, ezeknek fele pedig már 2—6 év óta tartja fenn vagy támogatja saját munkája révén családját.

Hogy a maláriás gyógyítási kísérlet eredményes lesz-e valakinél vagy sem, ma még nem tudjuk előre megmondani. Ennek megállapítása szükséges volna, mert néha a maláriagyógykezelés hatására a betegség nem javul, csupán megállapodik és a beteg négy-öt évvel tovább szenved és családjá az ápolási költségek terhe alatt mind jobban és jobban tönkre megy. A biztosan gyógyíthatatlan beteg életének ilyen meghosszabbítása hasznot nem jelent. Természetesen, még ha az így okozott kár jelentősebb volna is, mint a javulásokkal okozott haszon, orvos előtt sohasem lehet a gyógyítás megkísérlésének akadálya.

Minél korábban kezdjük a gyógykezelést, a javulások száma annál több lesz. Ha a betegség kezdetétől számított féléven belül oltjuk be maláriával betegeinket, a javulás arányszáma 44—45%-ról 61—62%-ra szökik fel, míg tapasztalataink szerint az első féléven túl a javulások száma fokozatosan csökken. De még a legelőrehaladottabb esetekben sem szabad az oltást elmulasztani, mert nem egy esetben észleltünk a betegség kitörése után három évvel oltott betegnél is szép javulásokat.

A mi tapasztalataink szerint a nyáron oltott betegek nagyobb számmal javulnak, mint a télen oltottak; valószínű, hogy ennek okát a plasmodiumok sajátságaiiban kell keresnünk. A maláriás rohamok száma és a javulások minősége között szintén szigorú összefüggés van. Minél több maláriás rohama van a betegnek, annál szebb javulást várhatunk. A magasabb lázt okozó, erősebb rohamok gyógyító ereje nagyobb. Tapasztalataim szerint a javulások minősége a betegek testi alkatától is függ. A zömök, köpcös és nyílt, közvetlen lelkű embereknél rendszerint többször észleltünk szép javulást.

A javulások rendszerint már a maláriás rohamok alatt jelentkeznek, de bekövetkezhetnek a kúra után egy—másfél év múlva is.

Hogy a malária gyógyító hatása miben rejlik, nem tudjuk. Régi tapasztalat, hogy fertőző betegség tud más betegségben szenvedő szervezetet ezen betegségéből kigyógyítani. Több Orvosi közleményből tudjuk, hogy a bőrfarkast, lupus vulgarist, meggyógyítja az orbánc, a veszettséget a himlő, a psoriasist a kanyaró. A harmadnapos hideg-

lelés kórokozói kiszorítják a szervezetből a negyednapos hideglelés (malaria quartana) plasmodiumait, ugyanezt teszi a malaria tropica a harmadnapos hideglelés plasmodiumaival. A visszatérő láz spirochaetái elpusztulnak, ha a beteg kiütéses typhussal fertőződik. Magas lázat okozó betegségek gyógyítják a gonorrhoeát és a reumatikus eredetű ízületi bántalmakat. Nem lehetetlen, hogy a malaria-plasmodiumok ugyanilyen hatással vannak a velük különben rokon spirochaeta pallidákra. Minden fertőző betegség a szervezetet védekező munkára serkenti. A szervezetben e munka eredményeképpen olyan anyagok képződnek, melyek a szervezetbe tolokodott idegen élősdik számára veszélyt jelentenek. A maláriaoltással kapcsolatosan is sok ilyen anyagot termel a szervezet, amely anyag, tekintve, hogy a spirochaeta rokon a plasmodiummal, a spirochaeták ellen is hatásos. Valószínűen a magas hőmérséknek is gyógyító hatása van. Tudjuk, hogy a spirochaeták magas hő — 41.2°C — mellett elpusztulnak. A maláriás lázak nem egyszer érhetik el ezt a magasságot. A szervezet belsőjében $1\text{—}1.5^{\circ}\text{C}$ -szal magasabb a hőmérsék, mint amennyit a hőmérő mutat. Azt is tudjuk, hogy a láz a gyulladási gyógyítani tudja. Kórbonctani leletek bizonyítják, hogy a malária hatására az agyban a gyulladós tünetek enyhülnek. Ennek következtében az agyban igen sok pálya szabadulhat és nyerheti vissza munkaképességét, melyben a gyulladás hatása folytán gátolva volt. Így érthető, hogy bár az agyban súlyos idegsejtpusztulások vannak, melyeknek gyógyíthatósága mai ismereteink mellett lehetetlen, mégis javulás következik be. Az agy egyes területei ugyanis igen nagy pótló munkásságra képesek, illetve olyan működéseket teljesíthetnek, melyeket megelőzően más dúcsejtek intéztek.

A maláriás gyógyítást megkísérelték a syphilises bántalmak minden fajánál. A hátgerincsorvadás sok esetében nagyon szép javulásokat értek el általa. A bőrnek syphilises bántalmait is befolyásolja, de az ilyen esetekben nem éri el a szokásos higany-, bismuth-, salvarsan-készítmények jó hatását. Sokan remélik, hogy a maláriaoltással megóvhatjuk a syphilises betegeket a paralysistól. Olyan országokban, ahol a malária nagyon elterjedt, valóban kevés a paralysis és tabes, de tudunk eseteket, hol a fiatal korban a fertőzés után kiállott malária a paralysis kifejlődését nem akadályozta meg.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS

NAGYROMÁNIA MEGALAKULÁSA

Május 10.

A BÉNULÁSOS elmezavar (paralysis progressiva) kóroktanáról, kongresszus jóvoltából független román állammá s 1881-ben királysággá lett a két kis román fejedelemség, Moldova és Valáchia. Kérd: negyven éves állami önállóságra tekinthetett vissza „Románia“, mikor a világháború véget ért.

A függetlenség egyik ára a három déli besszarábiai megye átengedése volt az orosz-török háborúban volt szövetséges társának, Oroszországnak, úgy hogy a részben románlakta Besszarábia akkor ismét orosz területté vált. Besszarábia Oroszországnak; Konstantinápoly felé vezető útjába esik«

Román többségű lakosa volt déli Bukovinának s pár százalékkal meghaladta Erdély lakosságának a számát a románság, úgy hogy a román irredenta útjai Oroszország és Ausztria-Magyarország felé ágaztak, kevesebb kilátással Besszarábia, annál nagyobb sóvárgással Erdély felé. Román történetírás szerint Erdély a románság őshazája s a román szellemi és politikai öntudat ébredésének bölcsője volt.

A bolgár Dobrudzsában alig volt román elem.

A románság e szétszórtsága adta meg a román politika jellegét a világháború kezdetén; de az összes románok egyesülése, „Nagy-Románia“, évszázados gondolat volt. „Nekünk“, írta Kiritescu, a román egység történetírója: „igényeink voltak úgy a Kárpátokon túl, mint a Pruth másik partján; az első konfliktust jelentett Ausztria-Magyarországgal, a másik Oroszországgal.“¹ Az elhatározás nehéz volt s a világháború kitörésekor a román államférfiak úgy álltak ott, mint megannyi Buridán számára és törték fejüket, hogy melyik nagyhatalomba merjenek beleharapni.

1. A háború kitörésekor Románia a központi hatalmak szövetségese volt, de a szövetség nem volt népszerű, egyedül Carol király személyén s nem a román államférfiak szerződéstisztelő becsületén nyugodott. A politikát uraló klikkek középett, amelyeknek, mint Stere hja, „nem volt kultúrájuk, amelyek korruptak, kapzsiak és megvésztegethetők voltak s veszekedő frakciókra bomlottak“, „negyvennyolc évi uralkodás után, ott állt egyedül“, amint halála előtt, az utolsó audiencián Bratianunak mondta, — az ősz uralkodó, barátok nélkül, idegen erkölcsi felfogással.²

A konzervatív politikusok meg voltak oszolva. Carp oroszellenes volt, Marghiloman szintén, de semleges akart maradni. Filipescu ellenből véresen frankóid volt s aktív intervenciót követelt az antant hatalmak oldalán.

A liberálisok vezére, a miniszterelnök, Bratianu, hallgatott vagy hazudott mindent és mindenkinek. Czeminnek és Radeffnek azt mondotta, hogy amíg ő kormányelnök, addig Románia nem támadja meg Ausztriát.³

¹ Const. Kiritescu: Istoria rasboiului pentru intregirea Romaniei I. 72. lap.

² C. Stete: Marele rasboiu si politica Romaniei, 33—36.

³ A. Marghiloman: Note politice, I 340.

Az összes államférfiak politikája azonban azon az axiómán nyugödön, hogy „Románia a békekonferenciára a győztesek karján kell, hogy bevonuljon“ és „a háborúból kockázat nélkül s a legkevesebb áldozat árán, megnagyobbodva kell, hogy kikerüljön“. „Je veillerai“, mondta Ferdinánd, mikor a trónra lépett, „ä ce qu' ä la fin mon pays s'en öre avec avantage Gondom lesz, hogy országom haszonnal kerüljön ki a háborúból.¹ 1914 augusztus 3-án koronatanács volt Szinajában.

Az ősz uralkodó azt ajánlta, hogy ne csináljanak érzelmi politikát. A semlegesség rossz megoldás volna, amely mellett veszendőbe menne Románia előkelő állása, melyet elfoglal. Az Oroszországgal való együttműködés népszerűtlen Németországhoz és Ausztria-Magyarországhoz szerződés köt, megtartása becsületet és hasznot fog hozni.

Szavait mély csend követte.

A király Rossettihez fordult.

Az ősz politikus azt ajánlta, hogy Románia ne játsszék olyan szerepet, amely nem illik hozzá: maradjon veszteg.

Carp a germánság segítése mellett volt, a szlávok ellen. Az erdélyi román-ság, mondta, nem érdekli, sohase mondták azok, hogy Romániához akarnak csatlakozni

Marghiloman szerint két lehetőség van: Ausztriához csatlakozni (a király közbeszólt: Németországhoz ...), ami Bulgária hasznát s a Magyarországgal szemben való aspirációkról való lemondást jelenti. A másik eshetőség az Oroszországgal való együttmenés, ami rettenetes erkölcsi csapást jelent. Marad a semlegesség, amit bizonyosan mindkét hatalom respektálni fog. Casus foederis esete nem forog fenn. Fegyverkezzünk, határunk megvédése céljából.

Bratianu zavarosan beszélt. Helyeselte a fegyverkezést, de különösen ajánlta a közvélemény előkészítését. Hogy milyen irányban, azt nem mondta.

A király végül kijelentette, hogy alkotmányos uralkodó lévén, a maga felelősségére nem dönt a háború mellett.

A koronatanács „csaknem egyhangúlag“ elhatározta, hogy „minden eszközt felhasznál az ország határainak megvédésére.“

Amint a koronatanácsról távoztak, Carp odaszólt Marghilomanhoz: „A király holnap lemond.“²

A határozat a kétszínűség és köpenyforgatás politikájának hivatalos formulázása volt, amelyet aztán Románia a maga teljes szemérmertlenségével folytatott, de amelyre az alapot valójában a két hatalmi csoport csábításai és ajánlközásai nyújtották.

Szaszonov már szeptember 22-én azt izente Romániának, hogy „vegye el, amit erőfeszítés nélkül elvehet“, felajánlta az oroszok által megszállt Bukovinát s a háború befejezésére Erdélyt és a Bánátot.³ Hogy a Bratianu igénye ezen túl hova terjedt, azt nehéz elképzelni, de 1925 áprilisában Neratov, Szaszonov helyettese panaszosan teszi szóvá, hogy egy állam, amely részt sem vesz a háborúban, milyen követelésekkel lép fel. „Romániát kényszeríteni kell, hogy korlátozza semmi alappal non bíró kapzsiságát.“ *

De Bratianunak nem jutott eszébe, hogy szerény legyen. Májusban jelenti Poklewszki, a bukaresti orosz követ, hogy Bratianu szerint ha nem garantálják, hogy Románia megkapja a Fruth—Szeret vonalat Szegedig, nem vesz részt a háborúban. Olyan hangon beszélt, hogy Szaszonov dühbe jött: „Bratianu akar diktálni nekünk?! Olyan arroganciával beszél Oroszországgal, amit nem fogok eltűrni!“

Az a hit azonban, hogy a monarchia vereséget szenved, Mackensen diadalmas oifenzívája folytán, egyelőre szétfoslott.

¹ U. o. I. 405.

² Marghiloman: Note politice/1. 230—236.

³ U. o. I. 284. és Das Zaristische Russland un Weltkrieg. 185. l.

⁴ Paléologue: La Russie des Tsars. I. 389 l.

„Es war alles schon so schön abgemacht“, írta 1915 szeptemberében Tisza Czeminnek. „Wir wurden geschlagen werden, im letztem Momente, recht gefohr- und mühelos käme dann die ‘glorreiche‘ rumänische Armee und holt sich Siebenbürgen und die Bukowina“.¹ Bratianu kényszerült, hogy a monarchiával más hangon beszéljen s Mária királyné azzal biztatta von der Goltz német tábornokot, hogy: „Ha felhagyunk a semlegességgel, remélem, a maguk oldalán leszünk.“ Királynék éppen úgy hazudnak, mint az államférfiak, jegyezte meg erre Marghiloman.²

Bratianu tényleg kezdte hitegetni a monarchiát, hogy területi engedmények fejében, könnyebben fenn tudná tartani a semlegességet s Németország biztatott, hogy erdélyi és bukovinai területek átengedésével és a magyarországi románoknak adandó politikai koncessziókkal nyerjük meg Románia csatlakozását, vagy legalább tisztességes semlegességét. 1915 júniusban maga Bethmann-Hollweg tárgyalt erről Tiszával, de Tisza nyersen megmondta, hogy „die sogenannten Koncessionen an unsere rumänischen Staatsbürger nie Gegenstand eines Offertes und Handels gebildet haben und auch im Zukunft keinen solchen bilden können“.³ Bukovinai román területek átadásáról azonban 5 is hajlandó volt beszélni.⁴ Az ajánlat megtörtént, de eredménye nem lett. Bratianu, jóllehet inkább bizott az antant győzelmében, arra is gondolt, hogy győző és legyőzött nélkül végződik a háború s még mindig nem látta eljönnék az időt a beavatkozásra.

A megszorult franciák készek voltak mindenre. „Románia részvételét minden áron meg kell szerezni“, izente Szentpétervárra Delcassé. A francia lapok kezdték feszegetni, hogy a helyzet megmentése végett az oroszok is hozhatnának áldozatot s átadhatnák Besszarábiát Romániának.

1916 júniusában megkezdődött Bruszilov offenzívája s bátorítólag hatott a románokra. Alekszejev biztatta őket, hogy „az osztrák haderő teljesen dezorganizálódott, csak ellenállásra, de offenzívára már nem való“⁵ s Briand utasította bukaresti francia követét, Blondelt, hogy mondja meg Bratianunak, hogy „ha Románia nem ragadja meg most az alkalmat, több lehetősége nem lesz, hogy összes gyermekeinek egyesítése által egy nagy nemzetté válják.“⁴

19x6 július 18-án Czemin egy utolsó kísérletet tett, hogy meggyőzze Ferdinánd királyt arról az „erkölcsi becstelenségről“, — mint Burián hívja — amit az jelent, ha Románia azon hatalmak ellenségeihez csatlakoznék, amelyekhez szerződés köti. A király dadogott, hogy ő nem ellensége a monarchiának s hogy, bár Bratianu ott akar lenni, mikor a monarchiát felosztják, szétesésének nem akar okozója lenni.

A központi hatalmak aztán lemondtak, hogy versenyezzenek az antant árajánlataival.

Augusztus 8-án már pontokba foglalva közölte az orosz külügyminiszter követeivel a Romániával való megállapodást s 17-én jelenti PoUevszki, hogy aznap délelőtt aláírták a szerződést, melynek értelmében Románia kötelezte magát, hogy legkésőbb augusztus 28-ig megüzeni a monarchiának a háborút s ennek fejében a szerződésben megjelölt osztrák és magyar területeket fogja kapni.

¹ Tisza István Összes munkái. 4. sor. XV. 153.

² A. Marghiloman: Note Pöldice. I. 441.

³ Tisza: Ugyanott. 37. lap.

⁴ Burián: Austria in Dissolution. 69.

⁵ General D. Ilescu: Documente privitoare la rasboiul pentru intregirea României. 80 lap.

⁶ M. Psléologue: La Rusne des Tsars. II. 312

A hozzáfűzött katonai megállapodással együtt ez volt az 1916 augusztus 17-i bukaresti titkos szerződés.

Tévedett azonban az antant, ha azt hitte, hogy ezzel Romániát végleg megfogta. Bratianu tárgyalta tovább Bulgáriával. De ezt az antant hatalmak is megsokalták s augusztus 24-én ultimátumot intéztek Romániához, amely bejelentette, hogy 100.000 orosz katona fogja átlépni a román határt s Románia magatartásától függ, hogy „mint barát, vagy mint ellenség jöjjenek“.

Augusztus 27-én koronatanács volt.

A király bejelentette, hogy megizeni a háborút.

„Azt hiszem, mondta, hogy a központi hatalmak győzelme most már kizárt dolog. Kormányom tárgyalásokat folytatott az egyik hadviselő féllel s azt hiszi, hogy eljött a döntő pillanat. Én érett megfontolás után, elfogadtam kormányom véleményét.“

A tárgyalás során Bratianu kétszer felszólalt, s mint Poklevszki jelentette Szentpétervárra, „in ausserordentlich talentvoller Weise“ indokolta a kormány elhatározását.

Kezdetben, mondta, valószínű volt a központi hatalmak győzelme s akkor semlegesek kellett, hogy maradjunk. De ma az egész világ Németország ellen küzd s a háború azok javára fog eldőlni, akik nagyobb rezervával rendelkeznek. A román probléma ez: vagy lemondunk azokról az előnyökről, amit az antant győzelme nyújtana, vagy belépünk a háborúba.

Én, — tette hozzá, — már lekötöttem magam.

Azután megmagyarázta, hogy mit fog kapni, vagy mit ígértek az antant hatalmak s Marghiloman, Carp és Maiorcsu ellenzése dacára kijelentette, hogy „Vállalom a felelősséget, mert bízom a győzelemben.“¹

Az, aki, mint egy angol író mondja, a „vásári kufárkodás minden szokását belevitte a nemzetközi politikába“, vitte most nemzetét a katasztrófába.²

2. Mialatt a koronatanács együtt ült, Románia hadüzenete már bécsi követének kezében volt, azzal az utasítással, hogy aznap este adja át a közös külügyminiszternek. Okul azt adta Románia, hogy az „osztrák-magyar kormány (?) nem szüntette meg azokat az igazságtalanságokat“, melyek a barátságos viszony fennállását lehetetlenné tették s bebizonyosodott, hogy „az osztrák-magyar monarchia minden reform ellensége, mi jólétet adhatna azoknak a népeknek, amelyek uralma alatt élnek“.

A háború, amelyben harcolni is kellett, gyorsan befejeződött. A román katona elfutott a támadás elől, orosz segély nem jött; a király panaszol, hogy nincsenek hegyi csapatai, melyeket a bajorok ellen küldjön; nincs fegyelem, nincs nehéz tüzérség, a franciák rossz Breguet-gépeket küldtek... „Miért fogtunk hát a háborúba?“ kérdi tőle Marghiloman. A király folytatja „... ellenséges területen harcolunk s ardeleni ne-au primit ca pe inamid, — az erdélyiek ellenségként fogadtak“.

„Az egész háborút azért indítottuk“, mondta meg őszintén királyának Marghiloman, „hogy leplezzük a tolvajlásokat“.³

December elején a központi hatalmak, bolgárokkal és törökökkel együtt bevonultak Bukarestbe s pár hét múlva a hadjárat eredményeképpen északi Moldova pár megyéje maradt Romániául. „Az önök országa a porban hever, a mi országunk győzött, — de győzelmünk nagyon sok vérbe került“, — mondta Cleve, német ezredes, Bukarest parancsnoka, egy román panaszkodónak. S a porban heverő ország nem talált részvétre sehoh: ellenségei

¹ Marghiloman: Note politice. II. 148—152. — Das Zaristische Russland im Weltkriege. 258. lap,

² H. W. V. Temperley: A History of the Peace Conference of Paris. IV. 216. 1.

³ A. Marghiloman: Note politice. II. 223. lap.

lenézték, a semlegesek megvetették, barátai megtagadták. Virgil Árion, aki künn járt Európában, beszélt, hogy dánok, svédok, akár német, akár francia pártiak, nem akarnak hallani románokról; oroszok és franciák tagadják, hogy valaha háborúra ösztökélték volna a román hadsereget s Anglia azt állítja, hogy őket csapta be Bratianu. A háború egyetlen nyeresége az volt, hogy Bukarest soha olyan tiszta nem volt, mint a német okkupáció alatt.¹

Az okkupáció hónapjai lassan peregtek.

1917 július végén és augusztus elején hihetetlen esemény történt. Erdély délkeleti határán túl, a Putna völgyében, az egyesült román-orosz hadsereg támadott s valószínűleg győzött is volna, de az oroszok megfutottak s a román főparancsnokot, Christescut, el kellett csapni. „Futnak az oroszok!” ez volt — mint Kiritescu írja, — „az orosz-román együttműködés fatális, de jellemző vonása” s a marasesti román győzelem eredménye az volt, hogy a magyar-osztrák-német haderő putnaparti frontját 6—7 kilométerre előretolta a Susicze és Zebreuczului patakokig.² A marasesti győzelem nem segített Románián.

1917 decemberében a románok fegyverszünetet kértek és sok intrika és sok tárgyalás után, a bufteai tárgyalások nyomán, 1918 május 7-én, létrejött a béke. Bratianu akkor már nem volt a kormány élén, február 8-án lemondott volt s Averescu tábornok pár heti minisztériuma után a központi hatalmakhoz húzó Marghiloman kötötte meg a békét.

Mindnyájan emlékezünk, hogy a békeszerződés hogyan bánt Romániával. A német s pár osztrák és magyar gazdasági követelésen túl, a monarchia egy pár kilométer széles szalagot kötött ki Erdély határa mentén, hogy az ország védelme máskor könnyebb legyen. A bolgárok visszakapták Dobrudzsát. De, hogy akkor mindjárt miért nem történt meg az, hogy a legyőzött Románia Besszarábia bekebelezésével még területi nagyobbodásban részesült legyen, — annak Gratz Gusztáv volna a megmondhatója, akiről Marghiloman azt írja, hogy április 29-én két jegyzéket adott át neki, amelyekből azt vette ki, hogy a magyaroknak nem tetszenék Besszarábia annexiósa: „Románia túlságosan megnövekednék”.³

Ilyen volt egy vesztett háborút befejező béke, melyet a románok azóta, Trianon után, a „pacea de robire de la Bucuresti”, a bukaresti leigázó béke néven panaszoznak.⁴

E béke jóformán soha sem volt érvényben. Mikor 1919 tavaszán a román békedelegáció megjelent Párizsban s ott szemükre hányták, hogy szövetségeseik háta mögött békét kötöttek, a delegáció egy jegyzékében a következőket írta:

„A román királynak és kormányának nem volt más. törekvése, minthogy a hadsereget olyan állapotban tartsa, hogy alkalmas pillanatban ismét megjelenhessék a küzdő téren. Ez a cél, amit a kormány közölt volt a hatalmakkal, jellemzi a bukaresti békét, amely nem volt egyéb, mint a küzdelem felfüggesztése addig, míg az újra meg lesz kezdhető. A bukaresti béketárgyalások csak időnyereségre s arra szolgáltak, hogy király és hadsereg együtt maradjon. A bâte csak a fejleményeket várta, de mi egy pillanatig sem voltunk békében az ellenséggel, sem tényleg, sem jogilag, sem erkölcsileg.”

¹ Ugyanott. 530. lap,

² C. Kiritescu: Istoria rasboiului- II. Part. V.

³ „Dl. de Gratz imi aduce doua note. Vorbind cu el aflu ca ungurii nu stint multumiti de anexarea Basarabiei: Romania devine prea taré.” Marghiloman: Note politice, III. 491.

⁴ Annak idején, 1918-ban, a Földrajzi Közlemények 4—5. füzeté ismertette „AZ új magyar földet”.

Mikor azonban Románia megjelent Párizsban, „Nagy-Románia“ de facto már meg volt alakulva.

3. Sok területi változás után, a berlini kongresszus határozatából, 1878-(3011 egész Besszarábia ismét Oroszország birtokába jutott, úgy, mint 1812 és 1856 között volt. E változásokhoz a románságnak semmi köze nem volt; mint Xenopol mondja, török szuverénítás és orosz uralom váltakozását jelentették. A Krisztus utáni első századokban a római birodalom Szibériája volt, ahova rablókat és tolvajokat száműztek, akiken keresztülgázoltak a népvándorlás vándorló népei; azután valahogyan a moldovai fejedelemséghez csatolódón s Bassarab vajda után Besszarábia nevet kapjon.¹

Ennek következtében lakossága valami latin-szláv-turáni keverék; egy modern történeti könyv, a Cambridge Medieval History szerint, latinizált altaiak, avarok, bolgárok.² Az utolsó, 1897-i orosz népszámlálás szerint, a lakosság 47%, egy jelenlegi román író szerint, 66% román.³ Ha igaz az a pusztító, oroszosító politika, melyről a román írók írnak, hogy miképpen hurcolták a román elemet Szibériába s küldtek helyébe „idegen vagabundusokat“,⁴ a románság száma itt nem lehetett nagy a világháború végén.

Mikor az orosz forradalom kitört, Besszarábia is forrongani kezdett. „A románok mindig az orosz forradalmárok első soraiban voltak“, dicsekedett Murafa, odaváló román. „De azok, akik benépesítették Szibériát, az orosz forradalomért s nem a nemzeti eszméért szenvedtek. Eljött az idő, hogy önmagunkért küzdjünk. Eddig oroszok voltunk, ezentúl románok leszünk.“

1917 október 21-én egy ezer tagú kongresszus gyűlt össze Kisenevben; kimondta, hogy Besszarábia autonóm tartománnyá alakult s kiküldött egy 120 tagú nemzeti tanácsot, Sfatul Czereit, amelyben 84 román és 36 más nemzetiségű, orosz, ukrán, bolgár, zsidó volt.

Oroszországban novemberben megalakult a bolsevik köztársaság s decemberben a besszarábiai nemzeti tanács kimondta, hogy egyesül az orosz szovjettel s felszólította az ország népét, hogy „dolgozzék közös hazájáért, a nagy orosz demokratikus köztársaságért, mert egyedül ott van üdvössége.“ · De már két hónap múlva, 1918 február elején, másutt keresett üdvözülést: elszakadt Oroszországtól s önálló moldován köztársasággá alakult. A túlnyomóan román tanács ugyanis rájött, hogy „a helyzet rettenetes, a köztársaság a tönk szélén van, anarchia fenyegeti“, a frontról visszazönlő katonaság dül és öldököl, segítségre van szükség. Csodálatosképpen azonban a tanács nem a „közös hazához“, Oroszországhoz, hanem Romániához fordult s az akkor végső agóniájában levő ország az antant jóváhagyásával azonnal útra tette még összeszedhető hadseregét s elküldte Besszarábiába. A szovjet tiltakozott; de 1918 március 18-án megegyezés jött létre Románia és a szovjet között, amely szerint Románia kötelezte magát, hogy haderejét 10.000 főnyi megszálló katonaságon kívül, visszavonja. Természetesen, nem vonta vissza.

A román katonaság védelme alatt aztán vad propaganda indult meg a Romániával való egyesülés érdekében. A nemzeti tanács ukrán tagjait, akik az egyesülés ellen voltak, elfogták, bebörtönözték, négyüket, Pantzirt, Vranovot, Csumacsenkót és Grinfeldnét föbe lötték.

¹ Alexei Nakko: Istorija Bessarabii sz drevnejsih vremen.

² Cambridge Medieval History. II. 440.

³ C. Kiritescu: Istoria rasboiului. II. 359.

⁴ J. G. Pelivan: Les droits des Roumains sur la Bessarabie. 2o. 1.

⁵ O. Ghibu: Cum s'a facut unirea Bessarabiei. 9. 1.

⁶ The Roumanian Occupation in Bessarabia. Appendix 10

A tanács március 27-én gyűlt össze, hogy határozzon a Romániával való úrnőről.

Előtte való napon Kisenevbe érkezett Marghiloman. A városban ostromállapotot rendeltek el; a gyűlés napján az utcákat és a tanácstermet román katonaság szállta meg s a város felett repülőgépek cirkáltak. A gyűlésen, — amelynek akkor már 160 tagja volt, — a terror folytán csak 42 vett részt, akik közül 38 megszavazta a javaslatot. A szavazás után meghívták Marghilomant, aki Ferdinánd király nevében kihirdette az egyesülést.

Még egy alkalommal gyűlt össze a tanács, mielőtt kimúlt volna. 1918 őszen Erdély és Bukovina is csatlakozott az únióhoz, feltételek nélkül. Bessarabia azonban még autonóm tartomány volt. November végére újra Összehívták a gyülekezeti; a gyűlés tárgyául egy agrárkérdést tűztek ki. Tárgyalás közben, egészen váratlanul, a késő éjszakába nyúló ülésen, Pan HaHppa, az elnök, egy javaslatot terjesztett elő, amely szerint Bessarabia lemond önkormányzatáról s beleolvad a román királyságba. A jelenlévő 46 képviselő közül a parasztpártiak tiltakozni próbáltak, de az elnök kimondta a határozatot, a teremben rögtön megjelent Vaitoianu román tábornok s feloszlatta az ülést. A határozat kijelentette, hogy Bessarabia örömmel egyesül Romániával, mert „meg van győződve, hogy a román államban demokratikus és tiszta kormányzatban lesz része“:

Így lett vége Bessarabia rövid életű függetlenségének.¹

Soha seholy a nemzetközi helyzet közbejátszása a politikába oly szerencsés nem volt, mint a besszarábiai kérdés román vonatkozású megoldásában.

1924 májusában Rakovszki, az akkori londoni szovjet követ, elmondta a „Manchester Guardian“-nak az 19x8-1 román megszállás és a szovjet-román szerződés történetét, amelynek ő maga volt a szerzője:

Bessarabiát Románia az antant hatalmaknak tett ígérete szerint ideiglenesen szállta meg. De a szovjet kormány nem bízott az ígéletben s ultimátumban követelte Bessarabia kiürítését. Szerződés jött létre, s Románia kötelezte magát, hogy Bessarabiát egy kis megszálló csapat híján, kiüríti. A szovjet is kötelezettségeket vállalt ennek fejében.

A szerződés megkötése után két héttel a központi hatalmak bevonultak Odesszába s Romániát elvágták a szovjet köztársaságtól. Románia megkötötte a bukaresti békét, le kellett, hogy mondjon Erdélyről, de ennek ellenében a németek s úgy látszik a monarchia is, eltúrte, hogy Románia megszállja a végül anektálja Bessarabiát.*

Románia hát mind a két hadviselő fél beleegyezésével — csak a szovjet-kormány tiltakozása ellenére — jutott Bessarabiához. Az úniót 1920 október 20-án elismerte Franciaország, Anglia és Japán s 1928-ban Olaszország. Hogy az orosz-lengyel-román Locarno a szovjet lemondását jelenti-e, az nagyon kétséges.

4. Az osztrák-magyar monarchia területén mindaddig, míg a központi hatalmak háborúvesztése bizonyossá nem lett, irredenta törekvések csak a föld alatt folytak. Bukovinában még ott sem: a bukovinai románság körében nem volt elégedetlenség s 1918 októberig nem volt elszakadást mozgalom.

¹ E részletekről egy szóval sem emlékeznek meg a román írók, Ghibu, Mateiu, stb. Leírása található a besszarábiai emigránsok közléseiben: The Roumanian Occupation of Bessarabia; Ockhotnikov et Batchinsky: La Bessarabie et la Paix Européenne; Le Problème bessarabien és a „La Voix de la Bessarabie“ 1928 májusi számában.

² Manchester Guardian, 1924 május 20

Október 27-én azonban összegyűltek Csemoviczban a románság képviselői, — a többi nemzetiséget nem hívták — kimondták, hogy gyűlésük adunarea constituanta s elhatározták, hogy egyesülnek a többi román tartománnyal. A helytartósági palota előtt tömeg verődött össze s kiabált: „Traiasca Romania Mare!“ „Traiasca Regele Ferdinand!“ Jancu Flondor jelentkezett a helytartónál, gróf Etdorfnál s kérte, hogy adja át a végrehajtó hatalmat az oláhoknak. A helytartó udvariasan kijelentette, hogy nem adja. A gamizon még tele volt magyar és horvát népfelkelővel s a románok nem okoskodtak.

Kitört Ausztriában a forradalom. November 2-án ukrán csapatok vonultak a városba s Etdorf útján azt az ajánlatot tették, hogy osszák Bukovinát, a nemzetiségi megosztásnak megfelelően, két részre, a Szeréttől északra legyen ukrán, délre román terület. A megegyezés nem sikerült, mert a románok ragaszkodtak „történeti jogaikhoz“. Az ukránok a románság egy részével, Aurél Ónéiul vezetése alatt, ideiglenes kormányt alakítottak, de a románok panasza szerint az ukránok olyan fosztogatást és terrort vittek végbe, hogy a román nép teljesen megrémült s vezetői pincékbe bújtak. A falvakban, állítólag, terjedt a bolsevizmus.

Ilyen körülmények között a megijedt románság szintén Jassyba fordult segítségért s Zadik tábornok vezetése alatt a 8. román hadosztály elindult Bukovinába. A szervezetlen ukránok kivonultak Csemoviczból, de Zadik, nem tudván ezt, — mint dr. Nandris írja — „bölc s elővigyázattal“ nyolc kilométernyire Csemovicz előtt megállt s várt. A város ünnepi ruhát öltött, kitzúzták a román trikolorot, de „eltelt szombat, eltelt vasárnap, a nép az utcán, várta a román hadsereget, de sehol senki. Az ukránok már túl a Pruton, a románok csak nem jöttek. A nép kezdett félni, hogy visszajönnék az ukránok s vérontás lesz“.

Végre vasárnap éjjel küldöttség ment Zadikhoz, hogy ne féljen, nincs már ukrán a városban s végre november 11-én, „Bukovina történelmi napján, a nép könnyei s virágzápóra között, győzelmesen bevonult a román hadsereg Csemoviczba“.¹

A Bukovina sorsáról döntő kongresszust november 28-ra hívták össze. Jancu Nistor, csemoviczi egyetemi tanár, mondott nagy beszédet s ajánlta az úniót. Hogy valamivel indokolja a Romániához való csatlakozást, a román nép kegyetlen elnyomásával vádolta Ausztriát. A gyűlés kimondta az úniót egész Bukovinára nézve, ukránlakta északi részével együtt.

Künn a palota előtti téren, Zadik tábornok magyarázta el katonáinak győzelmes hadi tetteik eredményét s a katonák táncrea perdültek, magukhoz kapták az utcán járó oláh lányokat s járták velük a hora-unirii-t, hogy „rengett lábuk alatt a föld, a régi moldovai vajdák román földje“.²

5. Erdélynek Romániához való csatlakozását a román irredentizmus több, mint százéves története előzte meg. Az úniót 1918 december 1-én Erdély nemromán lakosságának részvéte nélkül mondták ki a magyarországi románok.³

Ezzel, ami rajta állt, a románság megtett mindent „Románia Mare“ létrejötte érdekében. Többet ért el, mint amennyit az 1916-i titkos szerződés ígért, vagy amennyit valaha remélhettek, mert arra nem számíthattak,

¹ I. Nandris: Unirea Bucovinei, a Societatea de Alaine II. 1. számában.

² Ugyanott. 17. lapon.

³ Lásd a Magyar Szemle cikkét a gyulafehérvári határozatok létrejöttéről IV. k. 4. sz. 356. l.

hogy mindkét hadviselő felet kifoszthatják. Mindenesetre, mint Polivanov orosz tábornok mondta, birtokába jutottak olyan hatalmas területeknek, „amelyek sehogy sem állanak arányban a románok hadi teljesítményeivel“. Még a békekonferencia hozzájárulása volt hátra.

1919 tavaszán nagy kísérettel Párizsba utazott Bratianu, aki a központi hatalmak kivonulása után újra átvette a hatalmat. Az 1916-i szerződés vakon ígért volt mindent, nemcsak nagy területeket, sok népet, hanem 6. §-ában azt is, hogy a béketárgyalások alkalmával Románia „ugyanazokat a jogokat fogja élvezni, mint az egyesült hatalmak“. Bratianu hát ment, hogy behelyezkedjék egy nagyhatalom allűrjeibe.

Párizsban azonban keserű kiábrándulás várta.

A titkos szerződésben egyéb is volt, mint a nagyhatalmi egyenlőség; az, hogy Romániának tilos az antant hatalmak beleegyezése nélkül békét kötni s ha teszi, semmivé válik a szerződés. Románia a hatalmak hozzájárulása nélkül megkötötte a bukaresti békét s Bratianu arra ébredt Párizsban, hogy a hatalmak az 19x6-1 szerződést semmisnek s Romániát nem tekintik magukkal egyenlő nagyhatalomnak, a határokat újra állapítják meg, a Bánátot felosztják, Romániát kisebbségi szerződés kötésére kötelezik, sőt e szerződés preambulumban — ez volt a preambulumban rusinos, a szégyenletes preambulumban — Romániát még független államnak sem tekintik.¹ Bratianu próbált ragaszkodni a szerződéshez, büszkén követelte az „összes nemzeti ideálok maximumát“, de „míg ez a büszkeség imponált a ‘kicsiknek’, a ‘nagyok’ szemtelenségnek tartották s eredménye az lett, hogy a román delegáció elvesztette a hatalmak szimpátiáját“.²

Bratianu előbb a követelőzés, azután a huzavona álláspontjára helyezkedett s végül otthagyta Párizst. De a hatalmakra nem tett benyomást ez a duzzogó politika. 1919 december elsején ultimátumot intéztek Romániához, hogy vágy aláírja a st. germaini (osztrák) és a kisebbségi szerződést, vagy megszakítja vele az összeköttetést. Bratianu ekkor már megint nem volt miniszterelnök, nevében Vaitoianu tábornok sáfárkodott pár hétig, aki ekkor szintén lemondott s a szerződéseket Vajda Sándor írta alá 1919 december 9-én. Ezt nem bocsátották meg neki soha a liberálisok.

1915 december 15. és 16. napján Take Jonescu, mikor a háborúban való részvételről volt szó, két napon át tartó beszédet mondott a román képviselőházban. Ezt mondta:

„Hallottam egy politikáról, amelyet némelyek holló, mások hiéna politikának neveznek. Az a politika ez, amely az egyikkel is, a másikkal is tárgyal; az egyiket is, a másikat is megcsalja; lesben áll, a nélkül, hogy kötelezettségének eleget tenne, hogy azt tenné, amit a becsület parancsol s ha belevitt a vér-füldőbe, célja, hogy megtöltse zsebét.“

Take Jonescu szerint ez a politika nem Románia politikája.

1924 májusában a francia L'Humanité cikksorozatát közölte Románia háborús politikájáról. Végül levonta következtetéseit s azt írja, hogy cikkéi bebizonyították:

¹ A román kisebbségi szerződés preambulumban eredeti harmadik bekezdése így szól:

„... tekintettel arra, hogy a szövetséges és társult hatalmak hajlandók a román királyság függetlenségét úgy régi, mint új területén elismerni...“
Hogy ez a tévedés mi módon került a preambulumba, rejtély. Románia függetlenségét a berlini kongresszus ismerte el és független állam volt azóta. A preambulumban e részét a békekonferencia tényleg törölte a szerződésből.

² V. V. Tilea: Actiunea diplomatica a Romaniei. 16. lap

„hogy a háború kezdetén Románia kész volt, hogy a központi hatalmak oldalán harcoljon;

hogy azután két éven át zsarolva a hatalmakat, utoljára annak adja el magát, amely többet ígért;

s mikor a háborúba lépett, az első pillanattól kezdve, kétszínűen viselte azt s rövidesen otthagya az antant hatalmakat s megkötötte a bukaresti békét “

Ez események emlékét, összefoglalva egy napra, ünnepli Románia május 10-én.

A román kormány hívja a magyar kisebbséget, hogy ünnepelje mindezt vele, hogy Öltse magára magyar díszruháját, tűzzön fel piros-fehér-zöld szalagot, a román csendőr nem fogja letépni. Gyulafehérvárra, amikor a kisebbségek beleegyezésére is lett volna szükség, amikor jogok megállapításáról volt szó, senki sem hívta a magyarokat. Most, mikor a külföldnek szánt hazug demonstrációt akarnak szervezni, akkor kell a magyar hang, túrt a magyar szín, a magyar mente.

Az erdélyi magyarok tudni fogják, hogy mit cselekedjenek.

SZÁSZ ZSOMBOR

FIGYELŐ

A MAGÁNYOS KÖLTŐ¹

A MIDŐN Harsányi Kálmán összes műveinek első sorozata megjelent, folyóiratunkban (II. k. 170—174.1.) Farkas Gyula finom arcképet rajzolt az univerzális szellemű és tehetségű hóról, akinek kevés elismerés és nagy magányosság jutott osztályrészül pályáján. A magára maradt lélek vergődését, önmagukba roskadó érzelmeit, szemérmes panaszait zengik legszebb versei. És ha összegyűjtött cikkeiben lapozunk, ennek a tragikus magányosságnak az okaihoz férkőzünk egyre közelebb. Az évek során elszórt gondolatok így a kötetben egységbe fonva, felfedik, miért kényszerült mesterük „keskeny gyalogösvényre“ a széles és szem előtt levő utakról.

Nem lehet csak az eredetiségkereső írói lélek természetes elkülönödésében keresni a járt utakról letérés magyarázatát. Bizonyára az utak nem voltak megfelelőek, ha úgy érezte, hogy újat kell kitaposnia. Elvált a kortársaktól, mert visszariadt szellemüktől. Egyedül maradt, mert nem volt méltó csoport, amelyhez csatlakozzon. Más lett volna az ő sorsa is, ha más lett volna a háttér, ha nem kellett volna birkóznia divatos áramlatokkal, vagy ha küzdelmében egy együttérző és főleg megértő közösséget tudott volna maga mögött.

Az uralkodó korszellem, gondolatszegénységével, kiütköző bárdolatlan-ságaival, erkölcsi foltjaival, sivár céljaival csak ellenszenves lehetett számára. Történeti érzéke, biztos ítélőképessége felismertették vele a század eleji magyar Potemkin-kultúra értéktelenségét. Kritikátlanul habzsolta az akkori fiatal generáció mindazt, amit „nyugatidnak, „modern“-nek vélt, a félműveltség orgiákat ült, a rosszul megemésztett új igazságok kongó szavakban kíváncsoktak ki a szájakon. Egykönyvűség és egysíkúság butította mesterségesen az elméket; a divathó és a divatelmélet minden más háttérbe szorított, a történeti kultúra, a gondolat múltjának átélése semmivé foszlott a jelen bálványozása előtt. A zsurnalizmus katedrára került, az újságok pedig nagyképű tudományos frázisokat szívtak fel magukba, könnyen érthetőket és könnyen ismételtetőket. Ezek szajkózták utánuk a kényelmes formulákat és láttak az ismétlésben eredetiséget, a szavak pergetésében műveltséget. Nyugatot imádták és észre sem vették a különbségeket, amelyek a nyugati nemzeteket és ezeken belül az egyes társadalmi osztályokat élesen elválasztották, az ott is szétágazó irodalmi irányokat, a különféle ízléscsoportokat, a világnézeti, politikai árnyalatokat. Számukra nyugat az, ami tőlük nyugatra volt; egységes fénylő massa, amibe káprázó szemmel néztek és amiből semmit sem láttak. A francia szellemért rajongtak, amelyet a 19. század második fele hozott létre az ő szemükben. Nyavalygós nosztalgiával vágytak a világ fővárosába és ha kijutottak, az örvendő álmélkodástól nem értek rá semmit sem megismerni. Céltalan ödöngés volt testi-lelki életük odakinn, de egy életre szóló olcsó hangulatot, primitív

¹ Harsányi Kálmán összegyűjtött munkáinak újabb sorozata: 1. „Válogatott versek.“ 2. „A tölgylevél.“ Verses tündérrege négy énekben. 3. „Emberek, Írások, problémák“ Cikkeik, elmélkedések és tanulmányok.

bámulatot, büszke önelégültséget hoztak haza magukkal és tragikus gesztus« sál törtek bele az „itthoni“ kicsinyes viszonyokba. Modernek voltak, forradalmárok és nem sejtették, hogy már erősen kopott lobogókat lengetnek viharos lelkesedéssel. Külföldön az új század mindenfelé a pozitívizmus és materializmus elleni támadásokat indította meg; irodalom, tudomány, filozófiai elmélet hirdették a reakciót; nálunk még a „természettudományos“ és a „szociológiai“ nézőpont volt az új és íróink a fin de siècle grimaszokat hitték merész újításnak.

Az álújítók lármás, hangadó csoportjától nehéz volt külön álltán maradni. Ady Endre is meg-megfeszítette derekát, hogy jelszavaikkal és könyvcímeikkel neki akaratlanul is imponáló társainak szellemi sodrából szabaduljon; nem sikerült. „Hiába jött azóta Kant és Spencer, Én a régi vagyok“ — vallotta, maga dacos módján, két szimbolikusnak érzett névbe sűrítve az ellenkezést, amit egyfelől az örök vaskalaposság, másrészt a kortársak nagyképű bölcselkedő szólamai váltottak ki belőle. De ellenállása megtörtött, mert az ő természetének szüksége volt visszhangra; nem tudott a tömeg ellenére élni; helyeselt, hogy tessék.

Harsányt más tehetség volt, és nyitottabb szemű intellektus és makacsabb jellem. Félreállt, bármennyit kellett is szenvednie miatta. „Volt idő, amikor valósággal véreztem belül, hogy retrográdnak, elmaradottnak tartanak, pusztán azért, mert nem minden divatos szolás kelt visszhangot bennem“ — írja 1910-ben. De hamarosan rájött, milyen könnyen lehet „modem“ újdonsült ismerősei szemében. „Divatos jelszavakon, szólásokon, még ennél is jelentéktelenebb semmiségeken fordul meg az egész.“ Elég „ha kereken kijelentem, hogy Menger „Új erkölcsstana“ egyszer s mindenkorra szól; ha Magyarországot Balkánnak, Budapestet Magyar Szodomának, a magyar középosztályt barbár csordának nevezem; ha legjelesebb, de már nem tizennyolc esztendőös festőművészeink valamelyikét vagy mindenikét vén számárnak mondom, ha a szociológiát egyértelműnek, sőt egynek hirdetem magával a filozófiával“ és még egynéhány hasonló közhelyet szorgalmasan ismételt, senki sem tartja többé elmaradottnak. Grotészkép, de jól jellemzi az akkori átlagintelligenciát, amely a maga modern világnézetét ilyen külsőségekben élte át.

Harsányt Kálmánnak joga volt a félreálláshoz, mert a kultúrát elővarázsló handabandázástól megundorodva, de tisztán látta a hiányokat, hibákat és tennivalókat. „A huszadik század összes magyar poétáinak egy a tragikuma“ — mondja, — „az, hogy ráébredtek ennek a nemzetnek barbár kultúrátlanságára. Mindegy, hogy igazuk van-e, vagy nincsen. Érzik a lelkük fenekéig, tehát tülekedniök kell ezzel a nyomasztó érzéssel.“ A gyöngye teljesen beléveti magát idegen kultúrákba, az erős itt marad a kiszikkadt föld rabjának. De vannak vergődők is. „A keserű modern-magyar sóhajos erőfeszítéssel, dacosan és mégis-mégis gögjetörötten hódol meg a szajnaparti kultúra előtt.“ Vergődő, keserű modern-magyar ő maga is, aki nagy műveltségét, távoli szépségek ihletését áldozatos lélekkel hozza haza; azért tud, hogy itthon használja. És sokat tud határozottan már a század első decenniumában, amit ma is még csak bizonytalanul emlegetünk. Tudja, hogy a nemzeti kultúrák sokszínűségéből alakul az egyetemes emberi kultúra, hogy a „nemzetközi lélek: abszurdum“, tudja, hogy a múltnak élőnek kell lenni lelkünkben, hogy a jövőt megteremthessük, hogy csak a hagyományokból nőhet ki maradandó új. De tisztában van azzal is, hogy a mi szellemi építésünk „még mindig az európai szint alatt folyik. Mi még csak nivellálunk“. Fájdalmasan látja, hogy művelődésünk múltját alig ismerjük, történelmi öntudatunk nincsen, hiányzik önmagunk, erőink, képességeink ismerete, retorikus képzetek pótolják a fontos fogalmakat. Érti a városi

kultúra hiányát. „A franciák szíve Párizsban ver, a magyarságé azonban nem Budapesten, hanem valahol a Duna-Tisza közén dobog apró falvakban, mezővároskákban, tanyákon, Isten tudja merre... Ez a mi legnagyobb bajunk!“

Mindezeket tudva nem csatlakozhatott az irodalmi epigonok hagyománymentő csoportjához sem. Csökönnyös bálványozással vetek körül ezek egy irodalmi ízlésformát, amelynek azonban elvi alapjait, fejlődéstörténetét elmulasztották méltóan megismertetni, e helyett vakon hittek örökkévaló voltában. Bágyadtan idéztek tisztos világnézeti formulákat és kísérletet sem tettek a konzervatív gondolat elmélyítésére és korszerű kiépítésére. Legjobb védekezésnek sokasodó ellenfeleikkel szemben azt találták, ha szürkévé válnak, mint a föld. Nem tudtak elv ellen elvet, érv ellen érvet, nevek ellen más neveket szegezni; méltóságosak és tehetetlenek voltak. Sértődötten csoportba verődtek, lehunyták szemüket és meg voltak győződve, ezáltal kinn sem történik semmi.

„Csupán fenntartó, nem teremtő erők, sőt ma már ez az érdemük is lejáráó félben van, mert amihez oly szívósan ragaszkodnak, azt nincs miért fenntartani többé: ami jó volt benne, az úgylis megmaradt és nélkülük még tisztábban maradt volna meg, mint velük“. (1908.) Tőlük sem várhatott hát buzdítást, bátorítást.

Így maradt magányosnak és így váltak visszhangtalanná gondolatai. Pedig szorongó érzés, néma csendbe kiáltani, ahol senki sem felel szavunkra. Az írónak éreznie kell a lelkek ellenállását, vagy meghódolását, hogy friss kedvvel tudjon alkotni. Ihlet és gondolat elsorvad a közönyben. Harsányinak talán legművészebb verse a csönd közömbös óceánjában erdős szigetekké szövődő korallgondolatokról énekel. Köztük csak egy kopár és elhagyott: az ő szigete.

Hajók és szívek erre sose járnak,
A nagy Albatrosz messze elkerül,
E puszta szírt a dómom kupolája,
S keresztként állok rajta egyedül.

Leborulok a néma sziklafokra,
Az elmúlás rejtelmével teli,
S hallom, hogy lenn a csönd halálos csókja
A korallerdők gallyát tördeli.

Úgy érezzük, hogy az új vizeket kereső hajók többé nem fogják elkerülni, nem kerülhetik el a gondolatok e gazdag kikötőjét: Harsányi Kálmán összegyűjtött munkáit.

HALÁSZ GÁBOR

VISSZAEMLEKEZÉSEK A SAJTÓANKÉTRA

AZ ÚJ igazságügyminiszter mielőtt állástfoglalt volna a sajtójogászok és politikusok által rég sürgetett sajtóreform tárgyában, a közvetlen előde által reá hagyott első Tervezetet egy széleskörű ankét elé terjesztette, hogy meghallgassa a reform szüksége és terjedelme felől a három legilletékesebb tényezőnek: a sajtójogászoknak, a napisajtó vezérembereinek és a sajtójogi kérdésekkel foglalkozó politikusoknak a véleményét. Az új miniszter ezzel felelevenítette a háború előtti időkben az igazságügyi törvényjavaslatok előkészítése körül kialakult régi jó gyakorlatot, sőt ennél is tovább ment, amikor nemcsak a szakjogászokat és politikusokat hívta meg, de

— nem csekély bátorsággal — barátságos eszmecserére invitálta be a mi sajtó- és kiadófejedelemeinket is. Ilymódon a február 18—19-én, az Ország-ház delegációs termében tartott ankéton megjelent több mint 60 szakember felszólalása bőséges anyagát hozta felszínre a reformkérdéseknek, melyek a legszélesebbkörű, igazán minden irányú, közvetlen tájékoztatást nyújthattak a miniszternek a sajtóreform jogászai, hírlapírói, kiadói és politikai szempontjai és követeléseivel felől.

A miniszter maga nem szorítkozott csupán a jóakarátú, semleges megfigyelésre, hanem vezető beszédében — a nélkül, hogy állásfoglalása felől bármely irányban nyilatkozott volna — határozott, világos vonásokkal rajzolta meg a sajtójogi reform körvonalait. Ő szerint a sajtószabadság lényegéhez tartozik: a cenzúra hiánya, a lapindítás szabadsága, a lapbetiltás hiánya. Anyagijogilag lényege a gondolat közlésének a szabadsága, mely azonban sohasem tartalmazhat felhatalmazást bűncselekmények elkövetésére ... Nem tartozik azonban a sajtószabadság lényegéhez az anonimitás joga és ezzel kapcsolatban a fokozatos felelősségi rendszer. De nagyon helyesen fűzte rögtön ehhez, hogy az 1848-i Sajtótörvény óta kifejlődött magyar gondolkodásnak szinte elképzelhetetlen, hogy az anonimitás joga és a fokozatos felelősség érvényesítése ne legyen egyik legfontosabb járuléka, ha nem is kelléke — a sajtószabadságnak. Találóan jellemezte egy pár szóval a fokozatos felelősség lényegét is, mely abban áll, hogy a köztörvényi tettektársaságból ugyan számos felet kiengedünk és ezek büntetőjogi felelősségrevonását mellőzzük, de ezzel szemben azt követeli az állam, a közrend és az erkölcs, hogy egy személy vagy több személy, bárki, akinek az elkövetésben része volt, valóban helyt is álljon, vagyis, hogy a fokozatos felelősség rendszere ne a fokozatos kibúvás rendszere legyen...

Ezeknek a sarktételeknek a leszögezésével nyitotta meg a miniszter az ankétot, amelyen az első délelőtt a miniszterelnök is felszólalt. Felszólalására Baracs Marcell országgyűlési képviselőnek az a kérdése adott alkalmat, hogy van-e biztosíték arra nézve, hogy a Sajtónovella megalkotásával megszűnik a kivételes hatalom? Bethlen István miniszterelnök erre jelentette ki, hogy amennyiben a Sajtótörvényen oly módosításokat viszünk keresztül, melyek biztosítják, hogy olyan visszaélések és jelenségek meg nem ismétlődnek, amilyenek a múltban, sajnos, tapasztalhatók voltak, ez esetben a kormány készséggel lemond a kivételes hatalomban rejlő és most még fennálló jogáról. Abban a percben, amidőn a törvényjavaslat, vagy ehhez hasonló javaslat törvényté válik, a kormány ezt a jogát többé gyakorolni nem kívánja.

A miniszterelnöknek ez a politikai kijelentése eloszlatott minden kétséget arra nézve, hogy a sajtószabadságnak a háborús idők által életre keltett ez az utolsó korlátja is rövidesen megszűnik s éppen annak megnyugtató elháríthatása végett is szükséges a sajtónovella. De eloszlatta ez a nyilatkozat azt az aggályt is, mintha a Sajtónovellával a kormánynak valami messzebbmenő s reakcionárius céljai lennének. A miniszterelnöki nyilatkozat értelmében a Sajtónovella célja csak az, amit a sajtójog tudományos és gyakorlati munkásai évek óta egyértelműen hirdetnek, hogy az 1914-i Sajtótörvény hiányait oly módon pótoljuk, hogy a sajtó útján elkövetett durva és felháborító visszaéléseket minél erélyesebben és biztosabban kiirthassuk. Hogy ez mennyire jogosult törekvés, arra elég csak az 1914-i Sajtótörvény szellemi atyjának, Balogh Jenő akkori igazságügyminiszternek arra a parlamenti nyilatkozatára hivatkoznom, hogy az akkori igazságügyi kormány eltekintett ugyan valamely új, szigorúbb felelősségi rendszer (az angol, a hollandiai vagy a francia) behozatalától, de hozzátette: ha a visszaélések a jövőben majd nagyobb számmal fognak bekövetkezni... én egészen

kétségtelennek tartom, hogy egy későbbi törvényhozás ezeket a jogszabályokat szigorítani fogja.

Sajnos, ez a megjósolt időpont hamarabb érkezett, mint gondoltuk. Az új Sajtótörvény életbelépte óta eltelt 14 év alatt a sajtó visszaélései bizony nálunk is alaposan felburjánzottak. Ha nem számítjuk is ide az 1919-1 proletárdiktatúra által az abszolút sajtószabadság cégére alatt elkövetett szentségtöréseket, a sajtószabadságnak igazi lábbaltiprását s teljes megsemmisítését, mint egyszeri és kivételes eseményt, de az ennek leverése utáni izgalmas idők deprimált lelkiállása a sajtóra is eléggé éreztette romboló hatását. Az 1919-ben sárbatípport sajtószabadság utóbb — a Sajtótörvény liberális szakaszai mellett — kitűnő tér és védőpaizs lett a propagandára. Ez a helyzet és atmoszféra teremtette meg a sajtó útján elkövetett izgatások, nemzetrágalmazások, a magánosok elleni becsületsértések újkiadású lavináját, a sajtójogi felelősség aluli kibúvásnak, a jól bevált régi stróman-rendszer mellett, új manővereit, a képviselői immunitás kihasználását az igazi szerző vagy felelős szerkesztő megmentésére.

Az ankét elé terjesztett Sajtónovellatervezet elsősorban ezek ellen a felszaporodott visszaélések ellen kíván gátat állítani a mai Sajtótörvény némely rendelkezéseinek módosításával és szigorításával. Voltaképpen nem a szigorítás a Tervezet célja és vezérfonala, hanem a sajtóbüntetőjog gyakorlati munkásai által a törvény kijátszása tekintetében kézzelfoghatóan tapasztalt és panasztolt manőverek, taktikázások elleni védekezés. Szigorítás-számba csak a szerző és a felelős szerkesztő együttes felelősségrevonásának a gondolata, a nyomdatulajdonos és a terjesztő felelősségének komolyabb szabályozása és a hírnévrontás című új vétség felállításának a terve tekinthető. A kaució valorizálása és a sajtóeljárás gyorsítására irányuló, közőhajt kifejező reformok szigorításnak igazán nem mondhatók.

Igazolja ezt a nézetemet az az érdekes adat, hogy az ankétnek a jogász tagjai, különösen a rendszerint konzervatív gondolkozású felsőbb bírósági és kir. ügyészségi meghívottak, mondhatni kivétel nélkül, helyeselték általánosságban a Tervezet újításait és csak a részletekre nézve tettek többkevesebb kifogást vagy megjegyzést. Legalaposabban és legszélesebb keretben fejtette ki a sajtójogászoknak ezt a közfelfogását Magyar István, kir. kúriai tanácselnök, aki nagy beszédben fejtegette, hogy a Tervezet reformjaira mennyire szükség van s hogy az együttes felelősség gondolata, melyet a Tervezet sarkpontjának tekint, csak egy kis lépést jelent a fejlődés útján és nincs semmi ok, hogy az érdekeltek féljenek tőle. Sőt találon mutatott rá, hogy a Tervezetnek logikusan a kiadó együttes felelősségétől sem kellett volna visszariadnia, mert ha egyszer az együttes elvét felvetjük, akkor azt végig be kell tartani, vagy fel se kell vetni. A Tervezet tehát a különböző sajtójogi felelősségi rendszerek között még mérsékeltnek mondható. Helyesnek tartja a Tervezetnek a mentelmi jogra vonatkozó gondolatát és az eljárás gyorsítására irányuló reformjait is. Különösen nagy hatást keltett beszédének befejező része, melyben a magyar sajtót egy hatalmas fához hasonlította, mely 1848 óta fejlődött. Ez a fa, melynek láthatatlan gyökérszála a sajtó szellemi munkásai, erős, törzse viharok kai is szembeszállt már. Az új Sajtónovella csak a törzsön mászkáló hernyókat akarja letisztogatni és az elszáradt ágakat lenyesegetni.

A sajtójogászok közül ugyancsak helyeselték általánosságban a Tervezetet Degré Miklós, a budapesti kir. ítélőtábla elnöke, Finkey Ferenc koronaügyész-helyettes, Halász Lajos budapesti kir. főügyész, Sztrache Gusztáv és Baróthy Pál kir. főügyészek, Kenedy Géza és Weisz Ödön ügyvédek.

Degré Miklós kifejezte ugyan, hogy a fokozatos rendszer híve, de

helyesli a Tervezet intencióját, mely egy lépést tesz a köztörvényi felelőség rendszere felé. Ugyanő hangsúlyozta, hogy, bár egyénileg híve az esküdtbíráskodásnak, de a mai viszonyok között annak életbeléptetését katasztrófálisnak tartaná. Finkey főleg arra mutatott rá, hogy az 1914-i Sajtótörvény nem tudta beváltani egyik főcélját, a sajtóvisszaélések megszüntetését, sőt túlságosan liberálisnak bizonyult. Az újabban mind nyíltabban űzött taktikázásokkal, a felelőség alóli bujkálásokkal szemben tehát kívánatos a felelőségi rendszer bizonyos szigorítása, különösen a felelős szerkesztők felelőségének komolyabb és gyakorlatiasabb érvényesítése. Az együttes felelőség gondolatát nem lehet kifogásolni, hiszen ez csirájában megvan a mai Sajtótörvényben is. Hibáztatja azonban a Tervezet ama rendelkezését, mely nyomatékos enyhítő körülményül rendeli beszámítani a szerkesztő javára, ha az anonim cikk szerzőjét megnevezte. Ha ez törvénybe jutna, úgy az szerkesztő együttes felelősége csak névleges lenne. Ő különben leghelyesebb és gyakorlatiasabb megoldásnak azt tartaná, ha az anonim cikkek miatt elsőfokon a felelős szerkesztő tétetnék felelőssé és az csak azon esetben szabadulhatna az obligóból, ha az első kihallgatáskor igazolja, hogy ki az inkriminált cikk szerzője és ez tényleg felelőségre is vonható, vagy ha igazolja, hogy a cikket az ő tilalma ellenére tették közzé.

Halász Lajos különösen a mentelmi joggal űzött visszaélésekre és a stróman-állítás gyakoriságára mutatott rá. Sztrache Gusztáv élénken illusztrálta a Sajtótörvény ki nem elégítő voltát, mert nem biztosítja a sajtóperek gyors lefolyását, a hazafiatlan működés megakadályozását és azt, hogy a valódi bűnös vonassák felelőségre. Baróthy Pál azt hangsúlyozta, hogy, ha a kormány lemond a kivételes hatalomról, a ma fennálló társadalmi, politikai és felekezeti viszonyok mellett feltétlenül gondoskodni kell arról, hogy a nemzetet minden társadalmi felforgatás ellen biztosítsuk. Ugyanő hivatkozott arra, hogy mennyire alaptalan az a nagy felzúdulás, amit a napisajtó a felelős szerkesztő felelőségének fokozása ellenében tanúsít, holott az összes nyugati államokban a mienknél sokkal szigorúbb rendelkezések állanak fenn a szerkesztő, a kiadó és a nyomdász felelőségére. Felvetette még a külföldi sajtótermékek megfelelő ellenőrzésének lehetővé tételét is. Kenedy Géza általánosságban szintén helyeselte a Tervezetet s azt a magyar sajtójog fejlődésében haladásnak és pedig jelentékeny és elég merész haladásnak tartja. Mint a köztörvényi felelőség régi híve, a kollektív felelőség gondolatát nem ellenzi. Nagyon helyeselte a képviselő-szerkesztőknek és kiadóknak a mentelmi jog alóli kivételét is. Weisz Ödön különösen arra mutatott rá, hogy a tisztességes sajtónak nincs oka félni a Tervezettől, mely csak azokat akarja utolérni, akiknek semmi sem szent, akik bérbe adják tollukat s akik a becsületes sajtó palástja mögött meghúzódnak. Az együttes felelőség gondolatát helyesli, mert elérve látja benne azt a célt, ami az egészséges sajtó alapja: hogy mindenki helyt álljon azért, amit ír.

A meghívott sajtójogászok közül csupán ketten nem fogadták el általánosságban a Tervezetet, úgymint: Papp József, a budapesti ügyvédi kamara elnöke, aki ugyan inkább politikusnak volt tekintendő (felsőházi tag) és Doleschall Alfréd egyetemi tanár. Papp József szerint még nem érkezett el a Sajtótörvény revíziójának az ideje, az államvédelmi törvény elegendő védelmet nyújt minden veszedelem ellen. Az együttes felelőség gondolatát nem helyesli, mert ez közeledés az általános büntetőjogi felelőség felé, ami pedig „nem jelent mást, mint azt, hogy a gondolatot röptében akadályozzák meg“. Doleschall Alfréd ugyanily szemmel bírálta a Tervezetet, azonban az ő szellemes kritikájának több tétele érdemben erősítette a Tervezet álláspontját. így az a helyes kijelentése, hogy nem fogadja el azt,

hogy a fokozatos és kizárólagos felelősség nélkül nincs sajtószabadság. Fapp József felfogásával diametrálisan ellentétesen azt emeli ki, hogy a köztörvényi felelősség mellett sokkal magasabb piederstálon lehet a sajtószabadság. A fokozatos és a köztörvényi felelősség szerinte összeegyeztethető. Az együttes felelősség gondolatát tehát nem tartja képtelenségnek, annál kevésbbé, mert ez a Sajtótörvényben is megvan. A felelős szerkesztő együttes felelősségét azonban nem helyesli, csak nagy gondatlanság esetén adna annak helyet.

Míg tehát a sajtójogászok túlnyomó része általánosságban helyesnek és szükségesnek véleményezte a Tervezet reformjait, csak a részletekre nézve tettek megjegyzéseket és módosításokat, addig a meghívottak másik kategóriája, a hivatásos újságírók és a kiadók tábora, csaknem teljes egyértelműséggel a leghevesebb ellenzéki álláspontra helyezkedett. Ismeretes, hogy a Budapesti Újságírók Egyesülete és a Budapesti Napilapok Szindikátusa (a lapkiadók testületé) már a miniszteri meghívás elfogadása felett nagy, belső harcot vívtak meg mindkét egyesületben. A vérmesebbek el sem akartak jönni az ankétre, oly reakcionáriusnak és veszedelmesnek kiáltották ki jóelőre a Tervezetet. A többség végre mindkét egyesületben a meghívás elfogadása mellett döntött, de fulmináns hangú, közös memorandumot terjesztettek nyomtatásban is elő, melyben általánosságban a limine visszautasítják az egész Tervezetet, mint amely: „nemcsak veszélyezteti az újság vagyoni és az újságírók személyi biztonságát, hanem az egész sajtót, a sajtó munkásaival együtt úgyszólván törvényen kívüli helyzetbe sodorja“. Ezt a közös memorandumot, az első nap délelőttjén, mindjárt Magyar István bevezető beszéde után, az Újságíró Egyesület nevében Márkus Miksa, az Újságkiadó Szindikátus nevében Ágai Béla elnökök terjesztették elő megfelelő beszéd kíséretében. Márkus Miksa szerint a magyar sajtó egyhangú álláspontja az, hogy mindenkifelett való a haza érdeke és a közérdek; s a sajtó érdeke és a közérdek között ő nem is lát ellentétet. Sajnos, ezt a konciliáns hangot abbahagyta, midőn a Tervezet készítőit az újságírás és a lapkiadás elleni animozitással vádolta meg. Nem vonja ugyan kétségbe a javaslat jószándékát, de véleménye szerint, ha ez életbe lépne, nem lehetne többé Magyarországon újságkiadással és újságírással foglalkozni. Ugyanily éles, bár udvarias hangon jelentette be Ágai Béla az újságkiadók tiltakozását a Tervezet reformjai ellen, mely orvosolatlanul hagyja az újságkiadók eddigi sérelmeit, sőt újakkal tetézi azokat. A miniszternek átnyújtott és az ankét minden tagjának rendelkezésére bocsátott memorandum nagy részletességgel sorolja fel ezeket a régi és új sérelmeket. Objektív szemmel átvizsgálva a memorandumot, könnyű megállapítanunk, hogy ezek a sérelmek, a régiek úgy, mint az újak, legnagyobbbrészt képzelt, vagy felfújt kifogások az 1914-i Sajtótörvény és az új Tervezet egyes szakaszai vagy azok rosszul értelmezett egyes szavai ellen. A „lehetetlen és képtelen sajtóperek“, valamint a „zsarolópererek“ légiója, amiket a memorandum a régi sérelmek közt felpanaszol, alig tekinthető a törvény hibájának. A helyreigazítást jog vagy az ítélet közzététele kérdésében hozott egyes, esetleg téves alsó bírói ítéletek talán mégsem tekinthetők oly főbenjáró sérelmeknek, ami miatt a Tervezetet, mely ezeket nem látszik orvosolni, mint veszedelmes munkálatot vissza kellene utasítani.

Az ankéton jelenvolt újságírók és kiadók felszólalásai túlnyomóan a memorandumnak ebből az előítéletes hangneméből indultak ki, vagy ebbe torkollottak be. örvendetesen kell azonban konstatálni, hogy mégis számos felszólalás helyes, új gondolatokkal, vagy új szempontok felvetésével gazdagította a vitát. Így az első délután Tóth Lászlóé, a Nemzeti Újság főszer-

kesztőjéé, aki tiltakozott ugyan, hogy egyesek bűneiért az egész magyar sajtót a vádlottak padjára ültessék, azonban maga is a legélesebben ostorozta a stróman-rendszert s annak megszüntetésére azt az ajánlatot tette, hogy kötelezzék a szerkesztőket, esetleg eskü alatt, az anonim cikk szerzőjének a bíróság előtt bemondására. Ez a kétségtelenül jószándékú felszólalás és indítvány is bizonyítja, hogy a sajtó komoly része is teljesen félreértette a Tervezet intencióit s az egyes szakaszok rendelkezéseit, melyek legtávolabbról sem irányulnak a komoly, hazafias lapok ellen, hiszen ezeknek, illetőleg ezek szerkesztőinek vagy cikkíróinak évtizedeken át nincs bajuk a sajtóbíróssággal s ha egyszer véletlenül akad is, az is — mint éppen Tóth László és Kenedy Géza önérzetesen hivatkoztak a maguk esetére — felmentéssel végződik. Miért azonosítaná hát a komoly és hazafias sajtó magát a hazafiatlan s izgatásra, becsületsértésre pályázó zugújságokkal? Lám, a pornografikus sajtótermékeknek a sajtójog köréből való kihelyezését s azok terjesztőinek és készítőinek világosan a köztörvényi felelősség alá rendelését — amit Magyar István és Finkey Ferenc javasoltak — a sajtó képviselői is egyértelemmel helyeselték. Miért? Mert nem is engedik feltétel nélkül magukról, hogy lapjukban ily ocsmány szeméremsertéseket engedjenek megjelenni. Ha tehát a Tervezet módokat keres a hazafiatlan és revolverzó sajtó visszaéléseinek leküzdésére, miért tekintené ezt a komoly sajtó önmaga ellen irányzottnak?

Ugyancsak nagy figyelmet keltett Milotay Istvánnak, a Magyarország főszerkesztőjének tartalmas felszólalása, aki elismerte, hogy az a két veszedelem, ami ellen a Tervezet irányul, tudniillik a kapitalizmus térhódítása és a forradalmasított tömegeknek a sajtóra való befolyása, tényleg fennáll. Ezek ellen azonban egy-egy gyenge törvényszakasszal védekezni hiú kísérlet. A kapitalizmus elleni védekezésnek a parlamentet illetően gyakorlatiasabb fegyverét látni az összeférhetlenségi törvény revíziójában. A forradalmi veszedelmet pedig hatalmi eszközökkel, törvényekkel megakadályozni nem lehet, ezt csak az alkotmányos szabadságnak és a nemzeti eszmének a tömegek szívébe plántálásával lehet ellensúlyozni. Milotaynak mindkét megjegyzése helyes gyakorlati érzékről tanúskodik, de nem nyújt érvet a Tervezet reformjai ellen. A törvényhozás feladata és kötelessége éppen a felismert s a közérdeket fenyegető veszedelmek ellen minden lehető módon védelmezni a jogrendet és a magánosokat, kötelessége tehát a sajtó útján elkövetett veszedelmek ellen is megfelelő törvényeket alkotni. Az, hogy a törvény elé tűzött célt a gyakorlatban nem tudjuk teljesen és biztosan elérni, nem ok egy szükségessé vált reform megakadályozására. A büntető-törvénykönyvvel sem tudjuk az újabb és újabb bűncselekményeket végleg megakasztani, de merné-e valaki vállalni a rizikót, hogy egy újfajta bűncselekményt büntetlenül hagyjunk s bízzuk az erkölcsök megváltozására, az emberek megjavulására, hogy majd abbahagyják az ily büntetteket? Igen érdekes és figyelemreméltó indítványt tett Milotay a mentelmi jog tervezett megszorításának kompromisszuális megoldására. Azt vetette fel ugyanis, hogy nem lehetne-e a kérdést oly módon kettéválasztani, hogy a magánindítványra folyó eljárásban engedjük meg a mentelmi jogra való tekintet nélkül az eljárást, de a hatósági vádon alapuló eljárásban maradjon érintetlenül a mentelmi jog.

Az újságírók részéről elhangzott nagyszámú felszólalások közül jelentősebbek voltak még Kim Andornak az újságírói kamarák, mint autonóm szervezetek felállítására iránti nagy beszéde, Boros Lászlónak a stróman-rendszer elleni, illetőleg az államellenes bűncselekmények leküzdésében a hazafias sajtó segédkezését felajánló nyilatkozata, Hindy Zoltánnak a kaució megszüntetése, Vencell Árpádnak a zugsajtó megrendszabályozása, Lakatos

Gézának a helyreigazítási szakaszok módosítása, Hegedűs Gyulának az újságírók magánjogi ügyeinek szabályozása tárgyában mondott beszédei.

A felszólalók harmadik s számra legkisebb csoportját — az igazságügy-miniszter kategórizálása szerint — a politikus meghívottak képezték. Nagyon természetes, hogy a politikus urak itt sem tagadhatták meg magukat s felszólalásaikat elsősorban a pártállásuk irányította. Legnagyobb figyelmet keltett ezek sorában Váry Albertnek az ankét második délutánján mondott nagy beszéde. Váry elismerte a Tervezet jogászi értékét s egészbenvéve, általánosságban helyesli is az égető bajok orvoslására irányzott reformokat, de a Tervezet sok pontját nem teheti magáévá. Különösen az együttes felelősség tekintetében vannak aggályai, hogy az nem fog beválni s így nem éri meg azt az ódiomot, amit az annyira népszerű s Váry által is lelkesen pártolt fokozatos és kizárólagos felelősségi rendszer elvi alapjáról való letérés jelent. Kifogásolja a jóhírnévrontás új tényálladékát, az elévülés szigorítását és a mentelmi jog megszorítását is. Ez utóbbira azt a gondolatot veti fel, hogy a mai visszásságokat nem lehetne-e azzal orvosolni, hogy a Ház köteles legyen egy hónap alatt határozni a bírósági megkeresésekre. Figyelemreméltó gondolat, de ki ad garanciát arra nézve, hogy a Ház ezt a kötelezettséget minden esetben teljesítheti? Az ellenzéki pártok részéről hárman léptek sorompóba a Tervezet ellen. Baracs Marcell higgadt beszédében a Tervezet egyes részletkérdéseit ostromolta. Figyelemreméltó volt beszédének az a része, melyben a sajtó függetlenségének a garanciáit fejtegette s rámutatott a sajtónak a végrehajtó hatalomtól való függetlenségére, mint a sajtószabadság legfontosabb követelményére. Beszédének ez a része készítette a miniszterelnököt felszólalásra. Élesebben szóltak a Tervezet ellen Bródy Ernő és Gál Jenő. Bródy teljesen feleslegesnek és céltalannak véli a Tervezetet, mely megbontja a sajtószabadság alkotmányjogi biztosítékát. Sürgeti az esküdtbíráskodás helyreállítását.

A Tervezet egyes szakaszaira tett részletes megjegyzések, kifogások, ellenjavaslatok közül csak a kaució valorizálása, az együttes felelősség, a hírnévrontás és a mentelmi jog megszorítása tárgyában elhangzott jelentősebb felszólalásokra kívánok még rövid visszapillantást vetni.

A kaució kérdésében Doleschall főként azt az elvi kifogást hangoztatta, hogy a kaució ellenkezik a sajtószabadsággal. Berkes Gáspár mint a lapalapítás akadályát kívánta annak megszüntetését. E kifogások elméleti igazságát nem lehet eltagadni. Más kérdés azonban a kaució behozatala vagy fenntartása és más annak a valorizálása. A Tervezet csak ez utóbbiról rendelkezik. Úgy az 1848-i, mint az 1914-i sajtótörvényünk, éppen Belgium példáját követve, mintegy a fokozatos felelősség ellenértékéül, elfogadta a kauciót a politikai lapokra, most tehát csak annak a kuriózumnak a megszüntetését célozza a Tervezet, hogy ma a kaució összege 4, azaz négy pengő.

Legbővebb megvitatásban részesült az együttes felelősség kérdése. A legtöbb felszólaló ezzel foglalkozott pro vagy kontra. A kérdés annyira ki is merítettett, hogy most már valóban csak a miniszter végleges állás foglalása van hátra, amit élénk érdeklődéssel vár az ankét volt tagjainak mind a három kategóriája. Akár jobbra, akár balra döntsön a miniszter a Tervezet 5—6. §-a felett, az az egy bizonyos, hogy a fokozatos felelősség mai szabályait oly irányban kell módosítani, hogy a stróman-állítást — ha nem tudjuk is kiirtani, de legalább megnehezítsük s a szerkesztői és kiadói felelősséget az eddiginél komolyabbá és realizálhatóbbá tegyük. Kétségtelenül túlzott volt Baumgarten Izidornak, magyar büntetőjogászaink ez egyik legkiválóbbjának, még 1882-ben ten az a kifakadása, hogy a fokozatos felelősség „jogi monstrozitás“, de annyi el nem vitatható, hogy ez a rendszer beéri az alaki igazsággal, lehetővé teszi a bűnbak állítását s így

ellenkezik a büntetőjog legfontosabb vezérelvével, az anyagi igazság keresésével, de mint privilégizálás, ellenkezik az alkotmányos állam alapelveivel: a jogegyenlőséggel is. Amennyire lehet, igyekezzünk azért a sajtóbüntetőjogot közelebb hozni a büntetőjog és az alkotmányjog e két vezérelvéhez. Csak üdvözölni lehet a miniszternek azt a kijelentését, hogy a fokozatos felelősség rendszere nem lényege a sajtószabadságnak, amely tételt az ellentáborból is helyesen hangoztatott Doleschall Alfréd. A helyes és megnyugtató megoldás nézetem szerint csak egy egészséges kompromisszum lehet a túlságosan liberális és ezért a visszaélésekre tág kaput nyitó fokozatos felelősségi rendszer és a túlságosan rideg s a sajtóvétségekkel szemben talán kellelően túlszigorú köztörvényi felelősség között. Ennek a bölcs megoldása vár a Novellára.

Érdekes, hogy abban az egyetlen pontban, hogy a strómanokat magukat bűnpártolók gyanánt büntetni kell, az ankét összes felszólalói, jogászok, hírlapírók, politikusok teljesen egyetértettek. Pedig mily nehezen örölte ki a bírói gyakorlat ezt a tételt, amely, íme, ma már közfelfogás lett. Nézetem szerint célszerűbb lenne ezt a cselekményt külön tényálladék (delictum sui generis) gyanánt állapítani meg, hogy a bűnpártolás elasztikus fogalma feletti jogászi aggályok és vitatkozások miatt egyes strómanok ki ne menekülhessenek. Ebben a tényálladékban aztán gondoskodni kellene a stróman-szerkesztők és -kiadókról is. Mert vannak álkiaók is, akiket azonban a bíróságok rendszerint felmentenek.

A hírnévrontás neve alatt kontemplált új tényálladék ellen már sokaknak volt aggályuk. Doleschall, Degré, Milotay és Váry azt hangoztatták, hogy nagyon bajos lesz ezt a tényálladékot a becsületsértéstől megkülönböztetni s rengeteg apró-cseprő s gyakran egészen alaptalan sajtóper indítására fog alkalmat nyújtani. Ezekben az aggályokban van bizonyos igazság. Ismerve a becsületsértések gyakoriságát (a háború előtti években átlag évente 158.896 feljelentés érkezett) bizton számíthatunk a hírnévrontás miatti feljelentések ezreire is. Ez a szempont azonban igazán nem lehet döntő egy reform helyességének és szükségességének az elbírálásánál. A kérdés az, hogy a mai becsületsértési szakaszok alkalmasak és kielégítőké a hírnévrontási esetek elbírálására? Erre aligha lehet határozott igennel felelni. A becsületnek annyira kívánatos védelmét mindenesetre ez az új, legenyhébb tényálladék felállítása is csak elősegítené s bizonyos visszatartó hatással is lenne az oly gyakran felületes hírlapi közlésekre.

Legmostohább elbánásban volt része a Tervezetnek a kártérítési eljárásról szóló 13. §. dolgában. Ennek a szakasznak a védelmére, emlékezetem szerint, senki sem emelt szót. Annál többen tettek kifogást, vagy legtöbben a teljes kihagyás iránt szólaltak fel. Mindjárt Magyar István hangsúlyozta, hogy nem helyes felbuztatni a feleket, hogy pénzt követeljenek a becsületsértésért nem helyeselte azt sem, hogy a bíró ily esetekben csak pénzbüntetést szabhasson ki, ami a civilis síkra való visszaesést jelentené. Ugyancsak kihagyandónak vélték e szakaszt Degré, Finkey, Papp J., Kenedy és Váry. Tényleg nagyon megfontolandó, hogy van-e szükség erre az újításra, tudniillik a büntetés helyett egyszerűen a kártérítés iránti eljárásra, ami ha bevált is Angliában, mint az angol mentalitással megegyező s több százados gyakorlat útján kifejlődött szokásjogi szabály, de nálunk szokatlan és felesleges kísérlet lenne. A sajtó- és a becsületvédelmi új törvényeink megengedik a sértett személy erkölcsi kárának a megtérítését is, de hogy ennek a kívánása esetén a büntetéstől teljesen el kelljen tekinteni, ez nem látszik kellően indokoltnak.

Még élénkebb vita folyt az ankéton a mentelmi jognak a sajtóperekben tervbevett megszorítása kérdésében. A sajtójogászok túlnyomó része,

így Magyar, Finkey, Halász melegen üdvözölték a reformot, mint a sajtó-eljárás gyorsítására és a törvényhozás erkölcsi presztízsének emelésére szolgáló kívánatos újítást s erélyesen rámutattak, hogy a mentelmi jog nem egyéni privilégiuma a törvényhozás tagjainak, hanem közérdekű jogosítvány, amellyel való visszaélés, azaz a képviselő-szerkesztőknek vagy -kiadóknak a sajtóperek elhúzására vagy megghiúsítására irányzott taktikázása, lehetőségének a kizárását maguknak a törvényhozás tagjainak kellene követelniük. Annál élénkebben tiltakoztak e reformterv ellen az ankét politikus tagjai, valamint a nem politikus Doleschall, aki azonban csupán azzal érvelt, hogy a mentelmi jogot nem lehet incidentaliter megszüntetni, mert a mentesség nem a képviselő személyéhez tapad. Ami tökéletesen igaz, de ma nem is erről van szó, csak e közjogi kivételes joggal egyesek által ildomtalanul űzött visszaélések meggátlásáról, amire pedig a sajtóeljárás gyorsításáról szóló szakaszok igenis alkalmasak. Részemről, ha itt is kompromisszumos megoldásról lenne szó, megfontolásra ajánlanám azt a gondolatot, nem lenne-e elég a mentelmi jog igazi és jogos indokának méltánylására az, ha a törvényhozás tagjai ellen csak a személyes szabadság korlátozását jelentő bírói intézkedések (előzetes letartóztatás, a szabadságvesztésbüntetés végrehajtása) lennének a kiadatástól függővé téve.

A sajtóankét tehát, ha elfogulatlanul ítéljük meg annak lefolyását, kétségtelenül jelentős esemény volt a magyar sajtójog fejlődési történetében. Miként az 1914-1 Sajtótörvény megalkotásához az alapgondolatokat az 1910-ben a Magyar Jogászegyletben tartott magas színvonalú vita érlelte meg, amely vitának az elnöke éppen a mai igazságügyminiszter atyja, Zsitvay Leó, az akkori legkiválóbb sajtójogász és a magyar nagybírák igazi prototípusa volt, úgy a mostani ankét is a gondolatok és javaslatok egész tömegét kapcsolta hozzá az ankét anyagául szolgált Tervezethez. Az ankéten elhangzott felszólalásokból kézzelfoghatóan kiderült, hogy az 1914-i Sajtótörvény, mely csak új, megifjított kiadása volt az 1848-i első Sajtótörvényünknek, bármennyire kiváló alkotás, mely alapelveiben és főbb rendelkezéseiben továbbra is fenntartandó, de egyes intézkedései az utolsó évtized alatt elharapózott újfajta visszaélések leküzdésére nem elég hatékonyak. A Sajtónovella mielőbbi megalkotása tehát csakugyan szükséges, ha nem akarjuk, hogy a visszaélések lavínája betemesse vagy demoralizálja az egész napisajtót. Egyéb kérdések, így az ankéton felvetett sajtókamara felállítása, még nem érettek meg annyira, hogy már az égetően sürgős Novellába felvétesse. Ha nem helyezkedünk is a Kenedy Géza elutasító álláspontjára,¹ sőt részemről a sajtókamara gondolatát úgy a sajtó munkásainak a plutokrata k adókkal szemben való hatályosabb védelme, mint a napisajtó színvonalának emelése érdekében kívánatosnak tartom — ennek a megvitatása külön ankét s megvalósítása külön törvény feladata lesz.

A mostani Novella feladatául elég, ha a közismert sajtóvisszaélések lehető kiküszöbölését és a sajtóeljárás annyira kívánatos gyorsítását állapítjuk meg.

FINKEY FERENC

¹ L Magyar Szemle V. k. 4. az. 339—341. l.

MÉRNÖKÖK ÉS SZAKEMBEREK A KÖZIGAZGATÁSBAN

A KÖZIGAZGATÁS nehéz aktuális feladatairól, lehet mondani: kríziséről a Magyar Szemle is több cikket hozott már. Nekem most legyen szabad e kérdést a mérnök, s általában a nem-jogász szakember szemével nézmem meg közelebbről.

A közigazgatási nehézségek főokát abban kell keresnünk, hogy a szakemberek nincsenek a közigazgatásban is az őket megillető helyen. A munkaterületnek eddig elhatárolt része az úgynevezett fogalmazási körzet, melynek egyes részeiben ténylegesen sok szakdolgot intéznek, sőt az intézkedésben is ez a döntő szempont, mégis ott ma a jogvégezettek mellett szakemberek nincsenek, noha ma már maga az élet mind több szakszerűséget és közgazdasági tudást követel a hivatalokban.

A gyakorlati megoldás: a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883. évi I. törvénycikk megváltoztatása. Ez az elavult és hibás minősítési törvény 3. és 5. §-ában egyszerűen kizárja a mérnököt és általán a szakembert a közigazgatási pályán való érvényesüléstől, mert a fogalmazási szaknál való alkalmaztatásnál megkívánja a teljes jogi tanfolyam szabályszerű bevégzését. Mindössze az 5. §. I. 4. pontjában annyit enged meg, hogy különleges szaktudást igénylő ügyek ellátására a minisztériumokban szakemberek is alkalmazhatók.

Ebben az időben, a törvény előkészítésénél más, egyenrangú szakfőiskolák nem voltak, csupán a tudományegyetem, ennél fogva azokkal nem is számolhattak még a törvény megalkotásánál. A mai viszonyoknak megfelelő, organikus, új minősítési törvény meghozása azonban ma már elengedhetetlen. A mérnökség kívánsága lényegében az, amint az a mérnöki egyesületek tárgyalásain is kiderült, hogy az adminisztratív szolgálatra jogosító iskolai minősítés tekintetében a technikai főiskolai oklevél a jogi képzettséggel kifejezetten egyenrangúnak ismertessék el. Gyakorlatilag a vezető elv az legyen, hogy minden téren, ahol szaktudás kell, ott szakemberek tényleg alkalmazandók, nem pedig csak alkalmazhatók; a hivatalokban a műszaki jellegű szakosztályok élén csak szakemberek álljanak; a minisztériumok elnöki osztályainak Összetétele is vegyes legyen. Ugyanebben a szellemben kívánkozik a reformálás a minisztériumokon kívül különösen a városokban, hol az igazgatási ügyek nagyobb része műszaki természetű, de továbbmenve, kívánatos ez a vármegyék igazgatásában is, le egészen az alsó tagozatokig. Például a járásokban sincs ma mérnök vagy gazdasz, akik a népet házuk felépítésénél vagy földjük művelésében gyakorlati tanácsal ellássák.

Ha a mérnökség elfoglalja a maga természetes helyét az igazgatásban is, ha a szakképzettségű tisztviselők önálló hatásköre és működési jogköre biztosítottatik, ez szilárd alapja lesz a szakszerű és gyors, közvetlen igazgatásnak a mai hosszadalmas kettősség helyett, amikor a műszaki vonatkozású ügyek felülbírálatra még egy jogi osztályba is kerülnek, — és ezzel kifejlődhetnék a közigazgatásnak sokat emlegetett és tárgyalt, de a valóságban mindeddig nélkülözött egyszerűsítése is. Döntő csatát nyerne ezzel az egy lépéssel a takarékosági gondolat, jelentős hasznot hozva a közérdeknek. Ez a reform a szabad pályán levő mérnököket is közelről érinti, mert a mérnök-köztisztviselői pályának életviszonyait javítva, az a magánmémöki kart illető tervezési és vállalkozási munkakört ennek teljesen át fogja engedhetni,

megtartva csupán a legfelsőbb irányító, vezető és rendelkező szerepet magának.

A magyar mérnökségnek két évtizedes törekvése ez, amit a háború sodort le az érdeklődés porondjáról. A Magyar Mérnökök és Építészek Nemzeti Szövetsége kezdeményezte újra az akciót a békekötés után, amire a közigazgatási reform újabb hangoztatása adott alapot. Másrészt aktuálissá tette akkor a védekezést az elmúlt években kísértetként közöttünk lebegő tisztviselői létszámcsökkentések réme, aminek végrehajtását főleg a szakemberekkel hozták összeköttetésbe. Egymásután számos felterjesztés intézettel a kormányférfiakhoz, az országgyűléshez. Végre 1924-ben a mérnöki és egyéb összes szaktestületek tömörülve, egyenesen felkérték a Magyar Mérnökök és Építészek Nemzeti Szövetségét, hogy most már valamennyiök nevében álljon a mozgalom élére. így jött létre az a memorandum, amit tíz szaktestület jegyzett, a mérnökökön kívül a gazdaszok, orvosok, állatorvosok és gyógyszerészek, s amit közös küldöttségben, 1927-ben átadtak a kormánynak, mikor is a legmelegebb biztatásban részesültek. Azóta főleg arra törekedtek, hogy egy minisztériumközi értekezlet hívassék egybe, amelyen a netán ellenkező véleményen levők indokait meghallgassák és a nézetbeli eltéréseket okszerű meggyőzéssel igyekezzenek kiegyenlíteni.

A kérdést ma újra aktuálissá tette és a megbeszélésre is igen alkalmat adott volna a közigazgatás rendezéséről szóló új törvény előkészítő tárgyalása, amely törvény, sajnos, a kérdésre nincs figyelemmel. Mint a Magyar Mérnökök és Építészek Nemzeti Szövetségének elnöke, a közeli napokban megtartott évi közgyűlésünkön beszámoltam a helyzetről, s a közgyűlés határozatához képest igyekszem most az érdeklődést a kérdésre felhívni. A mérnökség jogosult törekvésnek tartja ezt. Nézzünk körül a magánéletben, hol senki sem jogosult felülvizsgáltatni egy mérnöknek, építésznek vagy orvosnak és gazdaszának szakvéleményét egy jogvégzett emberrel és nem is bizza a döntést jogászra, mint ez az állami adminisztrációban csaknem az egész vonalon történik. A mérnök a műegyetemen kötelező tárgyként közigazgatási jogot is tanul, van tehát előtanulmánya a közigazgatási pályára, míg a másik oldalon ez a kívánatos viszonyosság többször hiányzik. A mérnök szükséges továbbképzését egyébiránt meg lehet szervezni, hogy a kellő felkészültséggel menjen a közigazgatási pályára, ahol újabban a jogászi felkészültség nívóját is emelni kívánják.

A mérnökségnek eddig is nagy küzdelmeket kellett vívnia mai pozíciójáért. Nem beszélek az ókori, ma már mosolyt fakasztó felfogásról, amely a mérnöki, építészti munkát a rabszolgáknak való teendőik közé sorozta; de idézem a magyar mérnökség küzdelmeinek sikeres étape-jait, melyek során győzelmesen megszervezte egyszerű ipartanodából a ma világhírű tudósairól ismert királyi József-műegyetemet, majd kivívta ennek részére a műszaki doktori cím adományozásának jogát, — amely jogot még a soproni m. kir. Bányamémöki és Erdömémöki Főiskola részére is kérjük — megszervezte a műegyetemen a közgazdasági szakosztályt is, mely közgazdaságtudományi doktori címet adhat, végül megalkotta a mérnöki rendtartásról szóló 1923. évi XVII. törvénycikket, mely a mérnökök erkölcsi és anyagi érdekeinek oltalmára és előmozdítására egy hatóságot: a Budapesti Mérnöki Kamarát alapította.

A küzdelem nem lankadhat a köztisztviselők minősítéséről szóló törvény revíziója érdekében sem, annál kevésbbé, mert ez a törekvés az önségítés elvén keresztül a nemzeti érdeket is szolgálni kívánja. Azért appellál a szak-képzettség tisztán tárgyi alapon most már a nagy nyilvánosságra, az elfogulatlan közvéleményre, ennek támogatását kérve.

Mi mérnökök bizalommal nézünk a jövő idők még átláthatlan kódébe.

Évszázadok hagyományát őrzik nálunk a jogászok, de mi lelkesen és türelemmel várjuk a tavaszi napfény felcsillanását. Ha szó lehet új értékelésről az irodalomtörténetben és a történetírásban, mert ez a szellemi élet állandó változásainak természetes következménye, akkor a szaktudás is joggal kérheti a mai korban a maga újraértékelését. Ez az út vezet a teljes igazsághoz.

Ma már az egész közelet irányítója valósággal a műszaki szellem, mely gazdasági életünket és művelődésünk képét is megváltoztatta. A tényleges vezetésben is előbb-utóbb osztozni fognak a mai vezetők a mérnökökkel, mert a mérnöki szellemé a jövő!

DALMADY ÖDÖN

AZ ÖREGCSERKÉSZET ÚJ ÚTJAI

A CSERKÉSZMOZGALOMNAK eddigi életében is egyik legnagyobb hiányossága, ennél fogva a legtöbb vitára alkalmat adó problémái? volt a cserkészzet és a serdült ifjúság egymáshoz való viszonya. Ez a probléma, amelyet nálunk közönségesen „öregcserkész-problémának“ hívnak, abban áll, hogy a cserkészszmét eddig nem sikerült teljes mértékben átlátni a fejlettebb korú fiúk életébe, és az erre irányuló kísérletek teljes megoldást adni nem tudtak.

A probléma megoldásához mindenesetre aránylag könnyebben hozzásegít az a körülmény, hogy azok az okok, amelyek itt közreműködtek, a legnagyobb részben ismertek előttünk. Ezek elsősorban szociális, másodsorban gazdasági okok és a hatásuk abban nyilvánul, hogy lassan megszüntetik azt a kapcsolatot, ami most a már az életbe kilépő fiú és a mozgalom közt fennáll. Véleményünk szerint azonban nagy súllyal esik a mérlegbe a cserkészszmék helytelen felfogása és interpretálása is, ami főleg azokban az ismert mondasokban jut kifejezésre, hogy „már kinőttem a cserkészetből“, vagy „már öreg vagyok“. Kétségtelen, hogy ezek a „kiöregedettek“ egész életükre magukkal fogják vinni a cserkészszellem dús és gazdag örökségét, de egyúttal az is bizonyos, hogy tudat alatt állandóan fogják a cserkészzetben eltöltött évek hiányát érezni. Ismert jelenség, hogy amint a fiú az iskola többé-kevésbé irreális világából az élet reálisabb világába lép, a legtöbb esetben éppen akkor szakítja meg a mozgalommal a kapcsolatot, amikor a legnagyobb szüksége lenne rá.

A közönség tudatában is szerepel az a téves hit és felfogás, hogy a cserkészmozgalom tulajdonképpen egy olyan pedagógiai mozgalom, amely a serdületleneket van hivatva nevelni és hogy a fiú egy bizonyos korban (18—20), amelyet Angliában „Rover-kornak“ neveznek, ott is hagyja a mozgalmat.

Erre a felfogásra jellemző az a levél is, amelyet 1927 novemberében Bernard Shaw intézett hozzám és amelyben ezt mondja: „Nagy jelentőséget tulajdonítok a cserkészmozgalomnak, amely az első kísérlet az emberi társadalom serdületlen tagjai életének organizálására, mert a helyett, hogy a nevelés ürügyével bebörtönöznék gyermekeinket, neveli őket és megakadályozza abban, hogy a szüleiket bosszantsák.“

A társadalom nagy része elfelejti, hogy a cserkészmozgalom voltaképpen világszemléleti nézőpont, a keresztény etika alapján, így tehát valaki a haláláig cserkész lehet és valóban ez volna az ideális.

A társadalom szempontjából természetesen a fontosabb szerepet az úgynevezett Rover játssza, amelyet nálunk hibásan „öregcserkésznek“ kereszteltek el, mert testileg és szellemileg fejlettebb, mint öccse, a cserkész. A cserkész, a „boy Scout“, voltaképpen nem más, mint a Rover előkészítése,

mert a Rover magát az életet képviseli. Értékesebb és fontosabb a társadalomra nézve, mert hiszen hosszabb ideig Rover valaki, mint cserkész és az a kor, amelybe akkor lép, már sokkal alkalmasabbá teszi arra, hogy komoly értelemben vett tevékenységet fejthessen ki.

A korábbiakban már használtuk a Rover szót és mintegy kölcsönvettük a teljes érthetőség kedvéért a későbbiekből, most tehát ezt a fogalmat szeretőnk vizsgálat tárgyává tenni.

A Rover-mozgalom annak a nagy úrnek az áthidalására szolgálna, ami a mozgalom szempontjából a serdültek és serdületlenek közt van; — alapjai éppen oly mélyen gyökereznek Anglia szellemében és hagyományjaiban, mint a cserkészmozgaloméi.

Mint csak másodsorban idetartozót mondjuk el tájékozás végett, hogy Baden-Powell már 1915-ben foglalkozik a Rover-problémával a „Young Knights of the Empire“ (A birodalom ifjú lovagjai) című könyvében, itt azonban még csak sejteti a későbbi terveket, mert csak 1917-ben bízta meg De Burgh ezredest a Rover-szabályzat gyakorlati kidolgozásával. Aztán 1922-ben megjelenik a *Rovering to Success* (cserkészlet a siker felé), amely annyira korszakalkotó könyv, mint a szerző immár világhírű könyve, az 1908-ban megjelent „Scouting for Boys“.

Ezt a könyvet aggódva várták az emberek. 1922-ben négy évre vagyunk a háború befejezésétől, de az általános közérzet az, hogy a háború még folyik. Erre az időre esnek a nagy gazdasági zavarok: a közismert angol szénbányász-sztrájk, általános és messze kiható gazdasági válságok és a tőzsdék hirtelen lanygulásai. Amikor a világ szinte olyan volt, mint az az ember, akin veszélyes operációt hajtottak végre és még nem tudja, megéle vagy sem. Ez volt az a korszak, amelynek lázas és nyugtalan, kétségbeesett világába új, meglepő és nagyszerű gondolatokat hozott egy könyv, amelyet olyasvalaki írt, akit az emberek már eddig is közel éreztek a lelkükhöz. A hatása hihetetlen volt. Az emberek ebben az időben csaknem valamennyien képtelenek arra, hogy mással foglalkozzanak, mint az anyagi jólét problémáival. A nagy külső események, a félelmes kilátások, ha hatásukat mi magunk közvetlenül nem érezzük, nem indítanak meg bennünket. És mennyire különös, hogy éppen a kor egyik legnagyobb nemzetgazdásza, aki annak idején felemelte a szavát a trianoni és versailles-i békék túlkapasai ellen, találta meg a szavakat arra a lehetőségre, hogy hamarjában olyan eszméknek kell jönniök, amelyeket ennek a könyvnek a szerzője kifejtett könyvében.

Keynes ezt írja 1920-ban: Mióta ember az ember, soha ilyen halvány lánggal nem égett lelkében az általános emberinek tüze. És ennek az az oka, hogy még nem szólalt meg az új nemzedék igazi hangja, már pedig a vélemény csak akkor válik testté, ha megtalálta hozzá a szavakat. És mintha, tudat alatt, a cserkészetre célozna, mikor azt mondja: „Az eljövendő évek arcát nem az államférfiak cselekedetei fogják megrajzolni, hanem a rejtett áramlások, amelyek szüntelen mozgásban vannak politikai történet felszíne alatt és amelyekről senki sem mondhatja meg előre, hol fognak felbukkanni. Csak egyetlen egy módon tudunk befolyást gyakorolni e rejtett folyamra, úgy, hogy elindítjuk a tanítás és képzelet amaz erőit, amelyek megváltoztatják világnézetünket. Az eszközök az igazság hangoztatása, az illúziók fátyolának fellebbentése és a szív és lélek nevelése.“

És a *Rovering to Success* tökéletesen megfelel ezeknek a gondolatoknak, Abból az axiómából indul ki, amelyet Benthamnek tulajdonítanak, de amelyet már Leibniz hangoztatott, „úgy cselekedjünk, hogy olyan sok jó történjék, amennyi csak lehetséges és hogy olyan sok boldogság áramoljék mindenkire és mindenre, amennyit csak magukba fogadhatnak“.

A könyv egy nagy általános emberi kérdést vet fel, a boldogságot és

azt kérdi, mi az, ami az életünket a boldogságra vezeti. A bevezetés feladja a kérdést és a legutolsó fejezet megadja a feleletet. A cserkészlet az, ami a boldogság elérésének egyik biztos földi útja.

Abból a közismert angol közmondásból indul ki, hogy „paddle your own canoe“, ami magyarul azt jelenti, hogy „kormányozd a csónakod magad“. És ez a mondás, ami bátorságot, tettekézséget, önállóságot, meg gondoltságot jelent, voltaképpen maga a cserkészszellem. A könyv lapjain megjelenik az ifjú, aki az élet folyóján evez és akinek az útja veszélyes sziklák közt vezet a boldogság kikötőjébe. És keskeny az út a sziklák között. A sziklák: a játékszenvedély, mértéktelenség, a nemi kicsapongások, a politikai szélsőségek és a vallástalanság.

És a könyv stílusa már nem harcoskedvű és robbanó, mint a „Scouting for Boys“-é. Az írója már nem fiatal, ezt maga is érzi és könyve inkább derűs nyugalmat, megállapodottságot és életbölcseletet sugároz, mint forradalmat. A logikája kitűnő, a megfigyelései olyan embert tükröznek vissza, aki hatvan esztendő óta járt nyitott szemmel a világban és bírja a kifejezés nagyszerű adományát. És stílusa hihetetlenül közvetlen. Egy helyen azt mondja: „gyakran tévedtem én is a helytelen útra. Megkóstoltam az élet keserűségét és édeségét, tehát nem beszélek hasból“.

Bédier gyönyörű regénye, a „Tristan et Iseult“, Wagner csodálatos zenedrámái és az angol prerafaélita festők ecsetje elhozta közenk a kelta lovagkor minden bűbáját. Egy ilyen operai estének vagy képtárlátogatásnak sokáig a hatása alatt voltunk és élénken vésődött az emlékezetünkbe Tristan, Parsifal vagy Lancelot alakja. Hogy Arthur valóban élt-e, az nem fontos. A Jersey-szigetéről való Wace krónikás elmondja a „Histoire des Bretons“-ban, hogy Arthur király és udvara a lovagok eszménye, és a király alakja a lovagi szellem legideálisabb megtestesülése. Ez az udvar a legkiválóbbak találkozóhelye s ezek közül tizenketten alkotják a „kerek asztalt“, amely köré bizonyos estéken összegyűlnek a lovagok, hogy beszámoljanak arról, amit a világban végeztek.

A mai Arthur-lovag a Rover és az ő számára mai igényekre van váltva és napjaink nyelvére van fordítva a lovagkori eszmény. A mottójuk „service“, ugyanaz, ami Arthur korában volt. Szolgálat. Vigasztalni a szenvedőket, megvédelmezni az elnyomottakat, egyszerűen másokon segíteni. A boldogságot az a tudat adja, hogy másokon segítettünk.

A „Sikerkereszlet“ megindította a mozgalmat és gyorsan élénk vitára adott alkalmat. Nemsokára jelentkeztek a megoldás nehézségei és a mozgalom egész sereg kisebb-nagyobb építője vonult tollával harcba a Roverügyért. Dr. Griffin, akinek a neve már összeforrt ezzel a kérdéssel, híres könyvében, a „The Quest of the boy“-ban azt javasolja, hogy ami a külsőségeket illeti, vegyék át az Arthur-korabeli szertartásokat és formaságokat, ami pedig a mozgalom lényegére vonatkozik, nagyszerű gondolatot hozott a cserkészszertartásoknak úgynevezett „Quest“-ekre való felosztásával. Ezek a Questek nem egyebek, mint a Roverek által értelmezett cserkészszertartások. (A quest szó keresést, kutatást, nyomozást jelent s minthogy megfelelő magyar szót találnunk nem sikerült, leghelyesebben „feladat“-nak fogjuk nevezni s ez a szó, amellyel a következőkben a Questet helyettesíteni fogom, körülbelül annyira felel meg az angol szónak, mint a „Scout“ a cserkésznek.)

A cserkészlet gyakorlati megvalósításának lényege a maga egészében megy át a Rover-mozgalomba. Ez három részből áll: megfigyelés, következtetés, szabadtéri élet, mint az önállósághoz vezető tényezők, az őrsi rendszer, mint a felelősségérzet alapja és a specializált tanítás. A szakkönyvek útbaigazítást adnak abban, hogy milyen módon kell a Rovernek interpretálnia

a törvényeket, de a tulajdonképpeni feladat mégis erős próbára teszi az egyéneket, csak hosszas megfigyelés árán lehet eredményt elérni s ezért Griffin csak a cserkészletben mér bizonyos időt eltöltötteknek javasolja, hogy Feladatokkal kezdjenek foglalkozni. Ilyen módon minden Rovert körülbelül úgy kell elképzelni, mint egy szakembert a maga feladatkörében, aki e mellett természetesen nem maradhat egyoldalú és nem hanyagolhatja el a többi törvényt sem.

Ezek előrebocsátása után azt fogjuk vizsgálni, hogy milyen módon dolgozik a Rover az általa választott vagy neki javasolt feladat kidolgozásában. A rendszer a következő. Például az első törvénynél, ami eredeti fogalmazásban így hangzik; „a cserkész becsületében bízni kell“, a feladatokat két részre osztja: elméleti és gyakorlati részre. Az elsőhöz bizonyos értelmező javaslatokat sorol és mintegy kijelöli az előkészítő munkát. Például megbeszélést tartani Őrsönként (hat-tizenkét fűből álló egység) vagy rajmiként (több űrs együtt) az egyes alább következő problémákról azzal, hogy a minél tágabb körben való megvitatás által helyes és célszerű gyakorlati megvalósításokat sikerüljön találni. Ilyen kérdés lehet például:

- a) különböző becstelenségek a mindennapi életben,
- b) az igazság és a tévedés összeütközései az orvosi és más tudományok felfedezései történetében,
- c) az igazság szerepe a hírlapirodalomban és reklámozásban,
- d) az igazság szerepe a történelem nagy alakjainak életében.

Ami ezeknek a kérdéseknek a gyakorlati megvalósítását illeti, ez meglehetősen egyéni. Ilyen lehet például az űrsi megbeszélések és viták eredményeit rendkívüli vagy különösen nehéz esetekben gyakorlatilag áikalalmazni, vagy meghívni a cserkészleten kívül álló olyan üzletembereket vagy más szakfőfiakat, akik a kérdéstről gyakorlati előadást tartanának.

Hasonló módon veszi tárgyalás alá a második törvényt, de itt már az ebben a kérdésben passzív cserkészzel szemben előtérbe lép a Rover aktivitása, tudniillik az ő feladata tágítani és nagyobbítani a mozgalmat olyan módon, hogy a társadalmon belül dolgozó Roverek mintegy a társadalom élesztőjének szerepét vegyék át. Ezt pedig úgy lehet elérni, ha beviszik a cserkészszmét az állam politikai életébe: közvetlenül a népképviselőt, illetve a szavazás, közvetlenül pedig az államhatalmi funkciókban való részvétel útján.

A harmadik törvény témaköre a karitatív tevékenység, az embertársakon való segítség problémája. Ez a feladat csaknem változatlanul jött át a cserkészletből s ami speciálisabb és elhatároltabb benne, az csak abban áll, hogy ez a feladat a Rovernek a cserkészhez mérten nagyobb testi és szellemi erejéhez képest nagyobb kíváncsisággal áll elő. Ugyanis ehhez a feladathoz tartozik az úgynevezett „elsősegélynyújtás“, vagy ami Angliában közismert: vérfelajánlás vértömlesztés céljaira.

A negyedik cserkészfeladat a cserkészvezetés munkája. A cserkészletben az idősebbek tanítják és vezetik a fiatalabbakat.

Az ötödik feladat az úgynevezett „Quest of Beauty“, küzdelem mindaz ellen, ami csúf a világon, akár etikailag, akár formailag. Mint előkészítő munka csatlakozik ehhez a feladathoz a művészetek valamely ágával való aktív vagy passzív foglalkozás; tanulmányoznia szépség szerepét az ember életében, továbbá tanulmány tárgyává tenni ugyanezt átvitt értelemben, például az emberek cselekedeteiben, világnézetükben, eszméikben stb.

A hatodik feladat a Rover részvétele az állatvédelemben.

A hetedik az önfegyelem és a tudatosság feladata. Ez a feladat az, amely a legmélyebben markol bele a Rover magánéletébe. Azoknak, akik ezt a feladatot választják, tanulmány tárgyává kell tenni a különbséget az önkéntes

és kötelező, vagyis a külső és a belső fegyelem között. Valamennyi feladat között ennek a legkönnyebb az elméleti és a legnehezebb a gyakorlati megoldása, mert itt a Rovernek keresztül kell törnie magát a megszokáson, félénkségen, szégyenlősségen, beidegzett hibákon és teljes igyekezetét arra kell szentelnie, hogy benső énjét hozzáidomítsa a törvényhez.

A nyolcadik feladat az egész Rover- és cserkészmozgalom legangolabb része, mert ez a feladat az úgynevezett „Quest of happiness“, a boldogság feladata. A gyakorlati megvalósítás itt a mások boldogságának elősegítésében áll. Annak a Rovernek, aki ezzel foglalkozik, illetve ezt választja tanulmánya tárgyának, tisztában kell lennie az élet értelmével és főleg azzal, hogy az a mozgalom, amelyben él, egyik biztos útja a boldogság elérésének. Ennek a feladatnak gyakorlati részéhez tartozik például beteg vagy nyomorék gyermekek látogatása és a szokásos úgynevezett „karácsonyi jöttet“, de ezek nem szigorúan ehhez a feladathoz tartozó tevékenységek, hiszen ezt megtaláljuk az ezzel a feladattal parallel haladó harmadik törvényben is.

A takarékoság elve a Rover életében igen fontos tényező és ez a tárgya a kilencedik feladatnak.

A legutolsó feladat a lelki élet. Ez a törvény az egyik legfontosabb mozgatórugója az egész mozgalomnak és ez a törvény tükrözi vissza talán legpregnansabban a cserkészeszmet, mint világszemléleti nézőpontot. A cserkészmozgalom a keresztény etika alapján áll, a mozgalom ezen épül fel, így tehát azt mondhatjuk, hogy a cserkészszempont egyúttal értékmérő is. S miután az európai és az amerikai jogrendszerek is erre a nézőpontra helyezkedtek, amennyiben a keresztény etikát vették a jog helyessége értékmérőjének, ez azt eredményezi, hogy az, ami cserkészszempontból helyes, egyúttal jogos is és megfordítva. Ennek a feladatnak megvalósítása a tudatos lelki élet; és ami mindennek irányítását és előkészítését illeti, ezt gyakorlatikusan az őrsi megbeszélések is szolgálhatják.

Ami pedig az új rendszernek, a feladatokkal való munkának, a bevezetését illeti, a „kerek asztal“ kifejezés az eddigi „Örs“ vagy „raj“ elnevezés helyett nem jelent másféle alakulatot, hanem csak az eszmének egy külsőségekben való kifejezésre juttatását.

Ez az új rendszer lehetőséget nyújt arra, hogy az egyes asztalkörök egymással állandóan érintkezzenek, olyan módon, hogy a feladatokról és a Roverekről nyilvántartást vezessenek, amelyet aztán állandóan bővíteni kell az új felfedezésekkel és ötletekkel és ezt a nyilvántartást az összes többi asztalkörök tagjai is láthatják. Ez a rendszer igazán nagy nyeresége a tanításnak és tanulásnak és ezt szolgálja még a tanácsadás és a felvilágosítás is. A tanácsadást legcélszerűbben a parancsnok végzi és egyike a legnehezebb kérdéseknek, mert nagy emberismeretet és tapasztalatot tételez fel. Igen gyakran csak hosszas tanulmányozás alapján sikerül valaki számára megfelelő „Questet“ javasolni. Angliában szokás a mozgalmon kívül állókat is bekapcsolni és tanácsadásra felkérni. A tanácsadó aztán nemcsak a feladatnak a kiválasztásában, hanem ezen belül is állandó segítséget nyújthat, például felhívja az illető Rover figyelmét a szakirodalomra.

A havonként vagy hetenként tartandó összejövetelekre meghívják egy másik „kerek asztal“ tagját, aki itt mint a saját gyülekezetének reprezentánsa szerepel és tapasztalatairól és megfigyeléseiről otthon beszámol.

Ami pedig a mozgalom egyéb külsőségekben való kifejezésre juttatását illeti, azok csaknem változatlanul jöttek át az angol lovagkor hasonló szertartásaiból. A felavatandó Rovernek egy próbaévet kell kitöltenie, majd miután meggyőződtek arról, hogy a feladatokkal való foglalkozásra alkalmas, megfelelő szertartás kíséretében felavatják. A felavatandónak ilyenkor egy katekizmus-félét, az úgynevezett „Vigil“-t kell áttanulmányozni, mely

lelkiismeretvizsgálatot céloz. Maga a felavatás rendszerint egy régi angol templom gótikus ívei alatt történik és az avatási szertartás ugyanaz, mint amikor a középkori „Squire“-t avatták lovaggá (kézmosás, karddal vállraütés). Ezek a külsőségek ünnepélyes jelleget akarnak az aktusnak adni; a felavatandónak egy, egész életre szóló benyomást.

A Roverek, ha ezt a munkát a fent vázolt irányban hajtják végre, olyan szolgálatot tehetnek nemzeteiknek, amilyent csak a múltnak legönfeláldozóbb optimistái gondolhattak el. A különböző nemzetek Roverei idővel úgy csoportosulhatnak, hogy erőiket a mindnyájuknak közös ideálok megvalósítására fordíthatják.

A Rover-mozgalom egyelőre még' idegen Magyarországon, de már komoly kísérletek történtek arra, hogy ezeket az eszméket nálunk is meghonosítsák, természetesen a speciális magyar viszonyokhoz alkalmazva. Ezeknek az eszméknek a helyes keresztülvitelével eltűnne a cserkészmozgalomból a cserkészlet és a serdült ifjúság egymáshoz való viszonyának fenyegető válsága.¹

HEGEDŰS ADAM

AZ ANGOLSZÁSZ RENDŐRSÉGEK VÁLSÁGA

MI MAGYAROK, ha nagyon meg akarjuk dicsérni rendőrségünket, azt szoktuk mondani róla, hogy eléri immár a külföldi rendőrségek színvonalát is. Sajtóban s a közélet egyéb véleményhirdető helyein ez a dicséret netovábbja. Hogy persze a külföldi rendőrségek milyenek, azt a legtöbb nyilatkozó nem tudja, hiszen semilyen komoly ellenőrző adata nincsen. Ha egyszer külföldi rendőrség, szükségszerűen jobbnak kell fennie, a dicséret tehát nem okoz nagyobb gondot és mindenesetre jól esik. .

Ezek a kitűnőknek tartott külföldi rendőrségek pedig mostanában bizonyos válsági tüneteket mutatnak. Némely helyen a válság egyenesen odáig megy, hogy a közbizalom kérdését vetik fel a rendőrségekkel szemben. Kivált az angolszász rendőrzési rendszerekkel vannak ily bajok s ezeknek a megvilágítása hálás tanulságokkal járhat ránk, magyarokra is.; Időszerűséget az angol nemzeti rendőri rendszer most folyó átvizsgálása ad a dolognak és hogy ez a nagyarányú vizsgálat az Északamerikai Egyesült-Államok közvéleményét is állásfoglalásra készíti saját rendőrségével szemben. A North American Review legújabb száma egyenesen azt kérdi, érdemes-e az Unió lakosságának egyáltalában fenntartani továbbra is a mai rendőrzési rendszert, melynek haszna a költségekkel távolról sincsen arányban s mely mellett minden ipari és kereskedelmi ág saját külön rendőrségről kénytelen gondoskodni.

A rendőri szervezetek életében valóban páratlanul álló jelenség, hogy olyan világhírű és mindenütt mintául elfogadott testület, mint a londoni Metropolitan Police, olyan arányú és olyan hosszú időtartamú vizsgálatnak legyen alávetve, amilyenné ez a mostani kifejlődött. Október 10-e óta ül a Metropolitan Police, sőt vele együtt az egész Police System a vádlottak padján. A parlamenti és parlamenten kívülivadak ugyancsak a Metropolitan Police ellen hangzottak el, az angol jogérvényesítés menten az egész ország teljes

¹ Bármily érdekes és tiszteletreméltó is a fönt rajzolt angol törekvés, átültetésére mai viszonyaink közt éppoly kevés kilátás van, mint az angolok gót templomait és előhaladt szociális viszonyait sem tudjuk átültetni. Hogy a magyarság szomorú realitásai mily változtatásokat eszközölnek, a cserkészleten, ez ki fog derülni jövő számunkban a cseh uralom alá került magyar ifjúság Sarló mozgalmának ismertetéséből.

rendőrzését átvizsgálhatja. Országos nyilvános nyomozás folyik tehát az összes angol rendőrségek és rendszereik ügyében, mert a brit felfogás a brit lélek alkotásának tartja a brit Police Systemen s ezért a bajoknak erősen szemükbe kíván nézni.

Az a különleges királyi bizottság, mely ezt a vizsgálatot vezeti, feladatát a következő négy pontba foglalta: 1. megállapítani a rendőrség jogait és kötelességeit a bűnügyek nyomozásainál; 2. kinyomozni a rendőrségi kihallgatásoknál az eddigi gyakorlat szerint használt módszereket; 3. jelentést tenni arról, mennyiben volt tekintettel a rendőrség a polgárok jogaira és személyes szabadságára, mennyiben az igazságszolgáltatás érdekeire, mennyiben felelt meg eljárása a bűnvádi perrendtartás betűjének és szellemének; 4. javaslatot tenni a rendőri hatalom és kötelesség helyes gyakorlása tekintetében.

A királyi bizottság teljesen független testület, egyedül a királynak tartozik felelősséggel. Amint Lee lord, az elnök kijelentette, angol polgárok, férfiak és nők, az állam fenntartói egybegyűltek itt, a nélkül, hogy valamely testület, érdekképviselőt küldte volna őket, a nélkül, hogy szakemberek volnának rendőri ügyekben. A rendőrzés rendszerének kivizsgálására vannak itt, ítéletük megfellebbezhetetlen lesz s a királynak irányt fog adni a rendőrzési rendszer átszervezésénél.

A bizottság eddigi eredményei rövid összefoglalásban az alább következők.

Az eljáró angol rendőrközegeknek a gyakorlatban nagyon tág lehetőségük van a szabad elhatározásra, viszont ha hibáznak, nemcsak magukat, hanem az egész rendőrtestületet is sokkal hamarabb rossz színben tüntetik fel. A rendőri brutalitások hangoztatását részben a védőügyvédek suggerálják vádlottjaiknak, részben pedig ezt az egész gondolatkört, a third degree-nek nevezett könyörtelen, színpadias és vad vallatást módszer hangoztatását irodalmi pszichózisnak lehet tulajdonítani. Az új kalandos irodalom termékei, a detektívtörténetek s az ilyenfajta színdarabok legnagyobb részben Amerikából kerülnek Angolországba, Amerika rendőri rendszere pedig a third degree-től nem idegenkedik. Londonban rémdarabokat játszanak a legtöbb színházban, melyek a legizgatóbb és legvadabb „vallatásokat“ mutatják be közönségüknek, mindez tömegszuggesztiót teremt s a közönség valóban azt hiszi, hogy a rendőrségen így dolgoznak.

A rendőrségnek azonban a vallomások kierőszakolása tekintetében nincsen meg az a „hatalma“, melyet a nagyközönség hisz. A háború után a rendőrségi nyomozás elterjengősödött. ez általános iránynak megfelelően a vallatások is sokkal szélesebb alapokon történnek. A háború új szellemet teremtett az élet minden terén s itt a rendőrség sem lehetett kivétel. Különösen a háborús nyomozószervek éreztetik hatásukat a rendőrség mai munkáján; a hadiállapot alatt a rendőrség is a hadseregarancsnokság megfelelő osztályának irányítása alatt állott s így nem ügyelhetett annyira a polgárok szabadságáról vallott békebeli elvekre. A mai rendőrségi módszerek eltérnek tehát a régiektől, de viszont mások a büntetéseik is. Bizonyos, hogy a mai felfogást a büntetéseik hivatásos elkövetőinek szokatlan durvasága, brutális önzése jellemzi.

Az angol belügyminisztériumnak feltétlen rendelkezési joga van a Metropolitan Police felett, de már a vidéki rendőrségeknél csak korlátolt ellenőrzést gyakorolhat, ez is inkább csak a pénzügyi részre vonatkozik. 1919 óta igyekeznek szélesebbkörű hatalmat szerezni a minisztériumnak szervezési és igazgatási kérdésekben is, a végrehajtási munka tekintetében azonban nem tartanak fenn szoros kapcsolatot. Ez a helyzet különben magában a fővárosban is megvan, különálló rendőrségi szervezettel bír a Bel-

város, melynek független rendőri testületé a Police for City of London míg a többi London és a rendőrileg hozzácsatolt óriási környék rendőrsége a Metropolitan Police. A kétféle londoni rendőrségnek még egységes szolgálati szabályzata sincs.

A vallomásokat legcélszerűbb elejüktől végükig magukkal a kihallgatottakkal íratni. Esküt tett gyorsírók is jók, akik minden szót feljegyznek (úgy a vallatottak, mint a tanúk és rendőrségi közegek beszédét). Legeslegmegfelelőbb diktafonba mondám a kihallgató rendőrtisztviselő kérdéseit s a kihallgatott egyén feleleteit; a lepecsételt lemezt a gyanúsított újljenyomatával kell ellátni.

A rendőrségellenes vádak lelkiismeretlen ügyvédek kitalálásai, kik védenceiket mindenáron ki akarják húzni és már a rendőrségen diktálni szeretnének, hogy prejudikáljanak az ügyben. A közönség szelleme nagyon megváltozott a háború óta. Ma már nincsen meg a rendőrség régi tisztelete és nem is félnék úgy tőle. Sokkal hajlamosabb mindenki az erőszakra és durvaságokra. Az őrizetbe vett egyének sokkal agyafűrtabbak, mint a háború előtt

A rendőrségnek csendben kellene végeznie szolgálatát, ha nem is minden tekintetben titkosan. Az utóbbi években azonban csaknem általános szokássá válik, hogy bűnügyi vizsgálatoknál maga a rendőrség ad ki a sajtónak nyilvánosság elé nem kívánczó adatokat, a rendőrségi főtisztviselők és az eljáró detektívek fényképeivel együtt. A detektívek primadonnákká válnék s elfelejtik, hogy legfőbb kötelességük a bűntettek megelőzése. A prevenció helyett így azután a közönség csak detektívdicsőséget, rendőrtisztviselőfényképet és detektívtörténetet kap.

Általános baj az angol rendőrségnél, hogy neveket és vallomás útján megismert körülményeket még a letartóztatás előtt közzétesz.

Az igazságszolgáltatás és általában a bűnügyi eljárás érdekei sokkal inkább alá vannak véve pontosan meg nem határozott szabadságelveknek, semmint az kívánatos volna. így támadnak az ilyen állítások: „a rendőrség sérti a polgárok jogait és szabadságát“.

A közönségnek az az általános panasza, hogy sohasem találni rendőrt, amikor kell, két alapokra vezethető vissza: 1. a bűncselekmények a háború után erősen elszaporodtak; 2. a rendőrök jelentékeny részét egészen új teendő foglalja le, a közlekedésrendészet. Ma sokkal gyakrabban keresnek rendőrt, mint a háború előtt s a teresen rendőrnek mindig van valami dolga. A kényelmes rendőrtaláláshoz az kellene, hogy az egyes rendőrré kevesebb teendő jusson.

A szexuális bűncselekmények száma egyre növekszik. A rendőrök nem győzik ezen a téren a munkát. (Yorkshire nyugati rendőrtérületének főkapitánya arról ten a bizottság élön kijelentéseket, hogy a lányok minden szülői felügyelet nélkül élnek, bizonyos osztályokban a szülők erkölcsi kérdésekkel egyáltalában nem is törődnek többé, a törvénytelen viszonyok és törvénytelen gyermekek miatt nem szégyenkeznek senki.)

A fiatal rendőrök és detektívek állandóan összeköttetésekben vannak szabadéletű nőekkel. A rendőrség ezért zavarba jut a közszemérem ellem bűncselekményeket megelőző munkánál, ha a társadalom tagjai mind nagyobb tömegekben hajlamosak az erkölcstelenkedésre vagy a közszemérem gyakori megsértésére, a rendőrség tehetetlenné válik e jelenségekkel szemben. Ebből fejlődön ki az a furcsa rendszer, hogy a rendőrség inkább az erkölcstelenségek felfedezésére, semmint megelőzésére törekedett

Nagybritannia asszonyainak nemzeti szövetsége azt kéri, hogy a jövőben a nőket kizárólag rendőrnők hallgassák ki, különösen a nemiséget illető bűnügyekben.

Az English Police System körül eddig ezek a tények kerültek megállapításra. Azt hiszem, érdekes volt az ismertetésük, mivel fényszórót adtak az igazi angol élet meglátásához. A királyi bizottság most az eddigi adatok feldolgozásával foglalkozik, azután folytatni fogja vizsgálódásait.

Az óceánon túl e vizsgálatnak, mint mondtam, nagy hatása mutatkozik már, ostromolják az American Police Systemet is.

„A világ legdrágább rendőrségét tartjuk s a világ legtöbb törvényszerése nálunk történik!” — írja februári számában a North American Review. A British Police Systemmel nincsenek megelégedve, noha az talán legjobb rendőrzési rendszere a világnak. Londonban mindössze 27 gyilkosság történt 1927-ben, valamennyinek tettesét kinyomozta a rendőrség, most mégis komoly vizsgálat alatt áll. Hol vagyunk mi, mondja Észak-Amerika, az angol állapotoktól?!

Amerikát keresztül-kasul szövik az alvilág rejtelméi. Gyilkosok és rablók klubjai terpeszkednek nyilvánosan, a megölt banditakirálynak tízezerdolláros temetést rendeznek, virágzik az amerikai zsebtolvajtröszt, a zsarolók, a rablók, a bűnszövetségek által kitartott ügyvédek szervezete. A bűnözés mérhetetlen arányú gépezete működik az Unióban s akciói mögött a legszínesebb képzeletű bűnügyi regényírók alkotásai is elmaradnak. Hat államban folyik most vizsgálat vezető politikusoknak, bűnügyi főtisztviselőknek büntetésekkel való szoros szövetsége miatt. Az amerikai rendőrzés lépten-nyomon felmondja a szolgálatot, ezzel szemben 1928-ban az Unió egész területén mindössze egyetlen vizsgálat indult meg a rendőri működés hiányossága miatt.

A 250 amerikai legnagyobb város rendőrségei ma több, mint kétszerannyiba kerülnek az 1916 évi költségeknél. Ez a 250 város az egész birodalom lakosainak 35%-át teszi ki; fejenként évi 4-09 dollár rendőrségi teher jut bennük egy-egy lakosra, a mellett minden fontosabb termelési csoport és kereskedelmi ág külön tart rendőrséget magának a hivatalos rendőrség csődje miatt. A vidéki rendőrzésről úgyszólván alig lehet beszélni az Észak-amerikai Egyesült-Államokban; még mindig az első bevándorlások korának közbiztonsági tényezője, a sheriff üldözi a bűnösöket segédjével, a constablerrel együtt. Mindkettőt a polgárság választja évről-évre saját soraiból, bármely szakértelem nélkül. A szakértelemmel különben a hivatásos rendőrség is sokhelyütt gyenge lábon áll. A Newyork State Crime Commission megkérdezte többek között egy közepes nagyságú város police chief-jét, hogyan képezted ki feladatukra újoncait. A rendőrfőnök teljes jóhiszeműséggel felelte:

— Megkérdezem tőle, ismeri-e a tízparancsolatot? Ha igen, csak menjen ki nyugodtan az őrhelyére, akit meglát vétkezni a tízparancsolat valamelyik parancsolata ellen, az bizonyosan egyszersmind törvénybeütköző cselekedetet követ el s így nyugodtan előállíthatja!

A rendőrképzés ilyen bibliai egyszerűsítése nem általános persze, de mégis jellemző. Raymond B. Fosdick híres amerikai rendőrszakíró American Police Systems című munkájában remek fényképeket ad az amerikai rendőrzés belső bajairól. A detektívek felvételénél döntő szerepet játszik a jelölt politikai szereplése és összeköttetése. Ez a sötét befolyás korteseket s egyéb politikai altiszteket tesz meg detektíveknek, kiknek a moderm kriminalisztikáról fogalmuk sincsen. Természetes, hogy az így teremtett detektívek „fáznak munkájuktól”. Detektívállásuk pusztán a politikai jelenhez fűződik, nyomozó Ősztönről, vagy különleges detektív képességekről nem beszélhetünk náluk. A detektív főnöki állás is legtöbbször politikai jutalom. A vezetőállásúaknak nincs meg az administrative training“-jük, sejtelmük is alig van teendőikről s mire beletanulnának, vagy fel-, vagy

kibuknak a választások eredménye szerint. E hozzá nem értő emberek ugyanoly szemmel nézik teendőiket, mint a detektívtörténeteken nevelődő gyermeteg amerikai közönség maga. Mindén amerikai detektív is egyenruhás romantikus hőst játszik, az igazi detektív kellékei nélkül, „östehetség“ valamennyi, az efficiency főbizonyítéka náluk az újságok homlokocímében való szereplés. Nyersek, műveletlenek és állandóan tolvajnyelven beszélve éreztetik magukban a Sherlock Höhnest.

Mint hogy azonban a büntettesek fűrgék, tanultak és elszántak, a hivatalos rendőség be nem vallott, de tényleges csődje miatt egy második rendőség fennállására van szükség. Magánosok és testületek magánrendőségek útján védekeznek. A magándetektívi intézmény jobban virágzik, mint valaha. A hivatalos, előbb rajzolt detective force mellett érthető néhány magándetektíviroda mammutüzemmé fejlődése. Ilyen például a híres Pinkerton-vállalat, melynek működése az egész angol nyelvterületre kiterjed, még Ausztráliában is tart fenn forgalmas fiókot. A legjobb bűnügyi nyilvántartó hivatal is e vállalat tulajdona.

Ilyen magándetektíveket bérelni is lehet 8—25 dollár napidíjjal és költségmegtérítéssel. Ma kereken 100.000 magándetektív dolgozik az Észak-amerikai Egyesült-Államokban, tíz esztendővel ezelőtt csak 20.000-re rúgott a számuk. Egy évtized alatt tehát megötszöröződtek, noha ugyanezen időközben a nyilvános rendőség létszáma is nagyot emelkedett.

Magánvállalatok látják el az úgynevezett büntényt megelőző előfizetés (crime preventive signs) örökdő szolgálatát. Ezek a vállalkozások tolvajok és betörők ellen adnak oltalmat s rendszerint valamely jól ismert detektív nevét viselik. Az előfizetési díj 3 dollár évenként.

A magándetektív-vállalatok 100.000 főnyi serege mellett mintegy 300.000 ember szolgál az úgynevezett különleges magánrendőségekben (special private police). Ilyen rendőségeket tartanak a bankok, nagyipari telepek, üzletek, szállítási vállalatok, vasutak, nagyszállítók stb. Néhányat érdemes megemlíteni közülük; ilyen a Furriers Security Alliance, a szücsipar és kereskedelem biztonsági szövetsége, melyet 1922-ben alapítottak. Rendes, jól kiépített rendőri szervezettel bír, kitűnően fegyverzett őrszemélyzeti tagokkal és szakképzett detektívekkel. Bűnügyi nyilvántartója is van a szücsszakma tolvajairól. Teljesen önállóan véd, nyomoz, sőt visszaszerez. Ilyen a Missing Property Bureau of the Silk Association of America, az amerikai selyemszövetség eltűnt áruinak irodája. Ez is teljes rendőri szervezetet tart fenn, különösen az autós selyemszállítmányok körül van sok tennivalója. Harmadik érdekes különlegességi rendőség a Jewellers Security Alliance-é; ez az ékszerrendőség.

A biztosítóársaságok az ilyen magánrendőséget fenntartó biztosító feleknek tíz százalékkal kevesebb biztosítási díjat számítanak és az így kapott engedmény nagyobb, mint a rendőség fenntartásának hozzájárulási díja.

Mire is mennének azonban az Unió polgárai e külön rendőségeik nélkül? Ha a nyilvános adókból fenntartott hivatalos rendőséghez fordulnak, felírják egy cédulára a panaszt s kiadják valamelyik detektívnek nyomozásra. A detektívmunkát azután alig ellenőrzi valaki. Hébe-hóba bekérik a detektívnaplót, melybe a kiosztott ügyeket minden detektív bevezetni tartozik. Az elintézés rovatában legtöbbször csak ez van: felonious assault (előre megfontolt támadás), tettes nincs. Változatosság okából az under investigation is szerepel, ez meg azt tenné: nyomozás alatt. Az amerikai rendőrszaknyelv canned-nek, befőttnek nevezi az ilyen eseteket.

A magánrendőségeken kívül technikai találmányokkal igyekszik védekezni az amerikai közönség, e találmányoknak se szeri, se száma. Ha valamely technikai újdonságról esik szó valahol, nyomban felhangzik a rá kérdés:

— Can it be used in anyway to prevent or detect crime? Lehet-e használni bűntettek elhárítására vagy nyomravezetésére? Kétszáz oldalas illusztrált katalógusok ötvenféle betörésjelzőkészüléket és egyéb ily népüdvöket ajánlanak; a Banker's Magazine-ok hirdetései szintén világos bizonyítékai annak, mennyire haszontalannak tartják az amerikaiak hivatalos rendőrségeik hatalmas költségeit. Hogy az amerikai bankokat váraknak építik ki rejtelmes benső védelmi gépezetekkel, hogy az utcákon páncélautók járnak magánrendőr-gépfegyveresekkel, minden európai újságolvasó tudja. A technicizált ököljoggal szemben a hivatalos rendőrség csak kevésbé számbavett szereplője a tényeknek.

Ma a teljes védekezés költségeit hatezermillió dollárra teszik az egész országban. A biztonsági költségek hasonlíthatatlanul nagyobbak, mint például a közoktatásügyiek, amelyek nagy része persze a példátlan magánadományokból fedeztetik. A newyorki hivatalos rendőrség többre kerül, mint az egész közigazgatás és igazságszolgáltatás együttvéve. A hatezer millió dolláros védekezésből pedig ki lehetne fizetni az összes kormányzási költségeket, beleértve a hadsereget és tengerészetet.

Ma a hivatalos rendőrség, mint Waite, a Michigan-egyetem büntetőogi professzora mondja, ezzel a jelszóval teljesíti munkáját: Service with a smile. Mosolygósán végezzük szolgálatunkat. Az utcákon tehát jobban öltözött, gyakrabban mosolygó rendőrök állnak. Közben a hatalmas bűnözőforratag zúg körülöttük.

„Miért fizetik ezeket az embereket s mit tenne a brit lélek az ilyen rendőrséggel?“ Ezeket kérdi a North American Review, mi pedig itthon azzal véljük igen megdicsérni rendőrségünket, hogy eléri a külföld színvonalát is.

KILIÁN ZOLTÁN

DZSINGISZ KÁN

MIKOR a Magyar Szemle e száma a sajtó alá indul, Budapesten, sőt országszerte naponta ezren és ezren néznek végig a mozgóképszínházakban egy filmet, melyről a sajtó, a kommunikék és a programmok annyit vallanak meg némi álszemérmertességgel, hogy egy Pudovkin nevű orosz filmrendező munkája s a publikumnak csak beavatottabb, de elég nagy része tudja, hogy ez a tekercs Szovjet-Oroszországból érkezik, a vörös tanácsállam pénzén és műhelyeiben készült, párja és utóda a hírhedt „Potemkin⁴”-filmnek, melyet 1926-ban Nyugaton is csak egyes országokban túrt el a cenzúra, végül Németországban is eltiltott. Nálunk természetesen vászonra nem kerülhetett.

„Dzsingisz kán“ szerencsésebb volt, talán azért, mert három évvel később érkezett, bizonyára azért is, mert lebilincselő, művészi, 'jó*' films így az üzlet győzedelmeskedett a politikai aggodalmak felett, de talán nem utolsó sorban azért, mert a vörös film-ipar jónak látta lázító propagandáját — melyről itt sem mondott le — exotikus és nacionalisztikus lepellel borítani. Magyarországi pályafutását azonban mindenekeelőtt az könnyítette meg e filmnek, hogy 'geniális' fogással sikerült a bolsevista filmet turáni-irredenta filmmé átgýúrni.

Az Ungem-Stemberg-féle orosz ellenforradalmi csapatok (?) gáládul elnyomják a mongolokat, akik guerilla-harcot vívnak e kevésbé vonzó színekkel ábrázolt 'szoldateszka' ellen. Egy félvad prémvadászról a véletlen — hamisan! — kideríti, hogy Dzsingisz kán leszármazottja és a fehérek a magukkreatta 'fejedelmet' akarják a parázsló mongol 'nacionalizmus'

megfékezésére felhasználni. A galád igyekezet csődöt mond: az óvatosan felszított parázs lánggra lobban és a vad törzsek feltámadt 'nemzeti' szenvedelmé elsöpri a romlott, gyáva 'bourgeois' hadakat...

Az a félvad 'nacionalizmus', melyet a szovjet filmatelierje a „Dzsingisz kán“-ban, íme, glorifikál, természetesen ugyanaz a romboló lázongás, melyet a bolsevista Oroszország hosszú évek óta szít a távoli Kelet számos országában, szít az európai civilizáció ellen, Anglia keleti politikája ellen, de mindenekfelett a pánorosz keleti uralom megszilárdítása érdekében. (A magyar proletárdiktatúrából tudjuk, hogy a rugalmas bolsevista propaganda végső szükség esetén a 'nacionalisztikus' uszítástól sem riad vissza.) A tehetséges színpadi rendező helyenként valóban szép és meglepő képeinek örülhetünk, ennek a bolsevista világpolitikai propagandának gyönyöreibe mégsem kell elmerülnünk. Nem ütköztünk volna meg rajta csöppet sem, ha ez a film nem hull át a rostán s hazai műveltségünk sem lett volna ezzel szegényebb. Más részről talán még abba is beletörődtünk volna, ha az az álláspont győz, hogy egy művészileg némiképp értékes film bizvást játszható, ha vörös is, mert az ország polgári rendjét egy kis mongol bolsevizmus még nem fogja mindenestől felforgatni.

Mind a két álláspontot megértettük volna, — az óvatosát s a bátrat — csak a harmadik ellen kell felemelnünk szavunkat: a fonák kompromisszum ellen. Az ötletes átdolgozó minden világpolitikai elemet kiirtott a meséből. Mint ahogy egykoron a legtöbb operett valamely, geográfiaileg megrögzíthetetlen balkáni székvárosban játszott, ugyanígy helyeződött át „Dzsingisz kán“ cselekménye a 'bizonytalan Keletre'. Ungern-Stemberg katonái¹ valamiféle intemadonális „gyarmati csapatok“ lettek s a „független mongol tanácsállamért“ lelkesítő film a 'nemzeti szabadság' apoteózisává finomult. Mindez nem javít a filmen, sem művészibbé, sem érthetőbbé nem teszi, de az élvezetet nem rontja el egészen, tehát csak fejcsóválásra készlet, végül mégis megbocsátható.

Amit ellenben szó nélkül hagyni nem helyes, az e bolsevista filmnek magyar nemzeti travesztiája. Előljáróba hosszú, unalmas és elég kusza értelmű szöveget vetítenek, amelyből a derék magyar filmnéző kénytelen megtanulni, hogy a mongol prémvadászban, ez ál-Dzsingisz kánban, valami-féle turáni faji vagy lelki rokonát tisztelheti.

„*Ahogy egy nemzet születik.*“

„Élő történelem“. — „A népek lelkében hatalmas erők szunnyadoznak, amelyek egy nemzet megteremtésében külön-külön csekély, de együttvéve döntő jelentőséggel résztvesznek. Nemzeteket életre hívó hatalmuk de sokszor nyilatkozik meg váratlanul.“ — „Túrán, ős Túrán ... szízi földeden szerteságuldanak a pásztorok. Szerteságuldanak és mögöttük, évszázadok mélyéből előtör az *ős turáni gondolati* hogy a történelem vérrel írt könyvébe bevésse a *túrám faj akaratát*. így születik meg a *jövő nagy turáni nemzete*. — *A nagy turáni síkon* még ma is ott él zárt egységben az *egész turáni faj* és várja a pillanatot, amikor történelmi erőket valóra váltva, engedelmeskedhetik az *örök turáni gondolatnak*. A nemzetalkotó erő egyszeresek létrehozza az új életet jelentő, nagy történelmi megmozdulást“

A filmet záró félelmes és nagyszerű vágta, mely elsodorja az ellenforradalmi orosz sereget, minden a propos nélkül felolvad Nagy- és Csonka-Magyarország térképébe és egy irredentisztikus-hazafias képtüntetésbe.

¹ Ha ugyan azok. Németországból mindenesetre arról értesítenek, hogy ott „ellenforradalmi (fehér) csapatok“ gyanánt szerepeltek; olyan hírt is hallottunk, hogy másutt „angolok“ lettek a fehérek. A szovjet filmirodája talán országonként más szöveggel kőríti a műélvezetet.

„*A végtelen turáni síkon* egyszer csak felébredt a nemzeti akarat. Szembenézett leigázóival, hogy megdöntse hatalmukat. Betölti hivatását, mely a történelmi időkben életrekellette. *És a turáni síkon* megindult a *turáni faj*, hogy engedelmeskedjék a szónak, amely elhangzik, mikor egy nemzet születik.“

A szovjet Moszkvájában készült filmen, melynek jövedelme bizonyára Moszkvába is megy, magyar irredenta, mégis csak bizarr összeállítás, melyből nem kérünk s amelyet méltatlannak érzünk. Ázsiával nem tartunk lelki rokonságot. Nemzeti lelkesedést és lendületet nem tanulunk a moszkvai vörös filmműteremben. De mindenekfelett: a magyar hazaszeretetet és fájdalmat sokkal mélyebbnek és komolyabbnak érezzük, semhogy kölcsönvett és vörösből nemzetiszínűvé átfestett színpadi komédiával élesztgetni kellene. Legjobb érzéseink profanálása ez, értelmetlenség és éktelenség, mely megrovást érdemel, akárhol eszelték ki.

SINISTER

EGY NAPILAP ÖNARCKÉPE

NYOLC KVARTOLDAL, újságpapíroson, arról, hogy mi is az az Újság, melyet itt X-nek nevezünk. X: Magyarországnak (mert mindig ezzel kell kezdeni) legrégebb, legnépszerűbb napilapja. X: a legjobban szerkesztett magyar reggeli lap. X nem egyszerű hírhordó, regisztráló, nyomtatott papíros, hanem igenis „egy szervesen fejlődő valami“. Mert ebben a valamiben az élet nemcsak tükröződik, hanem „alakul is egyformán: bel- és külpolitika, közgazdaság, irodalom, művészet, színház, sport, divat“. Igen, mindez az X nevű valamiben „alakul“, ahol országos mozgalmak kiterbélyesednek, közéleti drámák megoldódnak, bűntények kinyomoztatnak és — ámulj világ: megtoroltatnak. X: a nyomozó és a torló „valami“.

Ehhez képest X eddig is nagy feladatokat végzett el. X elterjesztette az Einstein-féle elméletet és a futballt, a háború előtt előkészítette az ország gazdasági függetlenségét, a háború alatt támogatta „minden erejének legjavával“ az ország létéért folytatott hősi viaskodást. Igen, itt nem lehet tévedés, X maga mondja, hogy „minden erejének“, nem pedig félerejének legjavával a háború mellett volt, azaz, miként akkor némely defetista mondta, háborús uszító volt. És most is harcias, most „nyilvánosságának egész hatalmával küzd Trianon ellen és a revízióért“. Hogy az októberi korszakban miért küzdött, erről egyelőre szerényen hallgat.

X továbbá a „történetet nemcsak írta, hanem csinálta is“; itt jó alkalma volna októberi küzdelmeiről beszélni, de szerénysége továbbra is tiltja ezt. E helyett áttér kulturális missziójára: X „egyszerre“ tájékoztató, tanácsadó, oktató, szórakoztató, egyetemi tanár, játszótárs, mentor és jóbarát, sőt olyan lap is, melyet pirulás nélkül vehet kezébe „mindenki“. X-nek tőkái is vannak, hatalmas szerkezetű rotációsgépein kívül (ő ugyan túl-t mond) az, hogy igazságos, bátor, őszinte, továbbá „történelmien és elhivatásszerűen magyar“, — a magyarság ez emlegetése kedves egyéni vonása X-nek; bár az ember azt hihetné, hogy budapesti, magyar lapnál erre nincs szükség, de X magyarabb mindenkinél, mert nemcsak „gáncstalan, hozzáférhetetlen, megközelíthetetlen“, hanem erkölcsi tőkéje egyúttal „az egyetemes magyar nemzetnek történelmi értéke is“. X kiterjed, átfolyik, felmagasul Magyarország fogalmává, a nemzeti élet benne él, a gáncstalanban, a szórakoztatóban, az egyetemi tanárban, a játszótársban, s X a legmagasabb fokon nem egyéb, mint Magyarország „három történelmi epokája“ (így!).

Ez az „epoka“ az, melyen „kézjegyet hagyta az utóbbi évtizedek magyarságának minden büszkesége“. X, az epoka, most elsorolja e régi büszkesé-

geket, kiknek kézjegyét ma sem mosta le magáról, s az új büszkeségeket, kiknek kézjegye remélhetőleg újabb évtizedekén át ott fog száradni a gáncstalan hátmás epokán. Újabb büszkeségéi méltók a régiekhez, mint ez az újaknak mellékelt képeiből is megállapítható. A hármás epoka, a gáncstalan játszótárs és egyetemi tanár az, aki a „nagy és nemes lordnak hímöksége“, de az ő egyéb írói is nagyok és nemesek, az egyiknek cikkei például csupa műremek, s varázsukat vájjon mi adja, kérdi a gáncstalan epoka; válasz: á cikke varázsát hójuk adja, aki egy „emberi plusz“, aki „leutánozhatatlan“ stílusban ír, akit népszavazás emelt fényes polcára, akinek népszerűsége „kis eleven legenda“, aki százával kap levelet s ezt meg is érdemli, mert sikere és eredménye „elfogultság nélkül mondjuk“, valóban korszakos! Igazat kell adnunk a szerény X ez önvallomásának, mert ugyanezen munkatársáról kiderül, hogy „írásainak okossága és bolcseségének jósága“ meghozta Magyarországnak a békét és a megnyugvást, s így előre kell látnunk, hogy e kitűnő író lesz csakhamar Magyarország negyedik epokája.

S ez így megy tovább; ami politikában, irodalomban* művészetben termeltetik, az mind X nagyságát szolgálja; Kodály és Bartók génusza, Bánky Vilma szépsége, különböző miniszterek „szép és komoly írásai“ s ugyanakkor a miniszterekkel éles harcban áHó „jóhízemű, ötletes, érdekes“ ellenzéki politikusok. X már Noé bárkája; munkatársai különböző szelektől hórdivák Össze, de egyforma lelkesen dolgoznak a hazáért; hála nekik, a lép csak elsőrendű táplálékot szolgáltat, kritikája természetesen távol van pajtáskodástól, csak az „abszolút művészi igazságot tartja szem előtt“ (itt a sokat emlegetett magyarságot már elfelejti), gazdasági téren pedig kereskedőt, iparost, gazdát, lateinert, munkást, fixfizetésest egyaránt sikerrel támogat, hogy kiláboljon a gazdasági válságból. Gazdasági rovatai következtében X „ma már valóságos gazdasági akadémia és kollégium“. Ezek után vicc, fejtoma, rejtvény, mellékletek asszonyoknak, gyereknek, vasárnapra, hétköznapra, mindez X-nek gyerekjáték, mellékes teljesítmény á gáncstalan epokának, az őszinte játszótárs tanárnak, á szórakoztató mentor egyetemnek és megközelíthetetlen kollégiumnak.

Nem tudjuk, minő hatással van a napilapolvasó közönségre a népbolondításnak e tipikusan vásári fajtája, de kettőt tudunk:

1. az a sajtó, mely ilyeneket pirulás nélkül el mer magáról mondani, az elérkezett a cinizmus legmélyebb, vagy az önbizantinizmus legmagasabb fokára;— mindkét esetben kiérdemelte, a műveltek többé kezükbe ne vegyék,

2. a nyolc lapnyi önarcképben egy szó nem esik a lap* politikai vagy erkölcsi világfelfogásáról, sem pedig arról, kié a sok modem rotációs gép, ki fizeti az üzemet és kinek hoz nyereséget a lap. Az önarckép: álca; mely mögül óvakodik kimosolyogni az, akiért történik mindez, a mosolygó arcú tőke.

Y

A „TURÁNI-SZLÁV PARASZTÁLLAM“

RAITH TIVADAR úrtól, a Bartha Miklós Társaság társelnökétől a Magyar Szemle V. kötetében, 30-37. 1. Szekfü Gyula tollából fenti cím alatt megjelent cikkhez hozzászólást kaptunk, amelyben a cikkünkben felhászánt tanulmányáról kiemeli, hogy az éppenséggel nem készült propagandáírásnak egy turáni-szláv parasztállam megteremtése érdekében, hanem francia nyelven jelenvén még, új fegyvereket akart adni a területi propagandának. Többesztendős külföldi tartózkodása alatt tapasztalta, hogy Magyarországnak a török elleni küzdelmei (a védbástya-szerep) nem érdeklik a külföldiek nagy részét, amim az átlagos műveltségű magyar

polgárra sem igen hat például a spanyoloknak a mórok elleni küzdelme. A történelmi szempontnál sokkal hatásosabb a gazdasági és kulturális szempont, s ennek érdekében próbálta értekezésében kimutatni, hogy Kelet-Európára a Nyugaton kifejlődött nemzetiségi elv nem alkalmazható az itteni népek eltérő kulturális és társadalmi fejlődése miatt és hogy egészséges fejlődés csak az egyes földrajzi egységeken belül élő népek gazdasági együttélésével lehetséges. Ilyen földrajzi egység Magyarország is. Különben oláh írókra azért hivatkozott, mert franciáknak írt, akik az oláhoknak jobban elhisznek valamit, mint a magyaroknak. Azután így folytatja:

Tanulmányom további célja volt rámutatni arra, hogy Magyarország jövője nem Nyugat-, hanem Kelet-Európa felé mutat. A Nyugattal szemben ugyanis gazdasági szervezetlenségünk folytán egyre veszélyesebben sodródunk a gyarmati függőség állapota felé, ami nemzeti önállóságunkat is elsöpréssel fenyegeti. Ezzel szemben a fejletlenebb keleteurópai népek között nemzeti és gazdasági vezetőszeret szerezhethünk éppen az övéknél magasabb és szervezettebb kultúránknál és gazdasági viszonyainknál fogva. Semmi sem áll távolabb tőlem, mint az, hogy mai kultúránk lebontásával teremtsük meg a közlekedési lehetőséget Kelet felé. Hiszen ezzel éppen azt a fegyvert adnók ki a kezünkbe, amellyel a trianoni tragédia után még rendelkezünk. Ellenkezőleg, a mi magasabb kultúránk például szolgálhat a velünk hasonló kulturális eredetű népeknek, hogy milyen utat kell követniük. Magyarország ezzel azt a szerepet, a tanító és vezető szerepét töltené be Kelet-Európában, amely ma Ázsiában Törökországot politikailag olyan nagy szerephez juttatta. Ez a beállítás semmi esetre sem jelenti a Nyugattal való végleges szakítást, mert a Nyugat ezentúl is megmarad a mi nagy tanítómesterünknek (Törökország is a Nyugattól tanul), de gazdasági és kulturális expanziók számára szabad utat nyit Kelet felé. Ehhez azonban ismernünk kell a meghódítandó területet. Meg kell ismerkednünk a körülöttünk élő népek életviszonyaival, fejlődésük irányelveivel, mert csak így áll módunkban a jövő útját előkészíteni.

Ami a turáni-szláv paraszttálm gondolatát illeti, erről most hallok először s mivel a cikk ezt a gondolatot az én tanulmányommal hozta kapcsolatba, kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy ez a gondolat csak az én intencióimnak téves értelmezéséből származhat. Tanulmányomban egy kitétel sincsen, amely erre engedne következtetni. Az, hogy a keleteurópai turáni-szláv keverék népek kultúrájának vizsgálatánál a népi kultúrát veszem kiinduló pontul, ez az etnológiai módszerből következik, amely a kultúrák vizsgálatánál a népi kultúrából indul ki, mint olyanból, amely a másfajtájú kultúrákkal való csekélyebb érintkezésénél fogva leginkább megtartotta speciális karakterét. Ezt a természeténél fogva alacsonyabb kultúrát minden speciális érdekességénél fogva sem lehet azonban a fejlettebb városi kultúra helyébe bevezetni, éppoly kevésbé, mint ahogy az autó helyett a városi forgalmat nem lehet parasztszekerekkel lebonyolítani.

Az a tény, hogy e sorok írója éppúgy, mint a Bartha Miklós Társaság, a magyar népnek több, mint felét kitevő parasztság sorsa iránt meleg rokonszenvvel viseltetik, az annak a ténynek felismerését jelenti csak, hogy a mai magyar fiatalság tudatában van azoknak a nagy nemzeti erőknek, amelyek a parasztság gazdasági és kulturális felemelkedése folytán az egész magyarság javára felszabadulni fognak. Nem parasztdiktatúra, nem parasztkommunizmus ennek a nagy ifjúsági megmozdulásnak a célja, hanem a parasztságnak magasabb élet- és kultúrfokra juttatása, hogy a nemzet nagy szellemi és munkakészerevője, a parasztság, szellemi és anyagi javakban meggyarapodva tölthesse be az utánpótlás nagy nemzeti feladatát. Ezen az úton indult el a magyar állam kultuszminisztere is, amikor a falusi népoktatás fejlesztésére vonatkozó rendelkezéseit kiadta, s ezen az úton kíván haladni a történelmi hivatásának s a jövő előtt való felelősségének tudatára ébredt magyar fiatalság.

Szívesen tudomásul vesszük ebből, hogy a paraszttankétot tartó Bartha Miklós Társaság egyik társelnöke távol áll azon különös, turáni-szláv paraszt egyoldalúságtól, melyet a társaság ankétjárói hozott jelentés alapján mi szöbahoztunk. Amennyire örvendtünk a fiatalság ez új érdeklődésének, annyira szükségesnek látjuk, hogy az ily szélsőségek mindjárt jelentkezéskor megfelelő jellemzésre találjanak, ami egyúttal feleslegessé tehetné minden további tárgyalását a kérdésnek.

A MAGYARSÁG EGYSÉGES DALKULTÚRÁJA

ABBAN BIZAKODOM hogy a tavalyi Schubert-centennárium nagyszerű történelmi jelentőségű napjai a magyar lelkeket is előkészítették a fenn kérdés értékelésére. Óhajtanám főleg azért, mert ez az érzék mintha hiányoznék a magyarság egyeteméből.

Megokolásul nem hivatkozom arra, hogy iskoláinkból az egész vonalon hiányzik a magyar dal rendszeres művelése; hogy csak „elszórt“ dalárdák eredményei adják a sovány aratást; hogy nagy tömegeink siketnémái ennek a kultúriránynak; hogy határainkban elhallgatott a magyar nóta s a mai libapásztor „Az én babám egy fekete nő“ hangjai mellett terelgeti nyáját; hogy templomaink népéneke egyenesen szégyelni való; hogy bármi természetű gyűléseinken az „ezrek“ még a Himnust sem tudják elénekelni. Nem erre hivatkozom, csak arra a különös logikájú következtetésre, melyet lapjaink a bécsi centennárium nagy összhangjából levontak: „A világháború világegységbe kovácsolta a németiséget.“

A világ németisége nem most lett egy. Az volt, amióta a Burschenlieder, a Kommerslieder, a Volkslieder, amióta a Regensburger Liederkrantz a világ németiségének közkinccse. Amióta a Schlaraffiak, a Burschenschaftok, a Gesangsvereinek, a Rränzchenek közkinccsé tették a német dalban megnyilvánuló egységes német lelket. S hogy gyökerénél fogjam meg az egész kérdést: azóta van meg a német egység, amióta a német iskolamesterek tudatos és mesteri módszerrel német dalkultúrára nevelték a német világ elemi iskolását; amióta aztán életszükséglete lett a világnémetiség kicsinykének és nagyjának a német dal.

Mert ez a tudatos és mesteri dalkultúra egy volt. Mindig és mindenütt. Ennek a kultúrának kánonja volt és van. Ezt a kánont a németiségnek semmiféle „Gau“-ja, semmiféle politikai elhelyezkedése, semmiféle hivatalos és nem hivatalos fennsőbbsege, semmiféle iskolamestere sem nem merte, sem nem akarta megbolygatni. Ha ez a kánon idők folyamán bővült, ha egyik-másik dala nagyobb hangsúlyt nyert, akkor ezt a német géniusz maga hajtotta végre. Kivirágzás volt és nem kényszer.

Ennek a kánonnak szabályai vannak, melyek idősebbek a mesterdalnokok szabályainál. Vonatkoznak pedig nemcsak a dal szövegének hűségére, hanem a dallamára, ritmusára és tempójára; de főleg a dalok sorrendjére. Külön vannak fogva azok, melyeket mindenkinek kell tudnia; mégpedig azonos kiejtéssel, azonos hangsúllyal, tempóval és letéttel. Akár a hannoveri plattot, akár az erdélyi száaszt, akár a svájci düccsöt beszél; akár Berlinben, akár Bécsben, San Franciscóban, vagy Odessza vidékén látta meg a napvilágot. Külön van aztán az a rész, melyet minden német dalosnak illik tudnia.

Innen van, hogy a megszámlálhatatlan német nyelvcsalád, mely míg beszél, idegenül néz egymásra, mikor dalolni kezd, egy lesz, mintha egy édes anya, egy édes haza szülte volna. Innen van, hogy nemcsak közös próbák sora után, hanem bárhol, bármikor kerül össze 3 vagy 30.000 német, már dalol; mert tud egyet, együtt és egyformán dalolni.

Több mint három évtizede mindenütt kutatom ennek a titkát, ahol hasonló dalkultúra egyesít egységes vagy rokon népeket. Tettem azt először kulturális érdeklődésből, később szándékos tudatossággal. Fájt, hogy a magyarnak ez az egységesítő kultúrtényezője hiányzik; mert hiszem, hogy a magyar természeténél fogva muzsikálisabb, mint azok, akik megelőzték; s végül, mert meg vagyok róla győződve, hogy az, akinek sikerül a magyart

az első, szövegben, kiejtésben, hangsúlyban, tempóban és dallamban egy dalra megtanítani, az megteremtette az egész magyarság egységének előfeltételét.

Kutatásaim közben szerzett tapasztalataim két nagy megállapításra vezettek.

Az elsőt már röviden jeleztem, mikor azt mondtam, hogy a magyar természeténél fogva van olyan muzsikális, mint bármelyik dalos nép. Itt csak azt fűzöm még hozzá, hogy a magyart éppen a dalkultúra irányában olyan képességekkel ruházta fel a természet, amilyenekkel másokat alig. Egész testszabása, ruganyos járása, csodálatos ritmikus érzéke, hevülékeny véralkata már külsejében jelzi rátermettségét. Nótáinak történelme, dallamainak változatai és gazdagsága pedig tárgyilagos bizonyítékot szolgáltat hozzá. Végül az a körülmény, hogy a cigányban külön nációt bírt fenntartani dal- és táncészségének kielégítésére, csaknem egyedülállóvá teszi e téren.

Hogy ennek ellenére a valóság a dalkultúra kezdetein mutatja a magyart, annak a másik megállapítás adja meg a magyarázatát. Úgy van vele, mint még csak nemrég búzatermő televényével volt. Vagy parlagon hagyja, vagy olyan művelési módot használ, mely ellenkezik a gazdaságos eljárás alapelveivel.

Óvodáink- és népiskoláinkban 90%, középiskoláinkban, kivéve a szakiskolákat, csaknem 100% e téren a parlag. Az első kettőnek ugyan benne van a tantervében, de nem tud neki megfelelni; a másodikból pedig törölték, mert kitűnt, hogy nem bírják megvalósítani.

Mikor a kemény szavakat leírom, ugyanakkor kötelességemnek tartom bámulatomat kifejezni azok iránt a lelkes, fáradságot, időt és áldozatot nem ismerő egyesek iránt, akik oly sok ideje morzsolódnak fel az iskolai és társadalmi „dalárdák“ vezetésében. De minden áldozatuk ellenére sem bírom leírni, hogy eredményes munkát végeznek az egyetemes magyar dalkultúra szempontjából. Meggyőződésem, hogy nem elszórt foltok, nem kiskertek termésére van szükségünk, melyekből „életre“ nem telik, hanem akkora határok vetésére, amekkora az egész magyarság földje.

Hogy ez mért nincs így, mikor az elpazarolt energia futná erre is, annak okát csak dalkultúránk kezdetleges művelési módjában találok. Bnek-oktatásunk módszerét nem bírom mással összehasonlítani, mint azzal az eljárással, mely gyermekeinket előbb gólyalábakon tanítja ugrálni, hogy aztán megtanulhassanak saját lábukon járni. Ahol tudnak éneket tanítani, ott nem hangszermuzsikán építik fel a tanítási módszert, mint nálunk, hanem a legtökéletesebb szerven: a hallás és a hangszalagok természetén. Ott nem elégszenek meg az utánénekléssel, vagy az úgynevezett bepaukolással, hanem úgy tanítják meg a dallamolvasásra, mint az írás-olvasásra. Következőleg ott az egyszer megtanult anyagot nem felejtik el, hanem akkor veszik használatba, amikor csak akarják.

Körülményes fejtegetés helyett álljon itt egy beszélgetés, mely a németek elhúnyt énekpedagógusa, Battke és alulírott között folyt le.

— Igen, — mondja a német — tanulóink prima vista énekelnek. A 4—7 évesek egy szexien belül; a többiek fokozatosan tovább. Ezen nem szabad csodálkozni. A hangolvasás könnyebb, mint a betűolvasás; hiszen kevesebb elemmel dolgozik, mint az A-B-C. Az énekesnek elég a skála 7 alaphangja és a hozzátartozó fél-félhang le és felfele, tehát 21 elem; míg az olvasáshoz legalább 45 hangra és írásjelre van szükség.

— Mekkora az elemmegtakarítás a hangszermuzsikával szemben?

— Az énekesnek szükségét két oktávára szabva, az arány a következő: 42 elem kell az énekesnek és 2.025 a zongorásnak. Ehhez nem kell magyarázat, úgy-e?

— És mennyi időt szánnak erre az elemi énektanításra?

— A szükséges és párhuzamosan folyó hangképzés és ritmusgyakorlatokkal, valamint zenei diktátumokkal és dalbegyakorlással együtt i—i heti órát a gyermekek iskolakötelezettsége folyamán. Ennyi elég, hogy mindegyikük, amelyiknek nem beteg a torka, biztos és megbízható karénekes legyen.

— És mit csinálnak az úgynevezett botfűlűekkel?

— Ilyenek csak a süketnémák. A többi legfeljebb gyakorlatlan és egyszerű fogással bevezethető,

— Milyen segédleteket használnak?

— Van sok; de okvetlenül csak egy hanglétrát ábrázoló falitábla, meg az úgynevezett vándorkóta szükséges. Ez egy pálca végére alkalmazott színes korong, melyet kótaként helyezgetünk az üres hanglétra vonalaira, illetve vonalközeire. Ha egyszerre két hangon énekeltetünk, akkor két elütő színű vándorkótával mutogatjuk az egyes hangokat.

— Hangszert nem használnak?

— Elvileg nem. Csak kíséretre és az együttes szemléltetésére; de sohasem vezetésre. A hangszer káros a hang tisztaságára és megöli az énekbiztonságot.

— Kik tanítják önöknél az elemi éneket?

T. Minden tanerő képesítve van reá; hiszen nem nagy mesterség. Amire leginkább szükségük van, azt már magukkal hozzák; itt csak a módszertant tesszük tudatossá.

Ennyit voltam bátor közölni abban a reményben, hogy rávilágításnak és gondolatkeltésnek ez is elég.

F—a.

BELPOLITIKAI SZEMLE

— *Küzdelmek könyve* — *A protekció!* — *Temetésre szól az ének: „Kim Bélának dízsírhelyet!”* — *Elnök kerestetik!* — *Vezérnek lenni vagy Hamletnek „lenni vagy nem lenni!”* —

BELPOLITIKAI eseményszámba megy egy könyv megjelenése a húsvéti könyvpiacra. Gróf Klebeisberg Kuno „Küzdelmek könyve” című művében összegyűjtötte a napilapok vasárnap és ünnepi számában megjelent cikkeit, hozzáfűzte a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1929-1930 évi költségvetésének általános indokolását és a kormányzó úr előszavával és a maga bevezető szövegével feldíszítve tette le a könyvet a magyar olvasóközönség húsvéti asztalára. A nemzeti művelődés a nemzeti újjáébredés eszköze, ezt a gondolatot fejezi ki a könyv. A kormányzó úr fennkölt hangú előszavában rámutat arra, hogy nekünk a művelődés útján túl kell szárnyalnunk szomszédjainkat. A műveltség gazdasági győzelmet, jelent számunkra. A szerző bevezetésében ezt a problémát a lét vagy nem lét kérdéseképpen állítja oda. A könyv címét magyarázva igyekszik eloszlatni azt a téves hitet, hogy a hatalom birtokában nincs szükség küzdelemre, ő nemcsak győzni, de meggyőzni akar. ő közművelődési kérdésekben közvéleményt akar teremteni és ehhez az kell, hogy a nemzet egész lelkét átítassák azok a kulturális eszmények, amelyek megvalósítását szerző maga elé tűzte. A cikkek hatalmas csokorba foglalják ezeket az eseményeket és tiszta magyar érzés zeng ki a sűrű sorokból, amelyeknek stílusából kiérzik az alkotó erő türelmetlenségének kikirobbanó hangulata, de a meggyőzés tudatának komoly nyugalma is. Végigszáguld a cikkek írója a nemzeti lét minden nevezetes problémáján. Nem áll meg azon a határvonalon, amelyet hivatalának keretei szabnak meg. Elmélkedik a nép és a nemzet

fogalmáról. Elméjét megragadja városaink esztétikájának kérdése. Igazolni kívánja, miért akar kultúrát a Balatonon. Egymás mellé állítja Vörösmarty és Ady magyarjait e kiváló költők — két nagy antipódus — két hatalmas versének analízisében. A jövő haladás két büszke oszlopát a nyugati tudásban és a magyar gondolatban jelöli meg. Megragadja az alkalmat arra, hogy kedvenc eszméjének: a nyolc osztályos népiskolának lelkes propagandát teremtsen nemcsak a nép lelkét megragadó színes szólamokkal, hanem az elméhez szóló argumentumokkal is, amikor nemcsak művelődési, de gazdasági problémává minősíti a nyolc osztályos iskolát, felhíván figyelmünket arra, hogy az egyre nehezebb gazdasági versenyben egyre nagyobb műveltséggel kell a népet felruháznunk, úgyhogy ez a műveltség ne csak harci eszköz legyen a gazdasági boldogulásra, de vértzet is a nép fiainak kényes, serdülő korukban a nemzetellenes eszmék felismerésére és elhárítására. Ez eszméjének megvalósításában hatalmas népiskolai programjának betetőzését látja és az óvatos államférfiú mérsékletével tizenkét évre halasztja el e program megvalósításának végleges befejezését. Addig e hosszú átmeneti idő minden tanulságát értékesíteni kívánja, hogy a népnek minél nagyobb haszna legyen belőle, minél kisebb áldozattal, amelyet a nemzetnek meg kell hoznia, ha nem akar alulmaradni a nemzetek világvárosában.

A karácsonyi zenéről írt lelkes sorokkal kapcsolatban a magyar könyv értekezlete után a magyar dal értekezletét hívja össze, mert „nem nélkülözheti a trianoni szenvedésbe merült mai nemzedék azt a nagy vigasztalást, amelyet a magyar muzsika nyújt“. Voltak nekünk már nagy államférfiaink, akik szónokok voltak, de alkotások nem maradtak életük nyomán. Ilyen volt Szilágyi Dezső. Volt nagy államférfiunk, aki író volt, de nem állott módjában eszméjét átvenni az életbe. Ilyen volt Grünwald Béla. Volt nagy debatter vezérünk, aki cselekedeteivel rendbehozta az országot és szervezte a kiegyezés után a nemzetet újabb nagy küzdelmekre, de sem író, sem szónok nem volt a szónok valódi értelmében, mint Tisza Kálmán. Mindenben kiváló volt Tisza István, de a körülmények leigázták alkotó erejét, mert kétszer kellett odadobnia a hatalmat nagy alkotások büszke küszöbén, egyszer a nemzetnek, egyszer királyának és mind a kétszer tévedett: nem kellett volna odadobnia, ha Mussolini uralkodóakaratóból csak egy szikrányi élt volna lelkében, és mind a kétszer nem ő hibázott, hanem a nemzete és királya, aki elvette tőle az odadobott jogart. Az egy Széchenyi Istvánnak adatott meg alkotni, teremteni és hatni írásban és szóval nemzetére: és az általa teremtett intézmények szeretetét vitte be a toll és a szó hatalmával nemzete szívébe. Agitatórius és teremtő erő eddig csak ennek az egyetlen nagy államférfiúnak közéleti működésében nyilvánult meg. Nincs a közéletnek az a parányi kis területe, amelyre ki nem terjedt volna figyelme és nincs olyan nagy magyar intézmény, amelynek csirája ne az ő alkotó zsenijében szunnyadt volna. Gróf Klebeisberg Kuno ezen a nyomon akar haladni. Kultúrpolitikai koncepciót a legmagasabbfokú intézményektől a népiskolákig nemzeti program egységébe foglalva járja az országot, vüágot és szóval és tollal áll aktív szolgálatában az általa hirdetett és a megvalósítás útjára vitt eszméknek. Milyen eredménye lesz működésének, milyen értéke lesz élete művének, azt a jövő historikusa állapítja meg. Milyen sikereket tud majd felmutatni azon a csapáson, amelyen Széchenyit követve halad, annak a megállapítása nem a mi feladatunk. De méltatva könyvét, mint jelentős belpolitikai eseményt lehetetlen ki nem éreznünk sejtelmeit e mondatokból: „Gyakran gyötör a történeti felelősség tudata, kínoz az a gondolat hogy ha nem lenne elég szuggesztív erőm arra, hogy a közvéleményt a kultúra érdekében hozott áldozatok szükségességéről meggyőzzem, akkor minden igyekezetem ellenére is egyik oka leszek a nemzet elkerülhetetlen

sorvadásának. Sorvadást mondok, mert míg a katonai bukás tragikus katasztrófával végződik, addig a kulturális alulmaradásban nincsen meg a tragikus bukás fensége, az lassan szinte észrevétlenül csúsztat a posványba, az alsóbbrendűség fátumszerű elismerésébe, a lemondásba, a beletörődésbe, a nyomorba, a tudatlanságba. A kulturális bukás végzetszerűségét még növeli, hogy a kultúrpolitika irányának hirtelen megváltoztatásával a bajon nem is lehet segíteni, mert a politikának ez az ága mindig egy nemzedékkel előbbre dolgozik, kedvező, vagy kedvezőtlen hatása a következő generációnál jelentkezik, — mi magyarok pedig, ha Európa közepén egy nemzedékkel elmaradnánk, húsz-harminc évet behozni már nem tudnánk. Nekünk nincs időnk!“

A MINISZTERELNÖK HÚSVÉTI SZÓZATKÉPPEN több napilapnak adott interjú keretében átpillantva az egész közéletet, foglalkozott az aktuális politikai kérdésekkel. Nyilatkozatának legjobban megvitatott része az állami élet terén elburjázott protekcióról szólott ekképpen: »Ma jóformán mindenki közhivatalokban akar elhelyezkedni. Természetes, hogy ebből a protekciónak buja tenyészete nő ki. Az állásra törekvők valószínűleg hajszolják a protekciót, hogy egy elrettentő példát említsek, legutóbb egy állami intézménynél létesített hatszáz állásra tizenhét ember pályázott s köztük tizenkétezer protekcióval. Ez a tömeg maga követeli a protekció gyakorlását és nehezíti, terheli még a képviselői foglalkozást is. Közéletünknek ez egyik legsúlyosabb problémája, amelynek gyökerei mélyen benyúlnak legújabb históriánk trianoni szenvedéseibe“

Néhány napilapnak megesett a szíve egy közbeszólt mellékmondat hatása alatt — nem a hatszáz állásra tizenhét ember pályázón, akikből tizenhét-ezernégyszáz kenyér nélkül marad, hanem a szegény képviselőkn, akik ez offo kénytelenek a tizenkétezer protekciós pályázó legnagyobb részét ajánlani, mert hiszen ezek — mint a többi szerencsétlen flótás, aki a protekció bűvös varázsában bíz, — elsősorban képviselők támogatását kérik a pályázatukhoz. Meg kell vigasztalnom a mi szomorú sorsunkon aggódókat: nem olyan keserves kenyér az a protegálás! Maga az a tény, hogy sikerül valakit kenyérhez juttatni, boldogító tudat annak, aki valami jót tesz valamely érdemes embertársával. Való igaz, valahol azt írja Emerson, hogy a kéz, amely kenyeret nyújt, mindig veszélyben van, hogy megharapják. De a mai keserves helyzetben Trianon magyarjainak ezt a veszélyt is vállalniuk kell. Az államhatalom túltengése nem a kormányzók hatalmi túlkapása, hanem a kormányzottak fokozott pártfogó védelme, amelyet kikönyörögnek a maguk számára. A szomorú ebben az, hogy a buján „tenyésző protekciót“ ma igazán mindenki, egész tömegek gyakorolják. Rendet kellene itt is teremteni és rendszert vinni bele a pártfogások dzsungeljébe. Mert csodálatos fogalomzavar él a nagyközönség lelkében a protekció mibenlétééről. A protekció válfajai közül a legáltalánosabb forma, hogy a választó szép levelet ír a képviselőhöz, aki a kérelmet egy másik még szebb levélben tovább adja a miniszterhez. A miniszter válaszában a legtöbb esetben nagy sajnálatára tudatja, hogy a kérés nem teljesíthető. A képviselő közli azután ezt a legszebb levélben választójával. És érdekes a lelkifinomságnak az a gyakorta megfigyelhető megnyilvánulása: a választó talán jobban örül ennek, mint hanem kap választ, de kívánsága teljesedésbe megy. Miért? Mert ha eredményt ér el a képviselő, ez lehet vakszerencse műve is, amivel sokan visszaélhetnek és alaptalan érdemeket kovácsolhatnak belőle maguknak. De ha nincs eredmény és a választó érzi, hogy törődnek vele, gyakran nagyobb értéket lát ebben, mint bármely mondvacsinált protekcióban. Persze e mellett még a legkülönbözőbb protekciók is érvényesülnek, alig van ma

valaki, aki bármily illetéktelenül is ne protegálna a legkülönbözőbb hivatalokban, amiből nagy konfúzió és az emberek folytonos mozgása, szaladgalása származik az ország hivatalaiban. A miniszterelnök erre vonatkozó szavai valóban megszívlelendők volnának.

EGY SZOCIALISTA BÍRÓT temettek el a minap. Ilyen is volt Nagy-Magyarországon.

„Az akkori igazságszolgáltatás a bírói szék különböző fokozatain át, a törvényszék tanácselnöki székébe juttatta“ — ezzel a mondattal kezdte beszédét a temetés egyik szónoka, — ő pedig ezt a mondatot életének szomorú tényeivel így folytatta: a proletárdiktatúra kitörésekor elfoglalta a királyi ítélőtábla elnöki méltóságát, — nem a király nevezte ki elnökké, — majd az igazságügyi népbiztosságnál helyettes népbiztossá lett és ebben a minőségében nemcsak annak a munkának volt egyik szellemi vezetője, amely a jogszolgáltatás átszervezésében a művelt Európa gúnykacajától kísért rendszert alkotta meg, hanem befolyást igyekezett gyakorolni a vöröshadsereg szervezésére is; egyszerre kommunista volt ízig-vérig, tiszta bolsevik vezér, aki a magyar nemzet határtalan nagylelkűségét, amellyel bírói székbe emelte, azzal hálálta meg, hogy résztvett azoknak dicstelen művében, akik hazánk feje felett meghúzva a vészharangot, el akarták temetni ezeréves alkotmányunkat és a sír szélére vitték a háborús vérveszteségtől elalélt nemzetet. És róla így emlékezett meg az egyik temetési búcsúztató: „Tragikus életpályája történelmi mementóként sugárik felénk és az ő pályafutása mindannyiunk számára kijelölt út, követendő példa. A forradalom bukása után, amikor megkezdődik az irtózatossá válás minden ellen, ami a szocializmussal vonatkozásban volt, neki is áldozatul kell esnie. Az ellenforradalom kidönti őt a bírói székből, ő pedig önkéntes emigrációba vonul... martiriuma példázó erővel hat a párt minden tagjára.“ A másik temetési prédikátor ekképpen kesereg: „A bukó forradalom magával rántott Tégedet is, ki mindenkinek hazát akart adni, hazátlan lettél és kenyérgondok szakadtak Rád, ki mindenkivel megosztottad kenyeredet. És alig egy éve, megbántva, megtörve, szegényen és magányosan, öregén és betegén hazataláltál, barátaid és kartársaid szeretete már későn igyekezett minden megbántódásodért kárpótolni. Köztünk, elvtársaid között, mintha új életre keltél volna és fölragyogott tanításod régi fénye és tüzednél melegedett a magyar szocialista...“ Az egyik úgy állítja oda az életét, mint követendő példát és vértanúságnak magasztalja a szökevény pályafutását; a másik azért siratja, hogy hazátlan lett, aki mindenkinek hazát akart adni, — de elfelejtik, hogy a mi hazánkat akarta mindenkinek adni, — és kenyérgondokért sajnálja azt, aki meg akarta osztani mindenkivel a — más kenyérét — a kommunista hitvallás szerint. Hogy a forradalmat jólmegérdemelt sorsa utolérte és ő kimenekült a vélt, vagy várt büntetés alól, ezt a síri szónok megbántódásnak minősíti, amiért kárpótlás jár és ez elvtárs tanításának régi fényénél és tüzenél melegszik szerinte a magyar szocialista...

Amiközben „a munkásdalosok ajkain a „Föl szocialisták“ kezdetű proletárinduló tüzes melódiája elhangzott...“, a nemesebb lelkű, nemzeti érzésű, minden kommunistát szívéből megtagadó szocialista magyar munkás fülében ennek a nótának az akkordjai csendültek meg: „Temetésre szól az ének...“ Temetésre szól az ének, a szociáldemokrata párt temetésére...

Mert lehetetlenség az, hogy a magyar szociáldemokrata párt büntetlenül annyira szembehelyezkedjék a művelt Nyugat szocialista pártjaival, hogy éppen abban az országban, amelyben az ő vezetői a bolsevikiekkel karöltve megteremtették a világ leghitványabb kormányrendszerét, a prole-

tárdiktatúrát, ott még most is hódolattal hajoljon meg a proletárdiktatúra vezéreinek az emléke előtt is, amikor azt látjuk, hogy egy Kautsky tiltakozik a toulousei szocialista kongresszus olyan határozata ellen, amelyből sokan azt a helytelen meggyőződést meríthetnék, hogy a szocialista és a kommunista rendszer végcélja egy és ugyanaz, holott Kautsky szerint: „Az egyetlen államosítás, amely a szocializmus céljával megegyezhetik, egy demokratikus állam akaratából történő államosítás lehet“ („Szocializmus“ március 7-1 száma 94. oldal második bekezdés.) Kautsky szerint az orosz bolsevizmus erkölcsi és gazdasági csődje biztos és nem szabad magát a szocializmusnak e mellett angazálnia, nehogy annak minden ódiumát e garancia vállalás révén a rendszer bukása után viselnie kelljen.

Németországban képtelenség még gondolni is arra, hogy Noske vagy Scheidemann Rosa Luxemburg vagy Liebknecht temetésén megjelent legyen, noha ezek csakugyan vértanúi voltak rögeszméiknek.

Nálunk vigyáznia kell a polgári társadalomnak, mérsékelnie kell magát a polgári ellenzéknek, amely a túlzások országában a szocialisták malmára hajtja a vizet és résen kell lennie a magyar kormánynak! Volt már egyszer egy választás 1905-ben, amikor óriási meglepetésképpen nagy többségbe jutott az ellenzék. De ez a többség hazafias és nemzeti volt! Most egy hasonló meglepetéssel szolgáló választás, amely esetleg nemzetietlen többséget eredményez, teljes romlásunkat jelentené. Mert hiszen még királyi hatalom sincsen, amelyre a hazafiatlan elemekkel szemben támaszkodhatnánk. Ha a nemzet teljes elszédülése révén többségbe kerülne valaha a magyar szociáldemokrata párt, e most ismertetett temetési carmen lugubrék után nincs az a hatalom, mely meggátolná azt, hogy Kun Béla dízsírhelyet kapjon, — de mielőtt belefeküdne sírjába, reszkető kézzel tűzné fel a nagy vörös parádéval és hosszú, ősz szakállal hazatérő Károlyi Mihály mellére a Lenin-rendet a szovjet csillaggal és a — cári gyémántokkal.

ELNÖK KERESTETIK! Legalább abból a sirató énekből az tűnik ki, amelyet egy ellenzéki képviselő zengett el abban az újságban, amelynek első oldalán megváltónak kiáltják ki a miniszterelnököt, hogy a másodikon már fel is feszítsék. „Ellenzéki képviselőjelölt sincs, hogyan lehetne kormányképes ellenzék!“ — jajdul fel Gál Jenő. Én pedig azt mondom erre, hogy ha ez így folytatódik és nem lesz ellenzéki képviselőjelölt, akkor ellenzéki képviselő sem lesz a Házban, hacsak a miniszterelnök nem gondoskodik róla, hogy legyen. Ennek a gondoskodásnak több formája van. Az egyik az, amelyet hadgyakorlatokon látunk, hogy fehér szalaggal jelölik meg azokat, akik az ellenség szerepét játsszák, vagy leányiskolákban is láthatunk hasonló jelenséget, amikor a férfiak azok a lányok, akik nadrágot öltenek erre az alkalomra. A leghatásosabb módja annak, hogy a miniszterelnök ellenzékot teremtsen magának az, hogy minél több minisztert elbocsásson. Leghevesebb ellenzéke máris eddig elbocsátott minisztereiből áll. De nemcsak az a baj, hogy nincs ellenzék, az is a baj, hogy ennek a nem létező ellenzéknek sincsen vezére. „Mert párt még volna — mondja Gál Jenő, egy kis jóakarattal, — de elnök, az aztán nincs. Vagyis inkább úgy áll a helyzet, hogy sok az elnök, mindenki elnök, annyi az elnök, hogy közöttük elvész maga a párt. A Horánszky Nándorok, Szilágyi Dezsők, Kaas Ivorok és Beöthy Ákosok idejében kapacitálni kellett az embereket, hogy ki legyen a primus inter pares. Ma kengyelfutó legyen, aki az elnök-törtetőt utoléri.“

Szerény nézetem szerint nem ilyen szomorú a helyzet. Ne búsuljon Gál Jenő, van elnök, lesz elnök. A polgári ellenzék — mert ő csak erről beszél — ma három párttöredékre oszlik, mindegyiknek van egy elnöke és

egy — tagja. Rajtuk kívül van még egy ellenzéki, aki talán maga fog pártot alakítani önmagából és megválasztja magát elnöknek.

Azt hiszem, nagyjából egyetértek Gál Jenővel; még csak arra a tévedésére kívánom figyelmét felhívni, hogy még mindig a Ház üressége miatt panaszkodik, mondván: „jó, ha jelen van 10 képviselő, ha a miniszter beszél, az elnöki csengő berregésére betódul 50 honatya, tapsol, éljenez, kezét is fog a bársonyszéken ülő államférfiúval, aztán, mint aki jelenését a színen elvégezte, gyorsan távozik.“ Ez a pár sor, abból a téves ideológiából indul ki, mintha a képviselőház esküdtszéki tetem volna, amely a briliáns védőbészédek méltó keretének a nagy és fényes hölgyközönséget tartja, vagy színház, amelyben a direktor gondja, hogy attrakció legyen. Igénytelen nézetem szerint Gál Jenő téved, — nem pedig én tévedek, aki úgy Vélem, hogy a képviselőháznak az a feladata, hogy jó törvényeket hozzon és semmi egyéb. Ha ezt a hivatását becsületesen teljesíti, működésének tapsolni fog a nemzet; ha pedig nem teljesíti, úgy a nemzet ítéleté lesújtó lesz, még akkor is, ha Miss Európát mindennap 200 képviselő gukkerozza a Ház|karzatán.

A KÖZIGAZGATÁSI TÖRVÉNYJAVASLAT VITÁJA lassan hömpölygött széles medrében. Scitovszky Béla belügyminiszter válaszolt az általános vita végén az elhangzott beszédekre. Csák Károly előadói záróbeszéde nemcsak terjedelménél fogva tűnt ki valamennyi elődjével szemben, hanem azzal az általános nagy műveltséggel is, amely sokszor annyira korlátlanul kalandozott el beszédében, hogy megtörtént az eddig páratlanul álló eset: az elnök figyelmeztette, hogy ne térjen el a tárgytól. Nagy érdeklődést keltett a Házban Hajós Kálmán indítványa, mellyel sikerrel indítványozta annak a rendelkezésnek a törlését, mely szerint a községi jegyzők törvényhatósági bizottsági tagokká nem választhatók. A falu jegyzőjének nimbuszát akarta a belügyminiszter javaslatának e részében megkímélni a pártoskodás sokszor szennyes áradatától; az indítványozót ugyanilyen hemes indok vezette, nevezetesen az általános tisztelet, amely országszerte méltán Övezi a jegyzőt, mint aki nemcsak a község szellemi vezetője, de gyámolítója és atyja is a népnek, amelynek érdekei gondozására van hivatva.

Bethlen István gróf nyolc esztendősi miniszterelnöki évfordulóját azzal ünnepelte meg, hogy elmondotta a képviselőházban a közigazgatás vitája keretében egyik leglendületesebb és legfiatalosabb temperamentumú beszédét, amellyel nagy parlamenti sikert aratott. Különösen nagy hatást tett beszédének az a része, ahol azt magyarázta, hogy ő a nép szeretetét nem Marx tanításaiból merítette, hanem az anyatejjel szívta magába és a Ház tapsvihara közben egy j'accuse-szerű gesztussal vágta a szociáldemokraták felé a vádat, hogy amikor a magyar nemzet, mint egy haldokló oroszlán vergődött, a szociáldemokraták voltak azok, akik a haldoklóba kegyetlenül belerúgtak. Magas szférában mozgott a beszédnek az a része, amelyben a szelekció kétféle formáját tárgyalta a miniszterelnök. Az egyik: az általános választói jog, — a másik: az érdekképviselő eszméje. Reámutatott arra, hogy a törvényhozásban a felsőházi törvény megalkotásánál alkalmaztuk az érdekképviselő korrekívumát; most ezt a törvényhatósági bizottság megalakításánál is érvényesítenünk kell. Mikor az érdekképviselőről, mint a szelekció egyik eszközéről elismerő szavakban nyilatkozott, egy szociálista közbekiáltott: „Tiszta fasiszta alkotmány!“

Egyéb sem kellett: mindjárt megindult erre a félremagyarázások egész áradata. Világosabban senki sem tudott volna beszélni erről, mint ahogyan azt a miniszterelnök tette. De sokan nem értették, mások pedig félreértették. A harmadik kategóriába azok tartoztak, akik kihasználták ezt a helyzetet

és félremagyarázták a világos szavakat úgy, hogy el akarták hitetni a közvéleménnyel, hogy a miniszterelnök fasiszta alkotmányt akar teremteni az országban.

A valóságban nemcsak a nyolcéves múlt az, amelyet ünnepelni kell, hanem a jövő, amely az ő kezében van, amely az ő vezéri akaratán múlik.

Ez a nyolcéves múlt tele van nagy problémákkal, amelyek megoldása előtt soha sem torpant meg, — válságos helyzetekkel, amelyekből férfias elszántsággal vágta ki magát, egy pillanatra sem habozva, egy percig sem töprengve azon, hogyan kell szembeszállania a balsorssal, hogyan kell elhárítania a fellegeteket és hogyan kell dacolnia a viharokkal, amelyek villámai már-már lesújtottak szegény, árva, magyar nemzetünkre. Az ő helyében hány vezéri tehetségnek kikiáltott úgynevezett nagy államférfiú hökkent volna meg a döntés küszöbén, magában mormolva a hamleti kételyt:

„Whether't is nobler in the mind, to suffer
The slings and arrows of outrageous fortune;
Or to take arms against a sea of troubles,
And by opposing end them?“

HEGEDŰS KÁLMÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— Az olasz választások — Chamberlain és Mussolini találkozása — Anglia is Amerikai o. jóvátétel — Francia és német belpolitika — Osztrák és lengyel békeszerződés — Jugoszláv-görög barátsági szerződés — Az indiai merénylet — A kínai helyzet —

AZ IDŐSZAKNAK melyről szemlénk beszámol, egyetlen mindennapiságból kimagasló, valóban nagyjelentőségű eseménye van. Ez Chamberlain firenzei találkozása Mussolinivel, a fasiszta parlament választásainak másnapján.

A március 24-i olasz választások a fasiszta rezsim újabb rendkívüli megerősödését jelentették, mert népszavazásszerűen bizonyították az olasz nép többségének a rendszerbe és a kormányba vetett bizalmát és hitét. A 9,650.670 olasz választó közül 8,650.740 szavazott le, azaz az összes választóknak körülbelül 90 százaléka s a leszavazottaknak 98 százaléka — 8,506.576 szavazó — fejezte ki bizalmát a Duce iránt. Ha ezeket az adatokat összehasonlítjuk az 1924-es választás adataival, amelyet a fasiszta rézsún második esztendejében tartottak meg, akkor különösen szembeütünk ennek a választásnak szimbolikus és politikai bizalmi jelentősége: akkor a választók 63 százaléka szavazott le és — a legerősebb fasiszta terror idején! — 4,724.000-en szavaztak a kormányra és 2,633.000-en az ellenzéki pártokra. Ma már sokkal inkább szabadságában állott volna az ellenvéleménynek titkosan megnyilvánulni vagy legalább is a rendszer tagadóinak szabadságukban állott volna tartózkodniok a szavazástól. De nagyon elvakultnak kell ma már lennie annak az olaszoknak, ellenzéki vagy régi liberális pártálláspontjában megrögzötteknek, aki nem ismerné el nemcsak a kormányzásnak, tehát a kormány élén álló államférfinak szinte felbecsülhetetlen érdemeit a királyság felvirágzása, gazdasági és pénzügyi talpraállítása, belső megszervezése körül, hanem azt is, hogy ez nemcsak a kormányzás érdeme, hanem a rendszeré is, amely a nemzet minden erejét a legnagyobb céloknak rendeli alá és egyetlen fegyelmezett energia-faktorral varázsolja át. A fasiszta Nagytanács, a parlament, a korporációk, az ifjúsági szervezetek azok az intézmények, amelyekkel Mussolini a személyhezkööttség veszélyétől

akarja országát és rendszerét megmenteni s állandó szilárd alapokra fektetni. Államférfiül zsenije legutóbb megszerezte az Egyháznak, mint erős tartoszlopnak támogatását a rendszer erkölcsi alapjául. Mindezt a tettét honorálta Olaszország választóközönsége egyöntetű lelkesedéssel és saját jövőjébe vetett hittel.

NEM KÉTSÉGES, hogy ezt az eredményt s az államférfiúi teljesítmény nagyságát, tehát az olasz nagyhatalom növekvő erejét honorálta a brit külügyi államtitkár is, amikor találkozót keresett a mai Európa egyik legnagyobb emberével, az olasz diktátorral olasz földön. Mussolini elébe sietett az angol konzervatív kormány külügyminiszterének és felkereste őt firenzei lakóhelyén. Ez volt a két államférfi első találkozása immár három év után legutóbb 1926 őszén Livornóban jöttek össze — s azóta nem egy félreértés zavarta meg a tradicionális brit-olasz barátságot. Különösen a múlt nyáron a francia-angol leszerelési tervezet és a végül sikertelennek bizonyult szófiai bolgárellel — úgynevezett mérséklő — démars majdnem gyanakodást és elhidegülést keltett Rómában Londonnal szemben. Ha Sir Austen Chamberlain valóban komolyan akarja békebarát és békéltető politikáját folytatni a kontinensen, akkor igyekeznie kell tetteivel védekeznie ama vád ellen, hogy a brit politikát Franciaországtól függő helyzetbe hozta. Ezért, hogy Nagy-Britannia jó viszonyát mindenkivel egyaránt ápolja s így a béke és barátság politikáját minden európai nagyhatalom irányában követhesse, ahogy ő maga kijelentette, igyekeznie kellett Olaszország bizalmát ismét megszerezni, hogy baráti szavát a Palazzo Chigiben is meghallgassák és hogy békepolitikájának, Olaszország helyesen felismert érdekei tiszteletbentartásával, szerezzen érvényt.

Nem tudjuk in concreto, mi volt a főtémája a két államférfiú megbeszélésének; valószínű, hogy eszmecserejük a világpolitikát és speciálisan a kontinentális politikát általában érdeklő kérdésekre éppúgy kiterjedt, mint az olasz politika különös területeire: a földközítengeri egyensúly, az olasz-francia viszony, a görög-török viszony, sőt talán az olasz-jugoszláv probléma valószínűleg mind terítékre kerültek a Villa Gioiosában lefolyt megbeszélések keretében. Alig lehet kétség abban, hogy megállapodtak a Rajna-vidék kiűritésének kérdésében követendő politika vonalát illetően, hogy tudomást szereztek egymás politikai álláspontjáról a jóvátételi probléma rendezése körül és foglalkoztak az április 15-ére Genfben egybehívott népszövetségi Leszerelési Bizottság tanácskozásai alatt követendő taktikával is.

Austen Chamberlain bizonyára sürgette a francia-olasz közeledés további kiépítését és a Duce részéről valószínűleg készséges előzékenységgel találkozott. Rómában egyrészt a francia nagykövet, másrészt egy speciális olasz delegáció között már régebb idő óta tanácskozások folynak az egyik legkényesebb olasz-francia probléma: a két állam polgárait a másik államban megillető jogok kölcsönös megállapítása körül. Remélhetőnek látszik, hogy a múlt évben kötött ideiglenes egyezményt nemsokára részletes végleges megegyezés fogja felváltani. Ezzel kapcsolatban valószínűleg megoldódik az olaszok részéről a Tripolisz-tuniszi határon kívánt kiigazítás kérdése is. A két legnehezebb pont, amelynél a megegyezés mindkét részről nagy rugalmasságot, esetleg áldozatkészséget fog követelni: a Tuniszban több generáció óta lakó olaszok állampolgárságának, illetve olaszága fenntartásának igen kényes problémája, a másik pedig a két állam között a Középtengeren lassanként kifejlődő flotta-verseny. Ez az a kérdés, ahol Nagy-Britannia, mint a legerősebb tengeri nagyhatalom a Mediterránban, ha mindkét fél bizalmát bírja, komoly és eredményes közvetítő szerepet játszhat.

A LESZERELÉSI KONFERENCIÁT ELŐKÉSZÍTŐ BIZOTTSÁG most következő hatodik ülészaka még az eddigieknél is meddőbbnek ígérkezik. Az angol kormány helyzete két hónappal az általános választások előtt nem engedi meg, hogy bármilyen pozitív kötelezettséget vállalhasson, tehát ez egymagában is kizárja, hogy a tárgyalások a kontroverz pontok felett megegyezésre vezethessenek. A diszkussziók tárgya így a napirenden lévő két kérdés lesz: Németország javaslata a katonai információk kölcsönös kötelező kicserélésére vonatkozólag a népszövetségi Egyezségokmány 8. cikkének hatodik bekezdése alapján és az oroszok javaslata, amely a fokozatos leszerelés rögtöni megkezdését követeli. Ez a vita elméleti szempontból egészen érdekes lehet, de gyakorlatilag nem produkálhat semmit, legfeljebb annak a nyilvánvaló bizonyítékát, hogy azok a hatalmak, amelyek ma gondosan fel vannak fegyverkezve és alaposan folytatják a fegyverkezési versenyt, a leszerelés' kérdését nem veszik komolyan és belátható időn belül nem fognak eleget tenni a békeszerződésben eziránt magukra vállalt kötelezettségeknek.

Amerika szerepe e kérdésben, mely megfelelő politikai vezetéssel, döntő súlyú lehetne, egyelőre teljesen passzív. Álláspontját majdnem egyedül a Britbirodalomhoz való viszonya befolyásolja és itt tudvalevőleg az Egyesült-Államok a nyers paritást keresi, amit az öt kontinensen szétszórt hatalmú Britbirodalom nem akar koncedálni. A két birodalom közötti csendes versengés ma még kétségtelenül embrionális állapotban van. Az amerikai vizek közelében alkoholcsempészet gyanúja következtében elszűlyesztett kanadai szállítógyőzős, az „Fm Alone“ esete, amely úgy látszik a partvédő őrség durva túlbuzgóságának vált az áldozatává, azt mutatja, hogy a viszályoknak elég nagy lehetőségei forognak fenn a világ két legnagyobb birodalma között. Puskaporral telt levegőben egy ilyen incidens teljesen elegendő okot adhat bármelyik kormánynak a háború megkezdésére. De ma még mindkét államban azok az elemek erősebbek és erősödnek, amelyek a kölcsönös barátságot igyekeznek ápolni és komoly meggyőződéssel akarják a béke politikáját követni. Ezt az elhatározást jelképezi a tengeren túl Dawes tábornoknak, az Egyesült-Államok volt alelnökének kinevezése londoni nagykövetté. A róla elnevezett jóvátételi terv egyik megalkotójának lesz tehát az a feladata, hogy a Hoover-kormány békés politikáját képviselje a St. James udvarnál és az Egyesült-Államok népe fiatalos és hevülő akcióinak olyan magyarázatát adja, amely a Britbirodalom közvéleményét megnyugtassa, a helyett, hogy provokálná.

Washington békés és Európához közeledni akaró politikájának egy további jelét azáltal adta, hogy úgy látszik hajlandó a hágai nemzetközi Állandó Bíróságba belépni. Az Egyesült-Államok képviselője, az agg Elihu Root, volt államtitkár, részt vett a Népszövetség egy speciális jogi bizottságának ülésén, annak a konvenció-tervezetnek a kidolgozásán, amely az Egyesült-Államok szenátusának a hágai bíróságba történendő belépéséhez fűzött fenntartásait volt hivatva a tagállamok jogi és elvi álláspontjával összeegyeztetni és formába önteni. Találtak is egy formulát, amely úgy látszik megfelel Amerika igényeinek és amelyet a tagállamok is elfogadhatnak a nélkül, hogy a magának mindig és minden tekintetben antidemokratikus privilegizált helyet kívánó Egyesült-Államokkal szemben jogilag inferiális helyzetbe kerülnének. Ha az őszi Közgyűlés ezt a tervezetet elfogadja, akkor van remény arra, hogy a Szenátus is ratifikálja és ha Amerika Hágában megjelenik, ezzel nagy lépéssel jött közelebb gondolatban és tettben nemcsak Európához, de, ami talán még fontosabb, a Népszövetséghez is.

Hogy Európához közeledni akar és talán ki is akarja venni a részét az európai politikai és gazdasági krízis egyes terheiből is, azt nyilvánvalóan mutatja az az el nem lankadó, komoly törekvés, amellyel az amerikai dele-

gátusok és környezetük a jóvátételt tervezet újjáalakításában immár két hónap óta részt vesznek Párizsban. Az előkészítő munka után, mely hat hetet vett igénybe, — ezalatt a bizottság tudvalevőleg a Németország által fizetendő összegek tőkésítésének és mozgósításának, az évenkénti fizetések átutalásának, ezek garantálásának és ellenőrzésének problémájával foglalkozott, — most kerültek a tárgyalások kritikus utolsó fázisukba. Most van szó a volt szövetségesek követeléseinek végösszegének megállapításáról és arról, hogy azokat egyrészt az Amerikával szemben fennálló szövetséges tartozásokkal, másrészt Németország tényleges teljesítőképességével összhangba hozzák. Nehéz belső küzdelem után, úgy látszik, a „szövetségesek“ létrehozta egy megegyezést, amelyben valamicskével leszállították eredeti követeléseiket. A külső benyomás az, hogy egyrészt a Szakértő Bizottság amerikai elnöke, Owen Young, nem ért teljesen egyet a patikaszámlák emez összeadásával és hogy másrészt a fizetési tervezet még elviselhetetlen terheket akar Németországra róni, fenntartva azt a lehetőséget is, hogy Németország fizetéseit még további 58 évig folyjanak. Két generációt akarnak tehát még pénzügyi rabszolgaságra ítélni, míg német részről igyekeznek egyrészt az annuitások összegét korlátozni, másrészt a törlesztési éveket harminchétre redukálni. Az a mérséklő szerep, amelyet az Egyesült-Államok képviselői eddig is játszottak — bár Amerika követeléseiből egy leheletnyit sem engedtek, amiért francia részről sok, sőt kíméletlen támadás is érte Őket — még ébrentartja bennünk azt a reményt, hogy a két fél ajánlatai között az ott tatóngó nagy ür dacára (a szövetségesek 39 milHárdot követelnek, Schacht 26-ot ajánl meg) — nem engedhetik meg ennek a konferenciának eredmény nélküli Összeomlását. A tervezett reparációs bank ugyan előreláthatóan nem fog létre jönni, mert Amerika bankárjai ebben veszélyes konkurrenset láttak, amely különösen a világ aranykincsének kezelésében és ellenőrzésében az amerikai piac számára veszélyessé válhatnék. Ha azonban a szövetségeseknek túlmagasra célzó igényeit mégis sikerülne Németország teljesítőképességével összhangba hozni, amitől ma a tárgyalások még messze vannak, akkor viszont létre fog jönni az az ellenőrző intézet, amely a berlini reparációs ügynökség szerves folytatásaként, a clearing szerepét fogja játszani s a német valuta számára veszélyes átutalás körül fog a birodalomnak segítségére lenni.

Franciaországban Foch marsall halála a háborús reminiscenciák újra-éledését jelentette. Ezt a minden ízében nagy katonát és emberileg is az átlagon felül emelkedő egyéniséget hódolattal gyászolta nemcsak a francia hadsereg és a francia nép, hanem a szövetségesek is: hiszen benne még az ellenfelek is minden idők egyik legnagyobb katonáját tisztelték. A francia gloire e bajnoka az Invalides kupolája alatt méltó helyet talált Turenne és Napoleon mellett. Még francia kegyelet, francia fantázia és francia művészi érzés sem kívánhatnak méltóbb nyugvóhelyet az ország megmentőjének.

Poincaré a kongregációk egy részét újból jogaikba visszahelyező törvénnyel ismét teljes győzelmet aratott a radikális hangulatokkal telt, de neki mégis szinte ijedt deferendával hódoló kamarában. A póthitelekről szóló törvényjavaslat hét szerzetes és két apácarendet helyezett vissza előbbeni jogaiba s biztosított nekik mind az anyaköztársaság, mind a kolóniák, de még idegen, tengerentúli államok területén is lényeges pénzügyi támogatást. Ezek a kongregációk a francia nyelvért és a francia kultúráért éppen annyit áldoznak és tesznek, mint a vallás terjesztéséért: illet, hogy a Harmadik Köztársaság ma, amikor konszolidálva nem kell aggódnia az Egyház hatalmától, amely harminc év előtt még a monarchists restauráció szolgálatában látszott állani, meghajtsa az elismerés zászlaját ezek előtt a francia rendek és tiszteletreméltó munkájuk előtt.

Németországnak sikerült megúsznia a kormányválságot: a nagy koalíció, amit a tavalyi választások óta állandóan meg szeretnének alakítani, nem jött ugyan létre, de sikerült a centrum passzív támogatását annyiban *aktív*á átalakítani, hogy a párt megszavazza a költségvetést és három legjelentékenyebb tagjával belép a kabinetbe. Dr. von Guérard birodalmi igazságügy-miniszter lett, dr. Stegerwald, a centropárt elnöke, munkaügyi miniszter és Wirth volt kancellár a megszállott területek minisztere. De ha válság nincs is, teljes megoldás és parlamenti kormányzás sincs. A kormány még mindig ad hoc többségekből és abból él, hogy a baloldali koalíciót senki meg nem meri buktatni. A hétszázmillió márkán túl emelkedő költségvetési deficitet pártközi értekezleten körülbelül háromszázmillióra redukálták, sőt még megvan annak is a lehetősége, hogy további csökkentéseket érjenek el, természetesen nem a nélkül, hogy a budget kiadási részében a birodalomra valóban fontos tételeket ne töröltek volna. Ez a majdnem újnak nevezhető költségvetés tehát a centrum szavazatával keresztül fog menni a leg-erősebb kormányzópart, a szociáldemokraták szavazata ellen, akik a páncélos cirkáló építési költségeit elvből nem szavazzák meg: így kormányoznak Németországban, esetről-esetre foltozván meg a kormányzás törött fazekát. Egy nagy nép nagy erőfeszítése és törekvései, tülekedő pártokban, kis emberekben és kis gondolatokban nyilvánulnak meg ugyanakkor, amikor a birodalom jövő sorsának legfontosabb problémájáról döntenek Párizsban, bár az ő képviselői részvételével, de gyenge belső helyzetének kihasználásával.

A SEIPEL KANCELLÁR meglepetésszerű lemondásával akuttá vált osztrák válság úgy látszik megoldásához közeledik. A nemes öreg államférfi meghozta személyének áldozatát, hogy példát mutasson az önzetlenségből és sikerüljön azt a konszolidációs politikai programot, amelyet az ő tevékenysége készített elő, ugyanabban a politikai keretben, de más személy vezetése alatt tető alá hozni. Valószínűnek látszik, hogy a keresztényszocialisták, nagynémetek és az agráriusok koalíciója megint létre fog jönni. A lakások felszabadításának kérdésében megegyezés jött létre a szocialistákkal, akik az 1927 júliusi forradalmat leverő kancellár személyének kiküszöbölése után tényleg sokkal engedékenyebbek mutatkoztak a koalált pártokkal szemben. Az auspíciumok s az eddigi tárgyalások azt mutatják, hogy az új kormánynak talán meg lesz a módja arra is, hogy az új Ausztriát legveszedelmesebb betegségétől, a felfegyverzett párhadseregektől is megszabadítsa. Minden jó szomszédnak csak kívánnia lehet, hogy a kicsire s majdnem életképtelenné nyesett Ausztria megmeneküljön a teljes bolsevizálódás fenyegető veszélyétől, amelybe a bécsi szocialisták mindig céltudatosabban taszítják.

Lengyelország egy gyorsan lebonyolított krízisnek volt a színtere: Bartel miniszterelnök, aki mindinkább elvesztette hadügyminiszterének — Pilsudszki marsallnak — bizalmát, belátta, hogy ebben a bizonytalan helyzetben, amelyben sem a többség, sem a hatalom bizalmának nem letéteményese, nem kormányozhat tovább. Pilsudszki legjobban azt vette tőle rossz néven, hogy eltúrte Czechovicz pénzügyminiszternek, a marsall bizalmas emberének, vád alá helyezését a költségvetés olyan átlépéséért, amelyért az egész kormánynak szolidárisán felelnie kellett volna. Hogy e fölötti haragjának megfelelően is kifejezést adjon, a tábornagy egy hatásos szövegű cikkben, mely erőteljes és népies kifejezésekkel volt telve, mondta meg a véleményét a lengyel parlamentről és tagjairól s ezt a legjobb akarattal sem lehet hízélgőnek nevezni. Közölte, hogyha egészséges lett volna s nem érezte volna már magát féllábbal a sírban, sajátkezűleg verte volna szét azt a testületet, amely nem méltó arra, hogy a lengyel népet képviselje és

amely a nemzet egy hűséges szolgáját azért helyezte vád alá, mert a kötelességét teljesítette. A tábornagy felgyógyulásának örvendetes jele tehát, hogy egy közeli hívének, Svitalszki, volt közoktatási miniszternek adatott megbízást kabinetalakításra, aki úgy látszik arra van hivatva, hogy a Sejmmel, de ha kell a Sejm ellen is, keresztül vigye az alkotmány reformját. Ez a Pilsudszki tervezte új alkotmány az elnököt messzemenő hatalommal ruházta fel és különösen a renitens parlamenttel szemben feloszlatási jogot adván, biztosítja neki a nyugodt kormányzás lehetőségét. Lehet, hogy a Sejm meg fog ijedni a marsall eltökélt akaratától és meg fogja szavazni a reformot, de lehet, hogy a marsall oktrojja fogja az alkotmányt megváltoztatni, vagy kísérletet fog tenni arra, hogy új választással neki szolgálatkész többséget hozzon be a parlamentbe. De akármi is a terve Pilsudszkinak, kétségtelen, hogy ma megvan a hatalma és tekintélye, hogy akaratának érvényt is szerezzen.

KUMANUDI ideiglenes jugoszláv külügyminiszter és Karapanosz görög külügyminiszter március 27-én Belgrádban írták alá a hosszadalmas tárgyalások után tető alá hozott barátsági, békéltető és döntőbíráskodási szerződést. Megelőzte ezt a szalonikii egyezmény megkötése Genf ben, amely a Jugoszláviának Szaloniki kikötőben és a délszláv határtól Szalonikiig vezető vasútvonalon biztosítandó jogokat állapította meg. Ez az egyezmény kiterjed a vasúti szolgálatra, a postaforgalomra, a szarvasmarha és sertésre vonatkozó állategészségügyi intézkedésekre és végül a hatóságok s a rendőrség működésére is. Nem volt könnyű a technikai kérdésekben sem megállapodásra jutni és így még kényesebb feladat volt a döntőbírói egyezmény megkötése, minthogy a szalonikii szabadkikötő és a szalonikii vasúttal kapcsolatban igen könnyen merülhetnek fel területi viták is. Míg minden jogi kérdést a hágai állandó bírósághoz utasítottak, addig a többi kérdések elintézésére öttagú permanens bizottságban állapodtak meg, csak, ha ez nem tudna dönteni, viszik a kérdést a Népszövetség vagy, ha mindkét fél beleegyezik, „valamely más, külön az adott esetre összeállított döntőbírói bíróság elé”. Mennél nehezebb volt a Zsifkovics és a Venizelosz kormányoknak a meg egyezési formulát megtalálni, annál jelentősebbnek kell tekintenünk a szerződéskötés tényét a balkáni egyensúly s a Balkán belső békéje szempontjából.

Bár a görög-olasz barátsági szerződés, melyet Venizelosz és Mussolini tavaly ősszel kötöttek Rómában, elegendő biztosítékot nyújt arra, hogy Görögország nem fog politikai extraturokba kezdeni Szerbiával, mégis a Balkán két centrálisán fekvő államának megegyezése, amely kizárja közöttük a konfliktust — legalább is a szerződés öt éves tartamára — önkénytelenül hatással van a két másik határos balkán-állam politikai helyzetére: Bulgáriára és Albániára is. Így Bulgáriában határozottan gyanakvással is kísérték ezt a közeledést, amely nyomon követte a bár egyes alárendelt jelentőségű határforgalmi kérdésben sikeresen végződő, de a legfontosabbakban megegyezésre nem jutó piroti szerb-bolgár konferenciát. A bolgárok barátságos magatartása a szerbek irányában tehát igen sovány eredménnyel járt, aminek önként értendő következménye azután az, hogy Szófia növekvő bizalommal tekint Róma felé, ahonnan az utóbbi időben a politikai érdekszolidaritás több barátságos jelét kapta.

A bolgárok komolyan sajnálhatják, hogy a szófiai exarcha intranszigienciája miatt nem jöhetett létre a rég tervezett házasság Boris király és Giovanna olasz hercegnő között. A Szentszék a Quirinál kérésére elment már odáig, hogy beleegyezett az ortodox szertartású házasságba s abba, hogy a trónörökös görögkeleti vallásban neveltesse. A bolgár egyház feje ezek után

azt kívánta, hogy a leendő királyné is népe vallását kövesse: ez túlment a Vatikán által teljesíthető követeléseken. Minden jel arra vall, hogy ezek voltak az érdekes házassági terv meghiúsulásának főokai.

NYUGTALANÍTÓ és belső forrongásokat eláruló képet adnak az Indiából az utóbbi hetek folyamán érkezett hírek. A Westminster parlament által kiküldött „Simon-commission“ most végezte be második, hat hónapon át tartó látogatását. Bejárta az egész nagy keleti birodalmat s igen értékes anyaggal tér vissza Londonba, hogy azt megfelelően feldolgozza és ősszel India delegátusaival újból megbeszélés alá vegye a tapasztalataiból leszűrt javaslatokat. A bizottság minden önkormányzati képvisellel érintkezésben volt és minden olyan testületnek a véleményét meghallgatta, amelynek a legcsekélyebb mértékben reprezentatív jellege van. Útját sok manifesztáció, kellemetlen és ellenséges tüntetés kísérte, de ez komoly jelleget tulajdonképpen csak egy alkalommal, a legutóbb a delhii parlamentben lefolyt bombamerénylet alkalmából öltött, amikor Sir John Simon — a bizottság elnöke — a karzaton szintén jelen volt. A merényletnek nem volt súlyos következménye, azonban megmutatta, milyen erővel dolgozik a vörös agitáció Indiában a brit uralom ellen. Az angolok politikai bölcsesége súlyosan próbára van téve: tapintat, türelem és erő kell ahhoz, hogy ezzel a növekvő válsaggal meg tudjanak birkózni. Ezért nemcsak India, hanem az egész Birodalom közvéleménye érdeklődve várja a Simon-bizottság tanácskozásai eredményeként a Westminster parlament elé terjesztendő törvényjavaslatot, amely hivatva lesz arra, hogy az oly komplikált összetételű Indiának új alkotmányt adjon.

KÍNA új, Nankingban székelő kormánya nagyon lassan halad a belső béke helyreállításának útján. Hiszen a Kuo-Min-Tang kormányának hatalma alig terjed egy keskeny parti sávon túl, amely tulajdonképpen Nanking környékén kezdődik és északra egészen a mandzsu határig terjed — kivéve természetesen a Shantung félszigetet, amelyen ma még japán csapatok táboroznak. Az ország belsejében a regenerálódás és az újjászervezés még nem haladt előre és a Tu-chunok (helyi diktátorok) állandó lázadásait és küzdelmeit a nankingi uralomnak nem sikerült megszüntetni. Nankingtól dél felé pedig már sokkal bizonytalanabb a „mintakormány“ hatalmi pozíciója, hiszen , a hatalom egy része itt a nankingiakkal újrat húzó kantornak kezében van. A Kuo-Min-Tang hatalmát kétségtelenül megerősítette legutóbb a renitens hankauiak ellen vezetett büntető expedíció, amelyben Csian-Kai-Sek döntő győzelmet aratott. Hihető, hogy ez a többi bizonytalan vagy saját kezére dolgozó lázadóval szemben is meg fogja a központi kormány hatalmát erősíteni. Politikailag, illetve külpolitikailag pedig lényegesen emelte Nanking presztízsét a legutóbb Japánnal létrejött megegyezés, amellyel a tavalyi ci-nan-fui véres incidenseket végérvényesen elintézték. Japán április 18-án kezdi meg Shantungot megszálló csapatainak összpontosítását, április 24-től kezdve pedig az egész félsziget kiürítését. Ha ez befejeződik, akkor idegen katona nem lesz többé a kínai birodalom területén. Kétségtelen, hogy Európának és Amerikának, tehát a nyugati fehér civilizációnak érdeke, hogy az óriási Mennyei Birodalomban a kormány, egy kormány, tekintélye helyreálljon s ennek segítségével létrejöjjön a belső rend, amely legbiztosabb alapja a gazdasági fejlődésnek s a kereskedelemnek. És ezen alapszik nemcsak a 400 millió kínainak, hanem a pár ezer fehérnek jóléte és jövője is, akik a birodalom különböző városaiban a mi civilizációnkat képviselik.

MAI LÍRÁNK

— Beszámoló a háború utáni magyar líráról —

AZ 1918 év kétségtelenül fordulópontot jelent lírai költészetünk történetében, akárcsak az egész történelmi élet folyásában; de különös tény, hogy ennek a megújulásnak alig voltak előjelei, szinte sejteni sem lehetett. A háború befejezéséig a modernség uralkodott a magyar lírán; az általános fejlődésnek azon a vonalán terjedt szét, melyet Verlaine, Mallarmé, Dehmel, Detlev von Liliencron, Rilke s a többieknek a realista korszellemből kifejtett s történetileg szabatosan definiálható költészete teremtett meg a külföldön. Az impresszív analízisből, mint alsó közös magból fejlődött ki ez a korszerű líra, melyben a kor anyagszerű, naturális törekvései kapják meg végső lírai kielégülésüket. Az anyag, a test szubjektíválódik s lényegül át benne költésszé az impresszív nyugtalanság, a végtelenné finomodott érzékelés lombikjain keresztül. Ady, a modernség hőse és áldozata, saját fejlődése útján túljutott ezen a teljes lírai szubjektivitáson, melytől eleinte a megváltó és tökéletes felszabadulást várták a líra művelői, holott az csak egy adottságnak, egy korszaknak végső, elámyalt kifejelete volt.

Igaz, nálunk újság volt a lírai szubjektum különválása a közösségek, a természet s egy etikai világtrend kötelékeitől; a lírai költő felszabadultan tobzódott önmaga korlátlan birtokában s nem vette észre élete csonkaságát. Az önmagára korlátozott lírai szubjektumnak természetes cselekvésvágya minálunk — ha megszólalt — a régi, klasszikus ideálok szolgálatában találta meg hivatását (konzervatív szellemű, vallásos líra) s a kor parancsának csak annyiban engedett, hogy modernné ötvözte megszólalása hangját, formáit. Az az újszerű idealizmus, vagy teljesebb, szociálisabb lírai kitágulás, mely a külföldön egész iskolákat teremtett meg egy-egy Stefan George, Claudel, Péguy vagy a módszeres újítók költészetének hatása alatt, nálunk nem jutott az irodalmi élet felszínére 1918-ig. Egyedül Kassák iskolájának tapogatózó kísérletei képviselték az újabb, antimodern nyugtalanságot, ám ez is tételes, inkább elvi költészet volt, mely fejlődése csúcán mintegy belemerevedett módszere favázába. A háború katasztrófájakor azonban addig sejtelmetlenül alvó csirák bukkantak ki a föld alól, szinte egycsapásra s egész „garnitúrákban“ sorakoztak szemünk elé az új költői típusok. Költészetük tartalomanyagának, kifejezésmódjának kialakulásában bizonyára a külföldi úttörők készenálló mintái is nem csekély segítségül szolgáltak, de a szakítás rögtönös volt és minden vonalon végbement.

Bizonyára a háborúban megtépzott ember reakciója volt ez, egy erőszakos cselekvésekben megroncsolt koré, mely elsősorban a költőt ragadta ki szerelmesen dédelgetett, önző magányából s kíméletlen kézzel vetette a közös sors sodrába, a többi szenvedő ember közé. A szenvedés negatív hatása: a gyűlölködő, a romboló reakció felhangzása (forradalmár líra) csak rövid ideig tartott, elnyomta a megújulásnak ösztönszerű ideális vágya, egy új érzelmi mozgalom, mely a legközelebb s legegyszerűbb határok közt kereste eszményét: a szubjektív ént kollektívvé igyekezett tágitani. Ez a szép, de túlságosan simplex programra egyszerre uralkodóvá

lett a lírán s a reakció erejénél fogva az ellenkező végletbe csapott át. A lírai szubjektum tétova bolyongását elméleti programmok kalitkájába zárta, az esztézés önző gyönyörét mohó sietséggel számúzta az objektív erkölcsi parancs kizárólagos tiszteletében, s a forma teljes felbontásával az individuális érzelmi elemet szónokivá vagy megfoghatatlanná hígította. A formakultuszba hanyatlott modem lírikus lélek milliónyi árnyalatának helyébe egyetlen szintétikus lelket iktatott: kívülről, s így teljesen líraellenes modorban, igyekezett megszabni a költészet mozgásának módját és határait. A túlságos egyszerűsítés végül is a fölösleges és jelentéktelen sokféleségbe vezetett: egyetlen program nem elégíthette ki a még oly teoretikus hajlamú költőket sem s az élet sokszerűségének nyomása alatt végenélkül szaporodni kezdtek a programok. Új nevek szökkentek fel világszerte, gyakran kétes-fényű csillagként, hosszú üstökös farkat vonva maguk után, mely mind egy-egyizmusra végződött. Már ma is, a tizedik esztendő végén, szükségtelen felsorolni ezeket az iskolákat: az élet egészét óhajtván mozgásukba foglalni, szükségképpen messze távolodtak az érzelmi realitástól s egy-egy szélesebb jelenségnek, törvénynek vagy életszeletnek megérzőkéségig jutottak legfeljebb.

Merev és paradox epikai líra áll előttünk e pár esztendő tömegtermésében. De a programok hamar szétfoszlottak, magukkal szippantva a költőket, akiknek ők adtak mondanivalót. A program nélkül maradt egyéniségeknek ekkor kellett megmutatniok, hogy valóban azok s hogy hol rejlik tehetőségüknek igazi arca. Ekkor derült ki. Kassák Lajosról, hogy program és tételesség híján ő sem lírikus valójában, hanem ama természetes erejű elbeszélők közé tartozik, akiket alapos irodalombiológiai okoknál fogva „polgári“ hóknak neveztek el még Zola idejében. Ha már elvszerű újtásról van szó, sokkal közelebb érezzük magunkhoz Raith Tivadarnak a formák helyett a lényegre érintő programját, mert — habár rövid működését ma szeretik lekicsinyelni — mégis ő volt az első nálunk, aki szembe szállt a modem esztézissel, világosan szövegezve meg az aktuális erkölcsi parancsot, s ha önmagában nem is alkotta meg az új költő időbíró típusát, elvben először ő tette meg a szükséges újtó lépést.

Általában a módszeresen újtó költőknek csupán a kor egy pillanata: az indulás perce adja meg minden jelentőségét. Az igazi, a fejlődésképes gazdagodás most is, mint mindig az egyéni produkcióban van letéve. Az előző modem korszak után itt először mélyebbedést kell keresnünk. Akár humánus, szociális vagy kollektív néven nevezzük az új mozzanatot, veleje mindenképp egy etikai megmozdulás, ráébredés marad, mely az igazi, széles emberi határokkal bíró és fölismerésre vágyódó egyéniségeknél még föléje is emelkedik e momentumoknak: a lélek ideális vidékeire hatol el. Nemcsak az emberiséggel érez immár közösséget a költő, hanem azokkal az eszmékkel is, amelyeket az egyén s a társadalom a legmagasabb célokul tűz ki maga elé. Ideális lény igyekszik lenni, az univerzum alkotórésze, melyből született; megőrzi nagyszerű származásának hozományait, de egyúttal emberi voltát is. Egyéni ihlete ideális sugalmakkal keveredik s tehetsége szuggesztív erejétől függ, mily mértékben tudja közölni a közönséggel, mennyiben beszél helyette, azaz mennyire „kollektív“, „kozmosz“, „ezoterikus“ stb. tartalmú költő. Ma, ideális meghatározással, a magasabb s az alacsonyabb lét küzd a kifejeződésért a lírikus egyetlen személyi életérzésében.

Vagyis a líra a válság fordulatain túl ismét elérkezett igazi termőföldjéhez: a költői egyéniséghez, akit nem a program, nem a választott kánon, nem a puszta natúra vagy az elfinomodott benyomások passzív ringása ihlet, hanem az élet egész szintétikus, ideális összetettségének megérzése. A kor lírai atmoszférája új összetételű s a lélekzés kényszerével diktálja

rá magát azokra az egyéniségekre is, akik az előző idők levegőjében serdültek fel s a fejlődés lehetőségét nem akarják maguktól elhárítani.

Már maga Ady sem nyugodhatott meg szubjektív lírizmusának végső fokán: Istenhez menekült a romantikus szimbolizmus s a hanyatló modernség útvesztőjéből; az ő megoldása természetesen csak személyi volt, saját Istenét kereste fel, nem koráét, amelyből menekülnie kellett. Babits hosszú és nyugtalan fejlődése már teljesen ide vezetett: a szintétikus világerzéshez, melyben a kép s a forma csak kifejező eszközzé válik; a benyomások a feszült és gazdag érzékelés, a szenzációvágy helyett egy mélyebb réteget bolygatnak meg: a törvénytudatot, az élet gyökérvilágának megértését (Sziget és tenger). Babits háború utáni lírája, a mellett, hogy korszerű, egyúttal azt is mutatja, hogy egyéni fejlődése megállapodott, biztos és határozott: az eddigi állomások eredményei tovább élnek benne leszűrődött alakjukban s pontosan illeszkednek viszonylagos értékük helyére. Egyetlen meg nem magyarázható eleme a reflexiónak újszerűen puritán megfogalmazása, mely olykor a száraz szürkeségig egyszerűsödik, virágtalan foltot ejtve verseinek szöttezésén. Ez az új állomás teszi oly alkalmassá s jelentőssé összes költeményeinek együttes megjelentetését (Babits Mihály versei, 1903—1928). Kosztolányi a férfikor érettségében, saját vallomása szerint, szívesen hajlik az epikai kifejeződés felé, — ám újabb lírai termése (Meztelenül) szinte cáfolata e szerény vallomásnak. Az ilyen egyrétű továbbfejlődés túlságosan egyszerű volna az ő végtelenül Összetett s mindenütt finoman reagáló egyéniségéhez képest. Mindenesetre észre kell vennünk, hogy ma már nem minden megrezdülését bízva rá a líra formanyelvére s régi sejtelmességének légies ködéből kibontakozva, közvetlen s erőteljes gesztussal állítja eléink a férfit. A tárgyak s az érzések összeütközésének hangjából az élet reális zaja verődik ki, csont roppan s eleven vér lüktet lírája szervezetében. Jelentős fejlődést hoz Harsányi Kálmán háború utáni lírája is (Utolsó felgyúlás). A romantikus és problémákkal küszködő költő végre mintegy lehántja magáról a problémák absztrakt távlatait, melyek közt elhelyezkedett, közelebb férközik saját szenvedő lelkéhez s a modern lírizálás könnyedségével találja meg a megnyugtató akkordokat. Az ideális révbeérkezés biztonsága Juhász Gyula költői érzésvilágát szintén betetőzni látszik (Testamentum). A méla s elvonatkozó szépségkeresés, a magyar tájak lírai átélése végül is a faji lélek, a magyar sors hű kifejezésévé avatja líráját, mély és ihletett szimbólumok sorozatában. Tóth Árpád poszthumusz gyűjteménye (Lélektől-lélekig) tűnődő melanchóliába borultan mutatja az elmúlástól megérintett költőt; megható emberi bánat zsong érzéseinek megereszkedő húrjain s hangja egy igazi művész megtisztult vallomása. Sik Sándor vallásossága tovább mélyül a Sarlós Boldogasszonyban s a kifejezésben eljut a fejlődésképes modern lírikusok természetesen következő újabb állomásához: a klasszicista törekvésekhez; tehetségének és eszközeinek teljes birtokában, nyugodt harmóniával szólal meg, a költői élmény régi mozgalmassága mélyülő és plasztikus tartalomra higgad.

De itt áll előttünk még egy egészen új költőnemzedék is, amelyről beszámolni kockázatos vállalkozás, bár igen érdekes. Új s szokatlan hangok, nagy tarkaság, mely magára kényszeríti a figyelmet, — de vájjon e sokszínű cserjésből mennyi fog igazi fává nevedezni, s vájjon az újszerű érdekesség nem ragadja-e túlmesszire a figyelmes szemlélőt, befolyásolván őt az állandó értékek kiválasztásában? Örvendetes, hogy a sereg zömére mindaz áll, amit főntebb elmondottunk: a gyökeres szakítás a modernséggel. Ezt már maga a megváltozott korlelkület is magával hozza: az ifjak ebben nőttek fel, ezt percipiálják, igen jellemző tudatossággal, mely sokszor a végletes, vagy a külsőleges elemek hangsúlyozásában domborodik ki (géplíra, utcanyelv,

formátlan kifejezés: a technika uralma s a napi élet kaotikussága lírává erőltetve). Az új kor teljes értékre törekvő költőjét azonban a külsőségek csak futólag érintik; lírájának legnagyobb ténye, hogy kibontakozik a túl-analizált magányosságból, belekavarodik az életbe, frissebb szemet nyit a természetre, keresi a történelmi pillanat, a szociális helyzet értelmét — kiki temperamentuma, lelkisége szerint — s keresi mind ennek emberi, erkölcsi és művészi konzekvenciáit.

Erdély költőit a történelmi válság érintette legmélyebben, tragikus helyzetüknek természetes hatásaképpen. Ez az inspiráció szükségszerűen szétáradt a szomszédos szélesebb és mélyebb szférákba is: ők hirdető költökké váltak. Típusuk Reményik Sándor, akinél az ihlet kiváltképpen ideális fogantatású: erkölcsi életigenlés, mely a pesszimizmus és az optimizmus érzelmi hangulatain túl, a világrend örökigazságú értelmét éli át. E költői életnek célja a megtisztító, a megértető szenvedés s eredménye a fölemelő igazság tiszta képe, mely a legzavartabb sorsfordulatokat is végső harmóniába egyesíti. Lírája így egy lelki magig lehántott, erősen gondolati költészet, mely áttetsző fényekbe burkolózik s éteri sugarakkal verődik át a tárgyakon. Súlyos, bibliai zsoltárai, melyekben fellépésekor a magyar sors tragikumát szólaltatta meg próféta hangokon, egy önzetlen feladat elvállalásának szülőitei; igazi egyénisége nem ezen a lírai tájon otthonos. Általában az erdélyiekre nagyobb erőszakolás nélkül általánosítható az ideális költői hajlamosság. Ez vonja őket a természet örökéletű képeihez is, akár a szelíd elégia bánatával, mint Áprily Lajost, akár a harmatos természetsodólat naív örömeivel, mint Bartalis Jánost, vagy ősi törvények, elemi erők férfias, rokonlelkű átélésén keresztül, mint Tompa Lászlót.

Mécs Lászlónál, a felvidéki papköltőnél, az erkölcsi és történelmi idealizmus szociális megérzéseiddel is keveredik s lírai szemléletének a vallás adja meg optimisztikus, meleg és színes szárnyalású felhangzását. Új hang az övé is, a modern lírizmustól tanult könnyedséggel oltja poézisébe az életet szépítő s az embert javító tanításának szépségeit; napfény, tarka nyár, piros szívű szeretet, mely mosolyogva buzdít a fájdalom elviselésére; ez az 6 költői világa. Realisztikusabb és keményebb idealizmus a Szabó Lőrincé, követelő és komor, mint a nagyváros élete. Szabó a szociális és lelki válságot a nagyvárosban éli, látja, ahol közelebbek és erőszakosabbak a képek, jelentőségük rögtön előtölul s izgatott feszültséget hoz magával. Nyomor, betegség, öngyilkosság, szénmizéria, a cseperedő kisgyermek sorsa; e szomorú mottók tucatjai olykor szinte felsikoltanak hevesen remegő költeményeiben; komoly megindultság ég bennük, mintha gyárkorszakunk nagy kohóinak láthatatlan izzását éreznék. A népi melódiához tér vissza Erdélyi József, de sokkalta többet ad a pusztán idilli érzésjátéknál s megkapóan rokonszenves technikátlansággal tud elmélyedni a népi lélek mitikus rétegeiben; játszó és közvetlen hangja mesterkéeltség nélkül fedi fel költői világérzését, bár hajlik a könnyen szerzett témák túlbecsülésére is. Szervesen a magyar földből nőtt egyéniség az újonnan feltűnt Illyés Gyula, akinek költészetében minden népieskedésre, folklórera vagy népi ritmikára való törekvés nélkül a faji, sőt parasztiélek különös erejű megszólalásait szemlélhetjük. Marconnay Tibor éles eleven-ségű lírája nem érez idegenséget életünk egyetlen problematív jelenségével szemben sem, de sziporkázó frissességű impresszionizmusa leghívebben a természet életében találja fel önmagát.

Ebben a pár példában, minden értékelő szándék nélkül, napjaink lírájának csak legérdekesebb, pregnáns árnyalatait igyekeztünk felvázolni. E sokféle s tarka szín pezsgő eleven-ségre vall a líra életében, — a bágyadtság, a dekadenciának alig pár jelét találhatjuk s ezek képviselőit máris mintegy félreállította az irodalmi köztudat. Az értékeket az itt felsoroltak és társaik

közt kell keresnünk; ahány költő, annyi újszerű impulzus a kifejezésben; mindvégig egyéni költészetek sora s mégis megvan bennük a korrall, a közönség életével való társulásnak s a valamiféle mélyebb életeszményre való törekvésnek tendenciája. Legalább is ez a legmaradandóbb benyomás, melyet a jóakarató szemlélődő napjaink lírájáról önkéntelenül megszerez. Szerencsés volna, ha az idő, a további fejlődés csakugyan igazolná optimizmusát.

VÁRKONYI NÁNDOR

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben. — írógépen irt cikketeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikketeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzőt jogát a Magyar Szemle megszerezte.

A FALUVEZETŐ

A MAGYAR FALU mai közléte nagyon tarka képet mutat. A kép alkatelemei ugyan nem újak, mert bárhol, bármelyik agrárállamban feltalálhatók, színbeli eltérései azonban mégis szembeötlők. Az eltérések oka — nézetem szerint — hazánk közigazgatásbeli fejlődési irányában keresendő, mely viszont a lakosság agrárjogbeli eredete szerint mutat nagy fejlődést, vagy még egészében nem pótolta hiányokat.

Hazánk falvai agrárjogbeli eredetük szerint évszázadok óta szabad nemes, vagy csak 80 év óta szabaddá vált jobbágy községek, az iparosok alkotta városokról, vagy ilyen eredetet kimutató, városokból visszafejlődött községektől nem beszélve. Falvaink között a falufejllesztés tekintetében tapasztalható eltéréseket éppen a falvak eredetével: a lakosság átörökölt hajlamai közötti természetes különbségekkel tudjuk megmagyarázni. Nem várhatunk a majdnem ezeréves jobbágyivadéktól olyan falufejllesztési érzéket, non kereshetünk nála olyan kultúrabeli szükségleti igényeket, mint a szabad évszázados bocskoros nemes falvak lakóinál. Munkája, környezete, életkörülményei, mindkét eredetű lakosságunknak egyformák, sorsuk is egy: a mezőgazdálkodás, küszködés az általa nem érzékelhető agrárválsággal, küzdelem a természet elemeivel, remegés a jégfelhőtől, állandó birkózás terményei állati és növényi kártevőivel, mégis — kultúrabeli igényei nagyon különbözők. Ami az egyik faluban természetes követelmény, például a villamosítás, azt a másik falu elveti azzal, hogy nincs rá sem pénz, sem szükség!

A nemes eredetű falu mezőgazdálkodása rendszerint jobb, földjei is jobbak, a többtermelésre haladottabb gondolkozásán kívül az a körülmény is predesztinálja, hogy kisebb alakulatokban fordul elő; míg a jobbágyközség nagy lélekszámú, szaporodás tekintetében is előnyösebb statisztikája mellett a jobbágybirtok állandóan aprózódik, mindig több és több lelket kénytelen eltartani, aminek ellensúlyozására a többtermelés terén nagyon sok ma is és a jövőben is a tennivaló.

A falu közéletének szellemére a falu lakosságának eredete természetesen szintén reányomja bélyegét. Közigazgatásunk, mely a jogász igazgatástól a háború után a közigazgatásra igyekszik áttérni, falusi önkormányzati szerveivel van hivatva a falufejllesztés fedezetét a falu többtermelése útján előteremteni.

Lakosságunknak a közdolgok iránt való érdeklődése mérsékelt, talán a közelmúlt időben lezajlott földreform volt az egyedüli olyan jelenség, amely nagy tömegeket mozdított meg. A törvények, rendeletek, ame-

lyek hozzá, gondolkodásához, életnyilvánulásaihoz közel eső dolgokat rendeznek: érdeklik, ezek kedvelt témái a falusi népművelési előadásoknak, viszont a gazdálkodás megjavítását célzó előadásokat is meghallgatja, azonban elmondott vagy írott igazságokat, ígéreteket nem sokra becsül: csak érzékelhető és előtte ismétlődő dolgoknak hisz, azt is óvatosan követi, a kísérletezéshez alig van érzéke. Ezért volnának nagyjelentőségűek a szaporítandó mintagazdaságok.

Nagyban és egészében ez az alapvonása minden olyan önkormányzati vagy társadalmi testületünknek, melynek kereteit falusi lakosságunk tölti ki.

Falvaink szintjének emelése elméletileg a képviselőtestületek kezébe van letéve. Ezen elsőrendű önkormányzati testületünk volna hivatva a falufejlesztést szolgálni, istápolni, minden ilyen irányú mozgalmat támogatni, ha annak szükségét érzi, megindítani, ha az anyagi feltételek megvannak. Sajnos, a szanálás óta rendelkezési köre szűkre szabott, kezdeményezési köre lehetetlenül korlátozott; érdekeitől távoleső célokra kénytelen adózni a falu, úgyhogy maximált bevételei a saját céljaira való áldozását úgyszólván lehetlenné teszik. Beruházásai nem a szükségesség szempontjából kerülnek felülbírálás alá, hanem a korlátozott fedezet szemszögéből: és az utóbbi szempont a döntő.

Képviselőtestületeink összetétele, különösen mezőgazdálkodó falvainkban, nagyon egynemű, eltekintve az abban hivatalból helyet foglaló tisztviselőtagoktól (az önálló hatáskörű jegyzők, a körorvos); nem változtat ezen a megállapításon az a körülmény sem, hogy a képviselőtestület felerésze a legtöbb adófizető jogán nyerte képviselőtestületi pozícióját, mert különösen jobbágy eredetű községeinkben a virilis jog nem olyan választóvonal, amely szembeötlő lenne. A virilis jogon helyet nyert községi képviselő miben sem különbözik a választott képviselőtestületi tagtól: azonos a gondolkozásmódja, egy a sorsa, egyformák az igényei. Ritka eset az, midőn egyik-másik földhözragadt munkás kívánczik be a semmi javadalommal sem járó képviselőtestületi helyre, kenyérkeresete megakadályozza ezen megbízatással járó teendőinek az ellátásában. A kommún idején, midőn községem is a földművestanács megalakítására kényszerült: a régi képviselőtestületet viriliseivel — egy kivételével — és választott tagjaival a földművestanácsba beválasztotta. Roppant megbotránkozást keltett, midőn az új tag az ülések alatt elmulasztott napszámkeresetének megterítését kérte.

A községi képviselőtestület útján vesz részt a közigazgatásban a falu laikus eleme, ennek a széles önkormányzati jog az egyedüli egészséges alapja. A centralizáló irány és az ebből folyó rendeletgyártás ezt a részvételt lehetlenné teszi, mert a rendeletek tömegében egyrészt az eligazodás lehetetlen, másrészt falvaink kaleidoszkópszerűen váltakozó fekvésbeli, termelési iránybeli adottságaira egyformán jó és haszonnal alkalmazható rendelkezések el sem képzelhetők. Ha mégis fennállanak ilyen rendelkezések, azok a képviselőtestületekből vagy lázadó elégedetlen társaságot termelnek ki, amely minden általa helyesnek ítélt lokális érdekű határozatával a rendelet vagy törvény tiltó szakaszait találja szembeszegezve, vagy akcióképtelen, halódó,

minden iránt közönyös társasággá züllesztí le ezt a különben jobbsorsra érdemes testületet.

A falu közéletének másik része a társadalmi egyesületekben folyik le. Ilyenek a szövetkezetek (hitel-, fogyasztási, állatbiztosító, tej-, villany- stb.), levente- és egyéb sportegyesületek, gazdakör, faluszövetségí fiók, kaszinó, tűzoltóegyesület, műkedvelő- és egyéb önképzőkörök. Falusi lakosságunk bár a társadalmi egyesületeknek nem barátja, ahol és amelynek szükségét érzi és megalakításának eszméje tőle származik: szereti és támogatja. Mindezeknek éltető eleme, hogy a közönség állandóan hasznukat lássa, például a tej szövetkezet többet fizessen a tejért, a fogyasztási szövetkezet olcsóbban áruljon, mint a konkurrens. Mihelyt ezek a feltételek csak egy kis átmeneti időre is teljesítetlenek, elveszti bizalmát az intézményben, hajlamossá válik cserbenhagyására. Népünk még mindig nem nevelődött annyira, hogy az ősi jobbágságnak abból az eszmeköréből kinőjjön, hogy tisztán a saját erejéből próbáljon megállani, alkotni, vezetni, megküzdöni a termelés és értékesítés terén fennálló nehézségekkel. Ezen a téren ma még nagyon rátermett és erős vezetőkre van szüksége.

Legelsőbbrendű vezére ma a közigazgatás, illetve a közigazgatási funkcionáriusok: falvakon a jegyző, akinek a nevelésben elengedhetetlen segítsége a pap és a tanító.

Különösen a háború óta a falusi ügyekkel foglalkozó országos egyesületek, szaklapok állandóan hangoztatott kívánsága, hogy a falu leendő tisztviselőit már az iskolában faluvezetőkké képezzék ki. Történetek is módosítások a jegyzőképzés terén ilyen irányú tantárgyak beállításával, a tanítóképzőkben a gazdasági képzés intenzívebbé tételével, ezek azonban csak kezdetnek elégségesek.

A falusi tisztviselő faluvezetői képesítésénél nemcsak az elméleti tudásbeli adatok a fontosak, hanem a falu életének megismerésébe Való behatoló képesség is, amely kitartó és évtizedre terjedő munkát kíván. Az a faluvezető tisztviselő, aki csak átmeneti állomásnak tartja a falut, vagy nem elégséges előismerettel olyan intézménynek alapítását erőszakolja, amely a falu népének lelkiületétől távol esik, vagy nem elég felvilágosító előkészítéssel fog a munkához, s így többet ronthat, mint használ. Tapasztalat mutatja, hogy ahol egy tej-, hitel- vagy fogyasztási szövetkezet a múltban felszámolni volt kénytelen, ott hasonló új szövetkezet megalakítása szinte lehetetlen. Fokozottan bizalmatlan falusi népünk az ilyen alakulásokkal szemben és pénzét nem adja, legalább is nem szívesen adja oda. A maradandó eredményeket felmutatni akaró faluvezetőnek tisztában kell lennie legelsősorban a lakosság eredetével, vagyoni, kereseti viszonyaival, értékesítési módjaival, termelésének irányával, a falu hasznos fejlődési szükségleteivel és lehetőségeivel. Nemkülönbönten fontos a személyismeret, az előzetes felvilágosítás, a propaganda során szükséges a rokonságok és érdekösszeköttetések ismerete, mert népünk a közügyek szolgálata terén sem mindig tudja a személyt és annak érdekét kikapcsolni.

Az ön- és családí érdekek úgy a társadalmi, mint a hivatalos falu-fejlesztési mozgalmaknál nagy szerepet játszanak; erre a tényre a faluvezetőnek elsősorban kell tekintettel lennie; ezt, egyrészt mint kihasznál-

ható, másrészt a dolog természete szerint mint tompítandó, eliminálandó körülményt számításából soha kihagynia nem szabad. Erőszakos nyersséggel ezek a kérdések el nem intézhetők. Az egyéni érdek, — egy ember érdeke — ha merev visszautasításban részesül, könnyen szélesedik ki csoport-, családi érdekké, a döntés csak ezen nehézségek eliminálása után történhetik. Receptet adni ilyen esetekre nem lehet; heterogén érdekeknek az egységes cél irányába való összefogása a faluvezető rátermettségének a próbája.

Sokszor tapasztaljuk, különösen a központi szervezetek kiküldöttei részéről, hogy egységes recepttel igyekeznek a célnak propagandát csinálni.

A sok helyütt már bevált módszerrel kezelik az értekezlet, a gyűlés közönségét, csodálkozásuk hirtelen csap át a bosszankodásba a siker hiánya láttára, kellemetlen emlékekkel távoznak. A falut okolják: nincsen érzéke a haladás iránt! Pedig a sikertelenségnek nagyon is indokolt oka van: a séma. Séma a kezelési modorban és séma a tárgyban.

Séma a kezelési modorban, megszólításban, a tömör, idegen szavakkal ékesített előadásban, mely már a témakörben bizonyos jártasságot feltételez; a hallgatóság értelmi, művelődési szintjének, ismereti körének nem ismerése. Az egyforma vállveregető barátkozás az egyik faluban beválhat, de a legtöbb esetben a „jött-ment“ városi „úr“ iránt csak a bizalmatlanságot fokozza. A népszerűsködő megszólítás, a népies, a nép által szokásos egymásközötti megszólítás használata a legtöbb helyen csak visszatetszést szül, melynek kiirthatatlan velejárója a bizalmatlanság megcsökönysödése.

Jobbágy eredetű falusi lakosságunknál az aprólékosságig menő egyszerű nyelvezetű, magyarázó, pátoszmentes síma előadás, a lényeg megértésére való törekvés, azután a kérdés anyagi oldalának teljes és őszinte megvilágítása; nemes eredetű falusi lakosságunknál emelkedettebb hang, nagy összefoglaló előadási modor, mely alkalmas helyen a patetikust is elérheti, különösen a hatásos befejezés a fontos. Csodálatos ennek a rétegnek az idegen szavakhoz való vonzódása. Nagyrészt meg sem érti, bár nagy napilapokat szokott olvasni, idegen szavakkal telt, szóvirágos, a lényegét messze elkerülő értéktelen szónoklatok képesek lelkesedését felkelteni, és ha a fehér asztalnál kérdéseire a szakszerű felvilágosítást is megkapja, az új alakulás szerveiben hiúságának megfelelő elhelyezését megtalálja: nagyon használható anyagnak bizonyul. Nagyban és egészben ez mondható a túlnyomó bevándorolt elemekből összetevődött városias községeknél is, azzal a hozzáadással, hogy a szervezőnek a félműveltséggel szemben nagyon erős szakerőnek kell lennie; a tudálékosság ellen csak nagy és széles tárgyi tudás az egyedüli fegyvere. A falu nagybirtokosain fordul meg minden; szociális érzékük, józan életfelfogásuk egyedüli alapja a falu boldogulásának.

A központi szervezőnek a másik tehertétele a tárgybeli séma. A propaganda minél nagyobb területeket akar az eszme szolgálatába állítani, nem keresi, de nem is válogathatja ki az erre alkalmas falvakat előre, abból a szempontból, hogy hol van szükség és készség az általa propagált munka megszervezésére.

A falu szükségleteit a helyi vezető ismeri, illetve ismerheti meg közvetlenül. Csak azok az alkotások életképesek, melyek szervezése helyi szükség folytán indult meg.

A helyi vezetés kérdése, a helyi vezető kialakítása tehát legfontosabb kérdése falvainknak. A helyi közigazgatási tisztviselőnek, a jegyzőnek faluvezetői hivatását már említettem. Erre a hivatásra való előkészítés napjaink egyik legnagyobb problémája. A községi és körjegyzők képesítésének emelése már úgyszólván elhatározott dolog, a kivitel, a mód még ismeretlen. Jogi egyetemi, közgazdasági kari, vagy — a külföldi közigazgatási főiskolák mintájára szervezendő — közigazgatási intézet, vagy a közgazdasági kar közigazgatási szakának megfelelő átszervezésével nyerjük-e azt az iskolatípust, mely a közigazgatás megváltozott feladatainak megfelelő jövő közigazgatási tisztviselőt kialakítja: ma még megmondani nem lehet. A főelv, miszerint az összes közigazgatási tisztviselők alapképesítésének egyeznie kell, szinte eldöntöttnek tekinthető a legilletékesebbek nyilatkozatai alapján; viszont a tárgyalás alatt álló, a közigazgatás rendezéséről szóló törvényjavaslat a községi és körjegyzők részére speciális képesítést ír elő. Ezen két elv egybevetéséből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az egyetemi képesítésen túl a faluigazgatási tisztviselők részére a vármegyeiekéhez hasonlóan megállapítandó gyakorlati idő után a jelölt gyakorlati szakvizsgán tartozik képességeit igazolni. Ebben is a falu speciális igazgatási szükségleteinek meglátását kell megállapítanunk, ehhez azonban a szakvizsga utáni időre nézve valami úton gondoskodnunk kellene olyan megoldási lehetőségről, mely a falu vezetésére hivatott fiatalembernek lehetővé tenné a nagyobb gyakorlati látókör megszerzését szolgáló szabadabb mozgást, mint amelyet a mai szinte egy járás szűk körébe préselt lehetőségek nyújtanak. Az önkormányzati gondolat sérelme nélkül szükséges lenne olyan módozat beállítása, hogy a még nem önálló előadói ügykört betöltő fiatalember legalább egy vármegye keretében, vagy több e célból társult vármegye keretében gyakorlati tanulmányai kiegészítése céljából egyik községből a másikba áthelyezhető legyen, mint például ma a szolgabírák; így több község lakosságát megismerve, közintézményeit tanulmányozva, kiviteli lehetőségeit megismerve, a látottakat a vezetésére bízandó községben minél jobban gyümölcsoztethesse, átvihesse. Napról-napra látjuk örnek a mai választási rendszeren alapuló idő- és ambícióvesztésnek nagy hátrányait. Napról-napra adódnak kérdések, melyeket a szükséges látókör híján megoldani nehéz. A falufejlesztés terén egyes kiváló érzékű és találékony faluvezetők hatalmas eredményeket értek el, de ennek a módszerei a nagy köz javára nem kamatoznak, mert kiviteli módozatai a falu határán kívül ismeretlenek és műhelyéhez a mai választási rendszer mellett senki közel nem férközhetett. Mindezt pedig meg lehetne oldani kérelemre csere útján, vagy fakultatív áthelyezésekkel.

A mai faluvezető jegyző elsőrendű új feladatai a levanteintézmény, az iskolán kívüli népművelés és a nemzeti munkavédelem ügye. Ezek előírt, úgyszólván hivatalos kötelességei közé tartoznak. Mindhárom sok találékonyságot, ügyességet és hozzáértést kíván. A reájuk vonat-

kozó utasítások nagyban és egészben keretet és célt jelölnek ki csupán, a munka azonban úgyszólván évtizedekre menő egységes módszert kíván meg. Viszont e három irányú munkába roppant nagy programm fér bele, egy ember munkaerejét már egy középköztségben is teljesen leköti.

Ma már mutatós járási és vármegyei versenyekre jönnek össze a leventék százai, a kiválogatottak katonás rendben bemutatják képességeiket: nagyon felemelő látvány, szemet, lelket gyönyörködtető; a megszervezés nehéz évein túl vagyunk. Azonban a jegyzőkön kívül a szolgabírák és a vármegyei másodfokú büntető előadók tudnának még arról beszélni, hogy milyen nehezen, müyen akadályok leküzdése után sikerült ezt az intézményt meggyökereztetnünk; ma már elfeledtük azokat az időket, midőn néhány heti foglalkozás után a kijelölt oktatók egymásután hagyták el helyüket, mert testi épségük volt veszélyeztetve, kénytelenek voltak a jegyzők az oktatók helyére állva egyetlen vasárnapi szabad délutánjukat sok-sok faluban feláldozva az oktatást végezni, amíg az anyag alkalmassá vált a mai oktatói kar által történő továbboktatásra. Most, amikor a téli estéken a „Levente Otthon“ jól fűtött helyiségeiben a leventelétszám 50—60%-át együtt látjuk a könyvkikölcsönzésnél, vagy a sakk- és egyéb szórakoztató játékok táblái felett: elfeledjük azokat a nehézségeket, amikor a gyakorlatokra kényszerrel kellett a fiúkat egybegyűjtenünk. Ez az anyag már alkalmas az eredményes továbbképzésre, az alapozó munka megtörtént.

Az iskolánkívüli népművelés ezer gondja, megszervezésének még nagyobb nehézségei, az előadók, a falusi népünket vonzó témák kiválasztása, a hallgatóság számának biztosítása, amidőn annak biztosítására az előadások vonzóná tételénél egyéb eszköz rendelkezésünkre nem áll: ezek után nem speciális képzésre van-e a faluvezetőnek szüksége?

A népművelésnél a tanítói kar, csakúgy, mint a leventeintézménynél, a jegyzőnek legértékesebb segítőtársa, azonban az intézményért, az anyagi feltételek biztosításáért, az eredményt illetőleg csak a jegyző felelős!

A népművelés a legtágabb lehetőségeket biztosítja a faluvezető részére falufejlesztési tervei propagálását illetőleg. A képviselőtestületi munkán túl itt adva van a szervezendő intézmények ismertetése, az ellenvélemények megismerése és kielégítése, vagy a meggyőzés lehetősége.

A nemzeti munkavédelem, a faluvezetésnek a háború utáni harmadik félhivatalos munkatere, nagy nemzeti célokat szolgál. Szervezésénél újból és főleg a faluvezető erkölcsi hitelére, köznyelven népszerűségére van fokozottan szükség. A nagy vér- és anyagi veszteséget szenvedett falu nem szívesen hall forradalomról, felfordulásról, sem az ezekkel kapcsolatos dolgokról. Lakosságunk politikai tekintetben mondhatni indifferens, csak a gazdasági jobb érvényesülés érdekli, gyanakodva gondol tehát minden olyan beszédre, mely politikai felfordulás lehetőségéről és ez ellen való preventív intézkedésről beszél. Az átélt felfordulás alatti nyomorgatásaira nem szívesen gondol, az ezek ellen való előzetes védekezést ma már szinte feleslegesnek

ítéli. Bizalmát feltétlenül bíró vezetőjét azonban követi, mert annak becsületes szándékairól meg van győződve.

A falu egyéb, nem hivatalos falufejlesztési munkatere a társadalmi egyesületekben a jegyző jelenléte szinte elengedhetetlen. Az egyházközségeknél is ott találjuk a jegyzőt; a társadalmi célokra való gyűjtéseknél hathatós már a jegyzőnek első aláírt adománya, a társadalmi egyesületek által rendszerint jótékony célra rendezett előadásokon a jegyző jelenléte.

A jegyzőn kívül a falvakon a tanítóság és a papság játszik a faluvezetés körül nagyobb szerepet. Falusi lakosságunk közül politikai téren elvéve kiemelkedett egyének ritkák, a faluvezetés kérdésénél róluk országos vonatkozásokban nem igen beszélhetünk. A régi faluvezetők, illetve irányítók, a középbirtokosok lassan egészen elvesztik jelentőségüket; egynéhány kiváló egyed ma még ugyan helyén van, de kérdés, hogy fiaik képesek lesznek-e még betölteni atyáik hivatását. Általában ez az osztály, mely legtöbbet volna hivatva tenni a faluért, a földreform végrehajtása óta került szembe a faluval, mert ezt már csak a házhelyek céljára esetleg birtokából igénybevett néhány holdnyi terület is érzékenyen érintette és ha viselt is ilyen tisztséget, megbántva elhagyta.

A faluvezetés, az arra nevelés kérdése még sok gondot fog okozni az illetékeseknek. Azonban nem halogatható fontos kérdés, melynek megoldását ezer és egy faluprobléma követelően sürgeti. Remélhetjük, hogy a községi háztartások törvényi rendezése kapcsán a falufejlesztés anyagi része megnyugtató megoldást nyer, melyet nyomon kell követnie a faluvezetés, a jegyzőképzés korszerű megoldásának.

Falvaink jövője a faluvezetők jó kiképzésén kívül a terményértékesítés intézményes megszervezésén és az ezt követő többtermelés népszerűsítésén nyugszik. Ezek azok a tényezők, melyek a falu jólétét biztosítani, a városokba szivárgás folyamatát megállítani képesek. A falu jólétének kérdése nemzeti kérdés, melynek minél eredményesebb megoldásán való közremunkálás minden igaz, hazáját szerető magyarnak első kötelessége.

FÖRHÉNCZ SÁNDOR

A FALU HELYZETE ES KERESETI VISZONYAI

MILYEN a mai magyar falu gazdasági helyzete? Nehéz kérdés!

Ha közelebbről nézzük, sötét a kép nagyon, különösen ha összehasonlítjuk a konjunkturális időkkel, amikor a gazda minden terményét áron felül értékesíthette s amikor a feleslegből bőven jutott a falu szegényének, a földmunkásnak is.

Meg kell jegyeznem, hogy e tétel tárgyalásánál a közép- és nagybirtokokat nem veszem figyelembe, mert ezek oly kicsi percentjét teszik a falu lakosságának, hogy az általános helyzet elbírálásánál nem jöhetnek számításba.

Az anyagi helyzet elbírálásánál vizsgálódás tárgyává teszem a kis- és törpegazdák tulajdonában lévő földterületeket, azok számát, a föld jövedelmezőségét, a ráháruló terheket, a mezőgazdasági munkások számát, a munkabérek nagyságát nemcsak a statisztikai adatok, hanem saját tapasztalatom szerint is.

Csonka-Magyarország összterülete 16,148.314 kat. hold; ebből 1925-ben a kisbirtokosok kezén volt 8,110.223 kát. hold, vagyis az egész ország területén 50.2 %-a. Az azóta befejezett földbirtokreform törvény által előidézett változásokat az O. F. B. adatai alapján figyelembe véve, ez a terület körülbelül az ország összterületének 69.5 %-a. Figyelembe vettem itt a nagybirtokok évenkénti természetes aprózását is, ami átlagszámítással évi 30.000 holdnak felel meg.

A kis- és törpebirtokosok száma 1925-ben 840.000 volt, ma pedig a rendelkezésre álló adatok alapján 1,100.000-re tehető. A birtoktalan földmunkások (napszámosok, cselédek) száma az 1925-i népszámlálás adatai szerint 694.000 volt. Ma ez a szám jóval kisebb, mert a földnélkülieknek háromnegyed része azóta földhöz jutott.

A földbirtokmegosztást tekintve tehát a viszonyok a kisbirtokososztályra, a falu lakóinak legnagyobb hányadára kedvezően alakultak. Ugyancsak javult az arányszám a földnélküli zselléreket és napszámosokat illetve is. De ez a javulás csak látszólagos.

A kisbirtokos anyagi helyzetét a földbirtokreform nem igen javította, mert a szétosztásra kerülő földek nagyobb részben a földnélküliek kezébe kerültek apró egykét holdas parcellákban. Nem azokhoz kerültek tehát, akik haszonnal gazdálkodhatnának rajta, hanem azokhoz, kik eszközök hiányában mással műveltetik, akiknél a hasznot megemésztik az aránytalanul drágább üzemi költségek. Igen sok helyen tömegesen hagyják el lesóványított földjeiket az újonnan földhözjutottak, vagy veszik el tőlük, mert a részletek törlesztésére képtelenek. Mint napszámosok pedig a legnagyobb nehézséggel küszködnek, főként az általános munkátlanság következtében.

Nézzük most a kisbirtokos osztály jövedelmi viszonyait és a ránehezedő terheket. A jövedelem egyedüli forrása a föld, eszköze a munka, megtartója a koplalásig menő takarékosság.

A szántóföldi termelés az elmúlt évben nálunk így oszlott meg: 56.33% gabona, 28.85% kapás, 1274% szálás, 1.08% kereskedelmi, 0.30% hüvelyes és 0.70% egyéb. A kisgazdaságokban a gabonaneműek átlagszázaléka még nagyobb, mert ipari növényt nagyon kevesen termelnek. Az összes gabonaneműek átlaghozama kát. holdanként 7.4 q, a kapásoké szemes tengerinél 9.4 q, burgonyánál 44 q, a szálás takarmányánál 22 q. A gabona (búza, rozs, árpa, zab) átlagára az elmúlt esztendőben 22 pengő, a tengerié 20 pengő, a burgonyáé 3.5 pengő, a szálás takarmányé 8 pengő métermázsánként. Egy kat. hold tehát gabonából hoz 162.8 pengőt, tengeriből 188 pengőt, burgonyából 154 pengőt, szálás takarmányból 176 pengőt. Magyarországon az átlagbirtoktípus 5—10 hold. Egy öt holdas gazda három hold gabonából bevesz 488.4 pengőt, % hold tengeriből 141 pengőt, % hold burgonyából 115.5 pengőt s 1 hold szálás takarmányból 176 pengőt, összesen 920.9 pengőt. A 10 holdas ennek kétszeresét.

Egy kat. holdra eső közteher beleszámítva az összes egyenesadókat 23.54 pengő, az 50%-os pótdából 1177 pengő, összesen 35.31 pengő, öt kat. hold a közterhek levonásával 744.35 pengőt hoz az üzemi, amortizációs és egyéb költségeket nem számítva. Ha azonban ezeket apróra számba vesszük s levonnánk a fentebbi összegből, látnánk, hogy 5 kat. hold tiszta jövedelme tulajdonképpen semmi. Nem térül meg neki más, mint a saját munkadíja s a gazdaság melléktermékei (tojás, baromfi, állat, tej) tartják fenn az 5—10 holdas kisgazda családot. Így is a gyomrán és a ruháján takarékoskodik emberfeletti módon, hogy kisgazdaságának egyensúlya fel ne boruljon, így érthető meg, hogy a falusi gazdának nem jut könyvre, újságra, szórakozásra, egészségápolásra stb., ha valami katasztrófa éri (betegség, természeti csapás), koldusa lesz egy egész életen át annak. Így lehet megérteni, hogy a falusi gazda idegenkedik minden újítástól, legyen az gazdasági vagy kulturális, mert ezek olyan befektetéssel járnak, amire neki nincsen fedezete. Így lehet megérteni az egyikét is, amely nem más nála, mint paraszt hitbizomány.

A törvény védelmébe vette a mamutbirtokokat a szétporladástól, megszorítva privilégiumként az örökösödés rendjét, de nem vette védelmébe az 5—10 holdakat, tehát a születések korlátozásával a gazda maga akarja megóvni kicsi birtokát a szétporladástól s gyermekeit a proletársorstól.

A fentebbi kép csak a kontúrjait tünteti ki a falu gazdasági helyzetének. Az időjárástól a közvetítőig, az adótól a kartelig száz és száz polipkar fonódik köréje fojtogató szorítással. Röviden és szabatosan falán így lehetne meghatározni a bajok okát: egyformán más szabja meg az árat, amikor a gazda elad vagy vesz. A gabona árát az Egyesült-Államok, Kanada, Argentína irányítják, ahol a mechanizált gazdaságokban a termelés költségei sokkal kisebbek, mint nálunk. Az elleneséges búzafront összeesik csonka hazánk határaival s 40—70 millió métermázsás fölöslegének tömegeivel lehetetlenné teszi, tönkre veri

a mi 2 és ½ millió métermázsás exportunkat. Ezen a fronton még csak reménye sem lehet a magyar kisgazdának pozíciója megerősítésére, akár sovány, akár kövér lesz a termés eredménye. Még azt az előnyt sem élvezheti, amit maga szerezhethetne meg a közvetítő kereskedelem kikapcsolásával, tudniillik ha értékesítő szövetkezetekbe tömörülve a kereskedői haszon egy részét magának szerezhethné meg, a tisztasági és minőségi levonást kiküszöbölne s a spekulációt kizárná. Úgyis mindig csak a napi tőzsdei áron alul adhatja el 1—2 pengővel a vasúti tarifa magassága s a ki nem épített utak miatt. A vasúti fuvardíjterhelés 100 kg-ként a békében (1914) 3.5%, ma pedig 7.9%.

Sok pénzt kivesz a falusi gazda zsebéből az iparcikkeknek viszonylagos drágább volta a mezőgazdaság terményeinél. Míg az ő terményeinek ára a főbb terményeknél a békenívön, vagy annál alacsonyabban van, addig az iparcikkek általános drágulása a békeidőhöz 133.2%. A falusi gazda terményeinek árát állandóan ingadozásban tartja a piac hullámzása, de az ipari termékek, eszközök árát biztosítja az ércfalként tömörült kartelek érdekeltsége.

A viselt közterhek százalékban kifejezve a következő képet adják: az 5 kat. holdas birtokkategóriánál az emelkedés 57.5 %, a 10 holdasnál 55%, a 12 holdasnál 70%, a 18 holdasnál 87%, a 30 holdasnál 98%.

Szinte katasztrofálisan nehezedik a falusi gazdákra a pénz drágasága. A békében 5% volt a kamat a felvett hitelteher után. Ezt a kisbirtok megbírta, ki tudta gazdálkodni. Ma ez is háromszoros, vidéken 14—16% az általános kamatterher, az uzorakamatokról nem is beszélve. A bekebelezett jelzáloghitel a háború óta, tehát aránylag rövid idő alatt, elérte már a békebeli mennyiség egyharmadát. S ha a háromszoros kamatterhet számításba vesszük, meg kell állapítanunk, hogy a falusi nép olyan arányban van már eladósodva, mint a háború előtt volt. Ijesztő csak az, hogy az eladósodás ma gyorsabb ütemű és kiterjedtebb, mint a háború előtt. Az általános pénztelenségnek és eladósodásnak megdöbbenő jelensége volt az idén a sok helyütt elharapódozott zöldhiteluzsora. Adataink vannak arra, hogy egyes helyeken a megszorult gazdától a jövő aratás termését 16 pengővel vették métermázsánként a zöldhitelt nyújtók. Ugyanez a helyzet az állattenyésztésnél is. A magas termelési és szállítási költségek itt is éreztetik hatásukat, de sokkal veszedelmesebbé teszi a helyzetet a szomszédállamok magas vámja s az állategészségügyi rendszabályok oly módon való alkalmazása, amely például Németországban a prohibíció hatályával egyenlő.

Legsúlyosabb helyzetben vannak gazdaságilag azok a községek, amelyek lakóinak főjövedelme a szőlő- és a bortermelés. Ma Magyarország legszegényebb, legsomorúbb vidéke Tokajhegylaja, pedig nem' is olyan régen a legvígabb szüret, a legzajosabb lakodalom, a leghosszabb farsang itt volt. Ma megdermedt itt az élet, a temető csendje és nyugalma terpeszkedik ez Istenáldott vidéken, mert nincs ára és piaca a borok királyának. De így van ez a többi híres szőlő- és borvidékünkön is a borra annyira hátrányos kereskedelmi szerződéseink miatt. Egy q bor vámja Ausztriába való szállításnál 30 aranykorona, ennyi körülbelül Csehországba is. Itthon hektoliterenként a borfogyasztási adó 19.4 pengő. Ilyen körülmények között a jóval

olcsóbb külföldi borokkal való versenyben bizony lemaradunk. Jellemzősül megemlítem, hogy a magyar 11—12%-os bornak megfelelő minőségű fehér spanyol bor otthon a gazdánál 12—14 fillérbe kerül literenként, s Hamburgban vagy Triestben 24—28 fillér az ára, tehát kevesebb, mint a magyar bornak a termelő pincéjében. Bécsben, Prágában ugyanez a bor 30 fillér, vagyis körülbelül annyi, mint nálunk a termelőnél. De, hogy is versenyezhetnénk a spanyol, francia, olasz és görög borokkal, mikor a magyar bor minden literjét 19.4 fillér fogyasztási adó terheli s az árdifferencia külföldi piacokon megüti az 58%-ot.

A falu anyagi helyzetének arculatán mindezek egy-egy mély barázdát jelentő ecsetvonások. De az árnyékolás még nem teljes, a mezőgazdasági munkások anyagi helyzetének rajza nélkül. Tényleg ez komor felhőt jelent Hungária arcán is, mert ez ma a legnehezebb kérdés. Van-e a szülőnek fájdalmasabb, kínzóbb problémája mint gyermekeinek a mindennapi biztos kenyér hiánya? Nincs! Pedig nálunk ma a munkáskérdés, kenyérkérdés. A magyar problémának ez az Achilles-sarka, mert itt érzékenyen és halálosan is sebezhető. A statisztika adatai ugyan mint fentebb említettem, javulást mutatnak a földbirtokreform befejezése óta, a földnélküliek és törpebirtokosok arányszámát illetően. A statisztika adatai szerint nem lehet 225.000 földnélkülénél több Csonka-Magyarországon, míg a kis- és törpebirtokosok száma megüti az 1,100.000-et. Holott 1920-ban a számarányuk körülbelül egyenlő volt. A háború előtt (1913-ban) a kisbirtokosok száma 620.000-re volt tehető, 1925-ben már 840.000-re emelkedett. E két szám középárányosa körülbelül éppen 1920 körül megegyezik a földnélküliek 1920-as 694.000-et kitevő számával.

De először is a földbirtokreformmal az egy-két holddal földhözjutottak valóban csak a birtokosok létszámába jutottak s nem a beati possidentens közé. Sorsuk igen kicsi percentet javult, sokszor semmit, mint már fentebb kifejtettem, mert az igaerőt adó kiscgazdák robotosai lettek, szolgálván egynapi igáért négy napi gyalognapszámot. Kicsi földjüket rendszeren a falutól messze s bizony a határ silány részén kapták, azt nemcsak megjavítani nem tudták, de karban sem tarthatták. A helyzet javulása tehát csak papíron mutatható ki. A valóság pedig az, hogy a földmunkások, az 1—2 holdas törpebirtokosok olyan nehéz helyzetben még sohasem voltak, mint ma, mert a régi időben ha reménytelen volt itthoni vergődésük, kimehettek Amerikába, ahonnan a szorgalmasan gyűjtött dollárokkal hazajövet itthon vagyont is szerezhettek. Ma az Egyesült-Államok kapui zárva vannak előttük, Kanada és Argentina pedig mint elsősorban mezőgazdasági országok csak a nyári szezonzmunkára használhatják fel kínálkozó munkaerejüket. Télen azután felélik azt, amit nyáron megtakarítottak. Itthon a munkaaltsalmak egyre gyérülnek, mert a mezőgazdaság válsága miatt sok nagybirtok a külterjes gazdálkodásra tért át, ez pedig azt jelenti, hogy a munkanapokat apasztotta. A 30—40 holdas kiscgazdák, akik a béke éveiben már aratót alkalmaztak, — tapasztalatból tudom — ma maguk fogják meg a kapa, kasza nyelét. Sok kézi napszámot tesznek feleslegessé a mindinkább terjedő traktorok, az arató-, kaszáló- és kapálógépek. A helyzet az, hogy a munka piacán kisebb len; a kereslet és

túlnagy lett a kínálat. Olcsóbb lett az embed munka, az uradalmak évről-évre nehezebb feltételeket szabnak az aratást vállaló munkásaiknak. Például 20 kg búzáért köteles a munkás 1 kat. hold mesterséges takarmányt lekaszálni, ahányszor kell, megforgatni, felgyűjteni s a szekérre felrakni, szóval 4 pengő 80 fillérért öt napot szolgálni. Hasonló alapon van kikötve a répa-, a burgonyaszedés stb. Visszajött a robot egy új s nem kevésbé nehéz fajtájában, ha nem is formálisan, de a gazdasági helyzet kényszere alatt, ami természetesen a földmunkásokra gyakran lelkiileg is igen deprimáló hatással van. Sokszor öntötték ki előttem fájdalmas panaszukat legárvább véreink, több hozzánk intézett levélből csendül ki a lemondás e szomorú akkordja: „nincs a munkásnak pártfogója“! Tapasztalatom szerint télen a napszám 1—2 pengő, ilyenkor tavasszal 3 pengő, később 3.50 pengő, aratás körül 4 pengő, ősszel ismét 2—3 pengő. A béres konvenció rendszeren évi 12 q gabona (tisza búza, vagy vegyesen), 2 q árpa, 24 kg hús, napi 1 liter tej, 1 int. hold föld a kapások alá, 1 koca-, két süldőtartás és körülbelül 50—60 pengő készpénz. Ha átszámítjuk ez értékeket pengőre, úgy 800—850 pengő évi bevétel jön ki, körülbelül annyi, mint az 5 kat. holdas kiskgazda évi jövedelme, amit létminimumnak elfogadni sem lehet, mert a létminimumhoz legalább a legprimitívebb igényű család részére is 1.200 pengő jövedelem szükséges.

A magyar földmunkások nehéz helyzetén tehát könnyíteni kell, a problémát meg kell oldani, mert a magyar munkásnép faji, szaporodási, nemzetvédelmi és nemzeti munkaérték szempontjából a nemzetnek nagy értéke és erőforrása. „Szeressük mindnyájan — mondotta néhai Vadnay Andor, Csongrád vármegye munkásbarát főispánja — testvérként munkásainkat, ne idegenkedjünk a velük való érintkezés-től, szoktassuk őket rá, hogy bizalommal forduljanak hozzánk, legyünk rajta, hogy soha őket hozzánk való bizalmukban csalódás ne érje. Méltatlanok volnánk történelmünk állócsillagainak, Árpádtól Széchenyi Istvánig, ránk visszasugárzó fényére, ha a pusztulástól megmenteni vagy a kivándorlás kényszerétől megóvni az Alföld munkásait nem tudnánk.“

A Faluszövetség az 1928-ban Budapestre összehívott Községek Első Kongresszusán behatóan foglalkozott a munkáskérdés megjavításával s ezzel kapcsolatban a következőkre kérte a kormány intézkedéseit:

1. A munkásügyi törvények és kormányrendeletek, valamint a földmunkások vállalkozó szövetkezeteinek állami támogatásáról szóló 1923 évi XI. t.-c. s ennek végrehajtási rendeletei, melyek sok szociális rendelkezést tartalmaznak, a gyakorlati életben tényleg hajtassanak végre és ennek ellenőrzéséről teljhatalmú kormánybiztos gondoskodjék.

2. Községi és törvényhatósági gazdasági munkaközvetítői hivatalok működése állandóan ellenőriztessék. A magánmunkaközvetítés, amely nyereszkesedésre törekszik és az elrendelt legszigorúbb ellenőrzés dacára is közismert visszaélésekkel jár, szüntettessék meg

3. A munkásügyi és szociálpolitikai szakelőadói állás a vármegyei és városi közigazgatásban legsürgősebben felállítandó volna, mert a munkásügyek eredményes viteléhez egész emberekre és pedig szakemberekre van szükség.

4. A mezőgazdasági és földmunkás népnek öregség, betegség és baleset esetére való kötelező biztosítása, figyelemmel az ahhoz fűződő és szem elől nem téveszthető szociális érdekekre, bevezetendő volna. Az e téren felmerülő panaszok leggyorsabban orvosolandók.

5. A földmunkás szövetkezetek eredményes működésének előmozdítása céljából a megfelelő munkaalkalmak teremtése és biztosítása a legsürgősebb feladat.

6. Az állami, törvényhatósági és községi közmunkák, melyek földmunkából állanak — úgymint Olaszországban — hivatalból, versenytárgyalás nélkül méltányos középegység árban a földmunkásszövetkezeteknek volnának kiadandók.

7. A munkáslakások építése, a vármegyék és törvényes munkás érdekképviseltek bevonásával elsősorban azokban a vármegyékben foganatosíttassák, ahol a magyar munkásnép zöme lakik és ahol a lakásnyomor a legnagyobb. A munkáslakások építésénél a helyi különleges viszonyok mindig figyelembe veendők. A cselédlakások ügye szintén napirendre tűzendő.

8. A m. kir. földművelésügyi minisztérium, amely a mezőgazdasági és földmunkások gazdasági és szociális érdekeinek lehető megóvása céljából mindent elkövet, a vármegyék főispánjainak a munkáskérdésben történt állásfoglalása és a munkás érdekképviseltek hozzájárulása után hívja össze a népjóléti és munkaügyi, vallás- és közoktatásügyi és a belügyminisztériumokat miniszterközi értekezletre.

Ez az értekezlet hivatva lesz a mezőgazdasági és földmunkáskérdés rendezésére vonatkozó anyagot behatóan megvizsgálni és javaslatot tenni, hogy a szükséges kormány- és törvényhozási intézkedések a mezőgazdasági földmunkásnép gazdasági, kulturális és szociális érdekeinek megóvhatása végett lehetőleg mielőbb megtétessenek; a munkaadó és munkás között az ország, a gazdasági termelés és eredményes vitele érdekében szükséges békés viszony és együttműködés megteremtessék; a jobb sorsra méltó magyar munkásnép becsületes munkája ellenében a maga anyagi és erkölcsi boldogulását megtalálhassa és az ország újrakepítésének munkájából a maga részét méltóan kivehesse.

Mindezek oly jogosult kívánságok, amelyek teljesítése jelentékenyen előbbre vihetné a földmunkásnép boldogulását, a földmunkásszövetkezetek eredményes működését mindenkép biztosíthatná.

Véleményem szerint a mezőgazdasági és földmunkásnép feleslegének levezetésére igen alkalmas eszköz lenne a település, amely egyúttal szakszerű és gyakorlati megoldása lenne a jövőben fenyegető s esedeg ismét félsikerrel megoldandó földbirtokreformnak. Minél több önálló és gazdaságilag megerősített kisbirtokost, minél több adóalanyt és a hazát védeni kész kisembert kell különösen a védtelen határok mentén kreálni, minél több új községet kell létesíteni, különösen a napi járásnyira pusztá alföldi vidéken, minél több „gazdag falut“ s akkor gazdag lesz az ország is.

NAGY SÁNDOR

A FALU GAZDASÁGI ES KULTURÁLIS PROBLÉMÁI

A MAGYAR FALU elmaradottsága nagyon is feltűnő, ha annak életét és nemzeti szerepét más nemzetek falusi lakosságának társadalmi hivatásával és nemzetükben elfoglalt helyzetével hasonlítjuk össze. A helyes ítéletnél azonban nem szabad szem elől téveszteni azokat a történelmi, társadalmi és faji tulajdonságokat, melyek a falu mai képének kialakításában közreműködtek. Az összehasonlításnál leggyakrabban szereplő német, dán, angol és amerikai falvak struktúrája is egészen más, mint a magyar falvaké. Az angol falu például nem egyszerű földművestelepülés, hanem a városokban és a gyarmatokon dolgozó vagy nyugalomba vonult jómódú, polgárosodott emberek kényelmes, minden kultúrigényt kielégítő otthona.¹ Ott a város és a falu között nincs meg az a különbség, ami nálunk a történelmi és társadalmi fejlődés folyamán kialakult. Az amerikai falvak, illetve farmcsoportok kialakulása is egészen más körülmények között és hatások következtében jött mesterségesen létre. Még leginkább a német falu fejlődése és viszonyai hasonlatosak a miénkhez, de itt is számot kell adnunk a 150 éves török uralomról, mely alföldi magyar falvainkat pusztította el, a múlt századbeli függetlenségi harc és az erős ellenzéki is visszavetette a falut kulturális és gazdasági előrehaladásában.

A hátramaradottság okai részben a múlt század utolsó évtizedeiben megnyilvánult hatalmi és társadalmi politikában keresendők. A kiegyezés után megindult nagyarányú kulturális és vagyoni fellendülés elsősorban a város, különösen a főváros emelését célozta. Vagyonos, nemzeti és művelődési értékekben bővelkedő, külső habitusával a világvárosok között is számottevő Budapest azonban túlságosan gyorsan nőtt ki a rákosi homokon és a budai hegyoldalakon. Vidéki városaink gyorsütemű fejlődése nyomon követte a főváros emelkedését. Ez a fejlődés azonban nem nőhetett ki önmagából, mert városaink múltja a legnagyobbbrészt idegen ajkú törzslakosság, valamint a törökdúlás, a szabadságharc és az elnyomatás még mindig érezhető hatásai miatt nem jelentett nemzeti szempontból reális erőtartalmat. A magyar városok előretöréséhez szükséges anyagi eszközöket a kormányhatalom és a városvezető politikusok a falunak, szerintük bőségesen duzzadó energiáiból merítették; a városfejlesztéshez szükséges pénzt a falu által fizetett adókból fedezték, míg a falu szellemi értékei: a falusi értelmiség, elsősorban a mindinkább elszegényedő középbirtokos osztály, valamint a falusi gazdák kiválóbb képességű és tehetségű fiai önmagukról húzódtak be a jobb érvényesülést, fejlettebb állam-

¹ Németh József: A falufejlesztés kérdései. A Falu. 1929 áprilisi szám.

polgári életet ígérő városba. Ennek következtében a falu maradandó értékekben, vezetésre hivatott kiválóbb képességű egyénekben elszegényedett s ezt az állandósuló, egyre nagyobb méreteket öltő szellemi elszegényedést nyomon követte az ellenzéki vármegyék és községek állami támogatásának hiánya. Betetőzte a falu stagnálását, sőt leromlását a 90-es évek agrárválsága» mely az agrárlakosságot a kivándorlásba, vagy városokba özőnlésbe kergette. Városba költözött és hivatalba ment a tönkrement földesúr, gyarakban zsúfolódott össze a földjét vesztett kisgazda.¹

Falusi földművelő népünk elmaradottsága, a falu életének primitívsége legnagyobb mértékben a mezőgazdasági viszonyokban szemlélhető. Mivel nemcsak a falu, hanem az egész ország összlakosságának 55*8 %-át teszi ki az őstermeléssel foglalkozók száma, tehát nemcsak a falu, hanem az egész ország létérdeke szempontjából is igen fontos probléma az őstermeléssel foglalkozó, falun lakó népesség gazdálkodási viszonyainak és a gazdálkodás helyes irányú fejlesztésének kérdése. Sokan, még kiváló szakírók is a gazdasági művelődés e nagyfontosságú kérdését ma is egyszerű termelési kérdésnek tekintik, pedig éppen hazánkban, ahol az őstermeléssel foglalkozóknak több mint fele nem birtokosa az általa megművelt földterületnek, nem a földnek, mint holt anyagnak megművelése, illetve miként való megművelése a fontos, hanem általában a földműveléssel foglalkozók és a földtulajdonosok megélhetésének, termelésük és munkájuk jövedelmezőségének biztosítása és elősegítése nemzeti érdek és társadalmi kötelesség. E szempontok sokszor éppen ellentétes megállapításokat eredményeznek, mint a par excellence termelési szempontok szigorú szem előtt tartása.

Mezőgazdaságunk a múltban egy pár kivételtől eltekintve, nagymértékben nélkülözött egy biztos, praktikus és határozott vonalú agrárpolitikát. Alapvető hibája volt a magyar mezőgazdaság eddigi irányának, hogy majdnem kizárólagosan termeléstechnikai kérdések érdekelték. A termékek mennyiségének emelésében kulminált ez a tudományos és gyakorlati propagandisztikus gazdasági politika, s az üzemtani és üzleti szempontokat teljesen figyelmen kívül hagyta. Ez az irány a többtermelés jelszájában csúcsosodott ki, a helyett, hogy azt nézte volna, vajjon a termelő vagy földművelő egyednek van-e ezen többtermelésből jövedelme, individuális haszna? Egy kiegyensúlyozott agrártermelésben talán ez a politika nem jár olyan nagy meg rázkódtatásokkal, mint a mi tervszerűtlen, megzavart, termelési viszonyainkhoz nem simuló és az össz-szükségletet figyelmen kívül hagyó termelésünkben.² Így azonban a konjunkturális-spekulációs idők elmúltával a világgazdasági krízis két súlyos tehertétele: a vámpolitikái elzárkózás és a megdrágult hitel, a termelés technikai keresztülvitelén kívül más szempontot nem kereső gazdatársadalmat ért. Így mutatkozik napjainkban ezerszeresen megnagyítva a mező-

¹ Bernát István: Tanulmányok az agrárpolitika és a magyar agrármozgalmak köréből. 1927.

² Juhos Lajos: A mezőgazdasági válság alapkérdesei. (Mezőgazdasági Közölny. 1929. 2. szám.)

gazdasági válság, mely az üzemtanilag és üzletileg teljesen tanulatlan falusi kisgazdatársadalmat éri legközvetlenebbül.

A falu, általában a magyar mezőgazdaság krízisének távolabbi okaira és tüneteire a Magyar Szemle legutolsó számában Ihrig Károly igen értékes cikkben mutatott rá,¹ ezért részletesen e kérdéssel itt nem foglalkozunk, csupán egy szempontot szeretnénk kidomborítani és ez az agrárkrízis megoldására irányuló törekvéseknél a szociális érdek fontossága. A nemzeti társadalom békéjének biztosítása a termelés olcsóbbá való tételére és a racionalizálásra való törekvéseknél óvatosságot ajánl. Az egyoldalú termelési politika e racionalizálást hajlandó nagyobb munkástömegek kenyérméltóságára árán is véghez vinni, pedig éppen a nemzet egyeteme és a falusi lakosság szociális helyzetének érdekében nagyobb munkástömegek felszabadulását, a munkanélküliek megszorodását kerülnünk kell.

Hogy mennyire egyoldalú struccpolitikát űzött mezőgazdasági termelésünk, azt legjobban bizonyítja a nyugat, a mi gazdasági viszonyunktól merőben eltérő államok, különösen Dániának haladottabb és nagyobb terméskvantitásokat felmutató mezőgazdaságára való állandó hivatkozás. E külföldi példák szolgáltak biztatásul hazai termelésünk terméseredményeinek nagyobbítására. Az tény, hogy földművelő lakosságunk sok tekintetben elmaradottabb, mint Dánia őstermelő lakossága, azonban a termelésben és a gazdasági kultúrában való gyengébb eredmények nagyrészt az eltérő, emberileg meg nem változtatható természeti és közgazdasági viszonyokban rejlenek. Dániának még Németországnál is jobb, a mezőgazdasági termelésnek igen kedvező éghajlata van. A hőmérséklet hirtelen változása, a szélsőséges téli hideg és nyári meleg, ami hazai éghajlatunk főjellegzetessége, Dániában teljesen ismeretlen.² Dániának ezenkívül, mint majdnem összes mezőgazdasági termékeinek felvevő piaca, ott van Anglia, mely természeti és termelési adottságai miatt sohasem törekedett gazdasági autarkiaira, és így a dán gazdáknak korlátlan, olcsó vízi úton megközelíthető, vámmentes piacuk volt mindig. Magyarországnak az agrárexport szervezésénél ma már nem áll rendelkezésére egy ilyen felvevő terület, sőt ellenkezőleg, a magyar exportárut eddig felvevő államok, vagy saját autarkiaira való törekvés, vagy ellenséges érzelmi momentumok alapján agrárexportunknak egyenesen útját vágják.

Népies gazdálkodásunknak eredendő hibája, a mai értékesítés- és exportnehézségek közepett pedig egyenesen katasztrófája az egyoldalú szemtermelés. Az 1927 évi termés adatai szerint a gabonaművek a szántóföldi termelés 5633 %-át teszik ki. Ezen egyoldalúságnak érthető okai vannak. Száraz jellegű klímánk, gazdaságaink tökeszegénysége, gabonatermékeink jó hírneve, a kevés üzemi költséggel termelhető kalászosoknak hazánkban igen kedveztek.³ Ezért nem is lehet a mai termelési csőd dacára sem az egyoldalú szemtermelésről más kultúrnövények termelésére való hirtelen áttérést forszírozni, mindamelllett azonban termelési politikánk jövő iránya a

¹ Ihrig Károly: Az agrárprobléma. (Magyar Szemle. 1929 május.)

² A. I. Jakobsen: Die landwirtschaft in Dänemark. 1925. Berlin.

³ Székács Elemér: A magyar búza sorsa. (Mezőgazdasági Közlöny. 1929.2. szám.)

kiegyenlítettebb vetésforgók felé mutat. A gyümölcs- és zöldségtermelés fejlesztése, állattenyésztés, baromfitenyésztés újabb szempontjai, az Alföld termelésének speciális követelményei gyors és sürgős revíziót követelnek mezőgazdaságunkban.

Agrárpolitikánk iránya, a fenti szempontoknak megfelelően ma már tényleg nem a minden áron való többtermelés felé halad, hanem az értékesítési és agrárkereskedelmi problémák szemüvegén keresztül igyekszik különösen földmivestársadalmunk széles rétegeiben a többet termelés mellett a jobbat és az olcsóbban, tehát versenyképesen való termelés gondolatát meggyökereztetni. Földművelésügyi kormányzatunk az úgynevezett versenytermelési mozgalomban nemcsak elméleti és propagandisztikus irányítást igyekezett adni a magyar földművés új útjaira, hanem külön akciókban anyagilag is segítségére sietett elsősorban a tőkenélküli kisgazdatársadalomnak. S hogy falusi gazdarétegünknel milyen termékeny talajra találtak ezek a teljesen újszerű, az állami beavatkozásnak az eddigi állampolitika meggyökeresedett formáit túllépő módjai, azt legjobban mutatja a versenytermelési akciók igen nagy népszerűsége.¹

Ez érthető is: a falu gazdálkodása a termelési technika módjait és eszközeit illetőleg az utolsó évtizedekben igen nagy fejlődésről tesz tanúságot. A gép már nem csodabogár a földműves előtt; ez a mezőgazdasági üzemben kétségtelenül a haladás, az olcsóbb és rentábilisabb termelésre való törekvés jele. Például csak a cséplőgépek számát tekintve, a fejlődés mérve igen szembetűnően domborodik ki előttünk. Míg 1895-ben a cséplőgépek száma (mely számban a gőzcséplőgépegységre átszámítva az összes típusú, tehát járgányos és hőmotoros cséplőgépek is benne vannak) 8.318, addig 1925-ben már 17.511 darab, ami 110 5 %-nyi emelkedésnek felel meg. A modernebb üzemű gépek előretörését és a primitívebb gépek háttérbeszorulását bizonyítja, hogy az utolsó 30 év alatt a hőmotoros cséplőgépekben hazánkban 249.3 %-os emelkedés, míg a járgányos cséplőgépekben ugyanezen idő alatt 576 %-os visszaesés mutatkozott. Különösen azok a gazdasági gépek és eszközök terjednek rohamosan, melyeknek haszna és kézzelfogható jövedelemszaporító eredménye szemellátható. Ez már népünk pszichéjéből önkéntelenül következik. A műtrágyázást, a termésfokozás és jövedelemszaporítás e kiváló eszközét is csak akkor kezdte használni a falusi kisbirtokos, amikor falujában azt már valaki kipróbálta és a növények erősebb vegetációjában, a nagyobb termésben észrevette a jövedelmezően hasznosítható eszközt. E téren is igen nagy fejlődést tapasztalhatunk, elsősorban a falu gazdálkodásában. Míg 1927-ben 2470 olyan község volt, ahol nem használtak műtrágyát, addig 1928-ban már csak 1.000 községben ismeretlen a műtrágyázás. Szám szerint a kisbirtokosok nagyobb mennyiségben használnak műtrágyát, mint a nagybirtokosok, 1928-ban ugyanis a műtrágyafogyasztás több mint 50%-át a kisgazdák fogyasztása tette ki. A nemesített vetőmagvak elterjedése terén az emelkedés már nem ilyen nagyarányú, bár a háború előtti viszonyokhoz képest itt is nagy lépésekkel

¹ A versenytermelés praktikus feldolgozása: Radnóti István—Filó János: Versenytermelési Útmutató. 1929.

haladtak kisgazdáink. Nemesítőink és a malomipar, valamint a gabona-exportőrök között megindult áldatlan harc e téren meggondolásra és óvatosságra bírta az amúgy is bizalmatlan természetű falusi gazdaságot, a mellett, hogy az értékesítési nehézségek és a gabona árának alacsony volta a nemesítől felár melletti rentábilis termelést illuzóriussá tették. Ha ehhez hasonlóan végig megyünk mezőgazdasági termelésünk összes ágain, mindenütt a fentiekhez hasonló emelkedést állapíthatunk meg.

A KÖZGAZDASÁGI vonatkozásokon kívül a legfontosabb teendő még az egész magyarság lét vagy nem lét függőségében falusi népünk lelki és értelmi nevelése. Gazdasági programok, kormányzati intézkedések és társadalmi erőfeszítések eredményesek csakis akkor lehetnek, ha megfelelő tömeganyag azokat a nemzeti élet különböző vonatkozásaiban készpénzre, valóságos életre tudja váltani. Nem a politikára gondolunk itt, hanem a magyarság szellemi életébe való intenzívebb és folyamatosabb bekapcsolódásra. Társadalmi megosztottságunk nagy szerencsétlensége, hogy a lateiner középosztály és a falusi kisgazda és földműves réteg között társadalmi érintkezés, kultúra és a szellemi javak elosztottsága tekintetében még ma is hatalmas űr tátong, melyet betölteni és kiegyenlíteni kultúrpolitikánknak talán ma legfontosabb és legelső kötelessége.

Ezt a munkát azonban igen sok körülmény akadályozza. Míg a gyári munkásság és a városi középosztály nagyobb tömegeknek kisebb területen való szoros elhelyezkedése folytán a polgári művelődés eszközeinek hatásában jobban részesülhet, addig a falusi lakosság szétszórtságában kevésbé tudja ezeket az eszközöket igénybe venni. A falu kultúrpolitikájának ezeken kívül a falu természeti, közigazgatási és gazdasági viszonyait is állandóan tekintetbe kell vennie és nem szabad a városokban jól bevált kultúreszközök szolgáló lemásolt utánpótlását beleplántálni a falu amúgy is rögös talajába. Sajátos, önmagától kialakult és a falvakban meggyökeresedett példakkal kell próbálkoznunk, de mindig be kell illeszkednünk az illető falunak a többitől eltérő, természeti és emberi miliője által meghatározott viszonyaiba.

Elemi iskolai oktatásunknak ezt a szempontot kell alkalmaznia. Tanítóképzésünk, iskolatípusaink uniformizált volta nehezen tud alkalmazkodni a falu és különösen a tanya sajátos körülményeihez. Egyforma feladatokra képezték ki azt a tanítót, aki valamelyik bányavidék munkásiskolájába és azt, aki az alföldi tanyák gazdaggyermekei közé került. Pedig az iskolának közelednie kell a falu mindennapi életéhez. Több praktikus ismeretet kell adnia a falu gyermekeinek, hogy őket ne idegenítse el attól a légkörtől, amelyben megmaradni és munkálkodni állampolgári hivatásuk. Az iskola a szülőföld- és honismeretnek, valamint a gazdasági ismereteknek viszonylagosan kevesebb időt szentel az elvont és különösen az idegen népek és világrészek történelmi és földrajzi ismeretanyagánál.¹ A falutól távoleső, városi

¹ E téren örvendetes úttörő az Iskolánkivüli Népművelés Könyvei között megjelent Fodor Ferenc: A szülőföld és honismeret könyve.

és nemzetközi kultúra csak külső látszatbeli megcsillogtatása elérhetetlen vágyakat és törekvéseket hint el a gyermek lelkében, amelyek azután a felnőttnek reális gondolkodásmódjában a falusi gazdálkodás első nehézségei és sikertelenségei esetén eleven erővel támadnak fel (a városba való költözés, az agrármunka elhagyása stb.). Klasszikus példát mutatott a 18. században a falusi iskolai szervezetnek ilyen megalkotására a népies gazdasági szakoktatásnak a világon legelső úttörője: Tessedik Sámuel szarvasi evangélikus lelkész, akinek a falusi gyermekek tömegoktatását ma is mintának vehetjük.

Ha az elemi iskola padjain túl követjük a falusi gyermek életét és figyeljük kulturális momentumokkal való találkozásait, megállapíthatjuk, hogy az elemi iskola után legtöbb kigazda műveltségszerzése le van zárva, önképzése, — ritka kivételektől eltekintve, — az erős testi munka és a család viszonyai miatt lehetetlen. E tekintetben sokat segít a leventeképzés, amely azonban a gyakorlatban ma még kevés szellemi anyagot tartalmaz. Ha pedig mégis kivételes képességeinek felismerése és vagyoni helyzete módot ad a továbbképzésre, az eddigi körülményeitől teljesen elütő városias jellegű iskolákban történik, lateinerképzést jelent és az, aki mint falusi ifjú e humanisztikus irányú iskolák lépcsőm felvergődik, a tisztviselőosztály nagy tömegében nyomtalanul elvész, a helyett, hogy szerzett tudásánál és képességeinél fogva szülőföldjének, eredeti társadalmi osztályának hivatott vezetője lenne. A falu földművestársadalmából városi középosztályba felemelkedett kiválóbb képességű egyedek, ha végeredményben a nemzet egyeteme részére értéket is, a falu részére minden esetben jelentős veszteséget jelentenek. De a magyarság egyeteme szempontjából is az általános tömegkultúrszínvonal emelése érdekében százszor értékesebb, ha a falu földművestársadalmának kiválóbbjai otthon, szülőfalujukban maradnak, hogy a falu gazdasági és műveltségi előretörésének szószólói és példamutatói legyenek. A vezetők problémája egyik igen súlyos kérdése népünk felemelkedésének; szomorú példák bizonyítják, hogy a városi kultúra emlőin nevelkedett, a faluban gyökérnélküli tisztviselők, orvosok, tanítók stb. falura kerülve állandó nosztalgiában, vágyakozásban élnek a messziről még vonzóbbnak látott városi kultúra után, a vidék életébe beilleszkedni nem tudnak s mivel állandó harcot folytatnak a városba való visszatérésért, meg sem kísérik tevékenységükben kialakítani a falusi vezetők munkakörét.

Az, hogy az alsófokú iskolák padjaiból kikerült földműves fiatalság minden újabb és további kultúrhatástól érintetlen marad és a legprimitívebb életformák között éli le gazdálkodó életét, ez a felismerés állandó témája volt kultúrpolitikánknak, amely különböző megoldásokban kereste a továbbképzés lehetőségeit. A háború előtt a szabadoktatás, a közművelődési egyesületek működése nagyobb eredményeket e téren nem tudott felmutatni. Természetes volt tehát, hogy a háború és a forradalmak elmúlása után, a falusi nép iskolánkívüli művelése sürgős gondoskodás tárgyát képezte. Ma már az államilag megszervezett és szervezetében is kiépített iskolánkívüli népművelés nemcsak szórványos jelenségeket, hanem általános tömegeredményeket

is tud felmutatni. A népművelés szervezete eléggé belesimult a falvak speciális légkörébe és eléggé népszerű lett közvéleményünkben. Hatékonyabbá tétele azonban nemcsak a központi szervek iránytadó és rendelkező tevékenységétől függ, a népművelés eredményes munkája a jó, arra való, lelkes, erőskezű vezetők kérdésén fordul meg.

A vezetők kérdésénél most csak egy nagy hiányra kell rámutatnunk. A falusi földművelés gazdálkodásának jövedelemszerző emelése legelső foka a falu és a nép jövőjének. Sajnos éppen e téren nélkülözzük az intézményes mezőgazdasági vezetőt. A lakosság érdekeinek e téren való istápolása nem lehet a más funkciókkal amúgy is túlterhelt többi vezetők hivatása, az ország agrikultúrájának jövő kilátásai és a termelésben szükséges változások zökkenő nélküli véghezvitele megköveteli, hogy minden községben, melyet e szempontból egy zárt, egységes vezetést és irányítást megkívánó gazdasági üzemnek kell tekintenünk, a többi vezető mellé odasorakozzék a gazdasági termelés és értékesítés minden kérdésével foglalkozó gyakorlati szakember, aki a tanácsadason és buzdításon kívül az agrárvonatkozású rendeletek és törvények tényleges végrehajtását a hivatali íróasztalok porosodó aktacsomói közül valóságban is kivinne az emberek gazdálkodásába. E megoldásra váró problémákkal az utóbbi időben a sajtó és az illetékes tényezők kimerítően foglalkoztak és különböző formai megoldások is merültek fel a kivitel tekintetében (községi intéző, gazdajegyző, falugazda, stb.).

Az agrárvezető beállításával az iskolán kívüli népművelés maga is nyerni fog és ez utóbbinak a gazdasági, praktikus és a falu létkérdését jelentő tartalommal való erőteljesebb kiegészítése közelebb fogja hozni azt a való élethez. Mert, mind elemi iskolai oktatásunk, mind megszervezett népművelésünk, a rendelkezésre álló előadók kevés gazdasági ismerete folytán még kevésbé van telítve agrártartalommal, ami pedig az egyéni és közérdekek helyes szolgálatán kívül a leginkább tudja lekötni a falusi népművelés tanfolyamainak és előadásainak tisztán földművesekből álló hallgatóságát. Az iskolán kívüli népművelésnek ezenkívül nem szabad csupán az ismeretközlésben kimerülnie. Ma már olyan művelődési értékeket keresünk, melyek az adatok és a tudás mellett lelki tartalmat is adnak, amelyek a faluban speciálisan egy erősen nemzeti, a honnal, a földdel és szülőfaluval kapcsolatos egészséges magyar lelki élet kifejlesztésére alkalmasak. Összefüggéseket és kölcsönhatásokat kell kimutatnunk és a gyakorlati életben az előadásokon túl és kívül ezeket élökké kell varázsolnunk és gyakorlatilag hasznosíthatókká tennünk. A falusi magyar gazdapolgár ideális típusához csakis így, állandó érintkezéssel, tanácsadással, és egyéb eszközökkel kiegészített népművelési munkával juthatunk, nem pedig ötletszerűen összeszedett ismereti tárgyak jól-rosszul előadott anyaga útján. Ehhez azonban igazán hivatott vezetők és tanítók kelleneek.

A falusi népművelés nagymértékben járult hozzá, hogy a világháború után megindult, a faluval való intenzívebb foglalkozás, az elmúlt évtizedben kézzelfogható és szemmel látható eredményeket hozott létre. Itt örömmel kell konstatálnunk egy minden irányban

és körben megindult rohamos fejlődést, sőt az egyes községek részéről egyenesen lázas, gyors ütemű igyekvést arra, hogy a felismert és társadalmi és kultúrpolitikánk által megállapított hiányokat minél gyorsabban eltüntessék. A falusi és tanyai népiskolák száza létesülnek, a községek vetélkedve versenyeznek kultúrházak, népházak, leventetothonok, anya- és csecsemővédők, sportterek emelésében. A lakosság ezek alapításához a gazdasági nehézségek dacára is szokatlan készséggel járul a maga obulusaival és természetbeni munkájával. A vármegyei népművelési titkárok, a Faluszövetség és más közintézmények útján a legelhagyatottabb Ids falukban is megjelennek a mozigépek, melyekben az ismeretközlés és nevelés legkiválóbb eszközével ismerkedik meg falusi népünk. Egyes vármegyék megértő vezetői szokatlan bátorsággal és képességgel, tervszerű program alapján látják el a vármegye községeit a népművelés és falufejlesztés, a népegészségügy és művelődés intézményeivel. A falufejlesztés és népművelés szolgálatába állítja a népművelés központi szerve a rádiót és a grammofont, a rádió is otthonossá válik még a tanyai gazdaportákon is, amelyeken keresztül a „rádió szabadegyetem“ és külön gazdasági előadások elégitik ki népünk egyre fokozódó kultúrigényeit.¹ A Faluszövetség falufejlesztési és vidéki vándorkiállításai olyan néprétegek kultúrszomját keltik fel, amelyekhez eddig a távolság miatt még semmiféle más kultúreszközzei hozzáférni nem lehetett.² A kisczorda-gabonaversenyek, mezőgazdasági munkaversenyek³, népviseleti felvonulások, falusi ünnepek, Szent István-napi búzaünnep, tanulmányutak, a német-magyar kisczorda csereakció stb. mind azt látszik bizonyítani, hogy a falusi földművesosztály ma már nemcsak passzív részese a nemzeti kultúrközösségnek, hanem megértéssel és készséggel igyekszik betölteni azt a szakadékot, amely őt eddig a magyar állami és társadalmi élettől önhibáján kívül elválasztotta. Ez a könnyen felismerhető és le nem tagadható előretörés, melynek megindulása felismerések, tapasztalatok, jó vezetők és kormányzati és társadalmi erők szerencsés összetételéből a kedvezőtlen körülmények dacára is kialakult, — nem maradt meg a kulturális eszközök intenzívebb igénybevételénél, hanem kiterjedt az erkölcsi, községközigazgatási, egészségügyi és társadalmi vonatkozásokra is, valamint a falusi élet esztétikai és etikai nemesítésére. Az utolsó évtized alatt indult meg hazánkban a községek nagyobbszabású villamosítása,⁴ új községi középületek emelkednek, modem tűzoltó- és öntözőfelszereléseket szereznek be nagyobb falvaink, a falu egészségügyi viszonyai a népegészségügyi és társadalombiztosító intézmények tevékenysége folytán máris javulnak stb.

Nem szóltunk még a falu társadalmi életét felölelő egyesületek, gazdakörök, faluszövetségek és szövetkezetek szerepéről, pedig a falu kultúrszínvonalának emelésében, a földműveslakosság polgári öntudatának kifejlesztésében és a megoldásra kerülő problémák tár-

¹ Milleker Rézsű: A rádió népművelési szempontból. (Iskoiánkívíli Népművelés. 1928 szeptember.)

² Dr. Bodor Antal: Száztíz községfejlesztési kiállítás. 1925.

³ Dr. Halács Ágoston: A mezőgazdasági munkaköltségek csökkentésének lehetősége. (Mezőgazdasági Közlöny. 1928. I—2. szám.)

⁴ Borús Ferenc: Csonka-Magyarország villamosítása. 1926.

sadalmi előkészítésében elsőrangú szerepük van. £ téren is örvendetes haladást észlelhetünk; pezsgő egyesületi élet indult meg sok községünkben, azonban a sok divergáló központi intézmény országos szervezkedése, valamint a falusi intelligencia sok helyen széthúzó törekvései már a falu túlszervezésének problémáját is felvetették.¹ Ismerünk 3.000 lakosú községet, ahol körülbelül 25 különféle egyesület és kör működik, mindegyik külön-külön tisztikarral, helyiséggel s amelyeknek működése az egymást túllícitáló ünnepek és összejövetelek rendezésében merül ki. Bármennyire hangsúlyozzuk is az egyesületi szervezkedés nemzetépítő hivatását, a túldimenzionált és túlszervezett falt *A* társadalmi élet, amelyben a személyi és társadalmi ellentét»: a község szűk határain belül erőteljesebben kirobbanó hatásokban mutatkoznak, a falu erőinek szétforgácsolására és a társadalmi béke megbontására vezet. E túlszervezés elkerülésével elsősorban a faluval foglalkozó országos intézményeinknek és a népművelés szerveinek kellene foglalkozniuk.

Falusi kultúrpolitikánknak van egy, a kultúra terjesztésével egyvonalú, bár megfordított irányú feladata. Amennyire immunis maradt a röghöz kötött, a külvilágtól elzárt falu a világkultúra nivelláló hatásától, talán éppen olyan mértékben önmagából termel ki igen sok jellegzetes kultúrértéket erkölcsi felfogásban, szokásban, viseletben, gondolkodásban, művészetben, zenében és költészetben. Ezeknek értéke minden kétségen felül áll. E belső népi megnyilatkozások istápolása hasonlóképpen feladata kulturális törekvéseinknek. A falu történelmére vonatkozó emlékek összegyűjtése, a természeti emlékek és szépségek ápolása, a kedélyélet nemesítése (népünnepek, multságok, fonó-, aratóünnep, játékok, ének- és dalosünnepek, műkedvelői előadások stb.), a népviselet, népszokások, a régi magyar dal és zene ápolása, a háziipar fejlesztése, a pusztuló népművészet még feltalálható maradványainak megbecsülése és megőrzése: mind megannyi tevékenységi köre úgy a falu vezetőinek, mint a falu intézményeinek. A falu e belső értékeinek intézményes és állandó összegyűjtésére több községünk létrehozta az úgynevezett községi múzeumot, amelyben a község anyagi és szellemi életére vonatkozó összes adatok és tárgyak kiállítászerű feldolgozásban nyernek elhelyezést.

A falufejlesztés eddigi eredményei azonban nem jelenthetik azt, hogy a falu gazdasági, kulturális és szociális érdekeinek szolgálatában az állam és a társadalom már megtette kötelességét. Az egyre súlyosodó gazdasági bajok, valamint Trianon okozta megnyomorítottságunk mind jobban és jobban megnehezítik a fejlődés emelkedő útját. A ráfizetéssel járó gazdálkodás, az egyre nehezebb értékesítési viszonyok, az aggasztó mérvű eladósodás, súlyos közterhek, a községre nehezedő mind súlyosabb és súlyosabb közigazgatási és politikai feladatok kétségessé teszik, hogy a fejlesztés eddigi tempóját sikerül-e továbbra is megtartanunk. Pedig e téren a visszaesés jóvá nem tehető mulasztást, sőt nemzeti katasztrófát is jelenthet. Mert a fejlődés tagadhatatlan jelei dacára is földmivestársadalmunk és a falu emelkedése még sok

¹ Radnóti István: A falvak szervezkedésének egysége. (A Falu. 1929 március)

kívánni valót, hiányt és bajt mutat, amelyeket csak további megfeszített társadalmi munkával és az állam szünetnélküli, jóakarátú támogatásával lehet csak apránként, fokozatosan megszüntetni. A falu és a város közötti szakadék még mindig túlságosan mély, vannak még falvak, ahol még sem a jó szó, sem a hatalmi beavatkozás nem tudta a régihez való görcsös ragaszkodást és az elmaradottság bilincseit kettétörni, s ahol a nép lelkének zárkózottságába a haladás gondolatának még nem sikerült behatolni. Vannak még falvak, ahol a jó vezetők hiánya súlyos társadalmi veszélyeket rejt magában és a haladás kerékkötői tétlenségben tartják népünk készségeit. Modernebb, racionálisabb, üzletszerű és üzemileg megszervezett gazdasági üzemekre támaszkodó tevékenyebb agrárpolitikát sürgetnek mezőgazdasági termelésünk már ismertett hibái és bajai. A rossz és járhatatlan utak, melyek a falvak tápláló és közvetítő véreiret képeznek a civilizáció felé, egy átfogó és gyors útépitési programot követelnek. A csecsemőhalandóság iszonyatos méreteit még nem sikerült jelentősen csökkenteni. Még 1926-ban is a falusi csecsemőhalandóság az élve születések 19.7%-át tette ki a városok 16.8%-a és például Svájc 67%-ával szemben. Sok magyar falu van még, amelyik még sem mozdult ősi jobbágykorbeü állapotából és ahol még a legprimitívebb életformák között élnek jobb sorsra és többre hivatott magyar emberek. És a falu legsúlyosabb és legveszedelmesebb problémája: a falusi szegénység és földmunkásság kenyerének biztosítása még mindig nem képezi tengelyét egy nagyobb szabású, alapos szociális programúnak, amelynek kezdő lépéseit sem tette meg a különben a társadalom egyéb rétegeinek szociális biztosítását pompás intézményekben megvalósító állam és társadalom.

Hosszú sorokban vonultathatnánk fel még a megoldásra váró falusi problémák özönét, de fenti felsorolásnak nem a teljesség a célja, hanem csupán reflexszerü érzékeltetése annak a sok súlyos bajnak és gondnak, amelyek között ma a nemzet legnagyobb társadalmi rétege: a falusi földmíves- és munkástársadalom él.

A TANYAKÖZSÉGEK KÉRDÉSE.

A MAI Magyarország kerekén nyolcmillió lakosa közül másfélmilliót talált az 1920 évi népszámlálás a községek külterületein, az uradalmi majorokban s főleg a kisbirtokosok tanyáin. Ez a szám azóta a földbirtokreform következtében is szaporodott s azért bizvást állíthatjuk, hogy ma már népességünk ötödrésze a külterületeken él. Érthető tehát, hogy az összeomlás után az úgynevezett tanyakérdés, amellyel azelőtt alig foglalkoztak, a közérdeklődés homlokterébe került; anekétek bogozták e kérdés-komplexum egyes szárait s cikkek, Önálló művek igyekeztek a tanyavilág keletkezésének történetét, jelen helyzetét minden szempontból megvilágítani s a felmerült problémák megoldására javaslatokat tenni. Nem került el a kérdés a kormány figyelmét sem s bár az a kormányzat minden ágát felölelő szerves Program, amelyet Kaán Károly tanulmányában¹ meggyőző érvekkel sürget, eddig még nem jött létre, az egyes tárcák, így a földművelésügyi, a belügyi, de különösen a közoktatásügyi, amely tíz év alatt a külterületi elemi iskolák számát 1.201-ről 1.638-ra emelte, máris jelentékeny részt törlesztettek az országnak a tanyavilággal szemben fennálló súlyos adósságából.

Miben is áll ez a tanyakérdés, miben különbözik a magyar falu problémáitól? Abban, hogy a tanyán élő a legújabb időkig s jórészt még ma is, noha éppúgy teljesíti az állammal és községével szemben kötelességeit, mint a belközségekben lakó polgártársa, ezzel szemben állandóan háttérbe szorult. Az alföldi nagyhatárú város, vagy falu vezetősége a rendelkezésére álló anyagi eszközöket a belterület érdekeinek minél tökéletesebb kielégítésére fordította, de a tanyai lakosság legégetőbb szükségleteinek teljesítése elől vagy teljesen elzárkózott, vagy pedig a nyújtott támogatás egyáltalában nem állt arányban a viselt közterhekkel. Utak, iskolák, templomok, orvosok, posta stb. tekintetében a tanya messze elmaradt a belközségektől; közművelődési s gazdasági intézmények (olvasókör, gazdakör, szövetkezetek) létesítése is jóval nehezebben ment a nagy területen szétszórta élők között; a legsúlyosabb hátrányt azonban a közigazgatás terén kell szenvedniük. Míg a belközségi lakos a hatóságokkal való ügyes-bajos dolgát a községházán idővesztés nélkül elintézi, a tanyai ember gyakran egészen jelentéktelen ügyben kénytelen 10—20, sőt nem egy helyütt 30—40 kilométer távolságból rossz utakon a városba bevergődni, időt és pénzt pazarolni, hogy az idézésnek eleget tehessen.

¹ A Magyar Alföld. Gazdaságpolitikai tanulmány. Kiadta a Magyar Tudomány Akadémia. 1927

Némely nagyhatáru község oly mereven központosít, hogy minden anyakönyvi bejelentés, sőt még a járatlevelek kiállítása is a 20—30 kilométeres távolságban levő központban történik; oda kell beszállítaniok — temető hiányában — halottaikat is. Ilyen állapotok — tudtommal — sehol másutt, még gyéribben lakott tanyarendszerű vidékeken sem fordulnak elő. Abban, hogy a mai helyzeten mielőbb s gyökeresen javítani kell, a tanyakérdés ismerői — részben mégis, az érdekelt nagyhatáru községek vezetőségének kivételével — mindnyájan egyetértenek. Abban sincs eltérés, hogy a tanyákon jó utak építését, kulturális és gazdasági intézmények felállítását követelik. Sajnos, tény azonban, hogy éppen a kiinduló pont, a tanya mikénti adminisztrációja tekintetében mai napig sem sikerült egységes közvéleményt teremteni.

Véleményünk szerint feltétlenül helytálló a belügyi kormányknak a tanyakérdésben tartott ankét után a tanyavilág közigazgatásának megjavítására irányuló 33.307/927. számú körrendeletében kifejtett az álláspontja, hogy a kérdés megoldását a közigazgatás szervezésével kell megkezdeni. A körrendelet azonban nem foglalt el határozott álláspontot s a szükséges intézkedéseket az önkormányzati szervektől várta. Attól tartunk azonban, hogy a kérdés ily módon nem lesz megnyugtató módon megoldható s az önkormányzatok, amelyek a tanyalakókat eddig a miniszter szavai szerint „mai siralmas helyzetükben sínylődni“ engedték, a rendelet dacára sem fognak gyökeres intézkedéseket javasolni s végül mégis a törvényhozás lesz kénytelen a szerintünk egyetlen célravezető utat: a tanyák függetlenítését, önálló községekké alakulását elrendelni.

A tanyavilág közigazgatása háromféle módon lehetséges. Leggyakoribb az, hogy a közigazgatás a belközségben van központosítva s a községnek (városnak) a tanyákon semmiféle közigazgatási szerve nincs. Az igen nagyhatáru községek a távolabb fekvő tanyák egy-egy pontján tanyaközpontot szerveztek, ahol az oda kirendelt tisztviselők inkább kisebb jelentőségű közigazgatási funkciókat végeznek; a nagyobb tanyaközpontokon az iskolán kívül templom, lelkész, orvos is van. Legritkább volt eddig a harmadik megoldás, a tanyacsoportnak önálló községgé alakulása.

A tanyákkal bíró községek vezetősége túlnyomó részében nem akar tudni külön tanyai közigazgatási problémáról s azt hiszi, hogyha rendelkezéseit kikézbcsíti s tisztviselői időnként hivatalosan kiszállanak, a tanyán élőknek nincs semmi okuk a panaszra. Sőt, ha nyilatkozataikat elfogadjuk, a tanyai ember meg is van elégedve, mert a belközségbe való bejárás rá nézve nem teher, hanem szükséglet és élvezet is. A gazdának úgyis gyakran be kell járnia a községbe bevásárlás s terményei értékesítése végett; ily alkalmakkor egyben elintézi a községházán is ügyeit, megfordul a gazdakörben, eszmét cserél, szórakozik. Ez az idillikus beállítás azonban legtöbbször túlzott vagy egészen hamis. Helytálló lehet azokban az esetekben, amikor a község határa nem túlnagy, a belközség a határ központjában van s a határ legtávolabb pontjától sincs messzebb 5—6 kilométernél. E szerint egy 20—25.000 katasztrális hold területű község, szétszórt tanyákkal,

központi fekvésű s mindenünnen könnyen elérhető belső maggal, amely a környező tanyáknak egyben gazdasági szempontból is központja, decentralizálás nélkül is jól adminisztrálható s a tanyai lakosság megelégedhetik, ha jó utakat, iskolákat, esetleg postaügynökséget kap. Ily helyeken az iskola a hozzá kapcsolódó iskolán kívüli népműveléssel, népkönyvtárral, népházzal a közvetlen környék kulturális szükségleteit is szolgálja; a nagyobb gazdasági, kulturális, higiénikus (orvos, gyógyszer) igényeket is kisebb áldozattal kielégítheti az anyaközségben. Ilyen, elég nagyhatárú község például Abony, amely majdnem köralakú, 22.204 kat. holdas határának közepén terül el s így, bár 16.000 lakosa közül 5.000 él a tanyákon, ezek számára külön községek alakítása, de még tanyai központok létesítése sem látszik szükségesnek. Aki azonban ismeri nagyobb községeink szeszélyesen húzódo határait s a belközségeknek excentrikus fekvését, annak be kell látnia, hogy ily helyeken az egész határnak a belközségből való igazgatása egyrészt a távolabb lakókra súlyos terheket ró, másrészt (az elkerülhetetlen hivatalos kiszállások révén) az illető község igazgatását is megdrágítja.

Vegyünk elő néhány konkrét példát. Kiskundorozsma nagyközség határa (32.350 kat. hold) nagyjában háromszög alakú; e háromszög csúcsában, Szeged mellett épült a belközség, amely a határ leg-távolabb pontjától légvonalban 26 kilométernyire van! Hajdúböszörmény város határa téglalap alakú s 56.778 kat. hold terjedelmű; a belközségtől keletre 9, nyugatra 23 kilométernyire van a határ széle. A makói határ (46.713 kat. hold) legtávolabb pontja 26, a jászberényi (48.030 kat. hold) 24 kilométernyire van a belközségtől. A kecskeméti tanyák végső pontjáról 30, a szegediről és hódmezővásárhelyiről 42—43 kilométert kell az embernek vasúton megtennie, míg a városba bejut. Debrecen határának hosszúsága közel 80 kilométer s a határának keleti szélén fekvő városból vasúton 57 kilométert kell megtennünk Ohat állomásig, hogy onnan még 8 kilométert nyugatnak haladva s a Tiszán is átkelve végre elérjük a város nyugati határköveit. Egyes községek határrészei Utak, vasutak szempontjából más községek vonzókörébe esnek, minden érdekük másfelé húzza őket, de az anyaközség eme mostoháit semmi áron nem akarja kiengedni kötelékéből, mert adóalapot veszítene. Nem egy községi határrész területi összefüggésben sincs az anyaközséggel. Az ilyeneket községük még jobban elhanyagolja, mert tudja, hogy előbb-utóbb el fognak szakadni; de ameddig csak lehet, ragaszkodnak a jelenlegi állapot fenntartásához.

Az itt elmondottakra is be kell mutatnunk néhány példát. A Hódmezővásárhelyhez tartozó Kardoskútról a tanyai polgár előbb a 10 kilométernyire levő Orosházára utazik, amely az ő környékének piaca; itt azonban át kell szállnia s további 30 kilométert megtennie, hogy „szülővárosa“ állomásán kiszállhasson. A Hajdúhadházhoz tartozó Vidpuszta lakosa, hogy a városházán megjelenhessen, vasúton 50 kilométeres körutat tesz; 8 kilométer távolságban eléri Hajdúböszörményt, 30 kilométer után Debrecent, ahol a nyíregyházi vonatra átszállva még 20 kilométer utazási díját rója le. Lólyospuszta lakója 8—10 kilométer kocsit után Kiskunmajsán vonatra ül s 25 kilométert utazik, míg Kiskunfélegyházára ér; viszont az anya-

községtől szintén elvágott Majsajakabszállás tanyása több kilométeres kocsis és 8 kilométeres vasúti úttal Kiskunfélegyháza ér, hogy ott átszállva, újabb 25 kilométer távolság megtétele után Kiskunmajsán hivatalos ügyeit — legalább is egy egész nap feláldozásával — elintézhesse.

Az ilyen példákat még jelentékenyen szaporíthatnák. De a bemutatott néhány eset is teljesen elegendő annak bebizonyítására, hogy az anyaközségbe való beballagás nem minden tanyai polgárnak könnyű és élvezetes és a 30—40—50 kilométeres távolságban levő központokból községi közigazgatást folytatni esztelen idő- és pénzpocsékolás. Az országban 65 községnek határa nagyobb 25.000 holdnál; ezek közül tizenhété az 50.000, öté a 100.000-et is felülmúlja (Debrecen határa 166.284 kat. hold).

A kialakult közszellem hatása alatt ma már ezen nagyhatárú községek vezetői is kezdik belátni, hogy valamit tenni kell a tanyai közigazgatás javítására. A legtöbbször eddig mindent megtett, hogy a tanyavilágot teljes atomizáltságában fenntartsa; attól tartottak, hogy tanyaközpontok alakításával, lakosságnak odatelepítésével ők maguk fogják megindítani a rájuk nézve annyira veszélyesnek vélt közigazgatási különválás folyamatát. Most már kénytelen-kelletlen megbarátkoznak a tanyai központok létesítésével; valószínű azonban, hogy az általuk tervezett megoldás egyáltalában nem fogja kielégíteni a tanyavilág jogos érdekeit. Az olyan tanyaközpontok száma, amelyekben érdemleges közigazgatási funkciókat is gyakorolnak, eddig vajmi kevés. Mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy a városi szervezetbe a nagyobb önállósággal bíró tanyai közigazgatási kirendeltség be sem illeszthető; megvalósítható azonban a nagyközségi szervezet mellett. Végiglapozva az 1926 évi hivatalos Helységnévtárnak a közigazgatási beosztásra vonatkozó részét, az egész országban mindössze négy községet találtunk, amely komoly értékű közigazgatási decentralizálást végzett előljárói vagy jegyzői kirendeltség létesítésével.¹ A legnagyobb városi tanyaközponton, Szeged-Alsótanyán, ahol a város legújabbban — az eddigi hagyományokkal szakítva — falut is telepített, van ugyan templom, plébános, orvos, de a közigazgatási hatáskör jóval szűkebb egy jegyzői kirendeltségénél. S ennek a központnak, amely a város szélső tanyáitól még 20—25 kilométernyire van, 30.000 tanyai lakos érdekeit kellene kielégítenie.

Mielőtt a kisebb-nagyobb önállósággal felruházott tanyaközpontok értékéről végleges véleményt mondanánk, vizsgáljuk meg a tanyavilág közigazgatás-megoldásának harmadik módját, az anyaközségtől végleg elvált, önálló tanyaközséget.

A Duna-Tisza közén, különösen Cegléd-től délre és a szabadkai vasútvonaltól keletre, a török világ után alig maradt meg néhány község. A nagy pusztáknak benépesítése és községekké alakulása állandóan tart. Nem említve a régebbi, 18. századi településeket, a

¹ A Füzesgyanathoz tartozó Bucsatelepen (20 km távolság), a Dél-egyházhoz tartozó, az anyaközséggel össze nem függő Kiskirályságon, a Szentgálhoz (Veszprém megye) tartozó Hárságypusztán és az azóta önálló községgé alakult Pusztatömláknél.

19. század közepe óta is megduplázódott e területen a községek száma.

Galgóczy Károly¹ a belső telepítésekről szóló érdekes művében részletesen kifejti, mennyire előnyös nemcsak a köz, hanem a földbirtokosok szempontjából is, ha a nagy pusztákon községet telepítenek, mert az új községek körül a földek értéke is emelkedik. Galgóczy adatai szerint a jász községek mutattak e tekintetben jól bevált példát. Jászkarajenőt Jászszentgyörgy és Fényszaru községek alapították 1860-ban, 300 holdat szakítva ki a pusztán háztelkekre. Ma Jászkarajenő, amelynek már 1869-ben 1.928 lakosa volt, 6.839 lakossal bíró nagyközség. Kerekegyházát szintén 1860-ban telepítette Jászárak-szállás, 200 hold belterületet jelölve ki. Az egykori legelőn ma egy szépen fejlődő, 4.836 lakosú község áll, amely valóságos gócpontja a körülötte elterülő nagy tanyavilágnak. Jászberény városa Lajosmizsét létesítette 1856-ban. Kezdetben nagyon nehezen keltek el a beltelkek; ma 10.676 lakosa van, noha időközben új tanyaközség (Ladánybene, 2.056 lakos) rajzott ki belőle. Egész sorát hozhatnák még fel az eseteknek annak bizonyítására, hogy az önálló községi élet megindulásával addig pusztá, elhagyott területek minden tekintetben gyors fejlődésnek indultak s az új község nemcsak saját határának, hanem a szomszédos községek szervezetlen, elhanyagolt tanyavilágának is gazdasági gócpontjává lett. A legjellemzőbb példa erre Kondoros, amely Szarvas egyik pusztájából alakult a hetvenes években önálló községgé. A Szarvas, Endrőd, Békéscsaba óriási kiterjedésű tanyái közé beékelődött új község kezdetben semmiben sem különbözött a környező tanyáktól. Az önállósulás ténye azonban hamarosan megindította a fejlődést. A romantikus kondorosi csárda körül erősen szaporodó, jelentékeny iparral s kereskedelemmel bíró falu helyezkedett el. 1880-ban 2.120, most 6.090 lakosa van, akik közül 2.500 a belközségben lakik; a forgalomba külön vasúti szárnyvonal s autóbuszjáratok kapcsolják. Jelentékeny intelligenciája, iparosai, kereskedői, élénk vásárai nemcsak a saját, 15.764 holdas határában levő, hanem a szomszédos községek tanyalakosait is a községbe vonzzák. Vájjon nem egyedül búslakodna-e még ma is a kondorosi csárda az út mentén, ha a pusztá megmarad Szarvas külterületének?

Az utolsó félszázad új községei — kettő kivételével — mind falvakból szakadtak ki; az önálló községalakulásoknak a városok a legmakacsabb ellenzői. A trianoni béke szeszélyes határalkotása mégis módot nyújt arra, hogy összehasonlítsuk egy tanyacsoport helyzetét a fejlett városi s az önálló, de egyszerűbb községi kormányzat alatt. Szabadka város területének egy része megmaradt s ebből a határ-részből a belügyi kormány két, majd három nagyközséget alakított. A rohamosan fejlődő Kelebia viszonyait nem ismertetjük, mert a fejlődést nemcsak az önállósulás, hanem jórészt a határállomás nagy forgalma is elősegítette. Sokkal alkalmasabb az összehasonlításra Tompa község. Szabadka város uralma alatt a túlnyomórészt igen szegény, földbérlo lakosokkal betelepített Tompa tanyaközpontnak volt tekinthető, ahol egy-két utcásor is keletkezett s a város bőkezű-

¹ A telepítés kérdése Magyarországon. 1880.

sége háromtantermes iskolát, templomot, plébániát, orvosi lakást is épített. Amíg e terület a városhoz tartozott, a lakosság gyors szaporodása (1890-ben 1.850, 1910-ben már 6.392 a mai Kdebia népességével együtt) dacára is a tanyaközpont semmi haladást nem mutat. A község a szerbek kivonulása után (1921 augusztus) alakult meg. Ezen rövid 6—7 év alatt kialakult s benépesült a 12.000 holdas terület községmagja. Szabadka uralma alatt járhatatlan utak zárták el a világtól; ma új műút köti össze a kelebiai és csikériai állomással s ez utóbbin keresztül a járási és megyei székhellyel. A műúton egy év óta élénk autbuszforgalom is kialakult. A központban az új, nagy községháza mellett most épül az új iskola, kisdédóvó, napközi otthon; a hatósági orvos mellett egy magánorvos is működik s van állatorvosa, gyógyszer-tára is. Kereskedelme a helyi igényeket kielégíti s a most betelepült iparosok nagy száma szüségessé tette már az ipartestület megalakulását is. Még a gyáripár is képviselve van egy, néhány év előtt épült gőzmalommal. Ez a rohamos haladás különösen figyelemreméltó, mert igaz ugyan, hogy az új községet a Szabadkái közvagyont kezelő belügyi kormány is támogatta s tavaly 2.000 hold községi vagyonhoz, 16 hold értékes beltelekhez juttatta; másrészt azonban a község nincs oly kedvező helyzetben, mint például Kondoros, amelynek a szomszédos községek tanyái adnak „hinterlandot“. Tompa vonzóereje saját határára szorítkozik; délen az országhatár ércfala, nyugaton és északon egy-egy latifundium zárják körül.

Az itt felhozott példák kétségtelenül bizonyítják, hogy a tanyai lakosság érdekeinek legjobban az önálló községekké alakulás felel meg. Ha az új község magva helyesen van megválasztva, a községháza jegecesedési pontjává lesz egy előbb-utóbb kialakuló falunak még akkor is, ha a községalakulás nem történik olyan tervszerűen, amint az egyébként kívánatos volna s amire a jász községek mutattak példát. A községháza mellé kerül hamarosan az iskola, a templom; oda telepszik néhány iparos, kereskedő, később már orvos, gyógyszer-tár is; egy-két évtized múlva már utcatorok jelzik a községháza vonzóerejét. Ha ezen új községekkel szemben a nem önálló tanyaközpontok fejlődését vizsgáljuk, meg kell állapítanunk, hogy az messze elmarad a községké mellett. Az élet tehát kétséget nem tűrően a török világ előtti status quo visszaállítását, az Alföldnek új községekkel való benépesítését követeli tőlünk.

Uj, önálló községek szervezését kell kívánnunk még akkor is, ha a tanyákat eddig gyarmatokként kezelő községek és városok jobb belátásra jutva, vagy kényszerítve hozzáfognának a tanyaközpontok alakításához s ott tág hatáskörű közigazgatási kirendeltségeket létesítenének. Miért? Mert a kirendeltségek hatásköre sohasem érheti el az önálló községet s mert hiányzik az imént példákön bemutatott fejlődésnek legfőbb lendítő ereje: az Önkormányzat. Egy-egy tanya-vidék hiába ismeri fel, hogy mi az ő érdeke, mik a szükségletei, hiába hozna ezek kielégítésére áldozatokat is: nem kormányoz, hanem kormányoztatik. Nem könnyen jut be községének, városának képviselő-testületébe, de ha bejut is, a nagy távolságok miatt csak gazdasági érdekeinek hátrányával vehet részt a közgyűléseken, ahol a jobban

megszervezett, nagy többségben levő belterületi tagokkal szemben legjogosabb érdekeit is ritkán tudja érvényesíteni. Ha ellenben ugyanaz a tanyacsoport önálló községgé alakul, nemcsak minden ügyét elintézik a néhány kilométeren belül elérhető községházán, de van ott a jegyző személyében az új községnek vezetője, tanácsadója is; a megalakult képviselőtestület a község céljaira fordít minden befolyó közszolgáltatást, sürgetheti az állami, megyei hatóságoktól a közlekedési fővonalakba való bekapcsolást, iskola, posta, orvosi állás stb. szervezését. S mindezt a szükségletet nemcsak megállapítja, nemcsak sürgeti, hanem előbb-utóbb eredményt is ér el, mert autonómiájánál fogva nemcsak hangja, hanem jövedelme is van, amellyel azt, ami neki kell, vagy maga megcsinálja, vagy pedig mások által való megalkotását a maga hozzájárulásával előmozdítja, siettet. Íme, ez az oka annak, hogy a tanyavilág közigazgatásának ügyét mindenütt, ahol csak lehet, önálló községek alakítása útján tartjuk megoldandónak, szemben a vérszegény félmegoldással, a tanyaközpontokkal. De az eddigiekből bizonyára az is kitűnik, hogy a tanyai problémák megoldásában — a belügyminiszter helyes megállapítása szerint — a sorrendi elsőség feltétlenül a közigazgatást illeti meg. Bármily munkát kívánunk elvégezni, azt előbb szerveznünk kell. Adjunk a tanyáknak szervezetet, önkormányzatot s ha utána sorsára hagyóknak is, az agy meginduló működése mozgásba hozza az addig mozdulatlan testet és sorra megszünteti a régi, sőt megoldja a fejlődés rendjén felmerülő új problémákat is.

Ha elfogadjuk ezt az álláspontot, ha elismerjük, hogy a tanyai problémát csakis községalakítások útján oldhatjuk meg s meggyőződünk arról, hogy a községesítés nemcsak közigazgatási szempontból előnyös, hanem kulturális és gazdasági tekintetben is az országnak eddig parlagon heverő hatalmas erőforrásokat nyit meg, sok száz tanult embernek, iparosnak, kereskedőnek teremt existenciát, mindennél jobban elősegíti a derék, szorgalmas, de szégyenletesen elmaradott tanyások szellemi és gazdasági színvonalának emelkedését s ezzel a többtermelést és szellemi javaink, iparcikkeink nagyobb fogyasztását, akkor sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a múltat e téren sok mulasztás terheli. Ez a mulasztás azonban megérthető. A tanya-probléma aránylag újabb keletű. A török kiszorítása után másfélszázadig az elpusztított vidékek betelepítése, új községek alakítása útján telepítésekkel történt; külterületi lakosokat csak a latifundiumok majorjaiban találunk. Csak a 19. században, annak is főleg második felében indul meg a tanyák képződése. A belközségek eleinte szigorúan tilalmazzák, majd túrik a tanyák alakulását, de nem szabályozzák átgondolt terv szerint; a szervezés, a terv hiánya okozta ennek a zajtalan népvándorlásnak szomorú eredményét, a mai rendszertelenséget. Az érdekelt községek, mint már említettük, óvakodtak a központok kialakításától. Úgy véljük azonban, hogy e községek nemcsak az országos érdekekkel helyezkednek szembe, hanem saját érdekeiket sem szolgálják. Egy város fejlődéséhez nem okvetlenül szükséges, hogy körülötte 40—50 kilométernyi területet tartson közigazgatása alatt. Legjobban fejlődő városaink határa kicsiny (Kaposváré 7.325,

Szombathelyé 5.254, Miskolcé 9.280 hold); közvetlen közelükben a falvak sűrű koszorúja van s mégis, gazdasági tekintetben feltétlenül uralják környéküket. Amit alföldi városaink elveszítenek tanyáik közigazgatási különválása folytán, azt visszanyerhetik gazdasági téren, mert az új községek maguk is fejlődnek ugyan, de egyben gazdasági és kulturális téren magasabb igényeket is nevelnek s ezeket a jobb közlekedés révén a városokban elégitik ki.

Kétségtelen, hogy az új községek alakítása jelentékeny nehézségekkel, költségekkel jár s egyes községeket átmenetileg súlyosan fog érinteni. A tanyaközségek szervezése azonban közvetlenül országunk egyötödének, közvetve azonban az egész országnak oly életbevágó érdeke, hogy ennek megvalósításáért nagy áldozatoktól sem volna szabad visszariadnunk.

Véleményünk szerint a községek alakítását a községhatárok kiigazításának keű megelőznie. A kisebb, vagy összeépült községek összevonására, határrészek átsatolására nézve a belügyminisztérium 1924-ben rendeletet bocsátott ki¹ s ennek alapján több határrész átsatolása meg is történt, vagy folyamatban van. Ezen átsatolások révén számos közigazgatási képtelenséget meg lehetne szüntetni a nélkül, hogy újabb községek alakításához kellene folyamodnunk. Csak egy példát hozunk fel. A 23.000 hold területű Bácsborsód község határa szeszélyes vonalban körülöleli a tőle 8,5, illetve 10 kilométernyire levő Katymár, illetve Madaras községeket. Mindkét község belterületéhez szorosan hozzátapad egy-egy utcásor, amely azonban már Bácsborsódhoz tartozik; sőt van egy borsodi határrész, amely egészen Katymár határába van beékelve. E nagyhatáru községből új községet kiszakítani nem kell, csak egyes részeit a megfelelő községhez átsatolni.

Az alakítandó tanyaközségek a lehetőséghez képest nagyközségeként szerveződők oly módon, hogy a központ a határnak minden pontjától nagyjában egyforma s nem nagy távolságból legyen elérhető. A lakosság sűrűségéhez, a föld értékéhez képest a terület, amely egy nagyközségi szervezet költségeit elbírja, különböző lehet. A legideálisabb határalakot, a négyzetet véve alapul, egy 3 kilométeres körzetű község határa 6.257, egy 4 kilométeresé 11.123, egy 5 kilométeresé 17.377 kat. hold volna. Az újabb alakulású tanyaközségek (nagyközségek) közül Dánszentmiklósnak 6.542 kat. hold (1.958 lakos), Csabacsüdnek 11.628 (1.182 lakos), Gerendásnak 5.969 (2.265 lakos), Gátémek 5470 (996 lakos), Jakabszállásnak 12.324 (2.037 lakos) kat. hold területe van; valószínű tehát, hogy 3—4, legfeljebb 5 küöméteres körzetű tanyacsoportból életképes nagyközség alakítható. Ahol azonban egy-egy távolabb eső tanyacsoportnak összeállítását kívánatos, de aggályos, hogy a nagyközségi szervezetet elbírja-e, kisközség volna alakítandó, amely vagy volt anyaközségéhez csatlakozik, vagy más kisközséggel együtt egy körjegyzőséget alakít. A tanyalagos szempontjából az önkormányzat lehetősége miatt a kisközségi szervezet is előnyösebb, mint a tanyaközpont alakítása, még ha a kisközség nem is székhelye a jegyzőnek.

Ezen szempontokat érvényesítve összeállítottam az anyaközsé-

¹ 1924 évi 177.300. számú rendelet 1. §-a.

gekből létesíthető új tanyaközségek névsorát. E szerint 155 nagyközség és 118 kisközség volna alakítható és a tanyaközségek hálózatának teljes kiépítése 164 jegyzőség szervezésével volna megoldható. A község-házak építése — amiben az új községeket a kormánynak kölcsönnel kellene támogatnia — mintegy ötmillió pengőt igényelne. A személyi kiadások aligha jelentenének többletet, sőt helyenként megtakarítást is, hisz a kormányzók és kormányzottak egymás közelébe kerülnének, ami mindkét részről idő- s pénzmegtakarításokkal is jár.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a tanyaközségek szervezése tisztán közigazgatási jellegű s nem jelenti a tanyarendszer, mint gazdálkodási és települési rendszer megszüntetését. E kérdésről nálunk már irodalmi téren is viták folytak. Vannak sokan, akik üzemtani szempontból jobbnak látják a tanyáról, mint a faluból való gazdálkodást. De éppen az ilyen, elsősorban gazdasági érdekek híveinek kell legerősebben állást foglalniok a tanyák jelenlegi közigazgatása ellen, amely a közigazgatási hatóságok nagy távolsága folytán a gazdákat érzékeny munkaidő- s egyéb veszteséggel sújtja. A tanyaközség szervezése nem jelenti szükségszerűen a topográfiai értelemben vett falu keletkezését, hiszen a telepítésnek legtöbbször nincsen is meg a lehetősége, de jelenti egy mag kijelölését, amely körül idővel falu is keletkezhetik. A már említett példákon kívül még két esetet kell felhoznunk. Orgovány, Kunszentmiklós pusztája, 1901-ben lett önálló. A köralakú, 16.612 holdas határral bíró, gyorsan népesülő községben (1869: 500, 1900: 1.913, 1920: 3.276 lakos) megmaradt a szétszórta tanyavilág, de a központban utcásor keletkezett, boltokkal, szövetkezettel, gazdakörrel; van két lelkésze, orvosa, négytanítós iskolája. Kuncsorba 1896-ban önállósult. A település oly rendszertelen volt, hogy a faluközponti ól semmi gondoskodás nem történt s a faluvá fejlődés azóta is igen keveset haladt. S mégis, e község jegyzőjének egy cikke szerint, a saját községében élő tanyai nép minden tekintetben felette áll a városhoz tartozó tanyásoknak. A zárkózott, anyagias, igénytelen tanyással szemben a tanyaközségi az ott letelepült s vele foglalkozó tanult elemekkel való érintkezés folytán jobban gazdálkodik, nagyobb az érzelme a közös érdekek iránt, politikailag érettebb s a kultúra iránt fogékonyabb. A jegyző szerint a tanyaközség a gazdálkodókra nézve a legtekélyesebb alakulat. Íme, ez az egyik, topográfiai szempontból legrosszabbul sikerült (szétszórta települt, nagyobb belterület nélküli) tanyaközség alapos ismerőjének véleménye.

Ennek a kérdésnek gyökeres megoldása csak egységesen mehet végbe. Országos feladat minden érdekelt bevonásával teljesen részletes terv kidolgozása és kijelölése — ami a legfontosabb — minden egyes tanyaközség leendő központjának. A tanyaközségek létesítése ezen előmunkálatok befejezése után csakis törvényhozási úton valósítható meg gyorsan és sikeresen. A feladat nagy és nehéz s a partikuláris érdekek lefegyverzése nagy erélyt igényel. Aki azonban megoldja, halhatatlan betűkkel úja be nevét az Alföld térképébe, mert a török pusztulás nyomait végkép eltörölve, másfélmillió magyar tanyást szabadít fel gyarmati sorsból.

BENISCH ARTHUR

MAKÓ SZELLEMI ÉLETE

Történeti jelentőségű események nem írhatták Makó nevét a köztudatba, bár közvetlen közelében Ajtony, Csanád, Szent Gellért, később Dózsa György küzdelmeinek jelentékeny fordulatai játszódtak le. Változatos múltjában nagy családok neves embereit találjuk uraiként. Ezek egyikétől kapta nevét is. A török idők letarolták környékének falvait s maga is több apró falu egyesüléséből nőtt meg nagyobb népességű helylé.

A Maros jobb partján, a folyótól legközelebbi pontján néhány száz méternyire, kényelmes hosszúságban és szélességben terül el. Árterület és védőgát van közte és a folyó között, amely a szabályozás előtt áradásaival folyton veszélyeztette s néha jórészét romba is döntötte. A szomszédos Szeged, Hódmezővásárhely és a bár távolabbi, de az ország megcsonkítása előtt vele élénk forgalommal összekötött Arad felé vezető fő utcái több kilométer hosszúságúak. Ezeken kívül is számos utcája meghaladja, vagy nagyon megközelíti a kilométernyi hosszúságot. Többnyire széles utcáinak nagyrésze kövezett, a legkisebbek is fásítottak. Gyalogjárói aszfalt-, kisebb mértékben téglajárók; a „pallójáró“ több, mint negyedszázad óta kiveszett. Villanyvilágítás és jó ártézi kutak teszik sok alföldi hely előtt irigyeltté. Elég nagy háztelkei, fás udvarai s minden háznál konyhakert, néhány gyümölcsfával barátságossá derítik, az Alföldön nem ritka sivárság helyett. Házaik tiszták, jórészt tágas, egészséges lakások, cseréppel fedettek. Utcáin nincs szenny és rendetlenség, csak száraz időben nagy a por. Nagyobb terei szabálytalan, fásított piacterek. Nyilvános kertje: a Hörthy-park, nem nagy, de gondozott. A Maros partján kis ligetek s a várost félkörben körülvevő gyümölcsösök és fás temetők pótolják a levegőjavító nyilvános kerteket. Nagy középületei a templomok: két római katolikus, két református, görög katolikus, evangélikus és három zsidó templom, a vármegye és városháza, a reálgimnázium, a pénzügyigazgatóság, járásbíróház, államrendőrség, posta, Erzsébet-szeretetház s a nagy megyei kórház stb. s néhány bank csinos épülete. Különösebb építészeti jdesség, vagy történeti emlék nem tünteti ki egyiket sem. Színháza fából épült, téglaközberakásai. Nagy hiány, hogy nincs Vízvezetőke és csatornázása a városnak.

Négy jelentékeny közeli falu központjában, amelyeknek lakossága együtt felér magával a városéval, a megcsonkított ország délkeleti csücskének legdéli városa Makó. Jó utak s vasút kapcsolják hozzá vidékét s a megmaradt irányító centrum: Szeged felé rajta keresztül vezet az út.

Határa — területének legszélét kivéve — termékeny, elsőrendű

fekete föld. A széleken szikes legelők s vízállásos rétek váltakoznak az évek csapadékmennyisége szerint. Több irányban kövezett utak teszik elég könnyen megközelíthetővé a határ legtávolabbi részeit is, ami azért fontos, mert a város határának legdélibb részén fekszik s észak felé 20 kilométerre fekvő tanyái is vannak. A tanyák sűrűn, egymáshoz közel fekszenek s olyan elosztódásban, hogy központokká fejlődő helyek nem mutatkoznak.

Terményeiből 9.000 vasúti kocsis búza és ugyanannyi hagyma indul az ország és Európa különböző részeire évenként. Híres lótenyésztése és állathízlalása (sertés, liba), szarvasmarha tenyészállatai keresettek.

Ma közel 40.000 lakos él területén. Házainak száma alig van 8.000-en alul, tanyáival együtt jóval több is. 1850 óta csaknem megkétszereződött lakosainak száma. S ez a lakosság csekély kivétellel magyar. Német, tót stb. eredetű együtt mintegy félezer belőle s van azonkívül újabb időben nagyon szaporodó ortodox zsidó lakossága is.

A történeti múlt és a külső keret a város fejlődésének jelei és irányzóibói. Makó szorgalmas, szívós és takarékos népe a gazdasági életrevalóság bizonyítékaival mély szellemi sajátosságokat rejteget. A háború után természetes átmeneti szellemi élet jelei is mutatkoztak és mutatkoznak.

Békés nép Makó népe. Józan és óvatos. Verekedés, duhajkodás is alig, súlyosabb természetű bűneset a háború előtt évtizedeken át sem, azóta is ritkán fordul elő. Kétségbeesett nyomor, vagy feltűnő és kihívó anyagi jólét itt nincs. A régi, itteni származású lakosság és itteni „urai“, a tisztviselők között háborítatlan egyetértés és áthidalhatatlan úr volt. A menekültek, — a régi lakosság sokszor túlzottan találja igényeiket, —¹ a kényszerű törvényes lakásintézkedések s újabban a folyton bonyolultabbá váló adminisztráció s különösen a társadalombiztosítás új intézménye nagy helyi nyugtalanságot s bár fojtott, de keserű ellenszenvet keltenek s mélyebbre ássák a szakadékot a vezető intelligencia és a termelő- és munkáslakosság közt. A régi tisztviselőosztálynak nagy tekintélye volt. A vármegye urai, neves és nemes úri családok sarjai, mint gazdák és nagyképzetségű egyéniségek, csorbítatlan tekintélynek örvendtek. Az állami tisztviselő azonban mindig előkelő, vagy kevésbé előkelő idegennek számított. A város tisztviselőit — az alsóbbrendű fokozatok alacsony képzetségű és a maga soraiból kikerült s gyengéiben nagyon jól ismert kishivatalnokai miatt — sohasem becsülte szíve mélyén a makói nép. Nemhivatalnok vezetőembereit pedig a jellemző „előcsahos“ névvel „szurkálta“. Ma a helyzet alig változott, de azt lehetne mondani, hogy vezetőit csak személyes értékei és feddhetetlensége arányában tiszteli s kritikája éles, elevenesű s rendkívül tartózkodó és magábafojtott. Idegen és „úr“ előtt soha meg nem nyílik.

Iskolázottsága a városon jó, a tanyákon elmaradottabb. Sok népkönyvtára van s valamennyinek van 10—15 olyan törzsolvasója, aki a 400—600 kötetet mind alaposan elolvasta. Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Abonyi Lajos és a költők közül Petőfi a legalaposabban és

gyakran meglepő terjedelemben ismertek. Két helyi napilap, a fővárosi lapok vasárnapi számai, a naptárak és vallásos iratok az állandóbb szellemi táplálék és újabb időben a gazdasági szaklapok is. Könyvfogyasztása elsorvadt s még a tisztviselő és kereskedő rétegben is teljesen minimális. Könyvkereskedései mind néhány évig élő vállalkozások s a legrégebb is készül feladni a reménytelennek látszó küzdelmet. Szoros értelemben vett iskolaélete most mozgalmas. Felekezeti vetélkedésből két fiúpolgári iskolája is épült néhány éven belül. A régebbi sváb gyermekek helyett intemátusaiba a csonka ország más vidékeinek magyar gyermekei özönlenek az olcsóság miatt. Régebben a közeli sváb délvidék egyik magyarosító helye volt iskoláival s maga is küldte német szóra cseregyermekait. Az egyetem, szakiskolák és zeneképzés teljesen Szegedhez kapcsolják s odajáró tanulói sokan vannak. A szegedi egyetem jótékony lökéseket ad iskola-és egészségügyi életének is.

Egyházi élete az ébredés jeleit mutatta már a háború előtt is. Egyik egyháznál az intenzívebb s széles látókörű magasabb vezetés, a másiknál a belmisszió egyháztársadalmi mozgalmi lendítettek nagyot. Békés és okos vezetők a saját mezőiken dolgoznak alaposabban s a felekezeti közti helyzet nyugodt. A szekták (nazarénus, baptista, adventista) régen beszivárogtak s újabb időben növekedtek számban és a lakosság lelkiéletének formálásában nagyobb szerepük van. Következménye ez a régebbi idők lelki lagymatagságának és közömbösségének, a háború lelki zavarainak s a felocsúdas átmeneti helyzeteinek. Nemzeti szempontból a nazarénus és adventista bomlasztó hatású, mert az értelmetlen, naiv pacifizmus terjesztője. Bizonyos azonban annyi, hogy jó ösztökélők a történelmi egyházakra nézve, amelyeknek szociális szolgálata folytonos növekedést, tudatosabbá válást s mind jelentékenyebb társadalmi segítséget, támaszt jelent és szükséges kapcsolópont a szegénység felé, de sokat kell még mélyülnie módszerek és szervezeti életrevalóság tekintetében.

A társadalmi tagozódást csupán a foglalkozás szabja meg. A foglalkozás körei szerint elég élesen tagolt rétegek vannak. Jó jel, hogy a vagyoni állapot az egyes körökön belül nem további tagoló erő, noha egyes személyek gögje itt sem ritka, de nem is számottevő.

A hagymatermelő „kertészek“ az átmeneti rend az alacsony és magasabb osztályok közt. Ide a legszegényebb is felemelkedhetik s innen vezet feljebb a vagyoni haladás. Ez is a legbarátságosabb a napszámos, szegény munkásosztályhoz. Kemény, szorgalmas munkája kiveszi az izgatás méregfogát, mert maga is nehéz testi munkát végez már kora gyermekségétől kezdve. Pusztíthatatlan vállalkozási kedve, önbizalma, takarékosága, önállósága, független szegénysége legerősebb gát a proletár jelszavak rombolása ellen. Másokkal dolgoztató, a munkát csak szemlélő „hagymabárója“ akad ugyan, de nem sok. Ez a réteg lepi el a határ, sőt a környező határok kicsinyben bérelhető földjeit szakadatlanul váltakozó helyeken, mert erre a hagymaforgó kényszeríti. Ez szerzi meg a gazdát cserélő kis földdarabokat s a felszóló, parcellázott nagyobb birtokokat az egész környéken. Mozgékony, élénk, iskolázásra kész, jól számoló, sőt „spekuláló“. Erre a

hagymaértékesítés esélyei tanították meg alaposan, valamint a hagymatermeléssel együttjáró területbeosztás elég körülményes s nagyon kifinomult módjai és a drága magszükséglet kiszámítása. Kora tavasztól késő őszig a legkorábbi hajnali órákban özönlik ki, mint a hangyaraj és késő este minden nap hazatér munkahelyéről. Jól táplálkozik s télen pihen, ez a titka munkabírájának, noha a téli foglalkozás gazdasági előnyét jó lenne megtanulnia. Egyéniségei vannak, mert sohasem dolgozik nagy tömegben; nem tömegfelfogások vezetnek, mert munkája közben van alkalma gondolkodni, mérlegelni, ítélni. Szegény, de a maga gazdája. Egy-egy jó esztendő ritkán kaphatja el, mert ismeri a szerenese forgandóságát. Szellemes, csipkelődő, sőt csúfondározásra hajlamos. Megszervezhetetlen, mert nincs benne bizalom senki iránt. Kényszernek elég puhán engedelmeskedik, de atomjaira bomlik a legelső lehetséges alkalommal. A köz iránti érzéke fejletlen, erősen s korlátoltan önző. Városlakó, mert szinte naponta érdeklő a piac állapota, meg téli zsiradékát és hústáplálékát szolgáltató háziállatainak a gondozása is megköveteli a naponkénti hazajárást. Állatait a hagymaföldön nem tarthatja, mert ebben a művelési ágban az nem gazdaságos s épületek hiánya miatt legtöbbször nem is lehetséges. Fehémépe fiatal korában selyemben, lakkcipőben jár vasárnaponként, de hétköznap nem parasztdáma, hanem a férfival felérő munkaerő. Nem vonakodik a gyermekáldástól, mert kell a »segítség«. Újabb időben azonban kezd rombolni az egyke soraiban. Ez a réteg viseli a város legnagyobb terheit. Sorsától függ a város jövője, mert rajta alapozódik meg a helyi kereskedelem, ipar s általában az egészséges gazdasági élet. Kormánysegélyt sohasem kapott és sohasem kért. Kár is lenne ezzel bénítani meg, de okosan s nagy felelősséggel kell adminisztrálni ügyeit, főképp terményeinek értékesítését s akkor megáll a maga lábán. Gyermekéből jó erők rekrutálódnak az intelligencia felfrissítésére is.

A kisebb birtokosok: 10—30—90 holdig ma már alig különböznek a hagymakertésztől. A mezőgazdasági termelés válsága mindjobban rászorította őket is a hagymatermesztésre, bár régebben lenézték a „hagymagányót“ s foglalkozását „szagosnak“ találták. Az országcsönkítés óta, különösen amióta a jó közeli torontáli bérletlehetőségek a határelvágás miatt estek, az ő földjeik is hagyma alá kerülnek legalább egy-egy részükben. Ha a gazda kényelmes, végzi a munkát a „feles kertész“, de akkor a haszon is feles s ezért mind több tér át maga is a hagymatermelésre. Ennek a rétegnek a szellemi mozgása valamivel lassúbb, több belőle a tanyalakó. Életmódja nyugalmasabb, anyagi megalapozottsága szilárdabb. Még magabízóbb, még zárkózottabb és bizalmatlanabb. De érdekeit jól ismeri. Ez tanult az állami (mezőhegyes!) mintagazdálkodásból legtöbbit. Nemes vetőmag, jó művelés, mútrágya s újabban értékesítési szervezethez tartoznak tagjai. Állataik a büszkeségük. Jó lovaik, szarvasmarháik, hízóik vannak. Minőség, fajnemesség, okszerű tenyésztés országos elismerést, sőt lovainál világerdeklődést szereztek számára. Ez a réteg járja a tanulás alkalmait: a kiállításokat, mintagazdaságokat, versenyeket, sőt „kupec“ tulajdonságai fejlődnek s

a közeli környék közvetítője lesz lassanként, mert biztos szemmel választja ki, javítja fel s helyezi el az arra alkalmas állatokat. Egyesületében alapos szakviták folynak, de hallgat, ha „tudományos emberek vallatják“, mert a felsőbb szervezésre gyanakvással tekint s fél, hogy ráfizet az „úri barátságra“. Mérhetetlenül bántja a nyegle, lenéző, vagy szavaló, ráerőszakoltnak érzett irányítás. Akik vezetői akarnak lenni, azoknak tanulniok kell tárgyyszerű józanságából és szópuritánizmusából. A szaklapokat „megrágja“ s gyakran és „fogásán“ tud kérdezni. Otthonában egyszerű, takarékos, tiszta és kényelmes. Szeret hamar „nyugdíjba menni“, ha vannak felnőtt fiai, vagy jó bérlője akad. Nem olvas annyit, mint a hagymakertész, mert „nincs rászorulva a nyomtatott hazugságra“. A városi közéletben szervezetien még az ereje, de mindinkább ébrednek az öntudata.

A kereskedő- és iparososztálynak különösebb helyi sajátosságai nincsenek a leginkább zsidó hagymakereskedőket kivéve. Ezek egészen sajátos kereskedő réteget alkotnak. Nincs egyetlen városa az országnak, ahol egy termény ennyi közvetítőt tartana el. Azonban bizonyos, hogy a termelők meg vannak elégedve azzal a mozgékonyssággal, üzletf élelmességgel, — s hozzátehetjük—üzleti rátermettséggel, amelylyel ez a zsidóság megszerezte számukra a világpiacon s a maga szívósságával, tájékozottságával védi, fejleszti és nehéz körülmények között is megőrzi. Hiába próbált éket verni akár politikai, akár világnézeti, akár faji agitáció közék, megértik egymást. Csak jobb kereskedők vehetnék fel velük a reális versenyt. Egyébként idegen világ ez az ortodox zsidóság a város életében. Egy darab ideszakadt „északkelet“, harcban a saját maga neológ rétegével, amely teljesen átmagyarosodott, de kisebb vitahatású. A megvagyonosodás ezek közé emeli az ortodox zsidót, de azután el is színtelenül képességeit s átörökíti rá a maga hibáit s társadalmi nyughatatlanságát az ortodox gettószelem összebúvó stabilitása helyett.

Egyébként a kereskedők és iparosok a művelődésre legfogékonyabb eleme a városnak. Mulatozásra, uraskodásra hajlamos, de legtöbbet olvasó, érdeklődő része is ez a város lakosságának. Szocializmus csak ennek tagjai között terjedhet, főképp a vas- és asztalosipar fiatalabb segédei, vagy legszegényebb mesterei között.

A tisztviselőosztály nem mutat helyi sajátosságokat. Kisebb annál, hogy a házasodás rétegenyhítő nővé válhatnék benne, meg azután nagyobb vagyon sem vonja figyelmét a szilárdabb életlehetőség biztosítása céljából a többi réteg leányai felé. A maga zártabb köreiben él, tagjai között a helyből nőtt tanult emberek elhelyezkednek, de fejlettebb társadalmi élet nem kapcsolja szorosabb egységbe ezt az osztályt.

Mindezen munkás rétegeknek a munkája, zártabb szakkörei — a nélkül, hogy szorosabban vett társadalmi élet egyáltalában lenne — formálják örök sűrűlódásban azt a szellemi habitust, amely állandóan nagy kontúrjai között maradó apró, változékony vonásaival mutatja a belső mozdulásokat, melyeket diktál az élet s a történelem mellett a magyar föld felett sokszor keményen még maga a természet is.

Makón házicseléd, sőt tanyai szolgáló is alig van makói származású.

A környező falvak, különösen a környező tót lakosságú falvak leányai szolgálnak a városban, mert azok még akkor is beállanak cselédnek, ha valami kis vagyonkájuk van, mert a leánynak ott illik, a családi vagyon terhelése nélkül megszereznie a kelengyéjét. A makói leány elmegy a hagymamívelés munkájába napszámosnak, vagy ha csak néhány holdja van is szüleinek, akkor otthon van rá szükség. A hagymamívelést a falusiak nem szeretik, mert nagy és figyelmes szorgalmat kíván, inkább vállalják a sokszor nehezebb, de lomhább tempójú tanyai munkát; vagy a lekötöttebb, de kényelmesebb házicseléd sorsot. A makói lány hazulról kapja a kelengyéjét, gyakran egy darab „beállított”, azaz bevetett hagymaföldet, mint a hagymatermeléshez szükséges elindítást. Ha azonban nem kapna is, férje rendszeren elsőrangú és szorgalmas segítőtársat nyer benne munkájához. A fiatal emberek, legénykék már inkább elállanak béresnek, kanásznak. A családos munkásember maga is, felesége is „hagymába jár”, amikor csak teheti s mielőbb vele dolgoznak serdülő gyermekei is. Sok család „tanyás” szolgálatba szegődik. Ennek az az előnye, hogy ott lakást is kap. Arató- és cséplőmunkás is akad Makón, de inkább csak egyesével, mint a családot és állandó cselédeket kiegészítő munkás. Arató és cséplő munkáscsoportok nem igen akadnak, de nem is szeretik őket, mert nem jó munkások, sok a baj velük, válogatósak, újra meg újra alkudoznak már a munka folyamata közben, — s ez a gazdára kényszerhelyzet — akárhányszor cserben is hagyják a munkaadót. Ebben a munkában is inkább a környező falvak tót munkásait alkalmazzák. Urasági cselédnek akár a közelben, akár a távolban makói ember nem igen vagy csak egyenként szegődik, nem szereti a „banda munkát”. Egyetlen répakapáló, vagy más célból alakult munkáscsoportjáról sincs tudomás. Értelmes, de munkafegyelmet nem tűró a makói munkásnép.

A hagymában napi 3.20—4 pengő, a „zsákoló” férfinak, aki sokat emel, még magasabb is a keresete. Ezt a bért 15 éves leánytól kezdve általában kéri és kapják. A kanász, béres rendszeren ruhaneműeket, — egész évre, az év minden szakára szükséges és elégséges mértékben — terményben vagy készpénzben bért: 14—20 q búzát, vagy ennek megfelelő összeget s a régebben szokásos fűtőszalma helyett, melyet takarmány- és trágyaértéke miatt most nagyon kímél minden gazda, fűtőfát is kap. A béresjövedelem így egy személyre 400—600 pengőre terjed, élmezést is kap a legény, lakásra sem költ, a fát szüleinek adja. A tanyás ennél magasabb évi bért kap s családtagjai még külön kereshetnek akár a gazdánál munkájuk szerint, akár máshová szegődhetnek, akár napszámba járhatnak. A tanyás gyakran földet és jószág tartást is kap, esetleg földben és jószág tartási jogban kapja egész bérét. Ez kockázatosabb, de néha sokkal többre mehet vele, mint a készfizetésű bérral. Feltűnő, hogy a mezőgazdasági cselédeknél az asszony nép rendszeren lomha, munkakerülő, vagy élettertelen. Az ügyes cselédasszony baromfineveléssel — a gazdasszony szívesen ad rá neki felesben jószágot — sokat kereshet. Rendszeren a lomha asszony miatt kényszerül tanyássorsra a férfi, mert hagymában a feleségével együtt többet kereshetne. Viszont a hagymamunkást télen az ügyes

és szorgalmas feleség tartja szinte egyoldalúan; eljár mosni, takarítani stb. A férfinak ritkán akad téli munka: favágás, sertésvágás. Nagy baj, hogy a téli idő alkalmas foglalkozás hiányában általában kereset nélkül telik el. Ilyenkor néha nagy egyes családok nyomora, bár eddig Makón azt lehetett tapasztalni, hogy a munkásság gondosan igyekszik ellátni magát télire s nagyon számolva osztja be élelmét és pénzét. Szükség esetén minden jóra való munkásnak van hová „odatartania“, azaz van olyan munkaadója, aki vagy valami kis munkát szorít neki, vagy kiegészíti akár előlegképpen a következő évi munkára, akár kölcsönrel, de mindig, vagy szinte kivétel nélkül csak élelemmel, vagy terménnyel, mert ez igazibb segítség s nem is használható esetleg olyan közvetlen könnyelműséggel, mint a pénz. Újabban néha a hatóságok igyekeznek téli foglalkozást nyújtani közmunkák végeztetésével.

A munkaadó és munkás között egyébként nagyon demokratikus a viszony. A jobbmódú, nagyobb tanyásgazdákat kivéve egy sorban, egyforma fáradtsággal dolgoznak a munkaadó és a munkás. Ez méltányosabbá teszi a gazdát s megértőbbé a munkást. Rendesen keresztnevükön szólítják egymást, az idősebbnek a „bátyám“ is velejár. A háború után felcseperedett nemzedék azonban már nem elég tisztességtudó, sem nem jószándékú s ez rontja a régebről még nagyjában megmaradt jó viszonyt. Az alig pár évig tartó államéleti lazaság, a közfegyelem hiánya s a kommunizmus mótelye sokat rombolt. Megállapíthatóan hiányzik a katonáskodás nagy nevelő hatása, amely a gazdát okos parancsolásra, a cselédet értelmes engedelmességre valósággal ránevelte. A leventeügy még fiatal, sok jó eredménye ezen a téren is bizton várható, de véleményünk szerint a katonáskodás roppant jelentőségű fegyelmező és emberformáló erejét nem tudja megközelíteni sem, mert nem egyfolytában s a polgári élettől elkülönítve történik a munkája. Rontja a viszonyt az is, hogy a munkamorál (minőség, időkihasználás, rongálás nélkül való munka stb.) is süllyedt. A régi, patriarchális viszonyok között a gazda „felevagyona“ a jó munkások voltak, viszont úgy is bánt velők legtöbbször, mint az apjuk. Ma mindinkább ellenségszámba veszik egymást s a lelkiismeretlen munka művelési drágulást, a gazda jövedelemcsökkenését s végeredményül a munkásra is nehezebbé váló drágulást idéz elő. A munkásság folyton növekvő követeléseai mindinkább arra szorítják különösen a kisebb gazdát, hogy azt a munkát, amelyet eddig még gazdaságosnak tartott munkással végeztetni, most már ne adja oda, hanem inkább maga végezze el, ha idő, vagy művelési kár árán is, de még úgylis kevesebb költséggel, mint a drága munkabér.

E kettős magatartásból származnak a munkás és a munkaadó legkeserűbb küzdelmei. Makón ezek a harcok még nem lobbantak úgy fel, mint az ország más vidékein, mm itt a törpe vagy kiscgazda életmódja nem keseríti úgy el a munkást, mint a nagybirtok cselédfegyelme s urinak jó módja, ha sokszor látszólagos is az. Itt könnyebben segít magán a gazda, ha munkásra van szüksége, mm kevés munkással dolgozik. A munkást meg nem köti olyan szerződés, amely az időjárás vagy a terméseredmény miatt ránézve nyomorúságossá válhat s melyet a jobb évek jövedelmének előnyeit élvező s azokat tároló munkaadó

ritkán javít meg. A munkaadóra a kisbirtokon nem hozhat katasztrofális bajt a munkás szabotálása, de könnyebb is az esetleges méltányos kiegyezés. Hatósági beavatkozás sem mérgesíti itt el a viszonyt, mert mezőgazdasági munkában alig van arra eset, míg másutt az erős ököljogának érzi a munkás még akkor is, ha a törvényes és valóban jogos alapok hiány nélkül mind megvannak is rá. Ösztön és indulat, nyomorúság és kétségbeesés nem ismernek higgadt és mérlegelő megfontolást és megnyugvást. Az azonban kétségtelen, hogy itt is vannak bajok. Könnyen és lelkiismeretlenül hagyja ott a cseléd a gazdát, sokszor minden derék ok nélkül is, éppen akkor, amikor legtöbb kárt vagy legalább bosszúságot okozhat neki. A cselédtörvény olyan régebbi viszonyok mérlegelése alapján készült, hogy a főcéljának azt tartotta, hogy a cseléd ne érezze magát lekötött rabnak, jobbágnak, amint az ország némely vidékén, ha jogilag nem is, de a kényszerűség miatt még sokáig kénytelen volt nagyon nyomorult sorsban tengődni. Ezzel a munkavédelemmel a munkásság sokszor oktalanul s a maga haszna nélkül is visszaél. Bizonyos, hogy a folyton növekvő gazdasági válság miatt a cselédtörvénynek vagy kibővítése és pótlása, vagy új kodifikálása válik szükségessé, ha mind a munkaadó, mind a munkás jogos igazát, szociális helyzetét s az ország közérdekét helyesen akarja szolgálni. A cselédtörvényre vonatkozólag mind a munkásoknak, mind a munkaadóknak annyi érdemleges megjegyzését lehetne a mezőgazdasági kamaráknak Összegyűjteniök, hogy egy nagyon tartalmas ankét munkájához adnának anyagot, amely kiindulópontja lehetne egy alkalmasabbá tett törvény kodifikáló munkálatainak is.

SZÓNYI SÁNDOR

A KISBIRTOKOSSAG HITELPROBLÉMÁI

ANNAK a mélyreható és nagyjelentőségű átalakulásnak, melyen a nemzeti társadalmunk a világháborút követő esztendőekben keresztülment és amely még napjainkban is folytatódik, egyik legérdekesebb szimptomája a falusi kisgazda rétegek előtérbe nyomulása. Közismert tény, hogy e rétegek, melyek a 100 katasztrális holdon aluli mezőgazdasági ingatlanok tulajdonosainak és bérlőinek agrárpolitikai kategóriájába tartoznak, jelentőségükben, a háború előtti helyzethez viszonyítva, nemcsak társadalmi és nemzetpolitikai, de közgazdasági szempontból is lényegesen emelkedtek s ma már az ország legfontosabb termelési ágának, a mezőgazdaságnak igen jelentős tényezőjét alkotják. A nélkül, hogy e demokratikus fejlődés nemzetpolitikai és szociális vonatkozásait boncolgatnánk, úgy hisszük elegendő lesz, ha a jelenség egyik megnyilvánulására, a földreformra hívjuk fel a figyelmet, mely végrehajtása után még intenzívebbé tette az agrártársadalmunkban végbemenő evolúció folyamatát. E földreform során a csonka ország mintegy 16 millió katasztrális hold kiterjedésű ingatlanállományából több, mint 1 millió katasztrális hold került a falusi kisexisztenciák tulajdonába, s így a mezőgazdasági kisüzemek száma a nagy- és középbirtok rovására jelentősen gyarapodott. A kisbirtokos rétegeknek az ország agrártermelésében elfoglalt helyzetére jellemző, hogy Konkoly-Thege Gyula számításai szerint az 1925/26 gazdasági évben az országban termelt búzának és rozsnak több mint kétharmad része kisgazdaságok produktuma volt. Ugyancsak Konkoly-Thege szerint 1926-ban az 5,227.000 lelket számláló mezőgazdasági népességből 1*68 millió lélek esett a nagy- és középbirtokra, míg a kisüzemek 3*55 millió egyént tartottak el.¹

Kétségtelen, hogy a nemzeti társadalom ily jelentős tényezőjének helyzete, sorsa és problémái a legkevésbé sem lehetnek közömbösek a többi társadalmi osztályokra és a nemzet egyetemem nézve. A világháború lezajlása és Trianon óta ezen a téren igen öröndetes változást észlelhetünk. A nemzeti közvélemény, melyet békeidőben legfőképpen a városi élet problémái, az ipar és kereskedelem fejlődése foglalkoztatott, ma meleg érdeklődéssel és rokonszenvvel fordul a magyar falu felé, mert érzi és tudja, hogy az országcsönkítés után egyik legnagyobb megmaradt értékünk a magyar föld és annak dolgozó népe lett. A közvélemény egy része azonban talán csodálkozni fog azon, hogy falusi földművelő rétegeink a háborús és inflációs évek konjunktúrája után, mely — miként alább kimutatni igyekszünk

¹ Magyar Statisztikai Szemle VI. évfolyam 2 szám 178. és 180. oldal

— sok tekintetben csak látszat-konjunktúra volt, alig néhány esztendő múlva ismét válságba kerültek. Felvetjük tehát a kérdést: miért oly nehéz ma a magyar falu helyzete?

Hogy e kérdésre precízen válaszolhassunk, rövid néhány sorban vázolnunk kell azt a fejlődést, melyen a falusi gazdaosztály az utolsó félszázad alatt keresztülment.

A múlt század második felében, a 70-es és 80-as években a magyar falvak népe a maihoz hasonló súlyos válsággal küzdött. Elsősorban a tengerentúlról, Amerikából beözönlő gabona kíméletlen konkurenciája, továbbá hazánk tőkeszegénysége, a mezőgazdasági hitelügy rendezetlensége s végül a falvakban dühöngő termény-, hitel- és áruuzsora idézte elő mezőgazdáink kétségbeejtő helyzetét. A hatforintos búza, a tömeges árverések és a nagyarányú kivándorlás e szomorú emlékével korszakából a múlt század utolsó évtizedében és a jelen század elején gróf Károlyi Sándor által kezdeményezett hitel- és fogyasztási szövetkezeti mozgalom, a kedvezőbb vámpolitikai helyzet és Darányi Ignác üdvös reformjai mentették ki a falu földművelő népét. E tényezőknek volt köszönhető, hogy mezőgazdasági termelésünk mennyiségi és minőségi színvonalát a háború kitöréséig örvendetes mértékben emelni tudtuk és hogy falvaink szociális és kulturális viszonyai is lényegesen megjavultak. A háborús idők nagy mértékben fokozták ugyan a mezőgazdasági termények iránt megnyilvánuló keresletet, de viszont más, ellenkező irányban ható tényezők (hatósági korlátozások, maximálások, rekvirálások, a férfimunkaerők hiánya, a beruházások és üzemanyagok pótlása terén mutatkozó nehézségek) ebben az időben nem igen tették lehetővé kisgazdaosztályunk számára a konjunktúra kihasználását. A két forradalom és a román megszállás — miként ismeretes — súlyos veszteségeket okozott a mezőgazdaság értékállományában. Ezután következtek a pénzromlás, az infláció évei, az a korszak, mely kétségtelenül kedvezően befolyásolta a mezőgazdasági termények áralakulását. A mezőgazdasági árstatisztika terén végzett kutatások tanúsága szerint ez a kedvező agrárkonjunktúra három éven keresztül, 1922-től 1924-ig tartott.¹ Habár e korszak látszólag a jövedelemfokozás és gazdagodás szinte korlátlan lehetőségeit biztosította a gazdaosztály számára, mégis meg kell állapítanunk, hogy az inflációs időknek a falusi földművelő rétegek szempontjából talán egyetlen haszna az volt, hogy gazdáink aránylag csekély áldozattal fizethették vissza békeidőből származó jelzálogos adósságaikat. Egyébként a falu népe nem igen tudta kihasználni az inflációs éra változó esélyeit, egyszerűen azért, mert nem volt és nem is lehetett meg az az üzleti rutinja, mellyel jövedelemtöbbletét értékálló javakban átmenthette volna. Ebben a szomorú emlékével, irreális korszakban — hasonlóan a többi társadalmi osztályokhoz — falusi kisgazdáink is a számszerűleg hatalmas, milliós jövedelmek káprázatában éltek s a terményeikért befolyó összegeket vagy felesleges, luxuskiadásokra fordították (zongora, bútor stb.) vagy konzervatíviz-

¹ L. Badics József: Az áralakulás hatása a mezőgazdaság jövedelmezőségére az 1913—1925 években. Magyar Statisztikai Szemle. VI. évfolyam, 12. szám, 1321. oldat

musoktól ösztönözve, jövedelmeiket teaurálták, mely esetben ezek értéktelen semmivé zsugorodtak össze. Azok a gazdik pedig, akik az árral úszva, tőzsdei spekulációkkal igyekeztek konjunkturális jövedelmeiket konzerválni, vagy fokozni, legnagyobbbrészt a tőzsdézó nagyközönség sorsára jutottak és súlyos veszteségeket szenvedtek. Egyébként úgy hisszük, hogy falvaink népét semmi esetre sem érheti vád vagy szemrehányás, mert az inflációs konjunktúra előnyeit kihasználni nem tudta, hiszen az inflációs nyereségek konzerválása a több pénzügyi és üzleti érzékkel rendelkező kereskedő és iparos rétegeknek sem igen sikerült. A pénzromlás korszakának — kevés egyéni kivételekkel — szerte az országban csak áldozatai vannak s a falu népe sem tudott tartós hasznot húzni e ránk zúduló pénzügyi válságból. E mellett nem szabad felednünk, hogy a mezőgazdaság jövedelmezőségére az áralakuláson kívül más tényezők is hatnak. így például az utolsó konjunkturális esztendő (1924) katasztrofálisan rossz termést hozott, ami kétségtelenül lényegesen csökkentette gazdáink jövedelmét. Az inflációs idők előnyeit úgyszólván kizárólag azok használhatták ki, akik kedvező kamatozású (valorizálatlan) hiteleket vehettek igénybe s azokat romlott valutában fizethették vissza. Ily hitelforrások falusi gazdáinknak nem állottak rendelkezésre, a koszt-kamatra felvett kölcsönök használati díja pedig nem állott arányban a mezőgazdaság lassú tempójú produktivitásával.

Ez volt falusi kisbirtokos rétegeink helyzete 4—5 évvel ezelőtt, abban az időben, amikor a kormány a népszövetségi kölcsön és valuta-stabilizáló segítségével megkezdte az ország pénzügyi rekonstrukciójának nagyszabású munkáját. Az egy évtized óta elhanyagolt leromlott mezőgazdaság beruházásainak pótlása, az élő és holt felszerelés felújítása, s az agrártermeléshez szükséges üzemi anyagok fokozottabb beszerzése ekkor már elodázhatatlan szükségesség lett és sajnos, a mezőgazdasági terményárak kedvezőtlen alakulása ekkor már lehetetlenné tette azt, hogy a gazdák üzemi jövedelmeikből fedezhessék e sürgős szükségleteket. E mellett az ipari cikkek hatalmas drágulása és a kormány pénzügyi politikájával kapcsolatos magas adók nagy mértékben vették igénybe a falusi földműves rétegek teherbíróképességét. Az infláció után következő rövid egy-két esztendő alatt lényegesen megváltozott a helyzet s a falu népének, mely a közhiedelem szerint alig néhány hónappal azelőtt még úszott a pénzben, a mezőgazdasági termelés zavartalan továbbvitele érdekében speciális igényeinek megfelelő hitelre volt szüksége.

Ismerve a mezőgazdaság különleges viszonyait, e jelenségen nem csodálkozhatunk. Miként fentebb kimutatni igyekeztünk, az infláció inkább csak átmeneti konjunktúrát, de nem vagyonszaporulatot jelentett a falu gazdaközönségére nézve (persze kivételek itt is voltak) s mikor gazdasági életünk újjáépítésének munkája megkezdődött, a falusi kisgazdák ingatlanulajdonukon kívül nem igen rendelkeztek egyéb mobilizálható tőkékkel, melyekből különféle szükségleteiket kielégíthették volna. Felmerült tehát ismét a gazdatársadalom hitelproblémája. Kezdetben e téren a helyzet igen súlyos volt, mert habár az infláció évei alatt a legtöbb gazdának módjában volt ingatlantulaj-

donát régi terheitől mentesíteni, eleinte kisbirtokosaink, akik pénzügyi összeköttetésekkel nem rendelkeztek, a nagy tőkeszegénység miatt csak nagy nehézségekkel és igen kedvezően feltételek mellett juthattak kölcsönhöz. Később már megjavultak a hitelviszonyok és megindult a kül- és belföldi tőkék áramlása a gazdaporták felé. Ekkor, 1925-ben vette kezdetét s azóta szünet nélkül folytatódik a magyar föld újabb eladósodásának mind aggasztóbb folyamata. Az e téren Végzett számítások szerint 1928 június hó 30-án a földbirtokokra jelzálogilag bekebelezett terhek teljes összege 972 millió pengőre tehető, s e terheknek mintegy kétharmad része az 1925—1928-ig terjedő időszakból származik.¹ Sajnos, arra vonatkozólag, hogy a magyar gazdatársadalom be nem kebelezett terhei legalább megközelítőleg mennyit tesznek ki, s hogy a jelzálogterhek ismert összegéből mennyi esik a kisbirtokokra, megbízható adatokkal nem rendelkezünk. Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy mezőgazdaságunk rohamlép-
tekben halad az eladósodás felé s ha a terhek összege ezidőszertől talán még nem is jelent komoly veszélyt, mégis aggodalmat keltő az eladósodás gyors tempója. Különösen nehézvé teszi a gazdák helyzetét a kölcsönök magas kamata, mely semmiképpen sem áll arányban a mezőgazdasági üzem teherbíróképességével.

Vájjon milyen a falusi kisgazdák helyzete e súlyos hitelviszonyok között? Könnyen elgondolható, hogy a mezőgazdaság kisexisztenciájának a hitelszerzés terén még nagyobb nehézségekkel kell megküzdniük, mint a nagy- vagy középbirtokosoknak. Nagyobb pénzügyi intézeteink — a speciálisan e célra hivatott Országos Központi Hitelszövetkezeten és a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetén kívül — nem foglalkoznak kisebb összegű gazdakölcsönök folyósításával, elsősorban és legfőképpen azért, mert hiányzik az ezen üzletághoz szükséges különleges berendezésük. Nem szabad felednünk, hogy a kisgazdák apró kölcsöneinek kezelése, nyilvántartása, engedélyezése stb. hasonlíthatatlanul magasabb költségeket emészt fel, mint a nagyobb kölcsöntételek folyósítása. Az Országos Központi Hitelszövetkezet váltóosztálya naponta 1.500—3.000 darab gazdaváltót számítol le s ezek átlaga 200—300 pengő körül mozog, de előfordulnak 50, sőt 10—20 pengős váltók is. Ugyanez a helyzet a kötelezvény- és jelzálogkölcsönöknél is, melyeknek feldolgozása az altruizm intézetekre nézve igen jelentős személyi és dologi kiadásokat jelent.

A nagy pénzpiacon a kölcsönt igénylő kisgazda tehát nem igen boldogulhat s így többnyire a községben, vagy annak körzetében működő hitelforrásokra van utalva. E hitelforrások között szerepelnek elsősorban a nagyobb községekben és vidéki városainkban működő takarékpénztárak és bankok, melyek leginkább rövid lejáratú váltó kölcsönökkel állnak a falusi gazdaközönség rendelkezésére. E kölcsönök kamatlába vidékek és pénzügyi intézetek szerint igen különböző s ezidőszertől 11—18% között mozog. Békeidőben e kölcsönök után a gazdák átlag 7%-ot fizettek s így elképzelhető, hogy a jelenlegi

¹ Konkoly-Thege Gyula: A magyar földbirtokosok jelzálogilag bekebelezett terheinek összeírása és az összeírás ideiglenes eredményei az 1928 június 30-állapot szerint. Magyar Statisztikai Szemle VI. évfolyam, 11 szám, 1158. oldal.

rossz konjunktúra mellett e magas, a mezőgazdasági üzem produkáló képességével egyáltalában nem harmonizáló kamatok mily elviselhetetlen súllyal nehezednek a gazdákra. Egyéb fővárosi bankok nagyobb agrárcentrumaikban rendelkeznek ugyan fiókokkal, de sajnos, ezidő-szerint ezek sem enyhítik kedvezőbb feltételekkel a gazdatársadalom hitelválságát. Igen hasznos tevékenységet fejtenek ki e téren az egész országban elterjedt falusi hitelszövetkezetek, ezeknek száma az ezret meghaladja s kivétel nélkül az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartoznak. Sajnos, az infláció e szövetkezetek tekintélyes üzletrésztőkéit és betétállományát úgyszólván teljesen megsemmisítette, úgyhogy a Központ jelentős támogatására és évekig tartó céltudatos propagandamunkára volt szükség, míg a hitelszövetkezetek üzleti tőkéiket a békebeli állapotot megközelítő színvonalra tudták emelni. E szövetkezetek, mint a falusi gazdaközönség autonóm hitelszervei, altruista jellegüknek megfelelően a súlyos pénz- és hitelviszonyokhoz képest kedvező feltételek mellett igyekeznek a gazdák hitel-igényeit kielégíteni s e mellett működésükkel sok helyütt mérséklőleg hatnak a vidéki pénzügyintézetek kamatpolitikájára is. A hitelszövetkezetek a váltókölcsonőket 11—12%-kal, a jelzálogkölcsonőket átlag 9%-kal folyósítják. E rendes hitelforrásokon kívül a megszorult gazdák, különösen a forgalomtól és a hitelétől távolabb eső vidékeken, gyakran kénytelenek magánhitelezőkhöz is fordulni. Sajnos a magánhitelezés terén uralkodó viszonyok kevésbé ellenőrizhetők, de konkrét esetekből leszűrű tapasztalatok azt mutatják, hogy az ily kölcsönök kamatai a 18—22%-ot is elérik.

Közismert tény, hogy az egész magyar mezőgazdaságnak, de legfőképp a falusi gazdaközönségnek nehéz helyzetét a terményértékesítés lehetőségeinek megrosszabbodása idézte elő. Az értékesítés kérdése ma oly elsőrangú fontossággal bír, hogy mellette a többi agrárproblémák háttérbe szorultak. Sokan azt hiszik, hogy a falu népét a kérdés nem érinti oly közelről, mint a nagy- vagy középbirtokost, mivel feltevésük szerint a falusi kiscgazda nagyjából még most is zárt házigazdálkodást űz, gazdasága az önellátás elvén épül fél, amit termel, annak nagy részét családjával együtt el is fogyasztja s így a mezőgazdasági termények piaci áralakulása, elhelyezési lehetősége a kiscgazda boldogulását különösebből nem befolyásolja. E felfogás hívei arra szoktak hivatkozni, hogy az ország bel- és külföldi piacra kerülő terményfeleslegeinek nagy részét a nagy- és középbirtokok produkálják, elsősorban tehát ezeket érdekli az értékesítés kérdése. Úgy hisszük, felesleges e vélemény alaptalanságát bővebben indokolnunk. A kapitalizmus a kisbirtokososztály házigazdaságát már régen piacra termelő üzemmé alakította át, egyrészt azért, mert a növekvő népesség eltartására mind nagyobb tömegű mezőgazdasági terményekre volt szükség, de másrészt azért is, mert a terjedő és differenciálódó kultúra és civilizáció, valamint a hitलगazdaság kialakulása a kiscgazdaosztályban oly szükségleteket fejlesztett ki, melyeket saját gazdaságának keretében már ki nem elégíthetett. A falu földmívelő polgárának ma már számos oly kiadása van, melyeket csak a piacon értékesített terményeinek árából képes fedezni s ezért kénytelen

saját házi szükségletén felül feleslegeket produkálni. A folyton emelkedő közterhek, a kölcsönök törlesztése és kamatszolgáltatásai, üzemi anyagok beszerzése, a biztosítás költségei, a mindinkább elterjedő készpénzmunkabérek, a ruházkodás, a mezőgazdasági üzemben elő nem állítható elsőrendű fogyasztási cikkek stb. mind oly állandóan visszatérő kiadási tételek, melyek a legigénytelenebb kisgazda évi költségvetésében is okvetlenül szerepelnek. A statisztika adatai egyébként minden kétséget kizáróan azt bizonyítják, hogy kisgazdáink részesedése a mezőgazdasági termények piaci forgalmában állandóan növekszik. Míg a háború előtt, 1911-ben a nagy- és középbirtokok a kereskedelmi forgalomba kerülő búzának 42, a rozsnak pedig 46%-át szolgáltatták, addig 1926-ban mindkét kenyértermény kereskedelmi forgalomba kerülő mennyiségének csak 35%-a származott nagy- és középgazdaságokból, 65%-át pedig a kisgazdák termelték.¹ Ez az arány már megközelíti a nagy- és középbirtokoknak az ország szántóterületén való megoszlását, azaz megállapíthatjuk, hogy a kisbirtok országos átlagban — területét tekintetbe véve — már majdnem ugyanannyi értékesíthető terményfelesleget produkál, mint a nagy- és középbirtok.

Az értékesítés terén a falusi kisgazdának két nehézséggel kell megküzdenie. Az első egyaránt érinti a nagy- és kisbirtokokat s ez a mezőgazdasági termények világpiaci krízise. Ismeretes, hogy e válság elsősorban a tengerentúli gabonatermelő államok (Kanada, Egyesült-Államok, Argentína) hatalmas konkurrendájára, az önellátásra törekvő európai iparos államok elzárkózó vámpolitikájára és a fogyasztótömegek vásárlóképességének csökkenésére vezethető vissza. Miként látható, agrárterményeink világpiaci depresszióját legnagyobbbrészt oly tényezők idézik elő, melyeknek hatását egész Európa mezőgazdasága érzi s melyeken csak bizonyos, elég korlátolt mértékig áll módunkban — kereskedelmi szerződések segítségével és agrártermelésünk olcsóbbátétele által — változtatni. Van azonban az értékesítés terén egy másik, az elsőtől teljesen független nehézség is, mely úgyszólván kizárólag a falusi kisbirtokosokat érinti s melynek eliminálása már akdóképességünk határain belül esik. Mezőgazdasági terményértékesítésünk belső szervezetlenségére, annak sok tekintetben elavult organizációjára gondolunk itt, mely lehetetlenné teszi, hogy a nagyobb piacoktól és közlekedési vonalaktól távolabb eső kisgazdák legalább az amúgy is alacsony tőzsdei árat kapják meg terményeik ellenértéke fejében. Ezek az elhagyott helyek — s az országnak számos ily vidéke van — teljesen ki vannak szolgáltatva néhány helyi terménykereskedő és ügynök egyeduralmi helyzetének, akik jóval a tőzsdei áron alul vásárolják össze a gazdák egyévi munkájának terméseredményét. Az amerikai farmerek hatalmas pooljai, a német és dán gazdák értékesítő szövetkezetei jelölik ki e téren a követendő utat. A kisbirtokososztály csak úgy védekezhetik a terményuzsora ellen, ha a felesleges közvetítőket kikapcsolva, önmaga veszi kezébe terményeinek értékesítését. Az Országos Központi Hitelszövetkezet a Futurával és a Hangyával

¹ Konkoly-Thege Gyula id. cikke a Magyar Statisztikai Szemle 1928. évi 3. számában. 180. és 183. oldal.

karöltve ez irányban már megtette a kezdeményező lépéseket s a veszélyeztetett vidékeken az egyes hitel- és fogyasztási szövetkezetek kebelében gabonaértékesítő szakosztályokat szervez, melyek minimális költségeik levonása mellett a kisgazdák terményeit azonnali eladásra, vagy későbbi leszámolásra átveszik s méltányos feltételű előlegeket, úgynevezett „zöldhiteleket“ is nyújtanak a lábön álló termésre. Egyébként a kisgazdák helyzetének súlyosságára és a falvakban uralkodó pénztelenségre jellemző, hogy az idén a gazdák már januárban ostromolni kezdték a szövetkezeteket a zöldhitelekért, holott kedvezőbb években ez az üzletág csak március, április hónapokban szokott megindulni. E téren a fogyasztási szövetkezetek is nagy szolgáltatásokat tesznek a gazdaközönségnek, amennyiben igen sok faluban a szegényebb rétegek csak e szövetkezetek áruhiteliei segítségével tudtak áttelelni.

Miként már említettük: a mezőgazdaság bajai ezidőszerint úgyszólván kivétel nélkül az értékesítés válságára vezethetők vissza. E cikk szűkreszabott keretei miatt nem kívánunk a helyzet megjavításának módozataival foglalkozni, csak annyit szögezzünk le, hogy mezőgazdasági termelésünk mai rossz jövedelmezősége mellett elsősorban az értékesítés racionalizálására kell gondolnunk, ennék eszközei pedig az exportlehetőségek biztosításán kívül: a városi fogyasztótömegek és a mezőgazdasági termelők közvetlen gazdasági kapcsolatainak kiépítése, a falusi hitelszövetkezeti hálózat megerősítése s végül a szövetkezetek terményértékesítő tevékenységének kiszélesítése és központosítása.

Eléggé sajnálatos, hogy ma, ha a magyar falu problémájáról van szó, úgyszólván csak panaszkodni lehet. Nem kételkedünk azonban abban, hogy a falu népe e válságot — mint három évtizeddel ezelőtt — ki fogja heverni. Nem szabad felednünk, hogy agrárreégeink szellemi színvonala a háború és más tényezők hatása alatt jelentősen emelkedett s ami a legfőbb: megvan bennük a művelődés és emelkedés vágya. A magyar földművesosztály nem elmaradt, haladni nem akaró tömeg többé s a helyzet megjavítását célzó komoly törekvések hálás visszhangra találnak nála. Legfőképpen azért nem látjuk reménytelennek a helyzetet, mert meggyőződésünk az, hogy a magyar falvak önerejükből fogják leküzdeni a boldogulásuk elé tornyosuló nehézségeket.

SZILAGYI LÁSZLÓ

BALATONI FELADATOK.¹

KORMÁNYUNK 1928 év április havában a balatoni ügyek intézésére hivatott kormánybiztosi tisztségnek egyidejű megszüntetése mellett ugyanezen feladatok elvégzésére minisztertanácsi határozattal egy új szervet létesített. Ez az új szerv a Királyi Balatoni Intéző Bizottság, röviden Kirbib, — melynek tagjai a három balatonpard vármegye (Somogy, Veszprém és Zala) főispánjai és alispánjai, elnöke pedig, székhelyének a Balatonhoz való legközelebbi fekvése folytán, Veszprém vármegye főispánja. Ennek az intézménynek életrehívásánál a kir. kormányt az az elgondolás vezette, hogy a Kirbib hatékonyabban fogja terveit megvalósítani, mint azt a, valljuk meg, minden hatáskör nélkül működő kormánybiztos tehette, mert így most már ugyanazok a személyek fogják a balatoni ügyeket intézni, akik a Balaton vidékén a közigazgatási imperiumot a kezükben tartják. Ilyenformán a balatoni ügyek intézése 1928 évi április óta elsősorban e sorok írójának feladatává vált, mint aki ezidőszerint a Kirbib elnöki tisztségét betöltöm.

Mondhatom nehéz tisztség. Csak most tudom igazán méltányolni azt a nagy lelkesedéssel és ügyszeretettel végzett munkát, melyet elődöm, dr. Spur István kormánybiztos ennek az ügynek szentelt, mert a megoldásra váró balatoni kérdések száma légió és e sok-sok feladattal szemben üres kézzel, megfelelő eszközök nélkül állunk szemben. De azért elcsüggednünk nem szabad, mert meg vagyok róla győződve, hogy a kezdet nehézségeinek legyőzése után, főleg pedig a most tető alá került fürdőtörvény életbelépésével az eddiginél sokkal eredményesebb munkát tudunk majd végezni s amint a mi munkánk nyomán kormány és közönség eredményeket lát, mind a két tényező szívesen támogatni fog bennünket.

A Balaton-kultusz fejlesztésével kapcsolatos kérdések egyrészt egészségügyi szempontból fontosabbak ma, mint bármikor a múltban, másrészt pedig gazdasági szempontból, mert a Balaton mint Csonka-Magyarország legnagyobb természetes kincse leginkább volna hivatott arra, hogy a belföldről külföldre özönlő nyaralóközönség egy részét itthon tartsa és ezzel országunk fizetési mérlegének passzivitását csökkentse. A Balaton megérdemli a támogatást, mert

¹ Olvasóink figyelmét külön is felhívjuk kiváló munkatársunk e cikkére, melyben ő, mint a Balaton fejlesztésének hivatalos vezetője, pozitív javaslatokkal lép elő, bátran szakítva az eddig többé-kevésbé szokásos gyakorlattal, mely szemrehányásokon (hogy nem látogatjuk fürdőinket) és lelkes illuzionizmuson kívül alig produkált egyebet. S most kiderül, miért nincs nagyobb látogatás és mit kell tenni, hogy legyen.

fürdőié nagyszerű, vize, Lóczy Lajos professzor szerint, erős gyógyhatással bíró ásványvíz, vidéke gyönyörű, somogyi partja bársonyos bomok, zalai erdős partjai pedig nemes szőlő- és gyümölcsstermelésre, tehát villatulajdonosok részére kiválóan alkalmasak, sőt egyes pontjain a téli sportok üzésére alkalmas előfeltételek is megvannak.

1890-ig, amikor a siófoki első szállodák megépültek, a Balatonnal senki sem törődött. Akkor megindult a fejlődés, de mert azt senki nem irányította, a fejlődés ötletszerű volt és helyenként helyrehozhatatlan, az érdekelt községekre nézve pótolhatatlan veszteséget jelentő helyzetet teremtett. Elég e részben rámutatnom például Balatonlelle példájára, ahol a több kilométer hosszú Balatonpartból nem maradt a község, tehát egy majdani fürdőtelep részére 60—80 méternél hosszabb Balatonpart, amely ma strandfürdő és egyúttal marhák úsztatására szolgáló hely is.

A parcellázások és építkezések rendszertelenül, minden hozzáértés nélkül vitettek kérésztől és még szerencse, hogy egyes telepeken véletlenül akadt irányító fej, amely előrelátással és koncepcióval dolgozott. Az alaphiba már ott kezdődött, hogy a vasútvonalat a parthoz túlságosan közel vezették, ami által minden fürdőtelep két részre osztatott. A háború végéig az állam részéről sem történt sok a Bálát on érdekében. Azóta feléje irányult a kormány érdeklődése és az utolsó esztendő eredményei mutatják, hogy ez az érdeklődés milyen megbecsülhetetlen értékű. Megépült a balatoni körút, a tihanyi biológiai intézet, néhány új kikötő és a továbbiak kiépítéséhez évi 280.000 P van a földművelésügyi minisztérium költségvetésében előirányozva. A Balatoni Hajózási R.-T.-nak a MÁV és DSZA vasutak részéről történt átvétele a balatoni hajóközlekedést vitte előre hatalmas lépéssel, mert az ekként rekonstruált részvénytársaság egy év alatt már 4 új motorhajót (egyenként 150 ember számára), 4 nagy és 4 kisműhelyt bocsátott vízre s azonkívül Szántód—Tihany között egy géperejű kompjáratot állított üzembe. A DSZA vasút néhány rendkívül ízléses állomási felvételi épület létesítésével, valamennyi balatoni állomás kicsinosításával, a virágkultusz terjesztésével, a sínautójáratok megszervezésével, valamint a MÁV a menetrend megjavításával sietett a balatoni érdekek szolgálatára. Külön megemlézésre méltó gyönyörű alapítás a székesfőváros balatonkenesei pompás üdülőtelepe, amely, a szó európai értelmében is, minden kényelmet biztosít.

Kétségtelenül kedvezett a Balaton fejlődésének az a szomorú tény is, hogy többi fürdőinket elvesztettük s így a közönség érdeklődése a Balaton felé terelődött, ami kifejezésre jut egyrészt abban a tényben is, hogy a balatoni villák száma 1921, és 1927 között 1.960-ról 3.236-ra emelkedett, másrészt abban, hogy ugyanezen esztendőben a balatoni fürdők a békeviszonyokhoz képest igen nagy látogatottságnak örvendettek és pedig a jobb közönség részéről is.

Ezzel szemben az 1928-i idény az előző évekhez képest 30—40%-os visszaesést mutatott, aminek okát már nemcsak a fent említett körülményekben, de abban is kell keresnünk, hogy míg az infláció idejében s az akkori még rendezetlen viszonyok között a közönségnek csak legjobban szituált rétege gondolhatott külföldi utazásra, addig az

utolsó években már a szerényebb viszonyok között élő középosztály mind nagyobb része előtt is megnyílt a külföldi fürdőzés lehetősége. Itt közrehatott talán még az is, hogy ugyanaz a társadalmi réteg másfél évtizeden át úgyszólván el volt zárva a külföldtől, amely tehát annál nagyobb vonzóerőt gyakorolt most rá.

Bár talán jelentéktelen mértékben, de egy bizonyos fokig mindenestre kedvezőtlenül befolyásolja a Balaton látogatottságát a Budapesten és az ország számos helyén létesült sok kisebb-nagyobb strandfürdő és a gellértfürdői hullámfürdő is.

Kérdés már most, hogy mit kellene tennünk az ismert bajok kiküszöbölése céljából és a balatoni fürdők versenyképességének fokozása, tehát a balatoni kultusz kifejlesztése érdekében? Erre a kérdésre részletesen megadtam a feleletet abban a terjedelmes előterjesztésben, amelyet hivatalosan terjesztettem a népjóléti miniszter elé. Ebből az előterjesztésből veszem át a következőket:

Kétirányú feladattal állunk szemben. 1. Emelnünk kell a balatoni fürdők színvonalát. 2. Feltétlenül olcsóbbakká kell tennünk őket.

A) A balatoni fürdő- és üdülőhelyek színvonalának emelése céljából szükséges tennivalók két csoportba tartoznak.

I. A telepek külső rendje. II. A közönség elhelyezésére szolgáló épületek belső rendje.

I. A telepek külső rendje

1. Mindenekelőtt szükséges egy, az összes telepeken egyaránt érvényes — de az egyes telepek esetleges speciális viszonyaival is számoló — telekfelosztási és építkezési szabályrendelet megalkotása, mert ma a balatoni telepek a szerint, hogy Somogy, Veszprém vagy Zala vármegye területéhez tartoznak-e, három különböző és az illető vármegye többi részével azonos szabályrendeleti rendelkezések alatt állanak, holott a fürdő- és üdülőhelyek egészen más természetű települések, mint a falusi községek, tehát más az igényük is.

2. Meg kell teremtem a balatoni építkezéseknél az építkezésengedélyezési eljárásnak egy, a mainál rövidebb és célirányosabb módját és egyidejűleg az építkezések kivételének a mainál hatályosabb ellenőrzését.

3. Ott, ahol lehet — tehát ahol a község és a magánérdekeltség a megfelelő áldozatokra hajlandó — állami támogatással létesíteni kell vízvezetékét és csatornázást.

A somogyi parton, ahol a laza homoktalajban a csatornahálózat karbantartása igen költségesnek ígérkezik, mert a talajmeglazulás gyakori csőtörések, illetve elmozdulások okozója, a csatornarendszer helyett egy más olyan módszer alkalmazása látszik kívánatosnak, amelynél a szennyvizek öntözésre használtatnak.

4. Ott, ahol vízvezeték és csatorna nincs, elrendelendő, hogy legalább is azokban a házakban, ahol nyaralók részére szobát adnak hi, vagy melyek a nyaralók villáinak szomszédságában fekszenek, az illemhelyeket teljesen zárt, előírt szabvány szerinti pócegdörrel építsék meg és hetenként legalább kétszer turfával szórják be.

5. A 4. alatti rendelkezés szigorú keresztülvitele érdekében — ami a kutak és a levegő megfertőzésének megelőzése céljából is okvetlenül szükséges — a rendszeres turfaárusítás községenként, illetve telepenként megszervezendő.

6. A fürdőzés és üdülés céljából vendégek által látogatott mindazon telepeket, melyek gyógyfürdő jelleggel felruházva nincsenek, üdülőhelyekké kell nyilvánítani.

7. Az üdülőhelyek szervezetét — a gyógyfürdők analógiájára, de a megfelelő eltérésekéi — meg kell állapítani és az üdülőhelyi bizottságokat meg kell alkotni. A fürdőtörvény alapján, melynek új terminológiáját ezúttal még célzatosan nem használom, mindez megoldható feladat lesz.

8. A porképződés meggátlása céljából el kell rendelni, hogy a nyaralók előtt elhaladó és kocsiközlekedésre, hacsak belső forgalomban is, használt utak legalább is olyan minőségű szilárd burkolattal láttassanak el, melyek olajozásra már alkalmasak. A költségek felerészben a községek és felerészben a villatulajdonosok között, ezeknél telkük homlokzathossza arányában oszlanak meg és az utóbbiak által a létesített burkolat minőségéhez képest 14, 22 vagy 30 egyenlő félévi olyan részletben lennének törlesztendő, amely részletekbe már a kamatok is bele vannak kombinálva.

9. A 8. alatti célra a községeknek megfelelő olcsó kölcsön volna nyújtandó, melyet azok ugyancsak 14, 22 vagy 30 félév alatt törleszthetnének.

10. A nyaralótelepeken áthaladó közlekedési utak olajozása elrendelendő.

11. Sétányok és parkok létesítéséről, és pedig az új telepeknél már a parcellázási engedély kiadása alkalmával, záros határidő kitűzése mellett gondoskodni kell és erre a célra a községeknek vagy fürdőegyesületeknek olcsó kölcsönt kell adni.

12. Az utcák, utak, terek, parkok és sétányok rendszeres sepréséről, egységes típusú szemégyűjtőkosarak és padok kihelyezéséről, a gyógyfürdői, illetve üdülőhelyi díjaknak elsősorban erre a célra való lekötése mellett kell gondoskodni. Ez utóbbi rendelkezést azért tartom szükségesnek, mert számos balatoni telepen — és pedig nagy telepeken is — tapasztaltam, hogy az úgynevezett park valóságos szemétkerakodó hely, a zsíros papirosok kiállítása. Inkább semmit, mint ilyen „parkokat“.

13. Az utcák, utak és terek befásítását el kell rendelni.

14. A földművelésügyi tárca költségvetésében a balatoni kikötők építésére 15 évre előirányzott évi 280.000 P terhére kölcsönt kell felvenni és a kikötőket gyors ütemben megépíteni, mert a kikötő minden balatoni fürdőhelynél egyúttal a legkedveltebb sétány is, a közönség legkeresettebb találkozóhelye. A kikötővel tehát — eltekintve annak a közlekedés szempontjából való jelentőségétől — a telepek közönségvonzó berendezéseit gazdagítjuk.

15. Szükséges volna a kabinok körül rendet teremteni s míg egyrészt az új létesítményekre nézve előírni, hogy vagy egységesen az egész Balaton partján, vagy legalább helyenként egytípusú kabinokat épít-

senek, vagy másrésről a már meglévő és egy-egy helyen felállított kabinoknak sorbaállítását kellene elrendelni, mert az e részben ma uralkodó anarchisztikus állapot nemcsak esztétikai okokból, de azért is kifogásolható, mert az össze-vissza állított kabinok között keletkező búvóhelyek egyúttal személerakodók is, ami azután már egészségügyi szempontból is megengedhetetlen.

16. Szükséges volna gondoskodni arról, hogy minden fürdő- és üdülőhelyen legyen egy, legalább fonott kárpátos bútorokkal berendezett tágas helyiség, ahol a közönség kedvezőtlen idő esetén összegyűjthet, mert a szűk hotel, illetve penziói szobára való utaltság nagy részben oka annak, hogy a közönség már 1—2 napi esőzés esetén elmenekül a Balaton mellől.

17. Szükséges volna a Balatonnak déli oldalán egyelőre legalább egy fürdőhelyet teljesen kifejleszteni, hogy legyen egy centrum, amely komoly vonzerőt gyakorol, ahol élet, forgalom, üzletek, bevásárlási és szórakozási lehetőség nyílik.

II. A nyaralóközönség elhelyezésére szolgáló épületek belső rendje

1. Szükséges a meglévő szállodákat és penziókat olyan állapotba helyezni és azokban olyan berendezést és felszerelést megkövetelni, aminőt minden osztrák fürdőhelyen a legegyszerűbb fogadóban is megtalálunk. Ehhez gondosan előkészített és mind a három megyében egyforma szöveggel megalkotott szabályrendelet és annak kíméletnélküli szigorral való végrehajtása óhajtandó.

2. Szükséges a szálloda- és penziótulajdonosok részére épületeik és berendezéseik felújításának céljaira bekebelezés mellett 10—12 év alatt visszafizethető kedvezményes kölcsön nyújtása és a kölcsön felhasználásának ellenőrzése.

3. Mivel nem merem hinni, hogy a magánvállalkozás, bármily propaganda mellett is, hajlandó lenne a Balaton mellett új szállodák építésére, a kérdés megoldásának csak a következő módjait látom lehetségesnek:

a) ha egyes helyeken, ahol a fürdőidényt kivéve is van forgalom, mint például Keszthely, Balatonboglár, Balatonfüred, állami támogatás mellett, maga a község hajlandó lenne községi szállodát építeni;

b) ha az egyes nagyobb intézmények — mint például a MÁV, az Országos Társadalombiztosító Intézet, a MÁK, a Ganzgyár, a főváros, a rendőrség stb. — a saját alkalmazottaik részére kizárólag az elő- és utóidényben, sőt helyenként télen való beutalásra is szállodai jelleggel megépített üdülőházakat építenének s ezeket azután a fürdőidény alatt idegenek részére mint szállodákat bocsátanák rendelkezésre. Ez a mód az épületek jobb kihasználását és talán a befektetett tőkének kamatozását is biztosítaná;

c) ha a Déli vasút építtetne egyszerű, de praktikus week-end hoteleket, amelyek az egész esztendő folyamán nyitvatartathatók lennének;

d) ha internátusos iskolákat alapítanának a Balaton mellett, úgy építve és olyan tartalékberendezéssel, hogy ezek az épületek a nyári

főidény tartamára az egyszerűbb igényű közönség számára hotelekké alakulnának át;

e) egy-két nagygyá kifejlesztendő balatoni fürdőn esetleg játékkaszinóval egybekötött luxushotelek létesítése külön probléma. Így már lehetne vállalkozót találni és talán ez volna az egyetlen lehetőség arra, hogy nagyobb tömegben külföldi vendégek is felkeressék a Balatont.

Szükséges a Balatoni Szállodások és Penziósok Egyesületét, amely intelligens és agilis vezetés alatt áll, de egyrészt a tagok nem-törődömsége, másrészt azoknak nem a szakmához tartozósága (mert csak alkalmi idény vállalkozók) miatt nehézségekkel küszködik, talpraállítani s megfelelő erkölcsi s ha kell anyagi támogatással is odasegíteni, hogy az az összes balatoni fogadóiparosoknak olyan érdekképviselőtévé váljék, melyet a Királyi Balatoni Intéző Bizottság a maga rendelkezéseinek és különböző terveinek és akcióinak keresztülvitelénél (szállodák rendje, élelmezés megkönnyítése, piád árak letörése stb.) közvetítő szervnek használhat és a balatoni propaganda legalkalmasabb szervévé is kifejleszthet, mert kétségtelen, hogy a propaganda, miként a külföldön a legtöbb helyen, úgy nálunk is a szállodások kezében lesz a legjobb helyen.

B) A balatoni fürdők olcsóbbá tétele érdekében olyan intézkedéseket tenni, melyeknek hatása máról-holnapra mutatkozik, egyáltalában nem lehet, de hiszem, hogy fokozatosan lehetne ezen a téren is eredményeket elérni.

Az olasz tengerparti fürdőkben számos helyen éppen a két meleg nyári hónapban van holtidény, tehát azok akkor tudnak olcsóbb áráikkal a Balatonnak versenyt csinálni, amikor itt a főidény, vagyis helyesebben az egyetlen idény van. A tisztességes és szolid alapon dolgozni kívánó balatoni vállalkozók érdekében és rajtuk keresztül a fürdőző közönség érdekében is kívánatos volna tehát, ha a Balatonnál az idényt meg tudnánk hosszabbítani. Utóidényt fenntartani az iskolák megnyitása és a háziasszonyok őszi gondjai miatt (befőzések stb.), de meg azért is bajos volna, mert ősszel van a Balatonnak itthon egy verhetetlen versenytársa, a mi fővárosunk, amely erdővel borított pompás budai helyeivel, Margitszigetével, sok fürdőjével és kultúrberendezéseivel, ősszel kellemes klímájával, a kényelmet és szórakozást kereső emberekre nagyobb vonzóerőt gyakorol, mint a Balaton, amely a forró nyárban a maga pompás fürdőjével mindenért kárpótól ugyan, de ősszel-tavasszal sem fürdőt, sem a fővárosával versenyezni tudó kényelmet, sem szórakozást nem nyújt.

Az utóidény megteremtésének gondolatát tehát — egyelőre legalább — kapcsoljuk ki, de foglalkozunk az előidény kérdésével, mely nézetem szerint megteremthető és az épületek ezáltal lehetőségessé váló jobb kihasználása révén az olcsóbbátétel egyik tényezőjévé válhatnék.

Júniusban egyrészt még teljes erőben, aktivitásban van az a hajtóerő, amelyet a városi emberben a tavasz beálltakor a szabad természet utáni vágy felkelt, másrészt éppen júniusban vannak a leghosszabb napok, tehát a szabad természetben való tartózkodásra és a természet-

nek az egészség érdekében való kihasználására ez a hónap a legalkalmasabb.

Kánikulai melegek már júniusban is előfordulnak, ami a Balatonban való fürdést is kívánatossá teszi, sokkal inkább, mint szeptemberben, amikor már jóval rövidebbek és az éjjeli lehülések a Balaton vizét sokakra nézve már nem teszik hívogatóvá.

Az iskoláknak szeptember 1-én való megnyitása szinte kézzelfoghatóan komoly pedagógiai érdek, de a tanulóknak június 15-én való haza bocsátását ma, amikor a középiskolákban vizsgák már nincsenek, s amikor tudjuk, hogy a tanév utolsó két hetében már talán komoly előadások sincsenek, a kultuszminiszter esetleg lehetővé tudná tenni.

Nem lényegtelen szempont az sem, hogy a júniusi előidény megteremtéséhez szükséges propagandára — ami nélkül a dolog főleg eleinte, természetesen nem megy — sokkal érdekesebb pénzt költeni, mint az utóidényé érdekében, mert az ilyen propaganda eredménye természetszerűleg kihat a főszezon kedvezőbb alakulására is.

Az olcsóbbtétel egyik módja — illetve az árak leszállíthatásának egyik előfeltétele — tehát:

1. az előidény megteremtése, ennek pedig hatalmas megtámasztása
2. az iskolai nagy szünetnek június hó 15-ével való megkezdése lenne.
Ugyanezt a célt eredményesen szolgálnák
3. az iskolai társas kirándulások, melyek — májusban és június első felében megtartva — új híveket szereznének a Balatonnak a diákok szülei, rokonai stb. körében, mert az ilyen többnapos társas kirándulás előtt és után a diákok és környezetük körében a Balaton lenne a beszélgetés egyetlen tárgya. Előtte a tervezetés, utána az élmények elbeszélése.
Ugyancsak az olcsóbbá tételt szolgálnák a fentebb említett
4. üdülőtelep-hotelek és
5. az iskolai internátus-hotelek, mert ezek a többi szállodák és vendéglők árait nyomnák.
6. Eredményt, és pedig hiszem, hogy igen komoly eredményt lehetne várni attól, ha a Balaton vidékének kiszolgáltatásadalmát a fürdőző közönség becsületes és szolid kiszolgálására ránevelnék. A földművelésügyi kormányzat feladata lenne a fajgyümölcs és kertivetermények szakszerű termelésének a Balatonvidéken — a fajgyümölcsnek főleg a zalai oldalon — való meghonosításáról rendszeres tanfolyamok tartásával és i—2 mintatelep létesítésével gondoskodni, mert ma a legszemetebb gyümölcsöt a Balatonnál árulják és a közönség még ezeket a hitvány termékeket is drága pénzen megfizeti.
7. Ugyancsak a jobb és olcsóbb ételmisszerellátást szolgálná az, ha a balatonvidéki falvakban értékesítő szövetkezetek alakulnának, amelyek a jóminőségű ételmicikkeket községenként összegyűjtenék, a nyaralótelepekre fuvaroznák és ott részint állandó elárúsító helyeken, részint pedig házalva — mint most a falusi asszonyok teszik — elárúsítanák, amivel feleslegessé válnék az, hogy 10—15 km-nyi távplásra gyalogoljanak be egy kosár tojással és néhány baromfival. Ugyancsak a szövetkezetek a fürdőidényen kívüli időben igen jól bekapcsolódhatnának a főváros ellátásába.
8. A jobb és olcsóbb ellátást szolgálná még az is, ha nagyobb vidékeknek a balatoni ételmezésbe való bekapcsolódása érdekében 1—2 vasúti keresztező ponton terményraktár — lehetőleg hűtővel — létesülne, ahonnan géperejű kocsikkal vinnék szét az ételmicikkeket az egyes telepekre.
9. Szükséges továbbá a balatoni halelárúsításnak rendszeres megszervezése.
10. Szükséges a balatoni telepek házadójának leszállítása, általában az adóknak enyhébb kezelése.
11. Tarifális kedvezmények.

Ezekben látom a balatoni fürdőzés olcsóbbtételének megvalósítható eszközeit. Készarva nem említem a vendéglői és kávéházi, néha egészen fantasztikus árak hatósági úton való letörésének a fel-

adatát, mert bizony ma a balatoni idényüzleteknél a helyenkénti hasonló árakkal szemben teljesen tehetetlenül állunk.

Ha lehetővé válnék a balatoni fogadóipari vállalkozások befogadóképességének teljes kihasználása, akkor talán elérnénk azt is, hogy megszűnnék az a gyakran hallott panasz, hogy a balatoni fogadósok a kezeikbe került vendégeket nagyon kihasználják.

A „csekély haszon, nagy forgalom“ elvének gyakorlati érvényesüléséhez azonban legelső feltétel a nagy látogatottság, ennek megteremtéséhez pedig elsősorban jó propaganda szükséges.

A Balaton érdekében kifejtendő propaganda nem csupán reklámot jelentene, hanem eredményes volta esetén okvetlenül előmozdítaná a balatoni fürdők nivóját is, mert a propaganda zsúfoltságot eredményez, a zsúfoltság új vállalkozói kedvet ébreszt, az új vállalkozások versenyt teremtenék és az egymásközötti verseny a berendezések javítását, végeredményben tehát a balatoni fürdők nivójának emelését eredményezné.

A propaganda eszközei i. a prospektusok, melyeknek művészi kivitelben, ragyogó színes képekkel kell készülniük, 2. az újsághirdetések, 3. a plakátok, 4. a filmek, 5. egy a főváros központjában a legélénkebb forgalmú helyen felállítandó felvilágosító iroda, amely egyúttal vezeti a balatoni lakáskatasztert is, ahol tehát mindenki akár személyes, akár levélbeli, akár telefonérdeklődés esetén minden őt érdeklő kérdésre megbízhatóan tájékoztató feleletet kaphat.

Mindez persze pénzbe kerül és pedig oly sok pénzbe, hogy ezt a feladatot az egyelőre kéthónapos idényre utalt balatoni szállodai érdekeltség a maga szerény eszközeivel távolról sem képes megfelelően megoldani, mert ha valahol, hát a fürdőreklám terén igazán ádáz verseny folyik. Hiszen tudjuk jól, hogy a gazdag külföld kibérli a magyar lapok hirdetési hasábjait és a magyar fővárosban ügynöki irodákat tart fenn. £ téren is szükség van tehát a támogatásra, de az áldozat, amit az állam erre a célra hoz, bőven megtérül az emelkedő forgalom révén, mert annak a pénznek, amit a nyaralóközönség itthon költ el, egy jelentékeny része visszafolyik házbéradó, forgalmi, fogyasztási, luxus és egyéb adók címén az állam pénztárába. A pesszimistákkal szemben állítom, hogy a Balatonért érdemes dolgozni és érdemes áldozatokat hozni, csak nem szabad máról-holnapra csodákat várni, mert végre is azzal a szomorú ténnyel, hogy nagyon el vagyunk maradva, számolnunk kell.

Szeretnünk kell a Balatont, mert a mienk és meg kell becsülnünk a sok meglévő fogyatékoság dacára i\$ tagadhatatlan nagy értékeit. Ha szeretjük és pártoljuk, akkor céltudatos támogatással és munkával mihamarabb ki fogjuk küszöbölni a panaszokra okot adó hiányokat.

KÖRMENDY ÉKES LAJOS

FIGYELŐ

AZ IFJÚSÁG ÉS A FALU NÉPE

AZ ELJÖVENDŐ évtizedek közvéleményének tartalmi gazdagodása, a maitól elűtő vezető motívumainak természete mindenkor az ifjúság érdeklődési körének vizsgálatából következethető ki. Azok az újabb szociális vagy kulturális irányú gondolatok, amelyek szemben az előbbi generációkkal az új nemzedéket különösebben foglalkoztatják, bizonyos nagy szerepet fognak játszani az elkövetkezendő évtizedek politikai és kulturális közvéleményének eszmetartalmában. Nem haszontalan foglalkozás tehát a magyar faluprobléma jövődjén gondolkozva vizsgálni a jövő közvéleményének birtokosát, az ifjúságot, vajjon érdekli-e azt a magyar falu, annak népe, népének szociális és kulturális állapota. Az érdeklődés foka — ha nem is pontosan, hisz a közvéleményt például a kívülről ható sajtó erősebben befolyásolja, mint a belső hatótényezőül felfogható spontán érdeklődés és senki sem tudhatja, hogy nem hoznak-e a körülmények egy közvélemény-alakító sajtópropagandát — mégis ad valamelyes képet arra nézve, hogy mi lesz a faluproblémának sorsa az új nemzedék közvéleményében.

A kérdésnek, ha nem is ezzel a célzattal írva, máris érdekes irodalma van. Első vallomásul jelent meg a múlt évben egy röpirat, az „Ifjú szívekben élek“, mikor is nem egy cikkíró, hanem tényleg a magyar ifjúság egy bizonyos csoportja tett vallomást a mellett, hogy eszmevilágában jelentős szerepet adott a magyar parasztp problémának. Ezt követte a Bartha Miklós Társaságnak e folyóiratnak decemberi számában ismertetett vitaelőadás-sorozata. Lépten-nyomon erről szól a csehszlovákiai magyar egyetemi hallgatók három röpirata is.¹

A magyar ifjúságnak a békeévekben éppúgy, mint most is, aránylag nagyon kevés hányada kerül ki a falu világából, még kevesebb a paraszti házakból. Számuk semmi esetre sem volt elég ahhoz és ma sem az, hogy a faluval érzett közösségük tudata befolyásolni, felhívni tudta volna az ifjúság túlnyomó, nem falusi eredetű hányadának ágyelmét a magyar nép nagy többségét jelentő parasztságra. A magyar középosztály túlnyomó része az elvagyontalanodott nemességből rekrutálódott. Ez a társadalmi réteg a földet azelőtt is csak mint megélhetési forrását ismerte és becsülte meg, de annak népét, a neki kiszolgáltatott jobbágyságot társadalmi elválasztottsága folytán érzelmileg önmagában magához emelni nem tudta. Amikor pedig a föld, mint megélhetési forrás kicsúszott a lába alól, a föld népe iránti érdeklődése még az addiginál is kevesebbre csökkent. A háború előtti évek szociális érdeklődése is egy egészen más társadalmi réteg, a munkásság, a gyáripari munkásság felé terelte a közvélemény figyelmét s így a föld népének az öntudatosodás kapcsán megindult politikai szervezkedése a középosztály érdeklődését megragadni nem tudta. Hogy most az ifjúság egy

¹ Lásd még Farkas Gyula cikkét: „Az elszakított ifjúság.“ Magyar Szemle. 1928 október. Albrecht D.: „Az erdélyi magyar ifjúság tíz éve.“ Magyar Kisebbség. 1929. 9. szám. Szelényi Ö.: „A német ifjúsági mozgalom.“ Protestáns Szemle. 1929 május. E cikkeken közvetve becses adatokat találunk az ifjúság irányú érdeklődésére.

önállóan gondolkozó csoportjának érdeklődése a magyar falu felé fordult, annak a legbelső oka abban rejlik, hogy a mai Magyarország lakosságának a háború előtti Magyarország lakosságával szemben jóval nagyobb hányadát teszi ki a falu magyar népe s így a jövőt aggódva figyelő szem látja ennek az ezelőtt nagyrészből, szociálisan és kulturálisan egyaránt, figyelmen kívül hagyott társadalmi rétegnek súlyát.

A felismerés nem az ifjúság érdeme. Az ifjúság csak mesterei tanítását fogadta meg. Keresve a magyar falu népével való egyetértés gondolatának történetét, azt látjuk, hogy az együttérzésnek első irodalmi nyomait Ady Endre verseiben találhatjuk meg. Érdekes stúdium lenne megfigyelni és kimutatni az utat, amint Ady szociális érdeklődése a szíve szerinti parasztproblémától a divat szerinti proletárprobléma felé fordult. Szociális érzésének igazi csirái a magyar paraszt, a magyar falu sorsának megérzéséből fakadtak. Ez a gondolat, mely Adynál még inkább sejtelem, mint Öntudatosság gyümölcse volt, Szabó Dezső irodalmilag propagált koncepciójában sarjadt ki öntudatos célkitűzéssé. Szabó Dezső volt az, aki a naturalizmus által divatossá tett „parasztot a parasztért“ tendenciájú irodalmi szokással szakítva a parasztot, mint a magyar sors letéteményesét, mint a magyar gondolat egyedüli természetes hordozóját vezette be a szépirodalomba s azon keresztül a közvélemény felé. Az irodalmi felismerés mellé párhuzamul állíthatjuk a zenei fejlődést: Bartókot és Kodályt, továbbá a festészet, szobrászat és építészet Rudnay, Torockai Wigand és társai, az előbbiekkal talán nem arányos tisztaságú, de eltagadhatatlan rokon törekvéseit. A művészet megsejtése megelőzte a praktikus gondolkozók felismerését. Megelőzte és előkészítette. Az ifjúságnak a nép felé fordulása kétségtelenül Ady, Szabó, Bartók, Kodály és társai nyomán indult el. A falu magyar népének az ország területi megváltozásával bekövetkezett aránybeli súlyosodása csupán az érdeklődés kirobbanását. segítette elő azzal, hogy azt aktuálisá tette.

Itt azonban különbséget kell tennünk: a magyarországi és a megszállott területeken élő magyar ifjúság eszmevilági fejlődése nem halad teljesen párhuzamosan egymással. Különösen észrevehető ez a két ifjúsági társadalom szociális érdeklődésének intenzitásánál. Tagadhatatlan, hogy a megszállott területi ifjúság szociális érdeklődése általánosabb és fokozottabb, mint a magyarországié. Ennélfogva a megszállott területi ifjúságnak a magyar faluval, a magyar parasztsággal szemben érzett közössége sokkal általánosabb és mélyebb, mint az az itteni ifjúságnál van. Ennek a magyarázata igen kézenfekvő: a megszállott területeken a stabilitást magyar szempontból úgyszólván egyedül a föld magyar népe jelenti. A magyar kérdés ott tehát majdnem egy — a jövőre nézve — az ottani magyar falunépének kérdésével. Erdélyben pedig a békebeli Magyarország viszonylatában is aránylag a legnagyobb százalékkal járult hozzá a falu népe az intelligens középosztály kiegészítéséhez. Valami szimbolumszerűség van szinte abban, hogy a magyarországi ifjúság egyik csoportjának a magyar falu melletti lánzsatörése az „Ifjú szívekben élek“ című röpiratban épp akkor történt, amikor a szétarabolás után egy Ady-emlékünnepe kapcsán először demonstrálhatta végső szellemi egységét és együvértartozását Erdély, a Felvidék és Magyarország ifjúsága.

Néhány jellemző idézet szolgáljon a figyelemkeltő röpiratból itt mutatoul, milyen is az ifjúság falu népe iránti érdeklődésének természete. A bevezetőt író Szabó Dezső az ifjúság céljául azt tűzi ki, hogy valósítsa az meg a magyar paraszt, magyar munkás, magyar középosztály, a dolgozó Magyarország demokráciáját. Szerveztessék meg a magyar nyelv és magyar kultúra egyetemes szervezete, amelyben a magyar lateiner ifjúság együtt dolgozik a magyar falu és magyar munkásság ifjaival.

„A magyar kultúrának, mint az egész magyar életnek alapja — írja Szabó — a magyar falu. Az alkotó magyar népsziché minden termékét a magyar lelki nevelés formáló és irányító elemeivé kell tenni. A magyar népdalt, zenét, táncot, népköltészetet, népies képzőművészetet újra a magyar szellemi termés fakadó forrásaivá kell tenni. Ez nemcsak ősi szép arcára fogja tisztítani a magyar falut, a magyar kultúrát: de hatalmas új gazdasági forrása lesz a magyar falunak és a magyar művészetnek.“

Figyelemre méltók Kodolányi János szavai is:

„Az új magyar nemzedék jól tudja, hogy Magyarország Európa legkényesebb helyén fekszik s területén fog megütközni Kelet és Nyugat, a kommunizmus és a kapitalizmus. A modern magyar ifjúságnak tehát nyitva kell tartania a szemét, hogy a magyar parasztot és a magyar munkást, a falu népét megőrizze és a falnak rohanástól... Ki a faluba, ez az új Magyarország jelszava. És ki a munkások közé. Ki a nép közé. Táruljanak fel előttünk a sebek, de táruljanak fel a magyar falu mérhetetlen szépségei és értékei is.“

Makkai János fiatalos tüzzel, de annál konkrétan foglalta össze a dolgot:

„Kevesebb nagybankot, kisebb kapitalizmust, kevesebb tízezer holdas birtokot, kevesebb anakronizmust, de magyarabb értelmiséget, több munkáslakást, nagyobb munkabért, több kisbirtokost és több magyar falut.“

Fábián Dániel, a parasztkérdés leglelkesebb ifjúsági propagálója írja ezt:

„Ki kell építeni a paraszt eredetű, lélekben tisztán parasztnak maradt középosztály ideologikus, ösztönös és érdekszolidaritását. Nem egyesületi mozgalomra, hanem olyan öntudatos és öntudatlan vérbe és húsba plántált szabadkőművességre gondolok, mely úgy tudná saját paraszti erőit megvédeni és gazdagítani, mint teszi ezt a történelem folyamán önmagával szemben a zsidóság. A paraszt középosztálynak nem az asszimiláció, hanem a parasztiélek egy magasabbrendű öntudatos kiélése lehet a feladata. Meg kell mentenünk a parasztlélekből mindazt továbbra is, ami nagy gazdagodást jelent faji erőnknek és faji kultúránknak...“

Végül egy utolsó idézet Kodály Zoltán cikkéből:

„Köznép, parasztság... hallom, mi köze lehet a művészethez? Az, hogy a magyarság egészéből egyedül őrizte meg azt a szikrát, amelyből, ha van mivel táplálni, felgyúlhat a nemzeti művészet tüze.“

Ez a néhány idézet minden interpretálásnál többet és jobban beszél. Mozaikdarabok ezek, de találóan jellemzik az önmagának sajátos és új, a régítől elütő mentalitást kitermelni akaró és merő magyar ifjúságnak a parasztp probléma, a falukérdés felé fordulását és annak belső természetét.

Nem lehet csodálkozni azon, hogy ily előzmény után a Bartha Miklós Társaság megrendezte a háború után elsőt a magyar parasztkérdés vitaelőadás-sorozatát.¹ Amikor pedig a Magyarországi Földműves- és Munkáspártnak a tavaszra tervezett kongresszusára a pártvezetőség felkérésére nem kevesebb, mint hét olyan ember vállalt szerepet a kongresszuson, akik élénk szerepet visznek az ifjúság, az új nemzedék életében, őket legkevésbé sem a politizálás vágya vitte erre a lépésre, hanem az, hogy megteremtsék a kapcsolatot a falu népe és az intelligens középosztály között s ezzel megtegyék az első lépést a magyar ifjúság és a parasztság érzelmi közösségének kiépítéséhez.

Azt mondhatjuk, hogy Magyarországon az ifjúság egy része elvégezte az elvi alapvetést a parasztkérdésnek az új nemzedék ideológiájába való

¹ Ismertetését lásd lapunk 1928 decemberi számában. A hozzászólásokat lapunk folyó évi januári és májusi számaiban a szerkesztő és Raith Tivadar tollából.

beviteléhez. A kör, amelyen ez az alapvetés mozog, ma még szerfelett tág és itt-ott bizonytalan határu. Kétségtelen azonban, hogy két középpontja van: egyik a falu népének szociális bajaiban való segítése iránti tendencia, másik a falu népének kulturális elmaradottságából való kiemelése s e kettős tendencia eredményéül a cél a magyar parasztság nemzetéltető gerincce való öntudatosítása. Bizonyos az is, hogy ezt az érdeklődést ma még nem osztja az egész magyarországi fiatalság. Mindenhová még nem jutottak el ezek a gondolatok, de a külső és belső körülmények valószínűvé teszik a gondolat gyors népszerűsödését.

A magyarországi és az utóállamokbeli magyar ifjúság érdeklődése a falu iránt nem mutat párhuzamos fejlődési fokot. Míg a magyarországi érdeklődés ezideig majdnem kizárólagosan teoretikus felépítettségű, addig már a Felvidék magyar ifjúsága gyakorlati kivitelben is élénk tárja az új nemzedék nagy faluszeretét. A felvidéki ifjúságnak a „népeszme“ felé fordulását a német diákmozgalmak hatására lehet visszavezetni. Nagy könnyebbség volt a felvidéki ifjúság számára az, hogy őt nem kötötték különböző tagoltságok, mint azt a múltból megmaradva teszi az erdélyi ifjúsággal a felekezetek szerinti tagozódás. Így, míg az erdélyi ifjúság ma még szintén csak a tervezés, az eszmei alapvetésnél tart a faluproblémával szemben, ahol elsősorban Jancsó Benedeknek az, a megállapítása a kiindulási pont, hogy a kisebbségi politika csak széles népi erőkre támaszkodva fejthet ki eredményes harcot: addig a múlt tradicionális tagoltságától mentes felvidéki ifjúság minden önlegyőzés nélkül építhette fel a maga népeszmei ideológiáját és a teoretikus alapvetés után rögtön gyakorlati tere is tudott lépni. Csak arra a tényre utalok, ami mindennél helyesebben mutat rá a követendő útra, hogy a felvidéki ifjúság a cserkészlet keretein belül kísérli meg a falu és a város ifjúságának összefogását, közelebb hozását s így amily mértékben ő emeli a falu kultúráját, éppoly mértékben tanul ő is a falutól.

Érdemes ezzel kapcsolatban azzal a jelenséggel is foglalkozni, hogy a „magyarság szomorú realitásai mily változásokat eszközöltek a cserkészleten“ a Felvidéken. A Magyar Szemle előző számában Hegedűs Ádám tollából igen érdekes cikket olvashattunk az angol öregcserkészlet, az úgynevezett Rover-mozgalom fejleményeiről és azokról az ideálokról, amelyek ezt a mozgalmat tartalommal töltik meg. Az aktualitás érdekével is hat tehát, ha röviden elmondjuk a felvidéki magyar ifjúság cserkészmozgalmaiban mutatkozó eredetiségeket s ezzel rámutatunk arra a tényre, hogy milyen ügyesen fogta meg a felvidéki ifjúság a cserkészletnek a maga sajátos ideológiájának szolgálatába való beállítási módját.

A felvidéki magyar főiskolás cserkészmozgalom, az úgynevezett sarlós-mozgalom, Keszler-Balogh Edgár kezdeményezéséből sarjadt ki. Hosszú időn át foglalkoztam őt az a gondolat, hogy a cserkészletnek jelenlegi formája, amely a gondolatot kitermelő angol minta után Magyarországon meghonosodott, a kétségtelenül kitűnő férfinevelésen túl nem szolgálja a nemzeti öntudat oly fokú nevelését, mint amilyen mértékben intemadonális megszervezettsége kapcsán a kozmopolitizmus gondolatát, érzését öntudatlanul szolgálja. Felismerte azonban Keszler-Balogh azt is, hogy a cserkészlet, mint megnyilvánulási formája az ifjú lélek romantikus alaptónusú aktivitásának, úgyszólván az egyedüli lehetőség az ifjúság megnyerésére. Ezen kettős meglátás következményeként jutott arra a gondolatra, hogy a felvidéki magyar cserkészmozgalmat oly vágányokra kell vezetni, amelyen a magyar faji, nemzeti gondolat osztatlan szolgálatába tud állani. A Prágai Magyar Hírlapban fejtette ki először elgondolását. Cikkét nagy visszhang követte, elsősorban a felvidéki magyarság hivatalos képviselőitől. Résztvevett a megindult hírlapi eszmecserében Simándi Pál, Győri Dezső, — aki

különösen felkarolta a gondolatot, — Sziklay Ferenc és mások. Az eredmény az lett, hogy a brünni Szent György Kör kebelében megalakult a magyar főiskolásokból álló első regőcsoport. Az alig néhány főből álló csoport, miután egy bizonyos vidék népi kultúrkincsét tanulmány tárgyává tette, felkereste azt a vidéket s a népnek megmutatta a saját dalait, népköltészeti kincseit, népszokásait, szóval mindazokat az etnográfiai sajátosságait, amelyeknek ismerete és tudatos továbbfejlesztése a legbiztosabb eszköz a nép faji, nemzeti öntudatának felkeltésére, megerősítésére.

A legelső sikerült próba nem vonta maga után a legtöbbször szokásos, szalmalángszerű fellobbanást követő stagnálás állapotát, hanem fokozott munka követte. Megindult, miután az egész Szent György Kör regőcsoporttá alakult át, a középiskolás ifjúság és az ifjúmunkásság (ipari és földmunkás-ifjúság) beszervezése a cserkészetbe. A demokratikus kiegyenlítődés ekkénti megindulása mellett biztosítja a cserkészet széles rétegekre való kiterjesztése azt is, hogy az a népemelő tendencia, ami a regőcsoportok működését áthatja, a felvidéki magyar társadalom ifjúságának minden rétegében egyaránt öntudatos célkitűzéssé válik.

A főiskolás cserkészetnek ilyen népnevelő megjelenési formáját nevezi a felvidéki ifjúság sarlósmozgalomnak. A múlt nyáron nagy táborozást tartott Gombaszögön a sarlósmozgalom eszmekörében dolgozó felvidéki magyar cserkésztség. A nagytábor nemcsak a közeli vidék falvait kereste fel, hogy a regőcsoportok szokott módján teljesítse hivatását, hanem beható megbeszélés tárgyává tette a cserkészet hivatásának egész eszmekörét. A megbeszélések eredményéül a felvidéki magyar cserkésztség azt tűzte ki célul maga elé, hogy a Keszler-Balogh Edgár által kezdeményezett úton haladva tovább a magyarság demokratikus egybefogásán fog a jövőben is dolgozni s azon fog igyekezni, hogy a népi kultúra propagálásával felszínre hozza mindazokat a lappangó értékeket és erőket, amelyek eddig a figyelmen kívül hagyott falunépében rejtlettek.

Nem mehetünk el megállás nélkül a felvidéki magyar ifjúság előbb vázolt mozgalma mellett. Kétségtelenül el kell ismernünk azt, hogy a megindult mozgalom lényeges és jelentőségében ma még felbecsülhetetlen tartalmi változtatásokat eszközölt a cserkészet tradicionális tartalmán. Nem csalódunk akkor, ha azt állítjuk, hogy az előttünk álló példa a legsikerültebb gyakorlati megoldása annak a feladatnak, amely a cserkészetnek a változott viszonyok által kitermelt új ideológia szolgálatába való állítását tűzte ki célul.

Kétségtelen, hogy a mintaszerű teljesítményt és eredményt felmutató hazai cserkészet a maga egészen más tartalmú nevelő célzatával nem tart kontaktust az előtte járó generációk szellemi vajúdasával, s az arra való előkészítés is távol áll tőle. Ha a Rover-mozgalom nálunk is szélesebb mederben fog kibontakozni, nagyon megfontolandó, hogy vajjon a nálunk a szárazra vetett hal jellegével bíró angol mintát, s nem a gyakorlati, számunkra közel fekvő felvidéki példát kövesse-e? Az élet a második példa követését tanácsolja. Nálunk az egyetemi és az egyetemen túli ifjúság egy nagy csoportja süketen áll még a falu, a magyar paraszt problémája előtt. Az intenzív cserkészéletet élő középiskolás ifjúságunk pedig táborozás közben ugyan érintkezik a falu népével, de ez az érintkezés a legtöbb esetben a szükségleteket kielégítő vásárlásokon nem terjed túl és a városi cserkészfiú előtt a paraszt éppoly exotikum marad, mint volt azelőtt, lelke egy cseppet sem lesz fogékonyabb a parasztp probléma felismerésének befogadására. A cserkészetnek az életre való előkészítő erejét nálunk is be kellene állítani a városi és a falusi nép kiegyenlítő összefogása előkészítésének szolgálatába, mint azt a felvidéki magyar ifjúság teszi... Lássuk ezek után, hogy a gyakorlati téren oly

helyes útra lépett felvidéki ifjúság miként látja a magyar faluproblémát ideologikusán?

Az egyéni megállapításoknál élesebb és hübb képet adnak magának a felvidéki ifjúságnak nyilatkozatai arról, hogy miként látják ők a magyar falu, a magyar paraszt problémáját. Az április hóban megjelent „Vetés“ című röpiratában ily programot ad a felvidéki ifjúság:

„Ki kell ragadni a magyar ifjúmunkásság mozgalmát elvonultságából és fel kell vonultatni melléje a kisiparos, a kiscgazda és a földmunkás ifjúság érdekvédő és osztálynevelő szervezeteit. A munkásság és a modernizált kisiparosság a maga városi osztálykultúrájával centripetális szerepet játszik a magyarság életében. A nemzetközi haladás kollektív eredményeit vezeti be a nemzet testébe. Ugyanekkor egy modermül kiteljesedő kiscgazda és földműves osztálymozgalom a faj élő orgánumának földrajzi és történelmi tényezőkből fogant sajátos vitalitását sugározhatná szét a magyarság egyetememes életébe. E centrifugális parasztmisszió nélkül elsodródunk és egy tényleges nemzet egészséges termőképessége helyett másoló, reakcióssá váló szerepet játszánk a produktív népekkel és e népek faji autonómiájú nemzetközi tömörülésével szemben.“

Ezek inkább a kérdés politikumszerű természetét illetik. A kulturális szempont azonban itt sem hiányzik. A pozsonyi Magyar Szeminárium bölcsészeti szakcsoportja tavaly ősszel a magyar néprajz alapjaival foglalkozott s a következő eredményekre jutott: „A népi kultúra természetes gyökere a tömegszellem. A szociális fejlődés hatása alatt most hatalmas átalakuláson megy keresztül. A magyar földrajzi és történelmi tényezők sajátos faji kultúrát teremtettek, amely moderm szellemben egészséges tömegkultúrává szélesíthető.“ Keresték ezen megállapítások után a népi kultúra jövőjét és a moderm magyar irodalom, művészet és zene népi gyökereit.

Ha összevetjük a magyarországi és a felvidéki ifjúságnak a parasztkérdéssel szemben elfoglalt álláspontját, látjuk, hogy a kérdés szociális (politikai) oldalát körülbelül egyformán látja a két ifjúság. A kulturális szemszögből azonban feltűnő, hogy a felvidéki ifjúság a szociális szempontokat itt is hangsúlyozza, míg a magyarországi ezen a téren azokat figyelmen kívül hagyja. Ez az oka annak is, hogy a felvidéki ifjúság gondolkodásában több oly vonás mutatkozik (Kassák Lajos és irányának túlbecsülése), amely a magyarországi ifjúság előtt belátható időn belül nem lesz rokonszenves.

Minden összefoglalás, ha az dióhéjszerű méretekre szorul össze, bizonyos rapszódikus ízt nyer. Bizonyos tekintetben rapszódikus tehát ez a rövid összefogás is, amely megkísérelte néhány lapon pár idézésben bemutatni a magyar ifjúság egyetemlegességének a magyar falu, a magyar parasztproblémával szemben elfoglalt különböző tartalmú és intenzitású állásfoglalását. Bármily rapszódikus is az így nyert kép, mégis kétségtelenül meg lehet állapítani belőle, hogy a magyar ifjúság — szemben a háború előtti állapottal — hatalmas lépéseket tett abban az irányban, hogy a város és falu népét új felépítettségű ideológiájában egy demokratikus egységbe olvassza. Hogy a megkezdett lépéseket mily ütemű haladás fogja követni, az oly sok körülménytől függ, hogy előre az meg nem határozható, egyet állíthatunk csak, azt, hogy az új nemzedék bizonyonnyal ott lesz az új, mély és széles magyar faji szociális és kulturális evolúció megvalósításánál, amelyről a falu és a paraszt felé fordulásában is álmodik.

FALUTÖRTÉNET

AZ ALFÖLDI magyar — nem hízelgésből mondjuk ezt — csak igazságtalanul illelhető azzal a váddal, hogy teljesen érzéketlen a múlt iránt. Lelkének mélyén még a legegyszerűbb ember is őriz valami veleszületett kíváncsiságot, amely csak arra vár, hogy kielégítésre találjon s azután lassan kifejlessze a történeti megértést, ezt a hatodik érzékünket. Nem a jószándék hiányán múlik, hogy az alkalom ritkán adódik vagy sokak életében be sem következik. Mert hiába tekint szét kortársunk az Alföld fátlan pusztáin, nem pillant meg romantikus várromot, amely képzeletét foglalkoztatni tudná s hiába áll meg a környék nagyobb városának piacterén, nem pihenhet meg gazdag polgárok renaissance-házainak árnyékában. Otthon meg a nádfödeles, sárból tapasztott kunyhók, vagy akár az előkelőbb kőházak, amelyek homlokzatán az „anno domini 1900“-nál régibb évszámot alig lehet találni, mindenre inkább alkalmasak, mint arra, hogy a bennük élők figyelmét a múlt felé fordítsák. Semmi sem érzik itt az Alföldön abból a csodálatos történeti levegőből, amely oly otthonos a kis olasz falvakban vagy osztrák városkákban s amelyhez fogható csak Erdély és a Felvidék völgyeiben csapja meg az utast; teljességgel hiányzik itt az a tényező, amely a boldog nyugaton az érzelmeket kerítve hatalmába, teszi élővé a múltat.

Annál csodálatosabb, hogy ebben a poros, tikkasztó légkörben, hol hús árnyék hiányában kétszeres erővel tűz a nap, még mindig van érdeklődés, figyelem az emberekben lakóhelyük története iránt. Mi más volna ez, mint annak a tudatalatti érzéknek a megmozdulása, amely külső benyomás nélkül a mélyből, alulról maga töri át a mindennapi élet közönyös kérégt! Mert csak erős történeti érzék képes megérteni, hogy az a kis magyar falu, ahol nincs büszke campanile vagy árkádos tanácsház, ahol a temető az egyedüli hely, amely nem a mára emlékeztet, hogy még ez is generációk munkájának eredménye, hogy nemzedékeknek kellett egymás után sírba dőlniök, amíg feltörték a földet, kiszárították a mocsarakat, megkötötték a homokot s vadvizekkel meg áradásokkal szemben is megőrizték azt. Csak erős történeti érzék képes észrevenni, hogy ebben a „mindennapi“ munkában, az ősöknek életükért, betevő falatjukért folytatott küzdelmében is a történelem lelke lüktet s hogy még a legkisebb falu múltjában is lehetnek oly felemelő mozzanatok, amelyek büszkeséggel tölthetik el a késő utódokat.

Ennek a szunnyadó történeti érzéknek a jele az is, hogy falvaink a múlt nevelőerejének felismerése után maguktól ráeszméltek történetük megírásának fontosságára és a magyar történetírás hivatalos és hivatásos szerveinek támogatása nélkül is megtették az első lépéseket. Plébánosok, tanítók, orvosok, akiknek tehát megvannak a maguk egész embert követelő gondjaik, önként vállalkoztak a múlt feltárására, világos bizonyítékaul annak, hogy a maguk és községük lakosságának lelkében szunnyadó vágy kielégítésére törekedtek. Előljárt a jó példával a Faluszövetség is, amikor felkarolta a községi monográfiák megírásának ügyét s több munkának nyomtatásban való megjelenését is lehetővé tette.

A művelődésszomjnak egyik belső, alulról feltörő jelenségével állunk tehát szemben, ami ezerszer öröndetesebb, mintha az egész törekvés felülről jövő parancsszóra bontakozott volna ki. Sajnos, hátránya is van ennek a különben becsülésre méltó mozgalomnak. Aggodalmat keltő és az eredmény szempontjából hátrányos, hogy a jóakarattal készült monográfiák ritkán, csak nagyon ritkán olyanok, amilyeneknek lenniük kellene.

A történetírás ugyanis sokkal bonyolultabb, a történeti megértés pedig sokkal több előismeretet kíván meg, semhogy a képzettség hiányát egyedül jószándékkal lehetne pótolni. Nem elég ugyanis olvasni tudni a régi kézírásokat és a latin szövegeket, nem elég a falura vonatkozó adatokat összegyűjteni és egymás mellé helyezni, mert ez még nem történetírás. Aki a monográfiaíró nevére érdemes akar lenni, annak először ismernie kell a történeti kritika módszerét, amellyel mérlegelhető, hogy igaz-e valamely forrás állítása vagy sem; azután az adatokat minden vonatkozásukban értékelni is kell tudnia, azaz bele kell helyeznie azokat saját környezetükbe, hogy értelmesekké és beszédessé váljanak; végül pedig mindezeneken felül értenie kell az adatokat mai műveltségi fokunknak megfelelő szempontok szerint úgy elrendezni, hogy azok a történeti fejlődést érzékeltető előadás részeivé legyenek. Aki mindezen követelményeknek nem tud eleget tenni, az nem is írhat kifogástalan történeti munkát s annak monográfiájában egyik hiba a másikat fogja követni. Ilyen tudatlan könyvre pedig nincs szükség, mert az tanítás, nevelés helyett csak tévutakra vezethet.

Nem kell különösen keresgelnünk monográfiáink között, hogy hamosrosan példát találjunk, milyen következményekkel jár a kritikai és értékelési képesség hiánya. A Faluszövetség községmonográfia pályázatán aranyéremmel kitüntetett „Jánoshalma történeté”-nek (Budapest, 1927) szerzője (Rapp J.) egy török útleírásban megtalálván Jánoshalma akkori nevét, minden megfontolás nélkül valónak fogadja el a leírás adatait. Nagyobbszabású erődöt képzel tehát a falu közelében, mert a török utazó azt állítja, hogy a várórség 200 emberből állott. Nem kételkedik forrásának szavahihetőségében, mert feltételezi, hogy az igazat ír. Pedig ha ismerné azt a tanulmányt, amely éppen Evlia Cselebivel kapcsolatban állapította meg, hogy a török utazók mesélő jókedvükben minden kis helyet százsorosán megnagyítva írtak le s minden történelmi eseményt elképzeltetlenségig kiforgatva adtak elő, akkor forrásának állítását ő is értéktelen lom gyanánt vetette volna ki adatai közül. S még ha nem is vesz tudomást erről a tanulmányról, ami pedig joggal róható fel hibájául, kritikai érzékének fel kellett volna mégis ébrednie, amikor a török defterek között kiadott 17. századi zsoldlajstromokban azt olvassa, hogy például Szegeden mindössze 143, Bacsón 16, Kalocsán pedig 29 főnyi török őrség volt. Ha másképp nem is, ebből az összehasonlításból gondolhatta volna, hogy a jánoshalmi erősségben nem lehetett 200 ember.

Az értékelés hiánya, sajnos, már képzett fiók műveiben is felfeltűnik, főleg azokéban, akik nem tudnak uralkodni szorgalmasan összegyűjtött anyagukon. „Göncz szabadalmas mezőváros történeté”-nek írója (Iványi Béla) például a népesség számát tárgyalva, a különböző természetű összeírások szerint részletezi adatait, aminek következményeképpen előbb azt hisszük, hogy 1566-ban Göncön 2.560 ember lakott, holott később azt látjuk, hogy a másik összeírás szerint ugyanebben az évben csak 1.030 lakos lett volna. Az olvasó e furcsa jelenség kielégítő magyarázatát az írótól várja, de hiába, mert ennek figyelmét annyira lefoglalják nagy fáradtsággal gyűjtött adatai, hogy nem törekszik kellő összeegyeztetésükre, félvén, hogy így azok kikerülve izoláltságukból, kevésbé meggyőzőek lesznek.

Az alapkérdéseknél is találunk tehát bőven hibákra, pedig a kritika és az értékelés csak a legelemibb követelmények, amelyeknél kívül az olvasó joggal támaszthat még igényt a szempontok emelkedettségére, az előadás zárt egységére és a művészi szerkesztés érvényesítésére is.

Bár a fentiek szerint igazán nem vagyunk elkényeztetve a helyi monográfiák magas színvonalától, még így is megdöbben a felületesség és tudatlanság olyan terméke, mint Mezőkeresztesnek a minap hozzánk jutott

története.¹ Valóban csodálatraméltó is az a vakmerőség, amellyel egy poéta, akinek, mint az az önmaga által közölt biográfiából kitűnik, 12 éves korában jelent meg első verse és aki „első fővárosi honoráriumát az Érdekes Újságtól kapta“, fellelkesülve azon, hogy ő „lelkes múzeumbarát, szorgalmas adatgyűjtő, állandó látogatója a fővárosi könyvtáraknak és tudományos intézeteknek“, minden előképzettség nélkül hozzá mert fogni egy falu történetének megírásához. Egyáltalán nem túlozunk, amikor minden előképzettség hiányát emlegetjük. A latin nyelvben annyira járatlan, hogy még a régi magyar szövegekben elvéve előforduló egyszerű szavakat sem érti meg. A malefactor (gonosztevő) szót például Matefácsor-nak olvassa, a copia szóról pedig azt hiszi, hogy az valami folyamodványfélével azonos jelentőségű. Kezébe juthatott ugyanis egy régi folyamodvány másolata, amelynek élén ez az ominózus szó állott s nem tudván az írásról felismerni, hogy az irat nem eredeti, egy új akta-névvel próbálta gazdagítani tudásunkat. Ugyanígy képzelettel, hogy V. László magyarnyelvű címeres levelet állíthatott ki, — ezt az unikumot egész terjedelmében közli is — de általában alig akad latin szó, amelyről ki ne derülne, hogy nincs tisztában annak jelentésével. Mindez azonban nem akadályozza, hogy lépten-nyomon ne közöljön ilyen eltorzított latin szavakkal telehintett régi magyar szövegeket, egyáltalán nem törődve azzal, hogy gyanútlan olvasói, akiket végül is neki kellene tanítani, semmit sem értenek meg azokból, legfeljebb — talán éppen ez is a be nem vallott cél? — az író nagy bölcseségén álmélnakodnak.

Korántsem ügyesebb monográfusunk akkor sem, amikor a nyomtatott feldolgozásokból szedegeti össze könyvének többi „anyagát“. Komoly forrásoknak tekintett tankönyvekből — nem tűnik ki, hogy elemi vagy polgári iskolák részére készültek-e — továbbá Szilágyi Sándor, meg Szalay—Baróthy ismert népszerű összefoglalásaiból merít, sőt szemelvényeket is közöl belőlük, mint naívu mondja, „a fellendülő magyar történetírás érdekében“. Ismeretei azonban még irodalmi téren is olyan szűkkörűek, hogy a sokáig egyetlen magyar történeti folyóirat, a „Századok“ cikkeit már csak hallomásból ismeri s tudatlanságát a lexikonok „szórványos adataival“ igyekszik pótolni.

Sejthetjük már ezek után, hogy ilyen előképzettség birtokában súlyos tárgyi hibákat követ el, nem érti meg a történelmi korokat, történetírói feladatát pedig tökéletesen félreismeri. Nemcsak azt hiszi, hogy Mezőkeresztes múltjában az 1596-i csata volt a legfontosabb esemény és nemcsak szentül meg van győződve, hogy ez az ütközet kapcsolja be a falut a magyar történelembe, hanem a falunak azt a passzív szerepét, hogy a magyar és török seregek összecsapásának színterévé lett, Mezőkeresztes fenséges történelmi cselekvésévé avatja, amellyel a falu „országossá, naggyá, és híressé tette“ nevét. Ez a ferde szemlélet szinte iskolapéldája annak a kóros jelenségnek, amely sajnos, irodalmi életünk más terein is fel-felüti fejét s amely nem áttolja a nemzeti illúziók támogatására a passzivitást is aktivitássá léptetni elő, nem gondolva arra, hogy a jelen esetben Mezőkeresztesnek igazán semmi része sem volt abban, hogy az ellenséges hadak itt és nem húsz kilométerrel odább ütköztek meg. Nem gondolja meg monográfusunk sem, hogy a falu történeti szerepléséről csak akkor beszélhetnénk, ha tudnók, hogy lakossága ellenállásával provokálta ki, hogy a csata itt s ne máshol menjen végbe. Minthogy azonban erről — tegyük hozzá: természetesen — szó sem lehet, csak annál különösebb, hogy az ütközetet teszi meg könyve gerincévé, amelyhez hosszabb-rövidebb reflexiókkal

¹ Mezőkeresztes története. Írta: Tóth Kálmán. Mezőkeresztes község kiadása, Miskolc.

lépten-nyomon visszatér. De nemcsak a múlt, hanem a jelenkor eseményeinek elmondásával is téves úton keresi az összefüggéseket a falu és a magyarság szellemi élete között, így például, amikor azzal dicsekszik, hogy a millenniumkor a fővárosba nagy számmal felsereglő mezőkeresztiesiek „Ős-Budavár emlékeiben hazafias Örömmel gyönyörködtek“.

Könyvének tárgyát szerzőnk a legkisebb részleteknél is ugyanezen a torzító szemüvegen keresztül vizsgálja, amely mindenhez inkább alkalmasabb, mint a történelem hü és elfogulatlan tanulmányozásához. A kis falunál tehát „városkapukat“ keres, a szegényes templomot székesegyháznak látja, míg a helybeli molnár által készített gyertyatartókat ősrégi műremekekének, a református paplakot pedig „monumentális“ *építménynek*. Természetes, hogy a szuperlatívuszok e tömegében elvész a lényeg, amelynek a könyv tulajdonképpen tárgyának kellene lennie, tudniillik a generációk egymásutánjának szívós munkája s az így támadt hiányt ismét ilyesféle semmitmondó közhelyekkel akarja pótolni: Amikor II. Lajos Mohácsnál elesett, „Mezőkeresztesen általános csüggedés szállta meg a kedélyeket“. De a kritikátlanság, bár nem váratlanul, előtör ott is, ahol már nem könyvekből, „forrásokból“ kell összeállítani a mondanivalót, hanem a jelenkor eseményeinek elbeszélésére kerül a sor. Így naivul meséli, hogy az 1890-4 tűzvészt megelőzőleg az egyik keresztesi áldozat „már előre rossz óment érzett, mert reggel az eresz alatt hálva, a tyúk hármat kukorékolt feje felett. Nem jót“ jelent — mondotta feleségének s később a tűzvésznél ő is szénné égett“. Ugyanígy tesz kevés emberismeretről tanúságot, amikor egy Braun Sándor nevű zszurnalisztát, akinek talán a legnagyobb szerepe volt a magyar újságírás lezüllesztésében s aki lapjában, „A Nap“-ban utólérhetetlen sikerrel honosította meg az utcasarkok aljas hangját, mint „a magyar újságírás jellegzetes vezéralakját, nevezetes reprezentánsát“ siratja el s nem áttolja azt írni róla, hogy „lelkesült a magyar kultúráért és ha életben marad, olyan színházat alapít, amelyben a magyar népszínmű új dicsőséggel érte volna diadalát“.

Két-három évszázaddal ezelőtt még talán lehetett ilyen primitív módon írni krónikát, ma azonban már minden olvasó intelligenciája nagyobb, mintsem, hogy ilyen tákolmány kielégítené. A mai ember megkövetelheti, hogy amikor egy-egy komoly órát akar szentelni lakóhelye múltjának, ne ősei képzelt értelmi színvonalának megfelelő módon szóljanak hozzá.

Nem száraz adatokat, de nem is naiv, érzelmes leírásokat kíván, hanem a történeti fejlődés megelevenítését. Tudni akarja, hogy miként lett faluja azzá, ami ma s ezért nem is éri be az árvizek és tűzvészek ecsetelésével, hanem lakóhelye gazdasági és társadalmi fejlődését akarja ismerni. Nem elemi csapások krónikás elbeszélésére kíváncsi, hanem az évszázadokon keresztül folyt nehéz, építőmunka részleteire.

Nem vádoljuk a monográfiaírókat, hogy ők az egyedüli okai annak a szomorú jelenségnek, hogy könyveik nem alkalmasak a szerény igények kielégítésére sem. Kétségtelenül joggal éri a mulasztás vádja a magyar történettudományt is, hogy nem gondoskodott idejében egy-egy község történetének olyan feldolgozásáról, amely ina mintául szolgálhatna, amely a nem szakemberek előtt élő példa volna, hogy mire kell figyelniük s hogyan kell feladatukat megoldani. Érthető azonban, hogy történetíróink, akik ex offo foglalkoztak nemzetünk életével, húzódoztak attól, hogy egy kis község múltjával bíbelődjenek. A 19. században ugyanis a megfajtendő történeti problémáknak olyan áradata zúdult eléjük, hogy feladatukat még akkor sem tudták volna elvégezni, ha nemcsak két kezük lett volna. Minthogy pedig a világháborút megelőző idők közszelleme arra szoktatta őket, hogy a falusi néphez csak a messzi magasból nézzenek le, minden helytörténeti

monográfiát, még a legsilányabbat is, jónak találták. Nem tudtak szabadulni attól az előítéllettől, hogy a köznéphez csak mint gügyögő gyermekhez lehet szólni s ezért, meg kényelemszeretetből is, túrték a kritikátlanság elburjánzását. Ma már azonban, úgy hisszük, nemcsak ennek az általános tévhitnek van vége, hanem annak az áldatlan jelenségnek is, hogy történetíróink minden ötletszerűen eléjük vetődő kérdéssel foglalkoznak, mihelyt az országos kihatásának tűnik fel. Ma már a korábbinál nagyobb lelkiismeretességgel fontolgatja minden magyar történetíró, hogy megéri-e a fáradságot és a nyomdafestéket egy olyan 17. századbeli várkapitány vagy kuruc vezér életrajzi adatainak összegyűjtése, akiről mindössze annyi állapítható meg, hogy néhány csetepatéban résztvett. Ma már a fiatal történészek között sokan vannak, akik érzik, hogy egy-egy falu múltjából, valódi történetéből több tanulság vonható le, több általános eredmény állapítható meg az egész magyar nemzetet illetően is, mint egy olyan történeti esemény ismertetéséből, amely csak külsőleg országos fontosságú.

Községeink előjáróságai tehát saját érdekükben cselekszenek, ha nem tanulatlan dilettánsokat bíznak meg történetük megírásával, hanem olyan szakembereket, a kikben megvan a szükséges előismeret és képzettség. Ha ezt teszik, olyan monográfiákkal dicsekedhetnek majd, amelyek tudományos tekintetben éppen úgy kifogástalanok lesznek, mint a laikusok számára tanulságosak, a nélkül, hogy anyagilag nagyobb terhet jelentene kiadásuk. Azt természetesen nem várhatják, hogy ezek a fiatal történészek, akik nem kenyérkeresetből, nem üzletszerűen dolgoznak, maguk fognak megbízatás után szaladgálva felkínálkozni. Δ Magyar Tudományos Akadémia közvetítését sem kérhetik ki községeink, annál nagyobb bizalommal fordulhatnak azonban a Magyar Történelmi Társulathoz, amely évtizedek óta mindenkor a legnagyobb megértéssel igyekezett tudományos megbízatásokat közvetíteni.

A szakemberek és a községi előjáróságok egymásratalálására annál is nagyobb szükség van, mert féltő, hogy rövidesen a mai jószándékú dilettánsok helyét majd rosszindulatú üzleti vállalkozók foglalják el, akik megneszelve, hogy a falutörténetből is lehet pénzt szerezni, előbb-utóbb hozzálatnak majd a monográfiáknak nagyüzemiig, hogy ne mondjuk, gyárilag való elkészítéséhez. Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy ez az aggodalom éppen nem alaptalan. Amikor a millennium idejében divattá itt a megyék között múltjuk megírása, a komolyan dolgozó történészek visszaszorítására egy magát „Apollo irodalmi társaságinak, majd „Országos monográfia-társaságinak nevező cég alakult, amely díszes kötésű kötetekben dobta piacra a sebtében összeütött megyei monográfiákat. Akkor, évtizedekkel ezelőtt, még akadtak jószándékú és tudományos képzettségű történetírók, akik nem ismervé fel az üzleti jelleget, vállalták egy-egy kisebb rész elkészítését s ezek munkája, el kell ismernünk, még ma is figyelemreméltó. Ezeknek a nagy köteteknek a képei a népet még csak mint etnográfiai kuriózumot állították az olvasó elé, egyébként főig kastélyokat és nemesi kúriákat ábrázoltak az obligát négyesfogatokkal, aminek megfelelően az egyes községekről is csak néhány sorban esett szó. Amint lassanként megfogyatkozott az udvarházak száma és a pénz is jobbára városiakok kezébe került, a régi vállalkozó helyébe új lépett, aki a városokra vetette magát. Ez az új cég, „A magyar városok monográfiája kiadóhivatala“, a ma élő városi és helyi nagyságok arcképeivel, meg sarki fűszerüzletek fotográfiáival ékesíti köteteit. Szeged, Nagykőrös, Szentés, Nagykanizsa városokat érte eddig utól balvégzetük, hogy monográfia írás címén komolytalan művek megjelenését tették — bizonyára akaratlanul — lehetővé. Valószínű, hogy a magyar tudományosság és az olvasóközönség nagy kárára többi városunk is meg

fogja kapni monográfiáját, ha ugyan az illetékes tényezők rá nem döbbennek idejében felelősségükre és meg nem akadályozzák, hogy az üzleti szellem, a tudományosság köpenyébe burkolózva, tovább terjedjen. De ha pesszimizmista is vagyunk s bele is törődünk, hogy a ragályt nem lokalizálhatóan, annyi monográfiával fogunk majd rövidesen „dicsekedni“, ahány városunk van, mégis legalább annak kellene útját államink, hogy a városok kihasználása után a falvakat kezdje boldogítani az üzleti vállalkozás. Mert ha egyszer erre is rákerül a sor, akkor az ajándékvilágtörténetek és egyéb munkák után igazán megsemmisül minden lehetőség arra, hogy a népünkben meglévő történeti érzéket megerősíthetjük és kifejleszthetjük.

A döntés ma tudományos egyesületeinken kívül községeink előjáróságaitól függ. Rajtuk múlik, hogy továbbra is dilettánsok és üzletesek foglalkozzanak-e történetükkel, vagy komoly képzettségű történetírók. Hisszük, hogy múltjukhoz ülő komolysággal és megfontolással fognak a jövőben erről határozni.

MÁLYUSZ ELEMÉR

NÉMETORSZÁG MEZŐGAZDASÁGI ÖNELLÁTÁSA

A BERLINI „Politische Wochenschrift“ mintegy három évvel ezelőtt pályadíjat tűzött ki annak a kérdésnek az elméleti tudomány módszerei szerint való megoldására, hogy Németország jelenlegi határai között képes-e arra, hogy folyton növekedő népességét eltartsa. Ezt a kérdést különösen a háború kimenetele által teremtett helyzet teszi érdekessé és fontossá s ennek tudatában a pályázat feltételei a beérkező pályaművek tudományos színvonalának biztosítása érdekében már eleve meglehetősen pontosan részletezik azokat a kérdéseket, melyekre tulajdonképpen feleletet várnak. A pályázati feltételeket kísérő kommentárok a kérdésekre való válasz megadásánál a szerzőknek meglehetősen tág teret biztosítanak. Ez az engedmény azonban nemcsak szabadságot, hanem kötelességet is jelent tulajdonképpen, mert nemcsak a termelés fejlődési lehetőségei számbavételének egyszerű felsorolásáról van szó, hanem annál továbbmenve, azoknak a politikai, kulturális és gazdaságpolitikai vonatkozásoknak a tárgyalásáról is, amelyek a pályázó által helyesnek megjelölt gazdaságpolitikát előmozdítják.

A pályamunkák elbírálását egy előkelő tagokból álló zsűri végezte, amelynek tagjai voltak többek között Sering, Werner Sombart és Schiele, volt birodalmi közlekedésügyi miniszter is. Ez a bizottság, miután igényeit a beérkezett munkák nem elégítették ki teljes mértékben, akképen határozott, hogy a pályadíj odaítélésétől eltekint, viszont egyes dolgozatokat, tekintettel figyelemreméltó részleteikre, kivonatosan nyilvánosságra fog hozni. Az erre a célra legalkalmasabbnak látszó dolgozatok összeválogatásával, illetve sajtó alá való rendezésével kapcsolatos munkát Wemer Sombart végezte és a kiválogatott pályamunkákból összeállított ciklus „Volk und Raum“ címmel került most könyvalakban a nyilvánosság elé.

A kötetben szereplő kilenc különböző szerző dolgozatait a szerkesztő keze egységes szempontok szerint csoportosította. A bizonyos fokig egységes egésznek képező munka három főrésze oszlik, amelyek közül az első a német közgazdaság jelenlegi helyzetében mutatkozó visszasságokat, illetve az ezeknek kiküszöbölésére alkalmasoknak látszó általános intézkedéseket ismerteti, a második rész gazdaságpolitikai javaslatokat tartalmaz, amelyek révén a német közgazdászok az önellátás ideálját képesek volnának megvalósítani, végül a harmadik rész a német termelés számára új piacok szerzése érdekében teendő intézkedéseket tárgyalja.

A kiinduló pontok tekintetében az egyes szerzők felfogása okozott nem igen mutatkozik lényeges eltérés. A gazdasági krízis egyik fő okát abban látják, hogy Németország jelenlegi termelési apparátusa lényegesen nagyobb, mint amekkorát a fogyasztás megkívánna. A kereskedelem és ipar termelési kapacitása a háború előttinek mintegy 120%-ára tehető; erre az eltolódásra vall az is, hogy például a betegségi biztosításra kötelezett munkások száma 1913-tól 1924-ig 16½ millióról 19 millióra emelkedett. Ezzel szemben a fogyasztás a háború előttinek 70%-ára süllyedt. A fejlődésnek ez az ellentétes iránya sok mindent megmagyaráz, s a munkanélküliek számának igen nagy aránya világosan mutat a közgazdaság beteges állapotára. Egyrészt a termelési lehetőségek nagymértékben megszorodtak, másrészt a lakosság tőkeereje olyan mértékben csökkent, hogy nem képes a kínálkozó lehetőségeket kihasználni. Kevés a tőke, kevés a tanult munkaerő, ezzel szemben feleslegesen sok az ipari befektetés, amely részben teljesen irrentábilis. A teendő tehát a helyes arányosítás volna, az utóbbi évek folyamán túldimenzionálódott ipari apparátus megkisebbitése, s az elhanyagolt mezőgazdasági termelés fokozása, illetve a két termelési ág közötti összhang megteremtése.

Ennek a célnak az elérése érdekében az első teendő a föld termőképességének a fokozása, ami az intenzív szakoktatás (mintagazdaságok stb. létesítése) által volna lehetséges, illetve állami intézkedéseknek a megtétele révén, amelyeknek következtében a mezőgazdaság a racionálisabb termeléshez szükséges nyersanyagokhoz jutányosabb áron volna képes hozzájutni. Ezt kiegészítené egy célszerű és Önálló kisbirtokok létesítését célzó földreformtevékenység, amelynek tárgyalása során az egyik szerző — a nélkül, hogy terveinek pénzügyi feltételeit csak röviden is ismertetné — elég radikálisnak mutatkozik és például Kelet-Poroszország nagybirtokosainak az eddigi birtokállományuknak csak az egynegyedét akarná meghagyni. Egy másik javaslat azonkívül a mintegy 2.3 millió hektárra tehető (az összterületnek körülbelül 4.24%-a) terméketlen, mocsaras és további 2 millió hektárra becsült, egyéb terméketlen területeknek termőterületté való átalakítását tartalmazza, amely utóbbiaknak például mezőkké való átalakítása révén az ország szarvasmarhaállománya 14%-kal volna emelhető.

Igen érdekesek — bár gyakorlati értéküket tekintve véve, talán nem teljesen megbízhatók — azok a számítások, amelyek a táplálkozási viszonyok tervszerű megváltoztatásához fűznek nagy reményeket. Ezek abból indulnak ki, hogy az egész ország területén az 1924/25 gazdasági évben számbavett körülbelül 373 millió nagyobb (a birkákat és kecskéket nem számítva) gazdasági haszonállat élelmezéséhez a szerző számítása szerint 11-15 millió hektár terület termése volt szükséges, míg ugyanakkor a 62.34 milliót kitevő lakosság élelmi szükséglete kereken 9.95 millió hektár terméséből fedezhető volt. Szerinte az egész élelmezési problémának ez a punctum saliens, amiből tehát az állati termékek fogyasztásának a csökkentése, illetve megfelelő növényi tápszerekkel való helyettesítésének a szükségessége következik. Ennek az okfejtésnek a kiinduló pontja az, hogy egy bizonyos tápértékű, az emberi fogyasztás céljaira szolgáló, állati eredetű élelmiszer mennyiség előállításához sokkal nagyobb termőterület felhasználása szükséges, mint az ugyanolyan tápértékű növényi eredetű élelmiszer mennyiség kitermeléséhez.

Ugyancsak e szerzőnek számítása szerint például a Németbirodalom állati eredetű zsírfogyasztása évenként körülbelül 540.600 tonna állati eredetű zsírra tehető, aminek előállításához (vagyis a sertések élelmezéséhez) 3,851.000 hektár terület termése szükséges. Ennek megfelelő tápértékű növényi eredetű zsír (olaj) 2,850.000 hektáron előállítható volna, ami csak ennél az egy

cikknél 1,949.900 hektár termőterületnek a felszabadulását tenné lehetővé, ami szerinte elegendő volna ahhoz, hogy Németország azt a gabonamennyiséget, amelyet a jelenlegi helyzet mellett külföldről kénytelen importálni, az így felszabadult területen belföldön állítsa elő. (19. oldal.)

De a jelenlegi fogyasztási szokások közül több másnak a megváltoztatása is szükségesnek, illetve a cél érdekében állónak látszik. R. Ungewitter annak a meggyőződésnek ad kifejezést, hogy a hús, szesz- és dohányfogyasztás csökkentése mindenképpen kívánatos és lényegileg hasonló szellemben nyilatkozik a többi szerző is, akiknek nézetei a sertéstartás korlátozása tekintetében megegyezni látszanak.

A további fejtegetések a mezőgazdasági termelés által követendő irányok közelebbi megjelölését kívánják adni és annak során több üzemtani szempontból is érdekes adatot tartalmaznak.

Ezek szerint a talaj termelőerejének a fokozása, illetve a talaj termőképességének okszerű kihasználása, továbbá olyan intézkedések megtétele, amelyek révén az aratások sikertelensége a minimumra redukálódik, — volnának azok az eszközök, amelyeknek alkalmazása révén Németország élelmiszertermelése lényegesen emelhető volna. Szerző több gyakorlati példával igazolja ezeknek a törekvéseknek az eredményességét. Különböző számításokra hivatkozva levonja például azt a következtetést, hogy műtrágyázás révén a gabonatermés a jelenleg gabonával bevetett 12 millió hektár alapulvétele mellett évenként 5.56 millió tonnával volna emelhető, s ez a gabonabehozatal, ami például 1925-ben 4.12 millió tonnát tett ki — teljesen feleslegessé tenné. A takarmányfélék termelésének a fokozása más tekintetben is éreztetné jótékony hatását, így a tejhozam könnyűszerrel 40—50%-kal volna fokozható. A talaj termőképességének okszerű kihasználása helyes váltógazdaság alkalmazása révén volna elérhető s hogy ez az eljárás is milyen gyümölcsöző lehet, az a példa illusztrálja, amely szerint egy például felhozott gazdaságban a helyes váltógazdaság révén a termés hozamok az 1887—1917-ig terjedő időkből a búzánál 50%-kal, zabnál pláne 100%-kal emelkedtek. Az aratási károk elkerülése a dolog természetéből adódóan a technikai jellegű intézkedések megtétele révén történhet, s a szerző becslése szerint itt olyan értékek megmentéséről van szó, amelyek például a burgonyatermésnek kereken 15%-ára, a gabonatermésnek pedig 10%-ára tehetőek.

A program további pontját a mezőgazdaság industrializálása képezi. Ezalatt a megfelelő, s az ipari termelés terén bevált munkarendszereknek a mezőgazdasági termelésbe való átvitele, illetve a technikai, vagyis géperőnek minél intenzívebb alkalmazása volna értendő. A szerző véleménye szerint ez az eljárás — mint ő mondja, a mezőgazdasági üzemek mechanizálása — a kisbirtokoknál is sikerrel keresztülvihető lenne és pénzügyi szempontból sem támadnának leküzdhetetlen nehézségek, mert a gépmunka az emberi munkánál olcsóbb lévén, a gépmunka alkalmazása révén elért megtakarítások bőven kárpótolnának azért, hogy a gépekbe fektetett tőke az év egy tekintélyes részében kihasználatlanul hever. A mintaképpen bemutatott gazdaságnál például 1888—1921-ig terjedő idő alatt sikerült a géperőnek fokozottabb alkalmazása révén búzánál a munkaköltségek 36%-os, a rozsánál 28%-os csökkentése mellett a terméseredmények értékét 62, illetve 64%-kal emelni. Különösen kedvezőek az eredmények a takarmányrépánál, ahol a munkaköltségek 38%-os csökkenésével a termés hozam értékének 119%-os emelkedése áll szemben. Ugyancsak ide tartozik az a törekvés, amely az állati munkaerőnek gépmunkával való csökkentését kívánja elérni. Szerző szerint például a szántógépek használata már az aránylag kis, körülbelül 40—75 hektárnyi birtoktesten is célszerű. Véleménye szerint minden

10 hektárnyi szántóföldterületre egy lovat számítva, ennek a loállománynak motorekkel való helyettesítése esetén az eddigi helyzettel szemben ilyen módon még 247.5 millió márka volna évenként megtakarítható. Itt említenők még azok a fejtegetések is, amelyek a vadvízlecsapolásoknak, illetve az ármentesítési munkálatoknak tulajdonítanak a termőterület növelésénél nagy jelentőséget.

Az üzemtant fejtegetéseket kiegészíti azoknak a teendőknek a tárgyalása, amelyek a birtokpolitika területére tartoznak, illetve a belső kolonizáció (földreform) várható hatásairól szólnak. Különös fontosságot ad ennek a kérdésnek az a körülmény, hogy ezeknek az intézkedéseknek a révén egyrészt a városba özönlő munkástömegeknek a mezőgazdaság körében való visszatartja, illetve a mezőgazdasági munkáshiány megszüntetése, másrészt pedig az ipari munkanélküliség csökkentése látszik elérhetőnek. A nagyobb birtoktestek megnyirbálása ezenkívül még a földbirtokosok tehermentesítésének az ügyét is szolgálhatná, a földreform során elidegenített birtokrészekből befolyó vételárak révén. A földreform pénzügyi lebonyolítását illetőleg sajnos, nem hallunk újabb, egészségesnek látszó javaslatokat, itt is az állam segítségének bevonását halljuk emlegetni, mely többek között a jelenlegi tényleges és a mezőgazdasági termelés által elbírt (5%) kamatterher közti különbség átvállalásából állana.

A dolgozatok befejező része azokat a javaslatokat tartalmazza, amelyek alkalmasaknak látszanak: a német termelvények részére újabb piacokat nyitni. Ezek közül a fontosabbak: erőteljes gyarmatosító tevékenység, ami nem szükségképpen veendő politikai, hanem inkább gazdasági (nyersanyagot termelő országok industrializálása) értelemben. Ezt kiegészítené egy olyan propagandisztikus irányú tevékenység, amely a német áruk jó hírüvének emelését célozná. A hazai viszonyokat ismerve, nem minden érdekesség nélküli az egyik szerzőnek az a megjegyzése (168. oldal), amely azt hozza fel, hogy a hollandi konkurrencia azért képes a németet elnyomni, mert a hollandusok — a németekkel ellentétben — nagyon ügyelnek az áruk csomagolására, illetve csakis a legjobb minőséget bocsátják külföldre.

Mint a fentebbiekből kitűnik, a publikált pályamunkák a Németország önellátására irányuló törekvéseket nem tartják kilátástalanoknak s ennek a célnak az elérésére részint az üzemtan, részint a birtokpolitika területére tartozó javaslatokat tartják célravezetőnek. Az előbbi kategóriának egyik fontos kiegészítő részét képezik azok a proposíciók, amelyek egyrészt a táplálkozási viszonyoknak a vegetárianizmus irányába való eltolódását, illetve egyes cikkek (dohány, szesz) fogyasztásának a redukálását kívánják, hogy az ily módon felszabaduló termelési energiák más irányban legyenek felhasználhatók.

A felhozott üzemtani érvek elbírálása itt csak egészen általános keretek között mozoghat és inkább a dolgozatoknak általános közgazdasági vonatkozásaira kívánunk tekintettel lenni. Némileg aggályosnak látszanak például azok a fejtegetések, amelyek a húsfogyasztás csökkentésének lehetőségét tárgyalják. Így például maga az egyik szerző is hoz fel adatokat arra nézve, hogy Németország fejenkénti húsfogyasztása, a háborút megelőző 1813—1913-ig terjedő 100 év alatt megnégyszereződött, ami bizonyára az iparosodással és a városi életmóddal van összefüggésben, s így nem látszik valószínűnek, hogy a fejlődésnek ez az iránya egy csapásra megfordítható lenne.

Ettől eltekintve nem lekicsinylendő, de a szerzők által egyáltalában nem tárgyalt problémát jelent itt az a kérdés is, hogy a húsfogyasztás lényeges megcsappanása esetén mi legyen a húsiparban foglalkoztatott munkásokkal, illetve a beruházott tőkékkel? Ehhez hasonló, de lényegileg

talán súlyosabb probléma — s erről szintén nem hallunk magyarázatot — az, hogy mi módon tudnak majd elhelyezkedni azok a mezőgazdasági munkások, akik a gépmunka elterjedése révén felszabadulnak? Ez a kérdés annyival súlyosabban esik a latba, mert a statisztikai adatok azt mutatják, hogy a német mezőgazdaságban foglalkoztatott napszámosok száma 1907-ben csak 714.271, 1925-ben pedig már 907.054 volt. A tendencia tehát emelkedő.

Ha tehát üzemtani szempontból az önellátás lehetősége biztosítottnak is látszik, az említett összefüggések révén az utolsó szót — a dolgozatok beállítása szerint—a földbirtokreform kérdésének a miképpen való megoldása van hivatva kimondani.

Azonban ennek a munkának — legalább is a kellő keretek között való — keresztülvitele szerzők szerint is egyelőre leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. Jelenleg még az a helyzet, hogy a földbirtokreform jelentőségének elbírálását a pártpolitikai viták teszik lehetetlenné. Végeredményében tehát a matematikai talajon elinduló fejtegetéseket az a veszély fenyegeti, hogy az utópisztikus találgatások mezejére südanak, pedig a szerzők minden ilyen eltévelyedéstől láthatólag meg akarják védeni magukat, legalább is erre enged következtetni az, hogy rendkívül sűrűn alkalmaznak statisztikai adatokat, amelyeknek halmozása pedig nem mindig éri el a kívánt hatást. Ha az összes következtetéseket nem is mernénk magunkévá tenni, nem tagadhatjuk el, hogy a dolgozatok több érdekes részletet tartalmaznak, így magyar szempontból is kíváncsoknak tanulságok, mert hiszen nálunk is egyre jobban terjed az a felfogás, hogy a jelenlegi értékesítési válság leküzdése részint az üzemek racionalizálása révén, részint pedig az eddigi termelési irányok megváltoztatásával volna elérhető. Mi a magunk részéről az ismertett dolgozatoknak hasznosságát nem abban látjuk, hogy konkrét és a megvalósíthatás lehetőségével kecsegtető programot adnak, hanem abban, hogy nyomatékosan hívják fel a figyelmet az üzemtani kérdések fontosságára, mert joggal állítható, hogy az adott helyzetben ezek a problémák tekintendők a magyar agrárpolitika egyik legfőbb pillérének is.

BERNÁT GYULA

KÖNYV A FALU SZEGÉNYEIRŐL ¹

OLÁH GYÖRGY könyvének egyes fejezetei régi ismerősök, mert azokat a *Magyarság* című napilap 1928 évfolyamában olvastuk. Annak dacára, hogy e cikkek legtöbbje külön egész, összegyűjtve és könyvalakban kiadva szorososan egybetartoznak. A cikkíró végigvezet minket Csonka-Magyarország különböző helységein és saját megfigyelései alapján mutatja be falusi népünk szívveltépő nyomorát: a kisújszállási zsellérek tuberkulózis-bacillusokat termelő putrijait, a messiásváró ceglédi nincstelenek kába reményeit, akik az öreg Ferenc bácsiban Rudolf trónörököst gyanítják, a vasárnap is éhbérért dolgozó mosondarnói szegények húsvéti ünneplését, a kiskanizsai földigénylők keserves csalódását, akik a várva-várt földekről keserves tusakodás után lemondani kénytelenek, mert a vállaikra nehezedő terhek súlya alatt összeroskadnak, a sátoraljaújhelyi végek lakóinak gyászos vergődését, akiknek szájából Trianon vette ki a mindennapi kenyeret, végül az önérzetes szentesi kubikusokat, akik vármegyéről vármegyére

¹ Oláh György, Hárommillió koldus, Miskolc. 1929. Fenti cikk érdekes véleményeivel szemben lásd a két következő cikket.

bandukolva keresik az igényeiknek megfelelő munkabéreket, mert nem hajlandók „rossz botot“ csinálni. A szerző több falusi levelet is közöl, amelyek tartalmával igazolni igyekszik megállapításait.

Meleg rokonszenvvel fordul a nincstelének felé: megkapóan ecseteli igénytelenségüket, szörnyűséges nyomoruk elviselésében tanúsított türelmüket, áldozatkész szeretetüket. Az ügynevezett kisgazdatársadalom sokkal szigorúbb bírálatban részesül; a szerző, bár kalapot emel kiváló tulajdonságai előtt — arra a megállapításra fanyalodik, hogy „nincs a földön a vagyonnak ilyen önzése és szűkkeblősége“, hogy „az ilyen önző ázsiai vagyontömegek még jobban tenyésztik a másik szélsőséget, a parasztproletáriátust“, hogy „sehol sincs oly nyomorult sorban az udvaros, a cseléd, mint azoknak a magas, gögös, hétablakos, lezárt zsalus gazdaportáknak végében, sehol sincs a földmunkásnyomornak az az egész züllött fajtája, mint ahol a városi tanácsban csupa százholdas gazda ül“. „Igen sok helyütt a jobbágyság tér vissza az országba, de a réginél szörnyűbb formában, mert a nemesúri hatalmat hat-nyolcholdas gazdák gyakorolják.“

A szerző szerint „a marxista szocializmus sohasem fog uralomra jutni a magyar falun, helyette azonban, ha a viszonyok nem változnak, egy másik, sokkal veszélyesebb forradalmi paraszturalom jöhet el. A falusi szegénység sokáig bírja mozdulatlanul, évekig eljár egyetlenny széttágult, rongyos, megkövesedett csizmában, de ha egyszer ledobja, messzire hajítja el. Ha egyszer itt egy parasztmozgalom győzedelmeskedik, az ijesztő lesz. Sokkal ijesztőbb egy szociáldemokrata uralomnál, mert az a saját rétegétől felfelé kommunizmust fog hirdetni és nyers kapitalista ösztönökkel, állati egyszerűséggel fog égetni, pusztítani, rabolni mindent, ami nem az ő osztályának tulajdona. Osztály uralom lesz az, de nem céltudatos, nem szervezett. Kiművelt fők nélkül csak az Ösztön erejére támaszkodik majd, felgyújtott kazlak, rombadőlt kastélyok, Tiszába dobott műkincsek fogják jelezni uralmát, mint Sztambulinszkyék győzelmét. Csakhogy Sztambulinszkyék országában kevesebb volt a kastély“, — mondja erősen nekieresztett fantáziával.

A könyvecske vége felé szerző az ország egyik főispánjához fordul, akinek megyéjében szerinte az általános nyomor fokozódásával hogyan csökken az államhatalom tekintélye, hogyan terjednek a kommunista szólamok, majd így folytatja:

„Nem arra kérem Méltóságodat, hogy egyik vagy másik társadalmi réteg pártjára álljon és ítéletet próbáljon hozni egy olyan pörben, amelyben egyik oldalon sincsen teljes igazság, csak végtelen emberi önzés mindkét részről. Nem arra kérem, hogy most fejjel menjen neki a gazdagoknak, a nemzet és nemzetgazdaság nagy kárára lassanként mindent felfaló nagybankoknak, csak hallgassa meg néhány adatomat... és gondolkozzék rajta:

Az 1920-as népszámlálás szerint egymilliónyolcvanezer százholdon aluli kisgazda volt ebben az országban, hétszázötvenhétezer mezőgazdasági munkás, kétszázhuszonezer gazdasági cseléd és harmincháromezer feles vagy harmados földművelő.“

Ezekből az idézetekből nyilvánvaló, hogy a szerző, ha túlozva is, a honáért aggódo hazafi becsületes szándékával nyúlt a tollhoz, hogy a keresztény közvélemény figyelmét a falusi nincstelenségre s annak előre látható következményeire felhívja.

Más kérdés azonban, vajjon a könyvecske célját el is éri-e, lesz-e ennek valami haszna? Mert az, hogy a falusi nincstelének helyzete maholnap elviselhetetlenné válik, ma már köztudomású dolog, amelyet tagadásba venni hiábavaló dolog volna. Viszont az is bizonyos, hogy ha erről a fővárosi intelligencia tudomást is vesz, az az adott helyzeten nem változtat semmit, mert ezen a fővárosi proletárintelligencia legjobb akarattal sem segíthet. Bár a magam részéről Oláh György előtt kalapot emelek, hogy a falusi nyomorúság kérdését nyilvánosság elé vitte, mégis azt hiszem, hogy az ő megértő szeretete és hazafias buzgósága mellett az ügynek jobb szolgálatot tett volna, ha ehhez a kényes kérdéshez tudományos módszerrel nyúl és célját nem a zsurnalisztika efemer eszközeivel próbálja elérni. Mert nem szabad felednünk, hogy hazánk szomorú világpolitikai helyzete mellett az ilyen röpiratszerű füzetke esetleg sokkal többet árthat, mint amennyit

használ. Ezt a szerző maga is érezte, amikor beismeri, hogy „a ma annyira kieleződött szociális szélsőségek a Trianon ellen induló harcra is végzetesek. Nagy-Magyarország minden nemzetisége földműves parasztnép. A határokon túlra szorult magyarság és székelység zöme is parasztság. Ezeknek a tömegeknek a békerevízióban való részvétele sokban függ attól, milyen idehaza a paraszt s a földmunkásréteg sorsa“.

Ezzel természetesen eszem ágában sincs struccpolitikát ajánlani s hogy a problémák elhallgatásával keltsük azt a látszatot, mintha azok a világon nem is volnának.

Szerintem a legfontosabb teendő az volna, hogy egy hozzáértő becsületes ember Csonka-Magyarország szociális helyzetét, a rendelkezésére álló statisztikai adatok lelkiismeretes feldolgozásával, minden szépítés nélkül feltárja s a bajból kivezető utakat, amennyire lehet, megjelölje.

Legyen szabad ez alkalommal falusi megfigyeléseim alapján néhány megjegyzést kockáztatnom, hátha valaki hasznukat veszi.

Mindenekelőtt számoljunk le azzal a mérőben téves beállítással, mintha Csonka-Magyarország az adott gazdasági viszonyok között maximális felfevőképességét még nem érte volna el. Ahhoz kétség sem fér, hogy Magyarország abszolút népsűrűsége nem túhnagas, ha a lakosság számát a terület négyzetkilométereivel egyszerűen elosztjuk, mert hiszen a számtani művelet eredményeképpen ma még 100 lakos sem esik egy négyzetkilométerre. Sajnos azonban, ez a matematikai művelet forma szerint igaz, de lényegében mérően téves. Ha tudniillik tény, hogy Csonka-Magyarország kerekén 16,000.000 kat. hold területének mintegy fele közép- és nagybirtok, amelyen — a jogi személy tulajdonosokra is figyelemmel — csupán néhány ezer birtokos él gazdasági alkalmazottaival és cselédeivel, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az országnak ezen a felén viszonylagosan igen ritka a népesség és csupán a másik felén ijesztően sűrű, sűrűbb talán, mint erősen industrializált államokban.

Erről bárki meggyőződhetik, ha a Dunántúl községről községre kocsizik. Az út beláthatlan mezőkön vezet keresztül, amelyek egyhangúságát csak itt-ott szakítják meg kisebb-nagyobb bérestanyák; a messze elnyúló láthatáron élőlény nem mutatkozik. Ha faluhoz közeledik azonban az ember, megdöbbenve látja, mily csekélyke még a legnépesebb falu határa is, mily apróra vannak feldarabolva a falusiak földcsekkéi s önkéntelenül azt kérdi magától: hogyan lehet józan ésszel, becsületes lélekkel azt állítani, hogy Csonka-Magyarország és különösen a Dunántúl nem túlnépes, amikor maholnap egy-egy családra átlag még másfél hold sem fog jutni?

Arra vallanak ezek a tények, hogy az úgynevezett szociális probléma ma a falun nem mesterséges izgatás eredménye, nem szocialista pártkérdés, mint például a Nyugat városaiban, hanem a helyi túlnépesedés szükségszerű fizikai következménye; nyilvánvaló tehát, hogy ezt a problémát párt? programokkal, ígéretekkel, prédikációval, ráolvasással megoldani nem is lehet. A falusi szegénység elkeseredésének, az úri osztály iránt táplált ellen-szenvének oka nem a fejekben van, hanem a gyomrokban; ha akorgó gyomrok jóllaknak, minden baj magától megszűnik. Teljesen igaza van Oláh Györgynek, amikor azt írja: „A földmunkás nem gyűlöli a kapitalista társadalmi rendet, hiszen igen közel van ehhez a renchez és legfőbb törekvése az, hogy ő maga is bizonyos fajta kapitalista lehessen.“

De hát van rá egyáltalában mód, hogy a túlnépesedés e formája kielégítő megoldást nyerjen? Ez hazánkban a kérdések-kérdése, a jövő, még pedig a legközelebbi jövő legfontosabb és legégetőbb problémája, az a rettenetes gond, amely minden előrelátó hazafi lelkére óriási teher gyanánt nehezedik, amelytől, ahogy Keleten mondani szokták, „a megszületett gyer-

mek is megőszülne“, ha e probléma szörnyű horderejét fel tudná fogni.¹

Sok jóindulatú, derék, becsületes emberrel közöltem aggályaimat az előbb vázolt értelemben vett túlnépesedés várható következményeit illetőleg. Egyesek szótlanul meghallgattak és vállaitkat vonogatták, mások sztoikus flegmával azt felelték: „Mundus se expediet; nyomorúság mindig volt és mindig lesz, a dolgokat nem szabad túlkomolyan venni!“ Az igazat megvallva, irigylem az ilyen flegmatikus emberek nonchalance-át, mert akarva, nemakarva előre látom azt is, hogy a megélhetési viszonyok már a közeljövőben még rosszabbra fordulhatnak.

Magyarország szegény agrárállam; külkereskedelmi mérlege ma csaknem kizárólag mezőgazdasági termékeinek exportjától függ. A tengerentúli verseny és a szomszédos államok védővámjai a kivihető élelmiszerek nagy részét a csonka ország határain belül tartják, ez azonban a külkereskedelmi mérlegre hátrányos és a külfölddel szemben eladósodásunkat növeli, állami hitelünket hátrányosan befolyásolja.

Ehhez járul még más nehézség is. Könnyű előrelátni, hogy a latifundiumok egyre kevesebb embernek adnak megélhetést, egyszerűen azért, mert a nagybirtokos mezőgazdák külföldi példára, akarva-nemakarva (a szociális belátásuk nemakarva) egyre jobban és jobban gépüzemre térnek át és így egyre kevesebb és kevesebb cselédet fognak foglalkoztatni. Hiszen vannak már most is uradalmak, ahol a cselédházak egy része üresen áll. Hol fog ez a sok fölösleges munkaerő megélhetést találni? Időközben a sok törpebirtok még jobban felaprózódik és maholnap senkinek emberi megélhetést nem nyújt. Szinte restelli az ember ezeket a primitív megállapításokat papírra vetni. És mégis, hányán vannak, akik e brutális igazságok elől elzárkóznak?

Hiszem és vallom én is, hogy mundus se expediet, csak tartok tőle, hogy ebben az „expediet“-ben nem lesz köszönet. Ha a politikusok a liberális *laissez faire*, *laissez passer* kényelmes álláspontjára helyezkedve a falusi társadalom ösztöneire bízzák a hínárból kivezető út meglelését, az ország kisbirtokos felének túlnépesedésproblémája feszültségéből csak két módon engedhet: erőszakos, robbanásos úton, esetleg a nagybirtok kisajátításával, vagy békés eszközökkel, a neomalthusianizmus elveinek gyakorlati megvalósításával, vagy más eufemizmussal: „a születések racionalizálásával“.

Az első megoldási mód dolgában tekintetbe kell vennünk a kiegyezés korának, hogy úgy mondjuk, primitív politikai viszonyait. Magyarország politikai tragikuma ugyanis az, hogy a 67-es kiegyezést követő korszak sajnálatos következményeképpen a pártok váltógazdaságának eszméje a gyakorlatban érvényesülni sohasem tudott. Hazánkban a kormányok válsága rendszerint tisztán személyválság; az uralmon levő párt végleges maradásra rendezkedett be s ezzel akarva, nemakarva az egész nemzet válságát készíti elő, mert abban a pillanatban, amelyben kiélte magát, az államhatalommal és a társadalommal való szoros kapcsolata következtében e kapcsolatok erőszakos megbomlása oly megrázkódtatásokat idéz elő, amelyek az egész nemzetre veszedelmesek, annál is inkább, mert hazánkban a pártok válságai a legkritikusabb időbe esnek, következésképpen az egész nemzet krízisének szimptomái.

Amennyire a falusi nép mostani hangulatát ismerem, nem tudom elképzelni, hogy a nincstelenek esetleges földosztó demagógia ígéreteinek sokáig ellen tudjanak állni, már csak politikai gyakorlatlanságuk miatt sem.

¹ V. ö. báró Kornfeld Móric, Magyar Szemle 1927 I. 25. oldal, hol ez a kérdés először van világosan felállítva.

A lakosság a legtöbb esetben egyes képviselőkhöz személy szerint ragaszkodik, az egyes pártok programjával azonban alig törődik. Ilyen körülmények között nem lehetetlen, hogy valamikor megtörténhetik, hogy a polgári pártok erősen háttérbe szorulnának és az újabb földreform szakszerűség nélkül, termelési érdekek rovására bonyolódna le.

A spontán evolúciónak másik, előbb említett módozata „a születések racionalizálása“, már jelentkezik. Jellemző, hogy itt-ott faluhelyen a törvénytelen születések száma erősen visszaesőben van, sőt helyenként teljesen megszűnt, ugyanakkor azonban a törvényes születések száma is csökken. A baj kezdetben főleg a protestánsok között pusztított, újabb időben azonban már a katolikusok sorait is erősen ritkítja. A lelkészkedő papság emberfölötti erővel küzd ezen endemikussá váló erkölcsi kór ellen; minden hiába! Itt már metafizika alig segíthet; egy falat kenyér szebben szól a legékesebb prédikációnál.

De most már befejezésül azt kérdezzük és azt kérdi mindenki: minek kellene történnie, hogy a valamennyiünket fenyegető bajok be ne következzenek. Ha e kérdésre őszinte választ várunk, mindenekelőtt szakítanunk kell minden politikai hipokrizissal, kába önámítással, a kellemetlen tényállás előtt tiszteletteljes „hapták“-ba kell vágnunk magunkat.

A tényállás az, hogy csonka országunk egész társadalma súlyos harcot vív már nem is a jövőért, hanem a megélhetésért és ebben a harcban sok, múltból átörökített vagy külföldről átvett, de nálunk vadhajtásokat hozó gazdasági intézmény és társadalmi berendezkedés gátolja.

1848-ban a magyar nemesség, okulva a két esztendővel azelőtt lezajlott galíciai parasztlázadás tanulságain, maga mondott le előjogairól és jobbágyait megszabadította.

Ilyesmit vár ma is a nemzet azoktól, akik az előnyöket megfelelő terhek nélkül élvezik. Ha nincs bennük belátás, akkor az államhatalomnak, a társadalom eleven erejének, a veszedelmes időpontban előbb-utóbb felbukkanó nagy, nemzetmentő szervezőnek kell őket erre kényszerítenie. Csak az egymásrautaltság, a szolidaritás felismerése menthet meg bennünket, a kölcsönös engedmények, amelyekre elsősorban azok kötelesek, akiknek van miből engedniük.

Aki ezt az eredményt eléri, valóban számíthat majd az utókor hálájára.

KMOSKÓ MIHÁLY

A FALU VÁLSÁGA

— Epilógus Oláh György könyvéhez —

A VÁROSI, különösen nagyvárosi ember a faluról rendszerint egész téves képzeteket táplál magában. A falut többnyire csak két vonatkozásban ismeri: kirándulásokból és vidéki rokonlátogatásokból. Egyik alkalom sem olyan, hogy akár megbízható tárgyismerethez segítené, akár megértést, rokonszenvet váltana ki belőle a faluval szemben. A hétvégi kirándulás — történjék bár gyalogszerrel, turista módra, vagy előkelően, gépkocsival — csak futó benyomásokat kelthet; a mellett alkalmat ad arra, hogy a városi és falusi ember között érdeksúrlódások keletkezzenek; a kiránduló nem képes például annak megértésére, hogy a falusi miért kér aránylag magas árat a városi ember szerint munka, megmunkálás nélkül

termő gyümölcsért, miért kell bizalmatlannak lennie minden, portáján bekopogtató idegennel szemben. Nem sokkal jobb azonban a rokonlátogatások révén elért eredmény sem, különösen, ha úgy a befogadó gazda, mint a látogató a magasabb társadalmi osztályokhoz tartozik: ebben az esetben ugyanis a vendéglátó háziasszony minden erejét megfeszíti a végből, hogy a pesti rokont vagy barátot — bármily megerőltetés árán is — a magyar vendégszeretet összes vívmányaival kápráztassa el. Az eredmény nem is marad el: a jámbor vendég elhiszi, hogy a magyar falu az Ószövetség tejjel és mézzel folyó Kánaánja, nem veszi észre, hogy milyen szakadékok mellett haladt el behunytt szemmel.

Ilyen körülmények között a városi olvasgató, vagy akárcsak újságolvasó közönség körében igen vegyes érzelmeket váltanak ki azok a cikkek, újabb könyvek, amelyek a falu nyomorával, a mezőgazdasági munkások és a zselérek ijesztő helyzetével, a malomalatti vagy kovácsműhelybeli izzó hangulattal foglalkoznak. Úgy érzi az olvasók egy része, hogy biztonsági érzésétől fosztják meg és olyanok szenvedéseit tárják fel előtte, olyanok mellé akarják odaállítani, akik neki ellenszenveseek, akiket nem ért meg. Azt már nagy nehezen megszokta, hogy a városokban és bányatelepeken olyan munkástömegek élnek, amelyek előtte idegen világnézetnek hívei és a polgári társadalom rovására is törekszenek anyagi érdekeik, politikai célkitűzéseik megvalósítására; valahogy belenyugodott abba, hogy ezekkel a munkástömegekkel fenn kell tartani a békét engedmények árán is (nálunk a legtöbb úgynevezett intelligens ember a szociálpolitikát még mindig nem szükséges kormányzati eszköznek, örvendetes fejlődési foknak, hanem kényszerű megalkuvásnak tartja), mert különben forradalmi kirobbanás jöhet. Ha a városi és bányatelepi proletáriátussal szemben ez is az álláspontja a felsőbb osztályokhoz tartozó átlagembernek, teljesen elutasító magatartása a falusi szegényemberrel szemben. Hogyan? El akarják rabolni azt az illúziót, hogy legalább a falu boldog és alapja nemcsak a társadalmi békének, hanem a dolgok 1918 előtti rendjének? El akarják hitetni vele, hogy a falusi ember küszködik, nyomorog, holott ő látta, milyen jól él, mennyire kiaknázza termelői mivoltát? Neki akarják magyarázni, hogy a falun bajok vannak és a kisemberen segíteni kell, holott falusi rokona vagy barátja — földbirtokos, gazdatiszt vagy tisztviselő — csak rosszat beszélt neki a falu lakosságáról!

Ez a falu problémájának egyik legnehezebb mozzanata. Hasztalanul hirdetik hosszú évtizedek óta lelkes, előrelátó férfiak, ezeknek egymást felváltó sorozata azt, hogy a faluval foglalkozni, a falut szeretni kell, hiába jelennek meg ily irányú cikkek, tanulmányok, őszintén be kell vallanunk, hogy mindennek édes-kevés gyakorlati hatása volt a legutóbbi időig. Nem volt pedig nagyobb eredmény nemcsak azért, mert legtöbb kormányunk 1867 óta — egyes, főleg bizonyos rétegeket érintő termelési érdekektől eltekintve — a faluval, a falu fejlődésével szemben színvak volt; a jelenség igazi magyarázata az, hogy a vezető rétegek — még a vidékiek egy része is — kellő megértést nem tanúsított, sőt határozott ellenérzést mutatott a falusi tömegekkel szemben és ebben hallgatag támogatásban részesült a városi proletáriátus részéről is, amely — minden újságszólam ellenére — a fogyasztás kérdésében e „burzsujok“ mellé állt a paraszt-termelővel szemben is, aki nemzeti érzése és vallásossága miatt különben sem volt a városi munkásság vezetői előtt túlságosan rokonszenves.

Tudom, hogy súlyos és valószínűleg vitát előidéző vádat hangoztatok akkor, amikor azt állítom, hogy a vezető rétegek egy része a falusi tömegekkel szemben ellenérzéssel viseltetik vagy legalább is csekély megértést tanúsít. Igen könnyen meggyőződést szerezhet azonban erről bárki, ha

összehasonlítja a „rossz fiúk“, az ipari munkások érdekeit szolgáló szociálpolitikai, társadalombiztosítási, egészségügyi, művelődési intézmények mérvét, működését a földműveslakosság hasonló berendezéseivel. Milyen hatalmas, erős tevékenység ott, és — a vezetők minden jó akarata mellett — milyen szegényes eszközök, félénk tapogatózás itt. Bizonyos nagyítással azt lehetne mondani, hogy az ország lakosságának mintegy kétharmadát: a földműveslakosságot jóformán kizártuk még annak a szociálpolitikának áldásaiból is, amelyre csonka országunk képes. Ez körülbelül minden külföldi olyan szakértőnek a nézete, aki viszonyaink tanulmányozásába belemert.

Vádam súlyát tompítja az, hogy a vezető rétegek csupán egy részénél látom én is a „parasztgyűlölet“-et és ezeknek is némi mentségük, hogy viszont a faluban — legalább is igen sok faluban — évszázados félreértések és bizalmatlanság miatt határozott „úrgyűlölet“-et látnak, olyanokkal szemben is, akik erre igazán nem szolgáltak rá. Hála Istennek, a felsőbb osztályokban nagyon sok olyan egyén van, aki szereti a falut, érte él és segítene mindenkin. Nem mellőzhetem azonban annak megállapítását, hogy ezek közül is sok követ el taktikai hibát, modorbéli elcsúszást. Szereti a falut, a falusi embert, de úgy, hogy ő mindig felette maradjon, kegyet gyakoroljon. Igen kevés azoknak a száma, akik hajlandók a falu társadalmába beolvadásra, a falusi szegény emberrel, mint egyenrangú tényezővel való tárgyalásra.

A falu lelke pedig gyökeresen átalakult. A helyzet teljes félreismerésére vall azoknak az igyekezete, akik a régi világot, tekintélyek helyreállítása címén az „úrtiszteletet“, a birtokviszonyok rögzítését akarnák a falura kényszeríten. A négyesztendős háború szenvedései a fronton és itthon, a háborús helyzetek, amelyek áldozatokat igényeltek a legkisebttől is és a Piave mellett esetleg öt emelték a század vagy szakasz élére, a két forradalom kitörölhetetlen nyomot hagyott és élesebben választ el történeti korszakokat egymástól, mint a szatmári béke. Ebben a lelki átalakulásban — amelynek vannak rossz, de vannak jó oldalai is — látom a falu nagy problémáját és nem a fenti ismertetésben Kmoskó Mihály által előtérbe helyezett gyomorkérdésben.

Szó sincs róla, ez is fontos, sőt adott esetben döntő jelentőségű is lehet. EGYMAGÁBAN azonban nem adja a jelenségek magyarázatát, mint ahogy nem egyedüli nehézség a Kmoskó Mihály által oly találóan és eredetien kifejtett relatív túlnépesség a kisbirtok területén és relatív gyér népesség az uradalmakban.

Elmulasztottuk azt, hogy a földreformot a század elején, a pénzbőség idején hajtsuk végre és most olyan földreformra kellett fanyalodnunk, amelynek hibáit megalkotói is tudták. A reform végrehajtása is olyan volt, hogy a „megváltást szenvedettek“ esetleges rosszakarata vagy ügyessége, önzése a törvény hézagain átbújhatott. Még mindig vannak, akik nem bírják belátni azt, hogy Közép-Európában ilyen terjedelmű latifundiumok nemcsak a nemzet, hanem a tulajdonosok érdekében sem tarthatók fenn; hogy ezek is jobban járnának, ha kisebb birtokon intenzívebben gazdálkodnának, forgótökéhez jutnának. Agrárpolitikai fantaszták állíthatják azonban csak azt, hogy a nagybirtokrendszernek máról-holnapra való teljes megszüntetése egyszerre véget vetne a falusi nyomornak és kenyeret adna a most még csak szűkölködő, de nem nyomort szenvedő mezőgazdasági munkásnak. Különben is Oláh György is megállapítja azt, — amit előtte már Návay Lajos, Szeberényi, Ecsedi megláttak — hogy legrosszabb a helyzete a mezőgazdasági munkásnak ott, ahol nincs nagybirtok, hanem 100—200 holdas nagygazdáké a határ.

Jó szolgálatot tesz, aki ezekre a problémákra rávilágít és ezért jó tett, nemcsak jó könyv Oláh Györgynek sok adatot tartalmazó, izzó fajszeretettől hevített, nagy szociális érzékről tanúskodó cikksorozata.

Oláh György nem ad azonban határozott feleletet a megoldás tekintetében. Ez hiba, mert annak, aki mocsárba vezet, kivezető utat is kell mutatnia.

Bírálat szűk keretei nem alkalmasak falufejlesztési program kifejtésére. Néhány eszmét azonban itt is fel lehet vetni.

A falu lelki válságának legjobb levezetője az lenne, ha a vezető osztályok teljesen leszállnának önként a piedesztálról és egybefornának a falu többi lakosaival. Meg kell szüntetni a gyámkodást a községen és lehetővé kell tenni azt, hogy a falu lakosai teljesen szabadon intézzék saját ügyeiket, a teljes községi önkormányzat vezesse le elkeseredésüket, ébressze felelősségérzésüket, növelje és elégítse ki függetlenségi törekvésüket.

A nyomor azonnali intézkedéseket is tesz szükségessé; nem elég azonban, ha csak az állam vagy a törvényhatóság rendel el közmunkákat. A gazdálkodó, földműves szolidaritásnak is meg kell nyilatkoznia, mégpedig elsősorban azok részéről, akik — akár mint tulajdonosok, akár mint bérlők — nagyobb birtokokon gazdálkodnak.

A bajok hosszú időre szóló csökkentésére — végleges megszüntetését alig remélhetünk — a falusi szegénység szántóra ugyanolyan ütemű és mérvű szociálpolitikát kell bevezetnünk, mint a városi proletariátus számára. Szakítani kell azzal a téveszmével is, hogy a földreform befejeződött; ellenkezőleg most kell kezdődnie az igazi földreformnak, amely a Hortobágy hazug pásztorromantikája és a békési, csongrádi nagy uradalmak pusztái helyébe a termelést, közigazgatást, munkáskezek boldogulását elősegítő falutelepülési rendszert hívja életre, tanyaközségeket létesít a városi határokban — szóval a relatív népsűrűséget levezeti oda, ahol elhelyezkedhetik. Új honalapítás kell, mint IV. Béla idejében. Addig, amíg ez bekövetkezik, erélyes ellenőrzése — még a magánjogokba való újabb behatolás árán is — a mezőgazdasági munkások munka- és jogviszonyainak. Ezt persze kinevezett — tehát helyi hatalmasságoktól független — vagy legalább demokratikusabb alapon választott közigazgatási tisztviselői kar jobban, könnyebben végezné.

Mindehhez átgondolt program kell, minden energiának ezen legnagyobb nemzeti cél szolgálatába állítása, ami nélkül nincs jövő. Mert: ha nem szüntetjük meg a falu lelki és anyagi válságát, elveszítjük az alapot az újabb ezredévre.

WEIS ISTVÁN

A MAGYAR SZEMLE FALUSZÁMA

A Nemzetközi Falufejlesztési Kongresszusnak budapesti ülését a Magyar Szemle felhasználta arra, hogy a magyar falu problémáit egyfolytában, összefoglalóan áttekintse. Falusi, agrárlakosságunk a mai Magyarország népességének kerekén felét teszi ki; ez a szám magában véve is megmagyarázza a falu problémáinak nagy nemzeti és állami fontosságát. Örömmel jelenthetjük, hogy e kérdéseket csupa szakértő, a falusi nép viszonyait közelről ismerő agráríró feldolgozásában hozhatjuk, akiknek megbízható adatait figyelmébe ajánlhatjuk olvasóközönségünknek.

Ez alkalommal legyen szabad a mai aktualitásokkal kapcsolatban egy megjegyzést tennünk. Földművelőlakosságunk nehézségei kétségtelenül nem mai eredetűek. Mint a társadalom és gazdasági élet minden terén, itt is organikus fejlődéssel van dolgunk: a bajok nem ma születtek és nem is intézhetők el egyetlen rendelkezéssel, egyetlen jóakarattal gesztusaival. Birtokbeosztásunk ősi fejlemény, melynek nagy nemzetfenntartó múltja volt századokon át és ennél fogva sorsával a magyar társadalom

legnagyobb kenyérkérdései is össze vannak kapcsolva. A földmunkások, a 4—5 holdjukon megélni alig tudó kisbirtokosok kérdése sem maszülített probléma. Mind- ezt átvettük régi korszakokból, s legközelebről az 1918 előtti Nagy-Magyarországtól, melynek valóban elég anyagi ereje lett volna e problémának megoldásán dolgozni, ha azon dolgozni — akart volna!

Most tehát, egyrészt az általános európai depresszió alatt, másrészt csonka területünkön, ahol az új viszonyok közt szükséges gazdasági áthelyezkedést nem tudjuk magunktól elég gyorsan végrehajtani, mindezen nehézségeket sokkal égetőbben érezzük és az, ami korábban csak akadémikus diskuszió tárgya volt, ma már mind-nyájunk napi kenyérkérdése lett. Itt két dologtól kell józan, politikai szenvédeletől és céloktól el nem vakított közönségünknek óvakodni. Az egyik, hogy az organikus fejlődés félreismerésével el ne higyjük azt, hogy ezek a nehézségek csak a mai korszak szülöttei, amelyek tehát eliminálhatók volnának egyik napról a másikra, bizonyos vezető körök egyszerű kicserélésével. Ezt ma sokan szeretnék elhítni és a távoli szemléltre kissé primitív hatással van, mikor a ma gazdagondjait az elmúlt nemzedék emberei vágják naponként is a mai nemzedék fejéhez, azok tehát, akiknek az 1918 előtti, alkotásra minden anyagi eszközzel rendelkező korszakban talán meg lett volna a lehetőségük arra, hogy az akkori bajokon változtatva, az akkori gazdagondokkal a ma gazdagondjait is megkisebbsítsék. Azt mégis nehéz elhítni, hogy a régi, Nagy-Magyarország minden alkotási lehetőségét kimerítette Darányi Ignác agrárpolitikája és hogy e kitűnő agráralkotónk munkáin kívül mások is ne tehettek volna valamit például a telepítés, a földreform terén. Ha tettek volna, ma nem kellene a mi elszegényedett, eszközeiben korlátolt nemzedékünknek sürgősen hozzányúlnia minden kérdés-hez, — az igaz, ha tettek volna, ma nem is írhatnának oly hatásosan a gazdagondokról, melyek lényegesen kisebbek volnának

A másik, amitől óvakodnunk ajánlatos: az agrárproblémáknak a többi társadalmi osztállyal szemben való kiélezése. Ezen a téren is sok történik ma, amit a társadalom organikus struktúrájának hívei csak sajnálattal vehetnek tudomásul. Egyrészt politikai, másrészt romantikus esztétikai okokból magyarázható például Oláh György fentismertett könyvének igen sok túlzása, így magában a címben a Hárommillió koldus, ha nem is victorhugói reminiscencia, kissé olcsó általánosítás, mely éppen jelen számunk második cikkének statisztikai adataiból szállítható le nagyon lényegesen Ilyen dologra mégis csak vigyázni kellene akkor, ha életbevágó kérdések közt akarunk eligazodást nyújtani. A valóságban a könyv meleg szívvvel rajzolja szegény emberek sorsát és hozzájárul azon romantika kifejlesztéséhez, mely néhány év előtt még a kisgazdában, a birtokos parasztnak látta a magyar társadalom alapját s egyúttal ideálját, ma pedig, aktuális továbbfejlődésében, paraszt- és kisgazdaromantikáról áttérve a földmunkásromantikára, előbbi ideáljában csak kegyetlen kizsákmányolót tud látni. A könyvhöz akkor vagyunk igazságosak, ha szerzőjének meleg szíve mellett kitűnő írói készségét is felismerjük, s nem új utak mutatóját vagy társadalmi bajok objektív feltáróját csodáljuk benne, hanem a romantikus író, aki tárgyát nagy művészettel nagyítja meg és adatainak csoportosításával a témából, Magyarország egyik társadalmi kérdéséből egyetlen problémát csinál. Mint romantikus író azután senki sem fogja tőle rossz néven venni, hogy a bajokból kivezető utat, eszközöket nem is tud megjelölni.

A földmunkáskérdés egy része az agrártársadalom problémájának, s az agrárkérdés egy része a magyar társadalom kérdéseinek. Ipari munkásságunk, fixfizetéses középosztályunk, kisiparosaink talán kiheverték az 1914 óta egymást követő kríziseket? Vájjon a nemzeti egység szempontjából helyeselhető-e a romantikának bármely alkalmi fajtája, mely holnap talán egy más társadalmi osztályra veti magát, s abban találja a magyar jövő ideálját, s érdekei mellett minden más osztályról hajlandó megfelekezni. Vájjon nem az osztályok közti mélységek növelését szolgálja-e az, ha valaki gazdagondok közé sorozza a biológiai kutató intézet fenntartását, holott szaktekintélyek, így Korányi Sándor egyetemi tanár véleményéből (Magyar Szemle III. 300. 1.) megtanulhatná, hogy orvostudomány manapság biológiai intézet nélkül nem művelhető? Vagy mikor gazdagondnak minősítetik, hogy a tanuló ifjúság külföldre állami ösztöndíjat kap, s még hozzá olyan megokolással, hogy Deák Ferenc, Apponyi Albert, a két Andrássy Gyula, Beöthy Ákos, Ugrón Gábor és más arisztokraták és birtokosfiak soha nem vették igénybe az állam segélyét nevelésük közben, az ő idejükben tehát ezzel is kevesebb volt a gazdagond.

A gazdagond ma több, mint régebben volt, de a gazdagondot szembeállítan más osztályok gondjával, olyan vállalkozás, melynek motívumai bizonyára nem általános nemzetiek.

Örvendünk, hogy a Magyar Szemle faluszámát ilyen motívumoktól menten írták meg szakember-munkatársaink.

A szerk.

MAGYARSÁG ÉS NÉMETSÉG

AZOKKAL a nagy problémákkal, amelyek előtt a magyarság az 1918-ban bekövetkezett európai átalakulás óta áll, soha eleget nem foglalkozhatunk. Ha a magyar politika legfőbb céljai tekintetében meg is van a teljes egyetértés a magyar nemzet összes tagjai között, azokra az utakra és módokra nézve, melyeket e célok elérésére követnünk kell, nézeteltérések is mutatkoznak. Aki lelkiismeretesen foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, az sohasem fog megelégedni azzal, hogy a saját meggyőződésével ellenkező nézeteket egyszerűen visszautasítsa, hanem igyekezni fog annyi elfogulatlansággal, amennyi tőle kitelik, mérlegelni az ellenkező felfogásokat is. Ebben a szellemben akarok foglalkozni azzal a polémiával, amelyre Bleyer Jakab volt miniszter és egyetemi tanárnak a „Magyar Szemle“ februári számában a magyar és német viszony kérdéséről megjelent cikke egyes, a fajvédelem eszméjét szolgáló lapoknak alkalmat adott és amely a magyar-német viszony kérdésén túlmenőleg a Trianon utáni magyar politika néhány alapvető kérdését érinti, olyan kérdéseket, amelyekben semmi mástól, mint a leghelyesebb út megtalálásának őszinte óhajától, nem szabad magunkat vezetettünk.

KÜLPOLITIKAI TEKINTETBEN Bleyer cikke abból a felfogásból indul ki, hogy „Nyugat és Kelet határán a magyarságnak mindig a Nyugatra kellett támaszkodnia, hogy a Kelet politikailag és erkölcsileg el ne nyelje“. Mivel Nyugaton szinte az egész határ mentén a némettség a közvetlen szomszédunk, az említett törekvés ezzel teremtett bizonyos szolidaritást. Hogy ebből a szolidaritásból függő viszony ne keletkezzék, ezért a magyarságnak állandó küzdelmet kellett folytatnia. Minden történeti fordulónál mindig újra és újra kellett rendezni a magyarság és némettség egymáshoz való viszonyát és ennek szüksége most, a világháború után is be fog következni. Bleyer szerint ezt a német-magyar szolidaritást, amelyre mindig szükségünk volt és amelyre szükségünk lesz a jövőben is, ma könnyebb lesz újból megalapozni, mint bármikor a múltban, mert a világháború véget vetett Németország imperialista törekvéseinek, úgyhogy ma már Németország állami törekvései az összefüggő német nyelvterület határán túl nem terjednek. Helyébe lépett a német „népgondolat“, az egész németység kulturális összetartozásának gondolata, amellyel mint állandó, el nem tűnő és el nem tüntethető ténnyel számolnunk kell. Ez a népgondolat azonban semmiképpen sem áll ellentétben azzal a törekvéssel, hogy a magyarországi németység mint a múltban, úgy a jövőben is, a leghivebb hazafiassággal ne ragaszkodjék magyar hazájához.

Ennek a felfogásnak vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre az „Előőr“ február 23- és március 2-i számában szenvedélyesen ellenmond. Nem ismeri el a magyarság és némettség közötti érdekszolidaritást a múltban, mert szerinte „az egész magyar történelem egyetlen heroikus önvédelem a némettel szemben“, amellyel a magyarság többet harcolt, mint törökkel és tatárral. Szerinte a németek folytatták a magyarság „pusztítását, irtását, üldözését megszakítás nélkül Világosig, legutóbb pedig a világháború vágóhídjára vitték a szerencsétlen vérefogyott magyart“, akitől végül még elragadták „Burgenland“-ot is. A jövőt illetően is tagadja, hogy a magyarságnak a német nemzetre kellene támaszkodnia. Magyarországnak meg kell óvnia a maga függetlenségét a nyugati német és a keleti orosz imperiummal szemben és ebben a törekvésében szövetségeseiket találhat közvetlen szomszédjainak körén kívül is. Annak, hogy e téren eredményeket érjünk el, — kivált Franciaország irányában — ma éppen németbarátságunk a legerősebb akadálya. Németországgal való kulturális kapcsolatunknak nem kell elszakadniuk, taktikai természetű politikai kapcsolatok is elképzelhetők Németországgal, de a magyarok és németek Bleyer által állított sorsközössége szerinte megszűnt.

Ezekben foglalhatók össze Bleyer és Zsilinszky egymással élesen szembenálló felfogásai.

Mielőtt ebben a vitában állást foglalnék, legyen szabad egy általános megjegyzést előrebocsátanom. Ha egyes országoknak egymáshoz való

viszonyát kutatjuk, látni fogjuk, hogy két ország között mindig vannak úgy egybevágó, mint ellentétes érdekek. A dolgok felületes szemlélése mellett mi sem könnyebb, mint kiemelni a párhuzamos érdekeket, elhallgatni az ellentéteseket és így két ország egymásrataltságot bizonyítani, avagy pedig kiemelni az ellentétes érdekeket, elhallgatni a párhuzamosakat és így a két ország közötti közös politika lehetetlenségét megkonstruálni. Az ilyen egyoldalú szemlélet mellett igen könnyen érthető, ha az egyik nézet szerint a magyarság és németiség közötti viszony csupa fény, a másik nézet szerint pedig csupa árnyék. A valóságban a fény és árnyék együtt jár. Bleyer különben ezzel számol is, mert hiszen beismeri, hogy a magyarságnak állandó küzdelmet kellett folytatnia, hogy függőségi viszonyba ne kerüljön a németiséggel.

Hogy mindenekelőtt némileg megtisztítsuk a terepet ama vita részére, hogy a mai Magyarország támaszkodjék-e vagy ne támaszkodjék a németiségre, előbb a múltra nézve kell tisztába jönnünk. Zsilinszky az egész magyar történetet a németiség ellen vívott heroikus küzdelemnek mondja. Ez a felfogás bizonyos mértékben optikai csalódásra vezethető vissza. Azokat a küzdelmeket, amelyeket a magyarságnak Ausztriával szemben folytatnia kellett, nem lehet egyedül a magyar-német ellentét szemszögéből megítélni. A 10. és 17. század vallási harcainak, a 18. és 19. század alkotmányos küzdelmeinek analógiáját majdnem minden európai országban megtalálhatjuk. Ezek a küzdelmek csak a mi speciális viszonyaink folytán nyertek olyan alakot; hogy azok a magyarságnak Ausztria ellen való küzdelmeiként tűnnek fel. Ezek az alkotmányos harcok túlnyomó részükből nem voltak összecsapások a magyarság és a németiség között, hanem összecsapások a régi abszolutisztikus politikai gondolkodás és az újabb alkotmányos és demokratikus törekvések között. Ezeket a küzdelmeket tehát mindenesetre eliminálnunk kell azoknak sorából, amelyekből a magyarság és németiség közötti viszonyra általános következtetéseket akarunk levonni.

Természetesen helytelen az az állítás is, hogy a nőnétek voltak azok, akik „a világháború vágóhídjára vitték a szerencsédén vérefogyott magyart“. Azok a nagy uralmi törekvések, amelyeknek keresztüztüzébe Magyarország a világháborút megelőző évtizedekben került, egészen közvetlenül fenyegették Magyarországot, úgyhogy saját létérdekeink megvédésére kényszerültünk bele a világháborúba. Szerbia nem német, de magyar területre áhítozott, Románia nem Bajorországot vagy Wesztfáliát, hanem Erdélyt akarta elfoglalni. Az orosz politika nem Németországot, de Ausztria-Magyarország megsemmisítésére törekedett és nem azért támadott meg bennünket, mert a németek szövetségesei voltunk, hanem azért támadta meg Németországot, mert az velünk volt szövetségben és segített nekünk megakadályozni azt, hogy Galícia és a mi rutén földünk az oroszok, Erdély a románok, a Bácska, a Bánát, Horvátország szerblakta része és az osztrák délszláv területek a szerbek birtokába kerüljenek. Az orosz viszony szempontjából, a németek hoztak áldozatokat értünk, mint ahogy a francia viszony szempontjából nézve a dolgokat, mi hoztunk áldozatokat a németekért. Aki azt mondaná, amit annak idején Károlyiék állítottak, hogy sorsunkat elkerülhettük volna, ha a hármasszövetség megalapítása helyett azokhoz az országokhoz csatlakozunk, amelyek később a nagyantantban egyesültek, az szintén tévedésben van. Mert ha annak idejében sikerült volna a monarchiát arra bírni, hogy elszakadva Németországtól, a francia-angol csoporthoz közeledjék, abban a pillanatban megszűnt volna Oroszország érdeke az antant mellett való kitartásra, ellenben feléledt volna egy közös német-orosz érdek az Ausztria-Magyarországgal való szembehelyezkedésre és ez az alakulás egészen hasonló, sőt talán súlyosabb követke-

menyekkel fart volna reánk nézve, mint a Hármasszövetség mellett való kitartásunk. Nagy tévedés azt hinni, hogy használunk a magyar ügynek, ha Károlyi Mihály és Lovász Márton nyomdokaiba lépve tagadni igyekezünk, hogy Magyarország létérdekeinek megvédésére fogott fegyvert és azt akarjuk elhíttetni, hogy rabszolgák módjára idegen érdekekért hoztunk temérdek véráldozatot. Ezzel ama külföldiek előtt, akik a dolgok folyásával tisztában vannak, úgy tűnünk fel, mintha nyilvánvaló tényeket rossz lelkiismerettel letagadni igyekeznénk, azok előtt pedig, akik ezekkel az eseményekkel nem foglalkoznak, csak lenézésnek tesszük ki magunkat, mert méltán megvetést érdemelne az a nép, amely legjobb fiait idegen érdekek megvédésére küldi „a világháború vágóhídjára”. Saját polgártársainkat is csak félrevezetjük ilyen állításokkal, amelyekkel egyszer már sikerült az országot forradalmasítani.

Ha ezeket a túlzásokat elhárítjuk, akkor elfogadhatjuk azt a megállapítást, — amely különben Bleyer cikkében is benne van — hogy a magyarság, amikor függetlenségét a Nyugat és a Kelet felé megvédi, nem húnyhat szemet ama veszélyek előtt sem, amelyek ezt a függetlenséget a németység részéről fenyegethetik. Az, amit Zsilinszky „a 70 milliós németység öntudatlan gravitációjának” nevez, tényleg létező valami és a németységnek ez a gravitációs ereje fokozódhatik, ha netán a jövőben Ausztriának Németországba való beolvasztása sikerrel járna és Németország közvetlen szomszédunkká válnék. Bleyer szerint a németységnek e vonzóerejétől ma kevésbé kell tartani, mint bármikor a múltban, mert Németország ma őszintén pacifista-politikát folytat olyan értelemben, hogy nemzeti aspirációi az összefüggő német nyelvterületen nem terjednek túl. Ami a jelent illeti, sok megfigyelés támasztja alá Bleyer nézetét. De nem tartanám helyesnek, ha ebből a távolabbi jövőt illetően is túlmesszemenő következtetéseket vonnánk le és abban a hitben ringatnánk magunkat, hogy a németység most már soha, semmi körülmények között veszedelmessé nem válhatik részünkre. Hogy a pacifista nézetek ki fogják-e szorítani az eddigi militarista gondolkodásmódot, az nem egyedül a németségtől függ, ahhoz az egész világ gondolkodásának átformálódása szükséges. Ez egyáltalában nem lehetetlen, sőt a magam részéről erősen hiszek abban, hogy előbb-utóbb tényé fog válni, de amíg oda elérkezünk, még minden nép kénytelen lehet arra, hogy a mag» önálló egyéniségének megvédésére fegyvert fogjon.

Nagyon egyoldalú felfogás volna azonban, ha a magyar külpolitika irányának megszabásánál egyedül azokra az eshetőségekre volnánk tekintettel, amelyek a magyarságot a németséggel szembe állíthatnák.

Egész történeti fejlődésünk során három fronton kellett a magyarság önállóságát és függetlenségét megvédenünk: Délkelet (előbb Törökország, majd a helyébe lépett Balkán-államok), Északkelet (pánszlávizmus) és a Nyugat (németység) ellen. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a jövőben is kénytelenek leszünk e három front mindegyikén védekezni olyan törekvésekkel szemben, amelyek reánk nézve veszedelmesekké válhatnak. De esztelen politika volna, ha mindhárommal szemben egyszerre nyílt küzdelembe mennénk át: egyik vagy másik irányban tehát kompromisszumra kell törekednünk, olyan kompromisszumra, amely függetlenségünket legalább az egyik oldalon teljesen biztosítja. Ebből a helyzetből három lehetőség adódik külpolitikánk részére. Az egyik a Kelettel, a Balkán-államokkal való kompromisszum, körülbelül a Kossuth-féle dunai konföderáció szellemében. A másik a szlávssággal való megalkuvás, amely talán a cseh és jugoszláv néppel hozna bennünket közelebbi kapcsolatba. A harmadik a németséggel való kompromisszum, amely megfelel annak a politikának, amelyet a világháborúig folytattunk. Zsilinszky azt mondja, hogy van még egy negyedik

lehetőség is, mert hiszen szövetségeseinket nem kell ma már okvetlenül közvetlen szomszédaink sorában keresnünk. Ebben kétségtelenül van igazság. De ez a lehetőség egyedül nem véd meg bennünket kellően, ha összes határainkon ellenségekkel állunk szemben. Először azért nem, mert az ilyen teljesen bekerített helyzet a benne rejlő közvetlen veszélyeknél fogva oly gyengévé tenne bennünket, hogy megszűnnénk kívánatos szövetséges maradni és másodszor azért nem, mert ilyen konstelláció mellett a távoli szövetséges alkalom adtán nem is igen tudna rajtunk segíteni. Ha tehát keresünk is szövetségeseket közvetlen szomszédaink körén kívül, ez nem menthet fel bennünket ama kényszerőség alól, hogy e körön belül is támaszt keressünk valahol.

Hogy a három, e tekintetben kínálkozó lehetőség közül melyikre határozzuk el magunkat, az részben saját politikai célkitűzésunktől, részben a velünk szemben álló erők értékelésétől függ. A Kelettel való kompromisszum, azzal tisztában kell lennünk, maga után vonná jelenlegi határaink lekötését, ha nem is az idők végtelenségéig, de mindenesetre hosszú időre. Lehetséges, hogy annak fejében, hogy a szomszédos Balkán-államokhoz vagy a szomszédos szláv országokhoz közeledni szándékozunk, kisebb területi engedményeket kaphatnánk, de ezek semmi esetre sem felelnének meg annak, amit a magyar közvélemény revízió alatt érteni szokott. A német-séggel való kapcsolat fenntartása semmi ilyen lemondással néni járna. Ezenkívül kétségkívül befolyást kell gyakorolnia elhatározásunkra annak a körülménynek is, hogy miként értékeljük a velünk szemben álló államok vagy államsoportok expanziós törekvéseinek veszedelmességét. A magam részéről a német expanzió veszélyét kisebbnek látom, mint akár a keleti államok, akár különösen a szlávok terjeszkedési törekvéseit, ami szintén arra utal bennünket, hogy a közeledést inkább a németek irányában keressük. "És végül nem lehet egészen, számításán kívül hagyni a Kelettel való kompromisszumnak a magyarságra való kulturális és erkölcsi visszahatásait sem. Éppen most látjuk, mily nehezen tud a nyugati civilizáció körébe tartozó horvát nép beletörödni abba az idegen, mert keleti mentalitásba, amellyel a jugoszláv államon belől közvetlen kapcsolatba jutott. A magyarság és a keleti népek között ezek a mentalitásbeli különbségek hatványozottan állanak fenn.

Nem mondom, hogy azt a politikát, amely a németekkel fordul szembe és többi szomszédjainkra vagy azok egy részére támaszkodik, nem lehet folytatni és hogy a mellett nem lehet érveket felsorakoztatni. De akkor el kellene fogadni az ilyen politikának természetesen adódó konzekvenciáit is, elsősorban le kellene mondanunk belátható időre a revízió azon alakjáról, amelyre közvéleményünk ma felesküdt. Aki ezeket a konzekvenciákat nem akarja elfogadni, annak ezt a politikát is el kell vetnie. És ebben az esetben, ha igaz az, amit erős meggyőződéssel vallók, hogy összes szomszédainkkal szemben nyílt ellenséges magatartást nem tanúsíthatunk, a németekkel való szembehelyezkedés hiba volna.

A területi kérdések közül egyedül Burgenland hovatartozásának kérdése az, amely a Németországgal való barátság fenntartására befolyást gyakorolhat. Ebben a kérdésben sok kertelgetés folyik, ami az én nézetem szerint felesleges. A magam részéről sajnálom, hogy a német közvélemény az úgynevezett Burgenland hovatartozásának kérdését éppen olyan nob me tengereként kezeli, mint például Franciaország Elzász-Lotharingia, vagy Lengyelország a danzigi korridor vagy Felső-Szilézia kérdését. A németek azt mondják, hogy amikor a békeszerződések oly jelentős áldozatokat kívántak tőlük, nem adhatják ki önként azt az egyetlen előnyt, amelyet ezek a szerződések nekik a nyugatmagyarországi területeknek Magyarországtól való elszakí-

tása formájában nyújtottak. Ezzel szemben azt tartom, hogy az a német politika, amely a békeszerződések egyes igazságtalannak tartott területi intézkedéseit a maga részéről is módosítani szeretné, ebbeli törekvésében elveszíti lába alól az erkölcsi talajt, ha ott, ahol ez számára előnyös, félretéve minden más szempontot, a területi status quo merev fenntartása mellett köti le magát. Végeredményben ezt a kérdést az úgynevezett Burgenland lakossága fogja majd eldönteni. Ha ez nem akarna visszatérni Magyarországhoz, akkor aligha fogjuk háborúval határaink közé visszakényszeríthetni, ezzel tehát meg kell alkudnunk. De viszont Németországnak is meg kellene alkudnia azzal, hogyha a lakosság vissza akarna térni Magyarországhoz, akkor azt erőhatalommal még abban az esetben se igyekezzék ebben meggátolni, ha ez különben módjában állana. Ez az álláspont sokkal inkább volna harmóniában azzal a pacifista politikával, amelyet például a német szociáldemokrata párt hirdet, mint az a felfogás, amelyet a múlt évben a német szociáldemokrata párt egyik kiválósága, Loebe elnök hirdetett, amikor kikiáltotta, hogy Burgenlandot a németiség sohasem fogja többé másnak átadni. Hogy adandó alkalommal a Bürgernland lakossága miként döntene, azt nem tudhatjuk. A döntést mindenesetre erősen befolyásolja majd az, hogy a németiség Magyarországon belül kulturális és nyelvi tekintetben minő elbánásra fog számíthatni.

Zsilinszky azt mondja, hogy németbarátságunk az, amely megakadályoz bennünket abban, hogy ügyünk mellett távoli országokban is szövetségeket keressünk és e tekintetben különösen Franciaországra utal. A magam részéről is igen kívánatosnak tartom, hogy Franciaország barátságát keressük és megtaláljuk. De a Franciaországgal való olyan értelmű együttműködés, amilyenre Zsilinszky gondol, igen súlyos következményekkel jár, amelyeket előbb végig kell gondolnunk, mielőtt e tekintetben állást foglalnánk. Ha valaki úgy képzeli el magának a Franciaországgal való együttes politikát, hogy a francia politika annak fejében, hogy mi őt a németiséggel szemben támogatni fogjuk, viszont hajlandó lesz nekünk támogatást nyújtani közvetlen szomszédainkkal szemben, akkor illúziókban ringatja magát. Franciaországnak ma is vannak Közép-Európában szövetségei a németiséggel szemben: Cseh-Szlovákország és Lengyelország szorosabb, Jugoszlávia és Románia némileg lazább viszonyban állanak vele. Ezeknek az országoknak mindegyike külön-külön katonailag jóval erősebb Magyarországnál. Józan fővel fel sem lehet tételezni, hogy akadjon francia politikus, aki egy sokkalta erősebb államsoporttal való szövetséget fel akarna cserélni egyetlen, aránytalanul gyengébb állammal való szövetséggel. Olyértelmű magyar-francia kooperációt tehát, amely szomszédaink ellen irányulna és amely a revízió kérdését gyorsan előbbre juttatná, el sem lehet képzelni. De nem is érnék vele célt. Mert ha Franciaország, ami ma kizártnak látszik, egy ilyen alakulatba belemenne, abban a pillanatban a kisantant kénytelen volna Franciaországtól elfordulni. Minden valószínűség szerint ebben az esetben a németekkel kerülne szorosabb viszonyba és az a német támogatás, amelyet a kisantant ebben az esetben kapna, pusztán geográfiai okokból, francia támogatással sem volna kellően ellensúlyozható a mi részünkről.

Franciaországgal igenis lehetne szorosabb, talán szövetséges viszonyba is kerülnünk, de csak úgy, ha párhuzamosan ezzel Franciaország kisantantbeli szövetségeihez is közeledünk és mintegy beleolvadunk abba a szövetségrendszerbe, amelyet Franciaország ma Közép-Európában Németország ellen fenntart. Ennek fejében a francia politika talán hajlandó volna bennünket megsegíteni abban is, hogy szomszédainktól bizonyos területi engedményeket kapjunk, de alig nagyobbakat, mint amilyeneket cseh részről egyidőben örként felajánlottak Magyarországnak és ez nem volna az a revízió, amely

ma a mi szemünk előtt lebeg. A Franciaországgal való olyértelmű együttműködés gondolatát, mint ahogyan azt Zsilinszky hirdeti, ily körülmények között csak az teheti magáévá, aki ezeket a konzekvenciákat is elfogadja és aki Magyarország jövő boldogulását a kisantanttal kapcsolatban keresi.

Nem szeretem a politikában és különösen a külpolitikában a nagyhangzású szavakat és ezért nem akarok beszélni örök német-magyar sorsközösségről. A viszonyok nagyon változhatnak és Palmerston szavaival élve a külpolitikában nincsenek sem örök barátok, sem örök ellenségek, csak örök érdekek vannak. Távol áll tőlem az a felfogás, hogy nekünk mindig, bárminő körülmények között, németbarát politikát kellene folytatnunk és ezt bizonyára Bleyer sem akarta mondani, amikor a német-magyar sorsközösség kifejezést használta. Ahogyan Franciaország 1907-ben sorsközösségbe került azzal a „perfid Albion“-nal, amelyet addig örökös ellenségének tartott, amint Angliának Oroszországgal való évszázados rivalitása egyszerre csak szövetséggé változott át, amint olasz szövetségeseink, saját érdekeik által hajtva, a világháborúban máról-holnapra ellenségeink táborába kerültek, úgy megtörténhetik az is, hogy Németországot valamikor ellenségként fogjuk magunkkal szemben találni. Egyelőre azonban — és még igen hosszú ideig — a magyarság nem kereshet szövetségeseket és barátokat azok sorában, akik a békeszerződések érintetlenségét vallják legfőbb politikai céljukként. Ama kevés ország között, amely ezt nem teszi, ott van Németország is. A többi országhoz csak nagy politikai céljainkról való lemondások árán közeledhetnénk és azért az a politika, amely erre törekszik, kifejezetten „kismagyar“ politika azzal a „nagy magyar“ politikával szemben, amelyet a magyar közvélemény ma egyhangúlag kíván. Meg tudom érteni, ha valaki képviseli ezt a politikát, talán azért, mert ezt az elérhető optimumnak tartja és sajnálja az erőpazarlást, amely elérhetlen célok érdekében folyik, de csakis akkor képviselheti, ha ezekkel a konzekvenciákkal leszámolt. Aki ezt nem akarja megtenni, az ama lehetőségek sorában, amelyek a magyar külpolitika számára kínálóznak, annak fog elsőbbséget adni, amely a németiséggel való kapcsolatainkat nem gyengítem, de megerősíteni igyekszik.

BELPOLITIKAI VONATKOZÁSBAN foglalkozik Bleyer fejtegetéseivel Méhely Lajos egyetemi tanár egy hosszabb cikkben, amely előbb „A Cél“ című fajvédelmi folyóiratban és később bővített alakban önálló füzetként is megjelent. Ez a tanulmány Bleyer cikkének ama részeit teszi bírálat tárgyává, amelyek a Magyarországon lakó német kisebbséggel szemben követendő eljárást érintik.

Bleyer a „Magyar Szemlé“-ben megjelent cikkében azt fejtegeti, hogy a magyarországi németiség a világháború előtt a magyarsággal való asszimiláció útján volt és ez az asszimiláció a világháború nélkül be is következett volna. A német népgondolatnak a világháborúban való felébredése azonban megakasztotta ezt a folyamatot és ezzel a ténnyel számolnunk kell. Másfelől azonban megszűnt az az ok is, amelyből a magyarság ezt az asszimilációt a háború előtt kívánta. Ezt az okot Bleyer többek között a magyarság ama aggodalmában látja, hogy a németiség hazánkban a nagynémet, imperialista politika előőrsévé válhatik, amitől azonban most már nem kell tartani, mert a németiség állami aspirációi ma az összefüggő német nyelvterületen nem terjednek túl. A magyarországi németiségnek államhűsége és a magyar hazához való ragaszkodása különben is minden kételyen felül áll, azt a németiségnek nyelvéhez és kulturális sajátosságaihoz való ragaszkodása nem gyengíti és így az a politika, amely ennek a nyelvnek és kultúrának a hazai németiség által való ápolását lehetővé teszi, nem jelent kárt az országra. Ezt a magyar

kormány helyesen fel is ismerte, de ennek a politikának még útját állja a régi — asszimilációs — ideológia.

Ezzel szemben Méhely ma is az asszimilációs politika álláspontján van. Szerinte a jelenlegi Magyarország területén élő némettség (eltérően az erdélyi szászoktól) fajilag eléggé közel áll a magyarsághoz, úgyhogy vele való asszimilálódása egyfelől lehetséges és másfelől kívánatos is. Kárhozasnak mondja ezért azt a törekvést, amely a népi öntudatot a magyarországi németek között fenntartani óhajtja, mert ez megakadályozza a különben üdvös vérkeveredést. Méhely ezért helyteleníti azt az iskolapolitikát, amely a németnyelvű oktatást lehetővé teszi, mert ez a politika megakasztja a magyarosodás folyamatát. Szerinte egynyelvű állami iskolákra van szükség, amelyek a megmagyarosodás vágyát terjesztik. Az az aggodalom, hogy ezt a politikát azután a tőlünk elszakadt magyar kisebbségekre is alkalmazni lehetne, szerinte jogosulatlan, mert a székelyek honszerző őslakók voltak, a magyarországi némettség ellenben hívatlanul szivárgott be, saját boldogulását keresve, Magyarországra. Különben is, akárhogy bánunk németekkel, ez nem fogja megváltoztatni az elszakadt magyarság sorsát, nem szabad tehát a holnapi tyúk reményében feláldoznunk a mai tojást. A magyarországi némettség mai szervezkedése erőpazarlás és csak akadályokat gördít a magyarság belső megerősödésének útjába.

Nem akarom kétségbevonni, hogy Méhely tanár jóhiszeműen hirdeti azt az asszimilációs politikát, amely mellett tanulmányában állást foglal. De aki ezt teszi, annak szintén végig kell gondolnia ezt a politikát minden következményében. Csak az azonosíthatja magát ezzel a politikával, aki ezeket a következményeket is hajlandó elfogadni,

A Méhely-féle asszimilációs elmélet teljesen azonos azzal a teóriával, amely leginkább Mello Franco braziliai népszövetségi delegátus nevéhez fűződik és amely az összes nyelvi kisebbségeknek a többség által való beolvasztását állítja fel követendő célnak. A magyar közvélemény, — igen helyesen — annak idején a legélesebben állást foglalt ezzel az elmélettel szemben, amelynek elfogadása kérdésessé tette volna a tőlünk elszakadt magyar kisebbségek fennmaradását és egyhangú örömmel vette tudomásul, hogy ezt az elméletet a Népszövetségnek a kisebbségi kérdéstről legutóbb folytatott tanácskozásai során úgyszólván minden oldalról elejtették. Méhely most ennek az elméletnek Magyarországon való alkalmazását kívánja. Mi volna ennek következménye? Tudjuk, hogy az elszakadt magyar kisebbségek sorsát csakis a nemzetközi lelkiismeretre való appellálással tudtuk eddig is annyira-amennyire megvédeni és a nemzetközi lelkiismeret a kisebbségi kérdésekben éppen most kezd erőteljesebben ébredni. Abban a pillanatban, amikor mi magunk követnők saját kisebbségeinkkel szemben azt a politikát, amelyet elítélünk, mihelyt azt a tőlünk elszakadt magyarságra alkalmazzák, elveszítünk azt az erkölcsi talajt lábunk alól, amelyen ma állunk és letompítanak, sőt használhatlanná tennők a leghatékonyabb fegyvert, amely ma az elszakadt magyarság érdekeinek megvédésére rendelkezésünkre áll.

Méhely ezt tagadja a történeti jogokra való hivatkozással. Ezek a történeti jogok mindig igen nagy szerepet játszanak propagandánkban, de eléggé tapasztalhattuk, hogy azok Magyarországon kívül senkire sem hatnak. Az ilyen érvekkel szemben egy előkelő külföldi egyszer azt mondta: „Ha valamely állapot ezer éven keresztül fennállt, ez nem ok arra, hogy azt tovább is fenntartsuk, hanem ellenkezőleg, arra, hogy minél sürgősebben megváltoztassuk, mert hiszen nem tehető fel, hogy azok a viszonyok, amelyek ezer év előtt ezt az állapotot létrehozták, azóta nem változtak volna meg.“ A politika nem törődik régi jogokkal, hanem a létező erőviszonyokból indul ki. A kisebbségi kérdésben a külföldi politikust nem a kisebbséghez tartozó

tömegek otthagadásának jogcíme érdeklő, hanem egyedül és kizárólag az a kérdés, hogy ott ma miként bántak velük. Történeti érvekkel soha senkit sem tudnánk meggyőzni arról, hogy jogunk van saját kisebbségeinkkel másként bánni, mint más államok. Ha a Mello Franco- és Méhely Lajos-féle asszimilációs politika nálunk eredményre vezethet, akkor eredményre vezethet másutt is. Ez esetben pedig a magyarság nyerhetne ugyan 500.000 magyarosított németet, de elveszítene az elszakadt területeken több mint három millió magyart, az összes magyarságnak egyharmadát.

De az asszimilációs politika nemcsak az elszakadt magyarságot tenné tönkre, hanem teljesen lehetetlenné tenné azt is, hogy a trianoni szerződés revíziójával kapcsolatban olyan területek visszacsatolására is gondolhassunk, amelyen nemmagyar lakók is élnek. Ne gondoljunk még álmunkban sem arra, hogy nagy területeket azok lakosságának kifejezett akarata ellen Magyarországhoz bármikor visszacsatolhatunk. Az a „visszavesszük“ szó, amelyet Méhely ilyen összefüggésben egy helyen használ, romantika és nem politika. De hogyan akarjuk, hogy egyetlen határainkon túl élő német vagy tót, vagy horvát vagy román ember is visszakiváncsolkodjon Magyarországra, ha nemcsak nem biztosítjuk itt nyelvének és kulturális sajátosságainak megtartását, hanem ellenkezőleg, előre tudomására hozzuk és ad oculos demonstráljuk neki, hogy minderre Magyarországon nem számíthat. Nekünk a magyarság vonzó erejét kellene növelnünk, az asszimilációs politika azonban mindenkit eltaszít, aki nem magyar.

Utóvégre meg tudom érteni, ha valaki mindezek dacára mégis védi ezt az asszimilációs politikát, talán azért mert, — hogy Méhely szavaival éljek — a mai tojást többre becsüli a holnap tyúknál. De akkor aztán le is kell számolnia azokkal a következményekkel, amelyekkel ez a politika a határainkon kívüli magyarság és a mi revíziós politikánk sorsa szempontjából elkerülhetlenül jár. Ha mindnyájan többre becsülnék a mai tojást a holnap tyúknál, akkor csakhamar egyáltalában nem volna tyúk és nemsokára tojás sem.

A magam részéről azonban ezt az asszimilációs politikát azért sem tartanám helyesnek, mert nem vagyok Bleyerrel egy nézetben a tekintetben, hogy a németységnek a magyarsággal való ilyen összeolvadása, amely szerinte a világháború nélkül bekövetkezett volna, a lehetőségek körébe tartoznék. Nem tagadható ugyan, hogy a magyarság erősen magába szívta az itt letelepedett németiséget és igen nagy asszimiláló képességet mutatott. Ámde, ha közelebbről szemléljük a dolgokat, ez az asszimiláció majdnem kizárólag a városokban ment végbe. A falu lakossága nem igen asszimilálódott. Ha egyik-másik helyen a magyarság tért hódított is, másutt viszont tért veszített. Egyáltalában nem tudok Európában példát rá, hogy egyetlen államnak is sikerült volna valamely kisebbségnek olyan mértékben való beolvadása, amint azt Méhely tanár kívánatosnak tartja. Ez nem történt meg sem ott, ahol erőszakkal, sem ott, ahol békésen akarták az összeolvadást keresztülvinni. Ennek legfőbb okát abban látom, hogy a különböző fajú egyének kivált a társadalmi fejlődés primitívebb fokán, a falusi életből, ritkán vagy egyáltalában nem szoktak összeházasodni. A városokban az életmód és a szokások jobban nivellálódnak, itt gyakori eset a különböző fajúak összeházasodása, amely majdnem mindig az uralkodó fajt erősíti, tehát Németországban a németet, Franciaországban a franciát, Magyarországon a magyart és így tovább. A falun számtalan imponderabilis körülmény annyira idegenné teszi az együttélő különböző fajokhoz tartozó egyéneket, hogy az egy családban való együttéléstől akkor is fáznak, ha különben a legteljesebb egyetértés áll fenn köztük. A városokban bizonyára tovább fog folyni a magyarosodás ezután is és senki sem gondol annak megakasztására, de hiába is gondolna rá, még ha az egész

60 milliós németiség egyező akarata is állana mögötte. Viszont a falusi német-ajkú lakosság megmagyarosodhatása tekintetében teljesen szkeptikus vagyok, ha még oly erővel is vetnök magunkat erre a törekvésre. Ezért a magam részéről nem abban látom a felesleges erőpazarlást, amiben azt Méhely látja, hogy tudniillik a magyarországi németiség nyelvének megtartására törekszünk. Ellenkezőleg, az én nézetem szerint felesleges erőpazarlás volna a falusi németiség megmagyarosítását megkísérelni, mert ez kilátástalan.

A magyarságnak ebben a tekintetben annál könnyebb a helyzete, mert Magyarország nyelvi kisebbsége, a németiség, tényleg minden tekintetben államhű és hazafias magatartást foglalt és foglal el. Nem ismerek még egy kisebbséget, amely összes megnyilatkozásaiban hazafiságát — mégpedig ebben az esetben magyar hazafiságát — oly tüntetőén és lelkesen vallaná, mint a magyarországi németek. Erős a hitem és bizalmam, hogy a németiséget ebben a hazafiságban mindig lehetséges lesz megtartani, de ezt a törekvést az asszimilációs elméletnek vele szemben való hirdetése éppen nem könnyíti meg.

Ha a kisebbségi kérdés terén aggodalmaim vannak, azok nem arra vonatkoznak, hogy elmulaszthatnánk valamit a németiség beolvasztása körül, hanem arra, hogy elmulasztjuk e kérdésben való mentalitásunknak a változott viszonyokhoz való hozzáidomítását és ebben a tekintetben elmaradunk szomszédaink mögött. A nagy összeomlás percétől kezdve az volt a meggyőződésem, hogy az a nemzet fog Közép-Európa országainak sorában domináló pozícióra szert tenni, amely képes lesz a kisebbségi kérdést nem a mai, de a jövő mentalitás szerint megoldani. Megoldani egy olyan új államelmélet alapján, amely az egyes polgárok származásával és nemzetiségével éppen olyan kevésbé törődik, mint ahogyan ma már nem törődik azok vallásával, amely semmi egyébre nem törekszik, mint polgárai jólétének és megelégedettségének biztosítására. Ennek az új államelméletnek ma már vannak hirdetői, sőt vannak gyakorlati követői is (Észtország, Ausztria szlovénlakta vidékei). Hirdetik ezt az államelméletet ma már Csehországban is, szemben az ottani hivatalos politikai körökkel és ebben a tekintetben különösen szeretném a magyar közvélemény figyelmét is ráirányítani Rádl prágai cseh tanárnak a Magyar Szemle hasábjain már ismertetett könyvére,¹ amely igen mélyreható érveléssel igyekszik bizonyítani, hogy Csehország az ilyen politika mellett szabadul meg legkönnyebben attól az irredentizmustól, amely ma létét fenyegeti. Hozzátehetnők, hogy az az ország, amely ezt az új mentalitást képes összes intézményeiben és politikájának egész szellemében megvalósítani, új terjeszkedési lehetőségeket is kap. Nem lehet elég munkát fordítanunk ezeknek az új áramlatoknak figyelemmel kísérésére, mert ha egyelőre nem is lehet tartani attól, hogy szomszédaink azokat egyhamar valóra váltják, — hisz ennek náluk is útját állja a régi állami mentalitás — mégis nagy veszélyeket rejtenek magukban a magyarságra nézve sorsdöntő problémák szempontjából. Szeretném, ha Magyarország volna az az állam, amely ezeket az eszméket Közép-Európában leghamarabb valósítja meg, hiszen Magyarország éppen saját nemzeti kisebbségének — a németiségnek — államhűsége folytán legkönnyebben követheti ezt az utat. A revízió nagy ügyének meggyőződésem szerint semmivel olyan nagy szolgálatot nem tehetünk, mint a kisebbségi kérdésben

¹ Der Kampf zwischen Tschechen und Deutschen von Dr. Emanuel Radi. Német ordítása megjelent Reichenbergben, Gebr. Stiepl kiadásában. Ismertette Steier Lajos: Magyar Szemle V. 243

megnyilatkozó mentalitásunknak korszerű megváltozásával. Az lesz Közép-Európa ura, aki erre leghamarabb fog képességet mutatni.

LEGYEK SZABAD még két dolgot érintenem.

Amilyen helyes az, ha a magyar politika nagy problémái minden irányból őszinte megvilágítást nyernék és ha azok, akik e téren önálló nézeteket vallanak, azokat a magyar nyilvánosság előtt is kifejtik, mégis meg kell követelni, hogy ebben a kritikában mértéket tartsunk és kivált akkor, ha egyes külföldi országokkal szemben foglalunk állást, a durva szitkozódás terére ne lépjünk. Lehet valaki azon a véleményen, hogy Németország helyett inkább Franciaországra kellene támaszkodnunk. Ez tiszteletreméltó nézet, amelyet komolyan kell mérlegelnünk. De ez nem teszi szükségessé, hogy Németországot a sárga földig lepiszkoljuk. Természetesen ugyanez áll a megfordított irányban is. Bármily nézetet is valljunk a követendő irányra nézve, senki közülünk nem képes előre meglátni, milyen nemzetek támogatására lesz a jövőben szükségünk. Merném állítani, hogy mindegyiknek támogatására reá lehetünk szorulva, egyszer az egyikére, másszor a másikéra. Semmi mentséget nem találok arra, ha valaki — akár egy becsületes meggyőződés megvédése érdekében is — olyan hangot üt meg, amely elidegeníthet népeket, amelyekre még szükségünk lehet. Szitkozódás és nyelvtöretés nélkül is lehet kritikát gyakorolni.¹ A publicistának is kötelessége, hogy tollát tompítsa, ha külpolitikai kérdésekről ír. Sokszor panaszkodunk róla, hogy társadalmunk külpolitikai kérdésekben még nincsen kellően nevelve. De talán mégsem szükséges, hogy publicistáink ezt a neveltséget kifelé fitogtassák.

A másik dolog, amelyet meg kell említenem, az, hogy minél kényesebbek azok a kérdések, amelyekkel foglalkoznunk kell, annál inkább vagyunk kötelezve azoknak teljes tárgyilagossággal való kezelésére. Aki nem ellenfeleinek minden áron való tönkretételére, hanem a leghelyesebb út megtalálására törekszik, az mindig óvatosan kerülni fog minden ferdítést és elcsavarást, az azzal fog foglalkozni, amit ellenfelei mondanak és nem azzal, amit csak ő insznuál nekik. Ebben a tekintetben különösen Méhely tanár tanulmánya hagy fenn igen sok kívánni valót.

Nem akarok bővebben foglalkozni e tanulmánynak a szászok etnográfijában való tájékozatlanságával, így különösen azzal a meglepő megállapítással, hogy a segesvári szászok a Schwarzwald vidékéről származnak, a besztercei szászok pedig „fríz dialektust“ beszélnek, hogy továbbá a segesvári és besztercei szászoknak oláhul kell beszélniük, hogy egymást megérthessék. Valójában az összes szászoka Közép-Rajna és Mozel vidékéről származtak be, nyelvjárásuk még ma is feltűnően egyezik ezeknek a németországi vidékeknek és Luxemburnak nyelvjárásaival és a szászok minden dialektusbeli különbség dacára igen jól megértik egymást. De ez nem tartozik szorosánvéve tárgyunkhoz és csak a tanulmány tárgyalási módját jellemzi.

Még jellemzőbb a következő eset. Bleyer Magyar Szemle-beli cikkében azt fejtegeti, hogy az erdélyi szászok államhűség és hazafiság tekintetében mindig rendületlenül ragaszkodtak Erdélyhez. Ennek éreztetésére említi, hogy nemzeti daluk át van hatva Erdély szeretetétől és hogy abban semmi

¹ Zsilinszky cikkében például ilyen kifejezések fordulnak elő: „berlini szakállas bömbölések“, „nincs nép, mely oly könnyen tudna nagy megaláztatásokba belétörödni, mint a német“, „legolcsóbb fajta germanisch cipőtalp-imperializmus“, „a szélesebb cipőtalp jöccimén belerúgni a vérző és eleieit szövetségesbe... ez az, ami... undorítóan német“ stb.

nyomuk sincsen a nagynémet eszméknek vagy hasonló politikai ábrándoknak. Idézi is utolsó versszakát;

„Siebenbürgen, süsse Heimat,
 unser teures Vaterland,
 sei gegrüsst in deiner Schone,
 und um alle deine Söhne
 schlinge sich der Eintracht Band“

Ezzel szemben Méhely tanár azt állítja, hogy a szászok Erdélyt csak mint a nagynémet haza tartozékát szerették, amiről éppen a Bleyer által idézett nemzeti fohászuk tanúskodik, melynek szerinte Bleyertől óvatosan elhallgatott egyik strófája így végződik:

„Drum lieb ich dich, mein Sachsenland,
 mein Sachsenland,
 du edle Perl' im deutschen Kranz,
 im deutschen Kranz.
 Glück auf, Glück auf, Glück auf,
 mein Sachsenland.“

Sohasem szoktam ellenfeleimnek jóhiszeműségét kétségbe vonni, ha valamiben tévednek, de ebben az esetben ez, megvallom, nehezemre esik. A Méhely által idézett versszak ugyanis nincsen benn az erdélyi szászok néphimnuszában. Nem is lehet benne, mert még a botfűlű is észreveheti, hogy teljesen eltérő ritmusánál és strófaszerkezeténél fogva nem is volna ugyanarra a dallamra énekelhető. A Méhely tanár által idézett versszak valójában egy német katonadalból való, amelyet a világháború idejében egyszer így énekeltek: „Damm lieb ich dich, mein Preussenland“ , majd meg úgy, hogy: „Drum lieb ich dich, mein Bayerland“ , sőt úgy is: „Drum lieb ich dich, mein Sachsenland“ , tehát a Méhely tanár által idézett strófát tényleg éneklük ugyan a szászok, de nem ám Erdélyben, hanem Drezdában és Lipcsében. Lehetséges, hogy ezt Méhely nem tudta, de hogy igazán abban a véleményben lett volna, hogy az az erdélyi szászok néphimnuszából való, azt már csak a legnagyobb megerőltetéssel tudom elhinni, annyira nyilvánvalóan eltérő a két idézet ritmusa.

Vannak azonban Méhely tanár tanulmányának olyan „tévedései“ is, amelyek szorosan hozzátartoznak a mi vitánk anyagához.

Méhely tanár Bleyer véleményeként közli, hogy „a németek hazája sohasem volt politikai határokhoz kötve, mert valamint a régi, úgy a mai németiség német érdekerületnek (deutsche Interessensphäre) tekint minden földet, ahol németül beszélnek (so weit die deutsche Zunge reicht)“ . Bleyer cikkének ezen Méhely tanár által adott összefoglalása egészen hamis, ez a gondolat sem szó szerint, sem értelem szerint nincsen benn Bleyer cikkében. Valóban igen megkönnyíti magának a polémiát, aki nem azok ellen a nézetek ellen harcol, amelyeket vele szemben nyilvánítottak, hanem valami önkényesen megkonstruált, önkényesen felvett szavakkal kifejezett ellenkező nézet ellen, amelyet senki sem tesz magáévá.

Az sem áll, amit más oldalról vetettek Bleyer szemére, hogy amikor azt mondta, hogy a német állam ma csakis az összefüggő német nyelvterületek beolvasztására gondol, de az elzászi és a svájci németiség kivételével, ő voltaképpen elismerte, hogy Németország igenis törekszik a magyarországi németiség beolvasztására. A Burgenland kivételével — és erről a kérdésről való véleményemet már elmondottam — a régi Magyarországon sem volt olyan német nyelvterület, amely a nyugati németiség főtelephelyeivel közvetlenül határos lett volna. Ha tehát Bleyer azt mondja, hogy a németiség az összefüggő nagy német nyelvterület határain túl nem akar

terjeszkedni és ezéken túl is csak Svájc és talán Elzász kivételével, akkor ezzel nem azt mondta, hogy a németek a magyarországi németiség beolvasztására gondolnak, hanem ellenkezőleg azt, hogy erre nem gondolnak.

Méhely tanár reflektál továbbá „a magyarországi németiség,, vezetőinek arra a minduntalan megismétlődő s hol szemrehányón, hol pedig túlfűtött önérzettel hangoztatott állítására, hogy a bevándorolt németek honosították meg Magyarországon a kultúrát, hogy tehát a magyarság az ő révükön lett művelt nemzeté“. Honnan veszi Méhely ezt az állítását? Soha hazai németiségünk egyetlen vezére ilyent nem állított és kötve hiszem, hogy még a régi Magyarország szélső német politikusai is, a Korodiak és Orendik, akik azonban sohasem voltak a hazai németiség vezérei, hanem csak a németiség egy elenyésző csekély frakciójának exponensei, ilyen badarságot valaha állítottak volna. Hogy a német kultúra hátást gyakorolt a magyar kultúrára, árról lehetett szó, de soha senki nem állította és nem is állíthatta, mért nem volna igaz, hogy Magyarországon a „bevándorolt németek“ honosították volna meg „a kultúrát“ és hogy „a magyarság az ő révükön lett művelt nemzeté“ .

Az iskolakérdésben Méhely azt mondja, hogy a hazai németiség vezetőinek már eddig is 463 iskolából sikerült a magyar nyelvet kiküszöbölniök. Ez sem áll. Magyarországon nincsen olyan iskola, amelyből a magyar nyelv ki Volna küszöbölve. A szóbanforgó 463 népiskolában csak az történt, hogy a különben is régtől fogva vegyesnyelvű tanításban a magyar és a német nyelven való tanítás arányai eltolódtak, annak a pedagógiai célnak tökéletesebb elérése érdekében, hogy a tanulók a magyar államnyelvet és a német anyanyelvet jobb eredménnyel tanulhassák meg és az egyéb népiskolai ismereteket is könnyebben sajátíthassák el. Valótlanságnak kell mondanom, amíg erről bizonyítékokat nem látok, azt az állítást is, hogy a főváros tözsomszédságában fekvő sváb falukból kiűzhették a magyar tanítót, hogy a cserkészfiúk sváb részről támadásoknak voltak kitéve, mert magyarul beszéltek stb. És valótlanság az is, hogy azok, akik Budapestet „Ofenpest“ - nek írják, a Magyarországi Német Népművelődési Egylet nyomdokába lépnek, mert ez az egyesület sem hivatalosan, sem nemhivatalosan egyetlen egyszer sem használta az „Ofenpest“ szót, amely egészen mesterséges szóalakítás.

Talán elég ennyi annak beigazolására, hogy ami ellen Méhely tanár hadakozik, az nem Bleyemek Magyar Szemlebeli cikkében kifejtett nézete, hanem egy teljesen önkényes konstrukció, amelyet Méhely tanár Bleyemek imputál és inszinuál. O nem Bleyerrel polemizál, hanem egy madárijesztővel, amelynek igyekezett — nagyon tökéletlenül — valami Bleyerrel való hasonlatosságot kölcsönözni. Rossz lehet az az álláspont, amelynek ilyen módszerekre van szüksége.

GRATZ GUSZTÁV

FALUSI SZÉPÍRÓK

VASÁRNAP című hetenként megjelenő képes néplap nyolc évvel ezelőtt három pályakérdést intézett olvasóihoz: 1. Mi volt életének legnagyobb sikere? 2. Milyen életpályát választ? 3. Mi a magyar leány kötelessége? A pályakérdésekre ötödfélszáz válasz érkezett, amelyeket Buday Barna olvasott át és bírált felül, sőt, hogy a nép egyszerű gyermekeinek őszinte vallomásai ne vesszenek kárba, „Falusi Levelek“ címen a „Vasárnap“ könyvtárában szemelvényesen közre is bocsátott. A pályázat főcélja az volt, — amint Buday Barna írja a bevezetésben, hogy rátereljék a figyelmet a falura, „amelyről oly sokat beszélnek, de való értékének ismerése, életviszonyaiba való szeretetteljes és gondos betekintés nélkül“ — és a faluban rejlő értékeket közelebb hozzák a nyilvánosság szeméhez. Buday Barna a levelek gondos áttanulmányozása után megállapította, hogy a nép lelkének erkölcsi alapvonásai a vallásosság, családi érzés, emberbaráti szeretet, derült életfelfogás, serény munkakedv, hagyománytisztelet és mindenek felett lelkes, hazafias érzés, szellemi téren pedig Istenadta nagy értelmi képességek csillannak meg az egyszerű stilisztikai eszközökkel megírt sorokban. A sikerek, amelyekkel a földművesek és kisiparosok szerénykedve eldicsekesznek, harctériek, ellenforradalmiak, gazdaságiak, emberbarátiak, a pályák, amelyek után a nincstelen földművesek vágyakoznak, ipariak, — a legtöbb gépész szeretne lenni — a nők pedig kötelességüknek tartják közremunkálni azon, hogy a feldarabolt haza újra nagygyá legyen.

Amikor a múlt év őszén az Új Barázdában elbeszéléspályázatot hirdettem a falusi nép számára, engem más népszichológiai szempontok is vezettek. Tisztázni akartam bizonyos néprokonsági kérdéseket is. Sokan vannak ugyanis, akik azt állítják, hogy a magyar néplelek legközelebb az oroszhoz áll, mind a két nép steppei, földművelő, állattenyésztő nép, hasonló jobbágy-sorban élt a múltban, mind a kettő nemrégiben, a jobbágy csak 1848-ban, a muzsik pedig 1861-ben szabadult ki ura rabságából, mind a kettő euroázsiai, vagyis sem nem egészen európai, sem nem egészen ázsiai. Sőt ez az állítólagos azonosság egyes bátor gondolkodók agyában felvetette a „turáni-szláv parasztállam“ lehetőségének, a magyarság keletfelé orientálódásának a gondolatát is. De nemcsak a jobbágy és a muzsik azonos, hanem azonos a falusi nemes: Oblomov és Pathó Pál úr is, mind a kettőnek lévén közös jellemvonása az akaratnélküliség és a lustaság. Hogy arisztokratáink egyformán nyugatot járók, külsőségekben pompázók, pazarlók, dorbézolók voltak, ez is csak megerősítene a két nép pszichéjének közeli rokonságát. Ennek az állítólagos rokonságnak az igazolását is kerestem a néptől írott elbeszélések őszinte vallomásaiban.

Tagadhatatlan, hogy a rokon múltú, azonos foglalkozású, majdnem azonos természeti viszonyok között élő két földműves nép természetsemleletében van egy s más hasonlóság, de ez inkább stilisztikai, mint lényegi s a német, francia, olasz parasztnál, a világ minden földművelőjénél fellelhető. Tolsztojnak a „Feltámadás“ című regényében azt mondja egy részeg

iparos a feleségéről: „Jó asszony az én feleségem, derék asszony, csak néha a farka alá kapja a gyepelőt és olyan ficánkolást visz véghez, hogy Uram bocsi!” Ezt a képet minden magyar ember rögtön megérti, de ebből azért nem következik semmi a lélekrokonság igazolására, mert bizonyára megértik az egész világon nemcsak a kifejezetten ‘lovas’ nemzetek gyermekei, hanem mindenki, aki szekérbe fogott lovakat látni szokott. A metafora kétségkívül agrármetafora, de nem specifikus orosz vagy magyar agrárszemléletből fakadt s ha tömegesen sorakoztatnánk is fel effajta orosz és magyar, az ősfoglalkozások szemléletéből fakadt trópusokat, ezzel a két nép ősfoglalkozó rétegének olyan rokonságát, amely őket a többi európai parasztságtól elkülönítené, nem tudnók megbizonyítani. A hitbeli dualizmusba keresztény és pogány hitnek — mely utóbbit népiesen babonának szokás nevezni — a megléte is csak akkor bizonyítana valamit, ha az állatgyógyászati» jóslási babonák, ráolvasások a két népnél azonosak lennének, de éppen ellenkezőleg, a mi babonáink inkább nyugati» főként német eredetűek, melyek nagyrészt kalendáriumok útján terjedtek el nálunk, míg az oroszoknál részben ősi eredetűek, részről a köztük lakó ural-altaji népek babonáinak átvételei.

Az úgynevezett turáni magyar lélek és a szláv, közelebből: az orosz paraszt lélek között kimutatható, specifikus rokpság nincsen. Nyilvánvaló ellentétek azonban vannak, mint ahogy maga az orosz paraszt lélek sem egységes. A nagyorosz lélek fő jellemző vonása az a pesszimizmus, amelyet az orosz regényekből mindenki ismer, amit oroszul otcsajánijennek, kétségbeesésnek neveznek. Erőnekerejével keres valamit, még ha nincs is semmi baja, hogy tépelődhessen, marcangolhassa magát és keserű töprengésekbe merülhessen. Dalaik fájdalmasak, szívettpően szomorúak, ruházatuk egyszínű, dísztelen, arckifejezésük komor. A kisorosz pedig derűs világnézetű, dalaik vidámak, ruházatuk díszes, tarka virágos, arckifejezésük bátor, egyenes és mosolygó. Azt állítják a népszichológusok, hogy e különbségnek a természeti viszonyokban rejlik magyarázata. A nagyorosz északon, a kisorosz délen lakik s a kenyérgondok és a természettel folytatott harcaik különbözősége miatt alakult ily ellentétessé lelkületük. Közös lelki vonásuk a jóság, vallásosság, családi érzés és e tekintetben megvan a rokonsági alap a magyar lélekhez is, de egyúttal talán minden más földművelő lélekhez is. Némelyek a kozákokkal való lélekrokonságunkat szeretnék elhíttetni, itt már inkább a közös katonai viszonyokat általánosítva, szintén alap nélkül. — Amint alább látni fogjuk, a falusi elbeszéléspályázat tanulságai sem igazolják egyáltalán az orosz-magyar lélek rokonságának tételét.

A pályázat főcélja azonban egyfelől tehetségek felkutatása, másfelől népstiliztikai és néplélektani kutatásokhoz szükséges anyag összegyűjtése volt.

Több oldalról előre figyelmeztettek, hogy ez az elbeszéléspályázat falun könnyen az írói dilettantizmus elharapózására vezethet, alaptalan ambíciókat ébreszthet, hiszen éppen annak a rétegnek, amelytől az elbeszéléseket várom, a földművelő népnek nincs irodalmi iskolázottsága, még kevésbé megfelelő műveltsége. ,

E figyelmeztetésre könnyű volt válaszolni. Először is — amint már többször megírtam — a kisorosz Sevcenko, a nagyorosz Gorkij, az angol Jack London, sőt a magyar Kassák Lajos is művészetüket nem irodalmi, vagy egyetemi iskolázottságuknak köszönhetik, hiszen ezek a külföldi írók írni is csak nagy korukban tanultak meg s valamennyien fizikai munkások voltak, mielőtt az irodalmi munkát megkísérelték és íróvá lettek. Másodszer pedig, vájjon az írók nálunk oly magas iskolázottságúak és oly nagyműveltségűek, hogy csak az foghat már kezébe tollat, akinek egyetemi végzettsége és doktorátusa van? Igaz, vannak nálunk Laczkó Gézák, Szabó

Dezsők is, akik nagy tudományos előkészültség, sőt sokat ígérő tudományos pályák megszakításával csaptak át a szépirodalomra, vannak Babits Mihályok és Schöpflin Aladárok is, akiknek nagyműveltsége vitán felül áll, azonban mégsem ez ma az uralkodó típus az irodalomban, hanem ennek éppen az ellenkezője: a teljes műveletlenség és tudatlanság. Az író ma alacsonyabb műveltségi fokon áll, mint az átlagolvasóközönség. Ma a kiadóktól megkívtat regényekben nem kell más és rendszerint nincs is egyéb, mint a nemi életnek a legtöbb esetben a régebbi regényekben már kialakult sémák szerint való kitergetése, amihez nem szükséges műveltség. Mennél intimebb részleteket tár fel az író e téren, annál szenzációsabb és kelendőbb a regénye. S ha a nadrágban járó műveletlen írónak szabad regényt írnia, sokszor tehetség nélkül, miért ne volna szabad a földműves parasztok között körülnézni, akiknek ajkáról a folkloristák annyi remek balladát, népdalt és népmesét jegyeztek le? A szépirodalomban alkothat szép dolgokat bármily kis műveltségű ember is, ha a saját világán belül marad, ha jó megfigyelő és jó elbeszélő. Finnországban például Pietari Päivärinta (1827—1913) az első finn novellaíró, aki európai hírnévre tett szert, zsellérfiú volt és huszonkilenc éves koráig mint béres, mezőgazdasági munkával kereste kenyerét, amikor helyettes kántorrá választották, mert jól tudott énekelni; Minna Canth gyári munkáscsaládból származott és tanítónőnek készült, de mielőtt a képzőt elvégezte volna, férjhez ment; Santeri Alkio falusi szatócs; Hcikki Kauppinen Juhani Aho-nak, a híres finn hónap volt a bérese és inasa, később az özvegyi sorsra jutott Minna Canthnál volt kereskedősegéd, aztán, miután huszonnégy éves korában elvégezte a tanítóképzőt, vándortanítónak választották, de irodalommal már szolgalegény korában foglalkozott; Heikki Meriläinen kovács, földműves és halász volt. Hasonló esetek vannak a norvég irodalomban is. Különbözik is már nálunk sincs meg az a különbség az úriember és a földműves között, ami ötven-száz évvel ezelőtt volt. Ma már a földművesosztály nagyobb tömeg nyomtatott papirost fogyaszt Magyarországon is, mint az úri. Nép-lapoknak, ismeretterjesztő füzeteknek, ponyvaregényeknek rengeteg tömege fogy a magyar falvakban, a falu népe olvas, tanul, rádiót hallgat, moziba jár, ismeretterjesztő előadásokat kíván s a templom és a népiskola ismeretterjesztő és nevelő hatását faluhelyen a kulturális nevelésnek ugyanazon eszközei egészítik ki, mint a városban. Ma a jobbmódú falusi földműves nem műveletlenebb és nem tudatlanabb, mint a városlakó átlagmunkás vagy átlag-hivatalnok; nem mennyiségi, hanem minőségi különbség van ismereteikben és műveltségükben, amennyiben a városlakó munkás ismeretei inkább ipari és merkantilis, a falusi emberéi pedig agrár természetűek.

Az egyszerű, paraszt emberektől írott elbeszélések az irodalomra, amely ma elhasznált, sablonos formákban mozog, klisékkel, patronokkal dolgozik, jelenthetnének irodalmi felfrissülést, hozhatnának az irodalomban még el nem csépelet új, ösztönös megérzéseket és felismeréseket, ahogy Oroszországban például Gorkij esetében történt. Sietek kijelenteni, hogy ez az elbeszéléspályázat ilyen eredményt nem hozott. A falusi embert azonban másként ismerjük meg belőle, mint a városban született álnépies elbeszélésekből: a mai naturalista regényekből és novellákból, amelyek inkább, pamfletek, mint parasztregegyek. A mai művelt szépirodalom parasztjai nagyobbára Göre Gábor-szerű karikatúrák, akiknek mindig valami furcsa, különleges, a városi ember-sémától eltérő sajátossága, együgyűsége, ügyetlensége, tudatlansága ad érdekességet. A városi író, az elbizakodott 'művelt' ember, a 'homo faber', mindig viszonyít s a várossal, a városi műveltséggel szembe állít, mindig valami különleges, idegen bolygón lakozó emberfajnak látja s ezért nevetségesnek, komikusnak vagy tragikusnak találja a tanulatlan falusi parasztot; lelkét, gondolkodását nem érti meg és úgy ír róla, mint

valami entográfiai kuriózumról, valami exotikus nép fiairól, akiknek egészen mások a lelki rugóik, mint a városi embernek. Amilyen nagy a hasadás a város és a falu között, ugyanolyan nagy a távolság a falusi embernek meg annak az írónak a lelke között; aki a falusi magyart városból próbálja megrajzolni falun való hosszabb-rövidebb tartózkodás után, mialatt; mint nadrágos ember előtt, soha nem nyílt meg előtte a paraszt szíve.

Mielőtt az elbeszéléspályázaton résztvett falusi elbeszélések tanulságaira rátérnék, nem hallgathatok el egy zavaró momentumot, amely a legnagyobb óvatosságot tette szükségessé a következtetések levonásánál. Ez a momentum a pályamunkák eredetiségének a kérdése. Az egyik pályázó, egy hó, egy »hadirokkant leánya« beküldött egy elbeszélést; bizonytalan, kezdetleges írással, rengeteg helyesírási hibával, interpunkció nélkül, a párbeszéddek összefolytak benne a leírásokkal; úgyhogy csak nagynehezen lehetett kihámozni az egyes mondatok értelmét. Az elbeszélés rime „A kis csizmák‘ (igy!) volt s utána üzenet és ígéret, hogyha ez a pályamű megfelel, máskor Is szívesen ír nekünk elbeszéléseket. Erről a pályamunkáról kiderült, hogy a legszebb és legművészebb valamennyi között, de kiderült az is, hogy ez Mikszáth Kálmán, ‘A kis csizmák‘ című elbeszéléseinek szarkalábtűkkel leírt másolata. A pályázó plágiumot követett el a nélkül, hogy tudatában lett volna tette erkölcstelenségének; a leírás és a megírás közötti különbséget egy falusi kondás, vagy cselédlány természetesen nem érzi, nincs tisztában a művészi alkotás mibenlétével s miként a 16. századbeli magyar *író* a lefordított munkákat sajátjának, saját alkotásának érzi és mondja, — a nélkül, hogy plagizálni akarna — úgy a mai primitív emberek között is, akiknek a leírás is nagy és terhes feladat, sokan varrnak, akik a győtrelemmel lemásolt elbeszélést saját művüknek érzik. Az irodalmi eredetiség ilyen tudata mellett bizony megtörténhetik, hogy figyelembe vettünk olyan elbeszéléseket is, amelyeket ismert, vagy még inkább: kevésbé ismert írók írtak s csak azokat tekinthetjük kétségkívül eredetieknek, amelyek közeli élményt dolgoznak föl, vagy a falu életét eseménytelenül, csattanó, a művészi fogások alkalmazása nélkül, mfívészietlenül, az irodalmi sémáktól eltérő módon, a legprimitívebben dolgozzák föl. Annit azonban mint élményt írtak meg, még ha elbeszélés formájában is, azt igaznak és valóságnak, ‘megtörtént eset‘nek tüntetik föl

„Ezt az elbeszélést, ha úgy jönne sorra, egész bátran lehet közölni, nem sért meg senkit sem vele, mert a szereplők közül már egy sincs a falunkban“ , — írja az egyik pályázó kísérőlevelében. „Romol dolog lesz az, amit elbeszélék, hazugságra nem visz rá a lélek“, — írja egy másik. „Kedves Szerkesztő Úr! Tudomására hozom önnek, hogy ez a történet ezelőtt négy éve történt egy községben. Egy barátomnál voltam látogatóban és ott elbeszéltek nekem és én azt akkor leírtam. Ki akartam újságotatni és akkor elmaradt és most, hogy olvastam ex a pályázati hirdetményt, most újból leírtam, hogyha jóvá fog-e válni, azt nem tudom“ , — írja egy harmadik. „Tekintetes szerkesztőség! Én is írok az elbeszélés pályázatára bár a helyes írást nem tudom be tartani, aztán meg tán azért sem fog megfelelni mert nem egészen az én falumba történt meg velem ez az eset amit most leírok, hanem katoná koromba. A katonára ugyan sok mindent rá fognak jót is, de még több rosszat, a nők különösen félnek tőle, mindenki tudja, hogy az nem is egészen ok nélkül van, Minden embernek az életéről lehetne egy-egy regényt írni, hát még azokéről, akik katonák voltak, aztán fogságba estek, vagy meghaltak de akik haza szabadultak is, No én velem nem ilyen katonás hősi eset történt meg egyszer. És nem fogok hazudni akkor, ha azt állítom hogy ügyes és hűséges szolgálatomnál fogva egy és fél évig teljesítettem küldönci szolgálatot a M. Kir. Kassai honvéd ügyészségnél, és szinte nélkülözhetetlennek léptettek elő, és az ügyes rangot kaptam Például a hivatali teendők mellett, el kellett intézni a Tiszturak magánügyeit is, mint trafik vásárlás, osztán ide oda küldözgettek... megjegyzem, hogy a trafik vásárlással azért bíztak meg, mert abban az időben igen nehéz volt hozzá jutni. Történt egyszer hogy az ügyészségre tartozó tiszturak részére pestre kellett menni ruhát véte-

lezni, egy tiszt úrral, a nevét nem írom ki mert nem tudom hogy kiszabad e írni» nem azért mintha tán nem lett volna igaz amit írok» való igaz volt» és «csak azért írom» hadd tudja meg más is hogy én milyen ügyes vagyok Tehát a hadnagy ur elment előre hamarább egy nappal» és megparancsolta» hogy két zsákot is vigyek magammal amelyikbe a ruhát tegyük“ , — írja egy negyedik. „Kedves Szerkesztő úr már előre drukkolok, hogy verseim nem váltak be, hogy ez se lesz jó. Hiába hat elemi után nem tudom érzéseimet kellőképp, szavakba önteni Elárulom, hogy ez elbeszélésem soha meg nem történt, csupán a képzelet műve Az Új Barázda mély tisztelője és hű olvasója válasz bélyeget mellékelve a kritikához. P. J.“

Ezeknek az elbeszéléseknek nagy részéről feltételezhetjük tehát, hogy a való életet mutatják be és nem valami tőlük idegen, távoli elképzelt világot. Nemcsak az életfelfogás, a világnézet és meggyőződés igaz bennük, hanem legtöbbször a történet is, amelyben a szereplőket átkeresztelték és az eseményt talán egy kicsit kiszínezték, hogy a falubeliek rá ne ismerjenek.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

(Folytatjuk)

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden 15-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésénél azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte.

Pesti Könyvnyomda R.-T. (Dr. Falk Zsigmond)

A HOLNAP MAGYARORSZÁGA¹

A MAGYAR revíziós mozgalom kritikáját igyekezett megírni egy Asvájci francia író, Aldo Dami „La Hongrie de Demain“ című nemrégiben Párizsban megjelent könyvében. Álláspontját, amelyből bírálatában kiindul, könyvének 62. és 63. lapjain a következőkbe foglaltan jelzi:

Nem tartozik azok közé, akik azt hiszik, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia szétदारabolása hiba volt. Ellenkezően, a monarchia, sőt részben Magyarország feldarabolása nemcsak szükségszerű, hanem egyenesen spontán volt. Ha nem a párizsi békeszerződések hajtották volna végre, magától is szétesett volna. Az a vélekedés, hogy a monarchia fenntartása az európai hatalmi egyensúly követelménye, nem egyéb, mint a régi diplomáciai iskola tévedése. Nem az a baj, hogy szétदारabolták, hanem az, hogy e súlyos műveletet rosszul hajtották végre. A magyar revíziós mozgalom bírálatát tulajdonképpen azért írta meg, hogy megmutassa, miként kellett volna Magyarország feldarabolását akként végrehajtani, hogy megfelelően az igazságosság követelményeinek, ne szolgálhasson okul arra, hogy az igazságtalanul megcsonkított magyar nemzet elkeseredése és államának jelenlegi súlyos földrajzi és gazdasági helyzete által sugalmazott irredentizmusa állandó veszedelmezítője legyen Európa békéjének.

Könyvének „Előszavában beszámol arról is, hogy mik voltak azok az okok, tények és körülmények, amelyek arra bírták, hogy Magyarország megcsonkítását abban a mértékben, amelyben a trianoni békeszerződés rendelkezéseit végrehajtották, igazságtalannak, sőt Európa békéjére veszedelmesnek ítélje és megváltoztatása érdekében szót emeljen.

Azt mondja: mikor 1919-ben a trianoni békeszerződés rendelkezései előtte ismeretessékké lettek, azonnal érezte, hogy igazságtalanok és hogy az összes szerződések között a legszigorúbbak, noha Magyarországról akkor, holmi földrajzi, etnikai és nyelvészeti általánosságoknál alig tudott valamivel többet. Azóta két ízben is hosszabb ideig tartózkodott Magyarországon. Volt Belgrádban, Csehországban, ahol a kisantant, illetékes köreivel érintkezett. Azok a tapasztalatok, amelyeket ez alkalmakkor szerzett, megerősítették első impresszióit. És most, mikor Európa érdeklődése Magyarország felé fordult és a trianoni békeszerződés felülvizsgálása érdekében egyre növekedő mozgalom indult meg, elérkezettnek látta az időt, hogy szerzett tapasztalatainak eredményeit könyvében leírja. Adatai szembeállíthatók a trianoni szer-

¹) Aldo Dami: La Hongrie de Demain. Critique des-programmes révisionistes. Paris. André Deplench.

ződés sérthetlenségét védelmező írók adataival és így könyvének elolvasása után mindenki maga állapíthatja meg a tárgyilagos igazságot. Nemcsak azt tudja, hogy a nemzetközi atmoszféra nem kedvező a revízióra, hanem azt is, hogy egy könyv, sőt száz sem elegendő, hogy a revízió kérdése napirendre kerüljön, de az igazság hangoztatása mégis hozzájárulhat, hogy mikor a változás lehetséges lesz, akkorra előkészítse a revízió útját.

Könyvének első fejezetében mindenekelőtt megállapítja, hogy a revíziós mozgalom terjedőben van, sőt amily mértékben terjed, úgy enyhül és tisztul meg követeléseiben. A revanchardok lármája kezd elhallgatni és a terjedő mozgalom mindinkább a szövetségi paktum 19. §-ára helyezkedve, békés úton igyekszik a trianoni szerződés revízióját napirendre tűzteni. E fordulat szerinte attól az időponttól kezdődik, amelyben Németország belépett a Nemzetek Szövetségébe. A többi legyőzött nemzetek sokkal gyengébbek, hogysen a szerződések revíziója érdekében felléphessenek. Azonkívül Stresemann ügyes diplomata, aki a győző hatalmak által irányadóvá tett nemzetiségi elvet az antant ellen tudta fordítani, amivel megosztja egymás között az egykori szövetségeseiket. Körülbelül úgy jár el, mint a bécsi kongresszuson Talleyrand, aki azzal, hogy a legitimitás elvét, amely nemcsak alapjául szolgált a Szent Szövetségnek, hanem a győzelem kivívásához is hozzájárult, a magáévá tette és segítségével megmentette Franciaország integritását.

Az 1919-i párizsi békeszerződések abban különböznek az előző békéktől, hogy a háborús bűnösség felvetésével erkölcsi alapra helyezkedtek. Ez az oka, hogy nem ismernek kárpótlást, csak jóvátételt. A bűnösnek jóvá kell tenni a háború által okozott károkat. Bizonyára egyoldalú felfogása az erkölcsnek. A győző felfogása, amelyet a legyőzött lelkiismerete visszautasít. A nemzetiségi elvet, amely a népek önrendelkezési jogába van burkolva, Wilson tette irányadóvá a monarchiával szemben; — csakhogy a népek Önrendelkezési jogának rovására e békeszerződésekben a stratégiai és a gazdasági szükségesség elve érvényesült. Az eredmény az lett, hogy „felfordították az idő által szentesített helyzetet. Visszamentek a történet nevében ezer évvel“, csakhogy megváltoztassák az idő által megszentelt etnikai helyzetet. De ki tudja megmondani, hol kezdődött az a történet, amely a jelenlegi etnikai helyzetet előidézte? A népek önrendelkezési jogának elve megkövetelte volna, hogy minden területi változást népszavazás döntsön el. A népszavazást Magyarországgal szemben csak az egy soproni esetben alkalmazták és pedig Millerand nyilatkozata szerint azért, mert a helyzeten úgy sem igen változtatott volna. Sopron esete ellenkezőt bizonyít. E város sorsát népszavazás döntötte el, aminek következtében mind a két fél megnyugodott a döntésben. Ha a népszavazást egyebütt is alkalmazták volna, a megnyugvás általános lett volna még abban az esetben is, ha Millerand nyilatkozatának megfelelően a jelenlegi helyzethez képest semmi jelentékeny változásnak sem lett volna okozója.

Megállapítván a revíziós gondolat fokozatos előhaladását, nem mulasztja el hozzátenni, hogy az előhaladó idő gyengíteni fogja a revíziós gondolatot. Mentői hosszabb ideig tart a jelenlegi állapot, annál inkább megszilárdul és magára ölti a legitim jelleget. Ennélfogva időhaladtával egyre forradalmibb jellegű lesz minden revíziós törekvés. Ha valaki 1815-ben felvetette volna Lengyelország visszaállítását, bolondnak tartották volna nemcsak azok a hatalmak, amelyek annak idején felosztották, hanem még a francia államférfiak is.

Azt mondják, hogy a háborút az irredentizmus idézte elő. Igaz, de az is igazság, hogy a háború egész sorát keltette életre a különböző irredentizmusnak, mivel alkalmid szolgált, hogy azok egyetlen csapással érvényesülhessenek. így lett, mint kollektív pszichológiai jelenség retrospektív úton az elnyomás a háború közvetlen okozójává. A revízió érdekében folyton erősödő mozgalom van az európai közvéleményben. Németország lemondott a nyugati határról, de nem mondott le a keletiről, amelyet nem ugyan fegyverrel, hanem békés úton meg akar változtatni. A népszövetségi paktum 19. §-ának tehát napirendre kell kerülnie — eltekintve attól, hogy egyetlen területi rendezés sem tartott századokon át.

Hogy az európai közvélemény nem kedvező a revíziós törekvésekkel szemben, annak több oka van. A háborúban részt nem vett semlegesek attól félnek, hogy új háború lehet belőle. A győzők ellene vannak, mert ellenkezik érdekeikkel. Franciaország nemcsak Elzászért ellenzi, hanem a szerződések katonai és gazdasági kikötéseikért is. E békék erkölcsi alapja a Schuldfrage. Ha ez megoldól, akkor összeomlik a rajta nyugvó egész építmény. Franciaországot és Angliát most is azok kormányozzák, akik a háborúban és a párizsi békeszerződések idejében. Érthető, ha ezek nem akarnak hozzájárulni alkotásuk megsemmisítéséhez.

Magyarországnak saját külön nehézségei is vannak. Belső politikája miatt nem szeretik a liberálisok és a radikálisok. Ezt a hangulatot a kisantant sikeresen ki tudja ellene használni, A francia jobboldal barátja a konzervatív Magyarországnak, de nem szereti a kisantantot, mert Szerbia radikális parasztszág, Csehország pedig lényegében marxista köztársaság. Magyarországnak barátai közé tartoznak a szélsőséges francia radikálisok, mert ellenségei a militarista imperializmusnak, amely a párizsi békéket diktálta. Ezeknek hatását semlegesíti az a hibájuk, hogy a bűnösséget egészen Franciaországra hárítják, amely felfogást a francia közvélemény sohasem fog magáévá tenni. A revíziós gondolat csak úgy fog győzedelmeskedni, ha azok, akik sürgetik, egyedül az igazságosság alapjára helyezkednek.

A revíziós gondolat előretörésének nagy lökést adott Rothermere akciója. Ez akciónak is nagy hibái vannak. Egyik legnagyobb hibája, hogy a revíziót nagyon könnyűnek tartja. Ha e hit állandósulna a magyar közvéleményben, könnyen súlyos és a revízióra hátrányos hatású csalódást okozhat. Hibája az is, hogy a revíziót a kisebbségi kérdés rovására kezeli. Nem igen látszik törődni a revízió után is idegen uralom alatt maradó magyarok sorsával. Nagy hibája ez akciónak, hogy túlságosan heves. Ha csendesebb és mérsékeltabb volna, többet használna. Megvan azonban az az előnye, hogy kitartó és igen széles körre kiterjedő.

Nagy akadálya a revíziós gondolat sikeres előhaladásának az ezeréves integer Magyarország mítosza. Ennek megvalósítását az európai közvélemény nem akarja, de népszavazással sem lehetne megvalósítani. Nem tehető fel, hogy a románok, szerbek vagy a tótok többsége rászavazna, hogy visszacsaphassanak az ezeréves Magyarországhoz.

Tanulságosan hasonlítja össze a trianoni és a frankfurti békeszerződések. Elzász elvesztése kisebb csapás volt Franciaországra és később — legalább részben — mégis egy nagy háború okozója lett. 1871-ben Elzászban 20% franciával szemben 80% németet csatoltak vissza Németországhoz. Erdélyben a népességnek közel 50%-a nejr volt román. Ha a frankfurti békeszerződés a népek önrendelkezési jogára lett volna alapítva, a visszacsatolás e szempontból teljesen igazolható lett volna, de igazolható lett volna történeti szempontból,

mert Elzászt csak 200 évvel előbb szakították el Németországtól. Igazolt lett volna erkölcsileg, mert e háborúban a franciák voltak a támadók, amint azt maga III. Napoleon is elismerte. Erdély ezer évig egy volt Magyarországgal. Magyarország a világháborúban nem, vagy legkevésbé volt bűnös — az összes hadviselő nemzetek között, — mégis őt büntették legsúlyosabban. Az antanthatalmak békediktátorai a trianoni békeszerződésben többszörösen megsértették saját elveiket, amelyeket a kötendő békék alapjául eleve felállítottak.

E békeszerződések a nemzetek jogainak védelme érdekében tervezték, de tényleg gazdasági és stratégiai szükség által parancsolt békék lettek belőlük. A népek önrendelkezési jogát felcserélték a győzők nemzetiségi elvével — de ezt is megsértették szemben sokmillió más nemzetiségű emberrel s így büntető békévé tették, kielégítve benne a területre vágyó népek bosszúszomját azon címen, hogy felszabadították az elnyomott népeket. Meghamisított elveik alkalmazásában sem voltak következetesek. Amiket a népek önrendelkezését és a régi történeti alapokra való visszamenést illetően Lengyelország javára alkalmaztak, esetenként Magyarország ellen fordították.

Hogy Magyarországot a trianoni békében ilyen kegyetlenül büntették meg, arra vonatkozóan igazolásul a nemzetiségi elnyomás érve sem szolgálhat. A nemzetiségek Magyarországon későbbi bevándorlók és annak területén szaporodtak el és fejlődtek ki. A régi Magyarországon nem volt nemzetiségi kérdés. A románoknál is csak parasztlázadások voltak. 1848-ban Ausztria izgatta fel a nemzetiségeket a magyarok ellen. Nem igaz, hogy a magyar kormányzat elhanyagolta volna a nemzetiségi vidékeket. Ellenkezően, gazdaságilag és kultúráilag e vidékeket favorizálta a magyar Alföld rovására. A tótok által lakott Felvidéken egyetlen falu sem volt iskola nélkül. A magyarországi nemzetiségi mozgalmak irredentizmusok voltak és ha a magyar kormányzat teljesítette volna a nemzetiségek politikai követeléseit, ma még kisebb volna Csonka-Magyarország területe. A magyarság elszaporodását a nemzetiségek által lakott vidékek városaiban nem az erőszakos magyarosítás, hanem a magyar falusi földműves nép „exode rurale” -ja magyarozza meg. Franciaország elnyomta és asszimilálta a maga idegenajkú lakosait. Franciaországot ezért 1815-ben és 1919-ben megjutalmazták, Magyarországot pedig megbüntették. A trianoni béke nem a népek önrendelkezési jogára volt felépítve, hanem durva nemzetiségi elvre és az ennek érdekében folytatott propagandára. Magyarország megcsonkítása gyűlölködő nemzetiségi propagandának volt az eredménye.

Csonka-Magyarország határaival foglalkozva, megállapítja, hogy azok sehol sem felelnek meg a szerződések előre megállapított alapelveinek, mert mindenütt nagy magyar tömegeket hagytak e határokon kívül idegen uralom alatt. A revízió ennél fogva nem lehet más, mint e határoknak a békeszerződés alapelveinek megfelelő megváltoztatása. E határok a párizsi szerződések alapelveinek értelmében a trianoni szerződés minden sérelme nélkül megváltoztathatók. Mikor 1920-ban arról volt szó, hogy a magyarok a bolsevikiek által veszedelmesen szorongatott Lengyelországnak fegyveres segítséget nyújtsanak, Paléologue a határkiigazítást viszonzásul megígérte. Franciaország tehát hivatalosan is elismerte a revízió lehetőségét.

Ezeknek megállapítása után a Magyar Revíziós Liga kiadványainak alapján a Liga azon tervezetével foglalkozik, amelyet a magyar részről elfogadhatónak lehetne tekinteni. Hozzáteszi, hogy e tervezet csak adatok összeállítása, anyagául eshetőleges revíziós eljárásnak, de semmi-

képen sem tekinthető magyar részről jövő ajánlatnak, mert ilyen ajánlatot a magyarok nem tehetnek. A revíziót sürgetőknek, ha azt akarják, hogy a revíziós gondolatot az európai közvélemény magáévá tegye, a területi követelések felállításában mérsékletet kell tanúsítaniok. Lehetőleg csak tiszta magyar területek visszacsatolására kell gondolni. A Magyar Revíziós Liga tervezete vét e követelmény ellen és azért nem szolgálhat alapjául a revíziós eljárásnak. Ez ok miatt Aldo Dami egy újabb tervezetet csinált, amelynek értelmében kisebb terület és kevesebb magyarság csatoltatnék vissza Magyarországhoz, mint a Liga tervezete szerint, de nagyobb terület és több magyarság, mint Rothermere lord szerint. A „Holnap Magyarországa“ (La Hongrie de Demain) a tőle tervezett új határok között elterülő Csonka-Magyarország lenne.

Amíg Rothermere új Csonka-Magyarországának a jelenleginél kerekaszámban 1,600.000 magyarral és — nem számítva a visszakerülő pár ezer németet — alig 200.000 tóttal, románnal és szerbvel lenne több lakossága, addig a Holnap Magyarországnak nem egészen 2 millió magyarral és 1½ millió nemmagyarral. Legtöbb magyar ez esetben is Erdélyben maradna vissza: 1,176.000 szemben a jelenlegi 1,666.000-rel. Ezek közül 900.000-nek nemzeti autonómia biztosítatnék és így tulajdonképpen teljesen román uralom alatt, mint népkisebbség, csak 300.000 maradna.

Aldo Dami könyvének majdnem egy harmadát foglalják le azok a földrajzi, gazdasági, etnikai statisztikai kimutatások, magyarázatok és térképek, amelyekkel nemcsak megokolja ezt a tervezetét, hanem azt is igyekszik kimutatni, hogy a magyar kérdés területi megoldásának legelfogadhatóbb módja az általa javasolt új Csonka-Magyarország megalkotása lenne. Erre vonatkozó javaslatát nagy készütséggel összeállított adatokkal és érvekkel támogatja. Meglátszik, hogy könyvét a helyszínen végzett s a magyar források részletes felhasználásával beható tanulmányra támaszkodva írta meg. Kétségtelenül azon kevés számú idegenek közé tartozik, aki saját szemével látott és a tárgy teljes ismeretével írta meg könyvét.

E könyv azonban nem a Holnap Magyarországnak tervéért érdemli meg a magyar közvélemény figyelmét, hanem azért a bevezető részért, amely megokolása az általa tervezett Holnap Magyarországnak és amelyet röviden és hézagosan összefoglalva, a fennebbiekben ismer tettem.

Két évvel ezelőtt a Magyar Revíziós Liga megalakulásának alkalmával e folyóirat legelső számában a revízió kérdésével kapcsolatosan a következőket írtam:

„Az a küzdelem, amelyre lord Rothermere vállalkozott s amelyhez segítőtársul a magyar társadalom a „Magyar Revíziós Liga“ keretében melléje állott, nem lesz sem rövid, sem könnyű. Ellenkezően, hosszú és nehéz. Sőt valószínű, hogy több akciója sikertelen marad. A párizsi békeszerződések nem hasonlítanak Jerikó falaihoz, amelyek hangos trombitaharsogásra összeomlottak. A legmodernebb erődítmények, amelyeket csak kitartó és rendszeres ostrommal lehet megvívni. Az ilyen vállalat sikeres végrehajtásához nagyobb szükség van az ostromló fél erős akaratára, hidegvérű megfontoltságára és szívós kitartására, mint huszáros lendületre és lelkesült merészségre. Ezért nem jogosulatlan

az a kérdés, hogy a magyar társadalom sikeresen felhasználható-e egy ilyen, temperamentumunknak szokatlan, sőt vele ellentétes modorú szellemi hadviselésre?“

Ez idő óta két év telt el és így a magyar revíziós mozgalomnak már múltja is van. E múltnak voltak sikerei és olyan epizódjai, amelyek talán nem voltak elkerülhetők, de nagyon jó lett volna, ha meg nem történtek volna. A Holnap Magyarországnak fennebb ismertetett indokolása éppen ezért érdemli meg, hogy a magyar revíziós mozgalom vezetői különösebb figyelemmel olvassák el, hogy az eddigi tévedések és hibák ne ismétlődjenek.

Aldo Daminak Rothermere akciója ellen egyik kifogása, hogy a revízió mellett a kisebbségi kérdést csak másod- vagy harmadrangú kérdésnek tekinti, pedig ez a revízióval egyenlő fontosságú. Hozzátehetjük, hogy az maradna még akkor is, ha sikerülne egy olyan revízió» amelyik visszaállítaná a magyar államnak ezeréves régi határait. A revízió akármelyik alakjában csak közelebbi vagy távolabbi cél. A magyar kisebbségi kérdés ellenben élő valóság és égető napi aktualitás. Nem túlzás az a megállapítás, hogy a magyar revíziós mozgalom bizonyos mértékig az idegen uralom alatt szenvedő magyar kisebbségek sorsa iránt való érdeklődést a közvéleményben háttérbe szorította. Ennek ellensúlyozásául a revíziós mozgalom vezetőinek a kisebbségi kérdést éppen olyan elhatározottsággal kell felkarolniuk, mint a határok megváltoztatásának ügyét. A magyar kisebbségek az idegen uralom alatt azon erkölcsi védelem nélkül, amelyet nekik a művelt világ érdeklődése és erkölcsi támogatása nyújthat, napról-napra tért veszítenek. A revízióknak pedig anyagi, jogi és erkölcsi alapja az a tény, hogy a trianoni béke jelentékeny magyar többség által lakott területeket szakított el a saját államában élő magyar nemzetől. Ha egy pár évtized múlva nem lesznek idegen uralom alatt jelentékeny magyar többség által lakott területek, akkor lehetetlen lesz mindenféle revízió.

A magyar revíziós mozgalom vezetőinek a dolog természete szerint első kötelességük az volt, hogy a magyar közvéleményt a revízió erkölcsi és anyagi támogatására eleven és hatásos belső propagandával megnyerjék. A propaganda fogalmával együtt jár, hogy az a közönség megnyerése végett a célnak inkább könnyű elérhetőségét varázsolja az érdekeltek elé, mint felsorolja a nehézségeket. A propagandának előnye, hogy lelkesít, az akaratot a felizgatott érzés segítségével elhatározásra és cselekvésre bírja. Gyengesége, hogy a tömegeket nem neveli rendszeres és kitartó munkásságra.

Aldo Dami könyvében többször rámutat azokra a nehézségekre, amelyek a magyar revíziós törekvéseknek útjukban állanak, de amelyekkel számolni kell, hogy legyőzhetők legyenek és hogy a lelkesedést csüggedés ne váltsa fel. A revíziós mozgalom vezetőinek a közvéleményt meg kell ismertetni ezekkel a nehézségekkel, mert másképpen a revízió érdekében folytatandó kitartó és rendszeres munkára nem lesz ránevelhető. A magyar közvéleményt hozzá kell szoktatni a revízió kérdésében nemcsak a magunk igazságához, hanem a rideg valóság objektív igazságához is. Könyvének 128. és következő lapjain egész

fejezetet ír a szükséges mérsékletéről. (La modération nécessaire.) Ezt a szükséges mérsékletet sohasem fogja megszerezni a magyar közvélemény, ha meg nem ismertetik vele azokat a nehézségeket, amelyek útjában állanak a revíziós gondolat győzelmének. Aldo Dami a mérsékletet a területi követelésekre vonatkozóan tartja szükségesnek. Miután a revízió kérdése még távolról sincs a fejlődésnek abban az állapotában, hogy aktuálisnak lenne tekinthető, ezidőszerint sokkal fontosabb e mérséklet a módszer és a taktika kérdésében. A revízió kérdése jelenleg még csak az előkészítés állapotában van. Okos és kitartó propagandával kell megnyernünk számára az európai közvéleményt és türelemmel várni, míg a nemzetközi politikában annyira megérik a helyzet, hogy a kormány részéről a siker biztos kilátásával diplomáciai úton is fel lesz vethető. A kormány feladata felismerni az alkalmas időpontot és a kedvező nemzetközi politikai helyzetet, amelyben a revízió érdekében lépéseket tehet.

A revízió útjában álló nehézségek nem ismeréséből és a kedvező jelenségeknek tájékozatlanság okozta félreismeréséből származik a közvélemény egy bizonyos részének, sőt a politikai közélet és a publicisztika némely vezető egyéniségének is az a vélekedése, hogy a kormány hibás abban, hogy a revízió még mindig csak a propagandisztikus előkészítés állapotában van és nem tárgya a hivatalos nemzetközi politikának. Akik így vélekednek, megfeledkeznek arról a nemzetközi helyzetről, amelyet a trianoni békeszerződés osztályrészéül juttatott Csonka-Magyarországnak, amely még a teljes elszigeteltségnél is rosszabb volt. Tökéletes magárahagyatottságnak csak azért nem volt nevezhető, mert a területén megosztott államok ellenséges érzéstől áthatott szövetkezése vasgyűrűként fogta körül. A népek közvéleményét valamely ügynek igazsága erejével, a szenvedés részvétet keltő érzésével lehet megnyerni. Az államok szövetkezésének alapja pedig a kölcsönös érdekek találkozása. Az előbbi az emberi lélek általános vonása, folyománya a részvételnek nevezett emberi erénynek, amelynek mindenütt és minden időben megtalálható alapja van az emberi lélekben. Az utóbbinak alapja az érdek, amely nem eszmei, hanem anyagi vonatkozású s amelynek kölcsönös találkozása az emberi lélekérzés világával nem kapcsolatos véltlenségektől, vagy adottságoktól függ.

Van a magyar közvéleményben azoknak, akik elégedetlenek a kormány revíziós magatartásával, egy másik mérsékeltbb és talán nagyobb csoportja is, amelyik nem azért hibáztatja a kormányt, hogy nem veti fel hivatalosan akár a nagyhatalmak kormányai, akár a Nemzetek Szövetsége előtt a revízió kérdését, hanem azért, hogy nem támogatja külügyi képviselote útján eléggé a magyar társadalomnak azokat a megbízottait vagy önkénytes képviselőit, akik külföldön a revízió érdekében tevékenységet fejtenek ki. Ilyen vádat aligha emelne az, akinek jártassága van az olyan nemzetközi vonatkozású mozgalmak történetében, amelyek kapcsolatosak valamely nemzetnek olyan aspirációival, amelyeknek magvalósulása a tényleges nemzetközi helyzetbe és hatalmi érdekekbe ütközik, de amelyekről a nemzet, ha önmagát megtagadni nem akarja, sohasem mondhat le. A nemzetek külügyi képviselotének nem az a feladata, hogy az ilyen természetű

nemzeti törekvéseknek hivatalos propagandistájává szegődjék és ezzel a köteles lojalitással ellentétben esetleg megsértse annak az államnak valódi vagy csak képzelt érdekeit is, amelynek területén hivatva van kormányát képviselni.

A külügyi képviseletnek ilyen kérdésekben feladata nem az aktív közreműködés, hanem az az együttérzés, amely lelkiileg a nemzet minden tagját áthatja, és amely lehetővé teszi a legóvatosabb diplomatának is, hogy megtalálja a legalkalmasabb módokat és eszközöket a közvélemény megbízottai munkájának támogatására. A külügyi képviseletnek nem szabad elfordulni, még kevésbé szembe fordulni a társadalom nemzetközi propaganda-munkásságával, de tudnia kell azt a háttérből támogatni, sőt irányítani is. Engedni, sőt elő kell segíteni, hogy egy feladata magaslatán álló nem hivatalos sajtódiplomácia alakuljon ki, amely hivatalos felelősségtől mentesen elvégezheti az előkészítésnek azt a munkáját, amelyet egy állam hivatalos külképviselete sem vállalhat magára. A revíziós mozgalom vezetőinek ebben az irányban kettős feladatuk van. Először mérsékelni a közvéleményt azon követeléseiben, amelyeket hajlandó a revíziós mozgalom sikere érdekében, igen sokszor nem vetve számot a viszonyokkal és lehetőségekkel, külügyi képviseletünkkel szemben felállítani. Másodszor, megfelelő módon odahatni, hogy külügyi képviseletünk mentői rövidebb idő alatt felismerje fontosságát annak a szerepnek, amelyet a revíziós mozgalom érdekében magára kell vállalnia. A megváltozott helyzet új utak, eszközök és eljárások keresését teszi kötelességévé még a régi embereknek is. A magyar külügyi képviseletnek nem lesz nehéz a revíziós mozgalom támogatását illetően ez új utakat, eszközöket és eljárásokat megtalálni, ha fáradságot vesz magának egy kissé megfigyelni és tanulmányozni a kisantant külügyi képviseliteinek eljárását, nem feledve el azt az igazságot, hogy legtöbb hasznát a harcban mindig annak vesszük, mit az ellenségtől tanultunk.

Bíráló figyelemmel kísérvén a revíziós mozgalom kétéves történetét, lehetetlen fel nem ismerni az iránta érdeklődő közvéleményben egy olyan árnyalatot, amelyik hajlandó a revízió útjában álló külpolitikai nehézségeket a kormány belső politikájával szorosabb kapcsolatba hozni, — sőt e nehézségekért majdnem kizárólagosan ezt a politikát tenni felelőssé. Erre Aldo Dami is rámutatott könyvében, mikor megállapította, hogy a nyugati államok liberális és radikális politikusainak álláspontja a revízióra a magyar kormány belpolitikájának konzervatívizmusa, sőt reakcionárius volta miatt nem kedvező. Ez valószínű igazság. De az is bizonyos, hogy ha a magyar kormány, megváltoztatva jelenlegi belpolitikáját, a revízió sikerének kedvéért elmenne egészen a szélső radikalizmusig, akkor viszont szemben találná magával az összes jobboldali és nacionalista pártfrakciókat. Ily módon nem tehetne egyebet, mint eljátszani a mesebeli molnár és fia szerepét.

A revízió sikere nem a kormány belpolitikájának milyenségétől függ, hanem a benne rejlő igazságtól. Attól a tényről, hogy a trianoni béke — a párizsi békeszerződések legfőbb alapelveivel, a népek önrendelkezési jogával ellentétben az anyaország magyarságával összefüggő

tömegben élő millióit a magyar nemzetnek szakította el és vetette azoknak minden megkérdése nélkül idegen uralom alá. Ez a béke a régi Magyarország nemzetiségeit felszabadította az állítólagos elnyomás alól, de az ezer év óta saját államában élő szabad magyar nemzetnek millióit tette alacsonyabb kultúrájú államok uralkodó nemzeteinek szolgájává. A párizsi békeszerződések felosztották az Osztrák-Magyar Monarchiát, hogy új nemzeti államok, alkotásával megoldják annak nemzetiségi kérdését a háború egyik legfőbb okának kiküszöbölése végett, — de helyébe tették a kisebbségi kérdést és ezzel újabb háború veszedelmes sárkányfogait ültették el Közép-Európa talajába. A revízió kérdése egy új háború megelőzésével, Európa békéjével és nyugalomával van kapcsolatban, nem pedig a magyar kormányok ilyen vagy olyan irányú belpolitikájával. A revíziós mozgalom vezetőinek küzdeniük kell éppen magának a revíziónak érdekében az ellen, hogy a magyar közvéleményben elterjedhessen az a felfogás, hogy a magyar belpolitika bármilyen iránya és a revízió sikere között szoros vagy éppen döntő kapcsolat van. A kettő egymástól független.

Aki az átlagos magyar közvélemény viselkedését szemben a revíziós mozgalommal figyelemmel kísérte, bizonyára észrevett benne egy olyan árnyalatot, amelyik a maga közömbösségét és jóra való restségét azzal igyekezik palástolni, hogy a revíziós mozgalom sugalmazója tulajdonképpen a lekapcsolt területekről származó csonkamagyarországi értelmiség lelkében élő vágyakozás és fájdalom és így annak sikere az ő érdeke, valamint ébrentartása is az ő kötelessége. E felfogásnak erkölcsi értéke és igazsága éppen annyi, mint annak, amelyik azt hirdeti, hogy a tőlünk elszakított területek visszakapcsolása anyagi megélhetésünkért szükséges és azért, hogy legyen tér, ahol feleszámú ifjú értelmiségünket a különböző életpályákon elhelyezhessük. A revíziós mozgalomnak nemcsak külső — nemzetközi propagandája van, hanem belső is. Ez utóbbinak feladata az ilyen s hozzá hasonló felfogással szembeszállani. Beoltani nemcsak az értelmiségnek, hanem a nép fiainak is lelkébe, hogy az idegen uralom alatt szenvedő három millió magyar sorsa becsületünk és lelkiismeretünk kérdése. Felelősek vagyunk sorsukért, mert megfogyatkozásuk, vagy elpusztulásuk az egész magyar faj életben maradásának kérdése.

A revíziós mozgalom vezetői nemcsak a revízió érdekében folytatandó külső és belső propaganda terhet vállalták magukra, hanem egyszersmind egy nagy nemzetnevelő feladat elvégzését is. Ránevelését a magyar nemzetnek nemcsak a területi integritás részben vagy egészben való visszaszerzésére, hanem a faji integritás megvédelmezésére is. A területet elvehették tőlünk, de azt kedvező és szerencsés körülmények között visszaszerezhetjük, mert nem fog megsemmisülni. A hazát nem annyira a hegyek, völgyek, a síkságok és a vizek alkotják, mint az emberek, akik rajta laknak. Ha a magyarság az idegen uralom mostoha kormányzata következtében e területeken részben vagy egészben elvész, — akkor el fogjuk veszíteni a területekhez való legerősebb jogcímünket is, amely esetben a revízióra még csak nem is gondolhatunk.

Sokszor lehet hallám önmagunk részéről felvetve a következő

vádat: Bennünk magyarokban nincs elég erős nemzeti érzés. Ellenfeleink minden sikerüket a miénknél erősebb intranszignens nemzeti érzésüknek köszönhetik. Mint a legtöbb általánosításban, ebben is nagyon kevés igazság van. A mi hibánk nem ez érzés gyengeségében, hanem fegyelmezetlenségében van. Zrínyi Miklós arra az önmaga által felvetett kérdésre: „miért lettünk csúfsága a nemzeteknek és prédája ellenségünknek, valahonnan jön?” — azt feleli: „A vitézség diszplinája meg nem tartásáért.” Nemzeti érzésünk, vágyaink és akarataink fegyelmezetlensége a mi legnagyobb hibánk és ez a hibánk rányomta bélyegét arra a munkásságra is, amelyet a magyar társadalom a trianoni béke aláírása óta a magyar igazság érdekében úgy idehaza, mint külföldön kifejtett. Legalább féltucat nagyobb társadalmi szervezet folytat ebben az irányban többé-kevésbé elismerésre méltó munkásságot igen kiváló férfiak vezetése alatt és közreműködése mellett. Azt sem lehetne mondani, hogy a magyar társadalom e szervezetek törekvéseivel szemben közömbös magatartást tanúsítana. De e munkásságnak még sincs meg az az eredménye, amelyet tőle várni lehetne és pedig azért, mert e szervezetek munkásságában nincs egység és tervszerűség. Igen sokszor — ketten-hárman fáradoznak — egymásról többször semmit sem tudva — olyan feladatok megoldásán és végzik külön-külön hiányosan, félig meddig, amelyeket kevesebb fáradsággal és költséggel egyik is jobban megoldhatott volna, ha tervszerű központi irányítás vezette volna.

Trianon óta a magyar nemzeti politikának két sarkpontja van: a revízió és az idegen uralom alatt szenvedő magyar kisebbségek kérdése. Egyiknek megoldása sem függ csupán tőlünk. Érettük nem tehetünk egyebet, mint kitartóan küzdeni, míg meg nem oldódnak valamelyes ránk nézve kedvező és előnyös formában. Ez a határidő inkább távolabbi, mint közelebbi. Úgy kellene rájuk vonatkozó társadalmi akciónk mozgató gépezetét berendezni, hogy a magyar társadalom ki ne fogyjon anyagi és erkölcsi erőiből, bármilyen hosszú ideig is tartson ez a küzdelem. Kérdés, hogy a magyar társadalom megbírja-e azt a terhet, amelyet ezeknek a különféle szervezeteknek fenntartása vállaira rak? Nem kellene-e tízévi próbálgatás tapasztalatai alapján e társadalmi munkásságot egységes terv szerint és középponti vezetés alatt újjászervezni, — ha egyébért nem, legalább az anyagi és szellemi erőikkel való takarékoság megvalósításáért.

Van még egy másik szempont is, ami e társadalmi munkásság egységes terv szerint és középponti vezetés alatt való újjászervezése mellett szól. Úgy a revízió, mint a kisebbségi kérdés érdekében csak úgy lehet eredményes külföldi propaganda-tevékenységet kifejteni, ha e mozgalom idehaza rendelkezik olyan vezérkarral, amelynek tagjaiban megvan a kellő tudás, tárgyismeret és a nemzetközi politika kérdéseiben való jártasság. Eddig e mozgalmakban nagyobb szerep jutott a műkedvelőségnek, mint e két kérdés teljes ismeretével rendelkező tudásnak. A jelenlegi társadalmi szervezetek keretében, éppen a műkedvelőség előtérbe helyezkedése miatt nem lehetséges, hogy ilyen alkalmas vezérkar képződjék ki a fiatalabb nemzedék soraiban.

E társadalmi szervezetek jelenlegi vezetősége akkor teljesítené feladatát valóban dicséretre méltó módon, ha közreműködnék a revízió és a magyar kisebbségek ügyét szolgáló társadalmi mozgalom egységes terv szerint és középponti vezetés alatt való újraszervezésében. Ezzel egyrészt biztosítaná annak lehetőségét, hogy a magyar társadalom, bármilyen hosszú ideig is tartson e kettős cél érdekében folytatandó küzdelem, nem fog kimerülni sem anyagi, sem erkölcsi eszközeiben, — másrészt lehetővé tenné egy megfelelő ifjabb vezérkar kiképzését a jövő küzdelmeinek sikere érdekében. Nem csalódom, ha azt hiszem, hogy a magyar társadalom érdeklődése erkölcsileg és anyagilag szemben a többi hasonló célú társadalmi szervezetekkel, legmelegebben a „Magyar Revíziós Ligát“ karolta fel. Éppen ezért a Liga vezető embereinek lenne kötelessége napirendre tűzni a társadalmi szervezetek munkásságának az egység és a tervszerűség követelményei szerint való újraszervezését, — ha egyébként nem, legalább azért, hogy egy gazdaságosabb berendezkedés segítségével megakadályozza a magyar társadalom erkölcsi és anyagi eszközökben való kimerülését. Ha e kimerülés bekövetkeznék, ez lehetetlenné tenné nemcsak magának a Revíziós Ligának fennmaradását, hanem okozója is lenne a szépen indult magyar revíziós mozgalom ellanyhulásának, sőt bukásának is.

JANCSÓ BENEDEK

A HAZUGSÁG A VILÁGHÁBORÚBAN

HA NEM volna valójában keserű, sőt — a mi szemünkkel olvasva — éppenséggel tragikus tanulság, derűs és szórakoztató olvasmánynak kellene mondanunk a háborús hazugságoknak azt a kis adalékgyűjteményét, mellyel Arthur Ponsonby, az angol parlament tagja, egykor munkáspárti miniszter, mostanában megajándékozta a világot.¹ Ajándék e szerény gyűjtemény, egy független gondolkodású, alapjában véve jókedélyű s megbocsátó szívű ember könyve, korántsem a haragos és a pártérvek korlátái közé zárt szocialistáé. Benne az antantnak propagandahazugságait leplezi le, elsősorban azokat, melyek hazájában jártak szájról-szájra s amelyeknek egyik főfészke Crewe House volt, a Northcliffe-propagandaszervezet hírhedt hadiszállása. De Ponsonby mégsem állítja oktalanul pellengérré angol hazáját. A háborús koholmányt nem látja egyébnek, mint ama nagy emberi gyengeség: a hazugság, egyik szépen fejlett, hatóságilag is buzgón locsolt válfajának s okát és eredetét nem is a hadviselő felek gonoszságában, nem a 'kapitalisztikus és polgári államberendezkedés bűneiben', hanem magának a háborúnak lényegében, sőt végső soron magában az emberben keresi. „Kommt der Krieg ins Land, Gibt Lügen wie Sand“, írja mottóként könyve élére s a panoptikum kapuja máris feltárul. Rég elfeledett, számunkra egykor sorsdöntő rémségek viaszabui között járunk.

Ponsonby panoptikumában a németeket — s messze mögöttük önmagunkat — úgy látjuk, ahogy közel egy évtizeden át a latin s az angolszász világ látta őket s látott minket: a sátáni gonoszság, vérengzés és pusztítás mozzanataiban. Nem rendszeres könyv ez, hiszen anyaga is alig rendszerezhető. Szerzőnk csupán a hazugságra vadászik s forrását csak azért keresi s leplezi le, hogy a koholmány mivolta nyilván kitűnjék. Számára közömbös, vajjon a hazugság a hivatásos propagandisták műhelyéből kelt-e szárnyra vagy a nép száján született-e, a hadban álló seregnél vagy a klubokban. Ily rendszerezetlen, szinte zagyva összevisszaságban tanulságosabb ez az anyag, mint a háborús propagandák erősen szaporodó történeti és módszertani tárgyalásaiban.² Bár ezek a könyvek is számos tanulságot rejtenek s főként azért fontosak, mert az antant nemzeteit is lassan-lassan felvilágosítják

¹ Falsehood in War-Time Containing an Assortment of Lies circulated throughout. By Arthur Ponsonby, M. P. — London, George Allen & Unwin Ltd, 1928. £192 1.).

² Elsősorban a csikágói Harold D. Lasswell érdekes könyvére célok: „Propaganda Technique in the World War“, London, Kegan Paul, New York, A. Knopf, 1927. — Lasswellnél kitűnő bibliográfiai útmutatás is található.

róla, hogy a gyűlöletnek minő mesterséges atmoszférájában éltek *tíz* éven át, erőszakolt rendszerezésük inkább eltávolít az egyedül értékes anyagtól: az adatoktól, mintsem igazán közelít a népek háborús lélektanának megértéséhez. A legjobb propaganda-apparátus éppen az volt, amely nem követett merev sémákat, mint a németeké,, hanem egybeszővődött a nép s a sereg mítoszképző, rémhírterjesztő természetes hajlandóságával; egy-egy hírnek, mely ‘vadon’ tenyésztet, a hivatalos propaganda olykor csak szárnyakat adott; máskor a legnemesebb indulatok s a legtisztább tudományosság szegődtek a gyűlöletterjesztés szolgálatába. Ahol az egész világ — a semleges népek is — lelki harcban állott, ott a háborgó ösztönök, érzések és fantáziák nem osztályozhatók kényelmesen disszertációk és kézikönyvek békés kategóriáiba. A háborús hazugságoknak csak irányát látjuk; ezzel jóformán be is érhetjük.

Az ellenségben Sátán lelke lakik s minden hazugság ennek illusztrálását szolgálja; ez a propaganda alapiránya. Háborút viselünk mi is, ő is; vérengzünk s pusztítunk mind a ketten. De benne Sátán dolgozik: Sátán akarta a háborút, mi megnyugodtunk benne; Sátán a pusztításért pusztít, céljai pokoliak, míg a mi háborús céljaink mennyei célok. De mindenekelőtt: a pusztítás módszereiben kell valami egészen lényeges különbségnek rejlenie. Ellenségünk sátánian gyilkol, pusztít, rabol, — mi mindezt nyilván módjával tesszük. Ez a sátáni ellenség ezer pózban vigyorog felénk Ponsonby könyvéből: az antikrisztusi német nép ez, a világ csapása és átka.

Szerbia és Belgium mártíromsága: Ponsonby szerint két fényes propaganda-alkalom, ez a két nagyszerű hazugság áll a világháború, könyvének első lapján.

Szerbiát csak nagynehezen lehetett az angol közvéleménnyel megkedveltetni, Belgium inváziója tehát annál inkább kapóra jött. Az angol közvéleménnyel el kellett feledtetni, hogy Anglia menthetetlenül, szerződésileg, sőt több, mint szerződésileg el volt kötelezve Franciaországnak. El kellett feledtetni Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkoltatását is. Az angolok azt kérték maguktól: mi történt volna, ha hasonló körülmények között gyilkolják meg idegenek a walesi herceget? Csokorba szedett, javarészt szerb adatok igazolják, hogy a szerb kormány valóban tudott a készülő szarajevói merényletről s hogy mindent el kellett követni e korán derengő valószínűség elleplezésére. Az angol közfelfogással, mely voltaképpen „a pokolba kívánta Szerbiát“, el kellett fogadtatni az ártatlanul üldözött „poor little Serbia“, a „gallant army and people“, a hegyszorosokon oroszláncént egymagában küzdő „Heroic Serbia“ mitológiai képleteit. E bennünket: nem kevésbé érdeklő fejezet e sorokkal zárul:

„Nyilvánvaló s nincsen benne semmi kétség, hogy a háború vége felé az angol hadügyminisztériumnak hivatalosan is tudomása volt róla, hogy Dimitrievics, a szerb hírszerző szervezet tagja, a szarajevói gyilkosságának értelmi szerzője volt. 1917-ben Szalonikiben kivégezték, mert kényelmetlenné vált. De mikor a párizsvidéki békék szövegezésére került a sor, a hallgatás összeesküvése fedte be az egész bizonyító anyagot. A megtevesztésnek e szörnyű példáját szerb hazugságként kell osztályoz-

nunk, de oly székében elfogadottá vált, hogy fél Európa a hazugságban cinkos lőn, s ha a háború folyamán a szövetségesek más külügyminisztériumához eljut vala is az igazság híre, felfedése teljesen lehetetlen volt már. Ha azonban 1914 júliusában az igazság ismeretes lett volna, a brit nemzetnek az osztrák-magyar ultimátumról formált véleménye nagyon is eltért volna az akkori felfogástól.“

Szerbiát Angliában kellett megkedveltetni, Romániát Olaszországban. Ponsonby a Popolo d'Italiának két cikkéből idéz; az egyiket a románok hadüzenete előtt, a másikat a hadüzenet után tette közzé a szerkesztő:

„Végre is fel kell hagyni azzal, hogy a románokat testvérnép gyanánt jelöljük meg. Nem rómaiak ők, bárha ezzel a nemes jelzővel díszítik is magukat. Keverék nép ők a barbár őslakókból, kiket a rómaiak legigáztak s szlávokból, kazárokból, avarokból, tatárokból, mongolokból, hunokból és törökökből, s így könnyen elképzelhetjük, hogy ily eredetektől mily zsványfajzat (gang of rascals) származhatott. A román ma is barbár s igen alacsonyértékű individuum, aki a franciák általános nevetsége közepett majmolja a párizsit. Boldogan halászik zavaros vizeken, ahol nyoma sincs ama veszélyeknek, miket a lehetőség szerint elkerülni kíván, ahogy azt már 1913-ban megmutatta.“

A hadüzenet után írt cikk így szól:

„A románok a legmegkapóbb módon igazolták most, hogy méltó fiai az antik rómaiaknak, akiktől leszármaztak, éppen úgy, mint mi magunk. Ugyképpen ők legközelebbi testvéreink, akik most azzal a bátorsággal és eltökéltséggel, melyek sajátlagos jellemvonásaik, vesznek részt a latin és szláv fajoknak a német faj ellen vívott harcában... Valóban nem lehetett egyebet várni ama néptől, melynek az a szerencse jutott osztályrészül, hogy a világot egykoron birtoklott latin fajhoz tartozik.“

A háború okaihoz térve vissza: Ponsonby úgy látja, hogy Szerbia lobbantotta ugyan lángra a kanócokat, de a háborúnak valóságos oka nőt nem volt, csupán felidézője. Nem volt oka Belgium megrohanása sem. Adatok igazolják, hogy „Belgium inváziója nem volt váratlan s az angol és francia kormányok morális érzékenységét semmiképp sem sértette. Pompásan felépített s ma már hiteles adatokkal megcáfolt valótlanosság ez“. Mindez egyetlen célt szolgált: Németországnak bűnössé kellett válnia Isten és ember előtt.

Bűnössé és „egyedül felelőssé“. Németország odaültetése a vádlottak padjára: az antant propagandájának mesterműve. Az ellenségnek 'egyedül való felelőssége' egyébiránt ősi mítosza minden háborúnak s ez a leghathatósabb agitációs eszköz a világháborúban is bevált. A háborúnak gazdasági kénytelenségből, túlhajtott fegyverkezésből avagy diplomáciai ballépésekből eredő fiatalításként való józanabb szemléletét, minden ilyen értelmesebb, történetibb és emberibb felfogást, elnyomta a legvonzóbb, mert legprimitívebb formula: a háború egyedüli bűnöse a támadó fél s ez — büntetőjogilag felelős! A versailles-i békeszerződés 731. §-a jogilag formulázza meg ezt a nagy-

szerű világtörténeti balgaságot, melynek mélységeit Ponsonby kissé sekély vizsgálódása nem tudja kellőképp érzékeltetni.

A történelem nagy kataklizmáinak világok elemi összeütközésének okait és okozóit a büntető igazságszolgáltatás eszközeivel keresni s az egyik — rendszerint a vesztes — félben fedezni fel régi játék, mely máig új maradt. Másfélezer évvel Róma bukása után — melyért versenyt vádolták egymást keresztények és pogányok — még friss rügyeket bajt a régi babona: „a háborús vétkeesség“ kérdése ma is komoly államférfiak vitatárgya, nemzetek sorsában döntő vád és érv. E jelentős ponton szerzőnk pillantását mégis elhomályosítja pártállása. A háborúnak, s általában az örök háborúknak okaiért nem mer leszállni a népek gazdasági és erkölcsi életének mélyeire, hogy azok alatt, még mélyebb rétegeződésben felfedezze az emberi természet kiismerhetetlen és kormányozhatatlan titkait. Ő is, mint annyian mások, kényelmesen megállapodik a felszínen észlelhető tüneteknél s a fegyverkezésben találja meg a háborúk nyitját.¹ Hogy e fegyverkezés is talán csak okozat s nem az ok maga, azt szocialista aligha lesz hajlandó elismerni.

Ez azonban nem gátolja meg abban, hogy a mítoszalakulás örökegyforma útjait elég jól lássa és egyszerűen bár, de helyes ösztönnel ábrázolja. Miután az ellenségben megtaláltuk a gyűlöletes háború „egyedüli okozóját és szerzőjét“, a következő lépés az ellenség bűneinek megszemélyesítése. Tipikus hazugságalkotó folyamat ez is, — örök sablon, mint a többi.

Az antant propagandája és közhiedelme egy vérengző, gonosz, barbárságba sülyedt, sátáni német nemzet élére egy antikrisztusi uralkodót is állított: a Császárt. Némiképp valószínűtlen lévén, hogy a művelt világ közepén egy hatvanmilliós nép, mely még csak az imént is munkás és hasznos tagja volt a nemzetek családjának, emberi érzéseiből teljességgel kivetkezett légyen: Sátánnak személyesen kellett talpraállnia, hogy a bűnök egy testben Összesíthetők legyenek.

II. Vilmos, aki ama soha meg nem tartott potsdami titkos haditanácson¹ már 1914 kora júliusában elhatározta volt Európa lángborítását, a háború négy éve alatt dühöngő örülként szerepelt az antant népeinek közfelfogásában. Nero újjászületett. „Városokat perzselt fel, aggastyánokat és gyermekeket gyilkoltatok, parancsára asszonyokon és leányokon erőszakot követtek el, ártatlan halászsokat sülyesztett a hullámsírba, — koronás gonosztevő, akinek ítéletnapján felelni kell majd a Falaba s a Lusitania minden áldozatáért.“²

Az ítéletnek e napja nem késhetett. A háborúnak — ez izgatás szerint — az antant részéről voltaképpen csak egyetlen célja van: ezt az emberi fenevadat kiirtani Európa testéről. Azok az államférfiak, akik a „bűnös császár“ jelszavával éveken át operáltak s akik a felette való ítélkezést még a békeszerződésbe is beléfoglalták, egy percig sem gondoltak rá, hogy frázisuk valaha is tetté válhatna. Hogy szégyenletes kudarctól meneküljenek, nagysietve elfogadták Németalföld

¹ Vesd Össze Pataki György figyelemreméltó cikkét „A háború kiátkozásá“ -ról, Magyar Szemle III. kötet, 71. lap.

² Daily Express, 1915 május 14.

kormányának döntését, mellyel a menekült császár kiadatását megtagadta;¹ szerzőnk azt vallja ez adatok alapján, hogy az angol kormány már régen lemondott a császár felelősségrevonásáról, mikor a nyilvánosság előtt még mindig „a császár felakasztásának“ propagandáját szította.² Ponsonby szerint az angol tömegek felocsúdása a császár bűnösségének blöffjéből, hallatlan csalódás volt s alkalmas rá, hogy a többi háborús jelszóba vetett hitet is egy csapásra megrendítse.

E sátáni ellenségnek tehát minden cselekedete, elsősorban hadviselése is sátáni lesz. A háborús félelem, izgalom és buzgalom megleházában mindenféle egzotikus dudva tenyészik. A szerző szép csokrot kötött ezekből s a csokrot leteszi az utókor asztalára. Politikus, történetkutató, filozófus egyként okulhatnak a lelki és szellemi ragály e tünetgyűjteményéből.

A temérdek tarkánál-tarkább ‘atrocitás’-hazugság kipróbált eszköz a tömegek indulatainak felszítására. A háború második felében született az a monstruózus hiedelem, hogy a németek saját hősi halottaiknak és elesett ellenségeiknek holttestéből hadseregélemezési és haditechnikai célra zsírt főznek s e célra több „Kadaverwertungsanstalt“-ot tartanak fenn a hadban álló seregnél. A történet filológiájának szempontjából nem érdektelen ennek a balgaságnak az eredetét megvizsgálni. Ponsonby adatai szerint Karl Rosnemek, a berlini Lokalanzeiger tudósítójának egy jelentéséből kelt szárnyra a holttetemgyár mondája. A Times 1927 április 16-án röpítette világgá. De már korán ébredezett a rossz lelkiismeret: a Times hamarosan sok levelet kap, melyeknek írói azt kérdik: nincs-e tévedés a szó körül, hiszen „Kadaver“ a németben majd mindig állati tetemet jelent.

Két héttel a Times közlése után elég hosszasan foglalkoztatja a holttetemgyár ügye az angol alsóházat. A vita igen tanulságos. A kormányt képviselő Robert Cecil lord két képviselőnek, McNeillnek és Dillonnak kereszttüzeiben verekszik. Ronald McNeill mindenképp azt kívánja, hogy az angol kormány a holttetemgyár szörnyűségeit koloniális, főként keleti propagandára használja fel. Ez elől Cecil lord kitér: a kormány, úgymond, beéri azzal a publicitással, melyet e hír már amúgy is ‘élvez’. Dillon viszont méltán következtet a kormány ilyen tartózkodásából arra, hogy a fantasztikus hír nincs kellőképp megtámasztva és azt vallja, hogy nemcsak botránysa, de egyenesen nagy kára az országnak, hogy ilyen állítások a korona minisztereinek hitelesítésével elterjesztesnek.

E vita szimptomatikus jelentőségű. Fényesen világlik ki belőle, hogy az angol kormány nem gyártja ugyan a németellenes rágalmakat, de céltudatosan tűri, sőt türelmével hathatósan elősegíti a legképtelenebb vádak meggyökerezését. Cecil lord nem kíván meggyőződni, bár módjában volna, a holttetemgyár koholmányáról s nyugodtan tűri, hogy a debatt ezzel a kínzó, nyílt kérdéssel záruljon:

MR. OUTHWAITE: Szabad-e megkérdenem a nemes lordot, tudatában van-e annak, hogy e jelentések *(közbeszólások)* elterjedése aggodal-

¹ A titkos jegyzékváltás dátumai: 1920 január 16—január 23.

² Lloyd George az alsóházban 1919 július 3-án.

mat és keserűséget keltett olyan brit polgárok szívében, akik fiaikat vesztették el a csatamezőn s akik azt hiszik, hogy övéik teste ily célokra használtatott fel, s nem elégséges ok-e ez arra, hogy a Németországon történtek igazságáról meggyőződést szerezni törekedjék...?

Nem, — mindez non volt elégséges ok reá, hogy hivatalos helyen az igazságot jószándékkal keressék. A szörnyű gyanú jobb propaganda-eszköz volt a könnyen ellenőrizhető igazságnál. 1925-ig kellett életben tartani a rágalmat. Ebben az esztendőben Chatteris angol tábornok egy newyorki előadásában elejtette, hogy a holttetemgyár hazugságát — Kína számára eszelték ki. A feléledt legenda a locarnói békeszellem útját is keresztelte. 1925 november 24-én az angol alsóházban egy interpellációra válaszolva Sir L. Worthington-Evans szinte még ugyanúgy bujkál az igazság elől, mint nyolc évvel korábban hadügyi államtitkár előde, Cecil. Ezt az üszkös sebet végire is ki kellett irtani az angolszász közvéleményből: 1925 december 2-án Sir Austen Chamberlain a német kancellárral egyetértésben végül is a légbepölyt a holttetemgyárat, melynek „hamis híre, úgymond, remélem* sosem fog feléledni“ .

Nyomról-nyomra végig kellett követnünk egy atrocitáshazugság labirintusútját s talán hasznos volt, hogy legalább ennek az egynek nagypolitikai kezelésébe is elmélyedtünk. Csak így alakulhat ki a szemünk előtt a koholmányok „tipológiája“ . Egy magában álló s eltorzított eset, — egy félreértett, még gyakrabban: szándékosan félremagyarázott szó, mondat, hír szárnyra kél és belésodródik a háborús hírterjesztés bűvös körébe. Hajtja az ellenséggel szemben érzett gyűlölet; a hivatalos politika, a propaganda, a sajtó terjesztik, bogy a „lelki harcokészséget“ növeljék. E lelki harcokészség ez esetben: ismét csak a gyűlölet. A gyűlölet e körforgásából a koholmány nem tud többet kiszakadni. Mint a Sevillai Borbély calunniája: a suttogó rágalom hamarosan tomboló hazugságföregteteggé erősödik.

Ha a típust egyszer megragadtuk, Ponsonby esetei már könnyűszerrel tipizálódhatnak. „A megcsonkított ápolónőnek“ , Grace Hume-nak költött esete — bár a Times már a háború elején, 1914 szeptember 18-án s éppenséggel vezércikkben leplezte le — kiirthatatlan, örök közhelye marad a németellenes izgatásnak; a levágott kezű nőről még a legutóbbi hetekben is hallottam s éppenséggel olyan magyar úrtól, aki a háború alatt Franciaországban internáltan személyesen ismerni vélte az áldozatot! „A levágott karú belga csecsemő“ ugyanígy könnyűcsordító újságcikkekben lázította a világot. Ponsonby most egy egész sor antant tekintélynek, mint Nittinek, Repington ezredesnek, Klotz francia kereskedelmi miniszternek és Mercier kardinálisnak tanúsítványa és adatai alapján bizonyítja, hogy egyetlen esetben sem sikerült ilyen atrocitásnak valóban nyomára is jönni.

„A curbeck loo-i csecsemő“ értelmi szerzője Captain Wilson, a Sunday Times-nek szerkesztője, akkor belga harctéri tudósítója. Lapja mindenáron német „atrocitások“ leírását sürgette tőle s ő szebb üggyhöz illő humorral beszéli el, mint eszelte ki lapja olvasóinak megrikatására a courbeck 100-i csecsemő szomorú meséjét, akit a németek elől menekülő családja a pusztulásra hagyott. A cikk meg-

jelenése után a szerző nem kevesebb, mint ötezer levelet kapott Angliából: mindenki adoptálni kívánta a kisedet s még maga Alexandra királyné is ruhaneműt küldött a számára. Hogy véget vessen a képtelen helyzetnek, a falubeli doktorral való egyetértésben Wilson sürgősen megbetegítette és eltemette a soha e világon nem volt kisbabát.

A fronton küzdő csapatok fantáziája, a legenda szerint, nem éri be az előttük patakokban folyó vérrrel: ellenségeiknek gyermekeket és nőket kell megcsonkítaniok, sőt a legenda mindenképpen ragaszkodik hozzá, hogy foglyul ejtett ellenfeleiket is válogatott kínzásokkal, „illegálisan“ végezzék ki. Az emberi fantázia útjait a háború bizonytalanságai a kiszámíthatatlanba ragadják... Szent Sebestyén története is felújul. A Times, a mindig megbízható és tárgyilagos hírforrás, két ízben is¹ hitelt ad tudósítója értesítésének, mely szerint egy kanadai tisztet Ypres után bajonettekkel feszítettek keresztre a németek. Ezek a történetek természetesen a római birodalom összeomlása és a barbárok inváziói óta öröklődnek nemzedékről-nemzedékre: szunnyadnak, míg az első háború feléleszti őket. A House of Commons-ban elhangzott hivatalos megnyugtató² mit sem használt; a legenda ismét felbukkan 1919-ben. A Nation egy szemtanúnak névvel aláírt levelét közölte ekkor,³ míg végül Captain E. N. Bennett kimutatta, hogy a levél aláírója (E. Loader) nem szolgált soha a Royal West Kent Regimentben, de ha — amint írja — annak 2. zászlóaljában küzdött volna is, a keresztrefeszített tisztet akkor sem láthatta volna a francia hadszíntéren, mert ama bizonyos zászlóalj az egész háború alatt — Indiában volt. Ponsonby amerikai utain is végigkíséri az új Szent Sebestyénmondát. Az amerikai verzió szerint 1918 október 23-án Suippes-ben szemtanuk egy pöre francia leányt találtak a falhoz szegezve, — a németek fölös buzgalmukban a falu temetőjét is feldúlták s a sírokat megrabolták. A „szemtanú“ katonáról a vizsgálat kiderítette, hogy élményét a pittsburghi Sunday Post 1919 szeptember 2-i számából merítette, melyben egy rajz ihlette meg képzeletét. De a német állami levéltár minden földrajzi és kronológiai adatról kiderítette, hogy hamis; németek 1918-ban nem voltak Suippes-ben s az ottani katolikus lelkész is tanúsítja, hogy a temetőnek nem esett bántódása. Mindennek ellenére a színpadra került a monda. Francis Nielson drámát írt belőle⁴ és maga Wilson elnök adta rá áldását.

A Lusitania elsülyesztése a németellenes agitáció egyik hatalmas fegyvere volt. Az igazság e pont körül nehezen lesz kideríthető. Annyi mindenesetre világosnak látszik, hogy a hajó löszert szállított, amit az antant propagandájának természetesen váltig tagadnia kellett. Ezzel szemben a német barbarizmust a lehetőség szerint mélyen „belé kellett ágyazni“ a teuton lélek természetes adottságaiba. Például ékes és kiválóan kamatoztatható bizonyíték lett volna a németek ellen, ha az ártalmatlan utashajó vandál elsülyesztését Németország egy hivatalos „gyűlöletérem“ veretésével és terjesztésével ünnepli meg.

¹ 1915 május 10 és 15.

² 1915 május 12 és 19.

³ 1919 április 12.

⁴ „Duty to Civilisation“ (Kötelesség a civilizációval szemben!) címen.

Az állítólag német földön forgalomban volt érmek közül negyedmillió ilyen érmet terjesztettek — Angliában. Ezeket persze nem Münchenben verték, hanem Newton lord rendelete alapján egy london-west-endi műhelyben, olyan model alapján, melyet egy müncheni fémmunkás készített és amely Németországban soha forgalomban nem volt. Ismét a fent már jellemzett körforgás: azzal, hogy a túloldal gyűlöletének tüneteit monstruózan megnagyítják, lángoló gyűlöletet szítnak innen felől.

A kannibalizmust méltóképp egészíti ki a vandalizmus. A löweni oltárképről bámulatraméltó történetet olvasunk. A béketárgyalások során a belga kiküldöttek Dietrich Bouts-nak német tulajdonban lévő híres oltárképét kártérítés gyanánt követelték a löweni székesegyház részére, melynek oltárát állítólag egy német tiszt megrabolta ugyancsak Bouts-féle képdíszétől s azt az égő — persze a németek által gáládul felgyújtott — könyvtáráépület lángjaiba vetette! A legmeglepőbb az, hogy e mesét úgy látszik még a németek is elhitték s Bouts képét Belgium megkapta. Kártérítésként egy soha el nem szenvedett kárért. Az angol New Statesman 1924 április 12-én ugyanis ezt írta:

„Dietrich Bouts oltárképét sem a németek, sem mások nem vetették a tűzbe. A kép ma is teljesen épen, megvan Löwenben s a németek nem elpusztítói, hanem éppenséggel megmentői voltak. Egy német tiszt mentette meg a lángoktól s átadta a polgármesternek, aki megörzésül a városháza boltíveibe falaztatta be.“

Hogy a szó minden fordításra és koholmányra alkalmas, köztudomású. Bizonyos fokig meglepetés, hogy a fényképpel, a megrögzített igazsággal is vissza lehet élni.

Az 1905 évi oroszországi pogromok Amerikában cirkulált képeiből egy holttetemhegyet az 1915 november 14-én megjelent Le Miroir-ban talált meg Ponsonby e felírással: „A német hordák bűnei Lengyelországban.“ A háború kitörését megelőzően a berlini királyi palota előtt lelkesen tüntető tömegről készült felvétel egy évvel utóbb — 1915 augusztus 21 — jelent meg a Le Monde Illustré-ben ily címen: „A barbárok lelkesedése és öröme“ ; a magyarázat szerint „a hunok“ a Lusitania elsüllyesztése felett érzett örömtől részegedtek meg.

Német tisztok löszeres ládákat vizsgálnak: a War Illustrated (1915 január 30) egy francia kastély kincsesládáit rabolta ki velük. Elesett német bajtársa fölé hajol egy német katona: ugyanez a lap megdönthetetlen bizonyítékként közli a képet arra nézve, hogy a németek az ellenséges holttetemeket kifosztják...

A jó békében, 1914 június 9-én a berlini Lokalanzeiger három lovastiszt képét mutatta be olvasóinak a grunewaldi katonai gátugratáson nyert díjakkal, — serlegekkel és egyéb dísz tárgyakkal. Egy orosz hírlapon át 1915 augusztus 8-án a Daily Mirror-ba jut el a kép. Jóindulatú címe most már ez: „Három német lovaskatona arany- és ezüstsákmánnyal megrakottan.“

Így szép sorjában olvasva e képhamisításokat, mosolygunk rajtuk. Voltak hosszú esztendők, mikor testi szenvedések és lelki kínok köze-

pett az ilyen újsághírekből és -képekből táplálkozott a magát műveltenek hívő világ s mikor e hazugságok népeket mozgattak s országokat sodortak romlásba. Elakad a lélekzet, ha elolvassuk azt az oldalt, melyet Ponsonby „egy főszerkesztő“ könyvéből („A francia hírlapírás színpalcai mögött“) idéz s amellyel a franciáknak első perctől fogva céltudatos s éppen a valótlanagra épített propagandamunkáját kívánja jellemezni. Ez az oldala melyből alább néhány kivonatos mondatot idézünk, jól igazolja, hogy amit az angolok néha erkölcsileg lázadva, de mégis túrtek, a tömegek félrevezetése, — az a képmutatást nem szenvedő Franciaországban a háború kitörésétől fogva biztosan szemügyre vett cél, tervszerű és módszeres gyári munka volt:

„Nyomban felismertük,— írja a névtelen újságszerkesztő — hogy nem elég a tömegeket a háborúra feltüzelni és az ellenséget békebontónak, az emberiség legszörnyebb pusztítójának feltüntetni. — Három nappal a háború kitörése után Viviani mindkét kamarával elfogadtatta a „La Maison de la Presse“ című intézményt létrehívó javaslatot és 25 millió aranyfrankot juttatott a Rue Francis 3 alatt létesítendő gigászi épületre.

Ebben a propagandapalotában a földszintől az ötödik emeletig minden egy célt szolgált. A fotokemigrafikus osztályok fa-figurákról készítették a fényképeket és kliséket a levágott kezekről, kitépett nyelvekről, kiszúrt szemekről... Ugyané teremben a Nagy Opera legjobb díszletfestőinek vásznairól készültek a felvételek, melyek hivatottak voltak a németek város- és műemlékpusztításait ország-világ előtt igazolni... A háború tartamára a hazugság hazafiúi erény lett.“

A hazugság mellett nagy szerep jut a „képmutató felháborodásnak“, melyet Ponsonby külön fejezetben tárgyal. Nékünk minden szabad; ha ellenben az ellenség téved a mi utunkra, elvetemült gonoszságát meg kell bélyegezni. A gázháború megindításáért például az angolok a németeket kívánták Isten és ember előtt felelőssé tenni. 1915 áprilisában a The Times még jónak látta hirdetni, hogy „ez az ördögi praktika mélységes felháborodással fog bennünket eltölteni, megkeményíti eltökéltségünket, s az összes fajokat a német névtől való iszonyattal fogja eltölteni...“

A harci gáz szörnyűségeitől való iszonyat, fájdalom, nem volt az antant népeinek egyetlen foglalatossága e téren. A francia hadügyminisztérium már 1914 őszén hivatalos utasítást adott ki a gáz-kézi-gránátok használatáról; a francia Turpin találmányai szakkörökben már régen ismeretesek voltak s a háború vége felé — magának Churchillnek tanúsága szerint — az antant seregek olyan „hihetetlen gonosz hatású“ méreggázokkal tökéletesítették felszerelésüket, melyek ellen a németek védekezni képtelenek lettek volna. A háború tehát azon a harci eszközön fordult volna meg, mely ellen az angolok csak nemrégiben az egész emberiség morális felindulását kívánták sorompóba állítani. Alighanem ma is Anglia vezet a kémiai háborúra való előkészületek terén.

A tengeralattjáró-háborút ugyanez a műfelháborodás fogadta, holott adatok igazolják, hogy Anglia előrelátta s felkészülten várta ezt a harcnevet. Lord Fisher nyilatkozatai legalább ezt tanúsítják.

A szigetország ugyanúgy, sőt később jóval alaposabban is felkészült rá, mint a németek. A „békés városok“ légi bombázása ugyanígy a képmutató felháborodás kliséi közül való. Lord Montagu-ban már 1917 júliusában megvolt a férfias bátorság, hogy a lordok házának padjairól megvallja:

„önmagunkat tévesztjük meg, ha azt hajtogatjuk, hogy London védtelen város, s hogy a németeknek London ellen intézett támadása méltatlan egy civilizált nemzethez. A helyes út az volt, ha a kormány így szólna a polgári lakossághoz; Ez a háború egész nemzeteknek s nem csupán hadseregeknek háborúja s nektek azon kell lennetek, hogy ugyanúgy elviseljétek a háború bajait, mint ahogy a francia s a belga polgári lakosság elviseli...“

Rendkívül sajtóságos, hogy abban a tömegpusztításban, mit háborúnak hívtunk, mily görcsösen ragaszkodott éppen az izgatás az — emberiség bizonyos iskolai normáihoz; ilyen volt például a polgári lakosnának kijáró kímélet. Az emberi érzéseiből kivetkezett ellenfélnek azt hánytorgatták fel, hogy e normákat nem tartotta tiszteletben. Mindig egyformán hatásos matrica a falu lelkészenek kálváriája és hősi gesztusa; a legendairodalom ismerője könnyűszerrel fedezné fel ez eddig össze nem gyűjtött adalékcsoportban az őskeresténység vértanu-gesztáinak utánezait. Hogy fantázia és sajtó mily kitűnően munkáltak össze, azt éppen egy ‘papi adalék’ mutatja meg. Ha a Ponsonby anyagában vannak egyáltalán fokozatok, ennek az adaléknak fejlődésmentét klasszikusnak kell mondanunk. Szerzőnk kommentárja elnémul, itt csak a szövegek szólnak:

ANTWERPEN ELESETT

1914 november

„Mikor Antwerpen eleste köztudomású lett, a harangok megkondultak“ (t. i. Németországban).

Kölnische Zeitung

„A Kölnische Zeitung szerint, az antwerpeni papság az erőd bevétele után arra kényszerült, hogy a harangokat megszóaltassa.“

he Matin

„A Le Matin kölni tudósítása szerint azokat a belga papokat, akik nem akartak harangoztam!, mikor Antwerpent bevették, helyükről elűzték.“

The Times

„A The Timesnek Párizs útján szerzett kölni értesülése szerint, ama szerencsétlen belga papokat, akik Antwerpen bevétele után megtagadták a harangoztatást, kényszermunkára ítélték.“

Corriere della Sera

„A Corriere della Sera-nak London útján szerzett kölni értesülése szerint megerősítést nyert, hogy Antwerpen barbár hódítói oly módon büntették meg a szerencsétlen belga papokat, akik hősiesen megtagadták a templomi harangok megkondítását, hogy élő harangnyelvekként, fejjel lefelé, akasztották fel őket.“

*Le Maim*¹

„A „háborús célok“ mitológiája is érdekes tanulmányi anyagot nyújt. A háború önmagában nem lévén igazolható vagy megvédhető, a mez-

¹ Ponsonby i. m. 161. 1.

télén hatalmi célokat — nem volt más cél, mint győzni!—az ‚igazság‘ és az ‚erkölcs‘ leple alá kellett elrejtteni. A Hazugságnak e téren is dús aratása volt.

A leghangosabb jelszavak egyike a „militarizmus ellen való közdelem“ volt. Ponsonby elég könyörtelen primitívséggel mutat rá, hogy hadseregfejlesztéssel nem lehet a militarizmust legyőzni. 1918-tól 1926-ig csak Nagy-Britannia közel negyven milliárd pengőt költött hadseregére! Ez a jelszó — mint a trianoni magyarság más, sokkal közelebbfekvő összehasonlításból tudja s szüntelen tapasztalja — a leghazugabbak egyike volt.

Anglia ezenfelül a ‚kis nemzetek jogaiért‘ is harcolt. Asquith miniszterelnök ezt így formulázta 1914 szeptember 26-án:

„Helyet kell juttatnunk a kisebb nemzetiségek független létének és szabad fejlődésének...”

„Nem szólva a kisebbségekről, melyek stratégiai s nem faji vagy nemzeti alapon megvont határok következtében idegen uralom alá jutottak, — füzi hozzá Asquith szavaihoz Ponsonby — Montegrót eltörölték a földabroszról, bár éppen Montegrónak helyreállítását az angol miniszterelnök külön hangoztatta 1918 január 5-én, — Egyiptom angol okkupációja ma is fennáll, a síretek szigorú francia fenyíték alatt élnek, a riffek kísérlete, mellyel függetlenségüket helyre akarták állítani, kiirtásukra vezetett, Nicaraguát és Panamát az Egyesült-Államok politikai uralmuk alá vetették stb.”

Az antant — jól tudjuk, idehaza is elégszer hallhattuk — a többi közt „a demokrácia uralmáért“ is küzdött s a művelt világ jórészében — Magyarországot is idesorolja Ponsonby — a parlamenti uralom komoly veszélyben van.¹ Küzdött az antant a „háborúk kiirtásáért“ is és szerzőnk 1918 óta mégis nem kevesebb, mint tíz hadjáratot jegyez fel. De Anglia mindezért legalább önzetlenül küzdött, mert — mint Asquith, Bonar Law, Lloyd George „ipsissima verba“-ival igazolható — semmikép sem akart területi gyarapodást. A balsors e téren szörnyű megpróbáltatást mért a brit birodalomra, összevéve 1,415.929 négyzetmérfölddel — a lista kilenc tételből áll — volt kénytelen birtokát gyarapítani...!

Ponsonby szerény, egyszerű, majdnem kezdetlegesen kusza könyvecskéje mély tanulságokat rejt. Nemcsak a világháború politikai és eszmei történetéhez ad új szempontokat s közvetve nemcsak a magyar nemzet pusztulását vezeti vissza ideologikus gyökereire. Megélesíti az érzékeket, — jó történetfilológiai iskolázást ad. Aki az elmúlt két évtized nagypolitikai valótlanágaiba elmélyed, az élesebb szemmel fogja megfigyelni napjaink élő történetében ugyanazon erőket. De a meggyőződés, hogy képmutatás és valótlanág a népek életének immansens erőhatalmai, nem lehet gátja egy idealisztikusabb történet szemléletnek. Szent Ágoston dualizmusa örök iránytű: a civitasdiaboli-val izmosán küzd s a végső, az óhajtott cél felé mutat a civitas dei.

BALOGH JÓZSEF

¹ „Something which approaches near to a dictatorship in Hungary. 164. lap.

A LÉGVÉDELEMRŐL

AVILÁGHÁBORÚT megelőző nagy fegyverkezés idején szemfüles riporterek sorra kérdezték a nagyhatalmak nem egy katonai előkelőségét, milyennek képzelik el a jövő háborúját, mi a véleményük az aviatikáról, tengeralattjáróról stb.?

A Sok felelet és vélemény közül különösen kettő ragadta meg a szakemberek figyelmét. Egy szigetlakó angolszász szaktekintély — nem tudjuk máig sem mi okból —játékszernek minősítette a repülőgépet és a tengeralattjárót, ők, úgy látszik, hazájuk határain kívül sem bizonyultak prófétáknak!

Egy éve, hogy Moffet ellentengernagy, az Északamerikai Egyesült-Államok tengerész-légügyi hivatalának a főnöke, önkéntes interjúval próbált rákijeszteni, mondván: ezentúl feleslegessé válnak a hadihajók, mert ezeket repülőgépek a 20—30 láb (1 láb = 30.5 cm) mélységben, víz alatt robbanó, 2000—4000 font (1 font = 45.3 dkg) súlyú bűvárbombáikkal 10—15 perc alatt elsüllyeszthetők. Napi-sajtónk 1928 januárjában a Magyar Távirati Iroda nyomán közölte ezt a hírt, ezért nem kételkedhetünk Moffet nyilatkozatának valódiságában.

A hadi technika mai állása szerint nem lehet teljesen jogos az a reményünk, hogy Moffet is rossz próféta lesz. Mindamellett 'még laikusok is joggal kérdezhetik: ugyan ki és mi ellen dobálnak bűvárbombákat, ha nem lesznek hadihajók és vajjon olyan egyszerű lesz-e a repülők munkája akkor is, ha az elsüllyesztésre ítélt hajók mozoghatnak és hatásos fegyverekkel védekezhetnek majd a légi támadások ellen? (Az amerikai repülők horgonyon álló, fegyvertelen hajókra dobták bombáikat!)

Az aviatika rohamos fejlődése, az autogiro feltalálása — amely lehetővé teszi repülőgépeknek helyből való vertikális felemelkedését, sőt a levegőben tetszés szerinti magasságban és egy helyben való lebegését is — a légvédelemmel foglalkozó szakembereket újból a háborús tapasztalatok tanulmányozására készítették.

A háborús statisztika az alábbi számokat adja:

Az olasz hadsereg légvédelmi tüzérsége 139 repülőgépet lőtt le, a vadászrepülőgépek 590-et. A németek 1.590-nel, és 6.554-gyel, a franciák 511-gyel és 2.000-rd könyvelik el légvédelmi eszközeik eredményeit. (Feltűnő nagy a különbség a légvédelmi tüzérség és a vadászrepülők által elért számok között.) A németek az 1.590, a tüzérségi fegyverek által lelőtt repülőgépekre leadott lövések számát körülbelül 18.000-re teszik, de ebből csak 9.000 lövés, tehát az összes

lövések fele esik modern, kifejezetten légvédelmi lövegekre. Ha ezek az adatok megbízhatók, — eddig még senki sem cáfolta meg őket — akkor a „szakszerű“ légvédelem 5—6, az összes légvédelmi célra alkalmazott lőfegyverek pedig 11—12 lövéssel tudtak egy repülőgépet lelőni.

Tanulságos ezzel a megállapítással szemben a tábori tüzérség ellenséges lövegek elnémítására irányuló törekvésének számokkal való kifejezése. A németek egy 7.5 cm-es francia tábori löveget 20.000 lövéssel tudtak ártalmatlanná tenni. Ha ebből a számból akarnánk a légvédelmi esélyeire következtetni, akkor az egy lelőtt repülőgépre vonatkozó arányszám 1:700.000 lenne, s ezen az alapon példának okáért a franciák 511 helyett 5—6 gépet lőttek volna le.

A fenti statisztikai szemlélet következtében merült fel az a gondolat, hogy az aviatikát, ezt a modern lernai hidrát, saját fegyvereivel, csak repülőgépekkel küzdjék le. Ez a gondolat nem volt, nem is lehetett hosszú életű. Egyrészt azért, mert a repülőcsapat nagy fejlettsége mellett is csak alkalmi fegyver maradt, másrészt nagyon fejlett iparú és elegendő üzemanyaggal is (benzin, olaj) rendelkező államok sem gondolhatnak arra, hogy akár a front (a harcoló csapatok), akár az „otthon“ (úgynevezett országos, területiális légvédelem) légvédelmében a repülőeknek adják a főszerepet.

Ezt a felfogást mindenhol helyeslik és ezt bizonyítja a modern hadseregek légvédelmének szervezete: a tüzérségnek adják a repülőök támadásának elhárításában a vezető szerepet. A modern hadseregek tagozása is változatlan maradt, a gyalogságot tartják ma is a fő-fegyvernemnek, de nem vált feleslegessé példának okáért a lovasság sem, hiába fenyegetik a gázzal s egyéb öldöklő szerszámmal. Ezek a jelenségek megint csak a háborús tapasztalat eredményei, mert ezt a tapasztalatot csak módosította, de nem döntötte meg a technika fejlődése. A módosítás pedig — főleg nyugaton — abban nyilvánul, hogy az egyes fegyvernemeket a szó szoros értelmében „specialistáknak“ nevelik, mert csaknem elképzelhetetlen, hogy a mai, technikával telített hadseregben a valamelyik fegyvernemhez tartozó csapat átvegye a másik, ugyancsak specializált fegyvernem szerepét és ezt a neki idegen munkát szakértelemmel végezhesse el.

A légvédelmi tüzérségé lett a léghárításban a vezető szerep, mert míg a modern légvédelmi üteg, amely félig-meddig állásban van, a feliasztástól számított 30 másodperc múlva már tüzelhet, addig a vadászrepülőeknek körülbelül 40-szer annyi idő kell az eredményes közbelépéshez szükséges helyezkedés elérésére.

További vizsgálódásunk folyamán meg kell állapítanunk, hogy a ma fenyegető légi veszedelemmel szemben mi lehet a modern légvédelem célja és hogyan, micsoda eszközökkel tudja feladatát eredményesen megoldani?

Külföldi szakértők ezt a feladatot a tengerparti tüzérség és a csapat-, élelmiszer- vagy egyéb anyagszállítmányokat kísérő flották feladatahoz szokták hasonlítani. Az elérendő végső cél az ellenségnek a partoktól való távortartása, illetve a szállítmányoknak egészükben révbe, rendeltetési helyükre juttatása. Természetes, hogy ezt a célt legtöbbször

csak fegyveres beavatkozással lehet elérni, de bármilyen nagy is az ellenfélnek okozott veszteség, személyes harci babérok után való vágy sohasem térítheti el a kísérő flotta parancsnokát tulajdonképpeni feladatától. Ha szállítmányát nem tudja teljesen megvédeni, hiába sülyesztett el akármennyi hadihajót, viszont nem kárhoztatható eljárása, ha egy hadihajót sem tett harcképtelenné, de védenicei sértetlenül és hiány nélkül jutottak kikötőbe. Szeretik azt is hangoztatni, hogy a német tengerparti ütegek nem egyszer pusztá létükkel tartották távol az ellenséget.

A légvédelem akkor teljesítette kötelességét, ha példának okáért egy ipari központ vagy katonai szempontból fontos hely ellen intézett repülőtámadást elhárított, a támadót a sebezhető pontok elérése előtt megfordulásra kényszerítette, vagy olyan magasság betartására szorította, amelyből való bombavetései céljukat tévesztették, szóval kár nem történt. Ebben az esetben majdnem közömbös, lőtt-e le a védő repülőgépet. Ha ellenben a támadó célhoz ért, csődöt mondott a védelem akkor is, ha sikerült több ellenséges repülőgépet lelőnie. Természetes, hogy a jól sikerült elhárításnak és az ezzel egyidejű több ellenséges repülőgép lelövésének védőre és támadóra egyaránt óriási erkölcsi hatása van.

A ma használatos légvédelmi fegyverek és segédeszközök fejlődésében sem az aviatika nagy haladása, sem az autogiro feltalálása nem csinált forradalmat. A légvédelem mai módja és annak fegyverei legitim örökösei a világháború ilyen célú eszközeinek. A passzív légvédelem ma sem ismer jobbat — csak a kiadás „javított“ — az idejében előkészített fedezékeknél, rejtésnél, burkolásnál stb. Az aktív légvédelem főeszközei: a könnyű, autókra szerelhető tüzérség, gépfegyverek és vadászrepülőgépek. Az országos (territoriális) légvédelemben nehéz ágyúkat is alkalmazhatunk, de ezek ne haladják meg az összes légvédelmi lövegeknek $\frac{1}{3}$ -át, $\frac{1}{4}$ -ét. A tüzérség segédeszközei a fűlélőkészülékek és fényszórók. A passzív és aktív légvédelem kiegészítője és az összes légvédelmi eszközök hatásos alkalmazásának feltétele pedig a jól megszervezett hírszolgálat, amelynek ellátására a mai technika sok kiváló eszközzel rendelkezik. (Telefon, távíró, rádiótávíró és rádiótelefon.)

A modern légvédelmi tüzérség a támadó repülőket állandó és hatásos ágyútűzzel akarja távortartani és megsemmisíteni. E törekvésében támogatják a mai ágyúk kiváló tulajdonságai. Például az Egyesült-Államok egy 10.5 cm-es légvédelmi ágyújának 17 km a vízszintes, 11 km a függőleges hatótávolsága. A 16.5 kg súlyú lövedéket (hatásos robbanó gránát, nem a háborúban e célra alkalmazott aránylag kishatású srapel) másodpercenkénti 900 m-es kezdősebességgel lövik ki. A célzást és tüzelést elsőrangú távolság- és szögmérők, genialis automaták könnyítik meg. (Ne felejtjük el: a repülőgép a térben mozog, mint a madár, előre, felfelé és oldalt. Ezeknek az eltolódásoknak az irányát és nagyságát mérik az optikai műszerek.) Ezen eszközök segítségével ez az ágyú percenként 15 lövést, a kisebbek (72 cm, 37 mm) 28—60 lövést adhatnak le, A repülőgépekkel kötélen vontatott szélzacskókra tartott lögyakorlatok eredményei szerint 7.500 lábíg (1 láb = 30.5 cm, 7.500 láb — körülbelül 2.500 m) nagyon

hatásos a légvédelem, azon felüli régiókból pedig — hiába tudnak a gépek magasabbra szállni — a bombavetés eredményei kétesek!

A fülelőkészülékek a nappali és éjjeli, a fényszórók az éjjeli légvédelem segédeszközei. Előbbiek az aránylag tökéletlen emberi hallás megerősítésére szolgálnak. Elgondolásukban többnyire a hang interferenciájának fizikai törvényén alapulnak s gyakorlott megfigyelők füléhez kötve lehetővé teszik a repülőgép motorjának és a hangforrás irányának 6—8—10—12 km-nyi távolságból — a légköri viszonyok szerint — való felismerését. Ez a hallótávolság azonban a repülőgépek mai sebessége miatt (180—240 km óránként, sőt több) vajmi kevésnek mondható.

A fülelőkészülékek fejlődését az a körülmény nehezíti meg, hogy a levegőben terjedő hanghullámokat nem tudják elektromos mozgássá átalakítani. Ezért eddig a fejlett elektrotechnikai találmányokat e téren nem lehetett hasznosítani. Elektromos hangerősítőkkel kísérleteznek, de az eredmény még nem kielégítő.

Az emberi találmányosság ezzel a nehézséggel úgy birkózik meg, hogy a fizika hangtani törvényeit tanulmányozza s a nagy méretekben (2—4 m) készített fülelőkészülékek formáit (az emberi fülkagylók kiegészítésére és a hallótávolság növelésére) ehhez képest idomítja megfelelő geometriai vonalakba. (Ellipszis és parabola vonalú fülelők.) Az eddig legérdekesebb kísérlet a denevér (közismert jó fülű élőlény) fülének hatalmas arányokban (4 m) való tökéletes utánzása.

A fényszórók hatótávolsága sem nagyobb mint a fülelőkészülékeké. A mozgékony, autókra szerelhető fényszórók nagyságát a súly kötöttsége szabja meg; általában pedig az optika mai állása csak a vetítő tükör tetemes nagyobbtásával tudná az ívlámpa fénykévéjének világító erejét növelni. Persze, bizonyos határokat itt is meg kell tartanunk. Addig, amíg más megoldást nem találnak, több fényszórónak (átmérőjük 90, 100, 150, 200 cm) egy irányba való vetítésével lehet a világító hatást fokozni. Érdekes tapasztalati tény, hogy az egy fényszóró által elért világító távolságot 3—4 ugyanilyen fényszórónak egy pontra irányított alkalmazásával 20—25 %-kal lehet nagyobbitani.

A tüzérségi légvédelem segítőtársai a gyorsan nagy magasságot elérő vadászrepülőgépek. Ezek beleavatkozhatnak a küzdelembe, még mielőtt a tüzérség megkezdí munkáját. (Ha jó a hírszolgálat.) Ellenfeleiket (vadász-, felderítő-, bombavetőgépek) géppuskatűzzel igyekeznek legyőzni.

Külföldi szakirodalom nyomán (1927-i adatok) a politikai érdekcsoportok szerint megoszlott légi erőket az alábbi számokban mutatjuk be.

Francia érdekcsoport (226 repülőszázad, körülbelül 2.640 első vonalbeli repülőgéppel):

Kisantant: Románia 16 század, Jugoszlávia 25 század, Csehszlovákia 25 század; Lengyelország 35 század; Belgium 19 század; Franciaország 106 század.

Angol érdekcsoport (224 repülőszázad körülbelül 2.050 első vonalbeli géppel):

Anglia 52 század; Olaszország 97 század; Spanyolország 65 század; Portugália 10 század.

A szovjetnek van 78 százada, körülbelül 800 géppel, a semlegesek és kisállamok (Svájc, Hollandia, Görögország, Finnország, Észtország stb.) együtt 64 századdal és 600 géppel rendelkeznek. Általában egy-egy században a repülőgépek minősége szerint 4—10 gép van.

Az amerikai unió harcos aviatikája az egész világon első helyen áll. Az 1926 évi öt éves program szerint a légi erők személyzetét 1.517 tiszttel, 16.000 emberrel és 1.800 géppel veszik tervbe; a légi költségvetés pedig (beleértve a nem hadi célokat szolgáló aviatikát is) 42 millió dollár!

A napisajtó állandóan közöl aviatikai hírtöredékeket, így nem kétséges, hogy kávéházi Conradjaink (ez a „közhelyé“ lett embertípus, amelyik sajnos még mindig nem múlt ki a magyar közéletből) heves szócsatákat vívnak Moffet admirális igazáért, sőt újabban hivatkozhatnak a szovjet generálisára és vegyészeire, akik szerint a repülők, a gáz, sőt repülők gáztámadásai napok alatt tehetetlenné tesznek hadseregeket!

Eddig nem tud róla a szakirodalom, vajjon megoldható probléma-e a gáz nagystílusú támadó alkalmazása repülőgépről? Az eddigi kísérletek — szerencsére — alig jártak pozitív eredménnyel!

A Moffet közléséből komolyan kell venni a nagy bombákkal való támadási lehetőséget. Nemcsak azért, mert a mai gépek nagy teherbírásiúak, hanem azért is, mert a súlyos bombákkal megrakott gépek — tengeren — nem kénytelenek a saját gépükkel a támadás helyére repülni, anyahajók szállítják őket flották védelme alatt oda. A támadásnak ezt az elgondolását Amerikában ismerik és gyakorolják is — tehát mégis csak hasznos valami az a hadihajó! Ezért a hadihajó feleslegessé nyilvánítását méltán tarthatjuk blöffszerű kijelentésnek és ugyanez mondható a szovjet repülő gázterveiről is!

A tárgyilagosan gondolkodó ember — már pedig Trianon magyarja ebben a kérdésben érdektelen fél, hiszen nekünk nincs se támadó, se védő légi erőnk — megállapíthatja, hogy a légi „veszedelemének az ellene való védekezéshez való viszonya a védőre nézve nem igen lett kedvezőtlenebb (legfeljebb éjszakai támadásoknál!), mint volt a világháború kezdetén, amikor 100—140 kilométeres óránkénti sebességgel bíró repülőgépek dien közönséges tábori ágyúkkal lőttek és az ilyen ágyúk lövedékeinek kezdősebessége alig érte el másodpercenként az 500 métert.

Szeretnénk a jövődöléseikkel túlzók és a pesszimisták egymással szemközt álló táborának emlékezetébe vétni, hogy nemcsak a történelem, de a hadtörténelem tanúsága szerint is: „A fák sohasem nőnek az égig!“

HARDY KÁLMÁN

A MODERN OLASZ MŰVÉSZET

A MAI OLASZ művészetről a külföld nem sokat tud, még azok a turista esztéták sem igen ismerik, akik buzgón bújják az olasz múzeumokat s betéve tudják a Baedekert, a nélkül, hogy eszükbe jutna a modern képtárakat vagy kiállításokat megtekinteni. A modern olasz művészetnek, legalább is az idegenek szemében, félelmetesen erős vetélytárrsal kell megbirkóznia: az olasz klasszikus művészettel, melynek ragyogása elhomályosítja. Mégis érdemes vele megismerkedni, mert él és van és azon az úton van, hogy a múltnak méltó folytatásaként sorakozzék az olasz művészet nagy korszakai mellé. Logikusan sem lehet másképp, minthogy a nemzeti életben csodálatosan megújhodott olasz nép, mely minden téren a legnagyobb erő-kifejtés lendületével tör előre, épp művészetében nem lenne képes ezt a lendületet átvenni; holott története folyamán ideáljait, legbensőbb lényét a művészet eszközeivel tudta legtisztábban, legmeggyőzőbben kifejezésre juttatni.

Az európai művészeti közvéleménynek Hamupipőkéje volt a 19. századi olasz művészet is, melyet a század első felében Olaszország politikai elszigeteltsége mellett a nagy francia romantikus festők állítottak háttérbe, második felében pedig a tipikusan francia impresszionizmus európai divatja hagyta az ismeretlenség homályában. Kétségtelen, hogy az olasz művészi szellem, másfél évezred ragyogó fejlődése után, a 19. század nagy részében kimerültség tüneteit árulta el, de a század utolsó évtizedében, párhuzamosan az egységes Itália erőgyűjtésével, új erőre kapott, ha a Terza Italia képzőművészete nem is lett az az exportcikké, mint operája, s ha nem is tudott oly tehetségeket felmutatni, mint Corot, Courbet, Monet és Manet, Puvis de Chavannes és Rodin, vagy — magyar példákkal is élve — Munkácsy és Paál László, Székely Bertalan és Szinyei.

A 19. század olasz művészetét maguk az olaszok is csak nemrég fedezték fel. Az 1924-i római jubiláns kiállítás retrospektív seregszemléjén eszméltek fel olyan, eddig sem elfelejtett, de igazi jelentőségükben eléggé nem méltányolt mesterek nagyságára, mint Segantini, Mancini, Morelli, Cremona, Favretto és Ettore Tito, ástak ki a provincializmus elföldcslt rétegeiből s hoztak a nemzeti művészet napfényére egész iskolákat, mint a naturalista nápolyit és az impresszionista firenzeit. Ezek a magukba vonult festők nem haladtak az európai művészetnek a franciáktól taposott nagy országútján, nem is igen ismerték az európai stílusokat irányító nagy francia mestereket, tőlük függetlenül, magukból és a maguk vidékének művészeti hagyományai-

ból alakították ki korszerű új stíljüket. A 19. század közepének és második felének művészeti problémáit ők is felvetették és a maguk módja szerint megoldották: először az objektív, romantikamentes, sőt romantikaellenes valóságlátást, a művészeti naturalizmust, majd a szabadtéri szín- és fényábrázolás törekvéseit. Nagy érdemük, hogy a francia művészet, kivált a francia impresszionizmus európai uralma idején is a maguk útján jártak, s hogy az Alpok túlsó oldalán keletkezett új világstílnak, az impresszionizmusnak nem áldozták fel nemzeti művészetük egyéniségét, s abból még annyi engedményt sem tettek, mint középkori olasz művészelődeik a francia gótikának. A nápolyi naturalisták, egy Palizzi, egy Tóme, Courbet ismerete nélkül jutottak el a művészeti igazmondásnak arra a szintjára, melynek legmagasabb fokán az újabb festészeti naturalizmus francia nagymestere állott. A naturalizmus Caravaggio, Gentileschi, Ribera, Salvator Rosa és Mattia Preti óta otthon volt Nápolyban, jobban mint bármely más olasz művészeti centrumban. Nápolynak a 16. század óta legsajátabb művészi kifejezési módja volt s szükségszerű újabb előretöréséhez csak a megfelelő korszellemre kellett várni, ami a 19. század második felében el is következett.

A firenzei „macchiaioli”-k — élükön Nino Costával, a settignanoi kertek napsütésében jöttek rá a plein-air foltttechnikájára, a nélkül, hogy a párisi Visszautasítottak szalonját és magánakadémiákat látogatták volna. Elég volt visszaemlékezniük arra, hogy toszkán és umbrotozskán mesterek, a Pollaiolok, Piero della Francesca és a Firenzében működött Domenico Veneziano már a korai renaissance-ban megpendítették a plein-air festészet gondolatát, melynek ideje azonban csak századokkal később érkezett el. Filippo Cremona és Mancini szabadabb olasz temperamentuma, kötetlenebb festői eszközökkel gazdagabb és merészebb színtantáziával, erőteljesebb fényhatásokkal párhuzamosan Manet-val és követőivel, de tőlük függetlenül alakította ki kolorista és lumínista új stíljét. Favretto finom kolorizmusát a velencei nagy festői hagyományok szűrték le. Segantini az olasz Alpok zarathustrai magaslatán és magányában, a divizionizmusban a francia poentilizmussal rokon törekvéseket valósította meg, s ezt az új optiko-technikai előadási módot oly monumentális, mélyen és klasszikusan nagyvonalú, olaszos formaképzéssel és a természetnek annyi áhitatos poézisével párosította, amilyenre a francia posztimpresszionisták nem törekedtek, se képesek nem voltak.

Az utolsó évtizedek nagy olasz kiállításain a modernnek mellett rendszeresen, retrospektíve bemutatják a 19. századi olasz művészek egyes csoportjait is, hogy rehabilitálják a sokáig lenézett ottocento-t. E visszapillantások elsősorban azt a tanulságot nyújtják, hogy a 19. századnak, Európa legtöbb országában a francia ízléstől irányított művészetét maguktól is meg tudták oldani, a maguk erejéből, művészi tradíciójukhoz ragaszkodva, ha nem is emelkedtek az európai horizont fölé, mint a francia művészet, melynek a gótika után kétségkívül a 19. század volt legnagyobb korszaka. Az olasz művészet, e szürke korszakában is megőrizte egyéniségét, s ha nem is diktálhatott Európának ízlést, mint múltjának nagy részében, magának sem engedett

diktálni, várva művészi zsenijének újból fellángolására és hálásának újabb szétsugárzására.

Az európai ízlés mai égető krízisében is saját eszközeivel keresi a kibontakozást, melyet — a jelek szerint — elsőnek az európai művészetek között — sikerült is megtalálnia. Elsőnek találta meg a kivezető utat a 20. század és kivált a háború utáni évek esztétikai káoszából, mely szomorúan, de hűen tükrözte annak az időnek társadalmi felborulását, lelki zavarát, vészesen visszhangozta kétségbeesett sikolyát. A művészet mindig csalhatatlanul hű és őszinte tükörképe korának. Aki ismeri a művészet korlélektani jelentőségét, fel tudja benne ismerni a kor lelkének kirezdülését, nem várhatta, hogy a háború és a háború utáni, fizikailag és lelkileg szétmargangolt emberiségnek, a népek és társadalmak gigászi harcát vívó emberiségnek művészete finoman lemért, könnyed harmóniát leheljen, derűt sugározzon, az akadémikus formák etikettjét betartsa. Ugyanekkor a művészet is megívta a maga tusáit, vérbenforgó szemekkel rombolta régi értékeit, borította fel esztétikai rendjét. Az egész európai művészetet megrázkódtatta ennek a harcnak vihara, százados fákat fosztott meg lombjaiktól, vagy tépett ki gyökerestől. S amint a világtörténelem egyik legnagyobb katonai összeütközése, gazdasági válsága és társadalmi felborulása után a világ lassanként újra magához tér, kezdi visszanyerni nyugalmát, építi, alakítja, mintázza az új idők új embertípusát, úgy örömmel szemlélhetjük, hogy az esztétikai összeomlás romjait is kezdik eltakarítani. A művészi szellem, miután eszeveszetten rombolt, visszanyeri alkotó kedvét, megbékül a művészet örök törvényeivel, melyeket összhangba igyekszik hozni az új kor új formai és eszmei ideáljaival: kialakítja új stíljét.

E hevesen lüktető folyamaton a modern olasz művészet is keresztül ment.

A 20. század elején a tespedő akadémikus művészet holt vízének síma tükrét a futurizmus merész és hetyke kődobással kavarta fel. A futurizmus általános szellemi lázadás volt, nemcsak új művészi szemlélet és stílus. Megindítója, Marinetti, költő, író és szónok, a művészek egy csoportját is magával ragadta. Áttörték a művészet adott határát, elszakadtak a művészi ábrázolás ihlető alapjától, a természettől, a valóságot szétrombolták s a törmelékekből új, a természetben nem létező, képzelt valóságot alakítottak. Szakítottak minden addigi művészi hagyománnyal, s a természeti szemlélet helyébe önkényes formákat és formacsoportosításokat iktattak. A természet ábrázolásáról lemondtak, s helyette a művészet számára új lehetőségeket kerestek: a szimultán formák, nézletek és szimultán mozgások, az optikailag egyszerre fel nem fogható többes benyomások érzékeltetését. A természetes mozgást és mozdulatokat a gép dinamizmusával pótolták. Félredobták a perspektívát, s tónusfinomságok helyett nyers színelületeket helyeztek egymás mellé. Az első futurista festők, Bocdoni, Carra, Russolo, Balla és Severini művészi elveiket az új század első éveiben manifesztumba foglalták, melyet 1910-ben Párizsban is közzé tettek. S hasonló időben, rokon törekvésekkel léptek fel Franciaországban az első kubisták, az argenteuili születésű Braque

és a Párizsban működő maiagyi spanyol Picasso, akiket leginkább a dinamikus problémák mellőzése, s viszont az elvont térformák erősebb kiépítése különböztet meg a művészeti forradalmat elsőként proklamáló olasz futuristáktól. Ma már a futurizmus kiélte magát, szava elhalkult. Marinetti tagja lett az új olasz Akadémiának. Egykori fegyvertársa, Giovanni Papini, Krisztus-könyvével a katolikus gondolattal ihletett tiszta formák és emelkedett érzések hagyományaihoz tért meg. A futurista festők köre mind szőkébb lesz, szerepük a mai olasz művészetben minimális. Vezetőik közül nem egy, mint Carlo Carrá visszatért a józan természetlátáshoz. A jövőt ostromolták türelmetlenül, s hamar múlt lett belőlük. A fejlődés szempontjából jelentőségük és szerepük az volt, hogy megingatták a 19. század kétes örökségét, az umbertói korszak ellaposodott, konvencionális akadémikus művészetét, kirántották az olasz művészetet az önmagát ismétlés letargiájából. Erőszakosan betörték a fülledt szoba ablakát, hogy friss levegő áradjon be rajta. Művészi eredményeiket mérlegre téve, a festészet terén a nagy felszabadításon kívül értékes újat nem hoztak, pozitíve inkább az iparművészetnek használtak, nyers formai leegyszerűsítéseiket, vonalkompozíciós ötleteiket, erőteljes születeket különösen a grafika, a plakát és a könyvtábla, valamint a textilművészet tudta értékesíteni. Az ifjabb futuristák, mint Depero és Prampolini, a futurizmus stíluslehetőségét helyesen felismerve, inkább a dekoratív művészetet művelik, semhogy a festészetben és szobrászatban keressék a babért, melyet régebben záptojásokkal vegyest arattak.

Az első háború utáni években a párizsi iskolának az új stílust olykor patológikusan beteg eszközökkel, máskor művészien komoly, de konkludálni nem tudó, vagy nem ritkán csak a mindenáron újat frivol szenzációhajhászással kereső kísérletei utat találtak az olasz műtermekbe is. Ez a vendégszereplés azonban rövid volt. A túlzó párizsi törekvések különben is lemérsékelve jutottak át az Alpokon s azokat nem szolgailag utánozták, hanem az egészségesebb olasz látáshoz igyekeztek idomítani.

Az első húszas évek jelentették Európaszerte a modern művészet legkritikusabb idejét. Az ízlésnek, esztétikának, az egyetemes művészetnek felfogásra, előadásra és technikájára egyaránt kiterjedő ez a kínos válsága már-már azzal fenyegetett, hogy a művészetek, az európai kultúra e legnemesebb hajtásai visszazuhanak a barbár századok, vagy a primitív népek dadogó művészetének mélységeibe. Párizs volt és ma is Párizs a központja ennek a művészeti anarchiának, ami nem túlzott, vagy önkényes megnevezés, vagy a bírálónak egyéni állásfoglalása, mert tudatosan ezt akarják maguk az illető művészek, akiknek nemcsak művei árulják el törekvéseiket, de a szó- és írásbeli vallomásokkal sem fukarkodnak, úgyhogy szándékaikat illetőleg nem lehet kétség. A freudizmussal rokonságot tartó szürrealista iskola feje, a katalán Joan Miró nyíltan kimondotta, hogy „Je veux assassiner la peinture“ — meg akarom ölni a festészetet!

A modern művészetnek ezt a romboló irányát Párizsban, jórészt nem francia művészek kezdeményezték és képviselik ma is: néhány spanyol mellett főként oroszok, lengyelek, oláhok, csehek, szóval

jelentékenyebb művészi hagyományokkal és művészi kultúrával alig bíró fajok és nemzetek fiai, akiknek a klasszikus művészet, a kultúrált formaérzék s a nyugati ízlés nem hagyományuk és nem lelki ügyük s így könnyen túteszik magukat rajtuk. A visszataszítóan csúnya formákat és modelleket keresik. A rutát megtették szépnek. A klasszikus mesterek helyett a négerek primitív művészetéből merítenek kétes okulást. A technikát lenézik és barbár kezdetlegességgel forgatják — nem, csapkodják — az ecsetet. Kiagyalt, bonyolult és zavaros esztétikai teóriákat, talmudian csavart esztétikai elveket próbálnak műveiken megvalósítani, félreismerve a művészet rendeltetését, kiforgatva azt lényegéből. Mi sem természetesebb, minthogy az esztétikai rend e felborítása, a művészi hagyományok e megcsúfolása rokonszenvet keltett a hasonló irányú politikai és társadalmi felforgatóknál, s a legszívélyesebb fogadtatásra talált Moszkvában, Berlinben és Kun Béla Budapestjén. Beszivárgott Olaszországba is azokban a szomorú években, melyekben ott a társadalmi és politikai bolsevizmus felütötte fejét. Egy időben úgy látszott, hogy ez a Párizsban megfészkelte botor és barbár művészi irány lesz Európa új stílje s hogy a Montparnasse füstös lokáljaiban tanyázó nemzetközi képrombolók a nyugati művészeti kultúrának elsöprésével, a nemzeti művészetek romjai fölött megalkotják a művészet internacionáléját. A francia kritika helyesen jelölte meg e külföldi származását, de Párizsban táborozó művészeket Párizsi iskola néven, megkülönböztetésül a gyökeres francia irányoktól és művészektől. Hatásuk ma már Párizsban is csökkent s a modern francia művészet — miután a befészkelte idegen irányok kétségkívül megfertőzték — Matisse-szal, Derain-nel, Bombois-val, Rimberttel, Bourdellel, egyre tisztulobb látással keresi az új kifejezési és stílusi megvalósulást a gazdag francia művészi hagyományok továbbfűzése útján. Ezt a megkülönböztetést párizsi és francia iskola között mindig ajánlatos megtenni, midőn modern külföldi áramlatokról esik szó.

Úgy a futurizmus terjedését, mint a párizsi iskola gyökérverését Olaszországban megakadályozta az olasz föld szilárd rétegzésű művészi hagyománya, az olasz nép egészséges művészi ösztöne és romlatlan lelkisége, mely hamar kiheverte a háború utáni krízist. Az olasz művészet történeti lelkiismerete tiltakozott a párizsi ízléstelenségek ellen, de a saját eltévelyedései beismeréséhez és kiküszöböléséhez is volt erkölcsi bátorsága. A művészet barbár lealacsonyítása ellen protestált Michelangelo kupolája, Raffael Madonnája, Giorgione Vénusza. Az olasz művészek nem voltak hajlandók lemondani arról a szépségről, melynek álomképeit századokon át bámulta az emberiség, s melynek kifejezésébe az olasz szellem java erejét fektette. A faszizmus általános nemzeti erőreakálásával együtt felébredt az olasz művészet nemzeti öntudata is. Olaszország érzi annak kötelezettségét, hogy földje a legpompásabb műemlékeket hordozza s a művészet legfőnségesebb alkotásait őrzi. Büszke rá, hogy művelt volt, midőn Európa nagy része még a barbárság állapotát élte. A művészetet ma is büszkeségének, nagy nemzeti ügynek tartja. Elsőnek volt bátorsága rámutatni a párizsi csomagolásban kínált esztétikai méreg veszélyeire s leleplezni a zavaros

művészeti teóriákba burkolt dilettantizmust. Újra rendet akar teremteni az ízlés anarchiájában s a megtépzott művészetet az emberi ideálok magas polcára visszahelyezni. A művészi Ízlést a fejtetőről újra lábra akarja állítani, hogy megint a szép legyen a szép. Ellenállhatatlanul tör ki belőle az olasz szellemnek az a korokon felül álló művészi varázsereje, mely a távoli századokban annyi remekművet hozott létre, s mely az utolsó évszázadban mintha elszibbadt volna. Új szépséget keres, de a régi lélekkel. Modern akar lenni, de a maga modernségét akarja adni, nem a Párizs Bakonyába tévedt keleti és délszláv művészkalózok modernségét, sőt még az igazi Párizs érzéseit sem kívánja tolmácsolni és mímelni. A mai olasz művész a század gyermeke akar lenni, de érzi a múlt századok lelkét is.

A modern olasz művészet céltudatosan kutat azon kifejezési eszközök után, melyek régi remekműveit jellemzik, melyek bennük sajátos művészi gondolkodást, korokon felül állandóan jelentkező nemzeti vonásokat árulnak el. Történetileg kialakult művészi mentalitását juttatja érvényre újszerű stílussal s nemzeti művészi temperamentumában felolvasztja a kor lelki diszpozícióját és technikai követelményeit. Megtalálta a benső esztétikai kapcsolatot művészeti múltjával a nélkül, hogy a régi mesterműveket másolná, vagy csak arra szorítkoznék, hogy azokat archaizáló módon átköltse. Alapelemei ma ugyanazok, mint múltjának legszebb korszakaiban. Egészséges természetlátás, plasztikai realitás, nemes formaérzék, szuggesztíve éreztetett belső, szellemi és lelki tartalom s a kettőnek: belső átélésnek és külső kifejezésnek tisztán csendülő harmóniája.

A modern olasz művészek külföldi hatások helyett a régi olasz mestereket, kiváltképpen Giotót, Piero Della Francescát, Paolo Uccellót, Mantegnát és Donatellót tanulmányozzák, s ennek eredményeképp a művészek egy jelentékeny csoportja, az úgynevezett Novecentisták, előbb a lombardok: Oppo, Casorati, Tozzi, Sironi, Funi, Cárá, majd legutóbb a rómaiak: Oppi, Ceccharini, Sant'Agata egy leegyszerűsített, de erőteljes formanyelvet alakítottak ki, mely a térbeli és plasztikai elemek világos, tiszta előadására törekszik, s a színt nem annyira festői hatásra, mint inkább a plasztikai kvalitás érzékeltetésére használja fel. Ők az új olasz művészetnek úttörő, stílust alakító teoretikusai, szerepük hasonló, mint volt a Trecentóban Giottoé, a korai Quattrocentóban Piero Francescáé, Uccelloé, vagy Andrea Del Castagnoé. Jellemző, hogy e gyökeresen és tradicionálisan olasz stílushoz a futurizmustól megtérő Cárá, konverziójával egyidőben egy, Giottoról szóló műtörténeti monográfiát írt s tett benne hitvallást az olasz művészetnek a századokat széles ívvel áthidaló folytonosságáról. Hasonló időben, midőn a pisai Dómban a középkor legnagyobb szobrászának, Giovanni Pisanónak helyreállított szószékét felszentelték — melynek az olasz művészetben hasonló jelentősége van, mint a Divina Commediának az irodalomban — Arduino Colasanti, az olasz szépművészetek akkori főigazgatója felavató beszédében találóan mondta: „Úgy látszik, mintha az Isten azért akarta volna ezt a rekonstrukciót, hogy művészetünk és műveltségünk újra megtalálja már-már elveszettnek hitt ritmusát.“

A plasztikai törekvés az olasz művészetnek mindenkor gyökeres sajátsága volt, kifejezéseként az etruszk és római ősoktól örökölt szilárd valóságérzéknek; sajátsága nemcsak szobrászatában, hanem a festészetben, sőt az építészetben is. Viszont éppígy alapvonása a francia művészi gondolkodásnak a grafikai is determinált és dekoratív is finoman felhasznált síkszerűség, a gótikus szobrászattól, az üveg- és miniatürfestészettől kezdve, Manet-n, az impresszionizmuson át a legmodernebb Matisse-ig. Szemben a francia impresszionizmus síkszerű foltfestésével, a képábrázolás értékeinek, valórjeinek programszerű érvényesítését tűzte ki célul, élén a firenzei Sofficivel a modern olasz művészek egy másik csoportja. „Valori plastici“ címmel folyóiratot s majd monográfiásorozatot is indítottak, melytől ez az irány nevét kapta. Soffid a legújabb mozgalmaknak egyik legtekintélyesebb vezére, akinek nem kisebb a hatása, mint költőnek és bátor kritikusként. A valóság, a természet beható tanulmányozásában látja a természettől elszakadt szélső művészi törekvések ellenszert, amint nagy földije, Leonardo da Vinci a természetet a mesterek mesterének nevezte. A valóság szenvedélyes szeretetének régi toszkán szelleme ez. Csoportjával együtt azonban, melynek legtehetségesebb tagjai Primo Conti és Giovanni Rosai, nem a képtáron keresztül jut az olasz művészet alapjelleget megismeréséhez és tudatos érvényesítéséhez, mint a lombard és a római csoport, hanem közvetlenül érintkezésben a természettel. Firenze környékén, falvakban és tanyákon dolgoznak, távol a nagyváros sokszor művészetellenes benyomásaitól, teoretizáló bölcseitől, klikkjeitől, fondor műkereskedőtől. Orgánumuk újabban a „Sdvaggio“, — a Vadonc — melynek írói közt Papini neve is ékeskedik s melynek neve alatt a csoport újabbban a kiállításokon is szerepel. Nem nyers realisták. A természetet nem másolják, hanem interpretálják, képzeletükben újra alakítják, a részleteket összevonják, inspiráló vonásait kiemelik s a zavaró részeket elhagyják. Természetábrázolásuk nem reprodukció, hanem kreáció. A természetnek nem rabszolgái, hanem urai. Soffici szintetikus realizmusnak nevezi stílusát. A valóság poézisét lágy tónusokkal, finom festői hatásokkal tolmácsolják. A neoklasszikus lombard és római művészeketől eltérően formaképzésük szabadabb, dőadásuk festőbb és közvetlenebb.

Ez a két főirány halad a mai olasz festészet élén, s hozzájuk csatlakoznak vagy belőlük ágaznak ki a kisebb csoportok. S két hasonló főcsoportra osztható a modern olasz szobrászat. Az egyik csoport, az archaizáló Andreotdvaí és a korai renaissance mestereire, kivált Donatellóra figyelő Marainivel és Romano Romanellivel a régi művészet hagyományait teesztik ki modern átérzéssel. Ide sorozható Adolfo Wildt is, aki a primitív sienaiakra emlékeztető, ellágyulóan szubtilis formáit a középkori miszticizmussal rokon, érzékeny lelki kifejezéssel hatja át, s a mellett külön erénye a márvány páratlanul virtuóz kezelése. A másik irány a valóságot nem stilizálja, nem nyúl régi minták után, hanem a régi mesterek közvetítése nélkül éles szemmel választja ki és mesteri technikával adja vissza a természet szépségeit, amely iránynak a finom Dazzi, az erőtől duzzadó Drei és a mesteri

vésőjével mély emberi érzéseket tolmácsoló Ermenegildo Lupi a legkiválóbb képviselői.

A mai olasz művészetnek még egy fontos és általános vonását kell kiemelni, mely közösen jellemzi a festészet és szobrászat valamennyi irányát s amely az egyetemes olasz szellem mélyére világít rá.

A modern olasz művészet spiritualista. Egyik legnagyobb tette, hogy szembeszállt a francia impresszionizmusnak sok esetben még ma is konokul fennálló s a múlt század materializmusából sarjadt „l'art pour l'art“ esztétikájával, melyet a művészi ábrázolásnak tárgya, szelleme, eszméje, lelke nem érdekel, csak mikéntje, mely a tárgyi tartalmat kizárja a művészet köréből s azt az előadásmód, a technika, a bravúr, az optikai közvetítés szűk korlátai közé kényszeríti. S az impresszionizmus örökségéként, a jelentéktelen tárgyak és a szellemileg közömbös témák kultuszát a legmodernebb francia művészet is átvette.

Az olasz művészet sohasem ismert léleknélküli naturalizmust. Realisztikus korszakaiban, legrealisztikusabb műveiben is a valóságot átllekesítette, lélekkel töltötte meg. Eszmék inspirálták, koreszmék, egyéni vagy korhangulatok. A valóság külső eszközeit, a belső, a művészi lélek szemléltető megmutatására, revelációjára használta. A szemem át a lélekhez szólt. A mai olasz művészet e tekintetben is bekapcsolódott múltjának folytonosságába. A művészet szellemiségét nem tagadhatják meg oly földön, melyen Giotto, Michelangelo és Leonardo született és működött.

A modern olasz művészet inspiratív, szemben a cerebrális, vagy mechanikus szemléletű modern francia művészettel. Esztétikájának kialakulásában, tudatosításában nem kis része van Croce intuitív elméletének (intuizione pura), mely óriási hatást gyakorol az egész olasz szellemi életre.

A modern olasz művészet dualista: a testet, Isten teremtményét áhítatos megbecsüléssel, természeti megjelenésének méltóságában érzékíti meg, s ihletének lelkét leheli belé. Egyensúlyban tartja a testet a lélekkel. A régi olasz művészettől örökölt hagyománya ez is, s lehetetlen benne föl nem ismerni, az Egyház és a szentek klasszikus földjén Szent Tamás filozófiájának éltető kisugárzását.

A modern olasz művészet testben és lélekben egészséges. Az utolsó óvekben csodálatos regeneráción ment át. A degenerált európai művészet megmentésében fontos szerep várhat még rá, amint Itália szellemileg már nem egyszer megmentette Európát. Új renaissance előtt áll s lehet, hogy meghozza a múltjához méltó, várva várt új európai stílt, s hogy bélyegét még egyszer rányomja az európai kultúrára és művészetre, mint első renaissance-a idején.

GEREVICH TIBOR

A MAGYAR FILM A VILÁG FILMPRODUKCIÓJÁBAN

MA már szinte közhelyszámba menne, ha a filmnek fontos szerepét a népek egymásközi érintkezésében és önmaguk ismeretének terjesztésében akarnánk hangsúlyozni. A film manapság mindenki számára érthető világnyelv s nekünk valóban megvan minden okunk, hogy rajta minél többet és minél jobban beszéljünk. Hiszen olyan kevésbé ismertek bennünket. Valósággal megdöbbenő az a tökéletes; tájékozatlanság, mellyel például a külföldi iskolakönyvek túlnyomó százaléka tárgyalja országunk földrajzát és hazánk történelmét. És amilyen kevésbé ismertek minket leírásból, könyvből, ugyanolyan tájékozatlanok legtöbb helyen, még ma is felőlünk. Magyarország és Budapest nagyon sokáig jóformán teljesen ki volt kapcsolva a legújabb kor nagy nép vándorlási forgatagából: a nemzetközi idegenforgalomból. Érthető, hogy a sok esztendőös mulasztás csak lassan, fokozatosan pótolható, az egyre kitűnőbbben megszervezett idegenforgalmi konkurrenciában, különösen a nyugatibb fekvésű Ausztriának és Csehszlovákiának céltudatos, roppant erőt kifejtési iparkodó propagandájával szemben. A múlt évben Párizsban egymásután felkerestem a fontosabb menetjegyirodákat. A legtöbb helyen, Hongrie után érdeklődve, még mindig a sablonos: *Áh, l'Autriche!* — választ kaptam. A most már gyakorlatiasabb szellemben irányított idegenforgalmi propagandáknak tehát roppant nagy jelentősége lesz számunkra. Ugyanilyen fontosak a szellemi együttműködés — *Coopération Intellectuelle* — a tudományok, művészetek, az irodalom, a sajtó, a „kultúrdiplomácia“ feladatai. Minden ezekbe az ágazatokba illeszkedő és megismerésünket célzó munka a leghálásabb kultúrmisszió és legdicséretesebb diplomáciai funkció is egyúttal.

De mindegyiküknél értékesebb, hatásosabb, mert elterjedtebb eszköze hazánk, népünk, országunk és ezeréves történelmünk megismertetésének, a propagandának szinte felkínálkozó legbiztosabb eszköze: a film.

Itt is egy közvetlen tapasztalatom impressziója toluł önkéntelenül emlékezetembe. 1927 tavaszán — hosszú hónapokat töltve Berlinben — jelen voltam a „Hotel Imperial“ európai Uraufführungján. Azt hiszem, nem tévedek, ha minden idők legtökéletesebben interpretált magyar tárgyú filmjének tartom ezt a Biró Lajos témája után a ma már világhírű Erich Pommer produkció vezetésében és az azóta elhunyt Mauritz Stiller rendezésében készült filmdrámát. Az izgalmas cselekmény, a nagyvonalú rendezés, a legtökéletesebb szereplők drámai játéka, a gondosan beállított típusok, a háborús felvételek lendülete és a valószerű fotográfiák, díszletek, kosztümök,

mind a rendkívüli siker biztosítékai voltak. A meglehetősen rezervált és elkényeztetett berlini közönség hatalmas, ütemes vastapssal, felállva ünnepelte azt a megkapó jelenetet, midőn a monarchia diadalmas csapatai bevonulnak Lembergbe. A zenekarban a „Rákóczi-induló” fenséges ütemei csendültek fel, nekem pedig könnybdábadt a szemem és mikor megnyíltak a Gloria-Palast hatalmas kapui és a tömeg sodrától sodorva kijutottam a villanyfényben úszó Potsdamer-Strasséra, még sokáig állottam ott szótlantul, lenyűgözve. Negyedóra kellett, míg a múlt dicső, fényes napjaiból visszazuhantam a szomorú, szürke mába.

A kép azóta ismételten befutotta az egész világ színházait, felejtethetlen jeleneteit öntudatlanul is belevésve milliók szívébe. A napokban — ki tudja hányadszor — újból láttam. Ma is friss, így is megkapó. Elképzeltethetlen egy-egy ilyen magyar tárgyú, részben magyar milliójú filmdarabnak rendkívüli ereje, kihatása. (Persze az „utód-államok” óvatosan kitiltották területükről.) Különös érdeme, hogy habár Amerikában készült, az Unió tőkéjén, német irányítás és skandináv rendező alatt, amerikai, lengyel, orosz és német szereplőkkel, mégis minden részletében magát a való életet reprodukálja és még a főhős: Almásy huszárhadnagy alakja, elképzelése is, szinte hiba nélkül való. A magyar vitézségnek, ellenállhatatlan bátorságnak, mindenre kész önfeláldozásnak, nemes lovagiasságnak nagy erejű érzékeltetése.

És itt elsősorban azért foglalkozom vele ilyen részletesen, azért emelem ki a fontosságát, mert ez a „Hotel Imperial” a megtettesítője annak a legeredményesebb propagandának, amellyel megismerhetik, megbecsülhetik és megszerethetik odakint a magyart.

A szép filmnek csak egyetlen fájó szépséghibája volt. Nem készült itthon, Magyarországon; nem játszottak benne magyar szereplők és nem adott kenyeret, munkaalkalmat munkások, dolgozók százainak. Pedig akkor talán még szebb, még közvetlenebb, még eredményesebb lett volna, és be tudta volna igazolni, hogy nemcsak voltunk nagyok, hanem kultúrában, művészi törekvésben ma is azok vagyunk.

De éppen ez volt az utolsó esztendőben a világ filmprodukciónak egyik legszembeeszkőbb jelensége: magyar filmszövegek mindenfelé. Magyar filmek — sehol. Hogy most nem térek ki annak miértjére, hogy a magyar film miért nem támadt fel még napjainkig halottaiból, annak az az oka, hogy egyrészt bízom a régóta vajdó filmrendelet napfényre jutásában, másrészt az okok labirintusában való kutatás most már meddő és céltalan és magában is hatalmas kis füzetet ölelne fel.¹

¹ A magyar filmgyártás körében lehetetlen némi élénkséget észre nem Tennünk: a magántőke újból érdeklődni kezd a filmbe való investálás módozatai iránt. Hozzájárul ehhez az az általános jelenség, hogy az európai kultúra — mely eddig színésszel, rendezővel, témával és drámaíróval támogatta a tengerentúli filmgyártást — végre a maga lábán akar járni. Amerika viláгурalmát komoly veszély fenyegeti. Ez a verseny a gazdasági szervezkedés kérdésén fog eldőlni; elsősorban pedig a tőkeviszonyok, a termelési lehetőségek és a fogyasztás organizációjának kérdésein.

Amerika ereje az eleven gazdasági élet bő forrása és a nagy szabad piac — amely mögött évtizedes múlt áll; — Európa eszközei: a kontingentálás és az állami támogatás.

Anglia, a szabadkereskedelem hazája, maga is prémiumokkal sietett elhalt filmgyártása segítségére. Németországban a külföldről behozott filmek után 1:2.4 a kontingentálási arány. Franciaországban is vámok, kedvezmények védik úgy a készmint a nyersfilmet. A kontingens itt: 1:4. Spanyolország ugyanazt a módszert

Kétszeresen fáj az elmúlt idők tehetetlen némasága, ha figyelmesen körül nézünk a filmszűzsék birodalmában. Lassan-lassan a magyar téma, a magyar milió lett egyike a legkapósabbaknak, legdivatosabbaknak. Eleinte talán nagyszerű írógárdánk és scenáristáink, majd kitűnő, külföldön élő rendezőink érdeme volt, hogy reánk terelődött a figyelem. Két esztendeje, a Hotel Imperial nagy sikere óta, meg éppen megsokasodtak az addig szórványos kísérletek. Azóta igazán kapós a magyar szűzsé. Amerre nézünk, mindenütt ezzel találkozunk. Voltak persze egészen tévesen felfogott, hibás elképzelésű filmjelenetek, de mind ritkább az ilyen eltévelyedés. Ha az utolsó félesztendő történetét nézzük, látjuk, hogy magyar szűzsét keres a francia Cineromans, magyar filmet készít a német Ufa. Hollywoodban is a magyar katonának, magyar huszárnak, magyar vitézségnek nagy a keletje. A „Magyar rapszódia“, a „Sárga lilium“, a „Noszti fiú“ és mások, mind ezzel foglalkoznak.

Mit tanulhatunk belőlük? Azt, hogy ki kell használni ezt a nagy érdeklődést. Ki kell használnunk egy szebb jövő érdekében. Propagálnunk, szervezkednünk kell. Kritikai szemmel megfigyelni a — sajnos — túlnyomórészt idegenben készült filmeket. Megállapítanunk, hogy mi volt bennük a sablon, a kisiklás, a hiba és a giccs és ügyelnünk, hogy ezt a jövőben kikerülhessük. Hogy a világ szeme helyes képet alkothasson rólunk. Nézzünk végig egy-két nálunk is bemutatott ilyen külföldi „magyar“ filmen. Milyenek voltak? Természetesen már a fölösleges ismétlések elkerülése végett, meg a rendelkezésre álló helyszűke miatt is, most csupán „típusokat“ mutathatok a ropant anyagból. Kezdjük az eszmeileg tökéleteset csaknem megközelítő típus után a másik végletet. Ilyen például az ugyancsak Biró Lajos szűzséje után készült Sárga lilium. Már a téma megválasztása is szerencsétlen, hát még a feldolgozás tónusa. A kis város miliójének, a hatóságok szerepének beállítása a lehető legrosszabb színben mutatja be az állítólagos magyar vidék rajzát. Valami különös balkáni íz marad Utána a szánkban. A főhősnek valamely ismeretlen keleti állam despotizmusával való felruházása, minden törvény és jog fölé helyezése érthetlenné és torzzá varázsolja a képet. És a kellemetlen össz-

alkalmazza. És mindenütt életrevaló rendszabályokkal védekeznek az idegen filmek inváziója ellen. Csehszlovákia, Olaszország is hasonló védelmi eszközökkel iparkodott megélnéknélküli filmgyártása segítségére sietni.

Nálunk sem elég tehát a csupán kezdeményező lépések megtételére hivatott Filmalap működése, mely berendezkedésével természetesen nem is alkalmazkodhatik kellő mozgékonyással az adódó helyzetekhez. Csakis a régóta várt filmrendeletnek — kontingens formájában való megjelenése jelenthet lényeges változást és hathat serkentőleg a magyar filmgyártás fokozott és permanens megindulására. (Csak egy állandó jellegű gyártás képes ugyanis lukratíve kihasználni a termelési eszközöket.)

Hogy a kontingensrendelet az adott helyzet egyetlen lehetősége, azt élénken demonstrálja különösen az amerikai érdekeltségnek lázas ellenkezése minden ilyen úgynevezett kényszerrendszabály ellen. Ezen hiúsult meg évekkel ezelőtt az első magyar Kontingensrendelet szándékolt végrehajtása és ez okozza időnként az Amerika és Németország vagy legutóbb Franciaország között sokszor késhegyig: bojkottig vagy a kivonulással való fenyegetődzésig menő harcot.

A Filmrendelet régóta késik, de megjelenése még most sem késett el, mert a fentemlített okokon kívül egész sorozata az aktuális hatótényezőknek teszi napjainkban sürgőssé. Kiadatása azért is sürgős, mert már hosszú idő óta tartja bizonytalan-ságban az érdekelteket és az egész szakmát.

benyomáshoz hasonlóan szerencsétlenek a mozaik egyes kövecskéi is. Ugyancsak különös és ferde fogalmat nyerhet Magyarországról, a magyar faluról, a magyar népről, a magyar erkölcsről, aki ezeknek a Sárga liliombeli „operett parasztoknak“ és papírmasé kulisszának hatása alatt alkotná meg hazánkról véleményét. Annál nagyobb baj ez a kisiklás, mert Korda Sándor személyében, egy különben Amerikában is arrivált, nagytehetségű magyar rendező keze alatt történt, akinek egyébként érdemei vannak. De ez a filmje az őszinte kritika szemüvegén keresztül — bár egyébként lehet egy szép felvételekben bővelkedő exotikum Amerika számára — magyar propaganda szempontból szánsalmasan fest. Azért emelem itt ki példaképpen éppen a különben gondos előkészületekkel és nagyvonalú rendezői készséggel készült „Sárga Liliom“-ot, hogy élesen rámutassak arra: még egy magyar szerző és magyar rendező — magyar jelmezek felhasználásával és szakértők bevonásával készült — műve is hibásan és előnytelenül adhatja vissza a nemzeti lélek igazi, belső képét. A „Magyar Szemle“ egyik utolsó számának egy cikke a most elhunyt nagy költő, Harsányi Kálmán, néhány sorát idézi. Azt mondja bennük: A franciák szíve Párizsban ver, a magyarságé azonban nem Budapesten, hanem valahol a Duna-Tisza közén dobog apró falvakban, mezővároskákban, tanyákon. Az ilyen helytelenül megformált miliók és ferde szemszögből beállított lélekrajzok éppen ezért sértenek eminens érdeket, mert stetoszkópjuk alatt hibásan halljuk a magyar szív dobogását. Hogy néha látszólag milyen kicsiségek rontják le az összhatást, arra a három éve (a Svenszk produkciójában) készült „Gyurkovics lányok“ a tipikus példa. Herczeg Ferencnek ezt a talán legbájosabb munkáját tette filmfeldolgozásban tönkre az egyik női főszereplőnek a szelíd, finom humor helyett a burleszkszerű komikum terére átvitt groteszk beállítás, a csárdás jelenet bárszerű tónusa, és a magyar ruha- és viseletmotívumoknak a szerb- és bunyevácéval való fantasztikus összevegyítése. A különben sokat kárhoztatott filmcenzúra bizottság, hosszas tárgyalás után, ezúttal igen helyesen, csak módosítva engedélyezte idehaza a különössé torzított filmet és egy főfeliratban kifejezetten értésére kellett adni a közönségnek, hogy a furcsa beállítás büne csak a tökéletesen tájékozatlan rendező és producer lelkén szárad.

A vidéken, a tanyákon, a falvakban lüktető magyar szívnek, ennek a vezérmotívumnak a felismerése, de helytelen irányba, a túlzásokba, vagy csupán felszínes külsőségekbe való terelése ismét sok téves próbálkozásnak volt a szülőoka. Ezekben a képekben csárdással, cigánnyal, fokossal és exotikus szerelmi bonyolultsággal, meg a logikátlanság fordulataiba fulladó happy-end-del próbálták kihozni ezt a magyarosságot. Persze a magyarosság helyett magyarkodásba tévedtek. Ennek a típusnak a „Csárdáskirálynő“ volt az elszomorító iskola-példája. Ezekből sajnos, nagyon sok akadt és akad még ma is világszerte.

Nagyon gyakran szerepel a magyar huszár is, úgy az amerikai, mint az európai filmekben, de ezek legtöbbszörében, mi magyarok, jó ideig, csak mint a monarchia egyik mozaikdarabkája szerepelünk és így a

mi szempontunkból ezeket a produktumokat ezúttal nem tehetjük vizsgálat tárgyává. Az ilyen ismertebb képek száma a százat is megközelíti a háború óta lepergett tíz esztendő alatt, az „1914“ -től egészen a „Lyon Leá“ -ig, meg a „Fekete grófnő“ -ig. Beállításunk ezekben, ha nem is markánsan élethű, de túlnyomóan fedi az általános képet és nem ellenszenves, vagy pláne ellenséges, mint például a németeké, akikről rengeteg Hetzfilm készült odakint. Ők persze megfelelő Tendenzfilmekkel ellensúlyozták a hatást. De a legutolsó évben világszerte felülkerekedett jobb belátás a minimumra redukálta ezeket a filmeket úgy Amerikában, mint a Nyugat nagy államaiban. Csak a vörös szovjet dobja rendületlenül piacra izgató bolsevik célzatú iránydarabjait és az utódállamok egyik-másikában üti fel fejét hasonló próbálkozás. (Az olasz állam nemrégiben élénk propagandát indított minden olyan film bevitele és egyúttal készítése ellen, mely az olasz fajt, az olasz öntudatot sérti. Például élénken tiltakozott a lazzaronikat szerepeltető filmek ellen, legyenek azok alapjában véve a legművészbek is. Például: Utcák angyala.)

A legutóbbi időben azután, különösen a németek egyenesen rávetették magukat a magyar huszárt, magyar parasztot, magyar falut, tehát a magyar típus legmarkánsabb képviselőit tárgyzó szűzsékre. Ezek közül bizonyára közismert példák a nagysikerű „Magyar rapszódia“ és a „Noszti fiú“ . Mindkettő sokkal frissebben áll előttünk, semhogy részletesen kellene foglalkoznunk ismertetésükkel vagy kritikai méltatásukkal. A legtárgyilagosabb kritika is elismeri érdemeiket, ami érthető is. Az előbbit a magyar Székely János szövegkönyve után a magyar propaganda szolgálatában immár elévülhetetlen érdemeket szerző Erich Pommer produkciója készítette, a másikat Mikszáth szép regénye után hazánkfia: Bolváry Géza rendezte. Mindkettőben a két-három főszereplőt kivéve magyarok játszanak és a plein-air felvételek zöme is itt történt nálunk. Ez a két film már külső motívumaiban, tehát nemcsak a lélek, hanem a miliő rajzában is megközelíti a tökéletest. Két hibát látok csak bennük. Az egyik természetesen az, hogy nem magyarok állították elő. A másik pedig, hogy mind a kettőben a magyar főhősnek (mindkettő huszártiszt) nem túlzott és bántó, de mégis kifogásolható könnyelműsége dominál.

Különösen a Magyar rapszodiának volt kettőjük között sikere. Nagy sikerrel adták elő Londonban, Párizsban. Ezenkívül Franciaország, Anglia és természetesen egész Németország meg Ausztria mellett Svájcban, Török- és Görögországban is játszották. Az Unió területén mint szinkronizált¹ filmet mutatták be. Az év eleje óta fut Amerika legkülönbözőbb városaiban. Ott is — európai filmeknél szokatlan — nagy sikert aratott. Hatása még az úgynevezett utódállamokra is kiterjed. Csehországban teljesen, Jugoszláviában pedig kisebb kihagyásokkal engedélyezte az ottani cenzúra. Románia nagyobb városaiban is szép sikerrel adták.

¹ Azaz zörej-film, a hangos filmek ugyanis, két főosztályba sorolhatók: 1. a tulajdonképeni beszélőfilmekre, amelyben a dialógusok, az emberi beszéd is hangosan lesz megörökítve és 2. a csupán zörejeket reprodukáló szinkronizált filmekre, amelyekből egyet Wings „Szárnyak“ címmel már be is mutattak nálunk Budapesten is,

Erich Pommer különben éppen legutóbb kezdte meg az Ufa első hangos filmjét ugyancsak Székely forgatókönyve után Budapesten.

A kifejezetten magyar tárgyú és magyar szereplőket adó filmek mellett nem szabad lekicsinyelnünk azoknak a daraboknak a hatását sem, melyek kisebb részükben készültek hazánk területén. A „!mage“ -nak, e poétikus francia filmnek például a vége játszódik a Hortobágyon. Másutt Budapestnek hatásos és festői részei elevenednek meg az egész művelt világ figyelő szeme előtt. (Legutóbb például: „Égő asszony.“) Az ilyen típusú filmek akkor is roppant szolgálatot tesznek nekünk, ha csupán felhívják a külföld figyelmét fővárosunknak, a Hortobágyanak vagy a magyar tengernek érdekes részeire, festői pontjaira.

Ez a kategória fokozatosan beleolvad a híradók és ismertetőfilmek csoportjába. Rendkívül sok történet ebben az irányban, de ezerszer annyi még az előttünk álló feladat.

Legelsőrangú külpolitikai, közgazdasági, idegenforgalmi érdek, hogy minél többször, minél [őbban és minél kedvezőbbben szerepeljünk ne csak idegen játékfilmekben, de a neves külföldi híradók, vagy éppen csak hazánkról szóló, önálló ismertető filmek kockáin is. A Gaumont, Pathé, angol és olasz híradó mellett a Fos és egyéb amerikai mozgóképújságok ma a világ legteljesebb publicitását jelentik. Ezekre pompás példa a Mária nővér bemutatója előtt a meghívott közönség előtt lepergetett Fox-féle új, háromfelvonásos: „Magyarország“ . A „Magyar Filmhíradódnak arra kell törekednie, hogy a magyar föld szépségei az események pergésében a magyar kultúrát és a magyar lelket is minél pregnansabban megszólaltassák és érzékeltethetové tegyék.

A magyar filmgyártás régóta stagnál. Évente csak egy-két film készül, szomorú összehasonlítást nyújtva filmgyártásunk tíz esztendő előtti virágkorával. Azért akad közöttük — a rendelkezésre álló szerényebb anyagi lehetőségekhez képest — néhány nagyon dicséretreméltó. A Pekár Gyula témája után készült „Kis hős“ -ön például hatalmas hazafias lendület vonul végig. Sajnos, a kisantant területére irredenta tendenciája miatt nem léphetett. Ezért kihatásaiban eredményesebbnek kell a Gárdonyi elbeszéléséből megfilmesített (György István által rendezett) „Aggy Isten, Biri“-féle filmtípust tekinteni. Ez az a témakör, amelyet nálunk egyelőre irányelvnek kell tekintem. A magyar írók zamatosa magyar típusai szinte előttünk kelnek életre a szerző-rendező interpretálásában. A magyar szereplők otthonos mozgása is élénken demonstrálja, hogy nem kell messze idegenben keresni a megváltót. Ez a magyaros, de nem magyarkodó játékfilm magyar témakörben, magyar művészeti vezetéssel tartandó szem előtt a közeljövő magyar nemzeti filmgyártásában. Itt varnák Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Rákosi Viktor és más halhatatlanjaink örökbecsű remekei. Ebből a kimeríthetetlen kincsesbányából kell megfelelő, nem túlságos anyagi erőt igénybevevőt kikeresni. A végletektől óvakodva a magyar lélekben és szívben, a magyar milió és szokások interpretálásában kell a magyarságot kifejezni. Nem kell okvetlenül népies miliót választani (habár ezek ma világszerte népszerűek). Lehet általános magyar vonatkozású témát is feldolgozni. De ezekben is helyet kell biztosítanunk Magyarország festői tájainak: a magyar falunak,

a pusztának, a magyar földnek. (Például a Magyar rapszódia gyönyörű aratása, az „Aggy Isten, Biri“ szép tájképei, vagy a „Mária nővér“ parkjelenete. A „Csárdáskirálynő“ -t odakint is súlyos kritika fogadta. Csupán a festői szép magyar plein-air fotográfiákat fogadta osztatlan tetszés.) Ez legyen az irányelv a jövőre nézve. A külföldön készülő magyar vonatkozású filmeknél pedig az az elsőrendű érdekünk, hogy ezentúl az idegen rendező és produkciósleider megfelelő helyet adjon a meghívott magyar művészeti (irodalmi stb.) szakértőnek. (Lásd: Hotel Imperial.)

A FILM, GYERMEKBETEGSÉGEINEK' sikeres leküzdése után, ma világszerte első komoly krízisének napjait éli. E válság legfontosabb okai: a művészeti szempontok alárendelése, a tőke diktatúrája, a túlzott monumentalitás, a filmszenárium válság, a sablonba fulladó sziizsék, az erőltetett happy-end, a túlzott reklám, a sztárrendszer kinövései, a tömegizlés fejlődése, a szerencsétlen túlzások (például a színes film, a kubista film, a felirat nélküli film, stb.) és legújában a beszélőfilm, a talking. A minket érdeklő okokat sorra véve: a sablonos szenárium könnyen elkerülhető, ha híven kitarunk a tiszta irodalom mellett. A kiválasztott mű szenáriumának, illetve forgatókönyvének elkészítésére is vannak dramaturgjaink, szakíróink bőven, akik tisztában vannak a „ma“ filmjének minden apró-cseprő finesszéivel. Legyen mondanivalónk abszolút művészi és a filmjátszóképeségnek teljes kihasználását tartjuk mindig szem előtt már a szüzsé kiválasztásakor és a szenárium elkészítésekor. Ha ilyen tipikus „Spielfilmet“ készítünk, máris elkerültük a fölösleges, költséges és megunt monumentalitást (túlzott díszletgazdagságot és erőltetett tömegjeleneteket) a nélkül, hogy szegényesség volna a filmen.¹ A magyar tárgyú filmet már azért sem fenyegeti a sablon, mert a mi erőnk éppen az általános sablontól eltérő magyaros karakter kidomborítása.

Mivel szorosan összefügg tanulmányunk tárgyával, meg kell emlékeznünk a legutóbbi hónapok nagy divatjáról, — amely súlyos válsaggal fenyegeti a világ filmgyártását — és ez a beszélőfilm. A Szinkronizált filmet nem szabad szorosan ebbe a kategóriába sorolni. Ez még beilleszthető a film nemzetközi és nemzetek feletti karakterébe. Szükség van rá híradóknál, riportoknál. Erre berendezkedik a Magyar Filmiroda is. De a beszélőfilm már súlyos kisiklást jelent és rendkívüli válság okozója lehet. A film roppant publicitását, nagy, nemzeteket összeforrasztó erejét áldozza fel egy merész és kétélű divat szolgálatában. A beszélőfilm-némafilm problémájára itt nincs módunkban kitérni. Anyaga máris tekintélyes bibliotékát ölelne fel. De elég egy pillantást vetni a külföldi nagy szaklapok hasábjaira. A vezető cikkek mind ezzel foglalkoznak. Ilyen címeket láthatunk: Filmkrízis. Filmhiány. Az angolok új talking programja. Az Ufa négy nagy hangos filmatelierje. Van-e a hangosfilmnek jövője? Amerika és Németország párbaja. Növekszik a zürzavar. Stagnálás.

¹ Itt dramaturgiai értelemben értelmezendő a „játékfilm“. Alatta minden olyan filmet értünk, melyben úgy szenáriumbelileg, mint rendezésileg a főszereplők játéka van a fokozott hangsúly.

Katasztrófa. Technikai gondok. Zuhannak a filmrészvények. Bojkott. Franciaország kiéheztetése. Kontingensek. De mint minden rossznak, ennek is megvan a maga jó oldala. Hogy Európa végre a maga lábán akar járni, ebben a talking is segítségére van. Megbomolván a nyelvezet egysége, a három európai vezető állam (német, angol, francia) természetesen külön készíti a maga beszélő-filmjét. És ezzel párhuzamosan — a bizonyára rövid lélekzetű talking-láz után — emelkedni fog a némafilm gyártásbeli önállósodás is. Ma még kiszámíthatatlan, hogy valóban sikerülnek-e Amerika forradalmisító tervei az erőltetett beszélőfilmgyártás terén és előáll-e ezen a réven az elkövetkező esztendőkre — ha átmenetileg is — bizonyos filmhiány Európa felvevő piacán. Éppen itt kapcsolódik be a kérdésbe a „kis“ államok szerepe. Hiszen ezekben — tehát nálunk is — még a német és francia beszélőproduktumok is kiesnek majd a versenyből. És ez némi reményt jelent a közeli jövő törekvéseire. Módot ad arra, hogy élénkítőleg, ébresztőleg hasson a kis államok nemzeti filmgyártására, tehát a mienkre is. Természetesen nem szabad lekicsinyelni azokat a roppant nehézségeket, amelyeket a némafilm terén is atomokra széteső európai filmpiacnak a termelendő filmek szétszátása» elhelyezése közben a váмок, gyártási kényszerek, kontingensek, kedvezmények és tilalmak szirtjei között keű leküzdenie. De lényegében mégsem a szétszátáson múlik a kérdés, hanem a termelésen.

Sok értékes esztendő múltott el felettünk kihasználatlanul, de a fent vázolt okok kellő felismerésével és alkalmak kellő kihasználásával még mindig nincs késő. Teremtsük meg végre rendelettel vagy a nélkül, de céltudatosan és áttekintéssel a magyar filmgyártást. Eredeti» izmos alkotásokkal, friss ötletekkel, új szépségekkel. Mellőzve itt a gazdasági, pénzügyi és technikai programot, arra kell ügyelnünk elsősorban, hogy magyar témakörben, magyar milióban — minden magyarkodó túlzás lecsiszolásával — fejezzük ki a magyar lélek» magyar szív motívumait. A ma filmválságának egyik fontos tényezője éppen a szcenáriumválság. A fejlődő tömegízlés elfordul a logikátlan» következetlen és kapkodó szcenáriumtól. A közönség belső történést keres és magát az életet, az embert akarja látni a cselekmény fókuszában. Az embernek, az igaz embernek rajzában kell a magyarság» a magyar nép jellegzetes karakterét kihozni, kiemelni. Nemzeti sajátosságainknak, a magyar faj jellegzetes vonásainak nemesen egyszerű interpretálása lebegjen mindig szemünk előtt. Sokkalta hálásabb feladat, mint a legfrappánsabb exotikum erejével ható külsőségek erőltetése. Helyet kell kapniok a film nagy nemzetközi mozaikjában a festői magyar népviseleteknek (Mezőkövesd, stb.), a különös, újszerűen ható népszokásoknak is (lakodalom, búcsú, magyar táncok). Vonuljanak fel a külföld kíváncsian figyelő szeme előtt fajunk érdekes típusai (csikós, gulyás, magyar cigány). De mégsem ezen vagy ezeken» hanem mindig a faj jellegzetes vonásainak belső művészi rajzán — a magyar szíven, a magyar lelken — legyen a fokozott hangsúly. És a közös produkciójú képeken kollaboráció esetén is vigyázzunk arra, hogy a rólunk alkotott kép ne adjon torz paródiát. Sőt tovább megyek. Még a teljesen külföldön készült filmeknél is iparkodjunk

odahatni, hogy felvilágosítással, véleményadással, magyar szakértők felajánlásával megakadályozzuk a giccset.

Még röviden megemlítek néhány legújabb példát. A múlt hónapban Berlinben bemutatott „Zigeunerprimas“-ról például megjegyzik a német szaklapok, hogy nemcsak a szüzsé erőltetett „Czardas“-film (sic!), de maga az atelier-ben „rosszul“ felépített magyar falu is a karikatúra jellegzetességével hatott. Ilyen filmekben nincsen köszönet. Ezek ártanak, nemhogy használnának. Szerencsétlen ötlet az „Attila“-film is, amelynek főhőse nyugaton ma is mint egy második Dzsingisz khán él a köztudatba. Éppen ellenkezőleg azt a nagy kultúrmissziót kellene odakint is, idehaza is — a film révén is — fokozottan kiemelni, melyet Magyarország ezer esztendő fergeteges viharában olyan eredményesen betöltött, midőn a mindent elsöpréssel fenyegető török-tatár veszedelem ellen oltalmazta, saját létét kockára téve, a Nyugatot.

Az Ufa új magyar filmjéről már megemlékeztem. Témája annál közelebb áll hozzánk, mert a „Délután fél négykor“ főszerepében is a magyar falu egyszerű fia áll. Reméljük, Székely János eltalálja ebben is a kívánatos hangot. Az olasz-magyar közeledés kiépítését is csak fokozná egy-két Garibaldi-szerű darab.

A közös német-magyar filmek mellett azonban nagyon örvedetes lenne, ha a franciák érdeklődését is fokozottabban meg tudnánk nyerni a magyar témák iránt. Ha ugyan lehet „békés“ korrekcióról beszélni, ez nagy eszköze lenne annak. Sok rokonvonás és temperamentumbeli kapcsolat van közöttünk. Ezeket az érzésben, ízlésben és művészetben hasonlatos rokontulajdonságokat, a régi szimpátiákat, az ébredező érdeklődést és rokonszenvet nagyszerűen kiemelné, fokozná a film. Rákócziaknak és környezetének életében erős kapcsolatok állottak fenn közöttünk Franciaországgal. De éppígy lehetne Napoleon-korabeli érintkezési felületet is találni bőven. Ezek sokkal jobban élnek ma is a francia köztudatban, mint itthon általában hisszük. Néhány ilyen filmtéma egyenesen kínálkozik a tollunk hegyére. Itt van például Herczeg Ferencnek magyar-francia vonatkozású, történelmi háttérű pompás szerelmi regénye: „A királynő futárja“. Himnusza a szerelemnek, de egyúttal a magyar vitézségnek is. A magyar katonának, a magyar huszárnak, a magyar nemesnek eszményi bátorsága áll a cselekmény fókuszában. Egy-egy ilyen film gondos és művészi feldolgozásban — lehetőleg közös gyártásban — valósággal új honfoglalás lenne. A legideálisabb kultúrdiplomáciai funkció. És szinte önként kínálkoznak a jobbnál-jobb témák. Meg kell ragadni őket. A magyar filmgyártás virágzása idején Jókainak, Mikszáthnak és másoknak nem egy tipikusan magyar tárgyú munkája elevenedett meg a film vásznán. Egyik-másik még ma is megállná a helyét. Nézzük végig őket és kövessük — természetesen a ma tökéletesebb technikájával — intő útmutatásukat.

Addig is, míg újjáéled a hazai filmgyártás, rendkívül megkönnyítenék az utat, hogy Magyarország a Világ szívéhez és azon keresztül a kibontakozás és egy boldogabb jövő lehetőségeihez férközzék.

A „MORBUS HUNGARICUS« ELLEN

BEHRING a tüdővéaszt olyan szomorú dalhoz hasonlította, amelynek első ütemei még a gyermekkori bölcső fölött hangzottak el. És ennek a szomorú dalnak velőbe marcangoló akkordjai végigsivítanak minden nemzetbeli minden anyának bölcsője fölött. Átröpülnek emberi véges elmék által szabott önkényes országhatárokra és egyforma fájdalommal tépik a Nyugat „művelt“ nemzeteknek anyaszívét és nem kímélik az amerikai steppék nomád családait sem. De szinte félelmetes valósággal döbben elém a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatalnak egy számsora, amelyből azt látjuk, hogy e Föld kerektségén a legtöbb anyaszív éppen a mi magyar hazánkban vonaglik a fájdalomtól, mert Magyarországon van az egész világban a legdúsabb aratása a borzadály e modern hóhérának: a tüdővéasznek.

„Tizenöt esztendő lefolyása alatt — olvassa fejünkre a rettenetes adatot a hivatalos statisztika — Magyarországon összesen 967 ezer ember, tehát kevés híján egymillió magyar halt el gümőkórban. Rettenetes nagy véradó volt ez, melynek borzalmasságát legjobban mutatja, hogy a hozzávetőlegesen ugyanakkora népességű Spanyolországban a gümőkór áldozatainak száma ugyanakkor csak körülbelül a fele akkora volt és egész Angliában és Walesben pedig, amelynek lakossága közel kétszer felülmúlja Magyarországot, nem érte el a gümőkóros halottak száma a magyarországit. Magyarország tehát szívósan tartotta az egész világon a gümőkórhalandóság terén szomorú elsőségét, pedig ugyanakkor, amikor népe ennyire ki volt szolgáltatva a gümőkór pusztításainak, ritkította sorait a legnagyobb vehemenciával az amerikai kivándorlás is.“

És ezeket a súlyos megállapításokat a „rideg“ statisztika „rideg“ tudósa írja le, aki csak konstatálni szokta a tényeket, de rendszerint nem horkan föl a képnél, amely a számok megvilágításából felé mered. De az orvos, aki ott állt a dermedtre vált milliók ágyánál, aki hallotta föltömi az anyák kétségbeesett jaját, amikor reményeinek egyetlen támaszát: az éppen bimbóba szökkenő fiatal hajtást tépi le szívéből a tüdővész halálsarlója, hát az csak akkor vegye fel a harcot, amikor, Behring költői megnyilatkozása szerint, a szomorú dalnak már nem az első, hanem utolsó ütemei hangzanak el és amikor az orvostudomány hatalmas fegyvere kicsorbul és tehetetlenné válik a tüdővész mindent lebíró offenzívájával szemben?

Megelőzni, megelőzni és újból csak megelőzni a tüdővész behatolását a fiatal, fejlődő szervezetbe, ezt a behringi jelszót írta legelső-

sorban Németország és utána majd minden nyugati állam egészségügyének lobogójára. Nem akkor odaállni a rohanó vész elé, amikor már orkásebességgel pusztít el egyik virágzó magyar tanyát a másik után,— nem néhány száz, vagy mondjuk legjobb esetben, néhány ezer beteg elhelyezésével próbálni gátat vetni a százezrek életére törő veszedelemnek, hanem kikutatni a tuberkulózis rejtett utait, meglesni azokat a helyeket, ahova alattomosan, orvul befészkezi magát, erős kézzel kitépni a gyökereket, amelyeket a zsenge, éppen hogy kifejlődni akaró emberpalántákba akar verni, ez, igenis ez az útja a céltudatos, eredményekre vezető preventív tüdővészellenes harcmodornak.

Mert ha nem ez lenne, úgy már valami kis javulásnak kellett volna mutatkoznia azokban az országokban, ahol egy-két, igen nagy pénzen épült szanatóriummal próbálták útját vágni a tüdővész terjedésének. De ez az út sehol sem vezetett eredményhez — Magyarországon se. A mi tüdővészhalandóságunk évtizedek óta állandóan minden nemzet élén halad, sőt az utóbbi néhány évben még a „rendes“ halálozási számot is felülmúlja.

1.000 lélekre számítva az 1901—1915 években elhalt tüdővészen: Angliában 1.42, Skóciában 1.68, Írországból 2.15, Dániában 1.30, Norvégiában 2.21, Svédországban 1.94, Finnországban 2.62, Ausztriában 2.88, Svájcban 2, Németországban 1.48, Hollandiában 1.45, Belgiumban 1.27, Franciaországban 2.15, Spanyolországban 1.52, Olaszországban 1.49 — és ugyanekkor Magyarországon 3.28.

A világháborút követő időkben minden nemzet megszázszorozta erejét, hogy megmentett emberértékét az elképzelhetően legintenzívebb egészségügyi intézkedésekkel bástyázza körül. Csak gyéren és homályosan kapunk közléseket Szovjet-Oroszországból, de mindezekből az tűnik ki, hogy még ott is megértették azt, hogy az állam első „munkása“ az orvos, mert abba a kegyetlen és sivár falanxrendszerbe, amit ott felépítettek, az orvost az állam legelső „agymunkásának“ tették meg. Ugyanez a fokozott embervédelmi tevékenység fűti az összes többi államokat is, úgyhogy tuberkulózishalandóságuk a világháború óta így alakult: Angliában 1.07, Dániában 0.86, Ausztriában 2.27, Németországban 1.51, Hollandiában 1.14, Spanyolországban 1.54, Svájcban 1.56, Skóciában 1.18, Írországból 1.55, Belgiumban 1.12, és ugyanekkor Magyarországon 3.10.

„A tuberkulózishalandóság Európaszerte ismét erősen javulóban van — mondja tovább a statisztikus — sőt a fejlődés a legtöbb államban olyan arányszámokat mutatott, amelyekhez hasonlóak a háborút megelőző években sem fordultak elő. Ezzel szemben Csonka-Magyarországban gazdagabb volt a tuberkulózis halálatátása, semmint a minőről a háborút megelőző években hírt adhattunk. És szinte megdöbbenésre kész tet — szömyűködik a statisztikus — a százalékoknak egyre további emelkedése, ami a magyar nép halandóságában folyton-folyvást fokozódónak mutatja a tuberkulózis szerepét. Nyilvánvaló, hogy e szomorú arányszámok alakulásában része, sőt nem csekély része van annak, hogy Magyarország gyermekrétege a múlt időkhöz képest nagyon meggyengült.“

De a statisztika legfájóbb kimutatása még csak ezután következik, A tuberkulózis halálmadara már nemcsak az eddigi szomorúan „megszokott“ 20—30 éves korbeltiek fölött suhogtatja szárnyait, hanem már a legzsengébb gyermekeket sem kíméli. „A gyermekkor tuberkulózisveszedelme — állapítja meg a statisztikus — azé a számszerűleg gyenge gyermekrétegé, amelyet a jövő érdekében minden okunk megvolna a megelőzhető veszélytől megóvni, jóval nagyobb, mint a világháborút megelőző évben.“

Ez a megállapítás pedig minden meggondolás nélküli parancsoló szigorúsággal szabja ki a követendő utat, amely a minden más ország tudóbeteghalandóságát felülmúló magyar tudóveszcsapásnak egyedül helyes leküzdéséhez vezet. Ez az útjelző pedig minden orvost, szociálpolitikust és a magyar nép életérdekeivel törődő minden kultúrembert egyetlen feladat megoldásába terel: mentesíteni a gyermeket a tuberkulózistól!

És annyi sok fájdalmas számsor után vigasztalóbb fordulatként említhetjük, hogy a „Stefánia“ országos gyermekszövetség Apponyi Albert gróf vezetésével, a „Zsófia“ gyermekszanatórium Rákosi Jenővel élén olyan nemzetmentő működést fejtettek ki, amely jogsulltá teszi a statisztikusnak következő megállapítását: „Abban, hogy a gyermekkorú népesség tuberkulózis halandósága a múlthoz képest megnőtt, Budapestnek semmi rész sem jutott, annak a hatalmas társadalmi akciónak gyümölcsképpen, amely elsősorban a budapesti szegényebb néposztályok beteges gyermekeit Vitte el rövidebb-hosszabb időre nyaraltatásra Hollandiába, Svájcba, Belgiumba és Angliába.“

De ez csak a kezdőlépés a tuberkulotikus gyermekcsereg megmentéséhez. És ha nem akad új humanistája Magyarországnak, aki a nyaraltatási akciókból edzetten hazatérő zsenge emberkéket az iskola padjain belül fogja megóvni a tuberkulózisveszedelemtől, akkor hiába volt itt minden jó kezdet.

És amidőn mi orvosok, szent eskünkől folyó kötelességből és embertársaink iránti szeretetből felhívjuk erre mindenki figyelmét, bizvást reméljük, hogy Magyarországnak tuberkulózis-halandóságát le fogjuk tudni ezúton arra a nívóra szállítani, amelyen az Németországban, Angliában, Svájcban és általában mindenütt van, ahol az iskolaszanatóriumok intézményét meghonosították.

Iskolaszanatórium — Németországban „Schulsanatorium“ — Franciaországban, Svájcban: „École sanatoire“ . — Németországban már 1924-ben 21 iskolaszanatórium működött, Svájcban majd minden nagy város közelében van egy „École sanatoire“ , magában Leysin-ben négy. Franciaország és Anglia minden középiskoláját már a priori lehetőleg a város centrumán kívül hatalmas, árnyas parkban építi, ahol csak délelőtt van tanítás, délután pedig a sportok változatos sorozata tulajdonképpen minden délutánt „játékdélutáná“ avat. Franciaország és Anglia a város különböző pontjain autóbuszokkal gyűjti össze a tanulóifjúságot és szállítja a városon kívüli iskolákba és vissza, természetesen teljesen díjtalanul.

Az iskolaszanatóriumba orvosi szelekció révén kerül a tanuló.

A sápadt, vérszegény, fejlődésben visszamaradt gyermekek valóságos Eldorádója az iskolaszánatórium. Minden tanév elején a kultuszminisztérium által megbízott szakorvosok bejárják az egész ország összes iskoláit és felülvizsgálják a beírt tanulókat. Erről a vizsgálatról úgy a szülőket, mint a kultuszminisztériumot értesítik. Ha most már a szülők olyan anyagi helyzetben vannak, hogy gyermekeiket gyógyintézetbe küldhetik, úgy erről azonnal kötelesek az iskola igazgatóját értesíteni. Ha pedig ezt anyagi viszonyaik korlátozottsága miatt nem tehetik, akkor a tanuló „hivatalból” az iskolaszánatóriumba kerül. A szegényebb gyermekek ellátásának költségeit az állam és a város együttesen viselik. Természetesen megmérhetetlen az iskolaszánatóriumokba beözlő pénzbeli adományoknak a száma, mert minden jómódú szülő, ha az orvosi vizsgálat az ő gyermekét egészségesnek mondotta ki, mintegy erkölcsi kötelességet érez, hogy az ő gyermekeinek kis pajtásait segítsen megmenteni az életnek. Így azután ezek az intézetek önmagukat tartják fenn, — az állam vagy a város csak az iskola rendes fenntartási költségeivel járul hozzá és még azzal, hogy a tanári kart is olyanokból rekrutálja, akik maguk is rászorulnak a városok fertőzött levegőjétől távol épült iskolaszánatóriumok ózondús levegőjére.

Az iskolaszánatóriumoknak két fajtája van: az egyik, amelyben a tanulók nemcsak az egész napot töltik, hanem éjszakára is ott maradnak. Ezekbe csak azokat a tanulókat internálják, akiket még az autbusz-utazások esti és reggeli fáradsalmaitól is meg akarnak óvni és főképpen olyan szülők gyermekei nyernek ezekben elhelyezést, akiknek lakásviszonyai, orvosi vizsgálat alapján, a gyermek egészségére ártalmasak. De a gyenge szervezetű tanulónak a környezetből való ilyeszerű elvonása még egy más, igen fontos célt is szolgál: az abszolút egészséges tanulók védelmét. Éveken keresztül ül nálunk az iskolákban, szorosan egymás mellett, a teljesen egészséges és az olyan beteg fiú, akit még a betegség nem vert le ugyan a lábáról, de akinek vértelen ajkai, lázrözsáktól kigyult arca az alattomosan befurakodott tüdőbetegség legelső megnyilvánulásai. A tanító ezt nem veszi észre és így, még ha a leggonoszabb pedagógus is, nem figyelmezteti sem a betegségre hajlamos gyermek szüleit arra, hogy gyermeküket az iskolából kivegyék, még kevésbé óvhatja meg az egészséges gyermekcsereget attól, hogy a beteg tanuló könyvét, füzetét, íróeszközeit együttesen ne használják, egymással kezet ne fogjanak, az iskola egyazon poharából ne igyanak és — last, but not least — egy és ugyanazon levegőt ne szívják hosszúhosszú órákon, éveken keresztül. A betegségre hajlamos tanulónak az iskolaszánatóriumba való utalásával tehát először is: meggyógyítjuk a beteg gyermekeket és másodsor: megvédjük az esetleges fertőzéstől az egészségeseket.

De ne ámítsuk és ne ámíttassuk magunkat csillogó szavakkal! Lelkünkben sok gyönyörű ideált táplálunk, amelyek az Élet reflektorában, mint kivihetetlen álomképek, színes szappanbuborékokként a semmiségbe roppennek. Vizsgáljuk meg a logika kérlelhetlen szigorával, a rideg „statisztika” rávilágításában a gyönyörűen elgondolt iskolaszánatóriumok tényleges hatását a tuberkulózis offenzívájával

szemben. Vájjon azokban az országokban, ahol államhatalom, társadalom, közjótékonyosság, mint egyetlen hatalmas sziklafal áll oda védőnek a gyermeksereg mellé, ahol a szegény és gazdag fogalma a mindent kiegyenlítő Szeretet kohójában olvad föl, ahol csak egyetlen törekvés uralja a sokrétű társadalom minden egyes tagját: az isteni Ács példájára magunkhoz, a szívünkhöz közel engedni a kis gyermekeket, —vájjon mit mutat hát ezekben az országokban a statisztika?

Európa néhány államában a tuberkulózishalandóság, iskolaszanatóriumok létesítése után, az 1920—1925 években 1.000 lélekre ugyanis a következő volt: Angliában 1, Ausztriában 2, Németországban 1.09, Belgiumban 0.97, Franciaországban 2.

„Csodálatraméltó fejlődésről tanúskodnak ezek a számok, írja szószerint a statisztikus, kivétel nélkül minden államban szinte zuhannak lefelé az arányszámok. És ezzel ellentétben Magyarországon ugyanekkor ezer ember közül tuberkulózisban 3.28 hal el, vagyis háromszorannyi, mint Európa legnagyobb és leggazdagabb országában: Angliában.“

Ezeknek a rettenetes számoknak szívbemarkoló tanulságait a tizenkettedik órában végre hát le kell vonni. A borzasztó sor éléről tűnjünk már egyszer el. Ha kultúr nemzetnek tartjuk magunkat, nem engedhetjük meg, hogy minden ország szégyenszemre Magyarországra mutasson, amely nem tudja betömni azt a folyton ömlő vérfolyót, ami fennmaradásának tartóoszlopait lazítja meg. Ha van mód és van, amely radikálisan megelőzi ezt a speciálisan magyar „tömeghalált“, akkor azonnal, haladéktalanul lépjen itt mindenki akcióba, akinek ajkán ez a szó: magyar, a testvérszeretetnek meleg vérségét zuhogtatja föl a szív legmélyéről.

A külföld megtanított arra, hogy a tuberkulózis elleni védekezés leghathatósabb módja a gyermekkorban az iskola padjainál kezdődik. Minden magyar orvos ezerszeresen figyelő szemmel lesse a felnövekvő magyar gyermekek fejlődését, — minden magyar szociálpolitikus az iskolák szeretetében élje át a maga legfőbb elhivatását és minden egyenlőtlenség, amely ezt a megtizedelt országot tépdési, simitódjék el a legfönségesebb hitvallásban: a magyar ifjúság megmentésében.

Mert reánk — fájdalom — e téren majdnem emberfölötti feladat vár. Hiszen a tuberkulózis által megtizedelt magyar vidékről nem is szólva, gyönyörű fekvésű, természetből elkényeztetett fővárosunkban ezrével és ezrével várják a segítőkezet a tüdőbeteg fővárosi iskolai tanulók. És most minden színes kommentár nélkül csak azt a tényt konstátálom, hogy Budapest összes iskoláiban az 1926—27-ik tanévben az iskolába járó hetvenezer tanuló közül, ugyanakkor, amidőn a legsúlyosabb hevenyfertőző betegségekben, tehát differitiszben, himlőben, vörhenyben, influenzában stb. a megbetegedések összes száma négyezer volt, a tuberkulózis egymagában ötezer gyermeket betegített meg, vagyis azok a fertőző betegségek, amelyeknek megelőzésére pedig a legmesszebbmenő közegészségügyi intézkedéseket tesszük meg és amelyeknek tovaterjedése dien a modem orvostudomány egész arzenálját mozgósítjuk, szerényen mind-mind a háttérben kullognak azelőtt a csapás előtt, amit a tuberkulózis gyermekeinkre nézve egymagában jelent.

De ez, a magában véve is megdöbbentő pusztítás, nemcsak hogy meg nem áll, hanem még évről-évre mind több családra teríti ki a tragédiák sötét fátylát. De hiszen ez nem is csoda, mert az az ötezer szerencsétlen kis tüdőbeteg tanuló ott benn, az iskola pad]‘ain belül, fertőzi állandóan többi egészséges társát, úgyhogy már az 1927—28-ik tanévben az ötezer tüdőbetegből hétezer és ebben a tanévben a hétezerből tízezer tüdőbeteg gyermek borzalmas légiójára esik tekintetünk. Tehát egy év alatt — horribile dictu — halálra-ítélt kis gyermekeink száma 23%-kal emelkedett.

Hát ez a szakadatlan vérveszteség nem mehet és nem mehetett tovább a nélkül, hogy az ország fundamentumát alaposzlopaiban meg ne rendítette volna. Még egypár év, — és Magyarország ifjúságának színét-javát elhervasztotta volna egy gyilkos kór, amely lopva, alattomosan, a fölfejlődő fiatal gyermekszervezetbe fészkelibe magát, hogy később — mint annyi, annyi évtizeden keresztül — derékon törjön ketté életerős, délceg, munkára termett magyar tölgyeket és amiként azt a mai Csonka-Magyarországban teszi, évről-évre húszezer erős magyar életet taglózzon le, húszezer dolgos kar lendülő munkájától, húszezer agyvelő kultúrtevékenységétől és húszezer szív meleg szeretetétől fosztva meg a feltámadásra váró nemzetet.

Ennek az igazságnak a felismerése — a veszély tizenkettedik órájában — egy hatalmas társadalmi megmozdulást eredményezett, amely a magyar tüdőbeteg ifjúság megmentését tűzte ki feladatául. Előkészületek után gróf Zichy János buzgalmára e tanév elején megalakult a Magyar Iskolaszánatórium Egyesület, amely már ebben a tanévben életbehívta a tanulóifjúság legelső magyarországi gyógyító otthonát: a budakeszi első magyar Iskolaszánatóriumot. Egy üy átfogó, az ország egész egyetemét átölelő karitatív akció azonban csak úgy lehetséges, ha az eszme megvalósítását olyan vezérkari gárda intézi, amelynek minden tagját, magát is, a kitűzött cél szent idealizmusa tüzei. Az első magyar Iskolaszánatórium is azért tudott pár hónap alatt már tető alá jutni, mert munkája tempóját vezérkarának két generálisa: Kálmán Gusztáv, v. b. t. t., ny. államtitkár és F. Szabó Géza, országgyűlési képviselő irányították. De ezt a nemzetmentő munkát ily rövid idő alatt csak az vihette sikerre, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium is áthatva ennek az akciónak nemzeti horderejétől, segítette gyümölcsbe érlelni az elvetett magot, úgyhogy már e tanévben is üdítő oázisnál telepedhetett meg egy kis sereg tüdőbeteg tanuló, akiket pedig, segítő kéz hiányában, biztosan eltemetett volna a tuberkulózis számumföorgetege.

De ez mégcsak a kezdet kezdete volt! Nem egy, nem tíz, — száz és száz iskolaszánatóriumra van ennek az országnak szüksége, hogy megálljon a pusztító szélvihar, kivirágozzanak a magyar porták, fölszikkadjanak a magyar könnytengerek: egészséges, acélos, viharálló magyar ifjúság népesítse be a magyar stádionokat és a szélesen feszülő páncélmellkasokból egy új ezredév diadalmas himnusza szálljon a magyarok Istene felé...

SZOMSZÉDAINK

BENES ÉS A TÓTOK

CSEHSZLOVÁKIA külügyminisztere, aki a cseh-tót belpolitika szálait szívós kitartással és kíméletlen egoizmussal bogozza, a Magyarországtól elszakított részekben rendkívül kevés barátokra tett szert. Az állandóan dúló cseh pártharcokban, melyek tulajdonképpen a felszabadítók (Masaryk, Benes) és a felszabadítottak (Kramár, Svehla) közötti versengésre és gyűlölködésre redukálhatók, Benes ellenfelei leginkább Szlovenszkóban igyekeztek segítő erőket szerezni. A tót néppárt, a tót republikánus agrárpártnak Hodzsaszánya, a tót nemzeti párt, a magyar pártok, Benesnek határozott politikai ellenfelei és éppen az utolsó elnökválasztás, melyen a szlovenszkói szavazatok túlnyomó többsége tartózkodott a szavazástól, mutatta, hogy Szlovenszko nem rokonszenvezik az úgynevezett felszabadítók csoportjával. Benesnek Szlovenszko magatartása úgy külügyi, mint belpolitikai, sőt személyi tekintetben is sok nehéz órát és kellemetlenséget szerzett. A folyton erősödő kisebbségi problémában domináló magyar kérdés, az autonómiai eszméből kifejlődő függetlenségi, vagy minimálisan dualisztikus mozgalom, ami a konszolidáltnak hirdetett köztársaság egységét ország-világ előtt kompromittálja, a Benes nagyratörő személyi tervei elleni tót és magyar állásfoglalás arra ösztönözték a cseh külügyminisztert, hogy Szlovenszkrét meghódítsa — saját magának, politikai harcmodorának összes fegyvereivel. Az utolsó elnökválasztást megelőző pártharcai készülődések éle leginkább Benes ellen irányult. Az agrárpárt, a tót néppárt, a cseh nemzeti demokráta-párt, a kommunista párt, a magyar pártok és a német pártok Benes lemondását követelték. A nagy tusakodásban a cseh és tót pártok egymás fejéhez vagdosták a húsosfazék körül elkövetett visszaélések, panamák sorozatát. A harcnak akkor csak két elesettje volt, Stribemy és Gajda. Hodzsa, akit Svehla tartott, egyelőre megmenekült Benes halálos csapásai elől, a nemzeti demokraták meghátráltak és a tót néppártot Benes fenyegetésekkel, miniszteri tárcákkal és egyéb anyagi előnyökkel teljesen korrumpálta. Egy percig sem felejtette el az elnökválasztási kampányban ellene intézett attackot és főtörekvése arra irányult, hogy Hodzsa hátvédjét, Svehlát kiemelje a miniszterelnöki székbe, ami elég simán sikerült is neki. A „beteg“ Svehlát, aki, mint később kiderült, betegsége dacára igen temperamentumos és agresszív programot tud hirdetni, egyszerűen jégre tette. Azután hozzáfogott a Hodzsával megkezdett viaskodásának folytatásához. Annak idején a „Lidové Novitty“ szerkesztőjének, Stranskynak szenzációs cikkei segítségével fojtogatta Hodzsát, aki az ismert Koburg-afférban és egyéb erdőhasznosítási és eladási ügyben igen terheltnak tűnt fel. De a Hodzsa—Svehla által létrehozott vámkoalíció és a belőle kialakult új koalíció, melyben németek is résztvettek, alapjaiban megrendült volna, ha létrehozóját, Hodzsát mindjárt az új és nehezen összetákolat kormánytöbbség működésének kezdetén elfűrészeli. Ezért ez az affér kölcsönös kimagyarázásokkal hirtelen megszakadt. Amikor az új koalíció már nagyon is konszolidáltnak érezte magát és Benes eltávolításával kezdett foglalkozni, ez elérkezettnek látta az időt, hogy leg-

elszántabb ellenfelét, Hodzsát, a politikai porondon leterítse. Mindenekelőtt harcba küldte ellene vezértársát, a tót Srobárt, aki visszaemlékezéseiben, melyekre jövő számunkban visszatérünk, Hodzsának Ferenc Ferdinánd politikai tervei szolgálatában kifejtett működését, a balkán háborúk idején tanúsított szerbiaellenes magatartását, Kristóffyval való együttműködését szóvá tette, szemére vetvén neki, hogy két vasat tartott a tűzben, mert hajlandó volt a magyarsággal megegyezni. Srobár támadásának súlypontja azonban azon tárgyalások ismertetésében fekszik, melyeket Hodzsa, mint cseh-tót követ, a tót nemzeti tanács nevében a Károlyi-kormányval folytatott és melyek tulajdonképpen Prága ellen irányultak. Hodzsa védekezése csupán enyhítő és magyarázó, igazoló érvek felsorakoztatása volt, lényege tulajdonképpen bevallása a tényeknek. Közvetlen ezután szóba került a sajtóban az esztergomi érsekség kártalanítási ügyével kapcsolatos 23 millió cseh korona kiutalása, egy a közoktatásügyi minisztérium tulajdonát képező prágai épület eladása, a bolgár agrárpárt szubvencionálása, párizsi és londoni politikai és diplomáciai körökben való külügyi amatőrködés és Hodzsának hirtelen meg kellett válnia a közoktatásügyi miniszteri széktől. Benes egyelőre győzött. Még amikor Hodzsa ellen szötte a hálót, a tót néppártot is igyekezett megbénítani az évek óta lappangó és tarsolyban tartogatott Tuka-ügy aktuálisá tételével. A tót néppártot meg kellett fosztani legokosabb fejétől, egyetlen politikusától, hogy az amúgy is lezüllesztett tót autonómiai párt szétessék. Az egész Tuka-affér mende-mondák és besugások egyvelege minden realitás nélkül. Tukát azonban éppen úgy le akarja teríteni Benes, mint Hodzsát, mert a cseheknek nincsen szükségük önállóan gondolkodni tudó tót politikusokra. A tót néppártból kiléptette azután Jurigát és Tomaneket, mint azelőtt Koza Matejovot, akinek annak idején az ellenzékben levő tót néppárt felbomlására hárommillió cseh koronát bocsátott rendelkezésre. Ugyanilyen tervei vannak Jurigával és Tomanekkel, ha a kormánypárti tót néppárt esetleg nem parírozna. A tót néppárt, mely nem tudja, merre menjen és amely népszerűségéből nagyon sokat veszített, Benes szorítása alatt kezd feléje orientálódni és keretein belül a Benes-ellenes elemeket háttérbe szorítani. Nem fog majd meglepetést kelteni, ha a tót néppárt Benessel paktumot köt. Benesnek tehát „az autonómiai“ tót néppárt mai formájával igen könnyű dolga van. A magyar pártokra hazaárulást ügyek konstruálásával, fenyegetésekkel igyekszik nyomást gyakorolni, ezen a téren azonban alig lehet sikere.

Benes így a republikánus agrárpártot két egymással szembenálló frakcióra bontotta, Hodzsa híveit lassanként a vezető állásokból eltávolítja, Srobár pozícióját megerősítette és a vele szövetkező szociáldemokrata pártot minden erővel támogatja. A néppárt felrobbantására minden előkészület megtett. A kommunista pártot teljesen szétörte, az egyes frakciók egymást zárják ki a pártból. A tót nemzeti párt alig jöhet számításba, mint ellenfél. Hodzsa magyar földművespártjától megvonta a szubvenciót. Azonkívül erélyes sajtópropagandába kezdett. Lapokat alapít, nyomdát vásárol és választási harcra készülődik Szlovenszkóban. Ebben a harcban nem a saját pártját, a nemzeti szociálistákat akarja Szlovenszkóban győzelemre vezetni, hiszen jól tudja, hogy ennek a pártnak ott alig van talaja, hanem a kezeiben egyesített és minden párthoz vezető titkos szálak segítségével a neki alkalmas személyeket a különböző pártokban győzelemhez segíteni. A szlovenszkói cseh-tót pártok szétzüllesztésével akarja a vele szembenálló cseh pártokat gyengíteni, mindenekelőtt az agrárpártot és ezáltal a mostani koalíciót. Az agrárpárt visszaszorítása a nemzeti demokrata párt jelentőségét is tetemesen csökkentené, mert erős szövetséges nélkül maradna.

Benes egy szocialista és radikális polgári blokk szervezésére törekszik,

ami a polgári és jobboldali pártok között nagy nyugtalanságot keltett és úgy az agrárpárt, mint a nemzeti demokraták koncentrikus támadást intéztek ellene, lemondását követelték, sőt Kramár a nemzeti demokraták kongresszusán politikai módszereit erkölcssteleneknek bélyegezte. A keletkezett afférban ismét Benes maradt felül, mert őt a Hradzsín tartja, ennek pedig feltétlen és hatalmas fegyvere a légionista szervezet. Az agrárpárt kongresszusa is támadásokat foglalt magában a szocialista kartel ellen, mely Benes alkotása. Svehla üzenete a kongresszushoz elkeseredett hangú volt és agrár túlzással a városi embert parazita hajlamúnak minősítette, ami a pártot a városokban nem igen tette népszerűvé. Az agrárkongresszus eredménye egy cseh-német agrár- és iparosblokk volt, melynek ereje azonban a szlovenszkói tót agrárpárt esetleges szétbomlása után, amin Benes {fáradozik, tetemesen csökkenni fog.

, Benes látván az ellene irányuló készülődést, kibontotta Szlovenszkóban a döntő harc zászlaját. A Stefanik-émlékünnepeken, melyeket a cseh légionista szervezet rendezett, Kassán és Pozsonyban beszédek tartott, melyekben többek között hangoztatta, hogy Szlovenszkóra a cseheknek azért van szükségük, mert ez a terület híd a Kelet felé. Tehát nem a testvéri szeretet, a cseh-tót nemzetegység, a „felszabadítást” eszme készítette a cseheknek arra, hogy a tótokat Magyarországtól elszakítsák, hanem csakis a cseh expanziós politika, a gazdasági önzés. Benes pártjának pöstyéni kongresszusa után a nyugtalankodó szlovenszkói pártok között felmerült az egységes tót front eszméje. Ez azonban meghiúsult, mert Benes már előre szétbomlasztotta az egyes pártokat. Szóba került egy katolikus blokk alakítása is, ezt viszont a cseh néppárt hiúsította meg, mely a tót néppártnak megszüntetését kívánta. Végül azok, akik a tót politikai pártok lehetetlen vergődését látják, a magyar és tót ellenzéki pártok együttműködését javasolták, hogy a minden önértetéből és fegyveréből megfosztott szlovenszkói tót politikai életet új erőre és öntudatra ébresszék, mert ez most éli legválságosabb idejét, mikor Benes minden önálló tót politikai pártműködés tervszerű lezüllesztése, az autonómiai mozgalom korrumpálása után Szlovenszkót teljesen le akarja hengerelni és Szlovenszkón keresztül különösen a cseh agrárpártot sújtani. A pozsonyi tót túlzó nacionalista sajtónak Benes ellen irányuló támadásai, jajgatása Szlovenszko sorsa felett tulajdonképpen a Benes által alapított és alapítandó sajtókonkurrencia előli félelemből fakadt. A Svehla Hodzsa-érát talán felváltja Szlovenszkón egy Benes-éra, — és mit jelentenek a pozsonyi tót lapok kormánysszubvenció nélkül? Sorvadást—el fognak sorvadni, mint a túrócszentmártoni „Národnie Noviny,” mert amíg a népre nem támaszkodhatnak, amíg a nép felfogását és érzületét nem fejtik ki, nem is tudnak szubvenció nélkül élni. A nép érzülete és meggyőződése Szlovenszkóban nemzetiségi különbség nélkül az, hogy csakis a magyar és tót nemzet szoros együttműködésével lehet a cseh expanzió ellenállani és Benesnek most megindult hódítási hadjárata csakis e fegyverszövetség gátjain törhetne meg.

STEIER LAJOS

A SZLOVÉNEK

SZOMSZÉDAINK közül talán a legkevésbé a szlovéneket ismerjük.

Területük a monarchia idején legnagyobb részben az osztrák császárság tartományaihoz tartozott s így évszázadok óta a magyarsággal közvetlen politikai összeköttetésben nem állottak. Nyelvük is annyira eltérő még Nagy-Magyarország volt szláv nemzetiségeinek a nyelvétől is, hogy ezért a szlovén magas kultúra sem talált utat a magyar szellemi élet tájaira. Ma

azonban a szlovének, mint a délszláv népek „államalkotó“ harmadik népe közigazgatásilag, egyházilag és az iskolaügyek tekintetében is imperiumuk alá kapták a tőlünk elszakított Muraközt, a Murán inneni magyarságot és a vendséget,¹ ami által természetesen, beleléptek legalább a magyarság eljövendő történelmébe. Ha tehát más ok nem is indokolná, hogy ezentúl a szomszéd szlovénség felé fokozottabb mértékben fordítsuk figyelmező szemünket, ez az egy ok is egymagában erre éppen elegendő lehet.

A szlovének mai lakóhelyükre már a 6. század folyamán vándoroltak be „a Kárpátokon túli összsláv hazából“.² Itt a hegyes-völgyes Alpok hegyi népévé lettek. Független nemzeti államot azonban nem tudtak ezer év óta sem alapítani, sem megtartani. Egy nép Közép-Európa szívében, amelyben nem élt és nem él ma sem az öncélú nemzet állami öntudata. A szlovéneket kereszténnyé olaszok és a germánok teszik, habár a szláv apostoloknak, Cirillnek és Methodnak orientális kereszténysége is, kisebb és múló hatással, eljut hozzájuk. Ám századokon át, a reformáció koráig, még a külön nemzeti egység pusztá érzése is alig látszik meg a germán és Habsburg feudalizmus szlovénségén. A reformáció az, amely megteremti a szlovén köznép élő nyelvéből a szlovén egyházi és irodalmi nyelvet s ezzel felébreszti bennük a szláv tudatot. TrubarPrimozs azon a nyelven szólal meg „szeretett szlovénjeihez“, amelyet a Drávától az Alpokig minden szlovén megért. Dalmatin Juraj pedig szlovén nyelvre fordítja a teljes Bibliát. A szlovén protestantizmus ez időben a tág gondolattal is foglalkozik, hogy a szerb-horvát nyelvre átírt Bibliának a segítségével a reformáció számára meghódítja az összes délszláv népeket, „az Alpesektől egészen a Hagia Sofiáig“. De a nagy erővel életre támadt és megszervezett ellenreformáció megtöri csaknem teljesen a szlovén reformációt és nem utolsó sorban azáltal, hogy maga is a protestantizmus által használt szlovén népnyelvvel hadakozik s maga is lefordítja a teljes Bibliát a szlovén népi nyelvre.

A 16. századtól kezdve a szlovén nép története azonos a szlovén nyelv történetével. Alig van más nép Európa múltjában, amely klasszikusabb formában igazolná a tételt, hogy „nyelvében él a nemzet“, mint éppen a szomszéd szlovén nép. A modern időkben a Habsburg-császárság alatt is a szlovén nép egész harca a Reichsrat padjai között sem volt más, mint küzdelem a szlovén nyelv jogaiért az iskolákban, a közéletben, vagyis most már a szlovén kulturális függetlenségért, amelyet a szlovének szemében elsősorban a nyelv jelentett. Az az államhatárokat nem ismerő politikai pánszlávizmus, amely ma különösen jellemzője a szlovéneknek, hajlandó akármilyen szerb imperiumot is elfogadni, csak a nyelvét félti ma is minden szlovén, mint zajtalan történelmének egyetlen ősi eposzát.

A szlovének a szlávok legszerencsésebb népe. Háborúk alig irtották őket, vagyonukat, kultúrájukat, békés fejlődésüket. Ha germán szellem és hatalom alatt éltek is, több mint ezer esztendeig, ez a hatalom nem volt velük szemben sohasem a fegyverek irtó hatalma. És ha voltak is viharok a szlovének lakta Alpesek között, ezek a viharok az európai kultúra háborújának voltak csak a szellemi viharai: itt zúgtak át az olasz renaissance, a germán reformáció, a katolikus ellenreformáció szellemi viharai, de ezek-

¹ Lásd „Törvény az ország kerületi beosztásáról 1922 április 26-áról.“ (1. oldal.

² A jelenlegi Szlovénia áll a Krajnából, Karinthia és Stájer egy részéből, valamint a magyar Muraközéből és Muramentéből, összterülete 1,056.464. Ebből római katolikus 1,020.287, protestáns (evangélikus) 27.253, pravoszláv 6.627, egyéb 2.297. Összterülete 16.197 négyzetkilométer. 64 lakos esik egy négyzetkilométerre. Összes szlovének száma 1,024.761. Lásd Godisnyák: Kr. S. H. S. 1926. és Bajza József: Jugoszlávia. Magyar Szemle Kincsestára 27. szám. (1. oldal.)

bői a viharokból mindig szerencsésen meggazdagodva kerültek ki a szlovének. Murko Mátyásnak, a szlovének ma élő legmélyebb gondolkodójának azért van tökéletesen igaza, amikor ezeket írja: „A déli szláv népek közül a szlovének voltak az egyedüliek, akik kezdet óta egészen a nyugati kultúra körében éltek, ha eltekintünk Cirill és Method rövid korszakától; a török háborúk idején egyáltalán nem kerültek török uralom alá, amely őket annyira lesüllyesztette volna és annyira hátra vetette volna, mint a szerbeket és a horvátok nagy részét. Náluk a német és olasz hatások kereszteződnek, míg az ellenreformáció idején az olasz hatások diadalmaskodnak.“ Annyira szerencsés nép, hogy amint Glonár írja: „a két utolsó század határkövénél alig találunk analfabétát a felnőtt szlovének között“.

Állíthatjuk, hogy a délszlávok között a szlovének átlagos kultúrája a legmagasabb,¹ sőt a szó legteljesebb értelmében európai kultúra. Ezt a kultúrájukat pedig a szlovének a nyugati kereszténységnek, illetve a katolizmusnak köszönhetik. Az 1919-ben felállított laibachi egyetem professzora, Alex Ucsenicsnik így elmélkedik erről a történelmi tényről: „Ha a szlovén nemzet kultúrájáról beszélünk, nem tekinthetünk el a vallásától. A katolikus egyház befolyása sokkal távolabbra terjed a maga vallási küldetésénél. A katolikus egyház vezetőjévé lett a szlovén népnek a kultúra minden terén. Mély meggyőződésünk, hogy a szlovén nép számára a vallás a nemcsak a legmélyebb, de kultúrájának is a legéletbevágóbb princípiuma... A katolikus egyház a szlovén nemzet kultúrájának anyja.“

A szlovén nép kultúrájának bölcsője egyébként a regényes szépségű kolostorok és a kisdud hegyi parochiák tövében ringott. A népiskolák parochiális iskolák, a középiskolák viszont legtöbbször kolostoriak. Laibachban már 1262-ben működött egy jól felszerelt parochiális népiskola. Különösen hangzik a modern ember előtt, hogy a szlovén kolostorok valaha századokon át fenntartottak utakat a kereskedelem számára, építettek és gondoztak hidakat a forgalom számára, vendégfogadókat az utazó kereskedők számára, hospitálisokat a megbetegedett kereskedők számára és „szent céhekbe“ tömörítették az iparosokat. Természetes, hogy ez a kolostori tevékenység főleg a korai, de részben a késői középkorba esik. Európa történetének úgynevezett újkorá azután „emancipálja a kultúrát“ a katolikus egyház kizárólagos hatása és vezetése alól a szlovének között is úgy, mint általában Európában. Mária Terézia császárnő kimondja, hogy az iskolaügy elsősorban politikai ügy, II. József császár pedig a nálunk is ismert és tapasztalt szabadgondolkodásával sok szlovén kolostort megszüntet. Az ebben a korszakban Európaszerte fejlődésnek indult polgári osztály viszont függetleníti az egyháztól a szlovén ipart és a szlovén kereskedelmet is. A szlovén irodalom is a 18. század végén kettészakad, világi és egyházi irodalomká különül. Ma pedig a szlovén liberálisok és demokraták jelszava már egyenesen: „a szlovén kultúra dekatholizációja és a klerikális uralom alól való felszabadítása“. Mindezek ellenére azonban a szlovén falusi nép vezetője ma is még a papja, a politika terén éppen úgy, mint a falu gazdasági életében is. Krek alapítja meg a szlovén Keresztényszociális Szövetséget (1902), Jenes a legnagyobb szlovén katolikus nyomdavállalatot (1883) s ugyancsak Krek a 20. század elején a szlovén keresztény falust gazdaszövetségeket. A bécsi Reichsratban is Krek és Korosec lelkészek a szlovén nép politikai vezérei.

¹ Az S. H. S. államban általában 34 négyzetkilométerre esik egy iskola, míg Szlovéniában 19 négyzetkilométerre szintén egy iskola. Az írástudók száma pedig így oszlik meg területenkint: Szlovénia 91.15%; „Vajdaság“ 75.69%; Horvátország 67.85%; Dalmácia 50.59%; Szerbia 35.57%; Montenegró 32.98%; Bosznia-Hercegovina 19.4% és Dél-Szerbia 16.14%. Az írástudók országos átlaga 48.52%. Lásd „Politika“ 1929 január 29-i számát. (3. oldal.)

ők ketten a híres májusi deklaráció előadói és politikai előharcosai a bécsi parlamentben. Jeglics érsek pedig főpásztori körlevélben juttatja az általa elsőnek aláírt jugoszláv deklarációt minden szlovén faluba papjai által a szlovén nép közé. Szlovénia ma is 95%-ban a Korosec-féle politika mögé Sorakozik.

A szlovéneket tehát megérteni nem lehet katholicizmus nélkül, sem a múltjukban, sem a jelenükben és talán a jövőjükben sem. „A mi felismerésünk szerint és legjobb meggyőződésünk szerint nagy szerencsétlenség volna, ha a szlovén nemzet azoknak hinne, akik arra beszélnek rá, hogy nincs szüksége a vallására és hogy a vallását gazdagon pótolja majd a tudomány. Ezáltal a szlovén nemzet nemcsak megtagadná ezeréves kultúráját, de azt lábbal is tapodná és ezzel kulturálatlanságba süllyedne“, mondja ugyancsak Ucsenicsnik professzor.

Az S. H. S. állam legnyugatibb kultúráját, a statisztika számadatai szerint, a horvátokénál is nagyobb mértékben a szlovének képviselik. Politikájuk azonban erősen opportunistá. A szlovéneknek nincs az önállóság, a nemzeti állam függetlensége iránt történelmileg kifejtett érzékük és innen van az a hajladozó opportunizmusuk, amely helyi érdekek védelmében elfeledkezik minden nemzeti politika végcéljáról, a nemzeti önállóság megszerzéséről, vagy akár csak a harcias megvédéséről. Innen van az is, hogy a politikai küzdelem jogi és erkölcsi értéke tekintetében oly messze estek a szintén nyugati testvéreiktől, a nemzeti és állami függetlenségükért harcoló horvátoktól. Ez a történelmi érzéketlenségük a nemzeti és állami függetlenség iránt magyarázza meg azt a lagymatagságot is, amelyet a vidovdáni alkotmány körüli harcokban tanúsítottak, legtöbbször horvát testvéreik ellenére. De mindezekon kívül a szlovének túlságosan pánszlávok ahhoz, semhogy elszakadni kívánának attól a délszláv államkoncepciótól, amelynek körében mégis otthonosabbnak érzik magukat, mint ahogy valaha érezték magukat Német-Ausztriában, amelynek gyűlöletére a csehek mesterséges propagandával őket rátanították. Az a gondolat azonban mégsem egészen idegen tőlük, hogy egy kényszerű horvát szeparáció esetén: a katolikus szlovének mégis megérthetik a katolikus horvátokat. Csodálatos csupán az, hogy a szlovének önálló Szlovéniára nem tudnak gondolni semmilyen politikával.

Van-e azonban az új délszláv államban szlovén probléma is, mint ahogy van horvát kérdés? Van mindannyiszor, valahányszor a belgrádi hatalom szlovén gazdasági, vallási, vagy iskolai érdekeket érint. Ilyen esetekben azonnal mentik külön érdekeiket és pedig mindig politikai alkudozások útján és árán. Éppen ez a hajlékony és alkusz szlovén politika az, amely miatt a horvátság szeretetét és bizalmát, legalább ma úgy látszik, hogy egészen eljátszották. Amint a csehek az északi szlávok merkantilistái, úgy a délszlávok politikai merkantilistái a szlovének.

Az új délszláv államban a szlovének jövőbeli történelmi feladatát Murko Mátyás ezekben látja: „A mi új, egységesített államunkban a szlovénekre — helyzetüknél, múltjuknál és szellemi képességeiknél fogva — fontos feladat hárul kultúránk egységesítésének a megteremtése körül is: a Nyugat és a Kelet szintézisének elve alapján.“ A szlovén nép szellemi vezérei, mint az imént idézett Murko is, — aki ma egyébként a prágai egyetemen az általános szláv filológia professzora és a tekintélyes „Slavija“ folyóirat szerkesztője — tehát abban az elhivatásban látják a jugoszláviai szlovénség történelmi életfeladatát, hogy az új délszláv államban a szlovéneknek kell egyesíteniük majd a Keletet a Nyugattal, a Balkánt Európával. Azok azonban, akik ismerik a három délszláv népet legmélyebb és differenciált lelkiségében, történelmi

múltjában, nem bíznak ennek a szlovén egységesítési feladatnak a realitá-sában. De nem hisznek benne a horvátok sem, sőt maguk a ma diktáló szer-bek sem. Csak a minap írta a „Narodna Obrana“ című szerb folyóiratban Sztojanovics Dusan egy szellemes cikk keretében ezeket a súlyos meg-állapításokat:

„Mindenekelőtt tisztázzuk a fogalmakat. Mi nem vagyunk se Kelet, se Nyugat. Hanem csupán szlávok, egyetlen lelki és vérségi egység, külön világ a világban. Ne legyünk mi se Kelet, se Nyugat, hanem legyünk azok, akik vagyunk. Mindenki azzá lesz, ami a lényege, ha a saját útján halad. Számunkra, szlávok számára, itt nem lehet szó holmi válaszfalról. Nekünk csak egyetlen egy útunk lehet. Ez az út pedig a szláv út és minden egyéb csak megkerülése e főútunknak. Hogy mit tudunk majd ezen az úton fel-mutatni, az a jövő dolga és a gondviselés kezében fekszik. De ez az egyetlen út a mienk. Mi kapcsolatban vagyunk ugyan Európával, de nem vagyunk Európa. Mi hozzá tartozunk a civilizáció keresztény rendszeréhez, de nem a mienk sem a román, sem a germán eszme, sem a protestáns, sem a katho-likus eszme. És amennyiben katolikusok vagyunk, nem vagyunk a meg-teremtői a katolikus gondolatnak. De nem vagyunk megteremtői a pro-tesztantizmusnak sem, amennyiben protestánsok vagyunk. Ezek nem a mi alkotásaink. Állhatunk a hatásaik alatt és lehetnek ezek a hatások részben talán jelentősek is, de mindez azért nem a mienk. Mi ezeken a tényeken nem változtathatunk. Ha úgy tetszik, akár csodálhatjuk is a katolikus univerzalitás eszméjét és a szent Imperium koncepcióját, ha úgy érezzük, hogy legfőbb szükségességünk az auktoritáson nyugszik. Ugyanígy nagyra becsülhetjük az individuális szabadság germán és protestáns eszméjét is, de magunkból azért nem faraghatunk sem germánokat, sem protestánsokat, mert ez egy germán lelki típus, amely a germán vérből sarjadt ki és ez nem is fejlődhetik azzal, hogy mi mesterségesen hozzácsatlakozunk.“

Bizonyos, hogy ez a szerb részről megfogalmazott szláv elgondolás lényegesen eltér a szlovéneknek katolicizmusra épülő koncepciójától, de még sokkal inkább eltér a Nyugat és a Kelet szintézisére épített ugyan-csak szlovén történelmi jövő élethivatásától. Vallás feletti, vagy vallás nélküli szlovén hivatást a szlovének, minden pánszlávizmusuk ellenére ma még általánosságban nem ismernek, legfeljebb néhány szlovén szabad-gondolkodó demokrata tud ilyen modern vallás nélküli és tisztára a vérségre alapított szlávizmusról. Úgy látszik, hogy a horvátok tragikus sorsára jut-nak előbb-utóbb a szlovének is, ha majd egyszer a gyakorlatban lesznek kénytelenek megismerni a szerbeknek ezt az új és egyedül a fajiságra épített délszláv történelmi elhivatását. Amit a mai diktatúra szabadgondolkodói tesznek, nem más, mint Sztojanovics elmélete a gyakorlatban: egyelőre a horvátok ellen s azok legyűrése után majd a szlovének ellen is.

Ismerik-e és hogyan ismerik a szlovének a szomszéd magyarok sor-sát? Vagy még mindig a régi osztrák szemmel néznek a magyarságra és ezért hamisan ismerik, vagy pedig belgrádi szemmel tekintenek nagy ritkán rá és éppen azért mindannyiszor gyűlölettel. A szomszéd államok közül egyetlen nép sajtója sem ír oly keveset a magyarságról, mint éppen a szlové-neké. Tehát kevésbé ismernek minket, mint talán mi őket. Pedig a közös jellegű európai keresztény kultúránk és a közvetlen szomszédság is meg-követelné, hogy egymást megismerjük, vagy talán el is ismerjük, mert annyi bizonyra, hogy a jövő történelme folyamán a magyarság a szomszéd szlovéniséggel még találkozni fog.

FIGYELŐ

RENDSZERVÁLTOZÁSRÓL

NEM EMBEREKRŐL, irányzatokról írunk. Nem lehet célunk pártok törekvéseinek igazolása, vagy kritikája. Nem, a társadalompolitika munkásának célja csak egy lehet, a társadalom alakulásának megfigyelése és a társadalmi fejlődést befolyásoló tényezők megállapítása, elemzése és hatóerejük értékelése. Ha pedig ebből a szempontból vizsgáljuk a magyar élet jelenségeit, megállapíthatjuk, hogy a magyar társadalmi fejlődésre mind erőteljesebben hat egy — a magyar tömegszenvedésből kisarjadt — erkölcsi mozzanat, annak felismerése, — és mi több — bátor, nyílt, határozott, kertelésnélküli formában megfelelő hirdetése, hogy minden földinek célja — az elfeledt, a zakatoló gépek mammutszörnyetegeinek árnyékában meglapuló, a gazdasági erők féktelen ereje által az élet útjain tovasöprődő, parányi pária — az ember. Nem emberekről, parlamenti férfiakról, nem a költségvetési vitában szociális színeket bontogató szónokokról írunk, hanem egyről, az ember-ideálról.

Mi csak konstatálunk. Megállapítjuk azt, hogy amióta Vass miniszter a katolikus nagygyűlés alkalmával magyar földön eddig a legtudatosabban kimondotta a nagy szót, hogy a termelés egyetlen célja az ember és minden intézmény értéke csak relatív a szerint, hogy mennyiben szolgálja az ember lelki, szellemi és testi emelkedésének ügyét, a magyar szellemi életben, társadalomban, irodalomban és politikában egyaránt, mind erőteljesebben érvényesül az ember, az Istent kereső és Istent akaró ember földi öncélúságának gondolata. Az ember tevékenységének célja csak egy lehet: önmagának kiteljesítése, énjének betöltése, lelki egyéniségének kiformálása, világszemléletének nemesítése. Ezek a nagy emberi célok, melyeknek elérését megkönnyíti, elősegíti, mondhatnám fiziológiai, élettani feltételeit megadja, legalább is megadni törekszik az ember eszközmegszerző tevékenysége: a termelés, a munka, a dolog. Emberileg is imponáló, elragadó látvány a modern termelés hatalmas berendezése, az elektromos olvasztókból kiömlő vaslávatömeg, a viaduktoknak szinte kozmikus szakadékokat áthidaló ívelése, egy-egy középkori városköztársaság lélekszámának befogadására képes úszószörnyeteg, a földségek felett izzó napfényben pompázva kóválygó léghajó és a technikai civilizációnak mindmegannyi nagyszerűsége, az iparosodás munka-étoszána önmagában véve nagyszerű alkotása, de valahogy nem kell nekem ez a rideg anyagtömeg, száraz szövet, merev szerkezet, melynek zakatolásától nem hallom az élet hangjait, a gőzkalapácsok dübörgésétől nem hallom lelkiismeretem szavát, szirénák búgásában vész el az élet dallama, pörölyök zuhogását hallom szívem szava helyett. Nem, ez a munkaörület által hajtott ipari civilizáció nem a lelkes, nem a szellemi, nem az isteni lénynek, nem a homo sapiensnek, hanem csak az absztrahált, az élettől elvont, csak tudósok fantáziájában élő annak a homo oeconomicusnak való, melyről a tudomány is csak azt mondja, hogy kiegészítő fogalom, fikció, mely csupán közgazdasági törvényszerűségének megállapításához és értékeléséhez segít. De addig, míg az ipari civilizációval szem-

ben álláspontunk merő negatívum, míg csak azt hirdetjük, hogy lelki és szellemi életünkben ezernyi gátló ok korlátoz bennünket a mai társadalomgazdasági rendszerben, addig lehet, hogy igaz hangokat ütünk meg, hogy tömegek lelke rezonál a mindenki által igaznak elfogadott szóra, de egy tapodtat sem jutunk előre, egy lépéssel sem haladunk az adott környezetből való kibontakozás felé. Azzal, hogy kárhózatósként elítéljük, terhesnek, esetleg túrheterlennek tartjuk a jelen helyzetet, még nem teremtettük meg a változások feltételeit. Az adott rendszer bírálata helyes, szükségszerű, mert nélküle nagyobb visszásságok, kuszáltabb összefüggések, szomorúbb sorsok alakulnának ki. De minden rendszer, így a társadalomgazdasági szisztéma elbírálásánál is megfontolásra érdemes, hogy vajjon termékeny-e a bírálat akkor, ha nem tisztázza az átalakulás lehetőségeit és nem teszi valószínűvé, hogy az adott rendszer kimúlása után a társadalmi és gazdasági kiegyensúlyozottságnak olyan állapota következék, melyben mindenki élvezheti lelki, szellemi és testi kultúrája fejlesztésének lehetőségeit. Találó az a spanyol mondás, hogy „az ismert ördög mindig jobb az ismeretlennél“ . Ezért minden rendszer, már mint társadalomgazdasági rendszer, átalakulásának lehetőségein tűnődve fontoljuk meg, hogy az adott rendszernek, a képzeletünkben már ancien régime-nek tekintett rendszernek elsüllyedése, még nem jelenti a fantáziánkban elképzelt szisztéma uralmának hajnalhasadását. Mindenki, akinek valaha osztályrészül jutott, hogy elméleti elképzéseit megvalósítva látta, szomorú igazságként fogja elfogadni Anatole France-nak híressé vált mondását, hogy az eszme győzedelme után csak elvesztett eszmények szimbólumai maradnak meg. A kapitalizmus kritikája tehát, bármennyire kielégíti is nem egyszer érzelmi világunkat, bármennyire lázadoznak is — még a vállalkozók körében is sokan — az uralkodó társadalomgazdasági rendszer visszásságain, ami nem csoda, mert nemzetközi viszonylatban még a magyar tőkés is a világ proletárja, kettőt ne téveszünk szem elől. Először, hogy a társadalomgazdasági rendszerek nem jelentik elméleti elképzések realizálását, hanem azok történelmi fejlődésnek következményei, melyek magukban hordozzák és kifejlesztik újabb meg újabb társadalomgazdasági rendszereknek magvát. Róma jogrendszere már magában hordozta a kapitalizmus kialakulásának nem egy feltételét. A középkori és újkori városgazdasági rendszerek, majd később a merkantilizmus kora, előfutárai a mai Európa gazdaságpolitikai berendezésének. Nyíltan bevallhatjuk, hogy a 20. század tőkegazdálkodásának rendszerét is keresztül-kasul átjárja az elvi szempontból vele ellentétben álló, kollektivistá gazdasági felfogás.

Másodsor' legyünk tekintettel arra, hogy a ráció, az észszerűség a történések kialakításának csak egyik tényezője. Hogy valamely rendszer észszerű-e vagy sem, nem jelent bizonyítékot a rendszer mellett, vagy diene. A társadalmak életében az irracionális elemnek legalább ugyanakkora a befolyása, mint az észszerűségnek. Ezért észszerűden rendszereknek még lehet nagy jövőjük és valamely rendszer észszerűsége még távolról sem jelenti, hogy az eljegyezte magát az örökkévalósággal. Az intellektualizmusnak nagy hibája, hogy mindenben csak az észszerűséget keresi és az összefüggésekben csak a logikát kutatja. Innen származik a logikus ember szellemi fölényeskedése a mágikus ember felett, az utóbbinak pedig eleven ereje, biztos, határozott fölényérzete a gyakorta nálánál észszerűbben, logikusabban gondolkozó, tanultabb emberrel szemben. De hiba lenne, ha a kérdést úgy formuláznók meg, hogy a mindenkori irracionális jelent a mágikus emberek, annak tagadását pedig az intelligencia, a logikus elem képviseli. Hdyesebb formula, hogy mind az állítás és mind a tagadás, tehát mind a rendszerpártolás és mind a társadalmi ellenzék oldalán a mágikus elem

túlsúlya érvényesül és nem logikus eszmemenetek, nem racionális elgondolások, nem észszerűen felépített programok ütköznek össze, hanem elsősorban az ösztönös, a lelkes, az irracionális mágikus erők. Ha ebből a szempontból bíráljuk el a társadalmi ellenzék magatartását, azzal a beállítással, hogy a keresztényszocializmusnak antikapitalista törekvéseiben az érzelmi elem uralkodik a racionális felett, míg a szociáldemokráciában a racionális, logikus van túlsúlyban az érzelmi elem felett, leegyszerűsíténék a kérdést és meghamisítanék annak való képét. Úgy vélem, közelebb jutunk az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy mindkét irányzatban az érzelmi elem van a hangsúly, de míg a keresztényszocializmusnak színezetét etikai tartalma adja meg, a szociáldemokrácia törekvéseit az észszerűség, a racionalizmus jegyében megnyilatkozó marxista tudományosság támogatja. A szociáldemokrácia előnye a keresztényszocializmus felett, hogy míg Marx, Bucharin és Piatakov elméletben kiépítették minden szocialisztikus irányzat célját, a racionális kollektivistá tervgazdasági rendszert, addig a keresztényszocializmus nem tár a tömegek elé olyan társadalmi perspektívát, ami az utóbbiakat fascinálni tudná. De ami a szociáldemokrácia egyik előnye, az egyszersmind annak hátránya is, nevezetesen a tervgazdasági program megadásával lehetővé teszi, hogy ellenzői annak képtelenségét már a valóraváltás lehetőségének megnyílta előtt kimutathassák. A keresztényszocializmus mentes ettől a veszedelemtől, mert erkölcsi elveit még a szociáldemokrácia sem veheti tagadásba, gazdaságpolitikai programjának hiányát pedig tárgyilagos kutatók nem róhatják fel, mert tudományos tényezők jól tudják, hogy minden abszolút értékűnek minősített gazdaságpolitikai program rossz, mert az ilyen csak akkor célszerű, ha azon országnak egy megadott időpontban észlelhető közvetlen szükségleteivel, erőforrásaival, lehetőségeivel, nemzetközi helyzetével számol, melynek lakosságát anyagiakban erősíteni hivatott.

Az adott rendszer ellen irányuló támadásokat értékelvén, azoknak előnyére újuk, hogy fokozott mértékben hangsúlyozták az ember jelentőségét, értelmét és szerepét a társadalomgazdasági életben, hátrányukra pedig az róható, hogy az uralkodó rendszer erőteljes bírálatával, a kapitalizmus lélekarangjának megkongatásával azt a hitet váltják ki a társadalom lelkiületében, hogy ez az anyagiakban elerőtlenedett, a világgazdasági rendszer méreteihez viszonyítva parányi termelő szervezet megfogyatkozott életképességének kockázatata nélkül a világ tőkés gazdálkodási rendszerétől eltérő társadalomgazdasági rendszert tud inaugurálni egy új államjogi berendezkedés keretében. Eggyel legyünk tisztában: fájhat a kapitalizmus, sokak számára vészthozó lehet, miért is erőteljes társadalompolitikával, védelmi burokkal kell ellátnunk a tőkés gazdálkodás lendítő kerekeit, dőreség lenne azonban azt feltételezni, hogy Magyarországon Németországtól, Angliától, Franciaországtól eltérő társadalomgazdasági rendszer — a nép-ellátás kockázatata nélkül — akár egy hónapig is uralkodhat. Miként nem élhetne kapitalista Magyarország egy kollektivistá világban, újszerű rendszer sem viselné tartósan homlokán a maradandóság bélyegét a kapitalista világkönyezetben.

KOVRIG BÉLA

MAGYAR ÉS ANGOL SZOCIALISTÁK

A MAGYAR, vagy — hogy a helyes disztinkciót használjuk — a magyarországi szocialisták olyan mámoros lelkesedéssel köszöntötték Ramsay MacDonald kormányrajutását, mintha nem is ez a nemes és tiszteletreméltó skót munkásvezér, hanem ők maguk hurcolkodtak volna be a Downingstreet hűvös és előkelő termeibe. Virágos hangú vezércikkek, a megelégedéstől és büszkeségtől csöpögő újságnylatkozatok és ömlengő üdvözlő táviratok repültek napokon keresztül a Conti-utcából a La Manche-csatorna túlsó partjai felé.

Készséggel megértjük és tőlünk telhetőleg méltányoljuk a mi szocialistáink kapaszkodását az ő udvarképessé finomodott angol elvtársaik felé, jóllehet nem vagyunk biztosak benne, hogy ezek az angol „kollegák“ tartják-e a vérségi kapcsolatot a Conti-utcabeli Labour Partyval, avagy nem kezelik-e őket úgy, mint a hirtelen felcseperedett gazdag ember szegény és kellemtelen rokonait? Annál is inkább, mert valóban tüzetes és atomokig menő görcsövi vizsgálatra volna szükség, amely az angol és a magyar munkáspártnak akár eszmei konstrukciójában, akár programmbeli célkitűzéseiben, akár politikai felelősségérzetében, akár pedig a nemzeti érdekek iránt tartozó lojalitásában valami hasonlatosságot is tudna felfedezni. Ilyen körülmények között — ismételjük — készséggel honoráljuk a magyarországi szocialista pártnak azt az eljárását, hogy az idehaza mindjobban fakuló politika fényét pótlandó, a nemzetközi politika horizontjának zenitjén tündöklő angol eszmetársától kölcsönöz fényt és világosságot magának. Mert hiszen nem lévén önálló és főként életet adó napja a magyar politikai kozmosznak, érthető, ha megelégszik a szelíd, ezüstös hold indirekt úton szerzett idegen fényhatásaival.

Akárhogy is forgassuk a dolgot és akármily szempontból is tegyük a politikai ok- és célszerűség mérlegére a magyarországi szocialistáknak az angol munkáspárt győzelmével kapcsolatos magatartását, azt kell megállapítanunk, hogy ez a feltűnően hangos diadalmámor, amely idehaza — úgy látszik — tovább tart, mint Angliában, nem több egy ügyesen megszervezett „Schnemangriffhál“, amely a magyarországi szocializmus végkép kátyúba jutott szekérének vergődése felől akarja eltéríten a magyar közvélemény, elsősorban az érdekelt munkásrétegek figyelmét. Soha jobbkor nem jöhetett a mi szocialista vezéreinknek ez az angol választási siker, — amelynek túlbecsülésétől különben maga Ramsay MacDonald is óvta párthíveit — mint most, amikor a magyarországi szocialista vezérek a békerevizio kérdésében elfoglalt ismeretes magatartásuk által elvesztették azt a parányi bizalmat is, —ha ilyen egyáltalán létezett — amelyet a magyar közvélemény az ő politikai érettségük és hazafias kötelességtudásuk iránt feltételezett. És amikor napról-napra nyilvánvalóbbá válik, hogy azok a munkástömegek, amelyeknek egyedüli és kizárólagos képviselőiként foglalnak helyet a képviselőház baloldalán, nemhogy nem értenek egyet az ő politikai vezetésük módszerével és stílusával, de határozottan elítélik és megbélyegzik azt a minden politikai rációt nélkülöző magatartásukat, amelyet a magyar nemzet életbevágó sorskérdései, így elsősorban a békerevizio tekintetében tanúsítanak. Ilyen előzmények után valóban „a tempo“ érkezett az angol választások üdítő és termékeny csapadékja onnan a ködös Albionból a magyarországi szocialista politikusok kiszikkadt politikai barázdáira.

Nem tudjuk, mi az igazság abban a mende-mondában, melyet magá-

nak a Downing-street új urának, Ramsay MacDonaldnak a szájába ad a politikai fáma és amely szerint a Labour Party illusztris vezére azt a kritikát gyakorolta volna magyarországi elvtársai politikai koncepciójáról, hogy nincs még egy olyan szocialista pártja a kontinensnek, amely kevesebb érzékkel és mérsékeltabb hajlandóságokkal viseltetnék a nemzet egyetemes, nagy érdekei iránt, mint a magyarországi szocialisták pártja. De ha igaz is, hogy Ramsay MacDonald nem tette ezt az azóta oly sok vitára alkalmat adó nyilatkozatot, Eötvös Károly szavajárása szerint, elég baj, hogy nem tette. Sőt egészen bizonyos, hogy megtette volna, ha előbb lett volna módja megismerkedni a magyarországi szocialista vezéreknek a békerevizió kérdésében elfoglalt, semmivel sem menthető szánalmas magatartásával. Egészen bizonyos, hogy az angol munkásvezér, aki első miniszterelnöksége alatt is oly kérlelhetetlen energiával szerelte le az egyiptomi nacionalista mozgalmat, amely éppen az ő kormányrajutásától várta a vágyai teljesedését és oly céltudatossággal építette tovább a szingapúri flottabázist, mintha nem is egy pacifista mentalitású politikai reformer, de a konzervatívok valamely ultraimperialista „diehardja“ tartotta volna kezében az angol birodalom sorsát, nem talált volna mentséget a szocialisták revíziós politikájára.

Ha mentséget nem is, de feddő és korholó szavakat minden bizonynal, mert éppen ő, Ramsay MacDonald annak az elvnek a megtestesítője, amely szerint a munkásság szerves és integráns rész lévén a nemzeti társadalomban, nem élhet elzárkózva, külön világban a nemzeti társadalom egyetemétől. Nem, még lélekben sem és annál kevésbé a nemzetnek pártokon, osztályokon felülálló, egyetemes, nagy politikai ideáljai és célkitűzései tekintetében. Éppen ő, aki a munkáspárt belső politikai programjának keresztülvitelénél oly féltő és gondos figyelemmel van a Britbirodalom nemzetközi érdekeire és oly nagy óvatossággal, kötelesség- és felelősségérzettel öröködik azon, hogy egy-egy merészebb és vakmerőbb gazdasági, vagy társadalmi kísérlet ne rendítse meg, még csak ne is érintse, Anglia világpolitikai pozícióját, nem tudná megérteni, miért kellett a mi szocialista képviselőinknek apró-cseprő belpolitikai „kanapéügyek“ miatt újból kirekeszteni magukat a nemzeti lélek egy kitörő, spontán megnyilatkozásából?

Egy ilyen gondolkodású államférfiú előtt vajmi nehéz volna a mi szocialistáinknak elfogadhatóvá tenni azt a gyöngye logikai gerendázatú kifogásukat, hogy azért nem vesznek részt ebben az egész nemzet egyetemét megmozdító, nagy nemzeti célkitűzés megvalósításáért küzdő mozgalomban, mert a kormány nem honorálja az ő választójogi kívánalmaikat. Az igazi államférfiúra éppen az jellemző, hogy hideg elmével, érző szívvel és finom ösztönösséggel tud disztingválni kérdés és kérdés között s adott pillanatban — a nemzeti közösség nagy érdekeinek jelentkezésekor — erélyes hallgatást tud parancsolni a politikai opportunizmus szíréhangjainak. A mi szocialista vezéreink — Istenem, hányszor állítják ki magukról ezt a bizonyítványt? — igen messze estek attól a forrástól, ahol az államférfiúi bölcseség mértékét adagolták s fájdalom, csak igen kicsiny porciót tudtak szerezni maguknak ebből a bűvös árkánumból, amely nélkül pedig politikát csinálni bűn, sőt hiba.

De ha már beleestek ebbe a hibába, lássák azt be, legyenek szerények s hibáikat ne tetézzék másik két, talán még súlyosabb tévedéssel. Azzal, hogy nem értékelik kellő súlya szerint az általuk vezetni képzelt munkástömegek politikai érettségét és hazafias kötelességtudását. Erről az érettségről és kötelességtudásról a nemzeti társadalomnak ez az értékes rétege a revízió kérdésében bejelentett, impozáns különvéleményével újból messzehangzó bizonyosságot tett és kimutatta azt, hogy sokkal több politikai meg-

fontoltsággal és sokkal nagyobb emberi és polgári felelősségérzettel rendelkezik, mint azok, akik az ő nevében a fórumon szerepelnek.

És másodszer, ma már hiába igyekeznek Ramsay MacDonald kormányrajutásának úgy a világpolitika alakulása, mint az angol munkásmozgalom jövője szempontjából kétségkívül messze világító füzénél pecsenyéket sütögetni maguknak, inkább alkalmazkodjanak azon bölcs intelemhez: „igen sokszor a tények alázatos elismerése a legjobb módja azok legyőzésének“ . Ismerjék be, hogy súlyos politikai hibát] követtek el a revíziós törekvések elleni állásfoglalásukkal. Ennek a ténynek részükről történt elismerése után volnánk csak abban a helyzetben, hogy a magyarországi munkáspárt politikáját ugyanarra a mérlegre helyezzük, mint amellyel az angol premier programját mérte meg és találta súlyosnak az angol választóközönség.

ANTAL ISTVÁN

AZ AMERIKAI KU-KLUX-KLÁN-OKRÓL ÉS EGYÉB TITKOS SZEKTÁKRÓL

‘K. K. K.’ a három titokzatos kezdőbetű és a hármas „embléma“ : a csillag, a félhold és a kereszt az „Imperial Wizard“ , a ‘Láthatatlan Császár’, vagy ahogy a déli részekben nevezik: a ‘Császári varázsló’ hivatalos díszjelvénye. Ma már az egész Ku-Klux-Klan-mozgalom ebben a szimbolikus trióban látja megtestesülve — szerinte, Amerika népére nézve oly üdvös hadjárata programját. Az elnevezés értelmére nézve igen homályosak és ingadozók a vélemények. Mint Amerikában mindennek, úgy a Klanizmusnak is hatalmas irodalma van. A legtöbb író szerint „Klux“ annyit jelent mint misztikum (szerintük „Kuklos“ -ból keletkezett), viszont az előtte lévő „Ku“ semmi különösebbet nem jelent, csupán egy bevezető, erősítő szócska, hogy az egész elnevezésnek az értelmét még titokzatosabbá tegye. A „Klán“ szó ezzel szemben annyit jelent, mint „saját maga“ („itself“), az egész együtt tehát: Maga a megtestesült misztikum. Érdeemes most már közelebről is szemügyre venni, hogy ez a misztikum valóban olyan ‘megtestesült’-e és hogy egyáltalán ‘misztikus’-e vagy csak inkább értelmetlen?

Eredetére nézve annyit tudni, hogy egy Pulaski nevezetű egyén, aki a civilháború után nagy purifikáló gerjedelemben leledzett, Tennessee államban 1866 év májusában e néven felütötte főhadiszállását, hogy onnan mint a civilháború ‘reakciója’ „felvilágosítsa“ polgártársait. Eleinte az emberek alig vettek tudomást róla. Csakhamar belátta a nemes alapító, hogy a tiszta politikai és az emberi jogokat reggeltől estig hangoztató szólamok nem bizonyultak üdvös cégérnek, s így az egész mozgalom csakhamar átsiklott egy inkább járható útra és egyik napról a másikra átalakult szociális, jótékonykodást mozgalommá. Amikor N. B. Forest-et, a déli hadsereg egyik híres tábornokát az első „Grand Wizard“ (Nagy Varázslódnak megválasztották, a Klanizmus még nem ismerte a szélsőségeket, és általános elterjedési hálózata még korántsem volt kiépítve, az Atlantic-zóna például egyáltalán nem is tudott róla, hogy létezik és működik. E mozgalom főfészkei mindig, — mint ma is — a déli és középállamok voltak. Különösen: Alabama, Mississippi, Missouri, Arkansas, Louisiana, Kentucky, Tennessee és Texas.

A kilencvenes évek felé kezd mai formájához jobban hozzáidomulni, de még mindig elég mérsékelt keretek között. Erre az időre esik az „United

daughters of the confederacy“ (A konföderációban Egyesült Leányzók) első titkos női szektájának a megalakulása is, amely sokáig mint a Klanizmus feminista akciója toborozta a híveket a női társadalom köréből. Az első *K. K. K.* aláírással ellátott felírások megjelenése már e század első éveire esik. Rendszeresen egy-egy néger háza kapujára szögezték „rendeletüket“ , hogy a néger köteles a házat záros határidőn belül elhagyni és azt egy amerikai polgárnak átengedni. Az első lincselések is ez időből valók. Mert ebben az időszakban a jótékonykodási tevékenység lassan már teljesen kisiklott a mérsékelt elemek hatásköréből, akiknek helyére a titokzatosságot egyedül a titokzatosságért imádó elemek kerültek, legnagyobbbrészt: katonás virtuskodók és a minél fantasztikusabb köpönyegeket kedvelő purifikátorok. Emberek, akiknek különös öröme tellett benne, hogy a hónap minden negyedik péntekjén lehetőleg éjfél tájt, fehér és vörös színekbe bujtatott paripák hátán, saját maguk Mikulásnak öltözve rájesszenek egy-egy kisebb, négerektől is lakott városkán és ott „igazságot“ szolgáltatassanak a ‘Láthatatlan Császár* vagy a ‘Nagy Varázsló’ nevében. Külön eseményszámba ment minden esztendő július hó 4-én a Klanizmus nagy parádéja, amelyen a ‘Grand Wizard’ is megjelent, hogy híveit bátorítsa. Ez a bátorítás a világháború idején már nemcsak pusztá formalitás volt, hanem egy kényszerű szükségesség, amely nélkül talán az egész fajzat széttzüllött volna.

1915-ben így került sor az egész szekta intézményes reorganizációjára. Most már nemcsak társadalmi szempontból, de finánciális alapon is hozzáláttak a Klanizmus biztosabb alapjainak kiépítéséhez. Az újonnan választott Nagy Varázslóval: William Joseph Simmons ezredessel (azelőtt a georgiai Atlanta-egyetem elnöke volt!) kezdődik a Klanizmus modem fejezete. Az 1915 évi teljes reorganizáció után hat esztendővel Simmons közlést teszi a szekta módosított szabályzatait s ezzel az egész mozgalom működését teljesen új alapokra fekteti. A legfontosabb, hogy az eddigi néger ellenség helyett, négy ellensége lett a Klanizmusnak: a néger, a római katolikusok a zsidók és a külföldön született amerikai állampolgárok. A reorganizált Klanizmus új korszaka ezen a négyes keresztúton indult el „hódító“ útjára.

Simmons ezredes egyik legelső ténykedése az volt, hogy naint a georgiai törvényhozás egyik legbefolyásosabb tagja, a Klanizmus új szabályait rövidesen Georgia állam törvényei közé iktattatta és így az egész purifikáló karneválnak holmi hivatalos színezetet adott.¹ Ezek a szabályok, amelyek még ma is nagyrészt érvényesek, sok tekintetben hasonlóak a szabadkőművesek „szertartási könyveihez“ .

„Exact copy of the Revised and Amended Prescript of the Order of the “* * *”, — ezt a szép címet viseli a Simmons-féle Modifikáció“ . A három csillag nyilván a Klanizmus láthatatlanságát és misztikus voltát jelzi. E felette szórakoztató olvasmány „Damnant quod intelligent“ mondattal kezdődik és „Ad unum omnes, Resurgamus“ szavakkal végződik. De általában minden egyes lapján alul is, felül is ott virítanak a többé-kevésbé rosszul alkalmazott, ékes latinságú közmondások, amelyek a citizen előtt az angolnyelvű misztikumot, e nagy részük előtt titokzatos latin mondásokkal, még inkább misztikusabbakká teszik. De hát hiszen éppen ez volt Simmons főcélja; az egész „programot“ oly ködfelhőkbe burkolni, hogy lehetőleg senki se legyen képes megérteni e nagy „igazságok“ értelmét, éppen ez a tudatlanság és tájékozatlanság a Klanizmus legnagyobb ereje. Senki se tudja, hogy a szegény paripákat miért kell éjfél tájt piros talárokba öltöztetni, — vagy hogy miért kell a purifikációhoz okvetlenül Mefisztó-álarc, — mindenki csak azt tudja, hogy mindez így „very interesting“ és

¹ Henry P. Fry: The Modern Ku-Klux-Klan, Boston, 1922.

hogy mindez szükségszerűleg hozzátartozik e moderm kereszties hadjárat dekoratívabbá tételéhez.

„Creed“ -del, azaz „Hitvallással“ kezdődik a bevezetés. „Mi, a * * * Rend tisztelettel elismerjük egy Isteni Lény létezését, úgyszintén e Lény jóságát és előrelátását. Ugyancsak elismerjük viszonyunkat az Egyesült-Államok Kormányával, annak Alkotmánya fenségével, az egyes Államokkal és az alkotmányos törvényekkel való kapcsolatban.“ Itt jelentkezik mindjárt a legelső ellentmondás a „Hitvallás“ és Klanizmus gyakorlata között. Ismeretes Ugyanis, hogy az Amerikai Alkotmány XIV. articulusa minden egyes Amerikában született vagy itt naturalizált személynek állampolgársági egyenjogúsítását félreérthetetlenül becikkelyezte. Nos, a valóságban a Klanizmus ezt az egyenjogúságot egyáltalán nem veszi figyelembe. Még komolytalanabb azonban a következő fejezet, amely a Klanizmus „céljait“ igyekszik — amennyire a misztikumok megengedik — az „aliens“ -ek (idegenek) számára körvonalazni. A Klanizmus szempontjából ugyanis: minden nem Klan ember: idegen. Csak a Klan ‘citizen’ (állampolgár). A Klanizmus tagja pedig, csak Amerikában, protestánsnak született fehér ember lehet, aki a mellett jó családból is való, mert, mint azt a következő fejezet oly meggyőző erővel igyekszik bizonyítani, — a ‘Klanizmus egy moderm „lovagi“ szervezet*.

„A Klanizmus a Lovagiasság, az Emberségesség, Irgalmasság (?) és Hazaszeretet megtestesülése. Lovagias a megnyilvánulásban (?), nemes az érzéseiben (?), kegyes a virtuskodásban és hazafias a céljaiban. Ezért elsősorban védi a gyengéket és ártatlanokat (lásd a négerék meglincselését!), támogatja a védteleneket, szenvedőket és szerencsétleneket; síkraszáll minden brutalitás, törvénysértés (?), elnyomás és sérelem ellen, különösen az árvák és a háborús vitézek özvegyei érdekében. De éppen így megvédi az Egyesült-Államok Alkotmányát is (?) az egyes államokban felbukkanó, nem kívánatos törekvésekkel szemben, és szigorúan örökdi a törvények végrehajtásán, úgy azonban, hogy tagjait a Bíróság előtt e törvények igazságtalanul meg ne rövidítsék! (Sic!)“ Ezek a bölcseségek szinte minden kommentárt feleslegessé tesznek. Úgyszintén a következő „/ontos“ rendelkezések is, amelyek az egyes címekről és „méltóságokról“ tesznek említést. Az egész szervezet élén áll „A Birodalom Láthatatlan Nagy Varázslója“ . Ő és az 6 tíz „Lángesze“ (Genii) képezik a „Ghoul’s“ tanácsot. Ezek a következők: The Grand Dragon, az ő nyolc Hydrájával, a Grand Titán az ő hat Fúriájával, a Grand Giant az Ő négy Koboldjával, a Grand Cyclops, a Grand Magus, a Grand Monk, a Grand Scribe, a Grand Exchequer, a Grand Turk és a Grand Sentinel. A Birodalom négy kerületre oszlik: első a Birodalom, második a Domínium, harmadik a Provincia és negyedik a Den. A Genii-k „hatalmáról és kötelességeiről“ körülbelül 60 Articulus szól. Legnagyobbrészt sületlenségek. Hogy például a Nagy Titánnak az is egyik privilégiuma a többiekkel szemben, hogy „joga“ van a gyűléseken néma jelbeszédekkel szónokolni minek nyilván megint az a hátere, hogy azt senki se érthesse meg s így az egész majális annál misztikusabb legyen. Tíz további fejezet, „Judiciary“ címmel a Klanizmus bírászkodásáról szól. Akárcsak egy büntető perrendtartás, az eljárási szabályok legrészletesebb kidolgozásával. De igen kedves további fejezet az is, amely a Klanizmus jövedelmeiről szól. Ez tudniillik egy eddig nemigen szellőztetett oldala ennek a lovagi szervezetnek. Mindenekelőtt minden Klán-ember köteles ezeket a szabályokat potom tíz dollárért megvásárolni. Továbbá minden Birodalmi, Dominiumbeli, Provinciabeli vagy Den-beli tag a Titánok és Cyclopsok által kivetett „mindenkor általuk megfelelőnek talált adót“ pontosan megfizetni! (Ez olykor évi száz dollárra is felvergődik. Hogy mire fordítják e hatalmas összegeket,

— stílszerűen szintén: misztikum.) Igen pompás leleplezést közöl azonban egy újabb Klan-ellenes munka is,¹ amely a Mikulás-kosztümök és a szép lótakarók eladása körüli kedves kis monopóliumról rántja le a leplet. Kisül ugyanis, hogy mindezeket a maskarákat csak a ‘Gate City Manufacturing Company’ jogosított árúsítani, amelynek minden nagyobb Klan-városban fióküzletei vannak. Ez a Company azonban a legszorosabb összeköttetésben áll a Láthatatlan Varázslóval, aki ezen monopolisztikus business — egyesek szerint — fantasztikus mérvű dollárjait, nyilván a Nagy Magus asszisztenciájával ugyancsak láthatatlanul elvarázsolja. Hogy ezek az összegek nem lehetnek olyan elenyészőek, azt az a körülmény is bizonyítani látszik, hogy egy-egy ilyen temetési ló-felszerelésnek és Mikulás-maskarának, a különféle álarcoknak, fekete lepedőknek, kalapácsoknak és elektromos reflektoroknak az ára: alig 2—300 dollár körül jár, ami mindenesetre elég „jutányos“ ár, ha az ember tekintetbe veszi, hogy mily fontos és nagy-jelentőségű célok szolgálatára áldozza a citizen. Ezen már említett pompás könyv szerint a Ku-Klux-Klánok száma jelenleg 650.000-re becsülhető! Minthogy ezeknek nagy része régi tag, s így csak adót fizet, a legutóbbi bevétel az egymilliókéttőszázezer dollárt is meghaladta! Olyan években, amikor sereges új tagfelvétel van, természetesen az újonnan beszerzendő „kellékek“ után fizetett 300 dollárok is igen erősen felduzzasztják ezt a budget-tételt, amelyből úgy látszik a Varázslók kitűnően adminisztrálják a szervezetet és magukat. Sőt mint ez a munka írja, Simmons ezredesnek (a Láthatatlan Császárnak) 75.000 dollárért egy kedves kis kastélyt is vásárolt a szekta, hogy így méltó keretek között trónolhasson láthatatlan birodalma felett.

Egy további igen érdekes fejezet azonban az is, amelyik a tagfelvétellel foglalkozik.³ Ez a ceremónia valóságos tortúra. A kontinentális szabadkőművesség ismert szertartásai valósággal eltörpülnek ezen eskük, vallatások és bölcséleti elmélkedések mellett. Az áldozatnak mindenekelőtt egy úgynevezett: „Preliminary Obligation“-t, egy előzetes esküt kell letennie, amely így szól: „Én... ünnepélyesen esküszöm, hogy életem folyamán sohasem fogok emlékezni erre az éjjelre (az eskük ugyanis a miszticizmus kedvéért kizárólag éjjel eszközöltetnek!), amikor a “* * * Renddel kapcsolatba kerültem és őszinte feleletet fogok adni azokra a kérdésekre, amelyeket a Nagy Titán és a Nagy Cyclops hozzám fognak intézni. Isten engem úgy segéljen!“ Ezután következnek a Titánok és Cyclopsok kérdései, amelyre a még „idegen“ -nek meg kell felelni. 1. Voltál már tagja a “* * * Rendnek, ha igen, miért számúztok onnan és kérted-e már eddig is felvételedet? 2. Tagja vagy-e jelenleg a Radikális Köztársasági Pártnak vagy a Loyalis Ligának vagy a Köztársaság Nagy Hadseregének? 3. Ha ismered ezeket a szervezeteket, egyetértés-e azok alapelveivel, vagy ellenze dazokat? 4. Tagja voltál-e az utolsó polgárháborúnak és harcoltál-e a Déli-államok ellen? 5. Ellenzed-e a néger politikai és társadalmi egyenlőséget? 6. Meg vagy elégedve ezen ország fehér emberek által vezetett kormányával? Helyesled-e az alkotmányos kormányzás alapelveit, vagy inkább az elnyomás és törvénytörések híve vagy? 7. Tudsz-e arról, hogy a pápa megparancsolta, hogy Amerikát katolikussá kell formálni s hogy ehhez az első lépés az lesz, hogy egy amerikai kardinálist választanak meg pápává, aki Szent Péter örökét Rómából áthelyezi Washingtonba és hogy az összes nem katolikusokat kizárólag csak a hadseregbe és a tengerészethez fogja kényszeríteni? (Olyan szörnyű még leírni is ezt!) 8. Tudsz-e arról, hogy XII. Gergely pápa azt,

¹ Cooper Burton: The Ku-Klux-Klan. Los Angeles, California, 1926.

² Anonymus: What is Ku Kluxism? Birmingham, Alabama, 1927.

mondotta: Az Egyház hatalma az államok felett áll? 9. Tudsz-e arról, hogy a belga Mercier bíboros azt mondotta: Én a Római Szent Egyháznak vagyok a püspöke és nem ismerek el más szuverén hatalmat magam felett, csak a római pápát? 10. Tudsz-e arról, hogy XIII. Lró pápa azt mondta, hogy: „A Klérusnak mindenütt meg kell szervezni a laikusokat, férfiakat, nőket, öregeket, fiatalokat és katonai fegyellemmel ébren tartam a hűségüket, hogy szükség esetén mindenütt hasznukat vehessük a laikusok és pogányok küzdelmeiben? „11. Végül tudsz-e arról, hogy a zsidók mily veszedelmet jelentenek Amerikára? Hogy az ő hitvallásuk: minthogy az idegenek Amerikában addig nem érhetnek célt, míg a bennszülöttek amerikanizmusát le nem rombolják, — tehát minden téren, főleg a business életben csak erre törekednek? És hogy szemben a katolikusokkal, akiknek legveszedelmesebb szervezete a „Kolumbus Szolgái“ (Knights of Columbus), ők nem sokat beszélnek a vallásukról, de titokban rengeteg pénzt halmoznak össze céljaik megvalósítására? 12. És legeslegvégül tudsz-e arról, hogy a nem Amerikában született állampolgárok is mily veszedelmet jelentenek Amerikára nézve és hogy ellenük is harcolni kell majd?

Mindezeket a kérdéseket úgy teszik fel a szegény teremtsnek, hogy egyik kezével a Klanizmus „Fehér Könyvét“ , vagy ahogy másképp nevezik a „Kloránt“ köteles érinteni. (Ez a Klorán szó is érdekesen, misztikus vegyülete, úgy látszik a Koránnak és a Klanizmusnak?!) Ha már most mindezekre a fogas kérdésekre megfelelt az illető, következik a felvétel iránti 'döntés'. Az összes Cyclopsok visszavonulnak elsötétített kamráikba és reflektorfény mellett (mert így nyilván titokzatosabb) „döntenek“ a kérdésekre adott feleletek kielégítő vagy nem kielégítő volta felett. Ha azokat kielégítőnek találták, következik a végleges felvételi eskü, amely így szól: „Én... szabad akaratomból és elhatározásomból, a Mindenható Isten jelenlétében ünnepélyesen esküszöm, hogy a mai éjjel folyamán történekről végérvényesen és egyáltalán nem tudok, a történekre nem emlékezem és mint a “* * * * * Rendnek immár tagja, annak titkait, szimbólumait, jeleit, aktusait, ceremóniáinak jelentőségeit s azok misztikumát soha senkinek semmi körülmények között el nem árulom, sem azt, hogy én vagy bárki más tagja vagyunk ennek a “* * * * * Rendnek, amelynek előírt szabályait mint törvényeket, különbeni bírói eljárás terhe mellett megtartjuk. Isten engem úgy segítjen!“ Ezután az avató eskü után következik az új tag kitanítása, a misztikumokba való részletes beavatása, az előzőleg már 300 dollárért a monopóliumot élvező Manufacturing Companynál megvett szép kosztümök első felöltése és a jelvények feltűzése. Hogy mik ezek a misztikumok, arról még a Szabályok sem emlékeznek meg, csak annyit árulnak el, hogy a Rend misztériumainak és rítusainak eredete és lényege soha le nem írható, sem nyomtatásban nem publikálható, egyedül szóbeli közlés útján terjeszthetők „Citizenek“ előtt. Egyik legújabb „Amendment“, szerint ilyenkor még tíz dollár „behatási díjat“ is le kell fizetni és minden gyűlésen, amelyen a Klan-ember megjelenik, legalább öt dollárt adakozni! Újabban nem szabad az ily meetingek szeszesitalt fogyasztani, illetve ha valaki 'nem tud ellenállni' a szeszesitalok élvezetének, úgy némi újabb büntetési obulusok lefizetése mellett fogyaszthat, természetesen a Láthatatlan Császár kasszája javára. Az úgynevezett 'Register', amely a Szabályoknak a záradéka, egész sereg értelmetlenséget közöl, úgy. látszik ez a. misztikus hivatalos nyelv. Legnagyobbbrészt állatnevek, virágok és színek nevei váltakoznák e listán. Mindezekről a 'borzalmas' dolgokról különben szintén külön könyvek jelentek meg, persze inkább sejtelmek és feltevések alapján, mint a pontos adatokkal. Valamennyi, között legnevezetesebb Dixon: „The terrible Mysteries of the Ku-Klux-Klan“ című nagy munka. Ide tartozik

még az is, hogy — amennyire a nyilvánosság és az 'idegenek' ezt megengedik, — külön folyóiratot is adnak ki «Fiery Cross» (Tűzkereszt) címen, amely Newyorkban jelenik meg.

A Klanizmus valamennyi ellensége kiemeli a Láthatatlan Császár despotikus hatalmát és különösen finansiális szempontból oly visszataszító kíméletlenségét! Valósággal élet és halál ura a saját portáján. És a földkerekség legkönyörtelenebb adóbehajtója. Szerénységéről is megemlékeznek, így például majd minden Klan-ellenes munka szerzője kiemeli a Kloran záradékaéppen Simmons által, saját magáról adott leírást, amely többek között így jellemzi a Láthatatlan Császárt: „ő a legokosabb ember! Egy csodatevő! Kezében az ellenőrzés minden hatalma!” És így tovább... Ugyancsak vissza-visszatérő ellenérv és meglehetősen megbélyegző kritika: a titokzatos pénzgyűjtés problémája. Egyes írók nem értik, hogy a washingtoni kormány mindezt némán nézi!? Mások értik, mert a legnagyobb veszedelmet éppen abban látják, hogy ezek a Klánok, bár egyre gyöngülő mértékben, de a legtöbb politikai, közigazgatási, katonai, tengerészeti, bírói és kulturális szervezetben képviselőkhöz jutnak és ott minden befolyásukat latba vetik 'négyes programjuk' megvalósítása érdekében. Az írók egy másik nagy része viszont a szekta történelemhamisításában és erkölcsi vonatkozásaiban lát veszedelmet. Egy sereg író a rituális paródiák és egyes vallási ceremóniák profanizálása miatt van a legjobban felháborodva. Valamennyien egyek abban, hogy még mielőtt a Kongresszust is a hatalmukba kerítenék, végérvényesen be kell tiltani a működésüket!

A négerek elleni hadjáratuk még aránylag a legnyíltabb. Alig pár napja történt, hogy a „masked men” (ahogy őket nevezik) egy csoportja — természetesen éjnek idején — Richmond városából elhurcolta az összes nem rokonszenves négerelemeket, egyrészüket véresre verve ismét hazabocsátotta, egy néhányat azonban még ma is fogságban tart. Az sincs kizárva, hogy a váltságdíjat várják. Hogy mindez mennyiben harmonizál az Amerikai Alkotmány XIV. articulusával és a Szabályok 'Hitvallásával', úgy látszik csak a 'Lángeszek tanácsa' tudná megmagyarázni. Olykor egy-egy várost teleragasztanak plakátjaikkal, vagy megjelölik a négerek házait mindenféle titkos jelekkel. Legtöbbször a sheriff-ek minderről vagy nem tudnak, vagy ha tudnak is, passzív rezisztenciában maradnak. Mindezen akciókkal szemben áll, a másik oldalon: a Tuskegee és Hampton néger intézetek megértést prédikáló akciója, amely azonban egyes államokban csak nagy nehézségek árán éreztetheti hatását. Éppen ilyen a helyzet a zsidósággal is. Tennessee állam területén például annyira örködnék azon, hogy zsidó le ne telepedhessék, hogy az állam keleti részén még annyi zsidó sem akadt, hogy egy zsinagógát meg tudnának tölteni. A katolikusokkal szembeni hadjáratuk plasztikusan jutott kifejezésre a legutóbbi elnökválasztás idején, amikor a katolikus Smith Alfréd elleni hadjárat egyik jelentős részében a Klanizmus is éreztette befolyását. A hírhedt Marshall-féle nyíltlevél, amely Amerika polgárságának figyelmébe ajánlotta az esetleges római veszedelmet, annak idején Európában is meglehetősen port vert fel. A nem Amerikában született állampolgárok elleni hadjárat még aránylag a legkevésbé hangos. De annál eredményesebb. Itt, titkos kezeik és összeköttetéseik legtöbb helyre elérnek.

Sok tekintetben rokon velük a „Knights of Pythias” nevű szervezet, valamint az amerikai szabadkőműves páholyok felé mintegy átmenetül szolgáló „Benevolent and Protective Order of Elks of the Usa”, amely 1868-ban alakult és élén a „Grand Exalted Ruler” áll, aki tagjaival oly 'Hivatalos Cirkulárék' formájában érintkezik, amelyek a napilapok vagy egyes Magazinok hasábjain nyíltan megjelennek! Érdekes végül a szabad-

közművesekről szóló amerikai statisztika is. Közel húszezerre rúg a páholyok száma. Mintegy három és félmillió taggal! Négy fő szervezetük: A ‘New-yorki Nagy Páholy’, ‘A régi Skót-Rítus-Szervezete’, a ‘Royal-Arch-Masons’, a ‘Knights-Templaramelyekhez a „Különös Fiúk Független Szektája” (Independent Order of Odd Fellows) csatlakozik. E kimutatás szerint Kanadában körülbelül 200.000, Ausztráliában ugyanennyi, Angliában 350.000 (a Nagy-Páholy Nagy-Mestere a connaught-i herceg!), Németországban 100.000, az egész világon pedig körülbelül 4,500.000 a szabadkőművesek száma! Itt ezek a titkos szekták sem egyebek azonban, mint „nemes kísérletek“ !?

CZAKÓ ISTVÁN

AZ ANGOL POLITIKA VÁLSÁGOS HÓNAPJA

A MÁJUS 30-i választás technikailag a legrosszabb eredményt hozta és a választás következtében előállt bizonytalan helyzet valószínűleg még hosszú ideig fogja hatását éreztetni az angol politikai életben. A pártok erős alkotmányos érzése ugyan igyekezett a kivezető utat pártszempontok feladása árán is megtalálni és a választás után alig tíz napra megalakult az új MacDonald-kormány. Az új kormány „jó sajtó” -t kapott a várakozó állásponton álló konzervatív és a nem túlságosan barátságos liberális lapok részéről, de azért majd csak a kormány július 2-i bemutatkozása után vagy esetleg csak az ősszel, a parlament nyári szünete után fog eldőlni, hogy a második MacDonald-kormány élete tartós lesz-e, vagy pedig új választásra lesz szükség, hogy az tisztázza a politikai pártoknak most ugyancsak kiegyensúlyozatlan helyzetét.

A három párt erőviszonyai véglegesen a következőképpen alakultak ki az új parlamentben: 289 munkáspárti, 260 konzervatív és 58 liberális; ehhez járul még 8 pártönkívüli, legnagyobb részt a konzervatívoknak kedvező politikai felfogással. MacDonald helyzete ilyenképpen a parlamentben igen nehéz. Formális paktumra a liberálisokkal ő sem hajlandó lépni, de az 1924-i tapasztalatok után erre a liberális párt sem igen lenne kapható. Az 1926-i általános sztrájk idején Lloyd George ugyan erősen pro-szocialista álláspontot foglalt el az akkor még életben levő Asquith minden tiltakozása ellenére is. Ez azonban csak múltó rokonszenv volt és a választási küzdelem alatt Lloyd George a leghatározottabban elkötelezte magát és pártját a szocialistákkal való minden formális együttműködés ellen. De még inkább útjában áll a szocialisták és a liberálisok közötti parlamenti együttműködésnek az a fanatikus gyűlölet és megvetés, legalább is a liberálisok ilyennek érzik, amit MacDonald érez és hirdet a liberális párttal szemben és amiből nem csinált titkot már 1924-ben sem, amikor pedig alig 200 főnyi parlamenti kisebbségével teljesen rá volt utalva az akkor még másfélszáz főnyi liberális párt jóindulatára.

Ha a mostani parlament rövid életű lesz, annak mégsem annyira a politikai erők egyensúlyozatlansága és a parlamenti „munkaképes” többség hiánya lesz az oka elsősorban, hanem sokkal inkább az az igazságtalan aránytalanság, ahogyan az egyes pártok mandátumaikhoz jutottak. Angliában, amióta a választásokon három párt küzd a mandátumok elnyeréséért, ez a pótválasztást nem ismerő elavult választási rendszer következtében előálló aránytalanság már régóta súlyos probléma, öt évvel ezelőtt ez az elavult rendszer a konzervatívoknak kedvezett, akik az összes szavazatoknak kevesebb mint a felével a 615 tagú parlamentben négyszáz főnyi többséget

tudtak maguknak biztosítani. Most azonban fordult a kocka és míg a szocialisták 8 és egynegyedmillió szavazattal 289 mandátumhoz jutottak, a konzervatívok 8 és félmillió szavazata csak 252 mandátumot szerzett (a 8 egyetemi mandátum szavazata külön számít); de feltűnően rosszul jártak a liberálisok, akik 5 és egynegyed millió szavazattal mindössze 58 mandátumot tudtak maguknak biztosítani. Más szóval ez azt jelenti, hogy bár a 22 millió szavazatot arányosan felosztva egy-egy mandátumra átlag 37 ezer szavazatnak kellett volna esni, a szocialistáknak a mandátumok egyenként kevesebb mint 29 ezer szavazatba kerültek. Nem járt rosszul a konzervatív párt sem, mert náluk az egyes mandátumokra csupán 34 ezer szavazat esett; annál mostohábban bánt azonban a választás szeszélye a liberálisokkal, akik mandátumaikat átlagosan 92 ezer szavazattal tudták csak megszerezni. Egyes vidékeken ez az aránytalanság még feltűnőbb volt. Így például Yorkshireben a szocialisták egymilliónál kevesebb szavazattal 40 mandátumot szereztek, már a konzervatívok 700 ezer szavazatuk után csupán 15, a liberálisok pedig félmilliót meghaladó szavazattal mindössze 2 mandátumot kaptak.

Érthető tehát, hogy a vesztes pártokat bántja az igazságtalan szavazatelfecsérelés. Hiszen helyes elosztás mellett a parlament aránylagosan legerősebb pártjának, hacsak néhány főnyi többséggel is, de még mindig a konzervatív pártnak kellett volna maradni, a liberálisoknak pedig hatvannál is kevesebb képviselő helyett legalább 140 képviselőjüknek kellett volna lenni.

Sir John Simon, a liberális párt egyik vezére, aki legutóbb indiai megbízatásával növelte már eddig is nagy és egész Angliában elismert tekintélyét, egy konzervatív újságban, a Sunday Timesben idézi emlékezetbe, hogy 10—12 évvel ezelőtt volt már szó a választási reformról, amely a parlament két háza elé egy pártközi parlamenti bizottság, az úgynevezett Speaker's Conference egyhangú ajánlása után került. Ez a reform, a magyar választási rendszerhez hasonlóan, listaszavazást ajánlott a háromnál több képviselőt választó városokban, egyéb helyeken három vagy annál több jelölt esetén pótválasztással elérendő abszolút többséget kívánt volna. A javaslat a legrosszabb időben került a parlament elé, 1918 tavaszán, amikor a nyugati fronton legváltóságosabb volt a helyzet és a javaslat a bizottság egyhangú ajánlása ellenére is váratlanul kisebbségben maradt az alig néhány száz képviselővel üléselő alsóházban.

A MacDonald-kormány első nehéz próbáját ennek a választási reformnak újból napirendre való tűzése fogja jelenteni, amivel a polgári pártok, bizonyosan a liberális párt kezdeményezésére, lehetséges, hogy még a nyári szünet előtt, de az ősszel feltétlenül elő fognak állni. Ha a liberális párt javaslatát a szocialista kormány nem lesz hajlandó magáévá tenni, viszont a konzervatív párt elfogadja, akkor a MacDonald-kormány napjai meg lesznek számlálva, a parlament felosztása és új választás kiírása elkerülhetetlenül fog válni.

Ez a nagy valószínűséggel bekövetkező helyzet nehéz dilemma elé fogja állítani MacDonaldot. Mert ha nem lesz hajlandó a liberálisok kívánságát teljesíteni a választási reform elfogadásával és felosztatja a parlamentet, eltekintve attól, hogy a munkáspártra közeljövőben bekövetkező újabb választás anyagi katasztrófát jelentene, veszedelmes fegyvert adna ellenfelei kezébe, mert a polgári pártoknak nem volna nehéz azzal érvelni a választók előtt, hogy MacDonald csupán önző pártszempontból ragaszkodik a ránézve kedvező elavult, régi választási rendszerhez. Ugyhogy ilyen körülmények között a választási szerencse könnyen a munkáspárt ellen fordulhatna és a konzervatívok számban megerősödve térnének vissza az uralomra.

Másrészt a reform megvalósítása veszedelmes kísértést jelentene a polgári pártoknak. Mihelyt a választási reform törvényerőre emelkednék, a kormányon lévő szocialisták kisebbsége, akik a polgári pártok 13 és félmilliónyi szavazatával szemben csupán 8 és félmillió szavazatot kaptak, nyomban kihasználható lehetőségeket jelentene a két polgári pártra nézve. Számításba véve azt, hogy a szocialisták szavazatát legalább egymilliónyi liberális szavazat követte olyan helyeken, ahol vagy egyáltalán nem volt liberális jelölt vagy pedig a régi választási rendszer mellett a liberális jelölt helyzete reménytelen volt, könnyű belátni, hogy a szavazatok összességét tekintve erősen kisebbségben lévő szocialisták a mostani választási rendszer nekik kedvező szerencséje nélkül belátható időn belül nem tudnak a parlamentben sem abszolút, sem relatív többséget kapni. Anglia polgári ország; a szocialisták mostani uralomra jutása csak a politikai helyzet sajátságos alakulásának következménye és nagyon valószínűtlen, hogy állandó maradhasson.

MacDonald, addig is, amíg a választói reform nehéz kérdésében döntenie kell, valószínűleg igyekezni fog kihasználni azokat a kínálkozó alkalmakat, amelyeket a konzervatív kormány lassúsága és sokszor érthetetlen inaktivitása számára meghagyott. Belpolitikában a munkanélküliség enyhítése lesz az első feladat, amit a szocialista kormány a hetenként egymillió fontot felemészítő munkanélküli segélynek hasznos közmunkákra való fordításával fog igyekezni megvalósítani. De a legközelebbi program leginkább külpolitikai színezetű és itt a Chamberlain-éra utolsó másfél esztendejének szerencsétlen politikája bőséges munkateret biztosít MacDonalddal. A legfontosabb és leginkább előtérben álló kérdések a Rajna-vidéket megszálló brit csapatok visszahívása; az Egyesült-Államokkal való viszony rendezése; a fegyverkezési költségek drasztikus lecsökkentése és ennek kapcsán a Nemzetek Szövetségében az általános lefegyverzés sürgetése.

Az angol közvélemény ebben a három kérdésben egyöntetűen fog MacDonald mellett állni, mint ahogy egyöntetűen állottak volna Baldwin és Chamberlain mögött is. De hogy MacDonald hogyan fog boldogulni az Egyesült-Államokban a Big Navy Partyval és hogyan fogja elérni, hogy Amerika valóban abbahagyja a néhány éve megkezdett flottaépítési versenyt; és még inkább, hogy mint fogja rábírní pacifista terveinek elfogadására Franciaországot és Olaszországot a Nemzetek Szövetségében, erre nézve kár volna jóslatokba bocsátkozni. Annyi azonban bizonyos, hogy a MacDonald-kormány sorsa nem kicsi részben függ attól, hogy sikereket fog-e elérni vagy pedig nem, a világpolitikának ezekben a nagyjelentőségű kérdéseiben.

A békeszerződések revíziójáról MacDonald külpolitikai programjában eddig nincs szó. Ha a munkáskormány meg tudná teremteni a reconciliatio-nak azt a szellemét, amit MacDonald annyiszor hirdetett, amihez azonban nem valami sok gyakorlati érzékkel nyúlt hozzá 1924 őszén genfi szereplésekor, kétségtelenül támogatná Magyarország igényeit az igazságtalanul megvont trianoni határok revíziójánál. Erre azonban addig nem lehet számítani, amíg az angol politika mostani kiegyensúlyozatlansága és az ebből elkerülhetetlenül támadt bizonytalanság valamiképpen meg nem szűnik.

MÁTHÉ ELEK

A GYÁRIMUNKÁS MUNKAÖRÖME

TALÁL-E a gyárimunkás a gép mellett munkájában örömet? A 19. század első éveinek angol és francia munkáslázadásai a gép ellen fordultak. Marx óta szocialista dogma a munkásnak a gyári munkában dequalifikálódása; a munkás mindjobban a gép függeléke lett, annak tempója rázza és zúzza testét-lelkét, a munka a gép mellett egy része a rabszolgaláncnak, amelyet, mikor egészen elviselhetetlenné válik, szét fog tömi a munkásság. A németországi nyomán nálunk is marxista alapon megindult munkásmozgalmakban a többi agitációs jelszó mellett ez a dogma is részt vett a szocialista gondolatvilág kialakításában s akadálya is lett annak, hogy a munkás konkrét munkájával és szociális környezetével szemben a valóságot elfogulatlanul lássa s arról önállóan, értelmesen tudjon magának beszámolni. Levenstein 1912-ben adta ki munkásokhoz intézett, jórészen a munkaörömről szóló körkérdései eredményét;¹ a válaszok, a nélkül, hogy értékeleneknek óhajtanók őket mondani, ijesztő képet adnak a jelszavaknak a nyugodt észrebevételt és átgondolást bénító hatásáról. A válaszok jó részének hangja: a munkát csak elvégezném... füttyülgetek is mellette... csak ne gazdagítaná izzadságom a kapitalista zsebeket, — nyilvánvalóvá teszi, hogy a sok negatív válasz igen jelentékeny korrektívumra szorul, ha a valóságos benyomásokig akarunk eljutni. Ennek a kedvezőtlen s a valóságos élményre is visszaható tömeghangulatnak kiegészítője volt bizonyos populáris lélektan is, mely a gép és az emberi munka ritmusa között kiegyenlíthetetlen ellentétet tüntetett fel.

A szociális fejlődés ezen, sok egyéb előtérben álló részénél fontosabb kérdésének tisztázásában nagy haladást jelentett Hendrik de Man könyve.² Írója szocialista, azonban fejlődésében a marxi dogmatizmust ledobta magáról. A munkaöröm kérdésénél a lélektani szempontokból indul ki.

De Man Antwerpenben született jómódú flamand családból, amelyben költő-nagyapja örökségeként hagyományos volt az elnyomott népfajokhoz való ragaszkodás. Ezt a családi hagyományt ő az ifjúsága idején hőskorát élő marxista munkásmozgalomban való részvétellel szolgálta. Mint serdülő fiú a proletárságba vetett egész hittel vett részt az akkori eschatologikus hangulatú munkásgyűléseken, még látta az öreg elvtárs ereklyéjét a párizsi kommünből, a „megkövesedett“ vajdarabot s áhítattal énekelte a forradalom frigiai sapkás nemtőjéhez a himnuszokat: „ó Marianne, indulj, vezess; annak engedted át magad, aki legelői megy utánad.“ Majd a szülői házat elhagyva, egyszerű munkásként egészen a mozgalom szolgálatába állott. Otthoni kultúráját is igyekezett elfeledni, hogy egészen a proletár világot élhesse, marxi hittel új, világmegváltó életformának tartotta azt. Ekkor kezdett reájönni, hogy a vezetők azt a kultúrát, amit ő szégyelt, tulajdonképpen igen kívánják s amint kissé jobb sorsba jutnak, azonnal asszimilálódnak hozzá. A szakszervezeti munkában, ahol emberi sorsok konkrét felemeléséről volt szó, mind kevesebb hasznát vette proletár dogmáinak. Mint a mozgalomnak nagyobb képzettségű, „doktor úr“ tagja, vagy 200 nemzetközi összejövetelen vett részt. Ezeken a gyűléseken, ahol a nagyobb nemzetek képviselői a másoknak nyelvét, viszonyait soha sem ismerték, úgy tapasztalta, hogy a nemzetköziség csak ünnepnap hangulat; egységesek csak a bér-

¹ Levenstein: Arbeiterfrage, 1912.

² H. de Man: Der Kampf um die Arbeitsfreude. 1917. — A szerző nevét ismertté tette Zur Psychologie des Sozialismus című több kiadásban megjelent munkája.

kérdésekben voltak, egyébként a mozgalom sokat emlegetett mélyebb lelki és kulturális tartalmának híre-hamva sem volt. Résztvett a háborúban s ez hozta meg teljes lelki átalakulását. A II. internacionále 1914 augusztusi bécsi gyűlésén akarta háború esetére a fegyveres szolgálat megtagadását proklamálni — s íme, néhány héttel előtte az egyes országok szocialistái lelkesedéssel ajánlották fel szolgálataikat nemzetük háborújára. A marxizmusnak ezt a csődjét annak tudja be de Man, hogy az a doktrinér proletárkultúra propagálása alatt elveszítette a kapcsolatot a munkásság valódi lelkiszükségleteivel; az osztályharc mechanikus és hatalmi frázisai elhanyagolták a mélyebb emberit s ez lobbant fel elemi erővel a háború kezdetén az egyes országokban előtérbe állított nagy erkölcsi motívumokra. A háború után tapasztalatait több amerikai út után lélektani tanulmányok segítségével dolgozták gyakorlatibb szocializmussá.

Sokfelé tartott előadást munkásoknak. A frankfurti munkásakadémián éveken át adott elő lélektani kérdésekről, itteni hallgatói beszámolóit adja közre könyvében. A divatos körkérdések felületes módszerével ellentétben, amikor az ismeretlen válaszoló szavaiban a frázist a valódi élménytől szétválasztani, konkrét fiziognómia híján a magukban sem hiteles érzéseket tovább analizálni, gyökerükig jutni nem lehet — de Man 78 nyilatkozájával hosszú időn át személyes kontaktust tartott fenn. Ahol a terjedelmes beszámolók homályosak voltak, külön, többszöri megbeszélésekben igyekezett tisztázni a dolgot, egyes pontokra vonatkozólag ezek az egyébként kiválóan értelmes munkások sem tudtak magukkal még így sem tisztába jönni. Az eredmények, ha általánosítani akarjuk őket, éppen a magas munkás-színvonal miatt, némi korrektívumra szorulnak, viszont, ami nem általánosítható, bizonynyal olyat fejez ki, ami a tömegek lelkében is dereng és fejlődőben van.

Első, meglepő benyomásunk ezeknek az értelmes írásoknak olvasásánál — a kurzus kezdetén, minden elméleti befolyásolás nélkül készültek — íróik munkaöröme sorsának nagy hasonlósága más társadalmi rétegekéhez. Gépi üzem — dequalifikálódás — elnyomottság öntudata: ennek az absztrakt vonalnak lélektani reflexére egyáltalán nem találunk bennük. Helyette bőven találunk általános emberi vonásokat. Aki fiatalkorában a postakocsis dicsőségéről álmódott, a villamos vezetésében jól érzi magát. Aki gyermekkorában fadarabokkal való játékban élvezetét találta, a bútorgyári munkában öröme telik. Akit a konjunktúra, a szakmában uralkodó munkáshiány miatt várható jobb kereset reménye vitt kazánkovácsnak, csalódással látja utólag, hogy a munka nem neki való volt, csak úgy, mint a fiatal fiú, akit a vasmunkások robusztus külseje vonzott pályájára. A kőművespallér, akinek munkája ugyan bőven ad alkalmat kezdeményező és vezetőképességei kifejtésére, ha véletlenül eredetileg éppen tanító szeretett volna lenni, nem szereti foglalkozását. Akiben erősebben fejlett plasztikus képességek rejlenek, nem látja meg a rendező tevékenység egyébként igen változatos lehetőségeit a gép mellett. A vándorösztön a jó munka mellől is másfelé üzi nyugtalanvérű gazdáját és állhatatlanok is vannak, akik a jóleső érzéssel végzett munkát is hamar megúnják.

S hogy vannak, akik szakszervezeti és egyesületi tevékenységük kedvéért sietnek munkájuktól szabadulni, sőt miatta családjukat is elhanyagolják, szintén nem specifikus proletár lelkifolyamat még akkor sem, ha annak lélektani oka a munkában való lelki kielégülés hiánya.

Ez az első benyomás világossá teszi, hogy a munkaöröm hullámzása nem vezethető vissza egységes formulára és főként: a gép egyáltalán nem negatív szerepet visz benne. A 78 nyilatkozó között 22 vas- és szerelőmunkás van, nagyobb számmal vannak textil- és nyomdász munkások, vannak különböző gyárimunkások, bányászok, irodai alkalmazottak, vasúti,

raktár- és segéd munkások; 51 közülük tanulta szakmáját, 9 tanulatlan, 18 munkahelyén beletanult. Olyan esetekben, amikor a sokféle tényező eredője nem mutat határozott munkaörömet, de nem is tagadja azt, de Man + jelzéssel könyveli az ingadozó lelkiállapotot. Mínusz jelzést 15-nek kellett adnia, a tanulatlanok közül 6, a tanultak közül csak 5 tartozik ebbe a kategóriába. Határozott munkaörömről számol be 44, köztük 35 tanult munkás, a tanulatlanok közül csak 1. A tanult munkásokra eső nagy + arányszám (67%, kimondottan mínusz 10%-nál kevesebb) gépek mellett dolgozó munkásokra esik s bizonyítja, hogy a gépek mellett végzett munka egyáltalán nem örömtelen. A mínuszjelek javarésze szociális és üzemi nehézségek nyomásából származik; egyedül egyes szakokban származik a kedvetlenség a munka technikai részéből és pedig ott, ahol a gépek használata újabb eredetű s a könnyű kezelhetés technikájáig még nem jutott el. Főként a bányászok panaszkodnak a fűrógépekre, melyeket kézben kell tartaniok s rándításuk elől nem térhetnek ki, viszont mégis munkaörömről számolnak be, foglalkozásukat szeretik, mert kezdeményezést enged. Egyébként nemcsak a kertész látja munkáját keze alatt növekedni, a szedőmunkás is ugyanazt éli. A bútorgyári munkás gyárba jövet összegondolja tennivalóit és bosszankodik, ha a munkavezető ügyetlensége a kigondolt helyes rendet megzavarja. Munkaeszközeit, gépjüket általában szeretik, kezelésükben saját pateneteik vannak, külön meghitt formulákkal biztatják, nógatják őket, személyes viszonyban vannak velük. „Mégis szeretem a gépem ütemét.“ „Sok munkától szabadít meg.“ „Fáj, ha jó gépekkel rosszul bánnak.“ „A cigaretta-csavarógépnek lelke van, a munkás dolga, högy kedvét el ne vegye.“ Egy-egy nagy gép nyomasztó benyomása jó érzésnek ad helyet, amint a munkás kezelésébe belejön: „úgy kell tenned, ahogy én akarom.“ Az összetettebb munkaörömről kívül, melyre a jobb munkást a munka és a munkaviszonyok feletti áttekintés segítheti, a munka egyes gépek mellett is adhat kezelője ajkára egész himnuszokat s azokban nem annyira a szinte kész irodalmiság érdekel, hanem inkább a meghittség, amelyben a munkás, ha megannyi zavaró körülmény merül is fel, gépjével él. Még az a kazánkovács is, aki mesterségét tulajdonképpen utálja s a megsüketüléshez közel áll, megfélemledik minden egyébről, ha munkájában már benne van.

Lehetővé teszi ezt az örömet az ember gazdag ösztönhangszerelése. A gép tempója — az ember életritmusa: ez a szembeállítás hozzá nem értő leegyszerűsítése a kérdésnek. A gépnek nemcsak tempója van s az embernek a munkával szemben még csak ösztöntevékenysége is legkevésbé sem merül ki a ritmusérzék foglalkoztatásában. Ellenkezőleg, a legegyszerűbb tevékenységi ösztönön kezdve az ösztönök egész sorozata áll ugrásra készen, a munka ezek között mindig talál egy-két regisztert maga számára s hacsak rendkívüli akadályok nem merülnek fel és nem gátolják kifejlődését, a jóleső érzés már valamely ösztön révén odaszívárog a munkához. A ritmusérzék a munka gyorsaságára vagy tartalmára való tekintet nélkül is jóleső érzést hoz magával. Az építőösztön akkor is talál bizonyos kielégülést, ha a munka maga kellemetlen. A kézműves-alkotótevékenységnek — a középkori munkás legnagyobb részének osztályrésze volt — ösztönhordozója szintén az építőösztön, amely a munka egészének és céljának ismeretével, a kivitel módszerének megválasztásában s az egész munka lefolyásában bőségesen kiélheti magát — ha a munkás lelkiállapotában az építőösztön előtérben van; ha erősebben fejlett ismerőösztöne van, akkor bizony a középkorban is rövidebbet húzta volna munkaöröme dolgában, ha a munka más, pótrejiszterekhez nem tudott volna nyúlni és erkölcsi érzés nem kormányozta volna. A gyári munkánál, ahol egy használati tárgy előállításának csak kisebb-nagyobb részlete foglalkoztatja a munkást, szer-

vező- és rendezőösztönök, továbbá gépi konstruktív képességek, még nagyobb mértékben az ismerőösztön foglalkoztatása juttat munkaörömet. A gép, mit a munkás akarától nem függő motorikus erő hoz mozgásba, látszólag megtestesült szimbóluma a kapitalizmus anonim, idegen hajtóerejének. A munkás ösztönvilága mégis számtalan kapaszkodót talál rajta. Irányítja, kitanulmányozza, kezelésében több fogást talál ki rajta, mint egy kézműves teheti, fölébe kerül, uralkodik rajta s ha jóban van vele, ismerős menetét felhasználja a maga gondolatai számára. „Asztalmagasságig kulik, vállon felül filozófusok vagyunk“ — ez nem mindig jelenti a munkától való lelki elszakadtságot, a szellemi munkát végző embernek is szüksége van feszültségcsökkenésekre. Így érthetjük meg, hogy minden marxi elmélet ellenére is, vannak munkások, akik egyenesen született gyárimunkásnak vallják magukat s ha irodában jutottak is álláshoz, avagy kerti munkát végeztek, visszakíváncznak a gép mellé. S a 78 nyilatkozó között, ha akár a képességeiknek nem megfelelő munkában dolgoznak is, akár a technikai szemponton kívül más okból szenved munkaörömük gátlást, csak egy van, aki azt tartja, hogy a modern gyári üzemben a munkaörömét megmenteni nem lehet. Ha más ösztön nem juthat szóhoz, mindig kéznél van az önérzés s ez az alacsonyrendű munkát is sokszor fontossá tudja tenni a maga számára azért, hogy a másénál többre tartja. Kellemetlen és nehéz munkát is ambícióval végeznek, ahol az jobban van megcsinálva, mint más üzemben; a zsákfordó, akinek ugyan nem sok ösztönös munkaöröme van, büszke erejére; az amerikai vándormunkás bőven megokolja magának munkája fontosságát és egész sor alacsonyabbrendű munkást tud előszámlálni. A saját, vagy állandóan használt szerszámnak szeretete mellett a gép felett való uralkodásnak tudata is nagy ösztönpótlék: „úrnak maradni a gép felett“, „úgy kell tenned, ahogy én akarom“.

Feltűnő, hogy a terjedelmes, sok kitűnő megfigyelésben, találó okfejtésben bővelkedő beszámolókból teljesen hiányzik minden olyan ösztönös gátlás, amely abból származnék, hogy a termelt áruk, munkájuk e közvetlen gyümölcse nem az övék, nem rendelkeznek felette. Ennek az alapvető marxista követelménynek ösztönalapja teljesen hiányozni látszik; a munkaélmény és a politikai követelés között, amint de Man megjegyzi, hiányzik a lélektani híd. Feltűnő az is, hogy a munka társadalmi hasznosságának motívuma még ezeknél, nagyobb részben szocialista, jobb munkásoknál sem vett részt munkaélményükben, inkább egy üzemben való régi hozzátartozásuk s annak kiválósága felett érzett büszkeségük vezeti őket. A szocialista de Man megjegyzése ehhez: a munkás munkaöröme s vele nagyrésztben produktivitása sokkal kevésbé függ a tulajdonviszonyok általános, mint az üzemi állapotok helyi reformjától. A munkáskollégáknak az üzemi életben szétválása, egymás ellen áskálódása újból a marxi absztrakt gondolat csődje: a munkátestvériségnek az elnyomottság érzéséből kellene megszületnie, először az üzemben, azután egy országra s így az egész vÜágra. A tények szerint a testvériség nem ilyen automatikus valami, mélyebb lelki kultúrának az eredménye.

A munkaöröm ösztönforrásain kívül de Man felkutatja annak egy másik, éppen olyan lényeges előfeltételét is. Munkát elvégezni nem lehet, kedvező munkaélmény létre nem jöhet, csak az ösztönöknek kapcsolása révén. Még akkor sem, ha a pszichotechnika eredményeinek általánosabb alkalmazásával az emberek képességeiknek jobban megfelelő munkához jutnának s ösztönviláguknak szükséges megelevenedését igen nagy mértékben el lehetne érni. Némileg túlzó lélektani iránya mellett is józanul látja de Man, hogy a munkának minden ösztönös rávezetés kidolgozása mellett is mindig marad terhe és nehézsége, amit csak az ösztönösszetevőkre fel nem bont-

ható kötelességérzet hidal át. A beszámoló és egyéb széleskörű tapasztalatai alapján megállapítja, hogy a munkásvilág munkaélményében ma is ott él, ha csak tudatalatti szokásszerűséggel is, a munka kötelességében való hit, amely sokoldalú vallási motívumokból táplálkozott. Tisztán látja, hogy a munkaöröm problémája megoldhatatlan, ha a munka nem erkölcsi kötelességet is jelent; a munkát nélküle kedvező élménnyé alakítani „ugyanolyan vállalkozás, mint a kör négyszögűsítése“ . Felrója a marxizmusnak, hogy ezt a meglevő tőkét a lelkileg is az osztályharcból élő homunkulusz kedvéért lerontani akarja, amikor kezébe mást adni nem tud; 10.000 közül ha egy munkás tud lelkileg a szocialista munkamotivációból élni. Hála Istennek, mondja, hogy a kapitalizmus előtti idők, amikor a munka erkölcsi kötelesség volt, ma is tovább hatnak a munkásságban, ez adná a jövő szocialisztikus termelési mód számára is a munka további lehetőségét. Mire a homunkulusz a lombikból kilépne, a gyárak udvarát rég felverte volna a gas s a gépeket régen rozsdá ette volna meg; az orosz szovjet sem képes híveinél munkakedvet organizálni.

Kevesebb alkalmat nyújtanak a beszámoló az erősebb mértékben racionalizált gyári munka munkaöröm lehetőségeiről, amikor az egyes munkás feladata csak bizonyos igen csekély skálájú fogásoknak ismétlésében áll. A gépek segítségével miatt nagyobb testi megerőltetést ez nem jelent, a teljes begyakorlottság a figyelmet is erősen tehermentesíti s így is óv a fáradtságtól, de annál inkább kimeríthet az egyhangúság szellemi fáradtsága. Kialakult formái e Madách—Taylor-falansztemek Európában nincsenek, inkább csak Ford leírásaiból ismerjük a mozgószalagot, mely az autóalkatrészt egyenesen a munkás elé hozza, az a hozzá érkező darabon egy-két igazítást végez csak s a következő apró igazítás már a másik munkás dolga; s mivel „nem termelő munka az sem, ha a földre hajunk, hogy felemeljünk egy szerszámot vagy alkatrészt“ , ezért minden anyag mellmagasságban érkezik a munkás elé s annak még csak a leesett szögecs után sem kell, azaz nem szabad lehajolnia. A beszámoló szerint az ismétlődő munkának az a mérve, ami a mi üzemeinkben szokásos, nem akadály a munkaörömnek; a legjobb munkások, akikben igazán értelmes munkakedv dolgozik, szívesen állnak a gépek mellett. Az eddigi fejlődés, ellentétben a kezdő gépkorszak primitívségeivel s Marxnak a dequalifikálódásra vonatkozó jövendöléseivel, nem is haladt abban az irányban, mintha a gépek ilyen primitív munkát végző tömegeket kívánnának maguk mellé. Ellenkezőleg, a gépek folyton növekvő differenciáltsága mind nagyobb arányban kíván magasabb képzettségű munkásokat. Fordnak nincs soha elég műszerésze és képzett munkása, ezeknél pedig a munka nagyobb értelmességében s a nagyobb felelősségérzetben a munkaöröm megtalálja a maga számítását. Erősen mechanikussá vált nálunk inkább a nem a gép mellett végzett alsóbbrendű munka, a beszámolóban a papírhajtogatás, könyvszélre egy szín reáhúzása képviselik a jobb munkások teljes ellenérzésével ezt a munkát. Ilyen munka elvégre mindig lesz és mindig megtalálja a maga csekély szellemi igényű, a kezdeményezéshez és a változatossággal járó kis erőkifejtésekhez lusta munkásait s a jobb munkás számára ez általában ideig-óráig elviselhető átmeneti állomást jelent. Ha azonban a fordinacionalizálás mégis nagy arányokban megvalósulna?! Nem igen tudjuk de Mant követni abban, hogy e lehetőségbe belenyugodjunk. Szerinte, ha Ford munkásai a jó bér mellett nyugodtan elvégzik ezt a munkát s nagyobb szellemi igényeket nem árulnak el, örülünk annak, hogy legalább jobb sorsba jutnak. Nyugodjunk bele, hogy Ford ezeket általánossá tevő világában az elmaradó munkaöröm helyett az elfogadható munkaidőnek a gépi berendezkedések révén kevésbé fárasztó robotja után a munkás munkáján kívül építse fel emberi

világát. De Man e ponton, a marxizmusból legalább szocializáló kitűzését mentve meg magának s azt a kiszámíthatatlan jövőben olyan romantikával véve körül, amit a jelenre károsnak tart, az elmaradó munkaörömet tisztára a társadalmi hasznosságnak a távol jövőben gazdagabb és háborítatlanabb motívumával igyekszik pótolni. Nos, nem hisszük, hogy a munkának a munkástól ilyen lelki elszakításába az emberi fejlődés hajlandó lenne belemenni, a munkaöröm forrásainak ilyen arányú cserélhetőségében sem hihetünk.

A beszámoló minden sorából szóló munkaöröm maga teljes tiltakozás ilyen robot ellen. Ugyanilyen érzésekre bukkant az amerikai W. Williams, aki acélgyári aligazgatói székét elhagyva, évekig élt és dolgozott mint közönséges munkás Amerika és Európa nagyobb bányá- és gyártelepein. Megfigyelése szerint is rendkívül erős az akarat a munkásban arra, hogy munkájából lelkileg is éljen; nehezükre esik az olyan prédikáció, amely munkával, annak testileg-lelkileg kimerítő fáradtságával, alacsonyabbrendű emberi tevékenységjellegével szemben óhajt valaminő külön vigaszt adni, mikor a munkás éppen munkájában akarja lelki kielégülését és büszkeségét találni.¹ És lehet-e munkaörömet úgy elérni, hogy az ösztönösen jóleső tényezőket mind kikapcsoljuk s azokat tisztára erkölcsi motívummal pótoljuk? Már csak éppen de Man észzeletei alapján is elengedhetetlennek kell az erkölcsi háttér tartanunk, az erkölcsi motívumok mellől az ösztönös tényezőket egészen leszállíthatóknak mégsem gondoljuk. Az emberiség nagyobb része számára ilyen magában véve is igen kevésbé értelmes hősiességet mindennapi kenyérnek nem írhatunk elő. A Ford-gyárakban végzett pszichotechnikai vizsgálódások, Ford rendszere, gazdasági és társadalmi előnyeinek ismeretes kínálgatása ellenére is, igen kedvezőtlenül számolnak be a munkások kifáradásáról. Nem is kell a pszichotechnika fanatikusává lennünk annak belátására, hogy az egyhangú, kedvetlen munka többet vesz el a munkástól, semmint hogy annak árán attól függetlenül tudná lelki-igényeinek és életörömének ép emberi világát felépíteni. A kérdés ma jóval kevésbé aktuális, mint azt a Ford-könyvek elterjedettsége révén a közönség érdeklődése érzi. A Ford-rendszer rentabilitása nagy mértékben nyugszik az amerikai gazdasági élet mai páratlan konjunktúráján s utánzása nagy csalódásokra vezethet. Ha azonban valamikor aktuálissá válnék, nemesség: a gazdaságosság és a szociális háttér nagy kérdéseit vetné fel, hanem méltán idézne fel nagy küzdelmeket a munka emberi lehetőségei kérdésében is.

A gyári munka technikai oldalánál jelentékenyebb hátráltatói a munkaörömnek általános szociális viszonyaink s az üzemi viszonyok. Legsúlyosabb megterhelését jelenti a munkaörömnek a munkásaink nagyobb részének feje fölött függő Damokles-kard, a munkanélküliség veszedelme. „Nyolc hónapja mindig volt munkám, — mondotta egy ácsmunkás W. Williamsnak — de mondom neked, alig volt csak egy órám is, hogy amikor a mester közelembe jött, a szívem el ne szorult volna, mindig attól félttem, elbocsát. És mondhatom neked, ha csak tíz perccel előbb értem haza, mint rendszeren, az asszony már az utcára szaladt elém s úgy kérdezte akadozó lélekzettel: Hát csakugyan, Tom? Mondd hamar, csakugyan?” Igazat kell adnunk de Mannak, aki a beszámolókról minden ideológiát lehámozva, viszont a társadalomról minden jóakarató szociális haladást feltételezve, ezen a ponton látja a két osztályra oszlás valóságát. Más társadalmi rétegek tagjai, akik normális körülmények között általában biztos keresettel, avagy némi gazdasági háttérrel bírnak, csak mai viszonyaink között sejtik kevésbé, milyen nyomást jelent a semmibezuhanás állandó veszélye a munkás-

¹ W. cikke Davis-LUdecke: „Industrieller Friede“ című gyűjteményben.

ság nagyobb részének lelkivilágára. Ez a kérdés nyílt sebe gazdasági rendünknek, amelyen a növekvő szociális érzéknek keresztül kell segítenie a világot. A szociálpolitika végletekig fejlesztésével-e, avagy a termelésnek hasznos s ezért kríziseknek kevésbé kitett áruk felé irányítása, a munkás-ságnak emelkedő jóléte, kis ház, kert alakjában gazdasági hátvédhez juttatása árán-e, a kapitalizmus keretében-e, vagy ennek csendes átalakulásával? — nem keressük.

A munkaöröm ez állandó örvényéhez mérten a munkabér csekély-sége, bár erősen deprimáló, de csak relatív valami. Magasabb élet-színvonal szükséglete, valamint a többnek kívánása szerint ma kevés az, ami régi, boldognak hirdetett életnívót messze túlhalad. Ami ezen a ponton a munkásnak fáj, az inkább valami vele történő igazságtalanságnak a homályos érzete, úgy érzi, hogy a gazdasági élet hatalmas fejlődéséből és előnyeiből másoknak aránylag is több jut, mint neki.

Másik nagy gátlása a munkaörömnek a beszámolók szerint üzemi vonatkozású, az üzemi viszonyokkal való elégedetlenség igen sok munkás plusz jelzése alá odacsúsztatja az erős mínusz jelet. Elhanyagolt munka-helyiségek, hiányos egészségügyi berendezések, rossz anyag, elavult gépek, rossz beosztás, kéz alá dolgozás hiánya sok bosszúságot okoz, viszont a világos, tisztán tartott, a lehető egészségügyi berendezésekkel felszerelt gyári termekkel nem egy kézműves is szívesen felcseréli önálló, de szurtos műhelyét. A legtöbb panasz mégis az üzemi vezetés értelmetlenségeire, apró igazságtalanságaira, a munkásoknak az üzem keretében jól érvényesül-hető kezdeményezésének, értelmes javaslataiknak visszautasítására, fölös-leges panaszolgotásra vonatkozik. Ezekben „nem emberi“, azaz más, ala-csonyabbrendű embereknek járó bánásmódot érznek. Itt bizonyára sok az állandó agitáció által keltett ressentiment, erről nyilván tanúskodik az ilyen vallomás: „Minden parancs ellenérzést kelt bennem, önállóságomban éreztem magam sértve.“ A nagyobb rész azonban igen értelmesen beszél. Nemcsak kifogásuk nincs az ellen, hogy munkamester legyen fölöttük, hanem egyenesen szükségét is érzik. Az azonban legyen mester, értsen a munkához, tudjon parancsolni, rendet tartani, munkát értelmesen orga-nizálni. Sok elismerést is találunk ilyen munkavezetőkéről s ezek vezetését és elismerését is szívesen veszik. „Elismerő szavak többet értek nekem, mint az arany.“ A panaszok javarésze a túlságos sok alsóbbrendű vezető ellen irányul, akik csak felügyelnek, de vezetni és segíteni nem igen tudnak és nekik róják fel, hogy a munkás a fizetésnél is sokszor igazságtalanul rosszul jár. Ezért nyilatkoznak általában az akkordmunka ellen is, amit pedig Amerikában szívesen végeznek s a jobb munkásra magasabb életnívót jelenthetne. A közbeiktatott közegek különböző, igaztalanul érzett levo-násokkal ezt a keresetet leszorítják s egyébként is bizonyos határ fölé nőni nem engedik, s az Amerikában korlátlan emelkedés lehetőségeit megkötik. Sok munkás szerint ez a határvonal a másrendű alkalmazott, a hivatalnok fizetése s mi mást érznek benne, mint az osztály határvonalát? A munká-soknak üzemi, valamint bérkérdésekben Németországban, Ausztriában, Csehországban üzemi tanácsok és bizalmiak alakjában kötelezően elrendelt, Amerikában és Angliában a háborús rendelkezések megszünte óta önkéntesen megkísérelt szóhoz juttatása sok nehézséggel járt. Jelentékeny időbe kerül, amíg a hasznos együttműködésre egészen alkalmatlan osztályharcos ideológia a konkrét munkában lekopik s az együttműködésre alkalmas felületek kiala-kulnak. A jóakarátú, objektív szempontokra eljutó bizalmiaknak sokáig kell a vezetőségek s a munkásság kölcsönös bizalmatlansága között őrlőd-niük. Egy ilyen bizalminak részletes beszámolója mutatja, éppen a mun-kások részéről mennyi értelmetlenséggel kell küzdenie az üzemi demokrá-

dának. Mindazonáltal a beszámolók alapján e kísérletek alkalmas eszköznek látszanak a munkásság nevelésére, felelősségérzete felkeltésére, a munkaöröm nem csekély erkölcsi forrásaihoz eljuttatására s a munkásság érzéseiben az „osztály“ mindenhova vetítődő határvonala elhalványítására. Az üzemet vezető igazgatóról, mérnökökről sok nagyrabecsüléssel találkozunk. Egy üzemben különös gyöngédséggel emlékeznek meg a tulajdonos „öreg úrról“, aki a jó munkát szótlan vállveregetéssel szokta jutalmazni. Hiányolják, hogy a magasabb vezetők csak a mesterek referálásából ismerik az üzemet. „A modem vállalat sokkal nagyobb, semmint emberi vonatkozások élhetnének benne“, a kapitalizmus személytelenségének ezt a fordí fogalmazását, a munkaörömet rongáló lelki hatásain keresztül ezek a jobb munkások is tisztán érzik. A nyomdász munkás kérdésében pedig: vajjon, akiknek e könyv kezébe jut, méltányolják-e a gondosságot, amellyel a munkás dolgozik, benne sajog a kézművesvilág emberi vonatkozásainak szétszakítása s kívánja, hogy ezek valaminő alakban a modem üzembe visszatérjenek.

A kép végül, mintáz egyik munkás kiterjedt előadása a munkásság szexuális világáról nyújt, a munkaöröm kérdésének egész háttérét kigöngyölti. A nagyvárosi munkásság szexuális élményei, házasságkötéseikbe oly gyakran minden lélek nélkül való belebotlásuk s ennek nyomán a sok lelkileg is kietlen otthon, a velők járó lelki depressziók mindmegannyi hatalmas mínuszjelei a munkaörömnek és mutatják, hogy a munkaöröm nem mechanikus függvénye valamely termelési módnak, hanem az egész ember erkölcsi kérdése.

SZEKFÜ IGNÁC

AZ IFJÚSÁG ÉS A FALU NÉPE

JÓÓ TIBOR, a szegedi egyetemi Bethlen Gábor Kör alelnöke a következő sorok közlését kéri tőlünk:

A „Magyar Szemle“ júniusi számában jelent meg e címen Asztalos Miklós tollából egy összefoglalás, mely a faluproblémával kapcsolatos mai magyar ifjúsági mozgalmakat ismerteti. Asztalos, mint aki maga is egyik vezető harcosa ezeknek a mozgalmaknak, egészen világosan és helyesen látja, mi a forrásuk és jelentőségük, és otthonos tájékozottsággal ismerteti őket. Azonban beszámolója nem teljes, adatai kiegészítésre szorulnak.

Ö három akciót vesz tudomásul. Az egyik az a röpirat, mely „Ifjú szívekben élék“ címen 1928 májusában jelent meg az egyetemes magyar ifjúság Ady-ünnepsége alkalmából. Erről azt írja, hogy „első vallomásul jelent meg“. A második a Bartha Miklós Társaság vitaelőadás-sorozata. A harmadik a csehszlovákiai magyar egyetemi hallgatók munkája. Jegyzetben aztán még néhány írást sorol fel a kérdés irodalmának kiegészítéseként. Azonban az egyik legnagyobb és hatásában is jelentékeny kezdeményezés, úgy látszik, kikerülte figyelmét. Ezt szeretném Asztalos Miklós cikkének kiegészítéseként ismertetni. Ez a szegedi egyetemi hallgatók Bethlen Gábor Körének úgynevezett tanyaaikciója.

A kör munkája egy vitaestével kezdődött 1928 március 20-án, melynek előadója Gesztelyi Nagy László, a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója volt. Az előadás, valamint a vita során elhangzott felszólalások a kör kiadványainak 3. számaként meg is jelent „A jövőndő magyar intelligencia és a tanyakérdés“ címen. E füzet 23. lapján a kör elnökének, Buday Györgynek — kí az egész mozgalom megindítója, szervezője, lelke — megnyitó szavaiból megtudjuk, mi adott a kérdéssel való foglalkozásra ösztönzést, „...öszinte felismerése annak, milyen óriási jelentőségű egész magyar fajtánk jövője szempontjából e számszerűleg, fajilag és gazdaságilag egyaránt legfontosabb társadalmi rétegünk romlásbamenő viszonyainak javítása és valami egészséges új rendszer segítségével való megerősítése. Nem is véletlen ez a felismerés, hanem szükségszerű folyománya annak az új magyar ideológiának, melyet mi, a háború és forradalmak tanulságain felnevelkedett új magyar ifjúság, egyre szélesebb körben vallunk s mely szerint a magyar faj sorsa szorosan egybeesik, sőt azonos a magyar falu és tanya parasztságának sorsával...“ íme, ugyanaz a fölírás, melyre

Asztalos is rámutat: „A mai Magyarország lakosságának a háború előtti Magyarország lakosságával szemben jóval nagyobb hányadát teszi ki a falu magyar népe s így a jövőt aggódba figyelő szem látja ennek az ezelőtt nagyrészen, szociálisan és kulturálisan egyaránt, figyelmen kívül hagyott társadalmi rétegnek súlyát.“

Az előadáshoz való hozzászólások közül kiemelendő Tar Józsefé, a Szegedi Gazdasági Egyesület igazgatójé és Hübner Józsefé, a törvényhatósági népművelési bizottság titkáráé, akik felajánlották segítségüket az egyetemi ifjúságnak. Ennek eredményeként az egyetemi hallgatók rendszeresen kijárhattak a tanyák közé. Kiemelendő továbbá a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége szegedi csoportja elnökének, Paraszky Gyulának a felszólalása, ki megkérte a vitaestélyt rendező kört, engedje ki az ügyet a maga kizárólagos hatásköréből, hadd legyen az az egész szegedi egyetemi ifjúság mozgalmá.

Ez meg is történt. A Bethlen Gábor Kör azonban tovább is végezte a maga munkáját.

A vitaestély, illetőleg nyomtatott publikációja széles körben felkeltette a sajtó figyelmét is és ebből gyanítható, hogy nem maradt hatástalanul Szeged határain túl sem.

1929 február havában a Délmagyarországi Rádió Klub országos kiállítást rendezett, mely alkalommal egy ideiglenes leadóállomás is működött Szegeden. A rendezőség Buday Györgyöt is felkérte előadás tartására. Az előadás február 15-én hangzott el „Ifjúságunk népművelési feladatai és az alföldi rádióleadó“ címen. (Megjelent a kör kiadványai 4. számaként.) Ebben, az előbb ismertetett megfontolások újabb hangoztatása után, arra az eredményre jut Buday, hogy a szegedi leadóállomás felállítása sürgős szükség, mert „segítségével a népműveltség, a nemzeti önerő tudata ápolható és nevelhető másképp meg sem közelíthető széles néprétegekben. Nyilvánvaló, hogy ilyen programot a budapesti Stúdióból várni nem is lehet. Az ország mai egyetlen leadójának műsorát olyan sokrétű érdeklődés és feladatkomplexum determinálja olyanná, amilyen, hogy igazságtalanság volna vele szemben egy réteg érdekének még fokozottabb figyelembevételét kívánni. Szegeden azonban már a város fekvése miatt is, de meg a rádióelőfizetők és hallgatók várható számarányára való tekintettel is (erre az arányra természetesen minden erővel, kedvezmények megadásával törekedni is kell), éppen a magyar tanya és falu népére kell elsősorban figyelemmel lenni.“ (13—14. ll.) Végül egész konkrét tervezetet terjeszt elő, miképpen képzelí az egyetemi ifjúság bekapcsolódását a rádió eme népművelő munkájába. Részletes ismertetésbe ne menjünk bele.

Úgy gondolom, már ennyiből is világosan kitűnik, hogy az egész mozgalom a gyakorlati szükségérzetből fakad. Azért tartom ennek a kimutatását fontosnak, mert Asztalos Miklós azt írja, hogy „a magyarországi érdeklődés (a falu iránt) ezideig majdnem kizárólagosan teoretikus felépítettségű“. Nem hinném. A Bethlen Gábor Köré pedig, amint látjuk, éppenséggel nem az. Már pedig a Bethlen Gábor Kör tevékenysége igen jelentékeny része a magyarországi ifjúsági mozgalmaknak.

A faluproblémának, a tanyakérdésnek tisztán teoretikus kezelése egészen meddő és a mi mai helyzetünkben nagyon is luxuriózus volna. Feltétlenül gyakorlati szándék kell, hogy vezesse. De ez a gyakorlati szándék nem lehet más, mint a nemzeti egység megeremtése, a szociális ellentétek megsemmisítése, a parasztság kulturális és gazdasági színvonalának emelése. Másrészt azonban az is kétségtelen, hogy a helyes gyakorlat megvalósíthatatlan alapos elméleti előkészítés nélkül. Nagyon helyesen jár el Gesztelyi Nagy László, mikor a feladatok elsorolásakor elsőül a tanyakérdés megismerését említi, mint amilyen a megértés és az ezt követő céltudatos munka megindulhat.

Es itt a legnagyobb munka egy igen fiatal tudományra vár: a társadalomrajzra. A társadalmi állapotok pontos felvétele minden szociális munka első feltétele. A falu, a tanya gazdasági, közegészségügyi, közigazgatási állapotainak ismerete aránylag már előre haladott. De a szociográfiának, mint tudománynak még a kidolgozása is alig indult meg. E nélkül pedig a kutatás sem lehet céltudatos és célravezető. Lehetetlen a rendszeres, igazán eredményes, nem csupán szórványos megfigyeléseket szolgáltató munkához hozzáfogni, míg az olyan elméleti alapvetés készen nincs, a központi gondolat, cél, mely a kiindulási pontot és vezető fonalat képezi, mely az egyes szétszórt, elkülönödöttnek látszó jelenségek közt az összefüggést megmutatja és azokat egységbe fűzi. Az elmélet feladata volna továbbá kidolgozni a tiszta társadalomrajzi szempontot, mely biztosítaná a kutatás elfogulatlanágát, objektív tudományos jellegét és kizárna belőle minden egyéb célzatosságot, minden ide nem tartozó, csak a megfigyelés hűségét, tárgyilagosságát zavaró szempontot. Semmi sem sürgősebb ugyanis, mint a helyzet

hú ismerete, E nélkül biztosan tévútra jutnánk. Sok várható e tekintetben a szegedi egyetem Alföldkutató Bizottságának szociográfiai szakosztályától. De az Asztalos Miklós cikkében és az enyémben tárgyalt ifjúsági mozgalmak esetében a társadalomrajzi kutatás egy speciális rétegre irányul. Ennélfogva feladata a falu és tanya szociográfiájának területét, elveit, feladatait és módszerét megállapítani. Alik azok a jelenségek, melyeket a falusi, tanya társadalomrajznak fel kell kutatni; mik azok a szempontok, melyek a kutatást vezessék?

A Bethlen Gábor Kör ebből a munkából is kivette a részét. Ez év április 20-án meghívására Szombathely György, a Társadalomtudományi Társulat főtítkára tartott Szegeden előadást „Az alföldi társadalomrajz feladatairól” címen, április 30-án pedig Hilscher Rezső egyetemi m. tanár, a Közgazdasági Egyetem újpesti szociálpolitikai intézetének adjunktusa a settlement-munka módszeréről. Mindkét előadás meg fog jelenni a kör kiadványai során.

A jelen pillanatig így áll az a munka, melyet a Szegedi Egyetemi Ifjúság végez a „magyar parasztság nemzetéltető gerinccé való öntudatosítása érdekében”, Asztalos kifejezésével élve. És ez a munka is még gazdag folytatással és eredménnyel biztat. Való igaz, „mindenhová még nem jutottak el ezek a gondolatok”. De lám itt is, ott is felbukknak megmozdulások, — gyakran sajnos egymásról nem is tudva — melyek lassanként talán mégis a magyar ifjúság egyetemes mozgalmává patakzanak össze.

JOÓ TIBOR

A fenti sorokat, mint az ifjúság köréből jött nyilatkozatokat általában, szívesen közöltük, őszintén meg kell azonban mondanunk, hogy Asztalos Miklós kiváló munkatársunk szomorú megállapítását, mely szerint hazai ifjúságunk a falusi néppel való kapcsolatok dolgában igen is elmaradt a Csehország területén élő magyar ifjúságtól (s hasonlóképpen a némettől is, hiszen a csehországi magyarok mozgalmán német hatás ismerszik meg), a fenti nyilatkozat éppenséggel nem cáfolja, nem is gyöngíti meg. Szívből kívánjuk a sikereket a szegedi Bethlen Gábor Kör, valamint az egész szegedi egyetemi ifjúság parasztakciójának, de sikernek egyelőre sem azt nem könyvelhetjük el, hogy Gesztelyi Nagy László, a tanyakérdés kitűnő, folyóiratunk olvasói előtt is ismeretes szakembere, különben vezetőállásban lévő agrár szakember tartott a parasztkérdésről az ifjúságnak előadást, sem azt, hogy a Bethlen Kör egyik vezetője lépéseket tett szegedi rádióleadóállomás felállítása érdekében. Sőt még azt sem tartjuk ifjúsági munkának, hogy tudós miniszteri tisztviselők és egyetemi magántanárok tartanak a Bethlen Körben hasonló témákról előadásokat. Mintha ez az ifjúság, mely felnőttek előadásait hallgatja és a fenti véleményt véve alapulj ezt a hallgatást valószínűsítő ifjúsági munkának tartja, talán túlságosan sokat tanult volna az idősebbektől. Már pedig az eddigi módszerekkel, előadásokkal, beszédekkel» rezolúciókkal nem fogja az ifjúság a reá maradt problémákat megoldani. Kevesebb előadás, kevesebb elmélkedés a „feladatok” és a szociográfia körül, s több közvetlen érintkezés a néppel: nagyobb eredményt hozhatna. Aminthogy a csehországi magyar ifjak példájából azt is meg lehetne tanulni, miként lehet a falusi néphez közel férközni — közelebb, mint amily közelséget a rádió nyújt!

BELPOLITIKAI SZEMLE

*A gyökér — A házszabályok tűzpróbája — „Mea culpa, mea maxima culpa!...” —
Nem élhetünk muzsikaszó nélkül! — Összeférhetetlenség vagy diszpolgárság*

AZ ÚJSÁGÍRÓ GÁRDA egyik kiváló tagja azt firtatta valamelyik újdonsült honatyánál, hogy milyen gyökere van abban a kerületben, amely őt, mint hivatalos jelöltet, a választók többségének bizalmával kiűntette. Az új honatyra erre azt felelte, hogy őneki van gyökere, mert a választókerülettel szomszédos kerületben már 1926-ban, az általános választásoknál, mint hivatalos jelölt fellépett és visszalépett és akkor több-

ször volt alkalma a szomszéd kerület választóival érintkeznie; ezenkívül: a választók közül többen szolgáltak ezredében, mikor katona volt és akkor alkalma volt megismerni és megszeretni ezt a kuruc magyar népet. Hozzátehetette volna: „Ahová vezérem küld, szívesen megyek még képviselőjelöltnek is. Amikor küldött, már mint megválasztott képviselőnek gratuláltak nekem jóelőre.“ Jellemző a közhangulatra. A levegőben van, hogy, akit Bethlen méltónak ítél a mandátumra, annak a magyar nép meg is adja azt. A választás ma csak a szankciót jelenti Bethlen István döntő szavára. Az ellenzék annyira tudatában van annak, hogy ez így van, — tekintet nélkül arra, titkos-e a választás a kérdéses kerületben, — hogy már jelöltet sem állít a hivatalos jelölttel szemben. Itt is csak egy komoly jelölt kísérletezett az ellenzék sok tarka csoportjának minden támogatása nélkül. Igaz ugyan, hogy tekintélyes számú szavazatot kapott így is, aminek értékét emeli az, hogy arra még nem volt eset az utolsó évek annálesében, hogy ellenzéki jelölt a hivatalos jelölt választói számának feléig felvigye a reá eső szavazatok számát. Mindazáltal nem győzhetett, mert Bethlen István nem akarta, hogy győzzön. Az ellenzéknek ebbe bele kell nyugodnia. Bethlen István politikája napról-napra újabb és újabb sikerekkel gazdagítja a nemzet szellemi és erkölcsi birtokállományát. Ameddig így lesz és tovább halad azon az úton, amelyen megindult, addig Bethlen szavá fog dönteni a nép elhatározásának lelki ítélőszékében. A legerősebb gyökér, amely valakit egy kerülethez fűz, a nép szeretete Bethlen István iránt.

A POLITIKA BERKEI az ellenzék jajveszékelésétől hangosak. „Nem bírunk Bethlennel“ — jajgatják — „sem a kerületekben, sem a képviselőházban.“ A kerületekben annyira sem tudják vinni, hogy jelöltet állítsanak; kurtán-furcsán szólva, még a választók tizedrészének a bizalmát sem tudják a maguk számára az ajánlási-íveken biztosítani, hát még a többségét! Nem segítene ezen az általános, titkos választás rendszere sem. Aminthogy 1905-ben nyílt szavazás ellenére leszavazta az ország a kormánypártot, noha akkor egy kerület sem választott titkosan. Annál inkább leszavazná ma, ha a hangulat ellene volna. És a képviselőházban? Ott is szilárdabban áll a kormány, mint valaha. Ha az egységspártból kilép egy képviselő, az rövidesen vissza is lép. A kormánypártot az új házszabályok úgy összekovácsolták, hogy egységesebb, mint valaha volt. A párt kebelében nem akad hang, amely az új házszabályokat túlszigorúaknak minősítené. Nem is hiszem, hogy olyan feminin hangulat venne erőt bárkin is, amely a most statuált korlátok tágítását kívánná. Az angol módszert — fájdalom! — nem próbáltuk ki; de ettől eltekintve, az új házszabályok keresztülmentek a gyakorlat tűzpróbáján.

Az ellenzék ugyan egyre sopánkodik, hogy az új házszabályok lehetlenné teszik számára az alapos kritikát. Egy nagy magyar államférfiú kijelentette, hogy ő nem vesz részt a vitában, mert egy óra nem elegendő arra, hogy erejét kifejtse és mondanivalóját elmondhassa. Azt hiszem, tévedésben vannak azok, akik így jajveszélnek. Akiknek igazán van mondanivalójuk, bőven van idejük hozzá, hogy elmondják. Ha valaki egy témával akar foglalkozni, arról a bizottságban a tárca általános és részletes vitájában egy-egy negyedóraig beszélhet, a plénumban, a költségvetés általános vitájában egyóra hosszút, a tárca általános vitájában félóraig és végül részletes vitájában ugyanerről a tárgyról még egy negyedóraig beszélhet. Ha valaki többféle témával kíván foglalkozni, úgy még ezenkívül többször is felszólalhat, teszem azt: a kultusztárcánál, a most említett alkalmon felül, huszonöttször szólalhat fel egy-egy negyedóraig a többi címhez, ami több, mint hat órát jelent.

Ennyi idd csak Demosthenesnek nem volt elég életének abban a korszakában, amikor még — dadogott!

AZ ELLENZÉKBEN kétségtelenül meglévő tehetség, tudás, lelkesedés és idealizmus valahogyan mindig széttörik, összezúzódik, elsziklik és elhalványodik azon a mulasztáson, hogy egységes vezérlő akarat alá non hajlandó rendelni magát senki sem. Az ellenzék ereje így forgácsolódik el. A szociáldemokratáknak nincs vezérük, akire hallgatnának. A polgári ellenzéki vezetőknek nincsenek párthíveik, akik követnék őket. A kétféle ellenzék, a sokféle pártcsoport és a sok magában álló ellenzéki vezérférfit sem a célkitűzésben, sem a párttaktikában nem tud megegyezni. Szánalmas vergődés egész politikai akciójuk. Vergődésüket látva megsajnálja őket egy jólelkű újságíró és megsajnálván készen is lett egy cikkel, amelynek az volt a lényege, hogy szervezkedik az ellenzék, új ideát talált, amelynek alapján egyesülni fognak a legkülönbözőbb pártárgyalatok. Ennek az eszmének sikerült megnyerni — cikkíró szerint — azt a nagy politikust is, aki eddig a közélettől visszavonultan csak a tudományos búvárkodásnak élt. Mert annyira új az eszme és annyira varázslatos hatása van, hogy senki sem vonhatja ki magát az új küzdelem parancsszava alól. Ez az új eszme — idehallgass világ! — valódi új eszme: az általános, egyenlő és titkos választójog! Ez már bevált egyszer, mint kormánybukató eszköz, hátha megint beválik! Nem baj, hogy benne van a kormánypárt programjában. Egyszerűen rá kell fogni, hogy azért vette a programjába, mert nem akarja megvalósítani. Ha meg akarná valósítani, úgy nem venné programjába, hanem — törvénybe iktatná.

Heuréka! Megvan a csodaszer, amely az ellenzék új életre galvanizálja.

Kell is egy ilyen csodaszer! Hiszen még a taktikában sem tudnak egyet akarni. És amíg nem tudnak, addig teljesen képtelenek lesznek a cselekvésre.

A miniszterelnök az ezeréves emlékmű és a hősök sírkövének leleplezésénél beszédet mond, amely a hazaszeretetet reveládója. Másnap mi történik? A képviselőház folyosóján méhkasszerű dongás hallatszik. Ellenzéki férfiak suttogják a hazafias aggodalmaktól sugallott sötét jóslásokkal: „Nem lehet ilyen fegyvercsörtetést veszélyes következmények nélkül elviselni, amilyen a miniszterelnök beszédéből előzajlik! A külföld bizalma megintog irántunk! Mi lesz künnlévő értékeinkből? ... Háború lesz!...”

Kik azok, akik ezt mondogatják? Azok, akiknek hivatásuk volna felrázni a gazdasági küzdelmek gondjában daléit nemzetet, lelket lehelni a csüggedő magyarba és elébe varázsolni az ígért földjét: Nagy-Magyarországot!

Dehogy vállalkoznak ők ilyen feladatra! Elég gondot ad nekik a parlamenti vita szónokainak készenléte helyezése és az új házszabályok által engedett csekély időnek kitöltése olyan beszédekkel, amelyeknek egyrésze a házszabályok ellen érzett aggodalmak felsorolásából áll.

Vagy lehetséges az, hogy akik egyre azon panaszkodnak, hogy kevés időt engednek az új házszabályok a vitára, azok a rendelkezésre álló négy nap helyett csak négy óra hosszát vitassák meg a legfontosabb törvényjavaslatot, a költségvetési felhatalmazást?

Költői magaslatra emelkedve kiáltotta oda a Ház tagjainak pártkülönbségre való tekintet nélkül Jánossy Gábor e javaslat tárgyalását lezáró beszédében: „Ha az utánunk következő nemzedék olvassa a mai korszak történetét, kutatni fogja, e korszak törvényhozói történelmi rendeltetésük magas-

latán állottak-e, ott sírt-e a nemzet tragédiája lelkükben, — és akkor a mai korszak szereplőinek csak egy lehet a feleletük: Mea culpa, mea maxima culpa!..

EGY KIVÁLÓ KÖLTŐ, aki konzervatív gondolkozásmódjáról és konzervatív politikai múltjáról híres, ditirambust írt arról, hogy milyen szép és lélekiemelő jelenség az, hogy nagy nemzeti bánatunk mellett egyre mulatunk, egyre heje-hujázunk és egyre vigadunk, ha sírva vigadunk is! Mert a sas magasan repül, csak a veréb fürdik a porban. A dalia mulat, csak a pedáns feszeleg magános odújában. A rossz gebe veszteg marad, de a fajparipa, az kirúg a hámból.

Olyan pattogósak a rímek, olyan dáridózó hangulat hatja át az egész verset, hogy az embernek kedve kerekednék földhözválni a kalapját és „félre tőlem búbanat“ kiáltással táncra perdülni és ropni a tangót — csuhaj! soh'se halunk meg! kurjongatással — kivilágos kivirradtig!

Nem csodálkoznám, ha kedvünk kerekednék erre, hogyha nemzeti gyászunk nem rontaná meg a kedvünket. Nem csodálkoznám kedvünk kerekedésén akkor sem, ha sírva vigadásunkban az egész nemzet résztvenne! De most, hogy országunk lakosságának kétharmadát és területének háromnegyed részét elveszítettük, a szomorúság sötét árnyéka borul a kedvünkre. Most, hogy a nemzet nagy tömegei a létért való küzdelemben kimerülve halálsápadtan várják jobb idők hajnalhasadását, ki az a derék, aki hajlandó kiragadni magát a nemzeti gyászból és résztvenni hajnalhasadásig a jókedvnek abban a tombolásában, amely a békeméreteket megszegyenítően túlhajtvá dül szerte e hazában és rikító ellentétben a könnyező, csendes, szenvedő és türelmes nyomorral tüntet a pajzán jólét kicsattanó vigasságával? Es ki hajlandó arra, hogy ezt dicsőítő énekével még biztassa, bujtogassa is? A költő. A költő, „aki ébren él és mégis álmodik“. Álmodik. Álmodik arról, hogy itt az ős hazában harminc millió magyar él és amíg vígan járja történelmi nagy táncát és üstökével míg szilajon csapkodja a Kárpátok sziklamennyezetét, lába magyar tenger vizének partját tapossa... A költő erről álmodik és álmában vigasságra, mulatozásra biztatja nemzetét, a mélyen-érző, hazáját szerető, költő álmában feltámadt nemzetét...

De mi lesz, ha a ragadós jókedv elragad másokat, ha a hedonizmus berkeiben mások, kevésbé hivatottak tovább szövik ez álmodozást, a nagy költő álmát hamis lant pengetők, dekadens rímfaragók és álkobozok tovább álmodják és a tőle vett vidám motívumokkal a szigorú erkölcsi fegyelemre rászoruló nemzedék előtt pl. a szabadszerelmet fogják dicsőíteni hasonlóképpen: „Veszteg csak a rossz gebe marad, de kirúg a hámból a fajparipa. A sas nem azért repül a magasba, hogy pajzánkodjék a nap sugaraival, hanem azért, hogy a párját ott keresse. A dalia nemcsak mulat, a dalia szeret is!“ És legközelebb majd azt olvassuk e példán felbuzdult új költő krónikájában, hogy csak a pedáns vet arra követ, aki korlát nélkül, szabadon szeret, mert csak így érhetjük el, hogy nemsokára harminc millió magyar vigadjon sírva itt a Kárpátok alatt!...

EGY KORMÁNYPÁRTI képviselő összeférhetlenséget jelentett be maga ellen azért, mert a feleségétől valaki földet bérelt, amelyen ez utóbbi baromfít tenyészt és e baromfitenyésztés előmozdítására kamatmentes kölcsönt kapott.

Nem látom itt az összeférhetlenségnek nyomát sem. A törvény senki-nek sem tiltja meg, hogy a felesége földet bérbé adjon valakinek; a törvény azt sem tiltja, hogy ez a valaki kamatmentes kölcsönt kérjen, — még azt sem, hogy egy képviselő a kölcsön érdekében eljárjon. Ez az ügy meggyőződésem szerint teljesen tiszta, nincs helye bejelentésnek.

De annyira elharapódzott ez a szokás, hogy félek, hogyha egy hírlapi kacsa majd megjelenik a holt szezonban, bármelyik képviselőről, félek, hogy az a képviselő mindjárt szaladni fog a képviselőházhoz és bejelenti maga ellen az összeférhetetlenséget. Mire való ez a bejelentés, amelyet majd a holt szezonban megtámadandó képviselő tenni fog maga ellen? Arra, hogy mondja ki a zsűri, hogy összeférhetlenség esete nem forog fenn. De hiszen így a játéknak, amely eddig is folyt a zsűritárgyalásokon, soha vége nem lesz, sőt új hidraként száz feje nő ennek a szerencsétlen intézménynek, amelynek neve összeférhetlenségi bíraskodás! Tudja meg végre mindenki, akit illet, hogy összeférhetlenséget önmaga ellen a törvény szerint senki be nem jelenthet, csak ha örökösödés útján jut összeférhetlenségi helyzetbe; minden egyéb esetben: ha nem összeférhetlen, akkor maradjon veszteg, ha az, úgy vonja le a konzekvenciát, amely nem abban áll, hogy bejelenti az összeférhetlenséget, hogy azután a komoly és minden tiszteletreméltó összeférhetlenségi állandó bizottság előkészítése után a játékszűri döntsön fölötte, hanem abban, hogy mondjon le a képviselőségről! Mert, ha nem mond le a képviselőségről, úgy közel áll a veszély, amely az ünnepi céccóval különben is túlterhelt magyar társadalmat fenyegeti. Ez a veszély abban, áll, hogy a zsűri kimondja azt, hogy ő nem összeférhetlen, — az ítélet híretől hangos lesz majd az ország, a képviselő kerületének minden közsege siet őt díszpolgárrá választani és diadalkapuk és mozsárlövések várják az összeférhetlenségi ítélőbizottság által szentté avatott képviselőt, aki a felmentő ítélet glóriájával fején, Cátó fehér tógájában, négykerékfékes quadrigáján robog majd kerületébe...

És lesznek, akik kérné fogják az újságokat: közöljenek róluk összeférhetlenségi híreket! És újságjaink nem fogják soká állani az örökös kérés ostromát. És kénytelenek lesznek szerkesztőségük ajtajára kitenni a táblát: „összeférhetlenségi hírek gyártásával nem foglalkozunk!”

HEGEDŰS KÁLMÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— *Az angol választások; a liberális párt bukása, A munkáspárti kabinet — Az olasz és lengyel látogatás Budapesten — A kisantant konferencia — Az új osztrák kormány — A later ám szerződés — A dániaiét belgiumi választások — Litván és kínai dolgok —*

IMPONÁLÓ az a hatalom, amivel egy angol választó rendelkezik, amikor választási tikkettjét leadja. Yorkshire, Wales vagy Aberdeenshire egyszerű polgára talán nincs is tudatában annak, hogy vótumával nem egyedül a brit szigetek problémáit befolyásolja, nem egyedül a munkátlanság kérdését segíti megoldani, nemcsak a Britbirodalom sorsa felől dönt, hanem jobbra vagy balra leadott szavazata esetleg lényeges mértékben befolyásolja földünk 1.800 millió lakosának gazdasági jólétét és politikai sorsát. A május 30-án lejátszódott angol választások a brit parlamentárizmus klasszikus felfogása szerint kétségtelen világossággal azt mutatták, hogy a választók a munkáspártra akarják bízni az ország kormányzását. A munkáspárt 289 mandátumot kapott, a konzervatívok 252 és a liberálisok 58 mandátumával szemben, eltekintve a pártonkívüliektől és az egyetemi mandátumoktól, amelyek ennek az eredménynek az arányait már nem befolyásolják. A százalékos arányszámokat tekintve a Labour a szavazatoknak csak 37%-át, a konzervatívok 38 %-ot, a liberálisok pedig 22 %-ot kaptak. Az angol választási rendszer, amely a relatív többségnek juttatja a mandátumot, tehát ismét

kissé megváltoztatta a választóközönség numerikus állásfoglalását: a szavazók 80%-a vett részt a választáson és ezeknek több mint 60%-a polgári kormányzás mellett foglalt állást, az alsóház legerősebb pártja mégis a munkáspárt lett.

A mandátumok relatív elforgácsolódása mellett a választások után kialakuló parlamenti helyzet bizonytalannak látszott és különféle megfontolást tett lehetővé. Szó lehetett egy polgári koalíció kiépítéséről, azaz a konzervatívok és liberálisok együttműködéséről; arról, hogy a Baldwin-kormány a parlament összeállításáig, azaz június 25-ig hivatalban maradjon és megvárja, amíg az új ház leszavazza; végül arról, hogy a konzervatív kormány a nemzet megnyilatkozását olybá vegye, hogy az angol választók többsége megvonta tőle bizalmát és hogy ebből a helyzetből rögtön levonja a konzekvenciákat. Baldwin egyik legkiemelkedőbb kvalitása, őszintesége és egyenessége. Ez legnagyobb ereje a választóközönség szemében. Alig lehetett kétség a felől, hogy ez a lojális és politikai taktikázást nem ismerő államférfi melyik utat fogja választani. Stanley Baldwin június 4-én bejelentette lemondását György királynak, aki 5-én már fogadta Ramsay MacDonaldot, a munkáspárt vezérét és mint a parlament legnagyobb pártjának és az oppozíciónak leaderét megbízta kormányalakítással.

A munkáspárt kormánya június 8-án Windsorban V. György király kezéből átvette a kormányzás pecsétjeit és ezzel másodsor jutott uralomra hat éven belül. Még mindig nem abszolút többséggel, de számban és tekintélyben megnövekedve. Úgy látszik, teljes öntudattal száll szembe az új kormány azzal a visszas helyzettel, hogy egy bizonyos mértékig függ a liberálisok szavazataitól és az első kontroverz kérdésben, amely a munkáspártnak, ha nem is egészen marxista, de mégis radikálisabb szociálpolitikai koncepcióját a tiszta polgári felfogással és meggyőződéssel ellentétbe hozza, kiteszi magát a parlamentben a leszavaztatásnak. MacDonald úgy látszik elhatározta, hogy nem alkuszik a liberálisokkal, akik pedig nem takarékoskodtak az ajánlkozásokban és igyekeztek maguk felé terelni a figyelmet. Az alsóházban a helyzet még csak a jövő hónap elején fog kialakulni, amikor a speaker megválasztása után a trónbeszédre intézendő válaszfeliratról fognak tanácskozni. Annyi azonban már ma is többé-kevésbé nyilvánvaló, hogy mind a két nagy párt egy igyekezetben találkozik s ez a liberális párt szétmorzsolása. Míg Lloyd George a választások előtt fennen hirdette, hogy mandátumainak számát meg fogja kétszerezni és döntő befolyásra tesz szert az alsóházban, addig a választások csak 13-mal több mandátumot juttattak a liberálisoknak, úgyhogy a relatív többséggel megelégedő választási rendszer tulajdonképpen a liberálisokra volt legkedvezőtlenebb hatással: a szavazatok 22%-ával a mandátumoknak alig egy 11-ed részét kapták. A klasszikus parlamentárizmus hazájában azonban igen érthető az a tendencia, hogy a normális parlamenti váltógazdaság helyreállítása érdekében az immár feleslegessé váló liberálisokat teljesen kiküszöböljék. Ha tehát MacDonald kijelentései ellenére kénytelen lenne ezt a parlamentet idő előtt felosztatni, akkor ez kétségtelenül azért fog történni, hogy a liberálisokra döntő csapást mérjen, tehát csak akkor fog ehhez az eszközhöz nyúlni, ha az időt ennek a célnak elérésére elérkezettnek fogja látni.

Hogy a liberális párt el lehet készülvén egy dezintegrációs folyamatra, annak nyilvánvaló jelét adja az a tény, hogy egyik legkiválóbb tagja, Mr. Jowitt egy héttel a választások után kilépett a pártból, csatlakozott a munkáspárthoz és MacDonald új kabinetjében mint államügyész miniszteri rangot nyert. Még jellemzőbb pedig az, hogy ezt az elhatározását választókerületének liberális szervezete jóváhagyólag tudomásul vette. Az új MacDonald kabinetnek egyik legérdekesebb, legkimagaslóbb jellem-

vonása éppen az, hogy a munkáspártból is kizárólag a jobbszámú tagjait vette fel, teljesen kihagyva a Wheatley és Maxton vezérlete alatt álló leg-radikálisabb szocialista balszárnyat.

Ramsay MacDonald második kabinetje még kevésbé forradalmi jellegűvé birodalom szempontjából még megnyugtatóbb, mint amilyen az első kabinet volt. Maga a vezér, aki kétségtelenül az angol parlamenti élet egyik legtiszteltebb személyisége és akit mindennel lehet vádolni, csak szélső radikalizmussal vagy demagógiával nem, ezúttal csak a miniszterelnökséget tartotta magának és nem vállalta egyben a külügyi tárcát, mint-hogy legutóbbi kísérletéből megtanulta, hogy mindegyik egy egész embert kíván és a kettő egyesítése nemcsak az államférira, aki vállalja, hanem a vállalt munkára is kedvezőtlen hatással lehet. A külügyi politika élére Arthur Hendersont állította, aki bizonyára az ő szellemi vezérlete alatt fogja a munkáspárt külpolitikáját inkább technikailag lebonyolítani. Henderson eddig inkább pártszervező volt és ha a nemzetközi szocialista kongresszusokon részt vett is, nem szerepeit a párt külpolitikai szakértői között, de viszont J. H. Thomast, aki predesztinálva lett volna a külügyi tárcára, a munkátlanság elleni küzdelem vezetésével bízta meg a pártvezér, s így a külügyek élére azt helyezte, akiben legjobban megbízhat. A pártnak a munkátlanság leküzdésére irányuló programját még nem ismerjük, de kétségtelen, hogy ez a legnagyobb feladat, amellyel a kormánynak meg kell küzdenie és lehet, hogy az inspirációt sok tekintetben a liberális párt választási pamfletjéből, a hírhedt Lloyd George-féle programúiból fogja meríteni.

MacDonaldnak, akit egy konzervatív politikus a legkiválóbb külügyi államtitkárnak nevezett, akivel ma Anglia rendelkezik, nyilatkozatai szerint teljesen új külpolitikai programja van, amellyel a birodalom vezetését új irányokba akarja terelni. Hogy az ideológiailag tényleg új program gyakorlatilag vajjon valóban új utakat fog-e nyitni, az a történelmi fejlődés szükség-szerűségeit tekintve véve, mindenesetre kétséges. Kétségtelen viszont az, hogy a döntőbíróági kérdésben egészen más lesz az új angol kormány felfogása, mint konzervatív elődjéé volt: az új kabinet valószínűleg hamarosan alá fogja írni a hágai döntőbíróság alapokmányának úgynevezett fakultatív záradékát s így a jogi kérdések egy egész sorára alá fogja magát rendelni a hágai bíróságnak. Kétségtelen, hogy a Népszövetségben is sokkal nagyobb súllyal fogja a döntőbíróági intézmény tekintélyét támogatni, mint ahogy ezt Austen Chamberlain tette, aki az intézményt inkább mint kellemetlen terhet tekintette, amely Nagy-Britanniának a domíniumokhoz való viszonyában esetleges kényelmetlen következményekkel járhat. Több mint valószínű, hogy a MacDonald-kormány becsületesen fog igyekezni a leszerelés kérdésében tovább menni, mint a konzervatívok, sőt lehet, hogy egészen nagyszabású és becsületes javaslatokkal fogja a Népszövetség Őszi közgyűlését meglepni, hiszen a Labour-kormány politikájának egyik sarkalatos tétele az Amerikával való együttműködés, amelyért MacDonald valószínűleg nagy áldozatokra lesz hajlandó. A washingtoni kormány pedig, különösen a szárazföldi leszerelés kérdésében, kétségtelenül támogatni fogja London esetleges radikális javaslatait, már csak a Kellogg-paktum természetes konzekvenciájaképpen is. Remélhető továbbá, hogy az új angol kormány a kisebbségek kérdésében is hű marad a pártnak amaz állásfoglalásaihoz, melyek a kormányralépés előtti időből származnak és ebben a kérdésben diametrális ellentétben állanak Chamberlain szűkkeblű felfogásával. Végül előrelátható, hogy a Rajna-vidék megszálló angol csapatait MacDonald vissza fogja hívni, akkor is, ha eziránt nem sikerülne a megegyezés a franciák és németek között a párizsi szakértői konferenciának a jóvátételt rendező javaslatai alapján.

Ezek azok a főbb pontok, amelyek, ha közelebről megnézzük, inkább elvi jelentőségűek s a Labour-párt külpolitikáját a konzervatívokkal ellentétben jellemezni fogják. Ha leszámítjuk azt a frazeológiát, amivel az új vezérek ismét a titkos diplomácia megszüntetését ígérik és a távolabbi jövőben ismét az európai egyesült államokkal kecsegtetnek, valószínűnek kell tartanunk, hogy a gyakorlati politikában a Labour is ugyanazokra a pillérekre lesz kénytelen támaszkodni, mint elődje. A Britbirodalom külpolitikája nem szokott hirtelen alapvetően megváltozni. Mint az angol konstitúciót, a gyakorlati politikát is a lassú evolúció jellemzi. Az Angliát Franciaországhoz fűző barátság nem véletlen műve s nemcsak Chamberlain személyes rokonszenvén alapul. Mélyreható gazdasági és politikai egyetemes érdekek fűzik össze a két birodalmat. Angliának az Óceánok felé szabadságot és nyugalmat ad Franciaországnak, a kontinens legerősebb hatalmának szövetsége, amely biztosítja számára Európa nyugalalmát. Hogy milyen eszközökkel biztosítja — az más kérdés. Talán nem mindig olyanokkal, amelyeket Anglia helyeselné, de viszont Franciaország pénzügyi ereje dacára, amely a francia pénzvilágot a londoni City kényszerű szövetségessé teszi, nem olyan hatalom, amely a mai Britbirodalom számára, mint hegemóniára törő állam, veszélyessé válhatnék. Nehéz tehát elképzelni, hogy az új angol kormány olyan politikát akarjon a kontinensen folytatni, amely a Quai d'Orsay politikájának alapelveibe és életébe vágóan kényelmetlenné válhatnék. Valószínűleg sokkal barátságosabb lesz Németországhoz, mint a Baldwin—Chamberlain-kabinet; előreláthatóan hamarosan helyre fogja állítani a viszonyt Szovjet-Oroszországgal, amivel Anglia kereskedelmének bizonyára nem fog sokat használni, de minden emberi valószínűség szerint ismét egy időre meg fogja azok hatalmát erősíteni, akik a szerencsétlen orosz népet nyomorában és szenvedésében fogva tartják. Ez az egyetlen pont, amely előnytelen perspektívát nyit az új brit politikának és a Labour-párt elvi állásfoglalása következtében gyakorlatilag első teherterele lesz az új kabinetnek. Általában erőszakos lépések nein várhatók a Downing-street új vezetőitől, hiszen őket őszintén a megértés és kiegyenlítés politikája vezeti, de lehetséges, hogy pártpolitikai stigmájukat igyekezni fognak az új Európa arcára rányomni.

MAGYARORSZÁG bizonyos mértékig a nemzetközi politika homlokterébe került az utóbbi hetek folyamán; legalább is a nemzetközi közvélemény és diplomácia érdeklődését, ha futólag is, lekötötték azok a látogatások, amelyeknek színhelye a magyar főváros volt. Május első napjaiban Mussolini képviselőjében Grandi külügyi alállamtitkár adta vissza Bethlen István grófnak annak idején Rómában tett ünnepélyes látogatását. A háború óta az első eset volt ez, hogy valamely nagyhatalom vezető államférfia és rendkívüli képviselője, ha nem is politikai célú, de politikai súlyú látogatást tegyen a magyarok fővárosában. (Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy még a háború előtt is ritka dolog volt az államférfilátogatás Budapesten, hiszen királyunk csak nagynéha fogadta nálunk idegen szuverének látogatását, — mint például Vilmos császáret, vagy Alfonz spanyol királyét — az államférfiak pedig rendszerint Bécsben, vagy Ausztria valamely más helyén adták vissza a császári és királyi közös külügyminiszterek különben is elég ritka vizitjeit.)

Mussolini rendkívüli nagykövetét Magyarország nyíltszívű lelkesedéssel és vendégszeretetének egész melegével fogadta, ezzel is tanúbizonyosságot tevén arról, hogy a magyar-olasz barátság nem frázis és azt, bár ha politikai érdekek kapcsolják is össze a két nemzetet, nemcsak az észszerűség, hanem valódi érzelem mélyíti el. Olaszország barátságának és érdeklődő

gesztusának nagy értékét pedig azonkívül, amit lélektanilag is jelentett számunkra, mi már eddig is érezhettük. Józan ember tíz évvel ezelőtt, amikor Párizsból a trianoni diktátum híre megérkezett, legvérmesebb lázálmáiban sem gondolhatott arra, hogy alig egy évtized múlva Magyarország ismét Európa egyik legerősebb nagyhatalmának barátságára támaszkodhasson és szomorú izoláltságából kiemelve, gyengesége dacára megint olyan faktorrá válhasson, amellyel az európai politikában kicsinynek-nagynak, kapzsinak és jóllakottnak egyaránt számolnia kell. Ha tehát Grandi látogatásának konkrét politikai célja nem volt is, érezhető politikai eredménye maradandó.

A fénykévét, amit Mussolini érdeklődése és barátsága hirtelen rákvetett, még élesebbé tette alig két héttel Grandi magyarországi időzése után Zaleski Ágost lengyel külügyminiszternek látogatása, mellyel Walko Lajos külügyminiszter múlt év novemberi varsói vizitjét adta vissza. Akkor a lengyel-magyar békéltető és döntőbírósi szerződést s a kereskedelmi szerződést írták alá; a mostani alkalmat nem jelezte semmiféle politikai tartalmú esemény, mégis hibát követnénk el mi is, ha nem mutatnánk rá a lengyel-magyar barátság e jelentékeny manifesztációjának mélyebben járó értelmére. A lengyeleket az újjászületésüket megalapozó békeszerződés egy bizonyos irányban és elsősorban Franciaország érdekszférájában köti le. A lengyel nemzet azonban, amidőn a 150 évi elnyomatásból felocsúdott, a reorganizáló erőknél és férfias nemzeti tulajdonságoknak olyan gazdagságát mutatta, amely őt ma, dacára nehéz politikai-földrajzi helyzetének, Kelet-Európa legjelentékenyebb hatalmasságává teszi. Ebben a pozíciójában a szövetségi hűséget ápoló, de önállóságra törekvő lengyel politika, Pilsudski marsallnak és hű munkatársának, a nemzetközi tekintélyben állandóan növekvő Zaleski külügyminiszternek vezetése alatt igyekszik a meglévő barátságokat hűségesen fenntartani, a fennálló érdekellentéteket ki nem mélyíteni, de viszont új barátságokat is szerezni, illetőleg, mint Magyarország esetében, a régi történelmi kapcsolatokat felújítani. Lengyelországot katonai szövetség fűzi Romániához, amelynek természetes és szükségképpen oka az orosz szovjet ellen való védekezés. Mint Zaleski külügyminiszter Budapesten adott intervjújában kifejtette, a kisantanthoz, mint olyanhoz, semmiféle viszony nem fűzi Varsót. A lengyel állam kiváló képviselőjének budapesti látogatása tehát nem teremt ellentétet Magyarország szomszédaival, habár ennek a látogatásnak a dátuma véletlenül éppen összeesett a kisantant belgrádi konferenciájával, ami aztán megakadályozta azt, hogy Zaleski innen Bukarestbe menjen román kollégája meglátogatására. A főváros közönsége szinte ösztönszerűen érezte, hogy a hétszáz éves lengyel-magyar barátságnak ez ünnepélyes megnyilvánulása a ma hatalomban és növekvő tekintélyben élő barát részéről olyan gesztus, amelynek jelentősége a diplomáciai udvariasságokon messzi felülemelkedik: a testvérmzet küldöttét olyan közvetlen lelkesedéssel fogadta, amely meggyőzhette barátunkat arról, hogy a magyarság érzelmei őszinték és a szívek mélyéből jönnek.

NEM MINDEN elégtétel nélkül állapíthatjuk meg, hogy a Zaleski-látogatás jelentősége a külföldi sajtóban is háttérbe szorította az egyidejű kisantant-konferenciát. Az emberek kezdik már megszokni, sőt megünni az évek óta monoton egyhangúsággal, de nagy propagandisztikus fényűzéssel megtartott hármaskonferenciákat, amelyek eredményét a futballmeccsek 0:0 jelzésével lehet legtömörebben kifejezni. A három állam egyik buzgó politikusa évek óta azon laborál, hogyan lehetne az eredeti, elsősorban Magyarország ellen irányuló három szerződés tartalmát, a tisztára offenzív célzatú

szövetséget egy organikus egészé átformálni? Szomorúbb vagy mulatságosabb ellentét, mint az, amely ez alkalomból a sajtóban előre beharangozott célok és az elért siralmas eredmény között fennforgott, azonban talán még sohasem jellemezte Prága, Bukarest és Belgrád külügyminisztereinek periodikus találkozásait. A kisantant egységes állásfoglalása az orosz szovjet elismerésének kérdésében, a három szerződésnek egy közös szövetségi szerződésre való átalakítása, gazdasági kooperáció kiépítése: ezek voltak a konferenciát megelőző sajtó-pergőtűz főtémái. A május 20-án kezdődő és május 22-én befejezett tárgyalások eredménye pedig annak a megállapítása volt, hogy a három állam külügyminiszterei továbbra is minden kérdésben teljesen egyetértenek... (Oroszországról többé egy szót sem lehetett hallani); ezenkívül megkötöttek egy békéltető (!) és döntőbírói szerződést mind a három államra kötelezően a felmerülő viszályok elintézésére. Ennek az eredménynek a politikai visszasságát sehol sem fejezték ki világosabban és élesebben, mint a bukaresti Univerzulban, amely gúnyosan kérde, hogy vajjon ez a szerződés „biztonsági többletet“ ad-e a három államnak? Hiszen, úgymond a román lap, a szövetségi rendszer, amelyen a kisantant alapszik, minden politikai, gazdasági és jogi kérdésben tökéletes egyetértést tételez fel, mert ugyebár csak ilyen általános megegyezés alapján működhetik normálisan és felelhet meg békés céljainak. Milyen helyzetbe kerülnének tehát a kisantant államai, — kérde ismét ez az indiszkrét lap — ha például a szerződés értelmében appellálniok kellene a Nemzetek Szövetségének Tanácsához és különösen milyen helyzetbe kerülne a kisantant szövetségnek a Tanács által elmarasztalt tagja az esetleges győztesse szemben? Ezt a kritikát kommentár nélkül adhatjuk tovább, olyan meggyőzően beszél. És ha a kisantant további létezése felett aggódnánk, megnyugodva konstatálhatjuk, hogy ami a gazdasági együttműködést illeti, azt most majd — tanulmányozni fogják. Reméljük, több sikerrel fognak megegyezni ebben a kérdésben, amelyben esetleg megint megtalálhatják a Magyarország ellen irányuló közös érdekbázist, mint mindazokban a súlyos politikai problémákban, amelyekben a három állam érdekei háromfelé ágaznak: a Németországhoz, Oroszországhoz és Olaszországhoz való viszonyt illetőleg.

A HOSSZAN és már-már kilátástalanul elhúzódó osztrák válságot, melyet Seipel prelátusnak, a kis állam keretein messze túlnövő államférfiúnak hirtelen lemondása indított meg, végre a keresztényszocialista párt egy eddig szerepet nem játszó tagjának, egy úgynevezett „outsidernek“ kancellári megbízatásával befejezték. Talán a kicsinyes párttorzsalkodás, apró érdekek feletti alkudozás sehol másutt nem került annyira a politikai élet előterébe, mint a köztársasági Ausztriában. Torzsalkodás, széthúzás és osztályérdek a főjellemezői a bécsi pártéletnek. Streeruwitz lovag véletlenek összejátszása folytán, mint úgynevezett erős ember — valaha k. u. k. dragonyostiszt volt — került ki győztesnek. Kabinetjét sikerült végre megalkotnia, de most, hogy kormányon van, programjának végrehajtása felett ugyanolyan bazári alkudozás folyik, mint kabinetalakítása előtt. A lakberek emelésének kérdésében még mindig nem tudtak a szocialistáknak megfelelő megoldást találni és így minden más problémával is egy helyben topognak: a szocialisták igyekeznek saját tőkeerejüket növelni (a szocialista Bécs Ausztria leggazdagabb tőkése) és az ingyen lakással még az intellektuális tömegek egy részét is megnyerni, hogy aztán az egészet Moszkvának liferálják; a polgárságból pedig úgy látszik hiányzik az összetartás és a keménységnek az a foka, amely őket arra képesítené, hogy ezzel a veszedelemmel nyíltan és egységesen szembeszálljanak.

AZ ÁPRILIS 21-ÉN, Róma alapításának napján, összeült új fasiszta kamara, amelyet a fasiszta nagykormány alapján választottak meg a szenátus immár ratifikálták a február 11-i lateráni egyezményeket. Legközelebb megtörténik a ratifikációs okmányok kicserélése és ezzel egy még ma is beláthatatlan jelentőségű történelmi esemény formailag is befejezést nyert. A nagy harmóniába, melyet a szerződések aláírása Itália és a Vatikán között létrehozott, lehűtő valóságként némi disszonanciát Mussolini nagy beszéde hozott, amellyel a kamarában a megfelelő törvényjavaslatokat bevezette. Ennek a mélyen gondolkozó, nagy történelmi műveltségű és reális érzésű államférfinak egyik legnagyobb szabású alkotása volt ez a szónoklat. Három órán át hatalmas történelmi perspektívából, erős jogi érzéssel boncolta a megegyezés előzményeit, létrejöttének okait és tartalmát. Beszédének főbb megállapításai, úgy hisszük, csak a be nem avatott katolikusok körében okoztak csalódást. Elgondolása és kijelentései három pilléren nyugodtak: a Szent Szék elismerte az olasz királyságot és Rómát, mint az Egyesült Itália fővárosát; az olasz királyság viszont elismerte a vatikáni állam egyenjogú szuverenitását; az olasz államon belül az állam és az egyház megállapították kölcsönös jogviszonyukat, azon az alapon, hogy csak az állam szuverén, az egyház pedig, bár privilégiumai lehetnek, alá kell, hogy vesse magát az állam törvényeinek. Tévedések és félrevezetések megakadályozása céljából, taktikázást félretéve hangsúlyozta, hogy nem lehet szó sem az olasz királyság vatikanizálásáról, sem a Vatikán elolasztásáról: olybá kell venni, mintha a Gttá del Vaticano éppúgy több ezer kilométernyire lenne Rómától, mint amilyen távol van Madridtól vagy Párizstól. És ha nem is volt katolikus szellemű a Duce ama megállapítása, hogy a keresztény katolicizmus csak Rómában és Róma által lett világvallássá, de ha Palesztinában maradt volna, éppúgy eltűnt volna, mint minden más héber szekta, valószínű, hogy Mussolini szavait boncolva és beszédének éleit lekerekítve, az ő interpretációja összeegyeztethető a katolikus igazságokkal is. Ezt maga a Duce szenátusi enyhébb hangűbeszédében megismertette. Történelmi és politikai hitvallása éppúgy, mint annak az olasz erőntudatnak az imponáló kifejezése, amellyel ez a bátor megnyilatkozás járt, ma még robusztusabbnak tűnik fel.

A TÖBBI EURÓPAI országokban lefolyt politikai események közül meg kell emlékeznünk a dániai választásokról, amelyek a szocialistáknak és a radikálisoknak hoztak a konzervatívok felett többséget. A konfliktust, melynek vége a Folkething feloszlása volt, a szenátusnak a szocialisták teljes leszerelő programjával szemben kifejtett ellenállása tette olyan élessé, hogy más megoldás, mint új választás nem is maradt hátra. A pacifista jellegű Stauning-kormány, amelyben Doktor Munch, a kiváló jogász és népszövetségi író vette át a külügyi tárcát, egyik első feladatának tekinti tehát a dán hadsereg teljes leszerelésének keresztülvitelét azon az alapon, hogy míg háborúban úgysem tudja megvédelmezni Dániát, általában csak felesleges terhet ró a nemzetre. Ez az önkéntes semlegesség, amelyet nem egészít ki nemzetközi garancia, mint Svájc esetében, az emberiség és elsősorban a Szomszédok jobb erkölcsi meggyőződésére apellál. Érdekes kísérlet, melynek következményeit kíváncsian figyelhetjük.

A belgiumi választások, melyek május 26-án zajlottak le, nem hoztak lényeges változást: a liberálisok megerősödtek, viszont a katolikusok kissé gyengültek a vlam autonomisták javára, akikhez azonban szoros kapcsolatok fűzik őket. Lényegesebben gyengültek a szocialisták, ami érdekes jelenség ebben a túlindusztrializált államban. A liberális-katolikus kormánykoalíció a választások nyomán természetesen továbbra is fennmarad és így a Jaspars-Hymans-kormány is helyén marad.

A LITVÁN DIKTÁTOR elleni merénylet, melyből Voldemaras csodaszé-
rően menekült meg önfeláldozó adjutánsa élete árán, azt mutatja, hogy az in-
tranzigensen nacionalista diktatúra legerősebb ellenfelei egészen meglepő mó-
don az ifjúság köréből kerülnek ki. Az összeesküvést az egyetemi ifjúság szer-
vezte, állítólag a bombákat is maga gyártotta, s ez arra vallana, hogy az ön-
gyilkos gazdasági elzárkózás, amit Voldemaras csökönyös megátalkodott-
sággal, csakis a szovjetre s a német-lengyel ellentétre támaszkodva, nemcsak
egész Európa, hanem a józanabb belátás ellen is követ, súlyos szenvedéseket
ró a maroknyi litván népre, amelyet a diktátor meg sem kérdez aziránt,
vájjon egyetért-e a megpróbáltatások e politikájával.

A Távol Keleten a kínai krízis, mint a tengerikígyó, tovább vonaglik:
tartomány tartomány ellen, tábornok tábornok ellen harcol és nem igen
látni, van-e még tekintélye a frissen született nankingi Kuo-Min-Tang-
kormánynak furcsa, de egyelőre élettelen minta-alkotmányával együtt?
A Honan lázadását sikerült levernie Nankingnek, hála a katonailag leg-
erősebb generális, Feng-Ju-Sziang, a keresztény tábornok semlegességé-
nek. Nehéz azonban ma megérteni, hogy ez az utóbbi mért maradt akkor
semleges, minthogy azóta szünet nélkül provokálja a nankingi kormányt
s különösen annak elnökét, riválisát, Csiang-Kai-Csek tábornokot, akinek
köszönhető Kínának a kommunista agitációtól való majdnem teljes meg-
tisztítása. Feng úgy látszik időközben ismét a moszkvai pénz és a bolsevista
agitátorok befolyása alá került és így a tiszta nacionalizmus s a zavaros,
személyes ambíciókkal vegyes, részben kommunista, részben militarista
kalandorkodás között ismét megütközésre kerül a sor. A kínai csapatok
csekély és nehezen felbecsülhető katonai kvalitásait tekintve, abszolúte
lehetetlen megítélni a harc kimenetelét. Ha a mi európai mértékünk szerint
felbecsülhető morális erőket latba vetjük, akkor csak a komoly munkára
hajló és Kína tekintélyét tényleg már részben helyreállító Kuo-Min-Tang-
kormánynak kellene győznie. De még európai mértékkel mérve is kér-
deznünk kell, vajjon nálunk mindig a morális erők győznek-e?

OTTLIK GYÖRGY

FALUSI SZÉPÍRÓK

AZ ELBESZÉLÉSPÁLYÁZATRA közel kétszáz elbeszélés érkezett be, amelyeket papok, tanítók, jegyzők, szövetkezeti tisztviselők, továbbá gazdák, zsellérek, cselédek, kubikosok, csendőrök, rendőrök írtak, akik elbeszéléseikben kevés kivétellel a falu közelmúltjával vagy jelenével foglalkoznak és minden esetben a falu életéből vagy a világháborúból merítik elbeszélésük tárgyát. Mint irodalmi alkotások, nem nagy jelentőségűek, inkább csak kezdetleges kísérletek. Íróik gyakorlatlanok az elbeszélés művészetében és vagy a művelt szépirodalom hatása alatt állanak, mint a magasabb iskolázottságú pályázók pályaművei, vagy az elemi iskolai olvasókönyvek olvasmányainak hatása alatt, vagy semmiféle hatás alatt sem; annyira primitívek, hogy írásaikban az érdekes történet is elvész az ügyeden kidolgozás miatt, bár elég sűrűn csillanik fel bennük sablonmentes, szokatlan, szép megfigyelés, kép vagy kifejezés; egy részük pedig, mint fentebb láttuk, plágium. Ez a pályázat a maga egészében képet ad a falu életéről, különböző foglalkozási ágairól, a falu egyes társadalmi osztályainak hangulatáról, örömeiről, szenvedéseiről és megbízható adatokkal szolgál a mai falu lelkiarcának megrajzolásához. A magasabb iskolázottságú pályázók pályaműveit teljesen figyelmen kívül hagyva, a földművesek, gazdák és munkások pályaműveit tettem itt tanulmány tárgyává és ezek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a falu hangulata nem olyan elkeseredett és kétségbeesésében mindenre elszánt, amilyennek manapság szokás feltüntetni. Egyáltalában nem forradalmi. Semmi átkozódás, zúgolódás, ha sokszor valóban szörnyű sorsukat elbeszélik, szitkozódásnak vagy fenyegetésnek nyoma sincs, pedig, aki ezeket a leírásokat elolvassa, összehasonlítva a paraszt sorsot a maga jobb sorsával, hajlandó volna helyettük fellázadni a nyomorban fetregő szegény ember sorsa miatt, aki pedig Istenben való megnyugvással, fatálizmussal várja helyzete jobbrafordulását.

Kétségkívül sok a szenvedés falun. Innen városból, a testi kényelem otthonából azonban mégis másképpen látjuk, mint a valóságban van. Mi városiak, míg régebben, például a rokokó-korban a legtökéletesebb boldogság megtestesülésének tekintettük, a népszínművek korában idealizáltuk és irigyeltük a „népet“, ma hajlandók vagyunk megsiratni minden embert, aki az „elhagyatott“ faluban, nádfedeles kis házban lakik, és általában nélkülözi azokat a kényelmi eszközöket, amelyek a városban szegény embereknek is rendelkezésére állanak. Sok falusi ember azonban kikérné magának, ha tudná, hogy őt városi szociológus felebarátai megsiratják munkájáért és életmódjáért. Nagyon jól tudja azt, hogy az élet munkából és küzdelemből áll s az ő életének nem a nádfedeles ház, meg a nehéz munka a súlyos oldala, hanem az, hogy nincs nádfedeles ház sem, nincs termés, sem munka, sem napszám. A szociálhigiéniai intézkedések persze sokat segíthetnek az ő kényelmi helyzetén, azonban a jó termés és a jó napszám sokkal jobb preventív intézkedés, sokkal több embernek menti meg az egészségét, mint bármiféle orvosság. Az egészséges

¹ Első részét 1. Magyar Szemle VI. k. 2. az. 204—208. i.

lakás és a jó táplálkozás lényegesen meg tudná javítani a betegségi és halálozási statisztikát.

Itt is van boldogság, csak más a formája, mint a városban. Itt teljes a boldogság, ha a gyermek épkézláb, a fiatal leány szép, a legény erős, a felnőttek munkabíróak és van kenyér. Minden kornak megvan a maga külön öröme a legsúlyosabb gazdasági viszonyok között is és minden ember szépnek találja az életet, ha a maga kis körében mozgó álmai egy részét meg tudja valósítani. Nagy túlzás minden szegény emberben szerencsétlen és boldogtalant látni, amikor ők aránylag könnyen kielégíthető és megvalósítható vágyaikkal és álmaikkal talán sokkal boldogabbak és nyugodtabb életűek, mint azok a városi nadrágos, úgynevezett úri emberek, akiket állandó rettegésben tart a bekövetkezhető szegénység szégyene és gyermekeinek alsóbb társadalmi osztályba való lecsúszásának lehetősége.

Boldog hangulatú elbeszélésekben nyoma sincs semmiféle anyagi gondnak, semmiféle oroszos pesszimizmusnak, otcsajánijének nyomor, szegénység, társadalmi elnyomottság miatt. Boldogság árad egyszerű soraikból.

Az a szociológus, aki ezeket az embereket meg akarja menteni, téves utakon jár, mert ezeknek nincs semmi bajuk, sőt ők maguk tiltakoznának a legjobban a „megmentés“ , életmódjuk megváltoztatása ellen s csak egyet fogadnának szívesen és pedig azt, hogy jelenlegi állapotukban több pénzűk, vagyonuk, munkájuk: kenyerük legyen, hogy a magukegyszerű falusi életmódját kevesebb gonddal folytathassák. Korareggeltől késő estig aratni, amiért mi hajlandók vagyunk megsíratni a falusi embert, nem gyötrelmem számára, hanem inkább nagy öröm és boldogság, amit nem cserélne föl semmiféle hivatalban üldögéléssel vagy körmölgetéssel. A forró nyári nap, ami elől mi árnyékba húzódunk, neki gyönyörűséget szerez és még vasárnap is, amikor elbújhatna a fa alatt, kiül sütkérezni a verőfényre. A falu népe, ha van munka és van kenyér, a maga egyszerűségében és igénytelenségében sokkal boldogabb, mint az igényekben, az előretörés vágyában gyötrődő úriember. S ha bajba jut, ha nagy csapás éri anyagiakban vagy hozzátartozóiban, átsegíti őt a szenvedéseken fatalizmusa, ami a legnagyobb ereje a magyar ember lelkének.

Ugyanaz ezeknek az elbeszéléseknek a társadalompolitikai felfogása, ami a népmeséké. A népmeséknek legállandóbb alakja a szegény ember, akinek sok gyermeke van, akiket azonban a szegény ember nem tud táplálni. De nem társadalomfelforgatással akar segíteni a bajokon; az egyáltalában eszébe sem jut, hogy a világot kellene átalakítani, a társadalmat kellene megreformálni, hanem álmodik nagyokat, a kenyérré vált kőről, a háromméteres kolbászról, kincsről, aranyat tojó tyúkról, terülj asztalkáról, kifogyhatatlan bugyellárisról, egyéni meggazdagodásról, mindig egyéni érvényesülésről, de szegény ember társait általában nem akarja megmenteni. A szegény ember ezekben a mesékben sem lázadó vagy forradalmi s ha álmai kissé messze ragadják, csak a maga nagy darab kenyeréről, jólétéről álmodozik.

Egyik pályázó leírta egy falu életét az idej zord télben. Elmondja, hogy egy napon elment látogatába egy ismerőséhez „a belső ajtón, ahogy belépek egy ruha darabban botlik meg a lábam. Még fel akarom emelni, de a gazda mondja: Hagyja csak, több folt van azon már, mint egy vörös tarka tehénen, azért tettük oda, hogy alól a hideget be ne engedje. Arra való ez a réges régi télikabát. A gyerekek a kályha közelében a padon álldogáltak, ott egy kicsit melegebb van. A szoba közepén egy hosszú kéve vékony fűzfa ág nyújtózkodott. Az asszony mindjárt beszél, hogy lássa ilyen széjjel a szobánk, evvel a vékony fával kell tüzelni, a vastag fánk már mind elfogyott ebben az irtózatos hideg télben, úgy is csak addig tüzelünk, még főzöm és mindig rakni kell, mert mindjárt kialszik. Az egyik szomszédja is ott ült már a morzsoló széken, egyenes kurta-

száru pipáján nagy bodor füstöt enged, azután az is beleszól: még akinek ilyen fája van, az még valamennyire csak be tudja melegíteni a szobát. Hát a harmadik szomszéd az már még a kerítését is eltűzelve, egy szál fája, jószerűen kenyere sincsen, egy verem krumulija van, azt is a múlt héten egy napon egész nap, csákányozta, mire egy kis lyukat tudott rajta csinálni, azon kapart ki valamennyit, azóta fel se kel az ágyból délig. Akkor főz az asszony egy kis krumplilevest. Délután két óraker újra elbújnak az ágyba, mert hát reggeli és vacsorára való már nem telik. Így fűteni sem kell, hiszen nem is csoda, másfél hónapja semmi napszám sincs, azután erdön sem lehet dolgozni, mert mindenhol derékig érő hó van. özvegy Vargáné lánya is a havat hányta az utcán. Szólítom: No hideg van úgye? Bizony hideg, de nálunk még a szobában is... Egy másik napon a falu alsó végéről jövök. Az egyik udvaron az asszony a disznóól tetejéről a fedélfákat ráncigálja. Meglát, mindjárt panasszal kezd: Sohase lesz vége ennek a gyalázatos télnek. Ugye elfogyott a fájuk. Bizony el, de még a lisztünk is: az volna jó, ha a hó liszté válna. Hiszen úgyis az kellene. Ugye megrakná a padlást is? No, odase kellene hordani, ott is van annyi, hogy nagy családdal vagyunk, de szeptemberig sem tudnám felsűtteni, mert a kémény mellett lukas a szerha és egész halmot behordott a buta szél. Azt is le kell a férjemnek hordani fülessel, mertha kiolvad, hát ránk csepeg a szobába... A pástornal egy házban lakik két öreg szegény asszonyka, akinek a község adott ingyenes lakást. Kicsi, jó meleg szoba, de csak úgy, ha fűtik. Mindegyiküknek van egy kupac fája, de az egyikse akar befűteni, mindenik attól fél, hogy elfogy a fája. Úgy is néz ki a kis ablakjuk, hogy még a múlt heti zúzmara van ráakódva. Az ablakon se kilátni, se belátni nem lehet, nappalra elmennek, egyik az egyik házhoz, a másik a másik házához. Egész nap elgubbasztanak fűtött szobában... Az iskolás gyermekek is nehezen tudnak a tanításon részt venni. A napokban apáik vitték a kisebbeket hátukon az iskolába és érte is kellett menni.“

E gyötrelmes dolgok után azt várná az ember, hogy valami keserűség fog kitömi belőle, legalább is elkáromkodja magát, e helyett azonban azt olvassuk írása végén: „Vigasztalódva várja mindenki a tavaszt, hogy akkor majd csak lesz egy kis munkaalkalom vagy pénzkereset.“

Ezek az elbeszélések csak a jó embert tudják megrajzolni. A gonosz ember is előfordul, azonban csak nagy vonásokban, részletesebb kidolgozás nélkül. A gazdag ember is jó, de nem képes olyan jó cselekedetekre, mint a szegény ember, aki bár magának is alig van betevő falatja, gondolkodás nélkül magához veszi az árvát, nem kell attól tartania, hogy a Vagyon megrövidül, ha megszaporodik a kenyérpasztító száj; egyszerűen kevesebb jut egyre-egyre a tál krumpliból. Az erdész, a mérnök nem jó ember. A pap se mindig az, általában az intelligens emberekért nem túlságosan lelkesednek, kivéve az orvost, aki az ő felfogásuk szerint jóltevőjük és minden áldozatra képes értük. A földművesnek tulajdonított durva lelkeségnek nyoma sincs. Inkább csupa gyöngédség, szentimentalizmus árad ez elbeszélésekből.

Feltűnő ezekben az elbeszélésekben, hogy bár a két nemnek egymáshoz való viszonyát a legkülönbözőbb helyzetekben rajzolják meg, nem tévednek le a tisztesség és jóízlés útjáról és mindössze egy Boccaccio-ízű csintalan történet szerepel a pályázaton, amelyben a törbeejtett parasztemenecske igen ötletesen teszi csúffá heves vérű csábítóját. Az élő beszédben oly gyakori trágár szavak és kifejezések ezekben az írásművekben egyáltalában nem jelentkeznek, ami azt mutatja, hogy a huszárőrmesteri stílus nem önkéntelen a magyar embernél, hanem szabályozható divat, amely csak akkor és ott jelentkezik, ahol és amikor megfelelő hatást, feltűnést, megbotránkozást vagy sértődést akar általa elérni. Tudják, hol a határ a szavak ízlésbeli csoportjaiban és bár keresetlen egyszerűséggel, nem válogatott kifejezésekkel írják meg elbeszéléseiket, véletlenül sem történik meg, hogy az istállóban használatos szavakat és kifejezéseket papirosra vessék. Ez nem a nevelés hatása, hanem a vérükben levő tisztességérzet.

A falusi elbeszélésekben már nyomát sem látjuk a népmeséknek, sem stilisztikáikig, sem a fantázia szempontjából. Már nincs „hol volt, hol

nem volt, volt egyszer egy ember“; — „Hencidától Bonridáig folyt a sárga lé,“ — nincs „itt a vége, fuss el véle“ , — „hetedhét országra szóló lakodalom“ . Meghaltak az óriások és a törpék, a táltosok és a tündérek, a Bab-szem Jankók és a Királyfia Kis Miklósok, a Kacor királyok, eltűntek a kacsalábon forgó várak, az emberevő sárkányok palotái, általában a népmesék összes rekvizitumai. Csak a boszorkány maradt meg, de ez is egyszerű, gonosz vénasszony, akinek természetfeletti erejében senki nem hisz már. A nép nagy átlaga egy évtized óta, kisebb része két-három évtized óta a csízión, álmoskönyvön és a kalendáriumon kívül újságokat, ismeretterjesztő füzeteket, ponyva helyett detektívregényeket olvas és stílusa, képzelete ezek hatása alatt deformálódott. Az elbeszéléspályázat tanulságtétele szerint a sajátságos népköltészeti, népmeséi stílus, a népújságot olvasó, politikai szónoklatokat, ismeretterjesztő előadásokat hallgató falusi emberből kiveszett és helyet adott annak az irodalmi stílusnak, amelyen a fővárosi zsrnalok írnak. Erdélyi János, Merényi László, Kálmány Lajos és a többi folkloristák ma már hiába próbálnák összegyűjteni tőlük a magyar népköltészet emlékeit, mert a nótafák és mesemondók kuplékat és Nick Carter-történeteket közölnének velük. A nép felvilágosodásával együtt járt mitológiájának pusztulása is s az elmúlt évszázad népköltési gyűjteményei legvégső forrásaivá váltak az „ösi“ magyar lélek kutatói számára. Ha vannak is még vénasszonyok és öreg pásztorok, akik az öreganyjuktól hallott dajkameséket el tudják mesélni, ez már nem általános divat s a rádiót hallgató falusi ifjúság nem hisz többé nekik. A Kacor király meghalt s az öreg pásztorok helyett a rádió s a néplapok mesélnek a népnek. A nép felnőtt s gyermekmesékre nem kíváncsi többé.

A földművesek, munkások elbeszéléskísérleteiben ilyen gyermekmesék helyett általában hit, bizodalom, baj, szerencsétlenség esetén törökös fatalizmus uralkodik. Szeméremből-e, óvatosságból-e, vagy mert az a nép benső meggyőződése, egyetlen novellában sem zúg föl forradalmi hang, lázadás, kommún utáni vágy. A magyar nép fatalista és török. Osztálya történetét, megpróbáltatásait, szenvedéseit elfelejtette s az úrbériség kegyetlen emlékeit, a dézsmát, robotot, kilencedet ezekben az elbeszélésekben, de diskurálgatás közben sem emlegeti többé., Nincs meg benne a fölfelé törés, az úri élet utáni vágy. Nem akar sorsában nagy lényegi változásokat. Földműves akar maradni, de földbirtokkal és biztos kenyérrrel.

Itt végződnek álmai határai.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

— Vége —

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta; minden hó 15-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte.

Pesti Könyvnyomda R.-T. (Dr. Falk Zsigmond)

MAGYAR SZEMLE

1929 AUGUSZTUS

VI. KÖTET 4. (24.) SZÁM

ANDRÁSSY

AZ ANGOL és a magyar politikai élet között fennálló sok rokonvonás közül egyik sem oly szembetűnő, mint az a nagy szerep, melyet egyes kimagasló államférfiak az események irányításában mindenkor játszottak. Más államokban a parlamenti élet vezető egyéniségei inkább csak kifejezői és eszközei az általános politikai fejlődésnek, Angliában és minálunk ellenben ők teremtik meg a politikai irányokat, az események az ő személyükbe kapcsolódnak bele és hazájuk történetének egyes korszakaira ők ütik rá saját egyéniségük bélyegét. A politikai élet gyújtópontjában Angliában és Magyarországon rendszerint egyes kiváló férfiak állnak, annyira, hogy a politikai fejlődés gyakran az ő párviadaluknak látszik. Ha emlékezetünkbe idézzük az angol történet egyes szakaszait, a fejlődés határköveiként mindig egyes férfiak működése tűnik szemünkbe. Pitt és Fos Vitái, azután egymás után Canning, Peel és Palmerston kora, végül Disraeli és Gladstone párharcai külön-külön domborodnak ki az események folyásában, amely nélkülük jóformán el sem képzelhető. Magyarországon is a különböző korszakok egyes férfiakban öltenek testet: Kossuth és Széchenyi korát felváltja Deák Ferenc, id. Andrássy Gyula és Eötvös József korszaka, ezt ismét Apponyi Albert, ifj. Andrássy Gyula és Tisza Istváné, míg végül most, a negyedik nemzedékben Bethlen István alakja domborodik ki élesen.

Az a nemzedék, amely az 1867 évi osztrák-magyar kiegyezés létrehozásában tevékeny részt vett magyar államférfiakat felváltotta és amely a múlt század utolsó és a jelen század első két évtizedében a magyar politikát irányította, három kimagasló államférfiút adott az országnak Andrássy Gyula, Apponyi Albert és Tisza István személyében. Mindegyik önálló államférfiúi típus. Andrássy Gyula az értelem embere. Ami őt leginkább jellemzi, az széles látóköre, éppoly terjedelmes, mint mély politikai tudása és ismeretei, erősen megalapozott és éles ítélőképessége és ritka kombinálóképessége. Minden beszédén és írásán rajta van rendkívüli gondolaterejének bélyege, de gondolatai egyképpen hatnak, akár hallja, akár olvassa azokat az ember, szónoki képessége semmit nem ad hozzá a hatáshoz és nem is vesz el belőle semmit. Nála minden az értelemnek van alárendelve, de ha az élet gyakorlati politikai feladatokkal állítja őt szembe, felváltva egyszer ingadozó és bizonytalan, máskor makacs és következetes a végletekig. Apponyi Albert elsősorban a szónak embere. Nála az értelem igen sok kedéllyel, szívvvel, lendülettel párosul, ami nélkül senki sem lehet nagy szónokká. A nagy szónokok gyakran annyira

hozzászoknak ahhoz, hogy szavaikat hallgatóik hangulatához alkalmazzák, míg végül kísértésbe jönnek, hogy politikájukat is az úgynevezett közvélemény változó kívánságaihoz idomítsák. Apponyi Albert politikai pályájában is találunk fordulatokat, amelyek megértéséhez a nagy szónokoknak ez a sajátsága visz bennünket közelebb. Bámulatos ösztönrel ismeri fel a tömegek lelki szükségleteit. Eléjük megy, mielőtt az új hangulatok teljesen kiforrtak volna, igyekszik azokat kielégíteni és ezzel azután önmaga válik a közvélemény kialakulásának egyik legfontosabb tényezőjévé. Tisza István viszont a tett embere. Úgy az értelmet, mint a szót alárendeli az akaratnak. Nem akar filozófiai magaslatokra emelkedni: az akarat embere részére tágabb látókör annál, ami egy ország vezetésére szükséges, nem áldás, hanem átok. A beszéd, melynek nagy mestere, nála csak eszköz, mellyel saját nézeteit és saját akaratát a berzenkedő tömegeknek szuggerálhatja. Nem simul a közvéleményhez, hanem élete legnagyobb részében nyíltan szembehelyezkedik vele. Azon a tárgykörön belül, amelyre akarata kiterjed, nem ingadozik, nem habozik, nem is kutatja, mit várnak tőle, hanem nyílegyenes vonalban halad a maga politikai céljai felé, amelyekkel mindenkor teljesen tisztában van, amelyektől soha el nem hajlik és amelyekre nézve soha kétségben nincsen. A három nagy férfiú mindegyike valóságos representative man-je egy-egy államférfiúi típusnak.

A múlt század elején egy angol társaságban, amelyben Pitt akkori miniszterelnök is jelen volt, az a kérdés került szóba, hogy melyik az a tulajdonság, amelyre az angol politika vezetőjének elsősorban van szüksége. Az egyik azt állította, hogy ez elsősorban az ékesszólás, a másik a tudást állította oda a vezető államférfi legfontosabb tulajdonságának, a harmadik ezt a tetterőben vélte felismerhetni, míg Pitt maga azt mondta, hogy ami a vezető államférfi részére legfontosabb, az nem más, mint a türelem. Az utolsó évtizedek magyar államférfiai sorában is találunk olyant, akinek legnagyobb ereje az ékesszólás — Apponyi Albertet, — olyant, akinek főérdeme a tudás — Andrássy Gyulát, — olyant, akinek leginkább kidomborodó jellemvonása a tetterő — Tisza Istvánt — és végül olyant, aki a türelemnek alig felülmúlható nagymestere — Bethlen Istvánt.

Andrássy Gyula egyénisége és pályája értékes képét adja az olyan államférfiú sorsának, akinél az értelem minden cselekvés alapja.

Kortársai közül senki sem pillantott be olyan mélyen a magyar nemzet politikai létének alapfeltételeibe, mint ő. Senki nálánál szélesebbkörű ismeretekre, a magyar és az európai történet tanulságainak mesteribb alkalmazására nem alapította a maga politikai eszméit és ténykedéseit. Céljait sohasem politikai ösztöne diktálja, azok hosszú töprengésekből és fárasztó elmemunkából alakulnak ki. Erős logikával teremt összefüggést látszólag ellentétes fogalmak, állapít meg különbségeket színleg azonos dolgok között. Sohasem lehetett vele politikai kérdésekről beszélni a nélkül, hogy az ember ne hallotta volna tőle valamely kérdésnek egészen meglepő új megvilágítását, amelynek helyessége elől nehéz volt elzárkózni. Beszédei mindig az értelemhez szóltak. A gondolatok és érvek kristálytisztán követték egymást, de

sohasem használt mesterséges fogásokat hatásuk fokozására. Az érzelmre való hatást inkább kerülte, mint kereste.

A látókör túl tág volta gyakran vezet meddőségre. Aki egy bizonyos problémát igen sok oldalról képes meglátni és megítélni, az gyakran végül is nem tudja magát elhatározni arra, hogy azt melyik végéről fogja meg. A dolgok relatív értékének felismerése is olykor bénítólag hat az akaratra. Arra a meddő álláspontra vezethet, hogy valami lehet jó így is, és lehet jó amúgy is, tehát voltaképpen mindegy, hogy mi történik. Andrassy nem tartozott ezek közé a felemás emberek közé. Mindig ki tudta választani ama sok álláspont közül amelyből valamely kérdés megítélhető, azt, amely előtte a legfontosabbnak, a legdöntőbbnek tetszett. De ahogyan ő az egyes kérdéseket eldöntötte, az ritkán volt valami egyszerű igazság, hanem rendszerint valami komplex gondolatmenet. Az ilyesmiben semmi sem volt fekete és nem is volt fehér, de nem volt szürke sem, hanem a feketének, fehérnek és szürkének egy gondos, mesteri szövevénye. Ezért Andrassy állásfoglalásai ritkán voltak népszerűek és gyakran csalódást okoztak. A politikai művelődés azon fokán, amelyre mi eljutottunk, a közvélemény valamely kérdésre, amely őt foglalkoztatta, egyszerű igent vagy nemet akart feleletül kapni. Andrassytól rendszeren nem kapta meg sem az egyiket, sem a másikat. Amit tőle kapott, az gondos latolgatása volt annak, mikor és mennyiben lehet a feltett kérdésre igennel, mikor és mennyiben nemmel felelni. Rendszerint Andrassy-nak volt igaza, mert a politikai kérdések gyakran olyanok, hogy azokra sem abszolút igennel, sem feltétlen nemmel nem lehet válaszolni. De a gyakorlati politika határozottabb feleleteket kívánt volna. Politikai állásfoglalásai rendszerint túlságosan bonyolultak voltak, túlságosan finomak is, semhogy a nagy tömegekre igazi hatással lehettek volna. Eszmekonstrukciói az átlagemberek szemében mesterkélteknek látszottak, pedig csak igen gondosan voltak árnyalva. A tömeg a freskóképet szereti, amelyen minden egyszerű és világos. Megértette az általános választójog jelszavát, megértette a választójog kiterjesztése elleni aggályokat is, de semmi érzéke nem volt a plurális választójog iránt, amely pedig úgy elméletileg, mint egyes nyugati országok gyakorlati tapasztalatai szerint igen elmés és alkalmas módja bizonyos átmeneti nehézségek áthidalásának, amely tehát a választójog terén szükséges vagy kívánatos lehet. A tömeg megértette az önálló hadsereg és a közös hadsereg kérdését, de tulajdonképpen sohasem tudott lelkesedni az ezrednyelvért, amelynek behozását Andrassy ajánlotta mesterkéltné kompromisszumként, hosszas töprengések, ezer meg ezer megfontolásnak gondos latolgatása és számbavétele után.

Andrassy állásfoglalásainak ez a bonyolult természete hozta magával azt, hogy a nagy tömegekre sohasem volt nagy hatással. Ez nem szól ellene. A tölgy is nehezebben ver gyökeret ott, ahol az akác könnyen boldogul. A gyakorlati politikában való érvényesülését azonban ez a körülmény rendkívüli módon hátráltatta. Talán némileg ezzel függ össze, hogy olyankor is, amikor hivatalos állásban volt, állásfoglalásai nehezen jöttek létre és nem mindig voltak keresztülvihetők. Jóformán képtelennek mutatkozott, hogy egyes kisebb jelentőségű törvény-

hozási vagy adminisztratív kérdésekben, amelyek ránézve újak voltak, azonnal állást foglaljon és döntsön. Minden átlagos képességű miniszternek nap-nap után, egyedül a maga józan eszére támaszkodva, különösebb felkészültség nélkül tömegesen kell eldöntenie olyan szakkérdéseket, amelyekkel szemben Andrassy tehetetlenül állt, mert azokat soha különös tanulmány tárgyává nem tehetette és ezért a sok pro és kontra között, amit maga előtt látott, nem mert végérvényesen döntenie. Ez nem jelenti azt, hogy Andrassy egyéni értéke nem lett volna nagyobb, mint egy egész csokor miniszteré. De jelenti, hogy valaki lehet fényes tehetségű és jellemű férfi és mégis lehetnek a gyakorlati politika terén erősen érezhető fogyatékságai, amelyek kisebb emberekben hiányoznak. Bár a tiszta arany elmerül, ahol a falevél a felszínen marad, azért még mindig az arany az értékesebb.

Nagyon félreértén azonban Andrassyt, aki abból, hogy minden lépésénél az értelem dominált, azt akarná következtetni, hogy Andrassy teoretikus volt. Egész gondolkodása szüntelenül a magyar állami élet gyakorlati exigenciái körül mozgott. Talán a napi politika szemszögéből nézve túlmagasán mozgott, de sohasem légtüres térben. Azokat az igazságokat, amelyek gondolkodásának eredményei voltak, nemcsak professzor módjára hangoztatta, hanem egész énjét lekötötte a mellett, hogy azokat az állami életbe valósággal belevigye. Igazságai mögött állandóan ott dobogott az ő szíve. Sohasem mutatott szenvtelenséget eszméi képviselésében, sőt gyakran még a tárgyilagosság is hiányzott benne más, az övével szembenálló gondolatokkal szemben. Amit akart, azt mindig teljesen akarta és önzetlenül akarta, mert azt hazája részére legjobbnak tartotta. Mindig egész egyéniségét vetette latba mellette és nem volt olyan áldozat, amelyet örömmel ne hozott volna meg érte. Látókörének tág volta nem vezetett — ami oly gyakori eset — üres szkepticizmushoz. Ezért nem is egykönnyen vetette el eszméit, ha egyszer lekötötte magát mellettük, hanem makacsul kitartott védelmükben, gyakran tovább, mint ahogy azt a köznapi okosság célszerűnek és helyesnek tartotta.

Az álláspontjainak képviselésében való következetességét mégis bizonyos görbületek, hirtelen irányváltozások törik meg. Politikai pályájában több alkalommal látunk ilyen hirtelen eltéréseket éveken át hirdetett meggyőződésektől. Az egyiket akkor, amikor ő, az 1867-i kiegyezés megteremtőjének fia, aki maga is egyik politikai mesterművében, a kiegyezésről írt könyvében, fényes dialektikával fejtette ki a kiegyezési megállapodások változatlanságának elméletét, a jelen század első évtizedében azok sorába állt, akik a kiegyezésnek nemzeti szellemben való továbbképzésére törekedtek. A másik eltérés régebbi meggyőződésétől akkor történt, mikor ő, azelőtt az általános választójog esküdt ellenzője, egyszerre annak szükségességét hangoztatta. Egy harmadik akkor, amikor a bolsevizmus összeomlása után ő, aki egész életében liberális meggyőződést vallott, ama keresztény és nemzeti irány mellé állt, amely a liberalizmust nemcsak elvetette, hanem benne a bekövetkezett szomorú eseményeknek egyik legfontosabb okát is látta. Ezeket az irányváltozásokat a közvélemény változásaival szemben tanúsított nagy tisztelete magyarázza meg. Ezekről a változásokról sohasem volt

olyan független, mint például Tisza István. Ha Tisza valamit jónak tartott, kész volt vállalkozni arra, hogy azt a közvélemény túlnyomó részének határozott ellenszegülése dacára is keresztülvigye. Volt ebben valami lenézés a közvéleménnyel szemben, amely szerinte nem volt képes megítélni azt, hogy mi üdvös részére és mi nem az. Andrassy sohasem volt azon a nézeten, hogy a közvéleményben megnyilatkozó eszmeáramlatokat semmibe lehet venni. Mindig kötelességének tartotta, keresni a közvélemény megnyugtatóra és megnyerésére alkalmas módozatokat, amivel szerinte nagyobb bajoknak lehet elejét venni.

Buckle az európai művelődés fejlődéséről írt nagy munkájában néhány rendkívül mélyjárású lapot szentel Burke védelmének és amit ebben a vonatkozásban mond, az találó Andrassy gondolkodására is. Burke is hatalmas tudással rendelkezett és egyik legmélyebben járó kutatója volt saját angol hazája politikai fejlődése alapjainak. Az ő politikai magatartásában is találunk váratlan fordulatokat, amelyek első pillanatra indokolatlanoknak látszanak. Buckle szerint ezek magyarázata Burke ama meggyőződése, hogy: „az államférfi igazi célja nem az igazság, hanem a célszerűség. Ismereteink mai állapotában el kell ismernünk, hogy az összes politikai elvek egyes korlátozott tényekből kiinduló elsietett indukción alapján jönnek létre. A bölcs ember ezért, ha új tények merülnek fel, az induktív okoskodást revízió alá fogja venni és a helyett, hogy a gyakorlatot feláldozná elveinek, inkább az elveket fogja módosítani a célból, hogy aztán megváltoztassa a gyakorlatot. Más szóval: a politikai elvek a legjobb esetben az emberi értelem eredményei, a politikai gyakorlatnak azonban az emberi természettel és az emberi szenvedélyekkel van dolga, amelyeknek az értelem csakis egyik része, ezért tehát az államférfi feladata azoknak az eszközöknek keresése, amelyekkel bizonyos célok elérhetők, az ország közvéleményére bízván annak megállapítását, hogy melyek legyenek ezek a célok. Az államférfiú a saját magatartását nem elveivel fogja alkalmazni, hanem a nép óhajaihoz, amely részére törvényeket alkot és amelynek engedelmességgel tartozik“ . „Kétségtelenül voltak más államférfiak is, Burke előtt, akik a politikában tagadták az általános elvek érvényességét és alkalmazhatóságát. De ez a tagadás csakis tudatlanságuk következménye volt. Ők olyan elméleteket vetettek el, amelyeknek tanulmányozására sohasem vettek maguknak fáradságot. Burke elvetette ezeket az elméleteket, mert ismerte őket. Ritka érdeme volt, hogy bár teljes joggal saját gondolkodásának eredményeire támaszkodhatott volna, ellenállt ennek a kísértésnek, és a politikai tudás minden ágában való gazdag ismeretei dacára saját véleményét alárendelte az események folyásának; hogy a kormányzás, céljának nem bizonyos intézmények megőrzését vagy bizonyos tanítások hirdetését, hanem csak a nép általános boldogságát tartotta; és hogy súlyt helyezett a nép óhajaival szemben való olyan engedelmessegre, amelyet előtte egyik államférfiú sem tanúsított.“ Burke maga mondta egy alkalommal: „Elfogadom ezt a törvényjavaslatot, nem mert a benne foglalt rendszabályokat helyeslem, de mert okosnak tartom, hogy a kor szellemének engedményeket tegyünk. A nép

így akarja és nekünk, az ő képviselőinek nem lehet feladatunk, hogy nonet mondjunk/*

Andrássyt is egész életében áthatotta az a meggyőződés, hogy a változó eszmeáramlatokkal számolnia kell minden államférfiúnak, mert előbb vagy utóbb mégis engedni kell ezeknek és jobb, nem túl későn és túlkelletlenül engedményeket tenni, melyek azután, ha éppen ezért megelégedést nem keltenek, csak a közszellem ellem panaszra adnak alkalmat. Ezért sohasem tudott megbarátkozni semmiféle erőszakos rendszabállyal, amely valamely a közvéleményben létező eszmeáramlat letörését célozta. Ebben a tekintetben ő volt az egész kiegyezési korszakban a liberalizmus legnagyobb meggyőződéses hirdetője és képviselője. Mert a hadseregére vonatkozó nemzeti kívánságokat olyan eszmeáramlat következményének tartotta, mely elemi erővel érvényesül és fel nem tartóztatható, kereste a módokat ezeknek az eszmeáramlatoknak kielégítésére, hogy az általuk fenyegetett nagy érdekek a lehető legcsekélyebb sérelmet szenvedjék. Mert az általános választójog bevezetésére irányuló mozgalom mély gyökereiről meggyőződött, meggondolás nélkül sutbadobta a plurális választójog elvén alapuló elgondolásait és szegődött a választóreform híveinek táborába. Mert látta, hogy az elvesztett világháború végén a Németországgal való szövetség, mely hivatva volt bennünket integritásunk megvédésében megsegíteni, a változott körülmények között egyenesen romlásunkat látszik fokozni, egy pillanatig sem habozott, hogy mint külügyminiszter éppen ő, ennek a szövetségnek leglelkesebb szószólója, felbontsa azt. A forradalmak után felülkerekedett antiliberális irányban is a kor-szellemnek egy olyan megnyilatkozását látta, amelynek engedményeket tenni az államférfiúnak kötelessége. Ez azonban az elv szempontjából bizonyára tévedés volt. A liberális gondolkodású ember sok mindent feláldozhat a liberalizmusnak, csak magát a liberalizmust nem. Andrássy pedig ezt tette.

Az a két szemrehányás, amely Andrássyt élete végéig érte, hogy gőgös volt és hogy intrikus volt, szintén összefügg politikájának azzal az alaptermészetével, hogy ez a politika mindig elsősorban értelmi politika volt.

Andrássy sohasem tudta a maga politikai nézeteit aprópénzre felváltva forgalomba hozni. Nem értette a módját, mint lehet politikai elveket csevegés alakjában, itt-ott egy malíciával vagy egy adomával fűszerezve, a politikusok táborába vagy egyenesen a közvéleménybe belevinni. Nem volt az az ember, akivel a pártklubban minden politikai napikérdésről könnyen lehetett csevegni. Ha megszólalt, minden érv, mely szájából elhangzott, súlyosan szólt az értelemhez. Ő sohasem akarta befolyásolni még hívei körében sem az indulatokat és hajlandóságokat, amit Tisza oly mesterien értett, hanem mindig meggyőzni akart. Egyrészt módja és ideje sem volt arra, hogy azt a politikusok egész során végigmenve megtegye, másrészt nem is volt mindenki alkalmas arra, hogy magasan szárnyaló gondolatait kövesse. A politikai kérdésekről vele folytatott beszélgetésnek mindig sajátzerű bája volt, még akkor is, ha az ember nem értett vele egyet, mert ritkán élt olyan államférfi, aki mindenkor annyira kész lett volna céljait és meggyőző-

dését a legkisebb részletekig feltárni és megindokolni, hacsak valaki hajlandó volt az ő mindig lucidus fejtegetéseit követni. Más államférfiak, akiknél az ösztön is nagy szerepet játszik, valószínűleg még önmaguk előtt sem tudnának politikájuk céljairól oly világosan beszámolni, mint ahogyan Andrássy kész volt eljárásának és állásfoglalásának indokait mindenkiel megismertetni. De a mindennapi politikai élet mást is kíván, és ez nem volt meg Andrássyban. Nem volt meg az a tulajdonsága, hogy könnyen közeledhessék embertársaihoz és megnyissa magának azok szívét. Soha senkit nem bátorított a hozzá való közeledésre, soha nem kereste az alkalmat, — bár ha kínálkozott, megragadta — hogy saját meggyőződése helyességéről egyes politikusokat meggyőzzön. Ennek oka azonban nem a gőg volt, hanem valami sajátos félszegség és szögletesség az emberekkel szemben. Lord John Russel-ről, a nagy angol államférfiúról mondják, hogy bár kifelé a leggőgösebb ember benyomását tette, ennek a látszólagos gőgnek tulajdonképpen oka csak a „veleszületett és gyógyíthatatlan szerénység“ volt. Egészen hasonló Andrássy Gyula esete is. Mint ahogyan lehetséges, hogy valami, ami kifelé nagy szerénységnek látszik, alapjában véve gőg, mert megalázkodhatik az, aki nagyon meg van győződve a saját értékéről, éppen úgy az, ami a külvilág előtt gőgnek tűnik fel, az emberektől való tartózkodás is lehet alapjában véve szerénység, melyet az is indokolhat, hogy valaki senki- nek sem akar terhére lenni.

Hogy Andrássyt mitikusnak tartották, az leginkább arra vezethető vissza, hogy politikai pályája folyamán ismételten a legkritikusabb időpontokban hagyta el azokat, akiket addig támogatott. Így hagyta el Bánffy-t, mikor az az obstruktdót erőszakkal akarta letörni, így Tiszát, mikor a házszabályok erőszakos módosítására vállalkozott. Mindkét esetben azonban Andrássy politikai alpmeggyőződéséhez híven járt el, amely minden erőszakos lépéstől nem gyengeségből, de mély megfontolás alapján idegenkedett. Nem lehet állítani, hogy ezekben az esetekben az egyéni becsvágy hajtotta volna, legalább azok, akik ennél a pályának menetét a maga logikus következetességében megértik, ilyen vádat Andrássy ellen nem fognak sohasem kovácsolni. Azt az ellentétet, amely őt Tiszától elválasztotta, kellően megmagyarázta egyfelől alaptermészetük, másfelől politikai alapfelfogásaik különbözősége. Egymást kölcsönösen bizonyos fokig lenézték. Andrássy a maga szempontjából bizonyos államférfiúi deficienciát látott abban, ha valaki semmibe vette és nem akarta megérteni a közvélemény megmozdulását, nem meggyőzni akarja az országot, hanem erőszakos eszközökkel akarja reáoktrojálni a maga politikáját; ezt ő végeredményben végzetes politikai eltévelyedésnek tartotta. Tisza sem volt elnéző Andrássy ingadozásaival és azzal a hajlandóságával szemben, hogy nagy nehézségeket nem leküzdeni, de velük kompromisszumra lépni igyekszik, azt pedig, hogy a közvélemény változásaival számoljon és hozzájuk alkalmazkodjék, valódi államférfihoz méltatlannak tartotta. Nehéz volna nem mondani, hogy mindkét álláspont igazságot foglal magában. Az értelmén alapuló politika mindig hasonló lesz Andrássyéhoz, az akaraton alapuló a Tiszáéhoz és a nemzetnek

szüksége lehet egyszer az egyikre, máskor a másikra. Alapjában véve, két ellentétes politikai rendszer tükröződik vissza a két államférfi törekvéseiben és aki a maga belsejében az egyik rendszer felé hajlik, sohasem lesz egészen igazságos a másik rendszer képviselőjével szemben. Ha értelem és akarat dolgában semmi különbség nem lett volna közöttük, akkor is alapfelfogásaik különbözősége folytán idegenül álltak volna egymással szemben és soha egymást meg nem értették volna.

Andrássy politikai pályája a csalódások hosszú láncolata volt. Azt, amire képességeinél fogva teljes joggal törekedhetett, hogy az ország politikájának vezetése az ő kezére bízassék, sohasem tudta elérni. Aki az életet a külső siker szempontjából szemléli, az talán Andrássy elhibázott életéről fog beszélni, de az utókor mégis másként fog róla ítélni. Talán el fog érkezni az idő, amikor azok a nagy eszmék, amelyek Andrássy életét uralták, elsősorban a népeket mozgató eszmeáramlatokkal szemben való tisztelet eszméje, oly elismerésre fognak találni, amely azokat mindenki előtt, még más politikai rendszerek követői előtt is, megilleti. Ez a kor lesz az, amely Andrássynak igazságot fog szolgáltatni. Sorsának tragikuma az volt, hogy az értelemre alapította politikáját olyan időben, mely nem kedvezett egyik oldalon sem az értelmi szempontok érvényesülésének. De sohasem hiábavaló dolog ennek a politikának lobogóját felemelni. Andrássy Gyula azt a szerepet vállalta át, amelyet egy nemzedékkel előtte Eötvös József töltött be. Vajh ki fogja ezt a szerepet az utána következő nemzedékben átvenni?

GRATZ GUSZTÁV

A SZEGEDI KORMÁNY UTOLSÓ NAPJAI

Tíz ESZTENDŐVEL ezelőtt, szinte ugyanazokban az órákban, amikor a Magyar Szemle e száma megjelenik, válságos időket élt át a szegedi ellenforradalmi minisztérium. Alig két-három hetes úgynevezett „kormányzás“ után minden kétséget kizáró módon kellett tapasztalnia, hogy hiába rekonstruálta magát a megszálló franciák szájaíze szerint, s hiába cserélte ki azokat a tagjait, akiket közéleti múltjuk miatt „reakciósoknak“ és „németbarátoknak“ stigmatizált a franciákkal egy húron pendülő szegedi radikalizmus, olyan politikusokkal, akik ebből a szempontból non voltak kifogásolhatók, az ellenforradalom ügye egy lépéssel sem haladt előre. Sőt határozottan visszafelé tett* különös vargabetűket, mert hiszen a második szegedi kormány akcióképtelensége végiképp meggyőzte a tiszaparti metropolisban gyülekező ellenforradalmi tömegeket, hogy a bolsevizmus elleni harcban a franciák segítségére, avagy akár a közreműködésére számítani — hiú reménység. A július 12-én bekövetkezett kormányváltás keresztülvitelében, amelynek során Károlyi Gyula gróf helyett P. Ábrahám Dezső költözött be a szegedi törvényszéki elnök — miniszterelnöki rezidenciául szolgáló — hivatali szobájába, éppen az a reménység vezette a Szegeden időző politikusokat, hogy a franciák talán jobb szemmel nézik azoknak a közéleti férfiaknak a szereplését, akiknek eddigi múltja, ha nem is tüntet fel szélső baloldali és túlzott frankofil velleitásokat, legalább is mentes az úgynevezett „régí rendszerhez“ való tartozóság és a Habsburg-politika emlékeitől.

Ez a „régí rendszerhez“ való tartozás és a német szövetséges iránti hűség, avagy e tulajdonságok ellenkezője, volt ugyanis a mindenható francia katonai parancsnokságok megítélése szerint az egyeden jó, vagy rossz kvalifikáció, melyet a Szegeden tartózkodó magyar közéleti ember kaphatott. A kormányképességnek a francia vezérkari tisztek által meghatározott ez az egyetlen és kizárólagos kritériuma pedig igen sokat nyomott a latban, mert hiszen 1919 júliusában Charpy generálisnak, a 76. francia divízió parancsnokának sokkal nagyobb hatalma volt a miniszteri tárcák betöltése körül, mint Ferenc József császárnak akár a legsötétebb Bach-korszakban. Mert azok a közéleti férfiak, akiknek a francia vezérkar „deuxième bureau“ -ja által gondosan vezetett listáján a név mellett a fatális „b“ (boche) betű is szerepelt, jobban el voltak zárva a politikai érvényesülés lehetősége elől, mint 1867 után azok a függetlenségi politikusok, akik előtt a

nagy turini remete hatalmas árnyéka torlaszolta el a bécsi Burg fogadótermeinek ajtajait.

A P. Ábrahám Dezső-kormány tehát csupa „b“ -mentes politikusból alakult meg s ennek az inkább baloldalig mint mérsékelt politikai irányt követő minisztériumnak tagjai között még Clemenceau szúrós, szigorú szeme sem tudott volna olyan férfiakat felfedezni, akik valaha egy szalmaszálat is keresztbe fektettek Párizsnak. Ez a kormány tehát joggal hihette, hogyha valaki, hát ő megnyeri a francia politika támogatását. Sokkal inkább, mint elődje, amelynek élén — *horribile dictu* — egy valóságos gróf állott, amelynek hadügyminisztere az osztrák-magyar flotta legendás hírű parancsnoka volt, tagjai nagyrésze pedig a régi szabadelvű, magyar politikus gárda helyi nagyságaiból rekrutálódott. Ez a „feudális ízű soi disant“ kormány — hogy a szegedi radikálisok kedvelt szójárását használjuk — sohasem nyerhette meg az antant támogatását.

Nos tehát, jött helyébe másik, „a dolgozó nép széles tömegeire támaszkodó“ kormány, kebelében egy-két olyan politikussal is, aki Lovászy Márton mellett ült azon az emlékezetes októberi napon, amikor a Károlyi-kormány kultuszminisztere a képviselőház megriadt jobboldala felé süvítette az „igenis, mi antantbarátok vagyunk“ hírhedt szállóigéjét és ezzel elrepítette azt a bizonyos nagy követ, amelyről senki sem tudja előre, hol áll meg s kit hogyan talál el. És íme, nem kellett hozzá három hét, hogy ismét és ismét — s azóta is ki tudja, hányadszor — bebizonyosodjék, mennyire nem törődnek a franciák azzal, milyen politikai színeződésű férfiak ülnek valamely kormányrúd mellett s vájjon „reakciós“, avagy „progresszív“ mentalitású politikai rendszer uralja azt az országot, amelynek sorsa fölött — annak érdekei irányában, avagy annak ellenében — dönteniük kell. A szegedi kormány változást előidéző okok között is az a megfontolás játszott a legnagyobb szerepet, hogy talán, „a dolgozók széles tömegeire támaszkodó“, demokratikus és progresszív irányú kormánnyal szemben enyhül az a merev álláspont, amelyet a finom disztinkciók iránt annyira fogékony francia diplomáciai nyelv „*neutralité stricte*“ -nek nevezett és amelynek gyakorlati megnyilatkozása ez esetben az volt, hogy a francia megszálló hatóságok nemhogy elősegítették volna a Szegeden gyülekező ellenforradalmi csapatok megszervezését és felfegyverzését, de erőszakkal megakadályozták azt. Sőt az egész Szegeden tartózkodó türelmetlen és elkeseredett ellenforradalmár sereggel szemben az internálásnak azt a szelídebb módját alkalmazták, amelyet most a Rajnamelletti megszállással kapcsolatban az „invisible“ jelzővel tesz szalonképpé az ötletes politikai nomenklatúra.

Ismételjük, nem kellett egy teljes hónap, hogy az Ábrahám-kormány is végkép meggyőződjön róla, mily kevés szerepe van az uralgó politikai irányzatnak a franciák mindenkori külpolitikai magatartásának a meghatározásában. Mily kevés szerepe Károlyi Gyula gróf személyének a „*neutralité stricte*“ álláspontjának kialakulásában s milyen kevés P. Ábrahám Dezsőnek — a megváltoztatásában. A „*neutralité stricte*“ az Ábrahám-kormány alatt ugyanis nemhogy „*neutralité bienveillante*“ -tá nem változott, de a kormány összes hadsereg-

szervezési és közigazgatási ténykedéseire az előbbinél jóval nagyobb francia nyomás nehezedett. Nemhogy fegyvert nem adtak — ígéretük ellenére — a franciák, de még azt is elvették, ami volt s drákói szigorúsággal ügyeltek arra, nehogy az ország minden részéből Szeged felé tóduló ellenforradalmi erőkből komoly és ütőképes katonai egységek legyenek szervezhetők. Ezerháromszáz puskánál több nem szerepelhetett a hadsereg lajstromaiban és a nagynehezen engedélyezett toborzást is olyannyira megnehezítették, hogy ez a hadseregszervezés számára szinte teljesen értéktelenné vált. Azokat a kiváló és kipróbált magyar csapatparancsnokokat és vezérkari tiszteket pedig, akikről feltételezték, hogy az ő szigorú katonai rendszabályaik ellenére is tudnak módot találni egy, a bolsevistákkal szemben komoly erőfaktor-ként szereplő hadsereg megszervezésére, Albániával és Marokkóval fenyegették meg — sőt erőszakkal el is távolították. E mellett a Szegeden időző alacsonyabb francia katonai kötelekek vezetői nehezen leplezett szimpátiákat tápláltak a helybeli szocialisták szélső balszánya iránt, amely csak azért nem vallotta magát nyíltan és őszintén kommunistának, mert így szabadabban dolgozhatott és francia védelem alatt agitálhatott. S míg az ellenforradalmi kormány rendőri és karhatalmi osztagainak kötelességüket teljesítő tisztjei nagyon sűrű és kedvelt vendégei voltak a francia katonai fogdáknak, a magyar rendőri és katonai közegek által összefogdosott bolsevista és terrorista ügynököket a franciák erőszakkal kiszabadították és részükre szabad „működési kört“ engedélyeztek.

A második szegedi kormány is mindent megmozgatott e tarthatatlan és bizony szégyenteljes helyzet megváltoztatására. A szóbeli és írásbeli jegyzékek tömegével igyekezett a vele közvetlen kapcsolatban álló francia katonai hatóságokat a bolsevisták elleni fegyveres fellépés szükségességéről meggyőzni s bár ezirányú instanciái még a párizsi békekonferenciákhoz is eljutottak, Szegeden a helyzet heteken át változatlan maradt. A helyi katonai parancsnokságok politikai magatartását Párizsból írták elő, Párizsnak pedig közvetlenül a német békekötés után mégsem volt módja a „bagatellnek“ minősített magyar ügyekkel foglalkoznia. A francia parlamenti viszonyok sem kedveztek egy Kim Béla ellenes intervenció keresztülvitelére. A francia munkástömegek akkor még az orosz forradalom görög-tőzének hatása alatt állottak: még hittek Lenin országának eljövételében. Politikai befolyásuk pedig igen erős volt a francia kormányra s nemcsak azt tudták megakadályozni, hogy a francia hadsereg ne működjék közre a magyar proletáralom megdöntésében, de azt is keresztülvitték, hogy az antant sorsára hagyja az általa felbízott szerencsétlen Kolcsakot és Judenicset. Renaudel és Cachin — akkor még szocialista—képviselők kétszer is meginterpellálták Clemenceau-t, akit felelőssé tettek minden csepp „proletárvéréért“, amely Budapest elfoglalásánál esetleg kiontatnék. Egyébként a Magyarországon operáló francia csapatok sem nyújtottak valami nagy garanciát egy proletár-ellenes fellépéssel szemben. A katonák fegyelme erősen meglazult, a bolsevista eszmék erősen észrevehető teret nyertek nemcsak a legénység, de a tisztikar soraiban is. A fentiek szerint az adott nemzetközi

viszonyok mellett főként az akkori francia belpolitikai helyzet miatt nem kaphatta meg tehát a szegedi kormány a franciák aktív támogatását, sőt még azt a bizonyos jóakarátú neutralitást sem, amely mellett a szegedi hadsereg a saját erőivel is le tudta volna győzni a bolsevizmust.

Ebben a helyzetben a szegedi kormány előtt két lehetőség állott. Vagy konstatálni a teljes kudarcot, feloszlani és ezzel a sorsára hagyni azt a nagy nemzeti ügyet, amelynek megoldására vállalkozott, avagy pedig olyan területre helyezni át működésének színterét, ahol a bolsevista nyomás elleni, átmeneti védelem mellett akadály nélkül szervezheti erőit a vörös uralom elleni végső leszámolásra. A szegedi kormányférfiak szeme előtt mind a két lehetőség megcsillant s bár nem egy, a kormányhoz akkor közelálló ember — főként pénzügyi oldalról — tört lándzsát az előbbi lehetőség mellett, a minisztérium, becsületére legyen mondva, ezt a megoldást egyhangúan elvetette s akciót kezdett a szerb orientáció előkészítésére. Érintkezést keresett és talált az uralmon levő szerb kormánykörökkel és igen kedvező kimenetelű tárgyalásokat folytatott az összes mérvadó szerb polgári és katonai magisztrátusokkal. A szerb kormány tagjai és a szerb vezérkar vezetői sokkal helyesebb szemszögből ítélték meg a középeurópai problémákat, köztük a Kun Béla-rezsim megszilárdulásának veszedelmeit, mint Pichon, a francia külügyminiszter, ennél fogva sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a szegedi kormánynak, mint a hatalmon lévő francia politikusok. Nemcsak hogy kitüntető szívességgel fogadták a szegedi kormány kiküldötteit — Teleki Pál gróf külügy- és Bállá Aladár belügyminisztert — de igen messzemenő támogatást helyeztek kilátásba az ellenforradalmi akció számára. Persze Párizs az ő kezüket is megkötötte, de amit a Clemenceau-szabta keretek között meg lehetett csinálni, azt megcsinálták. Nem akadályozták a magyar csapatok gyülekezését, sőt mindenképpen elősegítették és Szeged felé irányították a területükön átvonuló ellenforradalmi erőket. Lehetővé tették a fegyver- és lőszerszállítást, sőt a későbbiek során még egy-két magyar zászlóalj felfegyverezését is vállalták. Utóbb szó volt arról is, — még pedig igen komoly formák között — hogy a szegedi kormány valamilyen szerb megszállás alatt álló városba, Pécsre vagy Bajára teszi át a székhelyét, ahol a francia katonai internálás fojtogató gyűrűjéből kikerülve, szabadon szervezheti tovább az ellenforradalmi erőket. A szerbek részéről természetesen messzemenő politikai számítás is rejtőzködött a szegedi kormánnyal szemben tanúsított e barátságos magatartás mögött: a kérdéses időpontban a lehető legnagyobb ellentétek voltak közöttük és a románok között, a szerb és román csapatok Temesvár és Nagyikinda körül farkasszemet néztek egymással s komolyan lehetett tartam egy második Szófia felé való masírozás megismétlődésétől. Szófia ezúttal azonban Belgrád lett volna. A szerbek — hátukban az olaszokkal — nem valami irigylésreméltó katonai helyzetben voltak és így érthető, ha Budapesten olyan kormányt láttak volna szívesen, amely az ő támogatásuknak köszönheti a létét és hatalmát.

A kormány pénzügyi helyzete sem volt irigylésreméltó. A had-

sereg szervezése, az újonnan létesített kormányzervek költségei és a helyi hivatalnoksereg fizetései, de nemkülönben a napról-napra nagyobb tömegekben tóduló menekültek segélyezése mind súlyosabb anyagi áldozatokat tett szükségessé. Ezek kielégítésére csakis a szegedi pénzügyigazgatóság igen szerény tartalékjai, az Aradon magánosok által összeadott másfélmillió, a bécsi komité küldötte hárommillió, továbbá később a szegedi bankoktól a város garanciája mellett felvett tízmillió korona állott az ellenforradalmi akció rendelkezésére. Édeskevés összeg, ha figyelembe vesszük, hogy a Budapest felé irányuló legkisebb méretű, komoly katonai hadművelet is — szakértők számítása szerint — minimálisan százmillió koronába került volna. Az Ábrahám-kormány minden követ megmozgatott, hogy anyagi segítőforrásokat tudjon előteremteni s e végből még a Rotschildokkal is felvette a tárgyalások fonalát. Sajnos azonban, az összes pénzszerzési műveletek fiaskót vallottak, noha az egyik ismert pesti bank ismert vezérigazgatója vezette — mint dezinált pénzügyminiszter — a kormány financiaális hadműveleteit.

S ha mindezekhez az anyagi természetű bajokhoz hozzászámítjuk azokat a kicsinyes és sok tekintetben bizony visszataszító „belpolitikai“ nehézségeket, amelyekkel a kormánynak napról-napra meg kellett küzdenie, elképzelhetjük, hogy az ellenforradalmi minisztérium bársonyszékeiben nem éppen a legkényelmesebb ülés esett. A Szegeden gyülekezett különböző politikai frakciók örökös torzszalkodásai, másodrendű politikusok fékezhetetlen ambíciói és szereplési vágya, de nem utolsósorban a tekintélyes számban összeverődött politikai kalandorok és szélhámosok semmiféle eszköztől vissza nem riadó, vakmerő és leplezetlen „hatalomratörése“ olyan zavarossá és bizonytalanná tette a szegedi politikai atmoszférát, hogy a kormánynak nagyon sok, másutt bizony okosabban felhasználható energiát kellett a belpolitikai helyzet egyensúlyban tartására is pazarolnia.

Csak egyetlen szilárd és rendíthetetlen pont volt a szegedi zűrzavarban. Ez a fővezér személye. A franciák ugyan nem engedték meg, hogy a Károlyi Gyula gróf kormányában viselt hadügyi tárcáját a második ellenforradalmi kabinetben is megtarthassa. Ez érthető: Károly király hadsegédje, az otrantói győző díszhelyet foglalt el Charpy tábornok fekete listáján. A hadügyministerség helyett tehát a magyar hadsereg fővezérletét vette át, amelyről a franciák — mivel hadseregről 1.300 puská mellett alig lehetett beszélni — azt képzeltek: amolyan reprezentáló, jelentéktelen pozíció. Nos tehát, éppen ez a pozíció s a betöltője által végzett hatalmas katonai munka lett a szegedi kormány működésének egyetlen nemzeti jelentőségű s maradandó hatású eredménye. A fővezér nem vett részt a minisztérium apró-cseprő politikai és közigazgatási pepecseléseiben s messze fölülállott a pártok és politikusok tülekedésein: szervezte a hadsereget. Az első és egyetlen ember volt Szegeden, aki nyíltan és őszintén meg merte mondani, hogy a vörös forradalom leverésében a franciákra nem támaszkodhatunk s az ország visszaszerzésére és újjáépítésére irányuló munkában csakis a saját erőinkre kell számítani. Viszont az összes „kipróbált“ politikusok és „régipatinájú“ államférfiak között az egyet-

len közéleti tényező ő volt, aki helyesen ítélte meg a kormány helyzetét s aki éppen ezért nem sok reménységet fűzött a vörös forradalom politikai úton leendő likvidálásához. A gyors és erélyes katonai akciót sürgette tehát s a szegedi kormány egyetlen feladatának a nemzeti hadsereg megszervezését tekintette. S mikor megbizonyosodott, hogy ez a művelet Szegeden nem vihető keresztül, ő képviselte a leghatározottabban azt az álláspontot, hogy az ellenforradalmi akció operációs bázisát ki kell vonni a franciák katonai kontrollja alól.

Ez volt a második szegedi minisztérium helyzete, amikor 1919 évnek augusztus i-én Szegedre érkezett az első hiteles híradás a kommunizmus bukásáról és Peidlék kormányrajutásáról. A minisztérium éppen a szegedi „fiókparlament“ megalakításán fáradozott s az összes politikai konyhák e „pótképviselőház“ ügyeit főzögették, amikor egy repülő és egy olasz tiszt a budapesti változás hírével Szegedre érkezett. Ez a fiókparlament: a „Magyar Nemzeti Bizottmány“ , vagy hogy a szerb barátság által megihletett szegedi idiómát használjuk, a „szkupstina“ volt. Névleges szerepe az lett volna ennek az intézménynek, hogy a kormány szántóra valamilyen alkotmányos hátvédet adjon, tényleges hivatása azonban az lett, hogy az a sok tétlenül heverő s jobb sorsra érdemes, politikai ambíció, amelynek a kormányban levegő és tér nem jutott, valamilyen ártalmatlan formában levezetődjék és az a sok politikai intrika, amely a különböző, békétlenkedő politikai frakciók nyílt és titkos konventikulumaiból kiindulva megkeserítette a minisztérium életét, egészséges parlamenti szónoklatokká és „házaszabályszerű“ vitákká alakuljon át.¹ A régi törvényhozás Szegeden időző tagjaiból, a szegedi érdekképviselők és politikai pártok képviselőiből alakult e „pótparlamentnek“ azonban a budapesti változás bekövetkezése miatt csak kevés szerep jutott az ellenforradalom történetében. Ez sem valami dicső szerep volt: a „szkupstina“ tagjai annyira belejöttek a parlamentozásba, hogy a szegedi városháza nagyterme — mely a pótképviselőháznak hajlékot adott — néha csak úgy harsogott a pártok vitáitól, a személyes kérdésektől, a félreértett szavak helyreigazításától és az elmaradhatatlan parlamenti viharoktól. S mindez az ország legkétségbeejtőbb napjaiban, amikor délen a szerbek, keleten a románok, Szegeden a franciák szuronyai csillogtak az anarchiába sülyedt ország határai körül, amelynek népe Szegedről várta a megváltást.

A Peidl-kormány megalakulása gyökeres változást idézett elő a szegedi kormány helyzetében. A kormány közvetlen célja: a bolsevizmus letörése így tárgytalanná vált ugyan, aziránt azonban nem volt nézeteltérés a kormány tagjai és a Szegeden időző ellenforradalmi tényezők között, hogy a Peidl-kormány nem fogadható el a nemzet

¹ Reök Iván, képviselő, a Magyar Nemzeti Bizottmány első elnöke a bizottmány alakuló ülésén a következő szavakkal adta okát ez intézmény felállításának: „Hazánk mostani szerencsétlen állapotában, amikor Szeged egy csekélyke oázist alkot még a cselekvésre, az idemenekült számos kiváló politikus és más értékes férfiú már régebben foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy az országnak, amely nélküli a nemzetgyűlést, a törvényalkotó testületet, ezidőszerint nincs egyetlen szerve sem, amely a kormányt konzultative, esetleg deklarative támogatná ténykedéseiben annak a célnak elérésében, hogy az országban a rend és a közbiztonság helyreállítsassék.“

törvényes képviselőjéül. S míg a kabinet órákhosszat tanakodott azon, mi módon vonja le ez elvi állásfoglalás gyakorlati konzekvenciáit s vájjon megbízottat küldjön-e Budapestre s lemondásra hívja-e fel Peidléket, a fővezér a minisztertanácson néhány rövid, találó megjegyzéssel megjelölte a teendők mikéntjét: „Mindent meg kell tenni, — úgymond — hogy a kormány rendelkezésére álló katonai erők a leg-rövidebb idő alatt megindulhassanak. Megbízottakat lehet Pestre küldeni, de a Peidl-kormánnyal tárgyalni nem lehet. A bolsevista kormány mögött gazemberek állottak, Peidlék mögött még azok sem.“ Erőteljesen sürgette a csapatok elindítását: Pesten akart lenni, mielőtt a románok oda érkeznek. A hadműveletek megkezdése ugyanis most már lehetővé vált: a franciák a pesti események hatása alatt gyökerelesen megváltoztatták a kormánnyal szemben eddig tanúsított elzárkózó és visszautasító magatartásukat. Kiadták a zár alá helyezett fegyvereket, lehetővé tették a csapatok mozgását, sőt utóbb még az imperiumot is átadták a minisztériumnak. Mélyenjáró politikai okok idézték elő a franciák e pálfordulását: Peidléket az olasz politika művének tartották, ők viszont a szegedi kormányt akarták kijátszani az olaszokkal szemben. Megkezdődött tehát a versenyfutás az olasz és a francia politika között és Budapest lett a versenyfutás Eris almája. Csakhogy a franciák hirtelen született „neutralitée bienveillante“ -ja már nem vitte előre a szegedi kormány ügyét: két-három héttel hamarabb még a kezébe juttatta volna az egész országot, ekkor már nem számított.

Mert az események Szegeden is, Budapesten is rohamosan követték egymást.

Augusztus 3-án komoly és ünnepélyes külsőségek között megalakul a szegedi fiókparlament: a Magyar Nemzeti Bizottmány, amelynek első ülésén a miniszterelnök erélyes deklarációt tesz, hogy a Peidl-kormányt nem tekinti az ország törvényes kormányának, „mert abban nem rendszer-, hanem csupán személyi változást lát“ . Kijelenti, hogy a szegedi kormány vagy felmegy a fővárosba s ott átveszi a hatalmat, vagy pedig helyét csak olyan kormánynak adja át, amely „megfelel az ő gondolatvilágának“ .

Augusztus 6-án a fővezér a minisztertanácson már arról számol be, hogy bizonyos csapatok elindultak Szegedről és megkezdették az előnyomulást a Duna mindkét oldalán.

Augusztus 7-én a kormány jegyzéket intéz az antant hatalmakhoz, amelyben felhívja figyelmüket, hogy „a Peidl-kormány a kommunizmusnak csupán a címét változtatta meg, de ez a rezsím továbbra is fennáll, csupán Kun Béla neve tűnt el belőle“ . Egyben bejelenti, hogy a szegedi kormány csapatai megkezdették az előnyomulást a Duna-Tisza között. Kéri az elismerését annak, hogy egyedül ő képviseli a nemzetet. Ugyanezen a napon a miniszterelnök bejelenti a Magyar Nemzeti Bizottmánynak, „hogy csak olyan kormány alakulását fogja megtűrni, amely az egész nemzet polgári demokratikus fejlődését biztosítja“ .

Augusztus 8-án kap először híradást a kormány hivatalos formában Peidlék eltávolításáról; a franciák ezen a napon adták vissza a magyar csapatok lefoglalt hadianyagát. A kormány — a budapesti ese-

ményekről hiteles értesüléseket szerzendő — repülőgépen a fővárosba küldi Teleki Pál gróf külügy- és Dömötör Mihály népjóléti minisztereket.

Augusztus 9-én a franciák formálisan is átadják az imperiumot a szegedi kormánynak. Ugyanezen a napon a kormány állandó belgrádi kiküldöttje — Magyary Antal külügyminiszteri titkár — részletesen beszámol a kabinetnek a szerb akció teljes megghiúsulásáról. Bállá Aladár belügyminiszter a szerb politika e váratlan színváltozását a budapesti eseményeknek tudja be. Ugyanezen a napon adja ki a fővezér az azóta már történelmi jelentőségűvé vált 41/1919. Hdm. sz. intézkedését, amelyben kijelenti, „hogy a hadsereg fővezérlet kiválik a hadügyminisztérium kötelékéből és mint önálló parancsnokság megkezdí a működését“ .

Augusztus 10-én nagy vita fejlődik ki a városházi parlamentben a Friedrich-kormány és József főherceg szerepéről, valamint a szegedi minisztériumnak a budapesti kormánnyal létesítendő viszonyáról. A miniszterelnök heves közbeszólások és óriási zaj közepett jelenti ki, hogy egyelőre nem tud állást foglalni ebben az ügyben. Az egyik felszólaló sürgeti a kooperációt a pesti kormánnyal. E végből — és általában a minisztérium kül- és belpolitikai akciójának ellenőrzése végett — egy állandó bizottság kiküldését javasolja. Ezt a kellemetlen indítványt a kormánynak sikerült valahogy kiparíroznia.

Augusztus 12-én megérkezik Szegedre József főhercegnek a budapesti antant missziók nyomására kiadott az a rendelkezése, hogy a Szegedről elvonult s részint Budapest, részint pedig a Dunántúl felé tartó csapatok vonuljanak vissza Szeged környékére. Ugyanekkor a minisztertanács határozatot hoz, „hogy az ország mai helyzetére való tekintettel szükségesnek tartja működésének itt, Szegeden való megszüntetését és hogy a kormány tagjai a legsürgősebben Pestre utazzanak“ . A „szkupstinában“ ezen a napon nagy viharok dúltak. Az egyik képviselő nyíltan felszólította a kormányt, hogy deferáljon a pesti kormánynak. A miniszterelnök nagy zajongás közepett válaszolt: „ha a budapesti kormány ugyanazt az irányzatot folytatja, amely irányzatok vezetnek bennünket kormányzati tevékenységünkben, akkor természetes és valószínű is, hogy a szegedi kormány kooperálni fog a budapesti kormánnyal és a két kormány fuzionálni fog“ . Bejelenti, hogy a minisztérium Szegeden beszüneti politikai működését. Erre a szegedi parlament is kimondotta a feloszlását. Élete alig tíz napig tartott s így a legrövidebb lejáratú „parlament“ volt a magyar alkotmányosság történetében.

Augusztus 13-án a fővezér repülőgépen elhagyja Szegedet. Gyorsan eléri a Duna-Tisza közén észak és nyugat felé vonuló csapatait. Számségédje kezében tartja József főherceg visszavonulást rendeló parancsát. Ez a parancs azonban nem hullott le a repülőgépről és a csapatok, a Magyar Nemzeti Hadsereg első osztagai zavartalanul folytatták tovább előnyomulásukat.

A minisztérium is megkezdte a likvidációt. Tagjai különböző, kalandos utakon felutaztak Budapestre, Szegeden csupán egy, a „függő kormányzati kérdések elintézésével megbízott“ kormánykiküldött maradt.

Budapesten a szegedi kormány már befejezett helyzetet talált, szó sem lehetett a kormányhatalom átvételéről, avagy akár csak a fúzióról is. Nem volt más teendő, mint egyszerűen átadni az ügyeket a budapesti kormánynak. Ez az aktus 1919 augusztus 19-én a régi függetlenségi párt Mária Valéria-utcai helyiségében folyt le. Az itt tartott minisztertanács Belitska Sándor hadügyminiszter indítványára a következő határozatot hozta:

„Büszke öntudattal állapítja meg a lemondott szegedi nemzeti kormány, hogy egyéni érdekeinek feláldozásával, hazafias és fáradhatatlan működésével a végbukásig gyengítette a bolsevizmust és hogy másrészt a Szegeden megteremtett Magyar Nemzeti Hadsereget átadhatta a magyarság ügyének szolgálatába, amely szegedi hadsereg képezi a biztos alapját és keretét alakuló nemzeti seregünknek.“

A távozó szegedi kormány tagjai szeptember 10-én a Friedrich-kormánytól meleghangú elismerő levelet kaptak „az ország érdekében kifejtett áldozatkész és értékes működésükért“ . Ez a levél intézkedést tartalmaz arra vonatkozólag is, hogy a szegedi minisztérium tagjainak nyugdíjai a törvényes rendelkezések értelmében megállapíttassanak.

ANTAL ISTVÁN

A NÉGY EGYETEM

FOLYÓIRATUNK nemrégiben Pécs város szellemi képét meg-
rajzolva¹ nem ismerte félre a gazdasági nehézségeket, melyek
a városnak legújabb, határszéli helyzetéből származnak, de mellettük
annál nagyobb optimizmussal méltányolta azon pozitív tényezőket,
köztük a nagy múltat, a városias jelleget, a lakosság szociális rétegző-
dését és intelligenciáját, melyek a várost az egyetem birtokában a
Dunántúl műveltsége központjává avathatják. Cikkünk, a mi szokásunk
szerint, nem akart illúziókat kelteni, de a végzett munka elismerésével
teljes bizalmát fejezte ki Pécs, mint egyetemi város jövőjében.

Hogy a bizalmat nem könnyelműen előlegeztük, ennek bizonyítéka
az előttünk fekvő, Pécs város színeivel, kék- és aranyszínű selyemmel
átkötött füzet, melyben a város közönsége felvilágosítja az országot
a pécsi egyetem építkezésének állásáról, a saját eddigi hozzájárulásáról
és a további tennivalókról. Megtudjuk belőle, minő nagy áldozat-
készséggel szolgálta a nagy birtoktest nélkül szűkölködő város az
egyetem ügyét, mi mindent adott ingatlanban és pénzben annak
céljaira, most pedig, mikor látja, hogy a két másik vidéki egyetemen,
Debrecenben és Szegeden, a nagyszabású építkezések szinte befejeződ-
nek, szerényen jelentkezik és számotvetve azzal, hogy mai helyzetünk-
ben mindent egyszerre nem lehet várni, belenyugodva, hogy csak
most kerüljön rá a sor, kéri az egyetem hiányainak kitöltését, teljes
főiskolává kifejlesztését. A város közönsége nyugodt, tárgyilagos, és
a tudomány iránti melegségtől áthatott memorandumával valóban
tanúságot tett magas kultúrájáról, viszont áldozatkészségéről a jövőt
illetőleg is azon határozatával, hogy amennyiben „a továbbfejlesztés
költségeit az államkincstár nem fedezhetné teljes egészükben“, egy-
részüket hajlandó, bár maga is súlyos anyagi helyzetben van, az állam-
tól magára vállalni.

Pécs város közönségének ez a nyilatkozata alkalmat adhatna azon
kérdés feszegetésére, mennyiben fejezi ki a napisajtó az ország köz-
véleményét. Elfogulatlan újságolvasó azonban úgyis tudja, hogy a
közvélemény kifejezése helyett igen gyakran csak pártállás szerinti
meghamisításról lehet szó, s így nem kell csodálkoznunk azon, ha
Pécs város tudománykedvelő és -becsülő nyilatkozatával ellentétben
a napisajtóból mindegyre egyetem- és tudományellenes hangok,
szónoklatok, viccek, bökkversek hangzanak felénk. Ezeket hallva —
és napisajtónk hangját komolynak véve — azt kellene hinnünk, hogy

¹ Asztalos Miklós, Pécs szellemi élete, Magyar Szemle V. 1929, 216. 1.

a közönség nem a középkor, hanem legalább is a vad népek sötétségébe merült, olyan indiánus üvöltözéssel fogadja a tudományra áldozott összegek minden hírért. A tihanyi élettani intézetről egyetemet végzett emberek mint haszontalanságról beszélnek, éretlen vicceket adnak szájról-szájra, aminőket nyomtatásba adni volt miniszterek sem tartják szellemi színvonalukon alulinak. Hogy az élettani intézet felállítását az orvosprofesszorok, kikhez, ha bajuk van, ész nélkül szaladnak, tudományos szükségletnek nyilvánították, ezzel nem törődnek. Nem régen felmerült egy rákkutató intézet felállításának első híre, s nyomban készen voltak a hasonló gúnyos bökversek, melyeknek szerzői úgy látszik, nem tudják, hogy a rákbetegség a háború óta nem sokkal kevesebb áldozatot szed, mint a tüdővész és hogy hasonló intézet felállítására, s az ahhoz szükséges rádium megszerzésére a bécsi orvosi kar már megkezdte a pénznek összekéregetését. Legutóbb pedig olyan helyről, ahol nevelés, múlt és érdekek, feltehetőleg, szinte egészen kizárják a demagógikus hajlamokat, kellett hallanunk pur et simple azon vádat, hogy közoktatási kormányunk „palotát épít a bogaraknak“. Δ vád nem egészen világos, de jellemző arra, minő tudományellenes hangulatba jutnak olyan emberek is, akik talán már láttak külföldi állattani múzeumokat, de akiknek nincs idejük megnézni, hol és miféle palotát épít az ország az ő bogarainak. Pedig hát nincs oly messze, könnyen megnézhetnék.

Ebben a hangulatban, mely könnyen terjed a rossz fizetéses, anyagi gondokkal küzdő tömegek közt, Pécs közönsége tisztább és realiztikusabb hangot üt meg. Vegyük hozzá, hogy Pécs kérését az ő egyeteme érdekében a Dunántúl vármegyéi is felkarolták, vegyük hozzá, hogy az ország más részei hasonló lelkesedéssel állanak a két másik vidéki egyetem mögött, s akkor megíthetjük az ország igazi hangulatát, mely ma teljesen igazat ad a kormánynak abban, hogy nem engedte elpusztulni egyik egyetemünket sem. Bizonyosra vehetjük, ha bármelyik egyetem megszüntetése jönne szóba, egész ország-részek állnának talpra és tiltakoznának a nemzeti kultúra nevében a herosztrateszi munka ellen. És joggal tiltakoznának, mert bármelyik egyetemünk halála a nemzeti gyengülés, emyedés és lemondás bizonyos jele volna. Egy magyar egyetem halála sokkal többet jelentene, mint például az osztrákok csernovici egyeteméé, ezt meg lehetett szüntetni, mert elég német egyetem maradt nélküle is, de bármelyik magyar egyetem nem kevesebbet jelent, mint a magyar tudományos és nevelő lélek egyegyedét.

Hozzá kell tennem: ezt jelenti potentialiter, a jövőre nézve. Ma még nem. Itt nem szólok a vidéki orvosi karokról, melyek bármily modern felszereléssel rendelkeznek is, a tudományos légkör hiánya, beteganyag stb. mégis arra ösztönzi tanáraikat, hogy előbb-utóbb nagy városba igyekezzenek. Ez a helyzet később, a vidék városiasodásával, ami feltartóztatatlan, úgyszólván javulni fog. A jogi és bölcsészeti karok már alig dicsekedhetnek modern berendezésekkel, s Pécs városának igaza van, mikor e két kara érdekében vészjeleket ad. Tényleg én magam, akit a budapesti bölcsészeti kar tudományos felszerelése éppen nem kényeztetett el, csak részvétellel tudom nézni pécsi kollégáim

helyzetét, amikor katedrák úgynevezett intézeteit homályos zugok, s azokban felsor könyv képezik, vagy amikor a jogi kar intézetei nem egyebek, mint egy és ugyanazon szobában egymás mellé és fölé elhelyezett szekrények, mindegyik külön egy-egy jogi, például büntető-, nemzetközi, alkotmánytörténeti stb. szemináriumot képviselve. Ezek a fakultások ma csak ígéretei nagy jövőnek, valósággá csak akkor lesznek, ha új katedrák, új intézetek és szemináriumok és segéd-személyzet fogja a mai kereteket kitölteni. Hiszen teljes egyetemnek ma valóban nem nevezhető az, ahol a természettudományokat nem tanítják, s ahol például az ókori, közép- és újkori történetet egyetlen tanár kénytelen előadni, holott ma már a középiskolákban is rendszeren két tanár adja elő e teljességgel diszparát diszciplínákat. Ilyen nehéz viszonyok közt teljesített munkáért e vidéki karok tanárainak valóban nemzeti köszönet járna, bár őszintén szólva, ez nem igen kárpótolhatja őket azért, hogy a megfeszített, nem egyetemi fokozatra való munkában a saját tudományos fejlődésük is esetleg károkat szenved.

Ezeket és a hasonló nehézségeket persze a parlament és sajtó tudományos nyilatkozatái nem ismerik, s ha ismernék is, aligha méltányolhatnák. Azzal mindenki tisztában van, hogy az orvosi kar hasznos működéséhez kórtermek, betegek, klinikák, azaz intézetek szükségesek, de a többi kar munkáját illetőleg ma is az az általános nézet, hogy elég a tanárt és diákjait egy tanteremben összeereszteni, ahol az előbbi félóráig prelegál és ezzel kész is az oktatás, úgy, amint ezt még negyedszázaddal előbb tényleg mindenfelé látni lehetett. Ez persze igen kényelmes és olcsó felfogás, birtokában valóban nincs egyébre szükség, mint néhány tanárra, még kevesebb tanteremre, valamivel több diákra, s ezzel készen is van egy jogi vagy bölcsészeti fakultás.

Hogy ez a végkép antikvált felfogás nálunk széles körökben ma is él, ebben részben maguk a tanárok hibásak, akik talán ennél a foglalkozásnál szokásos tartózkodással elmulasztották a közönséget felvilágosítani s a közhangulatot megváltoztatni. Igen sok helyütt az egyetemi tanárok bármennyire érezték is a modern felszerelésű intézet hiányát, bármennyire tisztában voltak is a szellemtörténeti új feladatokkal és módszerekkel, melyek igen különböző természetű könyvek felhalmozását parancsolják meg egyes tudományágak tanításánál, valami konzervativizmussal megmaradtak a réginél, s inkább saját könyveiket bocsátották diákjaik rendelkezésére, semhogy az egyetemi üzemet fenntartó hatóságokat kilátástalan követelésekkel ostromolták volna. Utóbb, a háború alatt és után, persze a tanár sem tudott többé a könyvvételben a tudomány színvonalán maradni, aminthogy ugyanez az eset a felső oktatás céljait szolgáló összes könyvtáraknál; innen van például, hogy a Pázmány Péter-egyetem könyvtára évek óta kétségbeesett erőfeszítéseket tesz az utóbbi 15—20 évben meg nem vett könyvanyag beszerzésére, a nélkül, hogy a hiányokat, eddigi korlátolt anyagi viszonyai miatt, igen sok tudományágban megközelítőleg is pótolhatta volna. Elképzelhető, hova jutottak az egyes intézetek, vagy mint régebben nevezték, szemináriumok; ezek nagyrésze, ahol külföldi, francia, német, olasz segély nem állott rendelkezésre, ma már

komoly, modern tudományos oktatás céljaira alig használható, s a közoktatásügyi kormánynak most megkezdett helyrehozó munkájában még igen sok tennivalója lesz.

De a jogi és bölcsészeti oktatásnál nemcsak intézeti könyvtár szükséges; ma már bizonyos segédszemélyzet nélkül nagyobb hallgatóssággal bíró katedrák eredményesen nem is dolgozhatnak. Vidéki egyetemen, ahol a tanár előadási köre diszparát, az egyik rész előadására adjunktus vagy asszisztens volna alkalmazandó, de hasonló a szükséglet nagyobb egyetemen is, ahol igen különböző képzettségű diákokkal ma már együttesen foglalkozni nem is nevezhető komoly tanításnak. Közrejátszanak itt különböző sajnálatos körülmények, így többek közt az, hogy a latin nyelv minden tudása és tanulása nélkül mehetnek érettségizett diákok szellemtudományi szakokra, így jogra és a filozófiai karra, amiből azután nem egyéb következik, minthogy például a magyar történet legegyszerűbb latin kútfőit, az aranybullát vagy a pragmatica sanctiót sem értik meg a jövőbeni történettanárok, s például legutóbb a tanárvizsgán egy ilyen az „ecclesia“ , „tributum“ és hasonló szavakat nem tudta megérteni, sőt el sem olvasni. A latin nyelv elleni szinte demagógikus hajsza mellett, mit hírlapjainkban annyiszor megfigyelhetünk, legjobb úton vagyunk a félműveltség felé, mikor az ország jogászvezetői és tanítói az európai kultúrának kútfőit már csak harmad-, negyedkézből ismerik. Persze a középiskolai oktatásból ilyen hiányokkal érkező diákok utólagos kiművelésére is megvolna az illetékes szerv, a középiskolai tanárképző intézet, mely azonban jelen formájában, vezetőinek jószándéka mellett is, inkább csak formális túlregulázásra, mint valódi „képzésre“ alkalmas. Tényleg ma a tanár maga kénytelen a legkülönbözőbb ismereti fokon álló hallgatókkal foglalkozni, külön a két-három igazi érdeklődővel, külön a 8—10 diákkal, akiket még valamiképp ki lehet művelni, s külön kénytelen azoknak, akik a középiskolából ily elemi ismeretek nélkül jöttek, latin és német grammatikát tradálni. Nem én vagyok az egyedüli, aki nem is kezdő hallgatóimtól a latin nyelvtant, hogy idővel a magyar történet latin kútfőit olvashassák, jobb hallgatóimmal vagyok kénytelen kikérdeztetni.

Ilyen körülmények között a katedrák melletti intézetekben, a főiskolai oktatás sérelme nélkül, nem mellőzhető tovább tudományos segéderők felvétele, aminthogy a modern berendezésű közgazdasági karon az egyes katedrák el is vannak látva ilyenekkel, csak az egyetem jogi és bölcsészeti karain redukálódik ez a természettudományokra, amelyekről az orvosi karhoz hasonlóan mindenki tudja, hogy eredményes tanításra segédszemélyzet, instrumentumok és könyvtár nélkül nem kényszeríthetők. £ téren eddig is szinte helyrehozhatatlan mulasztásaink vannak — itt is gyakran a tanár tartózkodásából, aki „néma gyermek“ lévén, senki sem jött segítségére, — a hiányzó intézeteket illetőleg elég itt azt említenem, hogy egyetemünk mai napig sincs minoritáskutató intézet, holott az annyira lerongyolt bécsi egyetem mindjárt az összeomlás követő években megalapította az ő ilyen intézetét, s ezzel a kisebbségekkel foglalkozó új tudományág közép-európai középpontja Becsbe került. Pedig kinek kellene ezzel a tudó-

mánnal foglalkozni, a hol kellene erre a jogásznemzedéket megantánítani, ha nem nekünk, Magyarországon?

A modem egyetemi oktatás szükségletei manapság, ezekből is láthatólag, egészen mások, mint még negyedszázaddal előbb, s ne gondolja közönségünk, hogy klinikák berendezésével s egyébként falak felhúzásával és betetőzésével kész az egyetemi üzem, s amelyik tanár ebben az üzemben nem produkál, avagy a saját munkájával elégedetlen, az nem teljesíti kötelességét. De ami már hátra van, az nem olyan súlyos teher, hogy a közönség felvilágosítása után az egyetemeket fenntartó állami hatóságok el ne láthatnák. A szükségletek egy részén könnyen lehet segíteni; nagy költségű építkezésekre alig van szükség immár. Az intézeti könyvtárak dotálása sem okozna nagyobb terhet, tudományos segédszemélyzet dolgában pedig különbséget lehetne tenni — amiről úgysis szó van — átmeneti alkalmazottak közt, akik ösztöndíj birtokában az egyetem elvégzése után egy-két évig szolgálnának, s állandó adjunktusok közt. Ez utóbbiak helyzete azonban előbb-utóbb javítandó: tudománnyal foglalkozó ember, aki az adjunktust és asszisztentst kollégának, az ő jövődjéé utódjának tartja, — és kell is tartania — nem nézheti orcapirulás nélkül, minő csekély ellenszolgáltatás fejében kénytelenek az egyetemek ezeknek éveken át tartó munkáját elfogadni. Nem is szólva arról, hogy az egyetemeken ily szolgálatban eltöltött éveket nem szokás beszámítani, ami egyrészt a tudomány szolgálatába szegődő fiatalok súlyos megbüntetését jelenti, másrészt pedig éppen a tehetségesebb, mozgékonyabb embereket riasztja el a pályáról, úgyszólván végül a katedrák betöltésénél nincs mit válogatni.

Azt hiszem, épp ez eddigi előadásomból látható, hogy a mai négy magyar egyetemnek a tudomány és nevelés szempontjából ugyanazok a problémái, s mindegyik ugyanazon megoldásra, ugyanolyan kezelésre várakozik. A tudomány egy és annak szükségletei is ugyanazok, a Duna partján éppúgy, mint az Alföldön vagy a Mecsek alján. Nem is hiszem, hogy egyetem és egyetem között ellentét lehetne és hogy az egyik ne örülne a másik szabadabb fejlődésének és viszont. Pécs egyeteme — és közönsége — az említett memorandum szerint „teljes megértéssel“ van az iránt, hogy a kormány „keleti ország-részünk kultúráját emelni kívánja“ . Es mikor megállapítja, hogy Debrecenben „a nagyszerű klinikai telepen kívül monumentális központi épület, a tanárok lakásául szolgáló villasor és új egyetemi központi épület“ is épült, hogy Szegeden hasonlóképpen hatalmas egyetem-építő programról van szó, mialatt Pécsen „még a fejlődés legszerűbb igényeire sem juthat fedezet“, akkor irigység helyett csak az a vágy él benne, hogy a saját erői teljes megfeszítésével is elérje a többiekét, melyeknek fejlődése természetesnek, jogosnak tűnik fel előtte.

A három vidéki egyetem közt valóban megvan a rokonszenv és együttérzés minden lehetősége, hiszen érdekeik az ő földrajzilag elhatárolt területükön azonosak, s mint a pécsi memorandum helyesen mondja, csak helyeseltetik a „felső oktatásnak és a tudományos kutatásnak decentralizációját“. Vájjon nem ellenkezik-e azonban a háromnak

közös érdekével a negyediké, azé, amelynek decentralizációjáról van tulajdonképpen szó?

Erre a kérdésre szerény nézetem szerint határozottan nemmel kell válaszolni. Jól tudom, hogy manapság, mikor a közvéleményben annyiféle erő működik, nyíltan vagy elismerő frázisok alatt lappangva, a tanári munka értékének leszállításán — értve ezt egyetemi és középiskolai tanári munkára, — az ilyen törekvések szolgálatában gyakran megpróbálják a budapesti és a vidéki egyetemek közt érdekellentétet konstruálni. Igaz, a még meglévő tanári tekintélyt semmi nem szállíthatná le gyorsabban, mintha a tanári karok közt ily ellentétek valóban előállnának, melyeket azután könnyű volna anyagi okokra visszavezetni, s ezzel az ország nevelőszemélyzetét még inkább diszkreditálni. Ilyen ellentét annál kevésbé állhat fenn, mert hiszen ma már több budapesti karnak szinte fele a vidéki egyetemek volt tanáraitól áll, akik korábbi helyükön a vidéki érdekek vezetői voltak, s természetesen Budapesten is csak szeretettel gondolnak korábbi egyetemükre. De ellentétről vagy ellenszenvről azoknál sem lehet szó, akik vidéki egyetem kikerülésével jutottak egyenesen a budapesti katedrákra.

A vidéki egyetemek itt vannak, fenntartásuk a nemzeti autarkianak kétségtelen követelménye, mert hiszen megszüntetésükkel hódolatunkat mutatnánk be azon hatalmaknak, melyek a trianoni határokat ránk kényszerítve, s új területükön magyar felső oktatást meg nem tűrve, egyetemeinket földönfutókká tettek. Ha pedig fenntartásuk nemzeti érdek, mi sem logikusabb, mint megadni nekik az élet és fejlődés minden lehetőségét. Ebből a szempontból Debrecen és Szeged pártolása és Pécsnek ezutáni mielőbbi felsegítése: igazi nemzeti alkotó munka, mely természetesen új vidéki centrumokat termel, s ezzel kétségtelenül iparkodik megszüntetni azt a korábbi, beteges helyzetet, mikor csak Budapesten volt tudományos és kulturális központ, körötte pedig széles területeken mindenki Budapesttől, az egyetlen központtól várt irányítást. Budapest körül három új központ szinte elképzelhetetlen mértékben gazdagíthatja nemzeti életünk színeit, úgyhogy a decentralizálást a magyarság jövője szempontjából is csak nagy örömmel lehet és kell üdvözölnünk.

Ha ugyan ezt decentralizációnak kell nevezni! A három új vidéki kultúrközpont egyetemeivel, speciális kutatóintézeteivel, minők például az Alföld vizsgálatára létesítendő intézmények, helyi gyökerekkel bíró múzeumaival és gyűjteményeivel, ha új központok is, de ezzel még nem szükségképpen vonják el a budapesti központ energiáit, amely tőlük lényegileg különbözik. Budapest ma, bármennyi kifogásunk legyen is fejlődése ellen, a magyar népterületnek egyetlen nagyvárosa, egyetlen olyan gócpont, mely az európai nagyvárosokkal hasonló szerkezetű, s mint ilyen, a kultúrának nagyvonalú továbbfejlesztésére és tradálására alkalmas. Kétségtelenül megvan Heidelbergnek, kis olasz és francia egyetemeknek is a maguk tudományos légköre, melyet, ha egyszer készen van, meg kell becsülni és a nagyvárosi hatásoktól lehetőleg meg kell óvni. De a nagyvárosok nagy egyetemei egész más, speciális feladatokkal bírnak, s ezek közt első és

legfőbb az, hogy a tudományoknak valóban „univerzitását“ képviseljék, bennük az oktatás és tudomány minden egyes ága minden rokon diszciplínától impulzust nyerhessen, körükben a tudományok összes árnyalatai megszakítatlan spektrumként legyenek képviselve, és végül, hogy a kebelükben művelt tudományok fejlesztésére igénybe vehessék mindazon tényezőket, melyeket csak a nagyváros, egy egész nép fővárosa, kulturális központja tud nekik rendelkezésükre bocsátani.

Hogy ne hazai példával álljak elő: Bécs városnak nagy egyeteme soha el nem érhetette volna tudományos színvonalának mai magasait, ha mögötte nem áll a nagyváros mindenféle kulturális intézményével és lehetőségével. A bécsi művészettörténeti iskolák speciális kifejlődését csak a császári műgyűjtemények tették lehetővé, ezek anyagán tanultak maguk a tanárok is, hogy múzeumi szolgálatukban és tanulmányaikban megszerzett gondolatukból az egyetemen művészettörténeti konstrukcióikat felépíthessék. Ugyanez áll a természettudományi szakokra, melyeknek szintén a múzeumok az ő nélkülözhetetlen laboratóriumaik, s művelésükhöz bizonyos légkör kell, melyet földtani és egyéb intézetek, mérnökegyesület, természetkedvelők szövetkezetei hoznak létre; ugyanez a jogtudományra, mely egy nagy monarchia központi igazgatásának és kormányzásának tanulságaiból élt és lett naggyá, nem kevésbé az orvostudományra, melyet beteganyagban, a gyógyítás és megfigyelés lehetőségeiben kétféle lakossal bíró nagyváros, az ő nagyszámú kórházaival és szanatóriumaival segít elő tudományos működésében. A nagyváros egyeteme a nagyváros kulturális, politikai és közegészségügyi intézményei nélkül elképzelhetetlen; ez utóbbiak nélkül, ha egy szép napon valami tudományellenes véletlenből a bécsi képtárak, könyvtárak, múzeumok, kórházak elkerülnének onnan, az egyetemet sem volna érdemes ott tartani, mert hiszen katedrái tudományos jelentőségben maguktól összezsugorodnának és értékükben devalválódva akár Sankt-Pöltenben vagy Wels-ben is ugyanoly eredménnyel vegetálhatnának tovább, mint a kultúrintézményeitől megfosztott nagyvárosban. Ez és nem egyéb lehetne a következése a „mammuth“ egyetem életfeltételei visszafejlesztésének, amire azonban, úgy tudom, Bécsben sem gondolnak felelős tényezők.

Azaz a nagyvárosi és vidéki kultúrcentrum és a nagyvárosi és vidéki egyetem közt nemcsak kvantitásbeli, hanem egyenesen konstrukcionális különbségek vannak, mindkettő más talajban áll, más feladatokkal és ezek elvégzésére más belső szerkezettel rendelkezik. Ez persze a tudományos munka értékelését nem érintheti: a göttingai, bonni, freiburgi egyetemen épp olyan nagy tudósok vannak, mint a nagyvárosi: müncheni, berlini egyetemeken, de viszont némely kisvárosi egyetemi tudós, fejlődése során, csak akkor tudja a legmagasabb fokot elérni, ha a nagyvárosi üzembe sikerül bekapcsolódnia. Eduard Mayer vagy Willamowitz vagy Mommsen csak a nagy egyetemen, a nagyvárosban lettek azzá, amik és hatásuk is lényegesen kisebb körre korlátozódott volna, ha mindvégig vidéki egyetemen maradnak. Innen érthető, hogy visszavonult életű, társaságot kerülő tudósok is, ha egyszer a fejlődés bizonyos fokára elérték,

bármily vonakodással, belső tusa árán is, de végre mégis csak felcserélik a „heidelbergi“ csendet a nagyváros utált, megvetett zúgásával. A tudomány a keresztény Európában mindenkor városi fejlődés eredménye: a középkorban Bologna és Párizs voltak az egyetemek bölcsői, a legnagyobb városok, s rajtuk kívül a nagy nyugati kolostorok, melyekről ma már tudjuk, hogy bennük és körülöttük emberek ezrei éltek és dolgoztak, úgyszólván egy ilyen kolostor nagyobb és városiasabb város volt, mint az akkori polgárvárosok.

Mindezt tekintetbe véve és a vidéki központok kialakulását már előbb is nemzeti szükségként felismerve, könnyen megvonhatók az egyetemi és kulturális decentralizáció korlátai. A vidéki kultúrcentrumok joggal elvárhatják minél teljesebb kifejlesztésüket új intézetek, katedrák, múzeumok segítségével, viszont a magyarság egyetlen nagyvárosának, Budapestnek meg kell maradnia az eddigi úton: a nagyvárosi egyetem és kulturális környezete kiképzése útján. Nem hiszem, hogy valaki is áltatná magát azzal, hogy milliós nagyvárossá akár Debrecenre, akár Szegedre belátható időben ki lehet fejleszteni, s helyükben Budapestet kisvárosi színvonalra leszállítani. A mai korszak sokkal keserűbb feladatok elé állított bennünket, semmint kultúrcentrumok, kulturális intézmények, mint sakkfigurák, játékos ide-odátologatásával foglalkozhatnánk. Budapest mint nagyváros ma már igen kiterjedt és kiművelt lehetőségeit adja a nagyvárosi egyetemnek, s ezért a mai lehetőségek megóvásával, sőt új, korszerű lehetőségek megnyitásával a nagyvárosi egyetem fenntartására kell törekednünk, ami persze lényegesen kisebb megterhelést is jelent, mint a vidéki központoknak túldimenzionálása, aminek veszedelme viszont ma még éppen nem forog fenn.

A terhek különben is megoszthatók volnának az állami és fővárosi hatóságok között. Azon hiányok pótlása, amelyek közösek a vidéki egyetemekével, így a belső felszerelés, intézetek, könyvtárak, tudományos segédszemélyzet, természet szerint az egyetemet fenntartó állami hatóság hatáskörébe tartozik, mely a budapesti egyetemnek e szempontból való fokozottabb gondozását talán a pécsi egyetemével együtt, párhuzamosan is elő fogja vethetni. E téren egyébként már a legutóbbi időben is történtek szebb jövőre mutató intézkedések. Külön megoldást követelne a budapesti bölcsészeti karon lévő, immár katasztrofális helyszűke, melyet persze nem a diákság túlnagy száma okoz, hanem az, hogy a rendelkezésre álló hely a háború óta lényegesen megkisebbedett. A hallgatók a tantermekbe nem férnek el, mióta a kar nagy előadótermét a nyomdaüzem okkupálta, a tanári és intézeti helyiségek hasonlóan oly szűkek, hogy egy-egy szobában több tanár lévén összezsúfolva, a diákokkal való személyes érintkezés alig bonyolítható le az egyetem helyiségeiben. Van tanári szoba, hol három, közéletünkben is neves tanárnak van összesen két íróasztala, az egyiket felváltva ketten használják. Újonnan felállított katedrák minden tanítási segédeszköz, könyv és szeminárium nélkül sínylődnének annál inkább, mert akárhány régebbinél is ugyanez az eset. A háborúban elfoglalt elemi- és középiskolák ma már kivétel nélkül megszabadultak azon kényszerlakóktól, akiket az akkori viszonyok

közt behelyeztek; egyedül a budapesti bölcsészeti kar helyiségeiben zúgnak a szedőgépek, sűrögnek könyvkereskedés alkalmazottai és vevői, udvarán, előadótermei alatt túlkölnék és berregnek áruszállító autók és motorkerékpárok. Egyetemi nyomda, középiskolai tanárképző- és vizsgálóintézet ma az egyetemi üzem nagy kerékkötői az egyetemi épületben, melyet a tudománynak visszaadni éppen oly sürgős, bár sokkal könnyebb feladat volna, mint a vidéki egyetemek központi házainak felépítése.

És itt jöhetne a főváros is az ő egyetemének segítségére. Folyóiratunkban is megfigyeltük azt a folyamatot, hogy míg Budapest fel nem tartóztathatóan nő és nagyvárosiasodik, addig ez a fejlődés a budapesti ember fejében igen lassan válik öntudatossá. A budapesti ember nagy részben ma is vidéki, és saját városa urbanitása iránt csak lassanként szerez magának valami érzéket. A város tehát gyorsabban fejlődik, mintsem hogy lakói észrevennék, s szinte ugyanezt mondhatnánk a főváros vezetőségéről is, mely hasonlóképp csak ámulva vesz tudomást arról, hogy milyen nagy értékek vannak keze alatt. Igaz, a Fővárosi Könyvtár, a város pártfogása alatt hatalmas intézménnyé fejlődött, mely ma már az egyetem tudományos üzemének is nagy és önzetlen segítője, — de magáért a budapesti egyetemért eddig a főváros alig tett valamit. Formálisan nincs is erre kötelezve, de amikor a vidéki városok annyi áldozatkészséggel támogatják egyetemük ügyét, bár erre ők sem volnának kötelezve, akkor a főváros vezetőségére is elérkezett az ideje annak, hogy állásfoglalását megváltoztassa.

Ma egyetem, fővárosi vezetőség és közönség közt alig van kapcsolat, a két utóbbi szinte idegenül nézi ezt a nagy egyetemet, mely a város kellős közepén van, de talán maga sem tesz eleget arra, hogy jelenlétéről a város is tudomást szerezzen és a közönség megismerje és megszeresse. Mindkét félnek közelednie kellene egymáshoz, mert mindegyik rá van utalva a másikra. A főváros nem lehetne igazi nagyvárossá egyetem nélkül, tudományos intézetek, klinikák, múzeumok és nyugati tudományos légkör nélkül, s ha ma nem állana ott benn, a város közepén, Pázmány Péter egyeteme, akkor Budapest is kénytelen volna, nagyvárosi jellegének fenntartására, a saját költségén teremteni új egyetemet, mint ezt német nagyvárosok megteszik. Az egyetem pedig valóban nem várhat mindig és mindent az állami hatóságtól. Külföldön az állami támogatás egyik korrektívuma a magánosok alapítványai; tudományos mecénások ma is akadnak az országban, s ha alapítványaikkal folyvást és következetesen elkerülik az egyetemeket, akkor ebben bizonyára egyetemeink szerénysége, hogy ne mondjam: közömbössége is hibás. A budapesti egyetem azonban legnagyobb és legtermészetesebb mecénásának, a fővárosnak segítségéről mégsem mondhat le, s ebből a szempontból is reméljük, hogy Pécs város közönségének memoranduma nem lesz hatástalan: fővárosunk vezetősége is elolvassa azt és azután hasonló melegséggel és szerető gondnal fog foglalkozni a saját egyetemével, melyről sajnos eddig megfeledkezett.

Jelen sorokat intelligens közönségünk tájékoztatására szántam

mély a hírlapokból alig értesül egyetemeink igazi szükségleteiről. Egyetem és közönség közti kapcsolatot a szomszédos Ausztriában jól szolgálják az egyetemek rektorainak periodikus konferenciái és azokról kiadott jelentések; nálunk a szervezkedés, a homogén energiák összefogása e téren is lassan megy, de addig is, míg egyetemeink vezetői felemelik szavukat, talán nem fog ártani közönségünk figyelmét előre is felhívni jelen vizsgálatunk következő eredményeire:

1. a három vidéki egyetem teljes kiképzése igazi nemzeti feladat (ez különben ma már általános vélemény is);

2. az egyetemek kiképzéséhez nemcsak épületek és klinikák szükségesek, hanem a modem tanítás érdekében a jogi, bölcsészeti, sőt hittudományi karokon intézetek, könyvek, tudományos segéd-erők; amíg ezekkel az egyetemek el nincsenek látva, eredményes kulturális működés tőlük alig várható;

3. ha már a kormányzati programra Debrecent és Szegedet sorrendben előre helyezte, bizonyára sürgős a harmadik vidéki egyetemnek, a pécsinek is hasonló kiképzése és végül

4. a vidéki egyetemektől szerkezetileg különbözik s ennél fogva külön elbánást igényel az országnak egyetlen nagyvárosi egyeteme, melynek keretei készen vannak, de e keretek közt igen sok belső hiány, elmaradottság kiküszöbölése szükséges. Budapesti egyetemünk, nagy múltjához képest, kiterjedt támogatásra szorul, rajta segíteni sürgős kötelesség, ha nem akarjuk, hogy néhány év múlva szomorú elhanyagolásban érje meg háromszáz éves alapítási évfordulóját, ami utóvégre, tudjuk, senkinek se akarata.

SZEKFÜGYULA

II. VILMOS

— *Jellemrajz-próba* —

A TÖRTÉNELEM még nem ítelt fölötte. Amit a kortársak mondanak, nem döntő, az egyesek ítéletét felette befolyásolja még a napi politika, a monarchia és respublika eldöntetlen kérdése, barátok és ellenfelek százféle megnyilatkozása és végül maga a császár, aki ha már nem is tettekkel tényező, de azért időről-időre hírt ad magáról, nem mindig törődve embertársai érzékenységével. A kép, amelyet a mai kor fia a volt császárról alkot, minduntalan változik, jó és rossz értelemben és aki látta II. Vilmost hatalma magaslatán és látja mai életét, megdöbbenhet az idők változásán. Ez az látszólag, ami II. Vilmost is elsősorban izgatja; Doornban külsőleg egy császári udvar székel, apró keretekben bürokratikus merevséggel fenntartva a régi szokásokat, a valóságban azonban csak keretet adva egy férfiúnak, aki immár csak visszatekinthet.

Általános jellemvonások. Ideje és alkalmá van arra tömérdek. Rettenetes irodalom támadt körülötte. Aki csak valaki volt a császárság idejében, az egyetlen Bülow herceg kivételével, már megírta emlékiratait, egyik vádló a másik után jelent meg és még azok is, akik még ma sem feledkeznek meg a volt uralkodó iránt való tiszteletről, papírra vetettek egyet-mást, ami nem minden tekintetben kedvező II. Vilmosra. És miután hadvezérek, volt miniszterek, udvari főméltóságok és császári tisztviselők minden rangban elmondották, ami nézetük szerint érdekli a nagy világot, megjelentek, szinte utolsónak II. Vilmos édesanyjának levelei, amelyeket házassága során Viktória angol királynőhöz intézett. Akinek kedve van, gyorsan köteteket állíthat össze a volt császár ellen. Az édesanyától kezdve Bismarckon és Hindenburgon keresztül az utolsó fővadászmesterig szinte közös a vélekedés: íme egy kiváló tehetségekkel felruházott férfiú, akiben kedve telhetett az isteneknek. De ami jó volt benne, elrontotta a környezete, és ami jó maradt annyi megpróbáltatás után is, elnyomta ő maga. Egyedül állott, mert a császári méltóság magaslatára nem engedett fel senkit, és ha volt is bátorsága az ár ellen úszni, meggondolás nélkül visszafordult, ha a hullámok összezsáptak feje fölött. Akarata nem volt sziklaszilárd, nézetei gyorsan változtak, nem mintha könnyen befolyásolható lett volna, hanem mert nehezen vagy egyáltalában nem ismerte fel a valóságot. És mégis ha a szerencse kedvez neki, Európa egyik legnagyobb uralkodója maradhatott volna; a vád, hogy kereste a véres összetűzéseket és egy győztes háború

révén még inkább kívánta gyarapítani hatalmát, egyáltalában meg nem okolható és kétségtelenül nem való. Amíg egyenes úton haladhatott, az apró ingadozások nem keltettek nagyobb figyelmet, ha itt—ott nyugtalanították is a kedélyeket, a nyugalom csakhamar helyreállott és II. Vilmos, mint békecsászár tekinthetett vissza negyedszázados uralkodására. A háború kivetette az egyenes útról és nincs bántóbb, nyugtalanítóbb megnyilatkozás, mint ami volt hadvezérei emlékirataiban minduntalan olvasható: a császár meghallgatta előterjesztéseinket, de nem volt tiszta képe a helyzetről... Az utolsó pillanatig, amikor elhagyta Németországot. Mindez csak anyaga e jellemrajz-próbának, a többi személyes tapasztalásokból szűrődött át a teljes tárgyilagosságra való törekvés mellett. A németek sohasem szerették II. Vilmost úgy, mint mi magyarok és ő maga is kétségkívül erős rokonérzéssel viseltetett irányunkban, ami nem utolsósorban volt nagykövetünk, Szögyény-Marich László sikere és érdeme.

Szülei és ifjúsága. II. Vilmos a trónra született. Szüleinek szerelmi házassága, életük és páratlan szenvedésük még ma is százerek szemébe csal könnyeket. Frigyes császár, aki mint valami legendás hős vonult be a történetbe és mint a liberalizmusnak egyik előharcosa ideálja maradt a polgárságnak, megokolatlan és eddig ismeretlen orvosi vetélykedés tragikus áldozata lett. Csak három hónapig ült a trónon, mint egy halálra ítélt boldogtalan férfiú. Ami Frigyes császárt messze kiemelte kortársai köréből: szilárd akarata, törhetetlen meggyőződése, céltudatos harca az egyszer megállapított tervekért, teljesen hiányzott II. Vilmosból. Azokat a tulajdonságokat, amelyek a fiatal Hohenzollemet az első pillanatra bizonyos kiválósággá pecsételték: szellemi frissességét, gyors felfogását, az adott helyzethez súrlódás nélkül való alkalmazkodását kétségkívül édesanyjától, Viktória, később Frigyes császárnétól örökölte. A német császárság második koronás asszonya minden tekintetben kivételes nő volt. Mint Viktória angol királynő és Albert herceg leánya oly légkörben nőtt fel, amely ítélőképességét még a legfontosabb politikai kérdésekben is zavartalan megítélésre edzette. Nem volt politikai, vagy társadalmi probléma, amely ne foglalkoztatta volna. Édesatyjának nemcsak kedvelt leánya, hanem egyúttal a szó szoros értelmében titkárnője is volt. Az angol nép szívében hordozta a szép, nemes királyné képét és amikor Frigyes herceg, mint a porosz korona jövődő örököse megkérte a kezét, tiszta vonzalomból, jegyese álmait osztva és vele uralkodásra készen jött Berlinbe, hogy itt új életet kezdjen. És ez az élet nemcsak az udvarnak, nem is kizárólag a politikának, hanem elsősorban a családnak szólt. Frigyes és Viktória elválhatatlanul egymással maradtak, amíg a mindenek fölött szeretett férj a sírba nem szállott. II. Vilmosnak édesanyja volt a nevelője. Szeretete teljes odaadásával ápolta elsőszülött fiát, akivel születésekor apró baleset történt, megsérült a bal keze és válla és e testi hibát az orvosi tudomány nem tudta többé eltüntetni. Csodálatosan a balesetet csak a harmadik nap fedezték fel — véletlenül. Egész bizonyos, hogy a trónutód nevelése kifogástalan volt. Amit tanult, olvasott, amit szabad óráiban művelt, kivétel nélkül

szülei tudtával, beleegyezésével történt. Édesanyja naponta órákig olvasott és sétált vele, tanította, oktatta és iparkodott vele az életet ügy megszerettetni, amint azt ő egykor megálmodta. II. Vilmos jó fiú, figyelmes tanuló és szeretetreméltó ifjú volt, akit úgyszólván az egész udvar a szívébe zárt és akiről már akkor nagy figyelemmel beszéltek Európában. II. Vilmos akkori életfelfogásáról keveset tudunk; időközben a Hohenzollernek csillaga elsőrangú nappá vált a világ politikai égboltján, Poroszország a németiség vezetésében magához ragadta a hatalmat, a jövő trónutód már valódi világhatalomról ábrándozhatott. Valószínű, hogy a katonai hatalom jobban vonzotta, hisz édesatyja is elsősorban katona volt és a polgári világ, bár édesanyja újból meg újból megpróbálta szívébe a liberális gondolkodást beoltani, nem igen érdekelte. De talán az évek során sikerült volna őt az angol életfelfogáshoz közelebb hozni, ha a porosz udvar hagyományai nem szakítják el őt családjától és nem plántálják át őt egyelőre Potsdamba, hogy ott beleolvadjon a katonaságba. Ez volt az első lépés az életben, mert az előző esztendő, még a bonni egyetemi látogatása is, inkább csak szárnypróbálgatások voltak, erősen a szülők felügyelete alatt.

Potsdam. Potsdam csodát művelt. Vilmos herceg központja lett úgyszólván mindennek. Körülötte forgott a világ. Az első volt nem a rangban, hanem születésénél fogva. Belekóstolt az élvezetekbe, bár mindig mérsékelten, sohasem feledkezve meg kötelességeiről, de már nem volt a család fia, aki először mindig engedelmet kért édesanyjától. Mindez még nem volt baj. De baj volt, hogy tisztársai és följobbvalói máris a jövő császárt látták benne, szava, akarata már akkor is parancs volt és társaságának minden álma egy kérdésben fonódott össze, vajjon hogy és mint lesz, ha ez a fiatal életerős, felette szellemes Hohenzollem a trónra kerül? Vilmos herceg Potsdamban nem talált ellentmondásra még akkor sem, ha nézetei teljesen hamisak voltak, már akkor is csak udvaroncokra talált és láthatólag minden, de minden csak arra törekedett, hogy előtte meghajolva, még szeszélyeinek is engedve, életét kellemessé tegye. Egyszerre csak mély szakadék támadt a herceg és szülei között, azok érezték akaratlanul is, hogy szeretett fiúk a trónra tör, hogy már csak azért is más nézeteket vall és ha kell, gyorsan feledi azt a tiszteletet is, amellyel szüleinek természetszerűleg tartozik. Hogy az agg I. Vilmos császár észrevette-e unokájának e különös felfogását, ki sem tudja. Bismarck bizonyára tudott róla és ha lehetséges volt, ápolta is, mert a vaskancellár meg Frigyes és neje között állandóan egy vagy más okból feszült viszony uralkodott. És ha sokáig titokban is maradt Vilmos hercegnek megváltozott viszonya szüleihez, a titok édesatyjának megbetegedése után mind szélesebb körökben ismeretessé vált és mindenfelé csak arról beszéltek, hogy Vilmos herceg majdnem fékezhetetlen élettággal tör a trón felé. I. Vilmos az aggkor mindent megbocsátó és megértő szelídségével korholás nélkül nézte unokája ambíciójának megnyilatkozásait, nem tett ellenük semmit, de egy pillanatra sem gondolt arra, hogy a rettenetes rákbetegséggel viaskodó fiát lemondásra készítse. A nagy világ előtt, de a saját szemében is

Vilmos már akkor— a jövő császár volt, az egész udvar a fölkelő napot látta benne. Frigyes nejjével Itáliában tartózkodott és amikor I. Vilmos lehunyta szemeit, százezrek kérdezték, ami II. Vilmos titkos gondolata is volt, vajjon szabad-e egy férfiút a trónra ültetni, akinek betegsége már a hangját vette? És ha Frigyes talán, kétségbeesve és gyors végét látva, hajlandó is lett volna a trónról lemondani, neje azt felelte volna — soha, mert az új császárnőnek is voltak ideáljai, talán messzebbmenők, mint fiának, mindenesetre más értelemben. Frigyes és neje a császárságról álmodoztak, amely a polgárság erős vállaira támaszkodva, a liberális ideálokat valósította volna meg; II. Vilmos a katonaságnak szuronyaitól védett trónról szerette volna az egész világot a keblére ölelni, minden osztály törekvéseinek szószólója lenni, amely — az ő meg nem másítható szavára hallgat. Frigyes császár és fia között, még ha a császárnétól el is tekintünk, a szakadék egyre mélyebb lett, mert az új császárt betegágyában felette bántotta, hogy fia vele szemben is az első sorban kívánt szerepelni és talán még jobban, hogy a császárnő éppen fiában nem találta meg a támaszt, amelyre pedig oly nagy szüksége volt. Nem volt rossz fiú Vilmos, nyíltan nem is lépett fel szülei ellen, de a kulisszák mögött ápolta azt a hangulatot, amely Frigyes császár intézkedéseiben a német földön akkor annyira gyűlölt angol szellem megnyilatkozását látta. Ezt az állítólagos angol szellemet természetesen a császárnő képviselte, Viktória királynő leánya, aki akarata ellen, törekvéseinek teljes félreismerésével idegen elem maradt a porosz udvarban és e hamis előítélet eloszlatására nem használt férjének majdnem istenítő szeretete sem. Amíg a polgárság imádta Frigyeset és illő távolságban nejét is, az udvar rideg ellenérzéssel viseltetett irányában egészen haláláig. Kilencvennapos uralkodása telve volt nemcsak testi szenvedéssel; Bismarck útjában állott, hogy leányát, Viktória hercegnőt eljegyezze Battenberg Sándor herceg és az utolsó óráit teljesen elkeserítette, hogy fia minden intézkedést eleve megtett a trón gyors elfoglalására...

Trónralépése. Tehát gyorsan elkövetkezett az idő, hogy II. Vilmos a trónra került. Az udvar úgy tekintett rája, mint valami félistenre. Egész Európában félve gondoltak trónfoglalására, mert úgy vélték, nyilván alaptalanul, hogy háborús babérokra tör. Hogy nagyobb nyugtalanság nem támadt Frigyes halálakor, annak talán egyetlen magyarázata Bismarck személyében rejlik, hisz feltehetők méltán a vaskancellárról, hogy ő meg fog akadályozni minden meggondolatlan lépést. II. Vilmos végre császár volt, minden hatalom a kezében összpontosult és nyílt útja volt érvényesülésének. Csak ez órákban lehetett valóban megítélni, mennyire mély volt a szakadék II. Vilmos és szülei között. Aki ismeri Frigyes császárné élettörténetét özvegysége alatt, alig fogja megbocsátani tudni, amit II. Vilmos édesanyja ellen vétett. Az új császár egyszerűen felborította édesatyjának minden intézkedését, három hónapos uralmát törölni óhajtott az események sorából, édesanyját száműzte az udvartól, a politikától, a társadalmi szerepléstől és még azt sem engedte meg, hogy e valóban szerencsétlen fejedelmi nő holmi jótékony egyesülések élén szerepeljen

és tudatosan növelte — az angol nővel szemben meg-megnyilatkozó ellenérzést. Hasztalan kísérte meg nem egyszer a fejedelmi nagyaanya, a böles Viktória angol királynő, unokáját más gondolatokra bírni, hasztalan jöttek minden oldalról férfiak, akik a szerencsétlen császármőt és fiát közelebb próbálták egymáshoz hozni, II. Vilmos anyjával szemben a régi maradt. A császár nem talált vissza hozzá. Hogy kezdetben Bismarck is ápolta e rossz viszonyt, ismeretes, politikai taktikából, félreismerve a saját helyzetét. Később a vaskancellár is belátta, hogy tévedett, amennyiben elismerte, hogy Frigyes császárné a kivételes nők közé tartozott, akinek joga volt politikával is foglalkozni. Nagy szó ez Bismarck ajkairól.

Családi élete. Érdekes és felette jellemző volt a császárra, hogy az édesanyjához való viszonyán még a saját felesége sem tudott, vagy — akart változtatni. Frigyes császárné fiának házasságát Augusztia Viktória schleswig-holsteini hercegnővel melegen pártolta. Amikor a fiatalok titokban eljegyezték egymást, Frigyes császárné volt az első, akit titkukba beavattak és a császárné minden lehető alkalommal kifejezésre juttatta, hogy mennyire szereti és becsüli menyét. Mindig úgy nyilatkozott róla, mint egy minta feleségről, mint egy minta anyáról és soha bántó megjegyzés nem hagyta el ajkait. És mégis Augusztia Viktória anyósa haláláig hű követője volt férje akaratának, anyósát épp úgy kerülte, mint férje és amint Frigyes császárné leveleiből kitűnik, nem egyszer szinte tüntetőleg mutatta, hogy anyósában az idegen nőt látja. Lehet, hogy nem meggyőződésből cselekedett nem éppen méltó módon, csak nem mert férje akarata ellenére több szeretetet mutatni ama nővel szemben, aki végre is férjének édesanyja volt. Lehet, hogy megpróbálkozott férje és annak édesanyja között hidat verni, de ily kísérletről nem tud senki. Ellenben ismeretes, hogy amikor I. Vilmos özvegyének halála után a már szintén özvegy Frigyes császárné néhány nőegyesület védelmét kívánta vállalni, fia tudatta vele, hogy az elhunyt császárné az ő feleségével már megbeszélte, hogy a jótékonyág terén a fiatal császárné lesz az utóda!...

E családi kép nem éppen megnyugtató. II. Vilmos nyilván, mint a legtöbb polgári szülő, úgy gondolta, hogy az ő esete más és a saját szűkebb családjában megkövetelte ama feltétlen tiszteletet, amit ő legalább is az édesanyjától megtagadott. Amíg a trónon ült, e tekintetben nem is volt panasza. De egészen a háború tragikus fordulatáig megmaradt ama felfogása mellett, hogy szavát minden ellentmondás és kritika nélkül követni kell és úgy tetszik, ha szükség lett volna rá, keményebb rendszabályokkal is érvényt szerzett volna akaratának. Szűkebb családjában tehát teljes volt, legalább látszólag, az egyetértés és a boldogság, de csak látszólag, mert a háború után sok minden felbomlott, amit előbb senki sem tartott volna lehetségesnek. Az atyai hatalom a császári méltósággal párosulva csodát termelt, a dinasztikus érdekeket senki sem merte háttérbe szorítani, viszont felesége halála után csakhamar újból megnősült, két fiának házassága összemomlott és hazája földjén nem legidősebb fia, a trónörökös, hanem Eitel Frigyes herceg az állandó képviselője. Most, hogy Poroszország

az anyagi kérdéseket a Hohenzollemekkel békés megegyezés útján rendezte, II. Vilmos újból Európa egyik gazdag fejedelmi sarja és a hercegek évi járadéka eléri majdnem a békebeli magasságot.

A béke korszaka. A politikai életben II. Vilmos uralkodása több fejezetre oszlik. Fény és árny váltakozik bennük. A háborúig tagadhatatlanul több a fény, több a pompa és majdnem páratlan az eredmény. A Németbirodalom megtalálta helyét a nap alatt, hatalma kivételesen erős hadseregre támaszkodott, ipara, kereskedelme világszerte a homloktérbe került és diadalmasan hódította meg a piacok egész sorát, gyarmatai mintaszerűek voltak és II. Vilmost valóban mint a békecsászárt ünnepelték. És mindezt elérte, bár szakított Bismarckkal, bár a saját külön politikáját követte és bár a birodalomban politikusok és pártok nem mindenben osztották nézetét; Amikor a trónra lépett, Németország fordulóponton állott. Ha Frigyest nem öli meg a gégerák, ha a német politika arra az ösvényre kerül Bismarckkal, vagy nélküle, amelyről Berlinben és Londonban álmodoztak, akkor csakhamar megalakul nyílt, vagy titkos szerződések útján a német-angol mindent uraló és ellenségeket egyáltalában nem ismerő világszövetség, amely azután egy vagy más irányban kibővíthetett volna. Hogy e földünket átfogó tervből, amely kétségkívül a világháborút lehetetlenné tette volna, mint alakult ki egy másik politikai irány a Balkán felé és hogy csúszott át a Németbirodalom az angol diplomácia ellenérzése alatt abba az elszigeteltségbe, amelyből már nem volt menekvés, ismeretes. Viktória angol királynő szívesen támogatta unokáját II. Vilmost, de már fia és utóda, a politikai művészet egyik mestere, nem tudott a császárral közös munkára egyesülni, nem utolsó sorban II. Vilmos hibájából. Mert az angol diplomácia nem egyszer megpróbálkozott az utolsó időkig, a flottaépítés kérdéseiben Németországgal megegyezésre jutni és a kisebb német flotta fejében a császárság érdekeit minden más úton védeni. II. Vilmos és az angol trónra Viktória halála után ülő nagybátyja ellenfelek voltak, nem politikai, hanem inkább személyi polémiák miatt. II. Vilmos nem engedett, így erősödött meg egyre a Habsburg-házzal való barátsága, így született meg a szövetségi hűség tartós hangoztatása. És így jutottunk el a háború küszöbéig.

II. Vilmos és Bismarck. Miért szakított II. Vilmos Bismarckkal? A felelet nagyon egyszerű. Bismarck I. Vilmos alatt több volt, mint a császár, felfelé mindenható volt, lefelé, a parlamentet értem, mindig tudta, hogyan kell terveit törvényerőre emeltetni. Bismarck támogatta II. Vilmos trónrajutását, mert úgy gondolta, hogy a fiatalabb császárral könnyebb lesz kormányoznia, mint Frigyessel, akinek érettebb akarata és messzemenő tervei voltak. Bismarck hamisan ítélte meg a helyzetet és gyorsan be kellett látnia, hogy csalódott. II. Vilmos mint újjító kívánt fellépni a kormányzás minden terén, új meglepő intézkedésekkel akarta a szocialista párt gyarapodó befolyását megtörni, hol a szociális törvényhozás kiépítésével, hol pedig radikális rendszabályokkal. A külső politikában nem volt

ugyan Bismarck ellenlábas, de szeretett volna több agilitást kifejteni és többször, amint meg is történt, a német hatalmat megcsillogtatni. Legnagyobb baj volt, hogy II. Vilmos Bismarck mindenható hatalmát nem ismerte el, nem elégedett meg a kancellár referálásával, kereste a többi miniszterek tanácsát is (látszólag) és Bismarck egyik-másik javaslatát, vagy előterjesztését egyszerűen félretette. Nyilvánvaló volt, hogy e két férfiú sokáig nem fog együtt maradni és a válás gyorsabban be is következett, amint azt maga Bismarck hitte. Emlékiratai utolsó kötetében azután Bismarck meg is festette a császár torzképét, előrejelezve uralmának és császárságának összedőlését. Kétségkívül Bismarck haragjában és haláláig való elkeseredésében (a császárral való későbbi megbékülése nem volt őszinte) sok mindent túlzott. Következtetéseiben azonban nem tévedhetett, mert nem volt nehéz előrelátni, hogy a mindenható császár, mindig csak a saját akaratától vezettetve, előbb-utóbb hamis utakra fog kerülni.

A Bülöw-korszak. Egyelőre úgy tetszett, hogy Bismarck tévedett. Caprivi és Hohenlohe herceg után Bülöw személyében oly kancellárt kapott a birodalom, aki mestere lett a diplomácia tudományának és akinek nem ártottak II. Vilmos sokszor kritizált harcias beszédei, amelyek azonban csak hatalmi és nem háborús megnyilatkozások voltak és nem ártottak az udvari cselszövények, sőt sikeresen tudta ellensúlyozni a császár nem mindennapos szeszélyeit is. Bülöw herceg most ünnepelte nyolcvanadik születése napját és még egyre hűen őrzi emlékiratainak ama részét, amely II. Vilmos személyéről szól. Bülöw nem volt Bismarck, nem követte terveit oly céltudatos előretöréssel, mint a vaskancellár, útja is egyenetlenebb volt, s ha itt ott cikkcakkos kurzusról beszéltek, e megjegyzésben sok volt a valóság, de egyben megegyezett nagy elődjével: hogy akaratát a császárnál is keresztül tudta vinni. Nem úgy, mint Bismarck, aki egyre lemondásával fenyegetődzött, hanem úgy, hogy a császárral meg tudta értetni és kedveltetni terveit. Bülöw herceg a császárnak barátja volt, és ama kivételes lények közé tartozott, akiknek joguk volt, derült órákban az uralkodót tegezni. Ha Bülöw egy második Bismarck lett volna, talán a külső politika terén több eredményt ért volna el, talán el tudta volna kerülni az angolok tervezte elszigetelést, talán az orosz viszontbiztosítás ténye újból valóra vált és talán II. Vilmos sok honmentő gondolatai közül is egy-kettő megvalósult volna a mai kor számára. De amint a Reichstagban is változó pártokkal kormányozott és a baloldalt néhányszor felváltotta a jobboldallal, mert úgy könnyebb volt többségre szert tennie, úgy a külső politikában is szerette a rendelkezésére álló erőket mindig másként fel- és kihasználni, feledve, hogy a túlsó tábor talán még ügyesebb, mint ő. Mégis ő volt Németország legügyesebb kancellárja és amikor elment, vesztítve a császár kegyét, nem gondolta, hogy úgyszólván be is fejezte pályáját. Minden parlamentáris országban kétségkívül egy Bülöw újból hatalomra kerül, Németországban arra csak egy mód volt, a császár barátsága, így került Bülöw hercegi székébe Bethmann-Hoüweg és vele a háború első kancellárja.

A hatalom magaslátán. Mindent egybefoglalva II. Vilmos fényes egyéni tulajdonságai éppúgy kidomborodtak a bámulatosan eredményes békekorszak alatt, mint nyilvánvaló hibái. Az uralkodás szemében, nem volt külön művészet, amelyben segítségére lehetnek volna a nemzet kiválasztottjai, hanem egyéni akció. A trón magasságáig felért ugyan minden panasz és kritika a sajtó hasábjairól, különösen ha azok a külföldön jelentek meg, de megszívlelésre alig találtak. A birodalmi kormány kizárólag a császári akarat végrehajtója volt, Poroszországban az alkotmánynak megfelelően a királyi akarat uralkodott. De mit jelentettek eme akkor kevésbé bántó árnyjelenségek minden más siker és dicsőség mellett? Kereskedelem és ipar, tudomány és művészet a politika-, hadsereg- és flottamentes órákban kellő figyelemben részesültek. II. Vilmosnak külön Mese volt, a Siegesallee (most békeút) a berlini Tiergartenbeü, telve porosz és német uralkodók szobraival bizonyítja, hogy nem volt a nagy alkotások bámulója. De kenyeret adott közepes szobrászoknak. Színházaiban II. Vilmos nem egyszer mint rendező lépett fel, újból csak egyéni akaratát érvényesítve. Csak a tudomány terén hajlott mások tanácsára akkor, ha a tervek a végeredményben az ő dicsőségét hirdették, mint a Vilmos császár tudományos intézet, amelynek első milliós költségeit egy söréstén íratta alá hűséges alattvalóival, illetve bankáraival. Ami azonban a tömegnek a legjobban tetszett, a hadsereg, meg a flotta volt egyre növekvő tekintélyével és politikai súlyával. A polgárság megnyugodott a gondolatban, részben Bülow herceg bölcs taktikáját csodálva, hogy II. Vilmos a végeredményben csak a békét keresi és örömmel áldozott egyre nagyobbodó mértékben hadi célokra. A Reichstagnak itt-ott föllépő ellenzéke, ha néha mérséklést is tudott előidézni, nem igen szabályozta terveit, mert a honatyák legtöbbször sok vita után, ha nem is a császári akarat, de a hadügyi kormány megokolt javaslata előtt meghajoltak. A birodalom anyagi erői egyre növekedtek, még a gyarmatok nagy deficitje sem okozott gondot és II. Vilmos abban a tudatban élhetett és nyilván élt is, hogy hatalma korlátlanága mellett trónja szilárdságában is teljesen bízhat. Az igaz, hogy voltak szocialistái, de a porosz parlamentbe azokat már be nem engedte, a birodalmi liberális választási rend mellett visszautasította a porosz választási reformnak még a gondolatát is. Egyetlen vágya, gondja volt hatalmának kiépítése és fenntartása és hogy abban a keretben egy boldog, megelégedett nép áll-e mögötte, vagy politikai gondok gyötrik népei millióit, nyilván nem érdekelte. A szerencse császára volt, biztos kézzel válogatta ki hivatalnokait, a parlament befolyását távol tartotta udvarától és egyben, mert mellette és körülötte nem élt senki, vagy nem tartózkodhatott soká, aki véleményét nem osztotta, maga is úgy vélte, hogy csalhatatlan. Fájdalom, környezetében más gondolat és érzés nem is uralkodott. Amerre csak fordult, embereket látott és hallott, akiknek látszólag más feladatuk nem volt, mint császárukot szolgálni és annak akaratát rögtön meg is valósítani. Ha rossz kedve volt, az udvart csak az a gond bántotta, a rossz kedvet eltüntetni és a császár ajkaira a mosolyt visszavarázsolni. Hogy mennyi képmutatás, mennyi megalázkodás, mennyi önmegtágadás volt e nagy

színjátékhoz szükséges, nehéz megmondani, de utóbb, amikor az uraságoknak megnyílt az ajkuk és alkalmuk nyílt, hogy a bukott császárról beszéljenek, kitűnt, hogy rettenetesen sok gúny, kedvtelenség, kemény kritika maradt a lelkekben mélyen belevésve. Nem volt ez az udvar romlott, nemesek voltak az erkölcsi, kifogástalanok az életmegnyilvánulásai. De egy emberre volt felépítve minden, egy halandóra, akit a sors a trónra ültetett jókedvében, nem minden érdem nélkül, de akit mégis halálosan sújtott, amikor oly férfiakkal vette őt körül, akik jó hivatalnokok, komoly politikusok és kétségkívül kiváló hazafiak is voltak, de hiányzott belőlük az önzetlenség, a ritka bátorság, a saját sorsukat kockára tenni a császárral szemben is, amikor a haza magasabb érdeke úgy kívánta.

A császár sokat dolgozott. Szélgjegyzetei, amelyek most nyilvánosságra kerültek, mutatják, hogy nem fukarkodott kemény megjegyzésekkel sem. Ő úgy mondja most, hogy amihez minden irodafőnöknek joga van, nem lehet megtagadni egy császártól sem. Sűrűn fogadta minisztereit, sűrűbben akiket szeretett, mind kevesebbet, akiktől kegye elfordult. Amikor Dernburg, a demokrata Bülow ajánlására a gyarmatügyek államtitkára lett, majd mindennap a császári kastélyba volt hivatalos, három esztendővel később már az udvar nem foglalkozott vele... Őfelségét nem érdeklik most a gyarmatügyek, suttogták az udvarnál. Más szóval Dernburg kegyvesztett lett. A parlament vezetőit ritkán fogadta, inkább csak kényszerből, de akkor sem beszélt velük az aktuális kérdésekről. Nyilván félt, hogy ellentmondásra talál, tehát inkább tüntetőleg a világ minden érdektelen problémáját összehalmozta, csakhogy a politikust elnémítsa. Ehhez a szokásához hű maradt még a háborús esztendőben is. Akkor egyszer Helfferich, mint vicecancellár, miniszteriuma kertjében összehozta a császárt hat vezető politikussal. Ebert is ott volt, Scheidemann is. És bár akkor a harcmezőkön döntő csatákat vívtak, a császár a háború kérdéseiről hallgatott. A kétórás megbeszélésnek eredménye egyenlő volt a semmivel. Viszont külföldi államférfiakkal a császár, ha találkozott velük, nagyon is alaposan megbeszélte a külpolitikai eseményeket, természetesen nem azért, hogy tanácsokat fogadjon, hanem, hogy a diplomátákat a saját felfogásának megfelelően megdolgozza. Nem volt mindig diplomatikus, amit e beszélgetések során tett, mert a legtöbbször elárulta a saját terveit, vagy legalább is politikai nézeteit. Nem egy titkos jelentés a vele való beszélgetésről egyenesen ártott törekvéseinek. De e tekintetben nem lehetett tevékenységét korlátozni, hasztalan intették, hogy kevesebbet utazzon és szónokoljon, hasztalan kérték, hogy legyen óvatosabb megnyilatkozásaiban, nem is vett tudomást az ily kívánságokról és ment tovább a saját útjain. Valahol meg kellett akadnia e nem teljesen céltudatos kormányzásnak, valahol keményebb akadályokra kellett találnia, ha kellő időben uralmát a hatalmi eszközök fenntartása mellett modern alapokra nem építi. Nem tette meg, pedig modern uralkodó volt, persze a saját értelmében. Hiszen, amikor egy választás során késő éjjel a nép összeverődött palotája előtt és éltette, kijött az erkélyre és pár szóval megköszönte, politikai tanácsok közepett, a nem szokásos tüntetést. De a tömeg

akkor sem volt szemében más, mint eszköz uralma megerősítésére. Éppúgy, amint amikor Ludendorffot elbocsátotta, menten hozzáfűzte: most meg fogom próbálni Eberttel együtt a szociális császárságot megteremteni. Mindig csak a császári korona fénye mutatta az utat, amelyen haladni kívánt. E tekintetben még a szövetséges államok uralkodóival való érintkezésben sem tett különbséget. Mindig mellettük volt, ha a politikája úgy követelte, de számba se vette őket, a fejedelmi társakat, ha tisztán hatalmi megnyilatkozásokról volt szó, amelyek során egyedül óhajtott tündökölni. Császár volt Berlinben csakúgy, mint Münchenben vagy Stuttgartban, két kézzel adott, ha a fejedelmeket kellett a nép ellenében támogatni, de éppúgy hajlandó volt, a saját politikája javára a tömeggel az uralkodók ellen politikát csinálni. Ő a császárságot valóban a saját képére alakította át. Mindenható volt a bel- és külpolitikában, az udvarnál, a hadseregben, a flottánál, az irodalomban, vagy a művészeti kérdésekben, a hivatalos életben, csakúgy mint a társasélet megnyilatkozásaiban, egyszóval a német világon mindenütt. De azért nem volt fellépésében holmi színészkedés, amint azt utólag oly sokan állítják, hanem mindig csak a vérebe átment meggyőződés, hogy jobban és méltóbban, sikeresebből és dicsőségteljesebben a császárságot vezetni nem lehet, amint azt ő teszi. II. Vilmos a saját szemében is több volt mint egy név, élő kifejezése volt egy soha visszamentő korszaknak, amelyet végeredményében ő teremtett meg — uralkodási művészetével...

A világháború. Ez a művészet azonban teljesen kudarcot vallott a háborúban. A világháború okairól, elhárításának lehetőségeiről e sorok keretében alig lehet szó. Mindenesetre itt is kimondhatjuk, hogy a császár nem kereste a háborút és amennyiben akkori politikai felfogása engedte, ellene is dolgozott. És tagadhatatlan, hogy a háború első napjaiban ő is telve volt a minden politikától mentes lelkesedéssel, amely az összes szíveket hevítette. Később... Elsősorban nem volt hadvezér, talán nem is kívánt lenni. A főhadiszálláson meghallgatta ugyan az előterjesztéseket, kritikát mondott, javaslatokat tett, de szólása ellenére — legalább is a háború második felében — már nem kívánta, hogy minden szavát mint a csalhatatlanság kifejezését tiszteljék. Hindenburggal szemben még a kritika jogáról is lemondott. Ha hadvezér lett volna, akkor a Marne melletti csata talán másként végződött volna, talán meg tudta volna akadályozni, hogy a nyugati és keleti fővezetőség, meg a német és az osztrák-magyar főhadiszállások között örökös súrlódások uralkodjanak, amelyek nem egyszer az utolsó pillanatban kiragadták a mi kezeinkből a döntő sikert. Am azért a politikai vezetés terén megmaradt tragikus rúgónak. Bethmann-Hollweg és még gyengébb utódai nem voltak sem kiváló politikusok, sem messze kimagasló diplomaták. II. Vilmos szava és akarata maradt a politikában a döntő és újból útjában állott népi egy merész kezdés sikerének. A titokban szövött béketárgyalások megakadtak, a nyíltan felajánlott béke süket fülekre talált, az ellenséges diplomácia nem mert a császár szavára építeni és a szövetségeseknek vagy nem volt szavuk, Vagy ha volt, későn jelentkezett. Nem lehet

tudni, mikor gondolt a császár először a veszített háború lehetőségére és következéseire, mindenesetre valószínűleg nagy későn, amikor már mentség számára nem volt. A rettenetes hosszú front harcait már nem tudta hadvezér! szemmel követni, a háborús anyag beszerzése, a front mögötti elkeseredés, a békés lehetőségek egész sorozata nyilván csak annyiban érdekelték, amennyiben az egyik-másik kibontakozás trónját még megmenthette volna. Akaratról már nem lehet beszélni utolsó uralkodói tetteiben, ide-oda ingadozott, a nagy nyilvánossággal szemben .miég mindig mint a császár lépett fel, de környezetében alig volt más, mint egy egzisztenciájáért rettegő egyszerű földi halandó. Csak ebben a megvilágításban érthető, hogy teldntélyét is veszítette, hogy katonasága és népe elfordult tőle, hogy Hindenburg sem ajánlhatott neki mást, mint Hollandia földjére menekülni. Utolsó kísérletei, legalább a porosz koronát családja számára megmenteni, sem sikerülhettek, mert kancellárja, Miksa badeni herceg, könnyű kézzel közhírré adta, hogy II. Vilmos minden méltóságáról lemondott, holott a császár még mindig próbálta menteni, ami nézete szerint menthető volt. Pedig huszonnégy órával előbb a császár és trónörökös a trónról való lemondásukkal az unoka számára még biztosíthatták volna a császári koronát. De II. Vilmos lemondani nem akart, a trónörökös nem volt mellette és sok habozás-ingadozás közepett megjött a berlini meglepetés, hogy minden késő, a kancellár már lemondatta a császárt. II. Vilmos most egyszerre mindenben követte azok kérését, akikben még bízott és Hindenburg még ma is vállalja a felelősséget a Hollandiába való menekülésért. Nem mindenben helytálló, ha még ma is II. Vilmost illetik szemrehányásokkal, hogy az utolsó pillanatokban nem állott csapatai élére és nem kereste a frontokon a halált vagy, hogy bizonyos fokú gyávaság rejlett elhatározásában, amikor a birodalmat elhagyta. Amint nem lehet II. Vilmosra róni minden felelősséget, ami a háború alatt történt, úgy nem lehet őt egyszerűen elítélni sem utolsó uralkodói cselekedeteiért. Hibás volt ama gondolata, hogy lemond a német császári méltóságról, de megmarad porosz királynak, mert kettétörte volna az új egységes Németországot és megokolatlan volt ama nézete, hogy még mindig annyira szeretik és tisztelik, hogy örömmel fogják a veszített csata után is Berlinben látni. És teljesen félreértette a helyzetet, amikor úgy gondolta, hogy a háború befejezése után a győztesek őt a birodalom élén tűrni fogják. Császársága utolsó napjaiban látszólag elveszítette dinasztikus érzését is, mert nem ismerte fel, hogy csak a gyors lemondással és a trónnak unokájára való átruházásával mentheti meg a Hohenzollernek jövő uralmát. Á nagy császár az utolsó döntő órákban — már nem volt császár.

II. Vilmos és Magyarország. Ami II. Vilmosnak a magyarokhoz való viszonyát illeti, utolsó könyve óta ismeretes, hogy már nagyatyja életében nem egyszer hallotta, hogy Berlinben szívesen látták és természetesen tartották volna, ha a Habsburgok politikai súlypontjukat Budapestre helyezik át. Tehát tisztában volt Magyarország politikai súlyával. A berlini osztrák és magyar nagykövet, Szögyény-Marich László lehetőleg erősítette őt ebben a gon-

dolatmenetben, nem minden siker nélkül, amit II. Vilmosnak híres budapesti pohárköszöntője is bizonyít. De másrészt II. Vilmos nem tekintette annyira jelentősnek az ő politikai tervei keretében a magyar befolyást, hogy komolyan tett volna bármit is érdekünkben. Ferenc József királyunkkal nyilván sohasem beszélt a magyar dolgokról, de annál többet Ferenc Ferdinánd trónörökössel, akihez belső barátság fűzte. Egészen bizonyos, nem egy forrásból tudom, hogy Ferenc Ferdinánd utolsó konopisti útja alkalmából vele egész terjedelmében megbeszélte ama terveit, amelyek a kettős monarchia „végleges rendezését“ foglalták magukban. Fájdalom, II. Vilmos nem nézte többé a kettős monarchiát berlini szemüvegen keresztül, hanem teljesen beleélté magát Ferenc Ferdinánd szellemébe. Talán Tirpitz, aki Konopistban résztvett a történeti megbeszéléseken, egyszer még nyilatkozni fog a történekről. De ha II. Vilmos nem is emelt kifogást Ferenc Ferdinánd tervei ellen, nem engedte magát személyi téren befolyásoltatni, mert hiszen bámulója volt Tisza István gróf államférfiúi készségének, holott — Konopistban egészen mást hallott. A háború alatt megcsodálta a magyar vitézséget, a magyarokat minden alkalommal kitüntette és ma is szívesen beszél magyarokkal, mert jól tudja, hogy Magyarország a világon talán az egyetlen állam, amelyben még nagy szeretettel beszélnek róla.

Doorn. Ami a doomi tartózkodást illeti, csak egy tény említésre méltó. II. Vilmos ma is abban a nézetben él, hogy más útja nem volt, hogy a balsors üldözte, hogy népei visszavárják és hogy történeti hivatását még nem fejezte be. Ez a gondolatmenet, ami teljesen jellemére vall, uralja egész lényét, benne keres vigasztalást, új erőt, megnyugvást vallásos meggyőződése alapján. Ma is még isteni tiszteletet tart hívei körében, mint egykor, ha hajóján messze utakat tett, ma is az egek felé emeli tekintetét, ha balsorsa könnyeket csal szemébe. A császár sírja is megtanult, de állítása szerint nem a saját balsorsán, hanem ama milliók tévedésén, akik többé benne hinni nem akarnak. A könnyek másoknak szólnak, pedig valójában csak egy történeti korszak tragikus és meg nem változtatható végét jelzik...

VÉRTESI DEZSŐ

A KARTELKÉRDÉSRŐL

AZT AZ érdeklődést, amely a magyar közönség körében a gazdasági kérdések iránt az utóbbi évek folyamán általában sokkal nagyobb élénkséggel nyilvánul meg, mint a háborút megelőző időben, nagymértékben az ipari kartelek szerepére és működésére irányította egy a képviselőházban elhangzott felszólalás. A felszólaló a kartellenes tábor szélső álláspontját képviselte és erélyesen követelte a kartelek árfelhajtó tevékenységének megrendszabályozását a ma még hiányzó karteltörvény sürgős megalkotása útján. A kartel a köztudatban tagadhatatlanul nagyon ellenszenves és a főleg fogyasztókból álló nagyközönség szívesen azonosítja azt a kevés kiválasztottak javára jogtalan hasznot biztosító igazolatlan áremelések fogalmával. Minden kartellelles kezdeményezés tehát, eleve számíthat bizonyos népszerűsége, sőt könnyen közérdekű cselekedetnek látszik.

A gazdasági élet megnyilvánulásainak irányát jogszabályok korlátozzák. Ez a jogalkotás azonban nem irányíthatja a gazdasági élet fejlődését, hanem csak az a szerepe lehet, hogy a szabad evolúció eredményét rendszerbe foglalva, megállapítsa azokat a kereteket, amelyek között a működő gazdasági erők kifejtése, a közösség szempontjából a legnagyobb haszonnal, illetőleg a legkevesebb kárral lehetséges. Másszóval a jogalkotás csupán eszköz és nem cél; eszköz a gazdasági anarchia elkerülésére, — a cél csupán a gazdasági élet és a fejlődés lehetőségének biztosítása lehet. Éppen ezért fontos, hogy különösen a gazdasági természetű jogalkotás irányelvei nem a népszerűség, hanem a helyesen felismert közérdek szempontjából szakszerűen állapíttassanak meg, mert a gazdasági élet annyiban hasonló a természethez, hogy megnyilvánulásait eredeti irányúiktól eltérően szabályozni vagy egyáltalában nem, vagy csak a bennük rejlő energia feláldozása árán lehet. Így van ez a kartelek kérdésénél is, fontos tehát, hogy mielőtt a törvény megalkotása körül folyó vitában állást foglalnánk, tisztán lássunk a kartelek szükségessége, céljai és hatása tekintetében.

A kartel az egynemű foglalkozási ágakat űző vállalkozók között bármilyen formában létrejött oly egyezmény, amely a verseny megszüntetésére, vagy korlátozására irányul. Elvileg létrejöhét bármely gazdasági foglalkozási ágban, de túlnyomó jelentőségre főleg a nagyipar körében létesült kartel tett szert és így csak ezzel fogunk az alábbiakban foglalkozni.

Lényege a szervezkedés. Ha tehát származastánát kutatjuk, akkor az emberi társadalom gazdasági életének azon jelenségeit kell első-

sorban figyelembe vennünk, melyek ugyanazon elgondoláson alapszanak. Meg kell vizsgálnunk, vajjon felfedezhetők-e ily jelenségek a gazdasági élet más területein is és ha igen, mutat-e fejlődésük bizonyos törvényszerűséget, vagy vannak-e olyan visszahatásaik, amelyek a kartelgondolat megszületéséhez elvezethetnének bennünket.

Ha körültekintünk, úgy látjuk, hogy alig van a gazdasági életnek olyan területe, ahol a benne rejlő erőnek felismerése a szervezkedést bizonyos mértékben életre ne hívta volna, sőt az utolsó évszázad történelmének tanulságai egyenesen ezt az utat látszanak az emberiség fejlődésének kijelölni. Szembeötlő ez elsősorban a munkásságnál, amely a szakszervezetek gazdasági és politikai jelentőségét felismerve, azokat egyre hatalmasabb egységekké kovácsolta össze és azok vértete alatt sikeresen javította meg és védi életstandardját. Feltalálhatjuk a szervezkedést a fogyasztók táborában is, és az, bár sokkalta kevésbé általános, mint a munkásságé, a fogyasztási szövetkezetek képében szintén sikerrel védi tagjainak érdekeit és nyilván még hatalmas fejlődésnek néz elébe. Szervezkedés biztosítja a szellemi munka minél előnyösebb értékesítését, a különféle szellemi foglalkozási ágak körében alakult érdekképviselőket orvosi, ügyvédi, mérnöki stb. díjszabásai útján; szervezkedéssel védik érdekeiket a bankok és biztosítók, valamint a hitelélet fogyasztói hitelszövetkezeteik által és általában alig van olyan gazdasági tevékenység, amelynek körén belül fel ne találjuk azt, ha kezdetleges formában is. A mezőgazdasági termelés ma még a legszervezetlenebb, ami különféle okokra vezethető vissza, de az is kétségtelen, hogy a mezőgazdasági politika mai iránya a termelvények standardizálása útján az értékesítés megszervezése felé halad, — és nem kétséges, hogy a szükség rá fogja bírni a mezőgazdákat, egy önvédelmi szervezkedés előfeltételeinek megteremtésére. Nem egyebek ezek, mint a munkások, fogyasztók és mezőgazdasági termelés, stb. karteljei. Kivonhatná-e magát az ipar a fejlődés egy ilyen általános érvényű parancsának teljesítése alól? Indokolható volna-e bármivel is az, hogy egy termelési ág ne vegye igénybe a maga részére azokat a tagadhatatlanul jelentős előnyöket, amelyeket a szervezkedés útján, minden áldozat nélkül biztosíthat magának! Nyilván nem, és ez egyúttal bizonyítja, hogy az ipari egyezmények alapítása nem egyéb, mint a gazdasági élet általános fejlődésének természetes és szerves következménye.

A szervezkedés gondolatának ezen általános győzelmén túlmenőleg, nem jelentéktelen azonban az a hatás sem, amit a termelők, a munkások és a fogyasztók tömörülése egymásközötti viszonylatban kifejt. Minden egyes ilyen szervezkedésnek, — ha még annyira defenzív természetű is, — bizonyos támadó éle is van a többi csoporttal szemben, amely ellen a megtámadott csupán ugyanazon fegyverrel, saját szervezkedésével védekezhetik. A munkások és fogyasztók karteljei, — a szakszervezetek és szövetkezetek — időrendben is megelőzték, tehát elő is segítették egyúttal a munkaadók és termelők, a mezőgazdaság és ipar karteljéinek alakulását. De az ipari egyezmények alakulásában az eddigieken kívül nagy szerepet játszik az is; hogy a tőkés gazdasági rend alapján állunk.

A kapitalizmus egyik legjellegzetesebb, alapvető vonása a minél nagyobb gazdasági erők egyesítésére való törekvés. Ez hívta életre ennek a gazdasági rendszernek legtipikusabb vállalkozási formáját, a részvénytársaságot, ez idézi elő a napjainkban oly gyakori fúziókat és részben ugyanez képezi a nagyipari vállalkozás lazább tömörüléseinek, a trösztöknek és karteleknek alapját is.

A tőkés gazdasági rendszer minden vállalkozásának célját a lehető legkisebb kockázat mellett, a lehető legnagyobb haszon elérése képezi. A nagyipar terjedése és főleg a közlekedés fejlődése folytán keletkezett verseny, az ipari vállalkozásokat az önköltségek lehető csökkentésére ösztönözte és ez — egyre jobban — az emberi munkának az egyre tökéletesedő gépekkel való helyettesítését eredményezte. Ez a ma is folytatódó tendencia azonban óriási eltolódást okozott az álló- és forgótőke eredeti arányával szemben és nyilván az állótőke, az immobil befektetés egyre nagyobb megnövekedését idézte elő. Már pedig minél nagyobb az álló tőke, annál súlyosabb jelentőséget nyer az a kockázat, hogy rossz üzletmenet mellett az álló tőke kamatozatosan marad, esetleg a beruházások megfelelő leírása sem biztosítható, sőt még maga a tőke is elveszhet. Minthogy a fejlődés irányát megváltoztatni nem tudta, ezen kockázat kikapcsolása, vagy legalább is csökkentése lett a nagyipari vállalkozásban fekvő tőke legsürgősebb és elsőrangú feladata. Biztosítani kellett a beruházott tőke amortizálását és kamatoztatását, ami, minthogy a termelés fokozása a fogyasztóképesség határánál merev korlátokba ütközött, — csupán a nyereséges árak fenntartása útján vált lehetségessé. A kapitalizmus általános érvényű törvényeinek engedelmessé így nyújtanak egymásnak békejobbot a legélesebb versenyben állott ellenfelek abban a pillanatban, amint nyilvánvalóvá vált, hogy egyik sem elég erős a másik tönkretételére, vagy hogy az árharc sikeres megküzdésével járó anyagi áldozat nagyobb volna, mint amit a megszerezhető új fogyasztópiac, vagy elérhető magasabb árak kárpótolhatnának. A kartelek adott pillanatban szükségszerű függvényei tehát a kapitalizmusnak.

Az ok, ami gyárosok kartelbe tömörülését előidézni szokta, túlnyomórészt a kedvezőtlen értékesítési viszonyokban keresendő. Az angol parlament által 1898-ban a kartelkérdés tanulmányozására kiküldött Industrial Commission jelentésében, a kartelet előidéző okokat keresve, ezt állapítja meg: „Excessive competition is the chief cause of the formation of industrial combinations.“ Amíg egy iparvállalatnak áru elhelyezésére megfelelő felvevőképes piac áll rendelkezésére, addig nem fogja önállóságát, bevezetett vevőkörét, reklámszervezetét, stb. egy kartelegyezményben elveszni engedni. Amint azonban akár a fogyasztóterület csökkenése, akár túlvállalkozás folytán, valamely cikkben túltermelés áll elő, ami az árak esése, a hitelezési viszonyok leromlása és a raktár megnövekedése folytán a nyereség csökkenésével jár, vagy éppen veszteséget okoz és ezenfelül, a forgótőke erős immobilizálódását eredményezi, akkor hacsak az egyes gyáripari vállalatok tőkeereje, illetőleg termelési költségei között mutató aránytalanság az árharc felvételét nem indokolja, minden ipari

vállalkozó a versenynek békés úton való kiküszöbölését fogja megkísérelni.

Az eredményesen folytatott árharc lényegében annyit jelent, hogy a nagyobb tőkeerő kiéhezteti, letöri a gyengébbet és nem ritkán annak teljes megsemmisülését idézi elő. Ha átmenetileg kedvezők is tehát a fogyasztóra nézve az általa felszínre hozott alacsony árak, végeredményében ez is csak a verseny kikapcsolását célozza és a tőkeerősebb ipari vállalkozó monopolisztikus törekvéseinek eszköze. Világos, hogy kapitalista ipari vállalkozás veszteséges termelést huzamosabb időn át nem folytathat, ha tehát az árharcban gyengének bizonyult, úgy két lehetőség áll előtte: vagy kartelbe lép versenytársával, vagy üzemét időlegesen, vagy véglegesen beszünteti. Egy ipari vállalatra nézve az ily kényszerű időleges üzemszünet katasztrofális, mert a forgatóke egyrészének elvesztését jelenti, minthogy az alkalmazottak egy része el nem bocsátható és az álló rezi sehonnan sem térül meg. Ez tehát semmi esetre sem képez megoldást, annál kevésbbé, mert huzamosabb időn át fenn sem tartható. A végleges üzembeszünetetés a tőkésre nézve kétségkívül az állókeve tekintélyes részének elvesztésével jár, de súlyos közgazdasági hátrányokat rejt magában a termelés csökkenése és a fizetési mérleg ezzel kapcsolatos romlása folytán, valamint szociálpolitikai szempontból, munkaalkalmak megszűnése révén is. E káros hatások részletesebb elemzése elvezetne bennünket iparunk jelentőségének méltatásához, ami bár a témával fennálló szoros kapcsolata folytán némileg tollhegyre is kívánkoznék, e szerény közlemény kereteit messze túllépné. De talán felesleges munkát is végeznénk vele. Manapság, amidőn mezőgazdasági exportunk nehézsége és ipari termelésünk elégtelen volta fizetési mérlegünkben oly jelentős deficitet tett állandóvá és a másik oldalon a mezőgazdasági üzem erős mechanizálódása a munkaalkalmak csökkenésével a munkások foglalkoztatásának gondját egyre nagyobb mértékben hárítja az ipari termelés vállaira, és amikor végül a munkanélküliség kérdése nálunk annyival hatalmasabb és gazdagabb országok legégetőbb szociálpolitikai, sőt rendészeti problémájává kezd válni, — vajjon ki vonná kétségbe az ipari üzemek fenntartásának és fejlesztésének egyre fokozódó nemzetgazdasági és szociális jelentőségét! A közérdek szempontjából az árharc tehát nagyon káros megoldás, és nézzük már most, milyen hatásokat fejt ki az értékesítési válság által életrehívott kartelegyezmény.

Itt vagyunk tehát az ár kérdésénél, amelyre gyakorolt hatásuk folytán a kartelegyezmények oly közismertté, vagy éppen hírhedtekké váltak. Hozzátehetjük bátran, hogy ez az egész kartelkérdés méregfoga, mint ahogy az antikartelisták kívánságai is lényegüket tekintve az ár szabályozása körül mozognak. Nyilvánvaló, hogy a rossz értékesítési lehetőségek miatt alakult kartelegyezmények első tevékenysége az árak felemelése és a hitelezési feltételek megszigorítása szokott lenni, hiszen ebből a célból alakultak. Az is természetes, hogy ennek következtében a fogyasztóközönség minden egyes kartelt saját zsebe ellen irányított merényletnek tekint, hiszen világos, hogy ezen a ponton a termelők és fogyasztók érdekei ellentétben állanak egymással. A kérdés csak

az, vajjon általános gazdasági szempontból bogy áll ez a kérdés és hogy a fogyasztóközönség érdeke mennyiben egyezik meg e ponton a közérdekkel.

Nagy hiba volna és egyoldalúságra mutatna, ha akár a termelők, akár a fogyasztók egyéni érdekeit kívánnék a kérdés taglalásánál kiindulási pontul elfogadni. Nem állíthatjuk, hogy a fogyasztók csupán az ipari és egyéb termelés lehetővételére rendeltettek, de éppúgy kétségtelen az is, hogy a tőkés sem azért bocsátkozik vállalkozásokba, hogy a fogyasztók szükségletei kielégíttessenek, hanem azért, hogy ezen szükségletek kielégítése során a vállalkozásba fektetett tőkéjének és esetleg munkájának is megfelelő hasznot biztosítson. A fogyasztótól nem várhatja el senki józanul, hogy csupán egy bajba jutott gyáros foglalkoztatása vagy megmentése céljából olyan árut vásároljon, amelyre neki szüksége nincsen, vagy még inkább, hogy azonos minőség mellett a drágábbat vegye meg. Éppen így nem fog azonban találkozni magántőke sem oly termelés céljaira, amely csak nyilvánvaló veszteséggel állíthatná elő a fogyasztónak bármennyire is nélkülözhetetlen cikkeket. A kapitalista ipari termeléstől céltalan volna önfeláldozást várni a fogyasztók érdekében, nemcsak mert ez ellenkezne a kapitalizmus alap gondolatával, hanem azért is, mert a fogyasztó a maga harcában a termeléssel szemben szintén távol áll minden szentimentalizmustól és a legnagyobb leleményességgel keresi a minél olcsóbb vásárlási lehetőséget. A termelő kénytelen tekintettel lenni a fogyasztóra, mert rá van utalva egy-egy piacra; a fogyasztó azonban nincs tekintettel a termelőre, mert nincs ráutalva, mint-hogy a közlekedés és kereskedelem közvetítésével az egyik termelő kiesése esetén a másikonál elégítheti ki szükségleteit. A köztudatba azonban annyira belegyökeredzett a fogyasztó olcsó vásárlási lehetőségeikért való harcának jogossága, hogy a termelők által üzött visszaélések mellett sohasem hallottuk még a fogyasztó uzsoráját emlegetni, még akkor sem, ha valamely termelő veszteséges áron volt is kénytelen árúját értékesíteni. Mert nem az az ár a helyes, amely a fogyasztónak elég olcsó, hanem a legalacsonyabb ár, amely mellett a termelőnek helyesen vezetett üzemét fenntartania érdemes. Valamely áru értékét nem a fogyasztó fizetőképessége szabja meg, hanem az előállítás költségei, a tőke kamata és a vállalkozó haszna. Ha a fogyasztó ezt az árat megfizetni nem tudja, akkor nem az áru drága, hanem értékesítési válsággal, a termelés dekonjunktúrájával állunk szemben. Fokozottan áll ez a megállapítás, ha a kérdést a nagyobb közösség, az állam egyetemes érdekei szempontjából vizsgáljuk. Amely állam — nyilván fizetési mérlegének egyensúlya érdekében — iparát fejlesztet kívánja, vámvédelem, adómentesség stb. formájában kedvezményeket biztosít részére. Más szóval a fogyasztókat megadóztatja az ipar javára. Ezt lehet helyesnek vagy helytelennek tartani, a szerint, hogy valakit érdekei az iparpártolás gondolatának barátai, vagy ellenségei táborába soroznak. De arra nem ismer példát az irodalom, — még a legkötöttebb háborús gazdálkodás irodalma sem — hogy valamely állam, bármily hatalmas iparát a fogyasztók javára megadóztatta volna veszteséges áron való eladás kikényszerítése

által. Más szóval nem kifogásolhatók a kartelek által előidézett ár-emelkedések mindaddig, amíg a befektetett tőkék amortizálásán és kamatoztatásán felül megmaradó haszon a vállalkozó tőkéjének kockázatával és esetleges munkájával arányban áll. Az ilyen árak nem juttatnak illegitim hasznot az iparnak, ellenben az árharc által kitermelt alacsony árak konjunkturális hasznot biztosítanak a fogyasztónak az ipar kárára. A kartel áremelései, amíg nem visszaélés jellegűek, nem sértik a fogyasztók jogos érdekeit, a mellett azonban számos egyéb szempontból előnyös hatásokat eredményezhetnek.

Nem vitás, hogy a kartel az ipari termelésre kedvezően hat, nemcsak a veszteséges árak kiküszöbölése által, hanem azon nyugalmi helyzet folytán is, amelyet a termelésben előidéz. Legfontosabb hatásai, hogy olcsóbbá teszi a termelést az eladási és reklámszervezetek megtakarítása által; lehetővé teszi a túlhitelések elkerülését, ezáltal csökkenti az azzal járó rizikót és veszteséget; normális fizetési feltételek bevezetése által újból mobillá teszi az árharc hosszú fizetési terminusai folytán immobilizálódott forgótőkét; megszünteti a túltermelést, ami által a nagy raktárkészletekben kamatozatlanul heverő tőkék produktív célokra felszabadulnak stb. Ahogy az árharc destruálja, a kartel újból egészségessé teszi a piacot és kereskedelmet. Ez utóbbi az árharc könnyelmű hitelezése folytán eladósodik és a nagy kínálat következtében a vevőért maga is harcolni kényszerül, Ő is túlhitel és túlolcsón ad el, végül a manapság, sajnos, oly gyakori bukás által ismét csak az iparnak okoz veszteséget. Kartel esetében a kereskedő kisebb hitelt élvez, de éppen azért maga sem hitelezhet könnyelműen és általában konszolidáltabb körülmények között folytatja üzletét. Előnyös a kartel az ipari munkásság szempontjából, mert az általa védett iparban csökkenti az üzem beszüntetésének rémét, ezenfelül lehetővé teszi a munkabérek emelését, mert át tudja hárítani annak terhét a fogyasztóra, végül amennyiben a termelés emelkedésére vezet, újabb munkaalkalmakat is teremt. Hátrányos a kartel a fogyasztóra úgy közvetlenül áremelései, mint közvetve a mezőgazdasági cikkek áremelkedésének előidézése folytán, de mint láttuk, nem sért jogos érdeket. A mezőgazdasági termelés az ő nagy szervezetlensége folytán sokszor még ott sem tudja a kartel által előidézett drágulást fogyasztóra áthárítani, ahol a világpiacon árak ezt még lehetővé is tennék; ahol a világpiacon árak viszont alacsonyabbak a belföldi áraknál, ott kénytelen a kartel áremeléseit saját üzemi feleslegéből fedezni. A mezőgazdasági termelés tehát ugyanolyan hátrányos helyzetben van a kartellel szemben, mint a fogyasztóközönség, de itt sem mondhatjuk az áremelést jogtalanak, mert a mezőgazdaság sem igényelheti az iparban dolgozó tőkéitől, hogy az ő részére veszteséggel, vagy akár csak haszon nélkül is termeljen, hiszen a gazda sem adja a búzát a gyárosnak olcsóbb áron, mint amelyet másutt elérhetne.

Ha az árak a normális polgári hasznot biztosító szint fölé emelkednek, csupán akkor állunk szemben egy oly visszaéléssel, amely a fogyasztó kárára az illető iparnak jogtalan hasznot biztosít. Nem vitás, hogy a kartel által teremtett kivételes — sokszor monopolisztikus — helyzettel üzőn ilyenén visszaélés — mint általában minden vissza-

élés — helytelen és annak megszüntetése, ha a termelés kára nélkül lehetséges, közérdeket képez. Kérdés, van-e e visszaélésekkel szemben az államhatalom beavatkozásán kívül egyéb védekezés és hogy végül az állami beavatkozás helyes, hasznos és eredményes lehet-e?

A karteleknek az árral üzött visszaélését elsősorban is kétfelé kell választanunk, a szerint, hogy nemzetközi, vagy belföldi kartelek részéről követtetnek el. Állapítsuk meg előjáróban, hogy a nemzetközi vagy világgartelek árdrágító visszaéléseivel szemben meglehetősen védtelenek vagyunk, mert ezek az állami beavatkozás hatáskörén javarészt kívül esnek. E nemzetközi kartelek árpolitikája nem ritkán az egyes államok között létrejött kereskedelmi és vámszerződéseket is részben illuzóriussá teheti, vagy azok várt gazdasági hatását teljesen megváltoztathatja; az ez ellen való védekezés terén azonban legfeljebb ismét csak nemzetközi kereskedelmi szerződések megfelelő kikötéseivel lehetne kísérletezni. Ha a nemzetközi kartelnek belföldi tagja vagy konkurrens van, úgy ezzel szemben elképzelhető az állam ármérséklő beavatkozása, ha nincs, úgy alig képzelhető el más védekezés, mint legfeljebb az állam által belföldön felállított versenyvállalat konkurrenciája. Ezt a megoldást azonban szintén bátran nevezhetjük akadémikus jellegűnek, mert — ahogyan az állam gazdálkodását ismerjük — az ilyen állami vállalat vagy drágán adna el, vagy pedig vesztesége többet emésztene fel adóban, mint amennyivel a kartel árdrágítása az adófizető fogyasztókat sújtotta. Annyival is reménytelenebb ez az eset, mert egy nemzetközi kartel óriási anyagi erejével szemben magántőke alig merhet versenyvállalat létesítésére gondolni.

A belföldi kartel által eszközölt áremelés mindaddig, amíg az illető cikknek biztosított vámvédelem összegét nem haladja meg, nem tekinthető jogtalanak, de különösen az állam nem léphet fel ilyen ár megállapítása ellen, mert ez annyit jelentene, hogy egy általa nyújtott kedvezmény felhasználását számonkéri. A vámvédelem összegét meghaladó áremelések maradnak tehát a további vizsgálat tárgyául. Megállapíthatjuk, hogy ezek sokkal többet ártanak maguknak a kartelben tömörült iparvállalatoknak, mint a fogyasztóknak, mert a bennük rejlő nagyobb kereseti lehetőség idecsalogatja elsősorban a külföldi árut, amely ez esetben a vám dacára is versenyképes lehet és elhódítja a belföldi piacot. De ezenfelül még egy veszély rejlik a túlmagasra emelt árakban és ez egy belföldi versenyvállalat keletkezésének lehetősége. Ez utóbbi talán még súlyosabban érinti az érdekelt ipart, mert amíg a külföldi árut az áraknak a vámvédelem szintjére való leszállítása által rendszerint újból kiűzheti a belföldi piacról, a hazai versenyvállalat azontúl is megmarad és leköti a fogyasztás egy részét még az esetben is, ha az árharc megakadályozása céljából sikerül vele újabb kartelmegállapodást létesíteni.

Amint látjuk, a magasabb haszon által felkeltett vállalkozási kedv maga némi biztonságot nyújt a kartelek árdrágító visszaéléseivel szemben, kérdés, hogy egy állami beavatkozás tud-e ennél többet vagy jobbat nyújtani?

Ha a külföldi példákat vizsgáljuk, úgy e tekintetben szkeptikus álláspontot kell elfoglalnunk. Két irányban foglalkozik a külföld

törvényhozása a kartelekkel: részben csak a visszaélések kiküszöbölésére törekszik (Kanada, U. S. A., Németország, Norvégia), részben a teljes negáció álláspontját foglalja el. Az utóbbival végezhetünk hamarabb: a francia Code Pénal ma is érvényben levő 419. §-a a kartelt büntetendő cselekménynek minősíti és azok mégis virágznak és aligha akadna bíró, aki ezt a forradalmi eredetű §-t alkalmazná. Bizonyosága ez annak, hogy nem lehet gazdaságilag indokolt intézményeket hangulatok alapján hozott törvényekkel kiküszöbölni.

Az idevonatkozó külföldi törvényhozás másik csoportja anyagának részletes ismertetése túlhaladná e közlemény kereteit. Csupán utalni kívánok a salzburgi jogásznak, valamint a Magyar Jogászegylet kartelankétja tudós résztvevőinek teljesen egybehangzó kijelentéseire, amelyek abban csúcsosodtak ki, hogy e törvények a kartelek ellen, az áremelésekkel üzőtt visszaélések terén, teljesen hatástalanoknak bizonyultak. A Németországban már két évtized előtt behozott bejelentési kényszer nem volna ugyan káros, mert semmi sem indokolja az e téren nálunk annyira divatos titkolózkodást, de inkább csak az általános statisztikai adatgyűjtés céljait szolgálhatná, mert az államnak az árak megállapításába beleszólást engedni sem célravezetőnek, sem ajánlatosnak nem látszik. Elég, ha utalok itt arra az állami tevékenységre, amely a kötött gazdálkodás idejéből még élénk emlékezetünkben van, a maximális, majd irányárakra, valamint az árvizsgáló bizottság és uzsorabíróságok eredménytelen működésére. Az államnak nem lehet meg a szakértelme ahhoz, hogy az összes kartelozott iparcikkek önköltségi árát pontosan kiszámíthassa, bár ha a különböző költség-koeficienssel dolgozó gyáraknál a legolcsóbban termelő önköltsége szolgálna az ármegállapítás alapjául, az kétségtelenül a drágábban termelő gyárak racionalizálásához vezetne, tehát bizonyos nemzetgazdasági előnnyel járna. De kivihetetlen a helyes árak megállapítása a gyártási, félkész és nyersanyagok szövevényes kapcsolata miatt. Ezeknek vizsgálata során az állam például a szén árában nagy szerepet játszó munkabér ellenőrzésénél, a munkás szükségletein keresztül még a mezőgazdasági termelés árainak, valamint ezek komponenseinek, továbbá a szellemi munka, orvos, ügyvéd, mérnök, stb. — a bankok, biztosítók, kereskedők, közlekedési vállalatok, kisiparos és az állami és önkormányzati monopóliumok stb. díjszabásának, végül — az általuk szedett adók, illetékek és vámok révén az önkormányzatok háztartásának vizsgálatába is kénytelen volna belebocsátkozni.

Ha ez az ármegállapítás az összes figyelembeveendő komponensek lelkiismeretes mérlegelése nélkül történnék, úgy az árak a termelés veszélyeztetése nélkül nem volnának betarthatók, tehát az egész gazdasági életre káros hatással volnának. Viszont egy a gazdasági élet egész területére kiterjedő lelkiismeretes vizsgálatot bátran sorolhatunk a gyakorlatilag megoldhatatlan feladatok közé. E mellett újból egy lépés volna ez, a nálunk úgy is túlzottan kifejlődött etatizmus felé, amely ellen éppen a termelés szabadsága érdekében egyre több komoly és indokolt kifogás emelkedik.

Más a helyzet a kartelek egy másik hatalmi túlkapása: a bojkott esetében. Tudjuk, hogy ezzel, főleg a külföldi hatalmas trösztök és

kartelek sok súlyos visszaélést követtek el, amelyeket a államhatalomnak megakadályozni és üldözni nemcsak feladata, hanem kötelessége is. Ez azonban inkább a tisztességtelen versenyről szóló törvény hatáskörébe tartoznék és annak novelláris módosítása által könnyen elérhető.

Ha összefoglaljuk eddigi gondolatmenetünket, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a kartelek árdrágító tevékenysége csak akkor káros, ha visszaélésszerűen jelentkezik, vagyis indokolatlan hasznot biztosít. Ezeknek az állami beavatkozásnál hatályosabb ellenszere a magas árak által életre hívott verseny, az előbbitől visszaélések kiküszöbölése nem várható és így csak káros lehet.

A probléma végső megoldása azonban más. Fejtegetéseink elején úgy láttuk, hogy a gazdasági rendszer fejlődése ellenállhatatlanul a szervezkedés irányában halad és hogy ez a szervezkedés kiterjed az egész emberi társadalomra. Kiki mint termelő, vagy fogyasztó, vagy mindkettő egyszerre, szemben találja magát az ellentábor szervezésével, annak fokozott gazdasági erejével, amellyel szemben az egyén maga gyengének bizonyul és ez benne a kiszolgáltatottság érzetét kelti. Az ellentétes irányban érdekeltek szervezettségi fokában mutatkozó diszparitás az, ami az erősebb szervezetek erejének súlyát érezteti és tulajdonkép csak ezen ma még meglévő nagy eltolódás következtében kell kartelproblémáról beszélnünk.

Ha felismertük azt, hogy a szervezkedés világtendenciáját megállítani, vagy éppen visszafejleszteni nem lehet, csak egy irányban kereshetjük a probléma megoldását, — ezen magától is fejlődő folyamat siettetésében. Hogy bírói gyakorlatunk a kartelszerződéseket erkölcstelennek nyilvánította és tőlük a jogsegélyt megtagadta, ez nem akadályozta meg azok működését, csak teljes jogbizonytalanságot támasztott a gazdasági élet egy jelentős területén. Viszont éppen a folyó évben Magyarországon a fogyasztók szervezkedése feloszlásra kényszerített egy ipari kartelegyzményt, minden állami beavatkozás nélkül.

Rá kell tehát szorítani a fogyasztókat és ma még szervezetlen termelőket¹ a tömörülésre, hogy ezáltal saját érdekeik védelmére képesekké váljanak, és akkor a szervezettség tekintetében fennálló diszparitással együtt el fog tűnni az egész kartelprobléma is.

SIMONTSITS ELEMÉR

¹ A fogyasztók, közvetítők stb. önvédelmi szervezkedésének, esetleg kormány-beavatkozás útján való lehetőségeit már kifejtette báró Kornfeld Móric, Törvény a kartelekről című cikkében, Magyar Szemle, 1. 1927, 163. 1.

A BUDAPESTI VILLAMOS

— A főváros közlekedéspolitikájának kritikájához —

A KÖZLEKEDÉST régebben a vérkeringéshez hasonlították. Ez elavult hasonlat. Ma, amikor a munkamegosztás fokozódik és ezáltal küszöbén vagyunk olyan kornak, amelyben majd különféle földrajzi egységek, vidékek is üzemi egységgé alakulnak ki, ma a közlekedés többé nem csupán összeköttetést létesít üzemek, tárgyak és emberek között, hanem úgyszólván imminens közeliében tartja a tárgyakat és embereket. Ez nem vérkeringés, ez már maguknak a tárgyaknak és embereknek cirkulációja a munkamegosztás tökéletesítésére és az idő kihasználására.

A technikai fejlődés megszabadíthatta a gondolat terjedését a mozgás nehézségétől, — azelőtt csak szállított írás, ma éterrezgés is szállítja a gondolatot, sőt nemsokára az újságkliséket is, tehát az embereknek maguknak ennyivel kevesebbet kell mozogniok — de ugyanakkor az elkerülhetetlen mozgás állandó gyorsítására van szükség. Ma nehezebben viselünk el ugaron maradt földet, használatlan gépet és munkaidejét részben közlekedésre fordító, tehát részben improduktív embert. Mert az emberi munkaórának — átmenetileg — csökkent a vásárlóereje, tehát egy-egy embernek több munkaóra kihasználására van szüksége. Amerikában éppen azért fejlődött a közlekedés, mert nagy volt az „emberjárdék“, tehát érdemesebb volt jobban kihasználni. Nálunk viszont azért kell akár mesterségesen is fejleszteni a közlekedést, hogy a gyorsabb közlekedéssel megtakarított időnket is termelésre — vagy a szintén produktív szórakozásra, művelődésre, sportolásra — fordíthassuk.

Hogy az ilyen megtakarított negyedórák milyen sokat jelenthetnek a nemzetgazdaságban, azt bizonyítja a német példa. Németország jövedelme aránylag nagyobb mértékben nőtt a háború óta, mint a tőkéje, hozzászámítva a külföldről kölcsön kapott tőkét is. Ebből pedig arra következtetnek, hogy a vagyoni- és jövedelemtöbblet részben a népesség munkájának fokozásából származott. E mellett gyakorlatilag is fogalmat ad az emberi munkaidő negyedóráinak értékéről Bord számítása, amely szerint a francia munkások dologi idejének napi egy másodperces megrövidülése a nemzeti vagyonban egy év alatt körülbelül egymillió frank veszteséget okoz. Az emberi munkaidőnek kihasználhatósága pedig részben a közlekedéstől, nevezetesen annak gyorsaságától függ.

És most, mielőtt hozzájárulnánk témánkhoz, Budapest közlekedéspolitikájának kritikájához, az olvasót olyan kérdés elé állítjuk,

amelyre minden „nem szakember“ is megfelelhet: mennyivel lenne frissebb a munkás, a tisztviselő, a szabadfoglalkozású ember és mennyivel lenne értékesebb a munkája, ha rövidebb idő alatt tenné meg útját lakásától a munkahelyéig, ha jobban kialudhatná magát, kényelmesebben reggelizhetne és kevesebb ideig szorongana a villamoskocsin? És mennyivel volna kisebb a tuberkulózis, ha a közlekedés gyorsulásával több embernek maradna ideje arra, hogy kijárjon a szabadba és hamarabb jutna ki a sporttelepre? Mennyivel volnának jobbak a lakásviszonyok — és ezzel a szociális, közegészségi, sőt talán még az erkölcsi viszonyok is — ha az idejével takarékoskodó és most a bérházak tömérdek emeletén összezsúfolt családok kiköltözhetnének levegősebb és olcsóbb perifériákra, ha onnan gyorsabban, kényelmesebben és olcsóbban lehetne bejutni a városba, irodába, könyvtárba, színházba.

Nemcsak nálunk, másutt is vannak bajok a közlekedéssel. A városokba való áramlás következtében a múlt század folyamán Európa fővárosai négy-ötszörösükre nőttek, a középvárosok pedig sokhelyütt a tízszeresükre. Megnőttek tehát a telekárak, ennek következtében nagyobbak lettek a távolságok a lakóhely és a munkahely között, ennek pedig két következménye volt: egyik az, hogy nagyobb lett az emberek közlekedésének áramlása, amelyet már csak tömegszállítóeszközök, ló, villamos és autó-omnibuszok tudtak ellátni. Másfelől pedig — éppen mert a közlekedés így nehézkesebbé is vált — a városi lakások és munkahelyek, főképp az irodák összezsúfolódtak sokemeletes házakban. Így történt ez Budapesten is, Magyarország egyetlen nagyvárosában, amelynek közlekedési berendezése azonban alkalmatlan arra, hogy zavar nélkül bonyolítsa le a forgalmat. Alkalmatlan főképpen azért, mert a fővárosnak nemhogy rossz volna a közlekedési politikája, hanem talán inkább azt mondhatnánk, hogy egyszerűen nincs közlekedéspolitikája.

Ma, amikor az államoktól a vállalatokig az az irányzat, hogy centralizáljuk a kormányzást és specializáljuk az igazgatást, akkor Budapesten a specializálódást összetévesztik az autonóm bürokráciával. Nálunk mindegyik közlekedési vállalat külön közlekedési programot dolgoz ki és hajt végre, függetlenül egymástól, sőt konkurrálva egymással, kárára egymásnak, hol egyiknek, hol a másíknak, de minden esetben a köznek. Enyhítő körülményül szolgál itt a múlt, melytől nehéz egyszerre szabadulni. Budapest tömegközlekedésének fejlődése ugyanis helytelen irányban indult el. Amikor a növekvő személyforgalmat a lóvasúttól átvette a villamosvasút, a két budapesti villamosársaság, a városi és a közúti, természetesen konkurrált egymással. Amikor azonban a villamosvasutak a főváros kezébe kerültek, nemcsak az átmeneti vezetőség, de még a később megalakult BESZKÁRT is csak kismértékben küszöbölte ki a régi konkurrencia maradványait. (Ilyen a nagykörút villamosvonalának megtörése a Lipót-körútnál, amelyet áthidaltak ugyan összekötő sínpárral, de nem tüntettek el a forgalom átszervezésével.) De még az egymást keresztező vonalak egyszerű váltókkal való összekapcsolására sem került még sor mindenütt. Így például ha a BESZKÁRT a Váci-útról a Margit-hídhöz

szállít egy vagon követ, akkor a Váci-útról nem fordulhat be a Lipótkörútra, hanem előbb a Vilmos császár-úton és kiskörúton át le kell mennie a Kálvin-térig és csak ott fordulhatnak rá a kocsik visszafelé a Vilmos császár-útra, s onnan a Margit-híd felé. E váltók hiánya egyébként is sok alkalmatlanságnak okozója, mert a nagyvárosok közlekedésének egyik alapelve az, hogy a közlekedés ne csak a rendszeres forgalmat elégítse ki, hanem az alkalmi forgalomra is készen álljon. Például: vasárnap, ha szép az idő, akkor a kiránduló- és sporthelyek felé kell készenlétben állania a kocsipark fölös részének. Ha viszont egyszerre beborul az ég, akkor a városi szórakozóhelyek felé nő meg hirtelen a forgalom. A szükséglet helyének ilyen hirtelen megváltozásakor a villamoskocsikat egyszerre át kell dobni egészen más vonalakra. Ez pedig csak az ilyen váltókon át lehetséges.

Hasonlóképpen a régi gazdálkodás maradványa a számtalan reláció. Ez a régebbi városházi személyi politikának volt következménye. Régebben ugyanis a városatyák arra törekedtek, hogy a maguk városrészének villamosrelációja legyen a fővárosnak lehetőleg minden más részébe, tehát, hogy átszállás nélkül lehessen megtenni az utat minél több irányba. Hogy a sok reláció rendszere milyen nehézkessé teszi a közlekedést, arról még lesz szó, most elég rámutatni arra, hogy ma már a közönség is elavultnak érzi, ma senkinek sem jut eszébe azt követelni, hogy például a Népszínház-utcából is legyen átszállás nélküli forgalom a nyugati pályaudvarral. A sok reláció szülője tehát, lehet mondani, a régi városházi klikkrendszer volt. De ma is fenntartója az a sajnos érthető körülmény, hogy a városatyák félnek hozzányúlni ehhez a kérdéshez, mert népszerűtlennek tartják.

Pedig a relációk csökkentése megszüntetné a budapesti villamosközlekedés legnagyobb bajait. Hiszen, — hogy mindjárt a legismertebbre mutassunk rá — a villamosforgalom Rákóczi-úti csődjének főképpen a sok reláció az oka. Kitűnik ez a következőkből:

A sok reláció következménye először: a kocsik egy részének tömörsége. Mert a közönség válogat a kocsikban és míg egyes kocsikat üresen enged tovább, addig más kocsikat, amelyekkel az átszállás elkerülhető, tömegesen rohan meg;

másodszor: a kocsijárás rendszertelensége. A villamostársaság ugyanis éppen az átszállások csökkentésének kedvéért hosszú vonalú járatokat tart fenn. Példa erre a hetvenötös reláció, amely Kőbányától a Farkasrétig nyúlik. Ebben az esetben pedig igazán nem lehet kiszámítani, hogy milyen időközökben fognak ráfutni a hetvenötös kocsik a Rákóczi-úti vonalra és hogy milyen távolságközökkel fognak elvegyülni a többi Rákóczi-útra beforduló kocsival. Holott ha rövidebbek volnának a járatok, akkor a kocsik nem konfundálódnának, hanem jobban ki lehetne számítani, hogy egyenletesen kövessék egymást. A közvetlen, átszállás nélküli városi utazás egyre inkább kizorul a nagyvárosok közlekedéséből, mert kényelmesebbé teszi ugyan az utazást, de ugyanakkor rendszertelenné is. Magát az egész utcai forgalmat is megzavarja, mert a relációkhoz íves fordulók szükségesek (lásd a kiskörút és a Rákóczi-út keresztezését), már pedig az itt bekanyarodó kocsik megakasztják a keresztező forgalmat.

Látjuk, hogy a nagykörút és a Rákóczi-út keresztezésénél, igen helyesen, a rendőrség megtiltotta az autók és kocsik befordulását, ami által gyorsabban és simábban bonyolódik le a keresztező forgalom. Ma már az a jelszó, hogy inkább átszállások révén, de gyorsabban juthasson el az utas a céljához.

A segítség módja természetesen az volna, hogy a relációk számát csökkentésük és útvonalukat rövidítsék meg. Ezt a városban épített hurokvonalakkal lehet elérni, amint ez a Baross-téren történt. Ilyen hurkot akartak létesíteni a Rákóczi-út, a Károly király-út és a Dohány-utca között (itt a síneket nemrég mégis fölszedték) és az Apponyitérnél, hogy két részre oszthassák a többi között a hetvenötös vonalát is. Ez régóta benne van a BESzKÁRT programjában, de nincs megvalósítva. A BESzKÁRT a fővárost okolja, a főváros a Közmunkatanácsot, a Közmunkatanács pedig a fővárost. Ez emlékezteti az embert arra a játékra, amit a gyerekek úgy hívnak, hogy „hol az olló“ . Sokszor csak magából a bizalmasan kezelt aktából lehetne megállapítani, hogy melyik bíró felelős a mulasztásért, ebben az ügyben azonban megbízható információk szerint kétségkívül a városháza az, ahol az akta zátonyra futott. A közönség pedig kénytelen megállapítani a feje fölött való gazdálkodás kudarcát, ha azt látja, hogy egy terv megvalósítását mindazon három tényező szükségesnek mondja, amelytől a megvalósítás függ, és a terv mégsem tud megvalósulni.

A bajok egy részét tehát — legalább is a járatok rendszertelenségét és az egyes relációk túlszűfolttságát — ki lehetne küszöbölni a relációk csökkentésével és belső huroksínek építésével. Ezzel a BESzKÁRT igazgatóságában sokan tisztában vannak. Az üzem vezetésében mégis az a felfogás érvényesül, hogy ezeken a bajokon teljesen segíteni nem lehet, hogy például a Rákóczi-út közlekedési zavarai elháríthatatlanok, mégpedig azért, mert a budapesti villamoshálózat túl van terhelve.

Ezek a régi bajok, amelyeket a BESzKÁRT örökölt, de eddig alig küszöbölt ki. Vannak azonban új bajok is. Így elsősorban az, hogy nem veszik figyelembe a villamosközlekedés városfejlesztési feladatait. Az igazgatóság egy része ugyanis nem hajlandó új vonalakat építeni, amelyek nyomban nem fizetődnek ki. Pedig itt nemcsak arról van szó, hogy a közlekedés egyik nagy feladata, a városfejlesztés iránt van szükség megértésre, hanem arról, hogy a BESzKÁRT üzleti érdeke is ezt kívánja. Hiszen itt, Németország szomszédságában, régen közhelynek kellene lennie, hogy új közúti vonalak építése olyan városrészeket hív életre, amelyek néhány esztendő múlva jövedelmezővé teszik az új vonalakat.

Helytelennek látszik itt a beruházási politika is. A villamosigazgatóság ugyanis ma is ragaszkodik ahhoz a különösen közüzemnél káros politikához, hogy a jövedelmet szaporító beruházást is csak folyó jövedelméből fedezi. Ezért olyan rozoga ma is a budapesti villamos, ellenére a nagy bevételeknek. Pedig a bevételt növelő beruházás céljára kölcsönt kell fölvenni, hogy a szolgáltatás ára minél olcsóbb legyen és ezáltal többen is vehessék igénybe. Ezzel függ össze a viteldíjpolitika is. A BESzKÁRT nagy felesleget ér el. Egy

oldalról azzal vádolják a fővárost, hogy azért túri a megokolatlanul nagy villamostarifát, mert az a politikája, hogy ezzel mintegy megadóztassa azokat a tömegeket, amelyek nem vesznek részt az adózásban és hogy ezáltal a BESZKÁRT nyereségét befizettesse a főváros pénztárába az adózók terhének megkönnyítésére. Ez a vád azonban bizonyára igaztalan, mert akkor a főváros nem tűmé a mai állapotot, hogy a BESZKÁRT a kelletténél magasabb tarifából származó sokmillió felesleg nagy részét is fizetésekre és alapokra fordítsa, a helyett, hogy befizetné a fővárosnak. Sokkal helyesebb volna tehát, ha a főváros arra kényszerítené a BESZKÁRT-ot, hogy vagy szállítsa le a viteldíjat, vagy pedig az összes mutatkozó és valóságos feleslegeket utalja át és az eddigi toldás-foldás helyett vegyen föl kölcsönt nagyszabású beruházás megindítására.

Ezek a veszteségek azonban csak a közlekedéspolitikai és az üzleti gondolkodás hiányára vallanak. Amivel szemben csak érvelésnek van helye, de céltalan a szemrehányás. Ám függetlenül a koncepciótól — amely nem jóindulat kérdése — olyan hibái is vannak a villamosközlekedésnek, amelyeket egy kis figyelemmel és a főváros polgárságának egy kis esztimálásával is ki lehetne küszöbölni. Ha a fővárosi mber felszáll a villamoskocsira — már amúgy is rendszerint idegesen a várakozástól — azt kell tapasztalnia, hogy a villamoson senki sem törődik az ő idejével és igényeivel. A nem túlságosan tiszta kocsikban birkózni kell nemcsak azért, hogy felszállhasson, hogy ülőhelyhez jusson és hogy leszállhasson idejében, hanem azért is, hogy ideoda ne lökdösse a kocsiban közlekedő kalauz és a felszállók és leszállók csapatja. Az utasok össze-vissza nyomulnak előre és hátra, a jegykezelés hosszadalmas és ami a dolgára siető embert leginkább károsítja, a megállóhelyeknél fölöslegesen sok időt tölt el a kocsiban. Nincs, aki rendet tartson a beszállás és kiszállás körül, idősebb emberek csak a vezetőnél mernék felszállni, inert különben állandóan attól kell tartaniok, hogy a lépcsőre emelt egyik lábuk alól elindul a villamos. Pedig a legtöbb kocsiban két kalauz is van, a vezető a harmadik és gyakori negyedik az ellenőr. Legfőljebb a tengerjáró hajókon, ahol az ember eszik, alszik, szórakozik, szokott ekkora lenni az arány az utasok és a személyzet száma között.

Ezekre a panaszokra pedig azt felelni, hogy a budapesti közönség fegyelmetlen, gyöngye kifogás, amely csak kihívja az ellenérvet. Az olasz járókelők is eléggé fegyelmetlenek voltak még néhány évvel ezelőtt, mégis az olasz villamosokon néhány hónap alatt sikerült teljes rendet teremteni azzal az intézkedéssel, hogy a kocsikra a hátulsó ajtón szállnak fel és az elülsőn szállnak le. Ez által a fel- és leszálló közönség nem kerül szembe egymással, a kocsiban az utasok áramlása egy irányú: hátulról előre. Ilyen rendszer mellett a villamoskocsik statisztikailag kimutathatóan sok időt takarítanak meg a megállónál. A BESZKÁRT által rendelt új villamoskocsik — amelyek most még csak a hetvenötös vonalon járnak — éppen ebből a szempontból célszerűtlenek, mert két ajtajuk a kocsiban középre esik. Ezekben a kocsikban tehát szó sem lehet az eddig legjobban bevált 'olasz' rendszerről, amelyet egyébként Amerikában alkalmaztak először. Különben is

keskenyek az új kocsik ajtóit, egyszerre csak egy ember szállhat be rajta, úgyhogy az utasok kicserélődése csak lassan történhetik. Hiba, hogy az új kocsiknál sem gondoskodtak arról, hogy a hosszú menetek alatt a vezető ülhessen és ezáltal jobban összpontosíthassa figyelmét a munkájára. Egyébként a kocsi beosztása utánozza a régi párizsi villamosokat, a párizsi tanulságok nélkül. Igaz viszont, hogy a villamosközlekedés körül egy nagy vívmánnyal is utánozzuk Párizst. Az illetékes tényezők felismerték, hogy Budapest forgalma is megkívánja, hogy a gyalogos közönség ne mindenütt az úttesten menjen át egyik oldalról a másikra. Ebből a célból tehát építettek egy aluljárót két villamosmegálló között, kint — a rákoskeresztúri gyűjtőfogháznál. Úgyhogy mire a város növekedtével itt is olyan nagy lesz a forgalom, mint most a Nemzeti Színháznál, akkor már készen várja a nagy forgalmat ez a modem aluljáró.

Hosszadalmas a jegykezelés is, ami érthetővé teszi, hogy miért kell majdnem minden kocsiban két kalauzt tartani. A mai huszonnégy filléres átszálló és tizenhat filléres szakaszjegy rendszerének minden hibáját ki lehetne küszöbölni a húszfilléres egységes jeggyel, a bevétel csökkenése nélkül. A főváros villamosüzemének nem lehet rendeltetése, hogy az elővárosok lakosait huszonnégy fillérért átszállítsa Újpesttől Pesterzsébetig, a fővárosi adófizető polgárság közúti vasútján. Ez a tranzitóforgalom kétségtelenül hasznos a fővárosra, hiszen elősegíti a valójában már meglévő Nagy-Budapestnek gazdasági egységgé való kifejlődését. A megoldás azonban nem abban van, hogy e jegyek árát emeljük fel, hanem abban, hogy — külföldön bevált példára — az elővárosok adjanak hozzájárulást a BESZKÁRT-nak vagy valamilyen más szolgáltatást a fővárosnak magának. Így meg lehetne szabadítani egyik nagy teherterheléstől a BESZKÁRT-ot.

A belső forgalmat pedig — nemcsak a köz-, hanem az üzleti politika kedvéért is — gazdaságosabb volna ellátni az egységes húszfilléres tarifával. Az egységes jegykezelés ugyanis oly egyszerű, annyival kevesebb idejét veszi el a kalauznak, hogy az utasoknak körülbelül ötödét kitevő ingyenutasok közül senki sem kerülhetné el a kalauzt. Ez a húszszázalékos bevételi növekedés egymagában fedezi a huszonnégy és húszfilléres ár közt lévő különbséget. Az egységes jegy egyszerű és gyors kezelése mellett ugyanis a kalauz két megálló között az egész kocsit kiszolgálja. Az egységes jegy bevezetésénél praktikus példa a Rómában bevált orario-jegy, amellyel egy órán belül bármely villamoson és bármely autóbussen lehet utazni bármely irányban, akárhány átszállással.

Végére érve a villamos bajaiból összeállított seregszemlének, meg kell állapítani, hogy a budapesti villamosközlekedés körül nehézségek vannak, amelyeknek egy része rövid úton eltüntethető volna. A reform pedig annál inkább szükséges, mert — ellentétben a divatos jelszóval — a villamos, egyáltalán nem avult el, hiszen olcsóbb, sőt nagyobb tömegforgalmat is tud lebonyolítani, mint az autóbusz. Éppen ezért a nagyvárosok átfogó útvonalairól, a közlekedés fő úttereiről a mai autóbusz nem fogja kiszorítani a villamost.

Viszont ezeken az útvonalakon kívül a villamos szerepét a fűrgébb

autóbusz veszi át. Ez adja meg az autóbusz érvényesülési lehetőségét általában. Budapesten azonban az autóbusz előtt még nagyobb érvényesülési lehetőség áll, mint másutt. Először azért, mert a budapesti villamos nem tartott lépést a külföldi fejlődéssel, másodsor pedig azért, mert ha nem maradt volna el, még akkor sem tudná kielégíteni a budapesti személyforgalmat, egyszerűen azért, mert a városrendezés késése miatt az útvonalak nem egyeznek meg mindenütt a közlekedés áramlásának irányjaival. Már pedig a villamosnak igazodnia kell az egyenesebb és tágasabb útvonalakhoz, amivel szemben az autóbusz kanyargó járatokra is alkalmas. Gondoljunk itt Budapest ama részeire, amelyeken egyáltalában nem lehet villamost átvezetni. Vagy ha mégis megkísérlik, nem tudnak kielégítő forgalmat fenntartani, mire példa a kettes villamoskocsi útvonala. Ehhez még hozzászámíthatjuk az új városrészeket, amelyeket a BESzKÁRT nemcsak keletkezésük idején, de még kifejlődésük után is alig vesz észre.

E hiányok nagyrészét pótolni ma már csak az autóbusz tudja. Ez első feladata a budapesti autóbusznak. Második feladata tehermentesíteni azokat a villamosvonalakat, amelyek nem tudják ellátni a megnövekedett forgalmat. Harmadszor pedig táplálnia kell a villamoshálózatot, egyrészt az új városrészek utasaival, másrészt oly régi városrészek (mint például a Belváros) utasaival, amelyekbe nem lehet bevezetni a villamost, de amelyekben az autóbusz jól tud közlekedni.

Mindebből pedig az a konklúzió, hogy a budapesti villamosközlekedés fogyatékoságait nemcsak ki lehet, de ki is kell küszöbölni az itthon még nem elég széles körben alkalmazott, de külföldön régóta bevált reformokkal, mert a villamosnak a városi közlekedésben továbbra is nagy szerepe marad mindaddig, amíg a mai közlekedési technika meg nem változik. Ennek megvilágítására különös szükség van most, amikor Budapestnek — eddig úgyszólván egyetlen — tömegközlekedési eszköze, a villamos mellett komoly versenytársnak kezd mutatkozni a terjeszkedő autóbusz és autótaxi (amelyekről alkalmunk lesz később külön nyilatkozni). Már pedig a városi közlekedéspolitika kérdéseit — az autóforgalomtól a gyorsvasútig és a közlekedési rendszertől a városrendezésig — csak akkor ellenőrizheti a közvélemény, ha a többi közlekedési eszközzel való összehasonlítás céljából először is a villamos szerepét ismerte meg.

FREY ANDRÁS

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG GAZDASÁGI SÉRELMEI

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG politikai vezetői aránylag későn ismerték fel, hogy sikeres önvédelmi harcot nem folytathatnak, ha politikai mozgalmakban kellőképpen szem előtt nem tartják az erdélyi magyar nép gazdasági szükségleteit. A nép tömegét nem lehet megnyerni a nemzeti, a politikai és a kulturális érdekek védelmének áldozatos támogatására, ha előtte kézzelfoghatóvá nem teszik, hogy ezek, a nép mindennapi érdekeitől távolabb állónak látszó erkölcsi javak a legszorosabb kapcsolatban vannak anyagi helyzetével és hogy a politikai harcok célja s tárgya tulajdonképpen a tömeg anyagi helyzetének megjavítása. Három év előtt a Magyar Párt gyergyószentmiklósi szervezkedő nagygyűlése kimondotta, hogy a párt vezetőségének kötelessége az erdélyi magyarság gazdasági helyzetének beható tanulmányozása alapján sérelmeinek és kívánságának megállapítása után a párt számára gazdasági programot dolgozni ki.

A gyergyószentmiklósi nagygyűléstől kapott utasítást és felhatalmazást követve, a Magyar Párt közgazdasági szakosztálya 1928 október 13-án Székelyudvarhelyen tartott második értekezletén foglalkozott az erdélyi magyarság gazdasági sérelmeinek megvizsgálásával és egy gazdasági Program iránt mutató alapelveinek megállapításával. Talán késedelmesnek is látszik, hogy a párthatározat meghozatala után csak két év múlva tett eleget kötelezettségének, — de e késelem miatt nem érheti a szakosztály tagjait semmi vád, mert amint maguk mondják, az 1928 október 13-i tanácskozásról közreadott Jelentésükben¹ a lefolyt két esztendő alatt sokat tanultak és tapasztaltak. Felocsúdtak a nagy csapás okozta kábulatból és tudatára ébredtek reális erőviszonyaiknak. Ma világosabban látják helyzetüket és az elérhető lehetőségeket. Ez az öntudatra ébredés, ha nem lesz múltó jelenség, meg fogja őket óvni a tétlen álmodozástól s arra fogja ösztönözni, hogy megmaradt, de még mindig jelentékeny erőkészletüket céltudatosabban használják fel.

Az értekezlet egyik tagja azt mondta: Ha az illetékes román hatóságok és fórumok előtt előadják sérelmeiket, azt szokták rá válaszolni: Mindezek a nehézségek és bajok a régi román királyságban is megvannak. Nem erdélyi és még kevésbé kisebbségi sérelmek, hanem olyanok, amelyek Közép-Európa háború után való gazdasági helyzetének folyományai.

Ebben az állításban sok igazság van. Egy részük csakugyan összefüggésben van Közép-Európa háború után való gazdasági helyzetével. Másik és nagyobb részük pedig a román — főleg a liberális — kormányok terhére irandó. A magyar kisebbség külön sérelmei nemcsak magukban állóknak tekinthetők, hanem az általános bajokon felül olyan ráadásnak, amelyet éppen kisebbségi mivoltuknál fogva kénytelenek hordozni. Az a teher, amely ma a romániai magyar és német kisebbség anyagi helyzetét majdnem elviselhetetlenné teszi, három elemből van összetéve. Egyik

¹ Gazdasági sérelmeink és kívánságaink. Jelentés az Országos Magyar Párt közgazdasági szakosztályának Székelyudvarhelyen 1928 október hó 13-án tartott nyilvános gyűléséről. 1929. Kolozsvár.

Közép-Európa háború után való gazdasági helyzetének következménye, a másikként a különböző román kormányok hibás gazdasági politikája felelős, a harmadik pedig olyan külön teher, amelyet vállalkra a türelmetlen és mohó román nacionalista politika rakott.

Madgearu kereskedelmi és közmunkaügyi miniszter egy június hó 23-án Brailában tartott gyűlésen az ország jelenlegi pénzügyi helyzetét a következőképpen jellemezte: A kormány azt remélte, hogy a külföldi kölcsön megszerzése, illetőleg a leu stabilizációja után könnyebülni fog a pénzpiac helyzete. Ez azonban nem következett be s e miatt az ország gazdasági helyzete jelenleg nagyon kritikus fázison megy át. A kormány hogy a pénzügyi egyensúlyt fenntartsa, kénytelen nagyon takarékoskodni. És ha a kormánytól életbeléptetett intézkedések nem bizonyulnak eredményeseknek, akkor a kormány kénytelen lesz más gazdasági rendszabályokhoz nyúlni és újabb adókat vetni ki, hogy kikerülje az egyébként okvetlenül bekövetkezendő pénzügyi katasztrófát.

A kormány az adóemelést be is jelentette. Kénytelen volt vele, mert Kist, a francia nemzeti bank szakembere, akit a leu stabilizációjára felvett kölcsön után a román kormányok pénzügyi gazdálkodásának ellenőrzésére Bukarestbe küldöttek, egy pár nappal Madgearu beszédét megelőzően jelentésében kimutatta, hogy a román kormány a leu stabilizációját nem biztosíthatja, ha a jelenlegi költségvetést négy milliárddal le nem szállítja és az állam jövedelmeit újabb adók életbeléptetésével egyidejűen legalább két milliárddal nem emeli.

De mi okozta a román állam pénzügyeinek e katasztrófális helyzetét? Az infláció s a vele együtt járó gazdasági válság tényleg a háború következménye volt. Átesett azon minden állam, amelyik résztvett a háborúban. Más országokban azonban, mihelyt a pénz elértéktelenedése elérte a legalacsonyabb színvonalat, stabilizálták és ezzel megállítva a további leromlást, a gazdasági vérkeringést természetes útjára terelték és lehetővé tették a rendes gazdasági termelést. A liberális kormányok pénzügyminisztere, Vintila Bradanu más utat választott, ő is stabilizálni akarta a leüt, de teljes aranyértékben.

Erre egyetlen eszközül a pénz ritkábbá tévése kínálkozott. E célra a Banca Nationalával 1925 májusában egyezményt kötött, amelynek értelmében a bank a forgalomban levő 22 milliárd bankjegymennyiséget semmi körülmények között sem szaporíthatja. E 22 milliárdból 23 milliárddal az állam volt adósa a banknak, 9 milliárdot pedig a magángazdaság vett igénybe. Ez egyezmény lényege az volt, hogy az állam 13 milliárd adósságát 25 év alatt kifizeti s ennek következtében a bank ezt az összeget fokozatosan ki fogja vonni a forgalomból és így a leu értéke is párhuzamosan emelkedni fog és 15 év letelte után eléri a régi aranyparitást.

Ez volt a hírhedt plafond elmélet. Amilyen tetszetős, mint feltevés, éppen olyan károsnak bizonyult a valóságban. A pénznek a forgalomból való e fokozatos kivonása rövid két év alatt olyan gazdasági válságot idézett elő, amely minden termelési ágat megbénított. Ennek a deflációs és plafondos pénzügyi politikának egyre súlyosabbá váló következményei arra kényszerítették Vintila Bratianut, hogy a nagyobb veszedelem elkerülése végett, elfeledve az oly büszkén hangoztatott „önmagunk által“ jelszót, nagyobb külföldi kölcsön segítségével igyekezék a leüt 3 centime-en stabilizálni.

A liberális kormánynak a külföldi tőkével szemben követett magatartása miatt majdnem a lehetetlenséggel volt határos jelentékenyebb nagyságú külföldi kölcsönt kapnia. A külföldi tőke hajlandó volt ugyan résztvenni minden olyan vállalkozásban, amely Románia gazdag természetes kincseinek kiaknázását tűzte ki célul, de csak oly feltétellel, hogy élvezhesse

annak gyümölcseit is. Hogy a liberális kormányok minő feltételeket szabtak az ország gazdasági javainak kiaknázásában közreműködni akaró külföldi tőke elé, szembeszökően illusztrálta az általa megalkotott bányatörvény, amely tulajdonképpen a petróleumra, Románia ez egyik legnagyobb gazdasági kincsére vonatkozott. Ennek intézkedései olyanok, hogy mindazok a vállalatok, amelyek mögött külföldi tőke áll, a valóságban a tőketulajdosók kárával a román közélet embereinek bőséges jövedelmi forrásai legyenek, azaz a munka és a kockázat a külföldi tőkéséé legyen, a jövedelem nagyobb része pedig szakértelem, munka és fáradság nélkül lehetőleg a liberális párt embereié. Miután a nemzeti parasztpártnak egyik legfőbb gazdasági követelése a külföldi tőkeellenes intézkedések megszüntetése volt és külföldi kölcsön nélkül az ország gazdasági helyzetének megjavítása lehetetlennek látszott, nemcsak politikai, hanem közgazdasági szükségletté is lett, hogy Vintila Bratianu kormánya távozzék és helyét átadja a nemzeti parasztpárt vezérének, Maniunak. Tényleg a megváltó erejűnek vélt stabilizációs külföldi kölcsönt a Maniu-kormány pénzügyminisztere kötötte meg.

A jelenlegi katasztrófális pénzügyi és közgazdasági helyzetet, melynek előidézésében a nemzeti parasztpártnak semmi része sincs, egyik kolozsvári magyar lap (Uj Kelet, 1929, VI. 23.) munkatársával folytatott beszélgetésében Leon kolozsvári egyetemi tanár, aki Romániának egyik legkiválóbb pénzügyi szaktekintélye, a következően jellemezte: A helyzet igen komoly és valóban aggodalommal tölti el az ország vezetőköreit. A válságból való kibontakozásnak egyetlen útja van: a termelés fokozása, de ezt csak egy pénzügyi diktatúra felállításával lehetne elérni. Rendkívül bizarr dolog: egyrészt a takarékoságot hangoztatni, másrészt pedig egyre szaporítani a hivatalok számát. Az illetékes körök újabb adóemeléssel remélik orvosolni a helyzetet, holott a régi adókat sem hajtották be. Majdnem elképzelhetetlenül óriási összegű adóhátralékok vannak. Egyedül csak Kolozs megyében 500 millió adóhátralék vár behajtásra.

Románia jelenlegi katasztrófális pénzügyi és gazdasági helyzetét különösebben két tényező: az állam pénzének pazarlása és a minden kritikán alul álló adórendszer és adókezelés idézte elő. E két tényezőre vonatkozóan megdöbbentő adatok olvashatók Leonard Paukorovnak, a bukaresti „Lupta“ *ehnü* hírlapban július első napjaiban közzétett tanulmányában. Az állam költségvetésének tanulmányozása alapján és kétségbe nem vonható statisztikai adatok segítségével mutatja ki, hogy „Romániában minden ember az államból akar megélni“. Ez országban az állam segélye és támogatása az egyedekkel szemben nagyobb, mint bármelyik európai országban. Itt kétannyi vasúti tisztviselő van, mint Franciaországban. Több az ösztöndíjas tanuló, mint Német- és Franciaországban együttvéve. Olyan tömeg diákot, tanárt, tanítót és iskolaszolgát tart el az állam, hogy erre az egész világon nincsen példa. 1922-ben 252.354 tisztviselő volt és ez a szám 1928-ig 345.507-re emelkedett.

Románia adórendszerét és adóviszonyait pedig a következőképpen ismerteti:

Romániában kétféle adózó van: akiket túlterheltek és akik egyáltalán nem fizetnek. Nincs szükség új adókra. Ha az adóhátralékokat becsületesen behajtják, azok bőségesen fedeznék a költségvetés deficitjét. Vannak egész utcák, sőt egész kerületek, ahol egyáltalán nem fizetnek. Tízezerével vannak olyanok, akik nem fizetnek semmi adót, vagy akik egészen jelentéktelen összeggel menekülnek. Minden hónapban fizetnek 500 vagy 1.000 leit az adóinspektoroknak és aztán békén hagyják őket. Az adófizetés területéről száműzni kellene a baksist. A kereskedő fizet egy bizonyos összeget és megkapja az első halasztást. Egy hónap múlva új baksist fizet. Kap újabb halasztást. Mikor ebben kimerült, jön a csőd és akkor az adófizető sem a hitelezőknek, sem az államnak nem fizet semmit. És ez a

processzus semmi egyéb, mint a túlságba vitt adóketésnek következménye. Vannak esetek, amikor a kereskedőket háromszorosan is megterhelik igazságtalan adóval. Ha az adóketés reális lett volna, a kereskedő nem igyekezett volna igénybe venni minden kibúvót, hanem fizetett volna. Jelenleg hetven különböző adónem van, úgyhogy még maguk az adóhivatali tisztviselők sem ismerik a sokféle adónemet. Hogyan ismerje az adófizető polgár!

Annak, hogy milyen a román állam pénzügyi közigazgatása legfelsőbb fokán, a pénzügyminisztériumban magában is, jellemző leírását Olvashatjuk a Bukarestben megjelenő félig-meddig kormánypárti „Cuvântul“ című napilap június 23-i számában. A pénzügyminisztériumban a jövő év redukálható költségvetését állították össze. Az egyes tételek megállapításánál maga a pénzügyminiszter jött rá, hogy minisztériuma az ő tudtán kívül kétmilliárd leüt utalt át a Banca Nationalához. Ez eset a minisztert óvatossá és szigorúvá tette. Kezdte kutatni, hogy mi lett sorsuk azoknak a külföldi kölcsönöknek, amelyeket a román állam 1919 óta felvett? Különösen érdekelte az Averescu-kormány által 1926-ban felvett olaszországi kölcsön. Seholy semmi igazolt nyomát nem találta, hogy mire fordították. Hasonlóképpen semmi igazoló okiratnak sem találta nyomát azokra az összegekre vonatkozóan sem, amelyeket a román állam 1921-től kezdve háborús jóvátétel címén kapott. A pénzügyminiszter véleménye szerint nagyszabású visszaélések esete forog fenn, amelyeket a Bratianu-kormány által megszavaztatott új államszámviteli törvény tett lehetővé, amely azon a címen, hogy az előző törvényben megállapított formásokon a pénzügyi igazgatás egyszerűsítése érdekében enyhíteni kell, tág teret nyitott a visszaéléseknek.

Ugyanilyen a pénzkezelés a román államvasutaknál, valamint a törvényhatóságoknál, sőt a legutolsó falusi községben is. A közvagyon elharcolása a legbotrányosabb módon folyik mindenütt a dolgozó és a fizető polgárság kárára. Ha semmi kisebbségellenes intézkedésnek sem volna nyoma a gazdasági életben, akkor is a lehetetlenséggel lenne határos, hogy a Romániához újonnan csatolt tartományok lakossága, amely még Besszarábiában az orosz uralom alatt is becsületesebb pénzügyi adminisztrációhoz volt szokva, abban a megnyugvásban élhessen, hogy munkásságának gyümölcsét nem fogja egy korrump és anarchikus pénzügyi közigazgatás kockázatosná tenni.

1923 március havában a román parlament ellenzéki pártjai „La lütte contre l'absolutisme en Roumanie“ címmel egy nyilatkozatot tettek közzé annak igazolására, hogy miért határozták el magukat parlamenti sztrájkra? E nyilatkozatokban azt a gazdasági politikát, amelyet a liberális párti kormányok ez új tartományokban, elsősorban Erdélyben alkalmaztak, következően jellemezték:

„Az új tartományok ipara fájdalmasan érzi ezt a brutális és önző politikát. A kormány az erdélyi ipariak milliárdokkal tartozik, amelyeknek fizetését megtagadja. Az új tartományoknak legjelentékenyebb bányá- és erdővállalatai kénytelenek a „Racionalizálás“ ürügye alatt magukat alávetni a liberális párti bankoknak. Ennek a formulának — nacionalizálás — sajátos jelentése van Romániában. Lényegében annyit jelent, hogy e vállalatoknak tőkéje többségében a liberális párt tagjainak vagy intézményeinek birtokába kerüljön. E gazdasági chauvinizmus álarca alatt tulajdonképpen legvakmerőbb kísérlete rejlik annak, hogy ez országok összes javait megszerezze magának egynéhány politikai és finánc-hatalmasság.“

A különböző román kormányok kisebbségellenes közigazgatási politikájának megismerése végett szükséges még egy kissé behatóbban foglalkozni ezzel a „nacionalizálás“-sal.

Az új tartományoknak, különösen Erdélynek Romániához való csatolásával a földművelő román állam gazdasági tekintetben egészen új helyzetbe került. Erdélyben és Bukovinában nagy ipari és kereskedelmi lehető-

ségek tárultak fel a két országrésznek ipari anyagokban való gazdagsága következtében. Még kedvezőbbé tette a helyzetet az, hogy Erdélyben nemcsak anyaga volt meg a nagyiparnak, hanem az a megfelelő tőkével együtt már részben készen is volt. Ipari szakértelem sem hiányzott. Meglepően képzett munkáselem is volt, valamint kereskedelmi szervezet fejlődésre alkalmas képességekkel és feltételekkel. Nagy akadály volt, hogy a román közgazdasági politika ezt a kedvező helyzetet a maga hatalmi érdekeinek szolgálatába állíthassa, hogy ez a fejlődő ipar és ami azt mozgatta, a tőke és a szakértelem, magyar és német volt. A megoldandó feladat az volt, hogy az ipart és kereskedelmet kisebbségi jellegétől megfosztva, románá tegyék. Ehhez azonban nem volt meg a szükséges román tőke, mert a régi román királyság fejlődésnek induló nagyiparát is idegen külföldi tőke táplálta.

E kitűzött célt csak erőszakosságig menő jogtalan állami beavatkozással lehetett végrehajtani. Ezt a műveletet nevezték el nadonalizálásnak. Ez azonban nem ezt jelentette, hogy a román állam a kisebbségi vállalatokat köztulajdon gyanánt kisajátítsa, hanem csak annyit, hogy azokat elrománosítva, jövedelmük nagy részét befolyásos román közéletti embereknek juttassa, lehetőleg minden viszonyértéket jelentő munka nélkül.

E nadonalizálásnak valóságos iskolapéldája volt az „Osztrák Államvasút Társaság“ krassó-szörény megyei hatalmas vasipari üzemének, bányáinak és uradalmainak nadonalizálása. Bármilyen tanulságos és jellemző volna a nadonalizálási eljárás megismerése céljából, térszűke miatt mégis mellőzöm annak elbeszélését, csak a következőkre akarok rámutatni. A magyar uralom alatt ezekben az iparművekben 2 igazgató és 36 mérnök vezetése alatt átlag 15.000 munkás kereste meg kenyerét és biztosított magának tisztességes megélhetést. Ma a vállalatnak 24 igazgatója és 140 mérnöke van, de a 15.000 munkás helyett csak 3—4.000 munkás dolgozik. E 24 igazgató és 140 mérnök fizetése akkor is sok milliójába kerülne a vállalatnak, ha nem volna még egész serege a szinekurásoknak, a protekdós „luftinspekt or“ -oknak és felügyelő bizottsági tagoknak, kik sokmillió újabb kiadást jelentenek a vállalatnak. Ez az általános és átlagos eredménye a „nadonalizálás“-nak.

Az erdélyi Magyar Párt közgazdasági szakosztálya 1928 október havában tartott értekezletében a következőkben foglalta össze panaszait és észrevételeit a nadonalizálási eljárással szemben.

A különböző román kormányok, a nagybankok és az egész román közvélemény a nadonalizálás jelszava alatt harcra van állítva az egész kisebbségi nagyipar ellen. E harc nyílt és kitűzött célja az, hogy a kisebbségek gyáriparát román és királyságbeli vagyonná tegye. E harc folyamán a kisebbségi ipar ellen felhasználják a legkülönbözőbb odatartozó és oda nem tartozó törvények tiltó és zaklató szakaszait és rendeleteit. Alig van nap, hogy egy vagy több inspektor ne tartana a kisebbségi vállalatoknál valamely irányban vizsgálatot, ami nemcsak nagy költségekkel Van Összekötte, hanem akadályozza is a rendszeres gyári munkát. A vállalatokra igazgatóságokat tukmálnak, amelyek nem szakemberekből állanak, hanem politikusokból, akiknek ez a megélhetésük. A nacionalizálásnak legújabb fázisa az, hogy az állami vállalatok a kisebbségi munkásokat, bármilyen szakemberek is, románokkal helyettesítik, — sőt a magánvállalatokat is kényszerítik, hogy a szakképzett kisebbségi munkásokat románokkal cseréljék ki.

A nagyiparnál egy hajszállal sincs kedvezőbb helyzete a kisiparnak, amely túlnyomó részben szintén kisebbségi — főleg magyar kezekben van. A hozzá nem értő rendszer, amellyel a kézműipar ügyeit intézik, a sokszor ellenséges érzületből származó bánásmód, amelyben a kézműiparosságot részesítik; a különféle törvények és rendeletek, amelyek az

ipar és az iparosok érdekével ellentétben vannak, a számtalan esetben igazságtalan közterhek, az állami támogatás teljes hiánya azt eredményezték, hogy e természeti javakban gazdag országban a kisipar haldoklik és az iparosok 70—80%-ánál úrrá lett a nyomorúság. Az iparosok ezer számra adják vissza iparendéelyeiket. Nap-nap után virágzó régi üzemek százanként pusztulnak él. Az iparosok egy része évtizedeken át összekuporgatott vagyonának romjaiból él, másik része pedig a könyörtelen hitel hálójában vergődik.

E mostoha elbánás következtében az összes erdélyi iparosságnak több mint 85%-át alkotó kisebbségi iparosok a tőkeszegény kisebbségi pénzintézetekre szorultak, amelyek nem nyerhetvén elégséges hitelt a román nagybankoktól, drága betéttőkék felhajtásával próbálták a hiteligenyeket kielégíteni. A nagy gazdasági pangás következtében a kisipar a nagy kamatot nem bírta el és ennek következtében a magyar kisiparosság önhibáján kívül annyira eladósodott, hogy amíg régebben csak 20—30%-a dolgozott hitellel, ma 70—80%-a roskadozik az adósság terhe alatt.

A román kormányok hibás pénzügyi politikáján kívül legtöbbit ártott a kisebbségek gazdasági jólétének az az eljárás, amellyel a Banca Nationala a kisebbségi pénzintézetekkel szemben a hitelnyújtás kérdését kezelte. „Meg kell állapítanunk, — mondotta ez értekezleten a Magyar Párt legkiválóbb pénzügyi szakértője, Gyárfás Elemér — hogy az az igazságtalan és mostoha elbánás, amelyben a Banca Nationala a hitelnyújtásnál a kisebbségi pénzintézeteket részesítette, nem javult — sőt ez intézetek ma még súlyosabb helyzetben vannak a miatt, hogy a kamatláb maximálásának ürügyével megfosztotta őket a nagybankok részéről eddig élvezett hitelektől is.“

A székelyudvarhelyi értekezlet egyik tagja, Kótzó Jenő román parlamenti magyarpárti képviselő azt mondotta: panasznom kell azt az igazságtalanságot, hogy a kisebbségektől lakott megyékben az adóalap jóval magasabb, mint más vidékeken. Ez állítás illusztrálására szolgáljon az, hogy 1923-ban a földadókulcs megállapításánál Csík megyében a béke időbeli adónak hamiinczorosát, Udvarhely megyében huszonháromszorosát vetették ki, míg Arad, Szatmár és Bihar megyékben — noha e megyék talaja sokkal termékenyebb, tekintettel román többségű lakosságukra, csak kilencszeresét. Hasonló eljárást követtek a házadó kivetésénél is.

Az Avarescu-kormány idejében (1926) a román szenátus egyik tagja a költségvetés tárgyalása alkalmával számszerű adatokkal mutatta ki, hogy Romániában a háború után annyi adót vetettek ki, hogy ha azok pontosan befolyának, az államnak kétszer annyival is nagyobb jövedelme lenne, mint amennyit az évi költségvetés előirányoz. Arra a kérdésre, hogy hová lesz ez a tömérdek pénz? Averescu miniszterelnök nem válaszolt. A választ az akkori parasztpárt lapja, az „Aurora“ adta meg. E válasz szerint a régi királyságban senki sem fizeti meg egészen adótartozását, vagy éppen semmit sem üzet. De amit a régi királyságban nem fizetnek meg, Erdély fizeti meg, mert Erdélyben az emberek komolyan veszik adófizető kötelezettségüket. A szászok fizetnek, mert a pontos fizetés szokásukká vált. A magyarok fizetnek, mert a románok ellenőrzik őket. A románok is fizetnek, mert a magyarok és a szászok ellenőrzik Őket.

A magyar uralom alatt Erdélyben minden adófizető polgárnak egy adókönyvecskét adtak. A román pénzügyi közigazgatás ez adókönyveket mellőzte és e miatt egyetlen adófizető polgár sem tudja, mennyi adót kell fizetnie és ha fizetett-e? Az adókönyvek e hiánya szóba került a székelyudvarhelyi értekezleten is. „Nagyon jellemző ez, — mondotta Gyárfás Elemér — hogy miként hajtják végre saját törvényeket? Benne van az új adótörvényben, hogy adókönyveket kell kiállítani. Mikor elő-

adtam a parlamentben az adókönyvekre vonatkozó kívánságot, csodálkoztak. Majd amikor fejükre olvastam, hogy a saját törvényük írja elő, még jobban csodálkoztak. Megígérték, hogy még fogják csinálni, de nem történt semmi. Pedig az adókönyvecske nagyon hatásos eszköz arra, hogy az adóüggyel foglalkozó különböző közegek munkáit ellenőrizni lehessen.“

A román pénzügyi közigazgatás éppen ezt az ellenőrzést nem akarja s azért nincs adókönyv!

A Bratianu-kormány adótörvényeinek értelmében a rendes adókon kívül pótdadókat is vethetnek ki a törvényben megállapított kulcs szerint a törvényhatóságok, a községek, az ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági kamarák. Ezek a pótdadók s az ezeket kísérő különböző címeken kirótt illetékek (taxák) az adófizető polgárok számára valóságosan elviselhetetlenné teszik a közterheket. Súlyosítja a helyzetet az is, hogy kirovásukban teljes rendszertelenség uralkodik. Úgyiszólván minden hivatal, sőt az egyes tisztviselők is vethetnek ki a községekre ilyen pótdadókat és járulékokat. Legszembetűnőbb példa erre az, ami az állami elemi iskolai épületek emelésével kapcsolatosan történik. Egy teljesen magyar vagy német lakosságú községben, amelynek megvan a maga felekezeti iskolája, eszébe jut a román közigazgatás valamelyik közegének, hogy állami elemi iskolát kell építeni. A község kijelenti, hogy ilyen iskolai épületre nincs szükség, sem pedig fedezet a község évi költségvetésében. A járás közigazgatási főnöke, a prétor, azonban egyszerűen beírja a község költségvetésébe a szükséges összeget s ennek alapján kiróják pótdadóban a község adófizetőinek terhére. A legtöbb esetben szintén a községekre róják ki a csendőrség élelmezésének egy részét, a téli tűzifáról való gondoskodást a hivatalok számára, sőt a prétor lovainak élelmezését is. Ez a pótdadó- és taxarendszer hajszálig hasonlatos ahhoz a harácsrendszerhez, amely a régi Törökországban olyan súlyos teherként nehezedett a szegény keresztény rajahkra.

Az erdélyi magyarság sérelmei éppen ilyen súlyosak és számosak a mezőgazdaságot illetően még az esetben is, ha eltekintünk az agrárreform által okozott károktól. Az erdélyi magyar mezőgazdaság nagyon sokat szenved a román kormányok azon helytelen mezőgazdasági intézkedései és alkotásai következtében, amelyekhez tartoznak elsősorban a gabonastandardizálási törvény, a gabonaértékesítést akadályozó exportilletékek, a vasúti szállítási nehézségek és visszaélések, — továbbá az állattenyésztésre és az állatkereskedelemre vonatkozó szabályrendeletek, — főképpen ezeknek végrehajtása a gyakorlatban.

Még az oly intézkedések is káros hatásúak, amelyek céljuk és rendeltetésük szerint elsősorban volnának hivatva a földművelés érdekeinek előmozdítására. Ilyenek lehetnének a felállított „mezőgazdasági kamarák“-k. „Kisebbségi szempontból súlyos kritika tárgya, hogy kisebbségi szakembereink nagyobb szakértelmük ellenére is csaknem teljesen ki vannak zárva a kamarák vezetéséből és hogy e kamarák a magyar földművelők érdekeivel semmit sem törődnek, — sőt a legtöbb székely megyében még máig sem alakultak meg. Az a meg nem okolható rossz indulat, amely kisebbségi sorsunkon végighúzódik, beleviszi a nemzetiségi ellentéteket még e kamarák működésébe is“ — mondotta az udvarhelyi értekezleten a mezőgazdasági kérdések előadója, Abrudbányai Ede román parlamenti magyarpárti képviselő.

Bratianu Vintila volt miniszterelnök 1926 októberében Tumu Severinben előadást tartott „Új Románia jövője hivatásáról.“ — „Romániának — mondotta ez előadásában — három részletkultúrával van most dolga. Egyik a régi királyságban a francián keresztül a latin; a másik Erdélyben a magyaron keresztül a germán és a harmadik az ország keletén a szláv.

A fiatal román nép új kultúráját kell ezeknek a régi kultúráknak a helyébe ültetni. A részletkultúrák továbbápolásával szakítani kell s a közös új kultúra megteremtését kell végbevinni. Csak bátorság kell hozzá és a múlt nélküli új állapotok elképzelése s az előzmények nélküli ismeretlenbe való merész belevágás. Arra, hogy a bátor nekivágás sikerüljön, a gazdasági és természeti feltételek adva vannak.“

Bratianu Vintila aztán kifejtette, hogy a kultúra gazdasági alapokon épülvén fel, a régi kultúrák megszüntetése úgy valósítható meg, ha elvonják alóluk a gazdasági alapot. Így leszegényülnek a régi kultúrájú népek és visszaesnek kezdetleges életmódjukba, haladásuk megáll és ő maguk meghasonolva egymással, társadalmilag elzülленek. Így lesz a magasabb régi kultúrából rom, amelyen felépülhet aztán az elgondolható új és egységes román kultúra. Az átörökölt kulturális adottságokat Bratianu Vintila szerint meg lehet szüntetni — és nem baj, ha ez bizonyos fokú idegengyűlöletet is fog előidézni.

Nem hihető, hogy ilyen embertelenül kultúra- és haladásellenes elméletet a maga eljárásának igazolására még Dsingizskánnak valamelyik hordafőnöke is merészkedett volna kigondolni. De a tények azt bizonyítják, hogy Bratianu Vintilának e jeles materialista történetbölcészeti elvei alkotják mindenben a különböző román kormányok politikai intézkedéseinek vezető gondolatát szemben a magyar kisebbséggel.

NYUJTÓDY GÁSPÁR

A CSEHEK RUSZINSZKÓI POLITIKÁJA

A CSEH KORMÁNY a szlovenszkói országos képviselőtestület költségvetésének redukciójával mintegy kifejezte politikájának főelvét, mely szerint a Magyarországtól elszakított területekre sok pénzt egyelőre nem áldoz. Fokozott mértékben érvényesíti ezt a szempontját Ruszinszkon, mintha belátná azt, hogy ennek a területnek a cseh-tót köztársaság keretében való megtartása a legbizonytalanabb, ennél fogva rossz üzlet a ruszinszkói invesztálás. A cseh kormány által kinevezett ruszinszkói országos elnöki hivatal Ruszinszko költségvetési összegét 43 millió koronában állapította meg, a kormány ezt redukálta 23 millióra, melyben 8 milliós összeggel egy 160%-os országos pótdadó szerepel, fedezet nélküli 6½ millió. A közigazgatási reformra vonatkozó törvény értelmében, ha a tartomány sem jövedelméből, sem pedig a maximális 160%-os pótdából költségvetését fedezni nem tudja, úgy a költségvetési hiány az egyetemes tartalékkiegyenlítési alapból igénylendő és fedezendő. Ruszinszko ebből a 140 milliós alapból csupán 25 milliót kért, de elutasított. A redukált költségvetésben feltüntetett országos szükségletek az eredeti és már minimumra kontemplált költségvetésben foglaltak 50%-át teszik ki.

A prágai kormány ezek szerint nemcsak, hogy nem óhajt Ruszinszko-ban nagyobb befektetéseket eszközölni, hanem éppen ellenkezőleg, a gyarmatpolitika rendszere szerint minden kisajátítható értéket úgy nyersanyagban, mint pénzben a saját maga részére lefoglal és kiszállít. A közigazgatás ilyen iránya annak alsóbbfokú ágazataiban is nyilvánul. A járási költségvetések 110%-os járási pótdadót róttak a ruszinszkói adózóra. (Ungvár városának költségvetése 3 milliós passzívumot mutatott ki, amit 180%-os házbér utáni pótdadóval igyekeznek kiegyenlíteni.) Mindenütt a korrupciónak, a gseftelő párturalomnak pusztításai és maga Ruszinszko rohamosan szegényedik. Északi részében ez év tavaszán az 1919—20-i évek éhínségi

jelenetei megismétlődtek és még a cseh agrárpárt szolgálatában álló rutének is visszasírták a magyar kormány hegyvidéki akciójának áldásait. Nemrég a cseh légionisták lapja („Národní Osvobození“) foglalkozott a ruszinszkói közigazgatás botrányaival, melyek Necas cseh szociáldemokrata képviselőnek memoranduma következtében kerültek nyilvánosságra. Mindez persze csupán a cseh szociáldemokraták és a Ruszinszkóban egyeduralgó cseh agrárpárt közötti féltékenységből került szőnyegre. A ruszinszkói erdőséget és ennek fáját elherdálják. Az agrárpárt hívei és fullajtárjai ajándékon kapták az állami erdőüzemektől a kitermelt fa óriási mennyiségeit. Az állami erdőbirtokokból eredő haszon egy részét a földművelésügyi minisztérium saját palotájának építésére használta fel, a helyett, hogy azt Ruszinszkón invesztálta volna, amint ezt a törvény előírja. A Schönborn-féle nagybirtokot egy Latorica nevű francia-cseh fakitermelő részvénytársaságnak juttatta a kormány, mely a nagybirtokot különféle ürügyek alatt nem akarta átvenni és mindenféle előjogokat biztosított a részvénytársaságnak. A birtok egy részével egy agrár komposzesszorátus a pozsonyi Dunabanktól kölcsönzött pénzzel spekulált és a ruszinszkói kisgazdákat érzékenyen megkárosította. A légionista lap említi, hogy egy a ruszinszkói állami birtokok kezeléséről írt jóindulatú reklám cikkért 15 ezer cseh koronát fizetett a ruszinszkói cseh agráruralom. A Necas-féle memorandum csupán variációja annak, amit a ruszinszkói magyar ellenzéki képviselők és a ruszinszkói autonóm földművelésszövetség vezetői évek óta hirdetnek.

„Nagy bűne a kormánzatnak, hogy — különösen a hivatalnoki karban, de más társadalmi osztályoknál is — egy csomó selejtes erkölcsű embernek az ideküldésével sok becsületes embernek a helyét szorította ki. Egész légióját tudnók felsorolni azoknak a hivatalnokoknak és más foglalkozású egyéneknek, akik itt a tiz esztendő alatt loptak, sikkasztottak, idegen és közvagyont eltulajdonítottak. De nemcsak magános megélhetéseket juttattak flyen nyomorult sorsra, de kormánybiztosok és más arra illetékelen egyének, valamint gyanús hajlamú pártkorifeusok által a községi és más közvagyokban is súlyos károkat okoztak.“

Ezt olvashatjuk a két ruszinszkói magyar képviselőnek, Egry Ferenc szenátornak és Korláth Endre nemzetgyűlési képviselőnek Ruszinszko első tíz esztendejéről szóló közös beszámolójában. Demkó Mihály rutén ellenzéki képviselő az országos költségvetés tárgyalásánál következőket mondta:

„...lelketlen egyének, szélhámosok, kalandorok kedves emberei a kormánynak, állam- és népellenes tevékenységük a magas kormányzati tényezők részéről még védelemben is részesül“. „Az egyszerű népet demoralizálják, mely azt látja, hogy politikai kalandorok és spionok játszanak vezető szerepet, akiknek bűneit magas helyen takargatják.“

Mindez nem túlzás. A prágai kormány Ruszinszkóban a lakosság között egyenlenséget, visszavonást, testvérharcot szít, hogy azután a keletkezett zavarban a helyzet ura lehessen. Kezdetben a schizmatikus mozgalom szításával bontotta meg a ruténeket és kergette izgalomba a rutén falvakat. Azután elővette a nyelvkérdést, hogy a ruténséget megossa. Ruszinszko lakosságának ezen egymás ellen való izgatását és hajszolását csak lelkiismeretlen emberek inszenálhatják, ezért küldött a prágai kormány Ruszinszkóba selejtes tisztviselői anyagot. Ruszinszko valósággal büntető kolóniája a cseh tisztviselői karnak. Most a nyelvkérdés van napirenden. Három párt harcol e kérdésben egymás ellen: a nagyorosz, az ukrán és a rutén. Sőt némely politikai párton belül is egymással szemben állnak nyelvi kérdésben a rutének. A cseh kormánynak minden pártban vannak bizalmasai, tényleg azonban a nagyorosz nyelv híveit támogatja, dacára annak,

hogy lengyelelles szemponctokból az ukrán mozgalmakat is istápolta. A ruténséget nemcsak szegényíti, de oroszosítja is. Valószínűleg az a politikai elgondolás vezeti e kérdésben, hogy Ruszinszko, melyet Oroszországhoz vezető korridor céljaira szánt, mint majdan tiszta orosz terület Oroszország tulajdonában Csehszlovákiával kompakt területi összefüggésben lesz és erre Csehország izoláltsága megszűnik.

Ruszinszko lakossága cseheüenes, Prágában jól tudják, hogy a Millerand-féle kísérőlevélnek Ruszinszkóra vonatkozó ígéreteit be kell majd egyszer váltani. Ruszinszko politikai autonómiája a mai ruszinszkói rendszer bukását jelentené. Ruszinszko lakossága mindenekelőtt visszaküldené a reászabadított cseh tisztviselőket, párttitkárokat, vállalkozókat. Nem hinném, hogy ebben az esetben a cseh-tót köztársaságra nézve súlyos fordulat non állna be a ruténség körében. Ezért is igyekszik a prágai rezsim Ruszinszkóban oroszosítani. Míg azonban ezt teszi, a legkörmönfontabb taktikázást folytatja, hogy a ruténséget izolálja. A tradicionális rutén-magyar barátság a kíméletlen cseh kizsákmányolási rendszer következtében erősödött. A rutén autonómiai mozgalom hívei a magyar politikusokkal együttesen harcolnak a cseh rezsim ellen. Nemrég a ruszinszkói félhivatalos lapokban inspirált cikkek jelentek meg, melyek egy cseh-magyar politikai együttműködés előnyeiről érveltek, hangsúlyozván, hogy a ruténnel, akik kultúráilag és politikailag elmaradtak, nem lehet Ruszinszkóra nézve eredményes politikát csinálni. Ennek a kísérleti ballonnak célja nem egyéb, mint az, hogy a magyarság kösse szekerét a Ruszinszko lakossága előtt leggyűlöttebb kormányrendszerhez, bőszítse maga ellen a ruténséget, hogy így a divide et impera elve alapján mindkét résszel könnyen elbánhasson, miután e különös és természetellenes csoportosulás következtében az autonómiai mozgalom gyengült. Az eszme valódi célzatát Ruszinszko ellenzéki pártjai rögtön felismerték.

Ruszinszkóban ma a cseh pártok harcolnak a koncert, egyelőre az agrárpárt ül a pozíciókban, melyeket irigyel tőle a szociáldemokrata párt, a néppárt és a kommunista párt. A cseh tarthatatlan kormányzati rendszernek egyik jellemző tünete, hogy Ruszinszkon a kommunista párt igen erős tényezővé fejlődött és míg, mint a már említett beszámolóban olvashatni, 1920-ban csak 5—7.000 kommunista volt Ruszinszkon, 1924-ben már 100.000-nél több a kommunista szavazatok száma, mely azóta is csupán 25%-kal csökkent. A szegénység, éhség, munkanélküliség, a korrupció és a kormánynak politikája a rutén vallási és nyelvi kérdésekben kedvez a ruszinszkói boisevizmusnak, melyet tehát maga a kormány tenyészt.

Köztudomású az, hogy a magyar kisebbség megmétélyezésére a kormány szlovák területen is pszeudomagyar lapokat, egyesületeket, pártokat alapított, fizet és szerepeltet, ami azonban ezen a téren Ruszinszkon történik, az fölülmúl minden elképzelhető. Az országos képviselőtestület kormánypárti tagjai között vannak olyanok, akik egy betűt nem értenek sem magyarul, sem ruténül. A kormány pénzéből politikai kalandorok vezetése alatt egy zsidó agrárpárt és egy zsidó iparospárt alakult. Nemrég Ruszinszkóban kísérletezett a csehbarát magyar aktivizmus apostola, Zay Károly gróf is, hogy ott egy magyar aktivista párt részére a talajt előkészítse. Zay gróf aktivizmusa azonban nemcsak Szlovenszkon, hanem Ruszinszkon is csakis az előkészítő munkákra tudott kiterjedni, mert a magyarság ezt a politikai irányt visszautasítja.

FIGYELŐ

A DEMAGÓG POLITIKA PÁRIZSBAN

A HAZÁTLANOK hazája Párizs. Az „embersűrűs, gigászi vadon“-ban Autochton a szabadság: mindenkit befogad, megvéd, elrejt. Akik otthonukat akár elkeseredve és jószántukból, akár kényszerőségből vagy büntetésképpen elhagyták, új hazát Párizsban találnak; akiknek nem parancs többé hazájuk törvénye, azok a francia forradalom dogmaként tisztelt elveihez, a Declaration des droits de l'homme et du citoyen-hez menekülnek. És a száműzöttek karához csatlakoznak azok a francia politikusok is, akiknek törekvéseit nem koronázta siker, akiknek ideáik már összeomlottak, vagy még meg sem valósultak.

Mindezek elkeseredetten küzdenek a konszolidált államrendek Herkules-erejével. Ha elbuknak, ha vereséget szenvednek, azonnal Párizsban teremnek. Párizs azért a legcsodálatosabb és legkedveltebb városa a világnak, mert mindenkinek megad valamit abból, amire vágyik. Így a politikai hajótörötteknek elsősorban hallgatóságot, zsúfolt termeket ad; bármily elveket valljanak is, Párizsban mindig lesz szépszámú hallgatóságuk. A tömegeből pedig taps zúg a szónokok felé és akik az élet realitásában gyengének találtak és elbuktak, itt Párizsban még álmodhatnak az erőről és a győzelemről.

Ez a helyzet a pszichikai alapja annak, hogy Párizs a világ Fóruma lett, ahol megbeszélik és megvitatják minden ország ügyét-baját. Megkíséreljük röviden vázolni azokat a politikai törekvéseket, amelyek Párizsban a demagógia eszközeivel igyekeznek érvényesülni és szállnak síkra a francia közvélemény megnyeréséért.

De ezt megelőzőleg jellemeznünk kell a politikai demagógia párizsi színjátékának másik szereplőjét: a tömeget. Lényeges különbséget mutat ez a tömeg a szerint, hogy a háború előtti korosztály, vagy a háborús nemzedék képezi-e zömét. Az öregebbek tradícióként látogatják a gyűléseket és szinte kötelességszerűen gyakorolják azt a jogukat, hogy politizálnak. Nem annyira az elvek, mint inkább a szónoklatok lelkesítik őket. Még a legjobban az örök béke varázsszava hat rájuk, de már a gyűlések végeztével kispolgári nyugalommal térnek haza és valószínűleg elégedetten állapítják meg magukról, hogy mégis csak méltó unokái a jakobinusoknak, mert íme politizálnak. Velük szemben az újabb nemzedék csupa tűz, harcikedv, szervezkedési vágy és forradalmi készség. A szélsőséges elvek mániákusai, de lovagoknak tartják magukat, valójában pedig mohamedán ambíciók fűtik őket: erővel akarnak meggyőzni mindenkit. A békét csak a nemzetek közt kívánják, de a társadalomban harcot és diadalt akarnak. Az ellenpárt üléseire fustbombákkal vonulnak fel, de minden ellenfelükkel szövetkeznek a gyűlölt rendőrség ellen. A politizáló tömegeknek ez a kettőssége sokszor vidám meglepetésekkel szolgál: a fiatalok ellenpártja kiszorítja az öregebbeket, leteszi az elnököt és a helyszínen ellengyűlést rendez. A provokáció valóságos művészeté fejlődik és néha több a közbeszólás, mint a beszéd.

Ha ezek után futólag végigkísérjük a politikai gyűléseket, ezeknek három főcsoportját látjuk: 1. az elsőbe tartoznak azok, amelyeken francia bel-

politikai törekvések küzdenek a mai francia államrend ellen (royalisták, kommunisták), 2. külpolitikai ülések, amelyeknek tárgya rendszerint a Nemzetek Szövetségének működése és a leszerelési kérdés és 3. végül igen érdekesek a külföldi országok belügyeit és politikáját ismertető és kritizáló gyűlések.

A francia royalisták, a „Jeunesse de L'Action Française“ vezére, lapjuk főszerkesztője, M. Charles Maurras. Amióta az Egyház kimondta róluk elítélő szavát, számuk igen megcsappant, de viszont akik magukra vették a kiközösítés súlyát és megmaradtak, természetesen a legvadabbak és a legelszántabbak. Gyakori gyűléseiken komoly és erősen tudományos színezetű előadásokat hallunk. Machiavelli és Nietzsche nevét állandóan az ajkukon hordják: bizonyítják, hogy Ők mások, jobbak, tökéletesebbek. A nemzeti dicsőséget csak a királyság fényében bírják elképzelni és örömmel mutatják ki a köztársaság politikai és gazdasági életének erkölcstelenségét. Gyűléseiken hosszú percekig kiáltják taktusra jelszavukat: „Vive le roi!“ , de legitimizmusuk tisztán elvi, mert a király személyéről soha még csak szó sem esik. De azt is szívesen elfelejtik a buzgó legitimisták, hogy a Belgiumban élő „Roi de France“ nemcsak a Lajosok trónjának örököse, de ivadéka Philippe Égalité-nak, aki pedig szavázatával a vérpadra küldte királyát. A „camelots du roi“ valóban rikkancsok és legszívesebben a templomok előtt árulják az Action Française-t, hogy bosszantsák régi híveiket, akiket Róma elválasztott tőlük. De ugyanakkor az enciklopédista halhatatlanok nyugalmát a Pantheon mellett énekelt, Voltaire-t gúnyoló dalokkal zavarják meg. Az egész mozgalom meglehetősen diákos jellegű és magán viseli a diákstílus fonáságait, de vidámságát is.

A másik szélsőség a kommunisták és főleg frontpártjuk, a „Jeunesse Communiste“. Gyűléseiken katonai fegyelem uralkodik, de annál szívesebben tüznek össze a rendőrséggel az utcán. Szónoklataik merészsége meglepő: „Mi igenis forradalmat akarunk és az osztályuralmat készítjük elő... erre jó minden eszköz... Fel kell lázítanunk a katonaságot és a tengerészeket...“ — mondta a minap egyik szónokuk. Nemrégiben egyik gyűlésük után a felizgatott tömeg meggyilkolt egy rendőrt, de már másnap megvádolták M. Chiappe párizsi rendőrfőnököt, hogy agent provocateur-jeivel „proletár rendőröket gyilkoltál“, hogy üldözhesse a kommunistákat. Éppily könnyedséggel bebizonyítják bármely politikusról, hogy „gyilkos és csaló“ , de különösen haragszanak a szocialistákra, akiket Franciaország átkának neveznek. Modorukra igazán jellemző kifejezéseik közlése ellen fellázadna a papiros, a szedőgép és a nyomdafesték. Legfőbb törekvésük csakugyan a hadsereg fellázítása és ma már bizony a hadügyminiszternek sok gondot okoznak a katonaság körében elterjedt kommunista sejtek. De a kommunista párt az utolsó időben belső nehézségekkel is kénytelen megküzdeni: Troddj, a világproletáriátus bálványa megbukott és ez a tény az elé a dilemma elé állította Nyugat-Európa bolsevikjeit, hogy válasszanak Sztálin és Trockij közt. A francia kommunisták saját jól felfogott érdekükben a hatalmon lévő Sztálinhoz csatlakoztak, de egy disszidens csoport „független kommunisták“ néven szervezkedett. A kommunisták jelszavára: „Classe contre dalle!“ a többi baloldali pártok: „Contre le fasdsme pás des classes!“ -szal felelnek. A mérsékelték sokkal erősebbek, de a kommunisták helyzetét segíti az, hogy bár szavazóik az utolsó parlamenti választásokon erősen megszorodtak, mégis a francia választótörvény furcsaságai folytán mandátumaiknak felét elvesztették. így ma kevesebb felelősség mellett több az izgatási lehetőségük, amit ki is használnak. De lázításuk sikeresebb a katonaságban, mint a munkások között, mert a francia munkás aránylag jó gazdasági viszonyok közt él és így kom-

munistává csak az válik közülük, aki vagy bűnöző hajlamú, vagy az osztálygyűlölet szállta meg. Viszont a francia hadsereg és tengerészet, különösképpen pedig a rajnai megszálló csapatok és az afrikai seregek a jelek szerint a kommunizmusnak valósággal melegágyai. A párizsi kommunisták május elsejei eredményként is csupán 3.000 camerade-juk letartóztatását könyvelhetik el. A rákövetkező és az egész köztársaságban egyszerre tartott községi választásokon sem arattak különösebb sikert sem ők, sem a szocialisták. A munkástömekek nagyrésze gazdaságilag gondolkodik. Az 1928 évi decemberi statisztika pedig azt mutatja, hogy a mérsékelt pártokkal igazgatott Párizs és Nancy városokban a drágasági index 531, illetőleg 522 volt, ugyanakkor pedig a szélsőbaloldali tanácsú Bordeaux és Marseille városok indexe 608-ra, illetőleg 641-re emelkedett. Ebből egészen logikusan azt következette a francia kispolgár és igen sok munkás is, hogy balra szavazni olyan politikai luxus, amely megdrágítja az életet.

A külpolitikai kérdések közül legtöbb figyelmet a Nemzetek Szövetsége és a leszerelési probléma kelt. A genfi eseményeket mindig éles kritikával kísérik és ma már majdnem az összes ellenzéki pártok megegyeznek abban, hogy a Nemzetek Szövetsége komoly átalakításra és átszervezésre szorul. A leszerelési kérdéssel különösen a „Ligue de la Jeune République“ foglalkozik politikai gyűlésein. Ennek a ligának M. Marc Sangnier az elnöke, aki egyaránt híres feltétlen demokrata érzelmeiről és harcias katolikus voltáról. Sangnier neve fogalom, amely demokráciát, szociális érzést, katolicizmust és rajongó békeszeretetet jelent. Ezért ismeri el őt igen sok liberális és szocialista is vezérének, ő pedig szívesen lát mindenkit maga mellett* aki a békéért harcol. Ligájának egyik célja, hogy meggyőzze a franciákat az új Németország feltétlen békeszeretetről, amely a sajtó ellenszugesztioit és a francia népnek már egy évtizede tartó állandó ideges nyugtalanságát tekintve, nem könnyű feladat. A leszerelést a békeszerződések ígéretei alapján követelik. Kidolgozták a béke „organizáció“ -jának tervét. Kifejezetten pacifista iskolai nevelést kívánnak és egy nemzetközi rendőrséggel akarják nyomoztatni a háborús törekvéseket. Rámutatnak, hogy a nemzetközi szerződésekkel ellentétben van minden győztes állam hadügyi törvényhozása és élesen fejtegetik, hogy a békeelvek Európán kívül már alig érvényesülnek és ott a nagyhatalmak nyíltan megtagadják azokat. A gázháború borzalmairól kémikusokkal tartatnak előadásokat, akik a jövő háborúkról rémületes dolgokat mondanak. Jelenleg a Liga vidéki propaganda körúton van; lapjuk, a „La Démocratie“ erősen katolikus szellemben küzd elveikért. Hozzájuk csatlakozik számos pacifista egyesület, ezek közül a legérdekesebb az „Anciens Combattants“ béke szövetsége. A Ligue de la Jeune République kétségkívül a legtisztéletreméltóbb azon francia egyesületek közt, amelyek céljaikért a demagógia eszközeivel is küzdenek.

A külföld politikai életét különösen két egyesület vitatja meg összejövetelein: a „Cri des peuples“ és a „Ligue des droits de l'homme et du citoyen“ . Ez előbbi inkább a nemzetiségi kérdéssel izgat, az utóbbi pedig teljes erejével a fasiszmus ellen küzd.

A Cri des peuples gyűléseit stílszerűen a Grand Orient központi szabadkőműves nagypáholy palotájában szokta tartani. A színpadon ülő szónoksereg forradalmi ízű beszédei után igazán azt kellene hinnünk, hogy az egész világ nemzetiségekből áll, annyi panasz és elkeseredés zúg ide a glóbusz minden részéből. Sajnos azonban éppen az a nemzetiségi kérdés, amely minket a legjobban érdekel, az elszakított magyarság helyzete, nem talál méltó tolmácsolásra.

Sokszor igen érdekes dolgokat hallunk a Cri des peuples gyűlésein, bár egyetmást csak fenntartva hihetünk el. Torres például, az igen népszerű

francia ügyvéd, aki ma már a nemzetiségi vezérek és izgatók európai specialistájává lett, felolvasta egy Belgiumban elítélt katalán összeesküvőnek kicsempészett levelét, amelyből megtudjuk, hogy Katalánra a világ legdemokratikusabb köztársasága lenne, ha lenne. Egyelőre még Spanyolországhoz tartozik, de ő népe nevében függetlenséget és a dinasztia detronizálását követeli és „egyenlő ranghelyet az Európai Egyesült-Államokban“ . Az Európai Egyesült-Államok gondolata különben minduntalan felbukkan, hogy teljesebbé tegye a zavart és a beszédekből úgy tetszik ki, mintha ez lenne minden nemzetiség legfőbb vágya. A valóság azonban az, hogy a kis nemzetiségek agitátorai követelik a függetlenséget, de a velejáró hadügyi, külképviseleti stb. kiadásokról hallani sem akarnak, tehát Pán-Európát követelnek. Turati volt olasz képviselő minden alkalmat megragad, hogy „az olasz nemzet elkeseredését“ kifejezze és könnyedén bebizonyítsa, hogy Itália politikai és gazdasági hatalma évről-évre csökken. Majd M. Sen jelenti, hogy Koreában is van nemzetiségi kérdés, mert japán fajtestvérei brutálisan leigázták hazáját. Japán speciális vétke, hogy elnyomja a koreai kommunistákat, akik ott „nemzeti célokért“ küzdenek. Szavaiban ott parázsluk az a gyűlölet, amelyet minden ázsiai nép egységesen érez a hatalmas Nipponnal szemben. Fahim el Kei az egyiptomiakra hívja fel a világ, figyelmét és az angol politikai kapzsiságot támadja. A tunisziak és az annamiták franciaellenes kirohanásai után Ribero Aquiliana azt fejté ki, hogy egész Dél-Amerika áldozata annak a gazdasági versenynek, amely a font sterling és a dollár közt folyik. Szerinte Dél-Amerika függetlensége világtörténelmi hazugság, mert az egész kontinens az angolszászok gazdasági rabságában sínylődik. De mindezen távoli elégedetlenségeknél jobban érdekel minket az, hogy Torres nyíltan megkérdezte: „Miért kellett Erdélyt a románoknak adni? Eddig a panama hínárja fojtogatta, most pedig a diktátor vaskeze sújtja.“ Kívüle még gróf Károlyi Mihály foglalkozik a magyar nemzetiségek helyzetével. Neve és modora szónoktársai részéről megkülönböztetett tiszteletet biztosítanak neki és az elnök rendszerint hosszabb személyi magasztalással vezeti be Károlyi előadását. Beszédében hivatkozva régi küzdelmeire, melyeket a „nemzetiségek szabadsága“ érdekében Tisza István ellen folytatott, egyedül magának és Jászi Oszkárnak erkölcsi jogosultságát ismeri el, hogy ma az elszakított magyarság érdekében felemeljék szavukat. Bírálja a magyar politikai életet Tiszától máig és nem kíméli gróf Apponyi Albertet sem, akiről azt mondja, hogy 1914 nyarán boldogan kiáltott fel: „Enfin, nous avons la guerre!“ Franciák előtt ez mindennél súlyosabb vád. Igen nagy elismeréssel beszél azonban Jászi Oszkáról és a nemzetiségi kérdéstől oly sokat szenvedett magyar földnek jobb jövőt kíván.

A „Ligue des droits de l'homme et du dtoyen“ a gyűlések sorozatában foglalkozik a fasizmussal. Itáliá, lateráni béke, Spanyolország kritikája állandó tárgyai, de az utóbbi időben már tiltakoznak a szerb és román „fasizmus“ ellen is. A .liga agilis elnökét, Basch professzort még a füstbombák sem zavarják meg. Ha kifüstölik a teremből, folytatja a gyűlést a lépcsőházban. A francia jobboldali sajtó, amely őt tévesen német származásúnak hiszi és „Herr Victor“-nak csúfolja, örömmel regisztrálja, hogy az emberi jogok e lelkes védőjének nemrégiben Kölnben a rendőrség védelmét kellett kérnie a német diákokkal szemben. A liga feladatát Emile Kahn így jelöli meg: „Soutenons tous ceux qui souffrent du fascisme. Honorons ceux qu'il a frappés. Sauvons ceux qu'il menace.“ És mivel szerintük ma az egész világot fenyegeti az a summum malum, hogy fasiszta lesz, ők ettől mindenkit meg akarnak menteni, akár kéri a segítségüket, akár nem. Ebben a ligában egyesülnek azok az emberek, akik a leggörcsösebben ragaszkod-

nak a francia forradalom ideológiájához, ők is, mint a többi pártok, állandóan az ifjúságra apellálnak, de nem veszik észre, hogy alapelveik előregedtek és hogy sok országban már nincs vitális erejük.

A párizsi politikai gyűlések sívár egyenlőségi frázisai után szívesen gondolok a danzigi Marienkirchére, erre a remek templomra, amelyben a protestánsok kegyeletes ízlése megőrizte a katolikus középkor minden változatos gazdagságát. A főhajót körülvevő kápolnák az egyes céhekéi voltak, ablakaikon jelvényeik, olló, csizma láthatók, de megvan a katonák, nemesek, városi tanácsnokok külön helye is és az oltárokat nagy művészek remekei ékesítik. Számomra szimbólum ez a templom: építészeti struktúrája, képei, beosztása, ablakai egy tökéletes társadalmi harmóniát tükröznek vissza. Ez a harmónia nem az erőszakolt egyenlőség jegyében született, de az egyéniség és a személyiség fokozott tiszteletében. Mi sem sérti annyira a személyiséget, mintha megtagadják és másokkal, másmilyenekkel egyenlőnek deklarálják. Az emberi értékek hordozója másokkal nem egyenlő személyiség és mindenki éppen értékeiben különböző a többiektől. Ezért vezet minden egyenlőség elértéktelenedésre és ezért követi a tiszta demokráciát a demagógia. És ahol korunk romboló erői az egyenlőség meddő talajában már a teljes felbomláshoz vezettek: ott ütött az egyenlőséggel való leszámolás órája. A primitív tömegekben az osztályharc erkölcstelen és véres képe tűnik fel és nemcsak megtagad, de megöl minden egyenlőséget. Másrészt viszont a tradíciókat és történelmi hivatást hordozó nemzetekben mind erősebb a vágy egy olyan lényegében átformált politikai rendszer után, amely a személyiség feltétlen tiszteletében valósítja meg a *suum cuique* elvet és végre megteremti a közéletben azt a nélkülözhetetlen és természetes biológiai struktúrát, amely nélkül sem növényi, sem emberi organizmus el nem képzelhető.

IFJ. JAMBREKOVICH LÁSZLÓ

ÚJRA A BALATONRÓL

A MAGYAR SZEMLE egy korábbi számában¹ olyan gazdag, szinte Azsúfolt tartalmú, ötleteket, javaslatokat olyan pazarul ontó programot olvastunk a Balatonról, amely mindenkit örömmel és megnyugvással tölthetett el, akinek a magyar föld e drága kincse a szívéhez közel áll. Több mint egy évi töprengés a rábízott feladaton, évek során át gyűjtött helyszíni tapasztalat, évtizedes gyakorlat a magyar provinciális kultúra szolgálatában, állandó érintkezés a legbeavatottabb emberekkel, vállalatokkal, hivatalokkal: ezeknek az összetevőknek eredője a „balatoni feladatoknak“ ez a rendszeres szintézise, melynek a papirosról az életbe való átültetése nemcsak szorosán a Balatonvidéknek, hanem az egész hazai közgazdaságnak alig felbecsülhető nyeresége volna.

Hogy a Balaton kultúráját csak az állam és társadalom összefogása, kormányhatalom, önkormányzat és magánérdekeltség együttműködése teremtheti meg: ez olyan igazság, amelyben mindenki egyetért. De milyen legyen a munka megosztása, a teendők sorrendje, hol és kinek kell a beruházásokat megkezdeni és melyik az a Nagyúr, ki a nagy kezdéshez a *nervus rerum* odaadja? Ezekre a kérdésekre már nehezebb egybehangzó választ adni. A KIRBIB érdemes elnöke megadta részletes alaprajzát, szépen megrajzolt tervét a balatoni kultúrpalotának, de a munka menete, költség-

¹ L. Körmendy-Ékes Lajos, Balatoni feladatok, Magyar Szemle 1929, VI. 160

vetése és főleg a tőke, mely a papírból követ, az elképzelésből valóságot csinál: egyelőre csak bizonytalan körvonalakban ködlenek előttünk.

Nehéz volna egyet is találni Körmeny-Ékes pontozatai közt, amelynek lényegével vitába szállni lehetne, kigondolni is bajos volna olyan szükségletet, olyan újítást, mely a kívánalmak rendszeréből hiányozna; de sokat lehetne vitatkozni a felől, hogy melyik az elsőrendű, alapvető tennivaló és ezt kinek kell megtenni; mit kell imperative, kényszer-rendszerrel és megvalósítani és mit kell rábízni az érdekeltek jobb belátására; mit kell pontosan előrajzolt, megszabott mederbe szorítani és hol, miben számíthatunk a spontán, természetes fejlődésre.

A tendők megosztása állam, község, érdekelttség és vállalkozás között a legfontosabb problémák egyike, amelynek mindenkit kielégítő megoldása annál nehezebb, mert ez a szereposztás a gazdasági tényezők erőviszonyaival függ össze s így évről-évre jelentős változásoknak van alávetve.

Egészséges gazdasági viszonyok közt semmiképp sem kívánatos az államnak túlzott szerepet juttatni a magánvállalkozás rovására. Pás trop gouvemer! — ez a kormányzati elv a mai időkben, a világpolitika jelen konstellációjában kissé szokatlan ugyan, de a balatonkultusz kérdésében, mint általában minden oly kérdésben, amely forgalommal, főleg idegenforgalommal van összefüggésben, mégis megszívlelésre méltó.

Állami vagy községi gyógyfürdők, nagyszállók, fogadó és élelmező intézmények, államvasúti hajózás, hajóépítés és ehhez hasonló nyíltan vagy burkoltan monopolisztikus vállalkozások a magánvállalkozást lenyűgözik, protekcionizmust s a bürokrácia új hajtásait hívják életre, s ami a legrosszabb, költséges apparátusukkal az olcsóságot, a balatoni kultúra egyik első feltételét, mozgató és vonzóerejét eleve halálra ítélik.

Ha nem is tartjuk kívánatosnak az állam vállalkozói szerepét, az viszont — kivált a mai tőkehiányos időkben — annál kívánatosabb, hogy az állam legyen a kezdeményező a beruházásokhoz szükséges tőke előteremtésében. Csak az állam van manapság abban a helyzetben, hogy tőkével siessen a balatoni vállalkozás segítségére. Ez az elsőrendű, alapvető, multhatlanul szükséges lépés, minden egyéb csak ennek függvénye lehet. Olcsó hitel nyújtásán kívül a következőkben látják még ideleln az állam szerepét a Balaton fejlesztésében: adjon enyhítéseket az adók kivetése és behajtása terén, adasson vasúti tarifakedvezményeket, indíttasson sűrű és olcsó sínautójaratokat, építsen jó autoutakat, szaporítsa a szépséges balatoni kikötőket, emeljen ízléses, csinos középületeket, csináljon olcsó és gyors közigazgatást; a közigazgatás pedig gondoskodjék arról, ami mindenkinek — akár parti, akár nyári lakó — egyformán kell: vízről, csatornáról, köztisztaságról, közvilágításról és támogassa a községeket, fürdőbizottságokat, fürdőegyesületeket a modern kényelem eszközeinek (gyógytermek, parkok, sétányok, padok, tennispályák és hasonlóknak) létesítésében. A közigazgatás járjon el az egész Balaton körül egységes elvek szerint a szabályrendeletek készítésében, de ne legyen hosszadalmas, bürokratikus, ne csináljon százféle megszorítást, vagy pedig kezelje rendeleteit — a speciális viszonyok bölcs mérlegelésével — olyan liberálisan, hogy a vékonyabb pénzü emberek, kispolgárok is — szabadfoglalkozásúak éppúgy, mint kistisztviselők — mielőbb tudjanak maguknak balatonparti otthont építeni.

Mert minél előbb építhet az ember — ha kisember is — otthont a Balaton körül, annál előbb lesz virág, lomb és árnyék a sívó homok helyén, annál jobban hívogat fürödni, hűselni, annál sikeresebben csábít pihenni, üdülni az a Balatonpart, ahol eddig kopár sertés- és libalegelők mellett unalmas percekgig robogott a nyári kivándorlók vonata Veiden, Millstadt, Tirol, meg az olasz Alpok erdős hegy-völgyei felé. A somogyi Balaton partulaj-

donosai — sajnos — a kilencvenes évek eleje óta, amikor a balatoni fürdőélet botorkáló léptekkel megindult, jórészt megfélemedtek arról, hogy sok kilométer hosszú apadástereiteket fákkal ültessék be és megelégedtek azzal, hogy a háború előtt ölenként 2—3 koronáért eladott telkeik mellett új parcellázásokat csináljanak, ugyanazon a lombtalan, pusztá partvonalon, de kétszer-háromszor magasabb egységarakon. A Balatonpart, legalább a fővenyfürdőnek páratlanul alkalmas somogyi oldal talán már egy-két évtizede *continua urbs* lenne, végiében egy teleppé volna összeépülve, ha a nagy uradalmak jórésze nem sajnálta volna a facsemetéket a jövődő fürdőtelepektől.¹ Sajnos, a balatonparti lakosság későn ismerte fel legsajátabb érdekeit és a fürdővendégben hosszú ideig csak alkalmatlan idegent látott, annál is inkább, mert az első lakás« és telekfoglalók főképp a neki nem igen rokonszenves pesti merkantil- és lateinerosztályból kerültek ki.

Pedig kár volna továbbra is illúziókban ringatni magunkat! Mánásokat, iparbárákat, bankvezéreket és nagykereskedőket — néhány kivétellel — Idába várunk a Balaton mellé, annál kevésbbé, minél nagyobb lesz a Balatonkultusz és minél olcsóbb lesz — ha ugyan lehet — az élet a kincses tó körül. Minél jobban benépesül a Balatonpart, minél könnyebben hozzáférhet a közép- és kisember, iparos, kereskedő, tisztviselő, annál jobban menekül innen az előkelő jómód, a fashionable társaság.

A fejlődés ebben az irányban már évek óta észlelhető és ez az irányzat nem abnormis és nem is egészségtelen. Hiába is volna minden propaganda, hogy a rang és pénz embereit idecsalogassuk. Több lehetősége van az előkelő exkluzivitásra a középosztálynak szánt Lillafürednek, mint a régi patinás Balatonfürednek, vagy akár a modem, jól kitervelt Balatonföldvárnak, mely csak addig volt előkelő, míg népszerű s közismert nem lett. Mihelyt néhány gazdag pesti fürdővendég is levonult ide a fürdőt alapító előkelőségek árnyékába, az utóbbiak jobbadán tovább vonultak egy házzal, a Bélatelep tiszta levegőjű magas régiójába, amely most — és talán még két-három nyáron — egyedüli mentsvára a születési és hivatali arisztokrácia képviselőinek. De a Sándortelep, a polgári hegyalja már erősen ostromolja és az előkelőség egy része — úgy tetszik — már megkezdte exodusát tovább nyugatra, a fenyves Balatonmária felé.

Mikor e sorokat írom, hirtelen emlékembe todul a költőtudós Flammarión álmodozó, szelíd arca, amint — a párizsi csillagászati társaság ülésén, a fiatal Painlevé professzor és az öreg Eiffel mérnök között az elnöki emelvényen — felvetette azt az elgondolkoztató kérdést, hogy miért vannak és voltak mindig a királyi és főúri nyaralók többnyire a székvárosok nyugati határában (Versailles, Windsor, Potsdam, Schönbrunn, Buda stb.)? Meg is felelt rá mindjárt az ő csillagászt, asztrocentrikus észjárásával: azért, úgymond, mert a pihenni, üdülni vágyó, a tömegtől s a kövektől elforduló ember ösztönszerűleg a lenyugvó nap felé fordul, az alkony színeiben, hanyatló pompájában keres felejtést, sétálni, kirándulni is arra kíván, hogy minél tovább élvezze a búcsúzó nap bíborarany színjátékát.

Lehet, hogy ez az egész okfejtés csak költői fantazma s a történelmi kéj-lakok, meg a modem villanegyedek égtáj szerint egyező fekvése nem egyéb,

¹ A veszprémmegyei Balatonparton viszont el nem múló érdemei vannak a káptalani uradalomnak a szabadi, siófoki és vilmatelepi (utóbbi már a Sió somogyi oldalán) parti fenyvesek ültetése körül, amelyek ma már több, mint harminc évesek és nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a Balatonnak ez a része jóval korábban érte el a kultúrának aránylag magasabb fejlettségét, mint a többi déli parti fürdőtelepek. Említést érdemel még a máriatelepi fenyvespart, amely szintén korán odcsalogatta a városi telepeseket, noha Budapesttől való nagyobb távolsága fejlődésének erős akadályá manapság is.

mint érdekes földrajzi véletlen. Ez nem változtat azonban azon a kétségtelen tényen, hogy a mi Balatonunknak is nem csekély előnye, hogy a fővárostól nyugatra és nem keletre fekszik, mert ha véletlenül a Tiszán túl volna, alkalmasint vajmi csekély fővárosi nyaralóra számíthatna. Való igaz, hogy a Balaton állítja meg legjobban a pihenésre induló fővárosi embert ösztönösen nyugat felé vivő útjában.

Hogy azonban ez a balatoni stáció huzamossá és tömegesen frekvenciává váljék, annak egyik első feltétele, — amit már előbb érintettünk — hogy minél előbb gondoskodás történjék virágról, lombról, gyümölcsről, árnyékról, üdítő és szórakoztató alkalmatosságokról, mert főleg ez az, amiért idáig inkább Tirolnak, Stájernek, Karintának, vagy legalább is a gyönyörű Budavidéknek adták az elsőbbséget, akik a pesti kövek közül nyaratszaka kifelé, nyugat felé menekültek.

A fővároshoz való közelsége — gyorsvonattal alig két óra alatt elérhető — egyik legszámottevőbb előnye a Balatonnak s kétségkívül ebben rejlik jövő fejlődésének legbiztosabb záloga. A pesti kereskedő vagy lateiner, áld részint anyagi viszonyainál fogva, de főképp ráérő idő hiányában heteket vagy hónapokat bajosan tölthet távol üzletétől vagy hivatalától, kivált ha kis gyermekei vannak, mindig szívesebben viszi Siófokra vagy Almádiba, mint külföldre a családját, amelyet így minden hét végén olcsón és könnyen felkereshet. Egyáltalában az egész Balaton a hétféligi fürdőzők részére ideális tömegüdülő, ha a vasutak olcsó tarifáiról, jó menetrendről és a kormány az automobilizmus fejlesztéséről, jó utakról s azok portalanításáról mielőbb gondoskodik. Aliga, Siófok, Földvár, Kenese, Almádi és Balatonfüred ez irányban kellene, hogy a propaganda minden eszközét kihasználják, mert a legtöbb haszon a vízre, hűsre és szórakozásra szomjas pesti tömegkirándulókon van. Fonyód a kaposváriaknak és a messzefekvő, de kitűnő menetrenddel, sínautóval közelhozott Pécsnek válik mindinkább weekendes nyaralójává, Keszthely pedig a szombathelyi és kanizsai üdülést keresőknek. És ezeket a hétféligi kirándulásokat már igazán lehetne kezdeni június elején és folytatni a szőlőtermő szeptember végéig.

Mert az is kétségtelen, hogy a Balaton legfeljebb 2—2½ hónapig jelent vonzóerőt a fürdővendégek és üzletet a parti lakosság számára és ezzel a szomorú valósággal számolni kell. Minden beruházásnak 8 hét alatt kell az egész évi kamatját meghozni. Ebben a tekintetben a Balatonnak ugyanaz a nehezen orvosolható gravámenje a természettel szemben, mint az Északi és Keleti tengeri világhíres fürdőknek, Ostendének vagy Swinemündének. Ott is csak ritkán sikerül a csábos reklámmal korán beharangozott pünkösdi szezonnyitás. Magunk tapasztaltuk ott fent egy közelmúlt évi pünkösdkor, hogy néhány napos északi szél, amilyent mi, balatonpartiak — sajnos — oly sok pünkösdkor megértünk, semmivé tette sok száz szezonüzlet áldozatos reménységét, s azon a tájon is ugyanolyan súlyos szociális és gazdasági probléma a természettől adott rövid 8 hétnél ott sem hosszabb fürdőélet mesterséges meghosszabbítása, mint a mi áldott vizünk mellett. Iskolai és egyéb társaskirándulásokkal, kongresszusok, kiállítások szervezésével és ehhez hasonló enyhítőszerekkel lehet csak ott is, mint minálunk a klíma mostoha adottsága ellen orvoslást keresni. Aki pedig sok évtizedes tapasztalásból ismeri a Balaton téli arculatját, az a sokat emlegetett téli sportoktól sem remélhet sokat a Balaton idegenforgalmának emdése szempontjából. Ski- vagy ródüpályát, a budavidékieket még csak megközelítőt sem ismerünk a gyönyörű tó körül, a korcsolyázás és vitorlás szánkózás pedig a rendszeren széllel befagyó, jégtorlaszos, hóbarázdás Balatonon csak ritka télen nyújt élvezetet.

A rövidebb szabott, 8—10 hetes fürdőélet az egyedüli magyarázata annak

s nem a balatoni nép sokat felhánytorgatott „kapzsisága“ , hogy a lakás és élelem olyan „horribilis“ drága, viszont a kényelem olyan „botrányosan“ kevés. Való igaz, hogy a Balatonparton is, mint a fővárosban és mindenütt a világon, mindenki annyit akar elérni az árujáért, amennyit a kereslet nyújtani képes. Kérlelhetien törvénye ez a gazdasági életnek, a kereslet és kínálat viszonyának, amely magában véve is megmagyarázza a jó és rossz szezon örökös hullámzását, szinte szabályszerű egymásutánját a Balaton mellett. Két jó szezon egymásután vajmi ritka, három egymásutáni jó évad pedig talán csak a háborús vagy inflációs konjunktúra idején volt lehetséges. Mert igaz ugyan, hogy az ideai zsúfoltság a vállalkozási, építkezési kedvet fellendíti, de a jövő szezonra drágaságot, felajzott nyereszkeskedési kedvet eredményez, aminek az idegenforgalomra nem vonzó, hanem taszító ereje lesz. Ilyenkor van az, hogy még július első felében is tátongó üresség jellemzi a fürdőhelyeket; az üresség persze bizonyos pánikot, horror vacui-t von maga után, ami az árak lemorzsolásában jut hamarosan kifejezésre. A következő, harmadik évben aztán adva vannak az újabb „jó szezon“ előfeltételei. Hogy ez így nincs jól, az világos. Ha arra kellene berendezkedni, hogy csak minden harmadik nyáron derül fel jó szezon a Balatonpartra, ez minden vállalkozásnak eleve a csődjét jelentené és a fürdők világvége nyében biztos alulmaradásunkat vonná maga után.

Miért nincs ez így Karlsbadban, Gasteinben, Abbáziában és más nagy világfürdőkben, hol a hivalkodón közszemlére tett látogatottsági grafikonok szinte állandó emelkedést mutatnak? Nyilván azért, mert ott egyrészt a szezon is jóval, legalább is még egyszer tovább tart, ott valóságos elő- és utószezon van, másrészt ott már régi, sok évtizedes, sőt évszázados fürdő-kultúra virágozik, amely rég megteremtette a kényelem minden stabil berendezését, a testi és lelki felfrissülés számtalan alkalmatosságát. Ott a természetnek — a Balaton kincseinél aligha értékesebb — adományát bátor kezdésű vállalkozás a tudomány és technika eszközeivel rafinálva és a művészet szépségeivel feldíszítve szolgálja fel a gyógyulást és üdülést kereső emberiségnek — és erre kell nekünk is törekednünk, hogy elérhessük vagy legalább megközelíthessük, ha nem is a KIRBIB nagyvonalú programjának egyik legfontosabb ígéretként jelentkező — olcsóságot, de legalább is a lakás- és élelemáraknak bizonyos értékskálával kapcsolatos állandóságát.

Ha egyszer -r- hála a KIRBIB tervszerű, céltudatos munkájának — a mi Balatonfürdőink is fel lesznek szerelve a modern nyugateurópai életkényelem kellékeivel, vízvezetékekkel, csatornával, parkokkal és egyéb testetlelket üdítő berendezésekkel, akkor már nemcsak az árak, hanem a látogatottság terén is számíthatunk bizonyos állandóságra, sőt talán arra is, hogy a berendezések tökéletességi foka szerint a társadalom különböző rétegei, a legfelsőbbtől kezdve a szerény kishivatalnokig, hozzászoknak bizonyos fürdőhelyek bizonyos szállóinak vagy penzióinak évről-évre való látogatásához úgy, mint ez a nyugati fürdőhelyeken megfigyelhető.

Ekkor és csakis ekkor számíthatunk majd arra is, hogy — ha a magyarok tehetősebb részét nem is lehet visszatartani a nyugati osztrák, német, svájci stb. fürdőhelyek látogatásától — viszont külföldieket is lehet majd sikeresen a Balatonra édesgetni. Abba ugyanis bele kell törödnünk, hogy — ha csak a háború utáni évek kényszerrendszabályait fel nem elevenítjük — a magyarokat a külföldre utazástól visszatartani, abban sikerrel megakadályozni nem lehet. A mai emberben, ha bizonyos műveltséggel rendelkezik, leküzdhetlen a vágy, hogy látókörét tágítsa, világismeretét gyarapítsa, megszokott környezetét — legalább pár hétre egy évben — újjal cserélje fel. Az utazási váagnak mélyen fekvő lelki gyökerei vannak s ezekből az utazásokból nem csupán kár, hanem valami kevés haszon is háramlik az

országgra. A külföldi tapasztalatok fokozzák a hazai emberek igényeit az életmód kényelme, a tisztaság és higiéné tekintetében és ennek elmaradhatatlan a serkentő, fejlesztő hatása. Ha a külföldet járt fogadóiparosok és vállalkozók a Balatonon is moderm, nagy befogadóképességű szállókat és penziókat fognak építeni, ha az állam a vízumos, bejelentéses zaklatásokat radikálisan megszünteti, a községek, fürdőbizottságok gyógytermekről, sétahelyekről, a fent érintett tisztasági és egészségügyi berendezésekről, azonkívül némi művelvezetről és szórakozásról is gondoskodnak, akkor talán — játéklarangok nélkül is — megindul majd a nagyszabású idegenforgalom a Balaton irányába, s amit a külföldet járó magyarokon elvesztünk a réven, annak legalább egyrésze megtérül a Balaton mellé jövő idegenek útján a vámon.

Talán eltelik még 5—10 esztendő, mire balatoni fürdőkultúránk fent vázolt színvonala székében elérhető lesz, addig is azonban — s ez az, amit mi, aki a Balatont évtizedek óta járjuk és figyeljük, jólesően konstatálunk — lépésről-lépésre halad a 200 kilométeres partvonalon a telekfoglalásnak és villaépítkezésnek az a szüntelen folyamata, amelyről a KIRBIB elnöke figyelemreméltó számadatot közölt a Magyar Szemlében. Hat év alatt (1921—1927) közel 1.300 villa nőtt ki a Balatonpart csillámló homokjából s az építkezés — a tavalyi rossz szezon dacára — szakadatlanul folyik, különösen a somogyi partrészen, ahol egyik új telep a másik után létesül és jelenti be az önálló községi életre való igényét.

Boglár és Lelle már teljesen összeépült, Földvárt Szántódtól, emezt Zamárditól, Siófokot Balatonszabaditól, Világost Aligától már alig pár száz méternyi üres partvonal választja el, sőt az idén már Lelle és Szemes közt, valamint Zsmárdi és Siófok közt is új vasúti megállóhelyet nyitott a Déliavasút.

A balatonkultusz tehát élő valóság és ezt fel nem tartóztathatja már semmi, még egy olyan gazdasági depresszió sem, amelynek most, reméljük, csak rövid ideig, szenvedő tanúi vagyunk. A Balatonnak évről-évre több szerelmese van és akik a Balatont igazán szeretik, nem is nyugosznak addig, amíg a Balaton körül egy kis darab földet nem foglalnak s azon előbb vagy utóbb kis otthont építve, állandóan, nyárról-nyárra nem élvezhetik a tó áldásait.

LUKÁCS KÁROLY

AZ ÖNKÉPZŐKÖRTŐL A SZERKESZTŐSÉGIG

AZ ÖNKÉPZŐKÖRI elnök, a „tehetséges“ ifjú, miután letette az Érettségi vizsgát, lelkében egy Jókai-karrier álmával, zsebében néhány novellával és verssel, melyeket a magyar tanár megdicsért, Pestre utazik, hogy írói pályafutását megkezdje. A kerület országgyűlési képviselője, vagy más hathatós protektor ellátta ajánlólevelekkel a fővárosi lap szerkesztőjéhez s az önképzőköri elnök, a jelesen, esetleg nem jelesen érett diák, hosszabb-rövidebb kísérletezés után bejut voluntörnek, külső munkatársnak a szerkesztőségbe, esetleg leközlík a versét és a novelláját s ezzel elkezdődik egy élet, amelynek formái egészen különösek és minden polgári élet formáitól különbözök. Az önképzőköri elnök átalakul íróvá, vagy újságíróvá, belép a klubba s szerencséje arányában elhelyezkedik valamelyik rétegében e sokrétű társadalomnak: vagy a Ritzbe járó mondainéletet élő, grand-seigneuri allűrökkel hivalkodó, vagy a polgári, kispolgári, sőt nyárspolgári, egyszerűen, de tisztességesen ruházkodó munkás, — vagy a főpincérek

kegyéből kávéházakban, esetleg a klub vezetőségének elnézéséből a kártyaszobák pamlagjain éjszakázó rétegében. Az önképzőköri elnök már monoklit visel, elegáns dandy, vagy szennyes fehérműben, pecsétes, piszkos, megzöldült zsakettban jár, amelyet az érettségi vizsgálatra varrattak számára szülei, vagy rendes ember lett, aki íróasztala mellett, vagy a szerkesztőségben álmai megvalósításán dolgozik, kitartó, becsületes munkával, tanul, továbbképzzi magát s mint más művelt ember, grófi allűrök nélkül, szerény polgári módon éli át életét.

Most, amikor lezajlottak az érettségi vizsgálatok, talán nem árt, ha szülőknek és Önképzőköri elnököknek okulására egy kissé mélyére nézünk ennek a társadalomnak, amelynek tagjai „országos nevű” emberek, „szellemi arisztokraták”, a „hatodik világhatalom” képviselői, akiket a társadalom egy része, a be nem avatottak általában irigyelnek és tisztelnek, más része, általában igaztalanul, mélységesen lenéz s társaságába be nem fogad.

AZ ÖNKÉPZŐKÖRI elnöknek hosszas küzdelmek után megjelentek a novellái, riportere lett egy nagy napilapnak, havi százhusz pengő fizetéssel, a szabó hitelbe varrt neki egy elegáns ruhát, amely bármelyik latifundiumos gróf ruhájával felveszi a versenyt; már kétségtelenül eltévedt, már megkezdte a hazugságot külsejével. Már ebéd után feketekávéval iszik a klubban és mielőtt bemenne a szerkesztőségbe, eljátszik egy-két parti kaszinót, mert ez hozzátartozik az írói, újságírói élethez. A szerkesztőségben megírja a gyilkosságot, vagy a villamoszerencsétlenséget, eltelik az este és vagy hazamegy aludni, vagy vissza a klubba, hol hasonló foglalkozású társai várják. Tanulásról, továbbképzésről már szó sincs, vagy csak ritka esetben. Az önképzőköri elnök nem fejlődik, ismeretei nem gyarapodnak. Megállt az érettségi műveltség színvonalán, sőt azt is elfelejtette, amit még érettségi előtt tanult. Rendőri, törvényszéki, fővárosi színházi riportert lett belőle, nagy hatalom, akitől mindenki retteg, mert megírhat bármit: megtámadhatja a tudósokat, az Akadémiát, a villamos-centrálét, a kormányt, leleplezheti a panamákat, még ha nincsenek is, de a jogerős törvényszéki ítéletig, egy két évig mérhetetlen gyötrelmeket okozott, amiért ő egy pár heti vagy hónapi, pénzbüntetésre is átváltoztatható fogházbüntetést kap, amelyet azonban a novella alapján fel is függeszthetnek, vagy amnesztia esetén el is engedhetnek. De a fizetés kevés a megtévesztő grófi külsőhöz. Mellékjövedelem után kell nézni, vagy nagyobb kölcsönt fölvenni valahol, talán megfélemlíteni valakit, bizonyos titkok birtokában fölmenni az ünnepeelt művésznőhöz vagy a bankigazgatóhoz közelebbi „tájékoztató” céljából. A gondolatot tett követi. S ha a szerkesztő nem tudta meg a dolgot, rendben van. De rendszerint megtudja s a riportert egyszerre állás nélkül, az utcán találja magát. Elsején már nincs fizetés, nem tud lakást fizetni s minthogy nem tud semmit, nincs más választása, mint meghúzódni a kártyaszobák zugaiban és szerencsésebb barátai alamizsnáiból tengődni, nőig újra jobbra nem fordul a sora.

Ha azonban az önképzőköri elnök, mint riportert, munkája mellett tovább tanul, egyetemet végez, nyelvismeretekre tesz szert, egyre hasznosabb és nélkülözhetetlenebb tagja lesz szerkesztőségének, vagy az irodalomnak, fizetése, jövedelme egyre jobban emelkedik s megtörténik, mint ahogy igen sok esetben meg is történik, hogy megcsinálja, nem éppen a Jókai-karriert, de a tisztességes, polgári karriert, nagyfizetésű munkatárs, szerkesztő, író lesz belőle, ami kenyeret és becsülést jelent számára. Így is előfordul, hogy a vállalat spórolási, vagy egyéb — nem erkölcsi — okokból kiteszi egyik hónapról, vagy egyik évről a másikra az utcára, a tanult újságíró azonban nem pusztul el az „éjjeli menedékhelyek” szemetén, mert

vagy kap más lapnál állást, vagy könyvkiadó vállalatoknál kap lektori, fordítói foglalkozást, vagy írhat cikkeket, könyveket, melyekből kellő szolgálommal mint író szerényen fenntarthatja magát. A tanult, művelt írónak és újságírónak nem kell félnie az éhenhalástól. A magyar könyv Csonka-Magyarországon nem ment tönkre, csak az irodalomnak hazudott, rendes könyvformában kiadott haszontalan fércműveket dobta el magától a közönség. Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Herczeg, a Magyar Klasszikusok (Élő könyvek), Tolsztoj, Dosztojevskij, Mereskovszkij, Dickens, Dumas még mindig óriási anyagi sikert jelentenek a kiadóknak s az egyetemi végzettségű, tanult, tudós íróktól való ismeretterjesztő könyvek, az „őseber“ , „Világostól Trianonig“ , „A demokrácia története“ , szintén nagy haszonnal járó kiadások voltak, melyek szerzői sohasem juthatnak a riportműveltségű önképzőköri elnökök sorsára, még ha egész életükben a sajtónál maradnak is.

Az önképzőköri elnök-költő sorsa, bármily sok verset tud is elhelyezni s bármily elismert neve van is, nyomor, tengődés, rosszabb a mezőgazdasági napszámosénál. Ha nincs állása lapnál vagy egyebütt, felkopik az állás vagy koldul, vagy mint Ady Endrét, mecénások támogatják és tartják, de versei jövedelméből nem él meg. A novellista, ha beérkezett, szerény, kispolgári egzisztenciát élvez. A regényírónak, ha Móricz Zsigmond, Surányi Miklós-féle karriert csinál, a tisztviselői lehetőségeknél magasabb színvonalat jut osztályrészül, de a legjobban a beérkezett színműírók, a Molnár Ferencek keresnek, akiknek jövedelme vetekedik nagy bankigazgatók és dúsgazdag mágnások jövedelmével. A boulevard-mulatók szerzői, a kabaré-írók, az irodalomnak ez önkéntes számkivetettjei, a kereskedőosztály, a Király-utca és környékének mulattatói, a „szellemes“ írók jövedelme is messze meghaladja egy-egy magasállású állami tisztviselő jövedelmét.

Aki ezeken a területeken beérkezett, az megvalósította a Jókai-karrierálmot kisebb-nagyobb részét. De csak nagyon kevesen érkehetnek be az indulók közül s a legtöbb önképzőköri elnök negyven-ötven éves korában még mindig csak „tehetséges“ , de még nem Jókai és csalódottan éli napjait a szerkesztőségek íróasztala mellett, mint a hírrovat vezetője, csak néha-néha csillogtatván meg nevét egy-egy cikk vagy novella alatt. Nagyrésztük pedig lecsúszik az éjjeli menedékhelyekre, kártyaszobákba, játékmesternek, játékosnak, felhajtónak, vagy kibicnek, esetleg egy-egy éjszakai mulatóhely „dramaturg“ - jának, vagy „menager“ -ének, 'bohém' lesz belőle, lemond a becsület és a becsültetés jogáról \$ részben e miatt, részben tudás, műveltség hiánya miatt az egykori önképzőköri elnök, a „tehetséges“ ifjú nem térhet többé vissza a polgári életbe és a polgári munkához és a Jókai-karrieréről, szőtt álom a Gorkij Éjjeli menedékhelyén végződik. Vagy a klubban, vagy a szegényházban.

TR.

TAKARÉKOSSÁG ÉS KERÜLETI ÓHAJOK

MA, AMIKOR nyugaton már az egyszerű újságolvasó ember is kezdi megszokni, hogy „földrészekben gondolkodjék“ és, hogy ne csak a történelemben, hanem a napi politikában is számontartsa a gazdasági komponenseket, tanulságosnak ígérkezett az a vállalkozás, hogy a most lefolyt költségvetési vitában megfigyeljük, hogy az államháztartásnak és az egész gazdasági életnek kérdéseit megvitató felszólalások milyen közgazdasági felkészültségről adnak majd bizonyítékot? Ami a megfigyelés érdekes voltát illeti, nem csalódtunk, viszont annál kevesebb jelét találtuk az általános közgazdasági

érdeklődésnek. És nem túlzás, hogy néhány beszéd egyenesen elképesztő tájékozatlanságra vall a nemzetgazdaság kérdéseiben. Ez természetesen nem vonatkozik a képviselőháznak és különösen a felsőháznak sok olyan tagjára, akinek nagy tudását a határokon túl is elismernék, ha ezeknek az uraknak nagy részét — nyilván előkelő állásuk — vissza nem tartaná attól, hogy gazdaságpolitikai gondolataikat közkinccsé tegyék. Ezekről a gyakorlati közgazdasági szakemberektől eltekintve azonban jobbra csak Egyoldalú közgazdászokat* találunk. Ez speciális jelensége a mi közéletünknek. Vannak, akik egy egész életet eltöltenek a maguk foglalkozásában, alapos gyakorlatra és tudásra tesznek szert, de sokszor teljességgel tájékozatlanok a felől, hogy az általuk művelt termelési ág milyen összefüggésben van a többi termelési ággal és hogy annak hogyan kellene beilleszkednie az ország gazdaságába.

Magukban a hozzászólásokban néha igen ritka egy-egy gazdasági adat, gyakran nincs felhasználva a laikusok részére is hasznos arányszemléltető statisztika és egyáltalán nem sok szónok beszél olyan közgazdasági gondolatról, amely ne volna elcsépelet már a mi napisajtónkban is, amely pedig csak most kezdi beolvasztani a többi esemény közé az eddig különválasztott közgazdasági rovatot. De ami joggal kelt meglepetést, számos beszéd egyáltalában nem vall arra, hogy a hozzászóló — ha nem is közgazdasági műveltsége — legalább ad hoc olvasgatás alapján igyekezett volna felkészülni a közgazdasági vitára. Ez azonban nem nagyon akadályozza a beleszólás lendületét. A felszólalók ritkán árulják el, hogy tisztán látják, hogy a kormánynak adott tanács mi módon hajtható végre, vagy akár, hogy milyen összeget emésztene föl. A felsőházi vitában viszont sokkal kevesebb közgazdasági dilettantizmust találunk. Ezt még olyanoknak is konstatálniuk kell, akik különben lelkesen ismernék el, hogy a fiatalabb közéleti generáció tudásban tútesz az előző generáción. A két generáció közt való különbségre egyébként az a legjellemzőbb, hogy a fiatalabb generációnak csaknem minden egyes közéleti tagja kritika nélkül elfogadja azt a jelszót, hogy amíg a mai Trianon fennáll, addig helyzetünket még csak elviselhetőbbé sem tudjuk tenni. Ezzel szemben áll az, hogy a csonka ország ma sem életképtelen, hanem igenis, bármily emberfeletti nehézségek közt is, de életképes és jövőt nyújtó keretek között készül a maga történelmi feladatára. Már pedig a képviselőházban a legtöbb szónok ezzel a jelszóval hessegette el a lelkiismeretéről a mindnyájunk felelősségét. A felsőházban viszont sokkal gyérebben hallottuk ezt a frázist, amely tetszés szerint alkalmazható megható bevezetésnek avagy megrázó befejezésnek.

Ami már most a költségvetési vita közgazdasági értékét illeti, ezt a nehezen megmérhető valamit index-szel érzékeltetjük, amelyet a következő módon szerkesztettünk: igyekeztünk magunkat beleélni a kormány helyzetébe — amely a tanácsokat kapta és amelytől a követelések teljesítését várják — és kiszámítottuk, hogy mennyivel kellene növelni a költségvetés kiadási tételeit, ha a költségvetési vita során fölvetett új kívánásokat a kormány mind teljesítené. Tekintet nélkül arra a jelenségre, hogy úgyszólván mindenki hangoztatta a takarékoságot, ugyanakkor azonban a legtöbb hozzászólónak volt egy-egy olyan indítványa, amelynek megvalósítása fantasztikus összegeket nyelne el. Ahol a felszólaló nem mondta meg, hogy milyen összeggel kívánja dotálni ötletét, — kevesen adták elő ilyen pozitív módon a prepozíciójukat — ott igyekeztünk a beszéd tenorjából és érveiből következtetni arra, hogy mennyivel lehetne kielégíteni e követeléseket. Mindenütt minimális volt a kalkulációnk, a törvényhozók által javasolt legnagyobb pénzügyi akciókat nem is számítottuk, így a Déli vasút megváltását, a Máv. nagy beruházását, a háromszázezer kisiparosnak hitellel való

ellátását, a föld másfélmilliárd pengő adósságterhének olcsóbb állami hitellel való konvertálását; hasonlóképpen figyelmen kívül hagytuk az osztályharcon alapuló kívánságokat; ahol pedig a képviselő vagy felsőházi tag javaslata nem csak a folyó kiadásokat növelné meg, hanem a beruházásokat is, ott csak az első évre való összeget számítottuk. Látnivaló tehát, hogy a költségvetési beszédek e számbeli illusztrációjánál egyáltalában nem törekedtünk karrikírozásra, sőt mindenütt a legmérsékeltebb összegeket vettük. És még így is, ha a kormány a költségvetési vitában elhangzott indítványokat megvalósítaná, olyan összeggel kellene növelnie a kiadásokat, amely egyszeriben felborítaná az államháztartást: félmilliárd, pontosan 522,520.000 pengővel. Ennek a félmilliárdnak aránytalanul nagy voltát pedig az jellemzi, hogy a magyar állam egész évi költségvetésének, az átmeneti és beruházási kiadásoknak együttvéve is több, mint harmadrészét tenné. E félmilliárd pengő a költségvetési vita során elhangzott egyes óhajítások szerint a következő főbb tételekből tevődnek össze:

Miniszterelnökség: 350.000 P. Sajtószolgálat és nlműgy címén.

Külügyminisztérium: 6,570.000 P. Intellektuális propaganda külföldön, külföldi sajtópropaganda, gazdasági szakembereknek követségekhez való attasírozása, külföldi filmpropaganda címén.

Belügyminisztérium: 18,650.000 P. Uj főkapitánysági épület, a fővárosi kerületi hatóságoknak közös épületben való elhelyezése, munkavédelmi hivatal, csendőrlaktanyák építése címén.

Pénzügyminisztérium: 400.000 P. Wekerle-telepi igazgatási költségek egyrészének vállalása, vízitársulatoknak való adóvisszatérítés, reprezentatív trafikok stb. építése dmén.

Kereskedelmi minisztérium: 123,600.000 P. Fabehozatalt csökkentő akció, gazdasági kisvasutak, helyközi villamoselosztó vezetékek építéséhez való támogatás, Máv. sínjeinek kicserélése, egyik vicinális vasút államosítása, Máv. költségvetése, gazdasági tanács alapítása, repülőterek létesítése, országutak olajozása, állami utak fenntartása, építése, szakkönyvtárak fejlesztése, postaautók parkjának felfrissítése, postáspótlék, Máv. státuszrendezés, Máv. nyugdíjterbeinek részben való átvállalása, Boráros-téri és óbudai híd építése, halálsorompók eltüntetése, kisipari érdekek támogatása, állami üzemek költségvetésének javítása, megkezdett hidak továbbépítése, támogatás egy nem állami út építéséhez, ipari felügyelők létszámemelése, szakoktatás, termelőszövetkezetek, telefonhálózat fejlesztése, automobilszerelő műhely, ipari érdekek szolgálata, ipartestületek támogatása címén.

Földművelési minisztérium: 151,350.000 P. Halászat fejlesztése, tejtermelés fokozása, méhészet, házúpar, gabonarakarok, kataszteri felvétel, állami kezelés alatt álló és azon kívül álló folyók szabályozása, községeknek ivóvízzel való ellátása, alföldi szárazság elleni küzdelem, szemtenyésztés, vetőmagakció, lovassport, alföldi fásítás, állattenyésztés, szakoktatás, gazdasági akadémiai tanárképző, téli és esti szakiskolák, gyümölcsstermelés átszervezése, gyümölcs-csemeteakció, mintatelep, a vetőmagsegély ingyenességének kimondása, földmunkások munkavállaló szövetkezetének dotálása, halászati szakiskola, mintagazdaság, vadászat, külföldi borházak bővítése, szaporítása, dotációjuk emelése, gazdasági felügyelők létszámemelése, a mezőgazdasági termelés racionalizálása, oltóanyagakció, mezőgazdasági népkönyvtárak, tanítók nyári tanfolyama, minden járásban 40—50 holdas mintagazdaság, partbiztosítás, vízitársulatok külön támogatása, kertészet, gabona- és lisztkísérleti állomás, mezőgazdasági laboratórium létesítése minden tudományos és kísérleti intézmény mellé, utóbbiaknak nagyobb támogatása, üvegházi primórtermesztés, földbirtokok elővásárlására, parcellázási célokra, mezőgazdasági kamarák támogatása dmén.

Szociális minisztérium: 85,400.000 P. Családi házak építése, rokkantügy, közalkalmazottak betegsegítő intézete, minden községben gyermekmenhely, egy község népének fölségítése, mezőgazdasági munkások öregségi, rokkantsági, betegség- és balesetbiztosítása, nyomorék gyermekeknek otthonok, anya- és csecsemővédelem, többgyermekes családok támogatása, gyógypedagógiai nevelés, mentőegyesület terheinek vállalása, művégtaggyár, ápolónőintézet felállítása, rákkórház létesítése, ideggyógyintézetek, állami kórházak bővítése, építése, nyaraltatási akció, háború anyagi károsultjai és munkanélküli segély címén 60.000 munkanélkülit számítva.

Kultuszminisztérium: 32,200.000 P. Pécsi egyetem, cserkészlet, orvosok továbbképzése, óvodák átszervezése, ortopéd tanszék, klinikák felszerelése, klinikai könyvtárak, kultúrházak, leventeügy, leventekörök, testnevelés, pályaválasztási tanácsok, tehetség- és képességvizsgáló intézetek, Rákóczi-szobor, egységes tankönyvrendszer, szegény tanulók ingyenes könyvakciója, iskolai tatarozás és fűtés vállalása, textilszakiskola, iskolaszanatóriumok építése, iskolák portalanítása, felekezeti iskolák támogatása, leányliceum létesítése, egyházak támogatása, szeminárium, kántorképző intézet létesítése, fiatal tehetségek támogatása, iskolán kívüli népoktatás, oktatófilmelőadások, iskolaépítés, óvodák szaporítása, inasoktatás, tanítóképző kibővítése új tanfolyammal, több tanári állás szervezése, tanítók gyermekei részére internátusok, külön polgári iskola építése, tanfelügyelők számának szaporítása, gazdasági irányú továbbképző iskolák, segélyek, további két gyakorló iskola létesítése, társadalmi sportszövetségek, főiskolai és munkássportegyesületek támogatása, vitorlásrepülősport, vakok gyámoltatása, gyógyítva nevelő iskolák, bábaképzőintézet, operai ösztöndíjak, vidéki színészet, obszervatórium támogatása, budapesti egyetemek dologi kiadásai, Horthy Miklós-kollégium céljaira, Kölcsey-émlékmű gyűjtése címén.

Igazságügyminisztérium: 5,100.000 P. Többlet fiatalok ügye, bírák, bírósági jegyzők, telekkönyvvezetők, becüsök számának szaporítása, az összes bíróságoknak írógéppel való felszerelése, egy telek megvétele, ügyvédi nyugdíjintézet, bíróságoknak gyors- és gépirószemélyzettel való ellátása címén.

Honvédelmi minisztérium: 8,400.000 P. Érempótdíjak, csikótelepek, tisztikar házassági óvadékai után való egyszázalékos kamatának valorizációja címén.

Tisztviselők fizetésjavítása: 90,500.000 P.

Ez az összesen több, mint félmilliárd pengő túlkiadás pedig mind „a takarékoság jegyében“ születne meg. Tekintet nélkül arra, hogy a fenti jegyzék többnyire hasznos dolgokat tartalmaz, az ember igazán eltűnődhet, vajjon hogyan lehetne költségvetést készíteni, ha a kormány tisztán a képviselők ily közgazdasági jóakarátára bízna magát.

FREY ANDRÁS

BELPOLITIKAI SZEMLE

— *A magyar Lordok Háza és az angol lord magyar hazája — A Lord akarja így! —
Már Hendersont is szorongatják — Emelem poharamat! ... — Díszpolgárok és dísz-
polgárnak — „Jó Csönd-herceg nagyot lépne és eltiporna ...“ —*

A FELSŐHÁZ ÜLÉSEI nagy figyelmet keltettek a parlamenti szünet küszöbén. Nemcsak azért, mert néhány érdekes beszéd hangzott d, hanem annál a fokozott visszhangnál fogva, amellyel ezeket a beszédeket a közvélemény fogadta. Kirívó példája ennek az, hogy egy liberálisnak kikiáltott vezérszónok beszédét az egyik kimondottan keresztény újság, ha petit betűkkel is, de szóról-szóra közölte. Egy másik felszólaló a kulturális kérdéseket csendőrörsök felállításával hozta kapcsolatba. Mennyivel nivósabb volt az a kívánság, amellyel Silye Áron, országszerte ismert kisgazda politikus, állott a miniszter elé egyik vidéki körútján: „Alakítsuk át iskolákká az adóhivatalokat!“ És csodálatos: ennek nagyobb visszhangja volt a sajtóban, mint a felsőházi tag kissé ódon zamatú eszméjének.

Ettől eltekintve a felsőház méltóan töltötte be minden feladatát, amelyet a törvényhozás szánt neki. A felsőház feladata nemcsak a törvényhozás egyik tényezőjének lenni; főfeladata az eszmék érlelése. Nem a fékezés. Hiszen nem konzervatívabb sem összetételében, sem érületében, sem irányzatában, mint a képviselőház. Hiszen 242 tagja közül mindössze 38 a főrendi családok által választottak száma. Ha a törvényhatóságokban meg-

lesz a titkos választás, idővel a törvényhatóságok által választott felsőházi tagok az egész vonalon a demokratikus szavazási módszer szülöttei lesznek. Par excellence a felsőház arra van hivatva, hogy a képviselőházban felvetett eszméket kiérlelje és az ott letárgyalt javaslatokat csiszolja és javítsa. A közigazgatás reformjánál ezt a hivatását fényesen teljesítette. A törvény megadja a lehetőséget arra, hogy a javaslatból a felsőház hozzájárulása nélkül is törvény váljék — elég ha a képviselőház és a kormányzó in ultima analyszt — a főbb elvek tekintetében egyetért, a javaslatból a felsőház feje felett törvényt alkothat ez a két tényező. A kormányt nem buktathatja meg, ha bizalmatlansági vótummal sújtja is. És mégsem igaz, hogy ezáltal a felsőház csak egy magasabbrendű önképzőkör nivójára szorítkozik. Mert hátamögé állhat — ha szembefordul a képviselőházzal — a nemzeti közvélemény és ennek erejével elsöpörheti a képviselőházban esetleg felülkerekedő helytelen áramlatokat.

A közvélemény visszhangja ma is erősebben szólal meg a felsőház mellett. Maguk a miniszterek egyenként felelnek az összes elhangzott bírálatokra és igen magas nivójú válaszokban igyekeznek megerőtleníteni az elhangzó súlyos kritikákat. A lapok díszesebb formában, nagyobb betűkkel és több megbecsüléssel írnak a felsőházi beszédekről. Miért van ez így? Mert a felsőházban ütközik ki leginkább az a tény, hogy Magyarország egész valójában demokratikus politikát folytat és egész közjogi struktúrája megfelel a demokrácia legmagasabb követelményeinek. Az a furcsa szokás, amely minden törvényes alap híján hatalmasodott el, hogy a felsőházi tagokat Méltóságos uraknak titulálják, beleilleszkedik a mai demokrata világba és hozzásimul ahhoz a végeredményében demokratikus célt szolgáló szokáshoz, amely a címek szaporításával járhatja le azokat.

„Tisztelt Felsőház!“ Így szólítják meg a szónokok a méltóságosak nemes, nemzeti és vitézlő gyülekezetét. Hát az állami V. rangosztályon jóval alul levő tagok? Miért legyenek ők különbek és egészségesebbek, mint a többi ebben a címkórságos, kitüntetésekben gazdag, de lelkiekben szegény világban?

Ezt mondják el szegény Lord Rothermere-t látogatásaikkal egyre jobban

és egyre többször szerencsétlétő honfitársaink a Lordnak! És akkor majd látni fogja a Lord, hogy az az ország, ahol a magyar Lordok Háza — ha méltóságos asszonyok férjeinek a gyülekezete is, de mégis csak egyszerű „Tisztelt Ház!“ — az az ország nem olyan reakciós ország, amilyenek azt derék, de sötétben látó honfitársaink elhíresztelik.

ÉRDEKES, hogy napról-napra új Radomérok születnek. Nem Rothermere-ek, hanem Radomérok. így nevezem azokat a kiadószerkesztőket, akik a Lord nevében a Lord helyett nyilatkoznak magyar belpolitikai kérdésekről, amelyekről nincs joguk, sem hivatottságuk nyilatkozni. Az ő joguk és kötelességük csak arra szorítkozhatik, hogy az eseményeket regisztrálják, esetleg bírálják. De irányt szabni nekünk nincsenek hivatva! Éppen azért nem az angol Lord az, aki belügyeinkben hívatlanul tanácsot ad és kéretlenül beleavatkozik; nem, — ami kiadószerkesztőink némelyike az, amelyik idegen területre átkalandozik, beleszól olyan intem ügyeinkbe, amelyekben sem hozzáértése, sem joga nincsen nekünk irányt szabni. Legyen-e titkos szavazás, — ez nem az ő hatáskörébe vág. Legyen jó újság és sok előfizető, főképpen sok hirdető, jámbor magyar; és ha ez megvan, akkor földi hivatását ő betöltötte!

És mégis mit látunk? Azt a bizarr célt tűzték ki maguk elé ezek a jó urak, hogy áteszkamotálják a revízió ügyét a külpolitikából belpolitikai

kérdéssé. Úgy látszik nem is olyan rossz újságüzletág ez! Verbum regensük: a Lord akarja így! Mert máskülönben nem lesz revízió!

A titkos választás varázsszavával akarnak megint hatni. De tudják azt, hogy ez a jelszó elkopott és súlyosan kompromittálja az egész radikális programot az a tény, hogy alig tíz éve ezzel mérgezték meg és ma megint ezzel a jelszóval kívánják felrázni nemzetünket. Hát ez a felrázás sikerül. Jobban, mint gondolják. Annyira sikerül, hogy gúnykacajba fullad minden hasonló kísérlet. Sokkal nobilesőbb a mi dicső angol barátunk, semhogy belpolitikai reformokat kívánna cserébe olyan külpolitikai eseményekért, amelyek nem ötöle függenek. Hogy mennyire távol áll ő ettől, mutatja az, hogy előkelő magyar vendégd. sem órá hivatkoznak, hanem M. Garwinra és társaira, akik szerint „hogy a revízió ne legyen a jogoktól való megfosztás eszköze és a visszacsatolásra kerülő magyar vidékek lakossága biztosítva legyen a titkos szavazás lehetőségéről“ — ezért kell már most a titkos szavazást az egész vonalon bevezetnünk. Bevezetjük kedves Uraim és dear Sir — az egész vonalon — csak adják már vissza nekünk elvesztett országrészeinket és hazátlan árva testvéreinket! De kacérkodni nem fogunk ezzel az eszmével és én nem tudom helyeselni egy külpolitikai revünk vezércikkírójának ezt a kacérkodását, amely kifelé sem tüntet fel bennünket a politikai jellemzilárdságnak abban a vaspáncéljában, amelyben mindenütt mutatkoznunk kell, ha azt akarjuk, hogy súlyt tulajdonítsanak állásfoglalásunknak. Ez a vezércikkíró így ír a titkos szavazásról: „Amily kívánatosnak tartjuk a titkos szavazást éppen belpolitikai ide nem tartozó okokból, hisszük, hogy ez a revíziós mozgalom mai állásán semmit sem változtatna, azt előbbre nem vinné, csupán a propaganda könnyítését, az ellenpropaganda könnyebb kivédését jelentené.“

Vigyázzunk, mert 1918 őszén az volt a baj, az adta meg a súlyt és erőt a radikális átalakulásnak és végeredményében az vezetett a kommuniz-mushoz, hogy kiváló vezérpolitikuskaink úgyszólván az egy Tisza István kivételével, aki életével fizetett jellemzilárdságáért — az egész vonalon az általános titkos választójogot vették programjukba, ezt követelte az ellenzék és ezt ígérte az új kormánypárt!

A Lordnak olyan vendégeket kívánok, akik nem untatják őt a reaktív hírünkről szóló elcsépelte mesékkel, hanem felvüágosítják őt arról, hogy mit jelentett nálunk a múltban és mit jelenthet a jövőben a radikális Program vak követése: a magyar nemzetnek meg olyan újságkiadókat, akik nem folyvást a magyar történelem leghitványabb korszakára emlékeztetnek bennünket új recept szerint készített régi orvosságokkal.

MÁR HENDERSONT is szorongatják! Angliában élő és állítólag a Lord szűkebb magyar köréhez tartozó radikális és demokrata honfitársaink már az új angol külügyminisztert is igyekeznek a maguk módján megnyerni a magyar ügynek. Egyik reggeli demokratikus és radikális lapban ezt olvasom: „Valóban művészet kell ahhoz, hogy ezt a tökéletesen kiegyensúlyozott és jóakarátú embert valaki kihozza a sodrából. A csoda mégis megtörtént, a legteljesebb nyilvánosság előtt, 150 európai újságíró jelenlétében és a csodatevő szent egy derék, lelkes, buzgó magyar újságíró volt, aki minden előzetes bevezetés nélkül, sőt minden előzetes kikötés ellenére szegezte a magyar revízió kérdését az új angol külügyminiszter mellé. Ami angol embernél nagyon ritka dolog, Henderson dühbe gurult, elvörösödött és miután az illető temperamentumos kartársunkat kissé kitanította, vérvörös arccal, úgyszólván búcsú és köszönés nélkül távozott a teremből, ahol a nagy külföldi lapok londoni tudósítóit igen előzékenyen és barátságosan fogadta volt. Tragikus következménye ennek

az inridensnek nemigen lesz...” Valóban non lesz. Mert ez a szóban-forgó újságíró is egyik demokrata és radikális nagy napilapunk munkatársa. Egyik sem esett messze a fájától és egyik sincs olyan messze, mint az est és a reggel egymástól!

Mikor ezek az urak a régi és új angol lordoknál megjelennek, bizonyára olyan világitásban mutatják be közéletünket, mintha minden miniszteri székben és minden újságkiadófőnöki fauteuilben egy-egy magyar lord ülne. Szeretném, ha az angol Lord szájába adott magyar nyilatkozatokat visszafordítaná angolra valaki: milyen meglepetés tükröződnék a Lord szemében, ha olvasná! Mert lehetetlennek tartom, hogy mindezt a Lord mondja, amit ezek a jó urak neki tulajdonítanak nem rosszhiszeműségből, csak az angol nyelv hiányos tudásából! Sehogy sem hiszem, hogy magyar Iprdok hatását tegyék ezek a jó urak, sőt abban is őszintén kételkedem, hogy őket látva az angol lordok nagyon feduális és reakdós ízűnek érezzék országunkat. Ellenkezőleg! Akik a nemzet nevében hivatottnak érzik magukat beszélni és felvilágosításokat és tanácsokat adni, azok legalább látszat szerint nem lehetnek egy reakdós nemzet buzogányt forgató, vad fiai; azok legfeljebb a radikális Terézváros tollal hadonászó, jámbor gyermekei magyar nemesi díszkacagányban vagy „in spe” kormányfőtanácsosi szürke ruhában...

EMELEM POHARAMAT!... A Pesti Hírlapban olvasom: „A III. kér. Demokrata Társaskör üdvözlő iratot küld Rothermere lordnak. A III. kerületi Demokrata Társaskör válaszmánya a következő üdvözlő táviratot küldte Rothermere lordnak: „Budapest III. kerületi Demokrata Társaskör minden egyes tagja mélységesen átérezve és átértve Lordságodnak csak az Apostolokéval összemérhető cselekedetét, — amellyel szent célul tűzte maga elé a trianoni igazságtalanság által száműzött Igazság örök jogaiba való visszaiktatását, feldarabolt ezeréves Hazánk újbóli naggyá tételét, keblünkről leszakított milliányi Vérünk elválaszthatatlan egyé olvasztását, — megszívleli Lordságodnak a demokrácia követését lelkünkre kötő üzeneteit és mint egy emelkedett hitvallás keresztes vitéze bátran és kettőzött erővel harcol az eszmék, — a Martinovicsok vérevel megszentelt és megdicsőült Vázsonyink által mindhalálíg hirdetett eszmék! — mielőbbi megvalósításáért. Nemzetünk imája és Isten áldása kísérje Lordságodat továbbra is a megkezdett úton, hogy Élete nagy Művének Diadalát teljes erőben és viruló egészségben, Hazájának és Hazánknek üdvére, Családjának örömére megérje!”

Szegény jó Lordunk most már törheti a fejét, hogy ki volt Martinovics és ki volt Vázsonyi. Meg a hosszú mondatokon is töprenghet, különösen ha nem jól fordítják le neki.

Volt egy angol király aki, mikor a lovát kilőtték alóla, így kiáltott fel: — „A horse! A horse! my kingdom for a horse!” III. Richard egy királyságot akart lóra váltani, hogy az életét megmentse. Ez a sok zengő frázis egy fordítóért kiált, aki két királyságot tesz lóvá, hogy egy angol lord megértse!

VALAMIKOR RÉGEN a díszpolgárság a legritkább és legnagyobb kitüntetés volt, amelyhez a legkiválóbb halandók is csak életük alkonyán jutottak. Díszpolgár volt egy Washington, díszpolgár volt egy Garibaldi, díszpolgár volt egy Kossuth, akik már életükben eszmévé finomultak. Díszpolgárrá választotta minden község Bethlen Istvánt, aki a megcsúfolt és darabokra tépett országot visszavezette az alkotmányos élet útjára és

ezen a téren működését betetőzte éppen akkor, amidőn a frankper kapcsán az ő és a nemzet ellenségei ország-világ előtt a nevét meghurcolták. Eddig minden rendben volna! De ma ez a szép és ritka szokás a köznapi élet bántó orgiájává fajult el.

Ma díszpolgárrá választják azt a képviselőt is, aki semmi egyebet sem tesz, minthogy elküldi választóinak a kultuszminister levelét, amelyben közű, hogy az iskolafejlesztési törvény rendelkezését teljesítette a községgel szemben; ugyanekkor ugyané község előjáróságának valamelyik éber tagja titkon megsúgja a képviselőnek, hogy milyen jó, milyen szép az a díszpolgárság! A többi magától jön. Az egyik ilyen község képviselőjének még a nevét is bevésztette az iskola falába. Ma ilyen világot élünk. Pedig ez volna az a tér, amelyen minél előbb el kellene távolodnunk Kelettől, az ő bizantinizmusától és minden keleti cifrázkodástól, gyökeresen megváltoznunk és simulnunk Nyugathoz!

Miért kell mindent profanizálnunk? Miért kell díszpolgárrá választani a szomorú, letűnt korszakban egyik rózsaszínű szerepet játszó bohémünket, amikor a másik ugyancsak rózsaszínben tündöklő szerepet vállalt társa kiszökött és ma is az emigránsok sötét táborát szaporítja? Miért kell most már színésznőket is díszpolgámókké választanunk? Hová fog ez vezetni? Oda, hogy az egyszerű sűrke polgárok lassanként kipusztulnak ebből a demokrata országból, amelynek ezután végre csak kétféle lakosai lesznek: díszpolgárok és díszpolgámóik, vagy kormánytanácsosok és kormánytanácsosnők.

HA EGY SZENZÁCIÓKRA ÉHES bulvard-lap azt írná, hogy egy képviselő az Alhambra-mulató tetőteraszán jókedvében összetörte a néger szaxofonját és a kárt a véletlenül egy táncosnő társaságában ott időző és az államtól háromszoros fizetést húzó államtitkár előlegezte, — ha nevekkel jelennék meg e hír, amelyből egy betű sem igaz, — akkor is hiába keresnénk másnap cáfolatot vagy tiltakozó szót a bulvard-lap hasábjain. Mit jelent ez a néma csönd, mit jelent ez a kiáltó hallgatás? Talán a lenézést, amely kézlegyintéssel intéz el minden csúnya hírt, mintha azt mondaná: „Eh, hiszen csak az újságok írják... senki sem olvassa... És azok sem hiszik, akik olvassák!... Menjünk tovább, — hadd haladjon a karaván — előre!...«

Ha egy társaság alakulna a közélet purifikálására és az a társaság működését azzal kezdené, hogy minden tagjának közpénzen autót vásárolna, hogy gyorsabb tempóban végezhesse a purifikálást — risum teneatis! — „nem fakadandnátok kacagásra barátim?« — Nem! — A horatiusi „nil admirari« már közszokássá vált.

Ha valamelyik újság vezércikket írna arról, hogy egy nagyúri társaság összeállott és bibictójások felkutatására és tömeges kivitelére közkereseti társaságot alapított, — amelyben a részvénytőke fele erejéig az állam is részt vesz, sőt kamatmentes kölcsönt ad neki ötven évre, amelyből nemcsak a társaság vezetői, hanem valamennyi tagja gazdag fizetésben részesül, — mit látnánk másnap? Semmit sem látnánk. Azt látnók „szellő se mozdul, levél se rezdül«. — Nem zörög a haraszt szél nélkül? Nem. De nálunk hiába fújna szél, hiába zúgna orkán, a haraszt akkor sem mozdulna meg. Mi ez? A közvélemény megsüketülése? Az erkölcsi érzék elnémulása? Hogyan, hát már annyi energia sincs bennünk, hogy tiltakozzunk az ilyen rágalomhadjárat ellen? Hogyan, hát már annyi szemérem sincsen bennünk, hogy szégyeljük méltatlan meghurcoltatásunkat? Hogy is mondja Shakespeare? „A szemérem a vadállatokhoz menekedett!...« És hogy mondja Ady Endre?

„Vacog a fogam s füttyürészek...

Ó, jaj nekem, ha elnémulnék»
 Vagy fölbámulnék, fő a Holdra:
 Egy jajgatás, egy roppanás.
 Jó Csönd-herceg
 Nagyot lépne és eltiporna.“

A mai Csönd-herceg akkor lépne nagyot és akkor tiporna el, ha a Napba nézve és füttyürészve — elkialtanám magam.

HEGEDŰS KÁLMÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

— *A Daws-terv revíziója, a Young-féle tervezet. A francia kormány is a kamara állásfoglalása* — *A kisebbségi kérdés Madridban* — *A magyar miniszterelnök külföldi útja* — *A hidasnémeti incidens* — *Bolgár-szerb kérdés* — *A Maniu-kormány helyzete* — *A Távols-Kelet* — *Andrássy Gyula gróf* —

A DAWES-TERV revíziójával megbízott független nemzetközi szakértő bizottság négy hónapi tragikus fordulatokban, gazdag és szakadatlan munka után megoldotta nehéz és felelősségteljes feladatát és 1929 június 7-én délután 6 órakor a párizsi George V. szállodában aláírta jelentését. Bármennyire kétségbe vonták is a szakértőknek a kormányoktól való függetlenségét, a munkamódszerek és az eredmény bizonyítják, hogy itt valóban komoly üzletemberek és nem politikusok állandóan befolyásolt kormányok megbízottak dolgoztak. Az amerikai szakértők létre akarták hozni a megegyezést és a tárgyalások ama nagy krízisétől eltekintve, amikor Schacht a német ellenindítványokat benyújtotta és úgy látszott, hogy az egész munka zátonyra jut, minden oldalról a legbecsületesebb megértési és megegyezési hajlandósággal találkoztak. A bizottság tanácskozásai csődjenek nem volt szabad bekövetkeznie, hiszen a pámapos bizonytalanság április folyamán megmutatta, milyen katasztrofális következményekkel járt volna ez elsősorban Németország gazdasági helyzetére és hitelére, de további kihatásában a hitelező államok pénzügyi szervezetére, életére és jövőjére is. A jelentés, amelyről befejező mondatai nyomatékkai hangsúlyozzák, hogy osztatlan egész, tehát nem lehet egyes részleteiben elfogadni s más részleteiben elvetni, mindenre kiterjedő megoldási javaslatot terjeszt az érdekelt hatalmak kormányai elé.

Három elven épül fel: Németország abszolút teljesítőképességének a mértékét vették, amennyire ez lehetséges volt, a megoldás alapjául; ezt összevetették a szövetségeseknek, amennyire lehetett, redukált követeléseivel és végül keresték a technikailag legmegfelelőbb megoldást a fizetések lebonyolítására, a nélkül, hogy azok Németország hitelét veszélyeztessék, nyitva hagyva az utat még annak a lehetőségnek is, hogy az adós egy bizonyos idő múlva könnyebbségekben részesülhessen. Magára a jóvátételt megoldásra és a fizetési tervre vonatkozóan viszont a következő három elv vezette a bizottságot: 1. az évi törlesztési összeget két részre osztották, feltétlen fizetendő és halasztható részre; 2. a természetbeni szolgáltatásokat még az évek egy sorára (tíz évre) állandóan eső skála szerint fenntartották; és 3. megállapították azokat a feltételeket, amelyek alatt különösen nehéz körülmények között a fizetések egy részére nézve moratórium adható, összességében az évi törlesztési átlagot 2.050 millió márkában állapították meg, de Németország mai helyzetét tekintetbe véve úgy, hogy az első év fizetési összegei lényegesen csekélyebbek és fokozatosan emelkednek

egészen 1966-ig, amikor közei két és félmilliárd márkát érnek el; ebben a harminchetedik évben a 660 millió márkányi feltétlenül fizetendő összeg megszűnik és további huszonegy évre csak a feltételesen fizetendő összegek maradnak fenn 1985-ig, körülbelül 1.650 milliós átlaggal, az utolsó három évben pedig a fizetési összegek már csak 900 millió körül mozognak. A német tartozás mai tőkeértéke 5½% kamatozással körülbelül 37 milliárd márkát tesz ki, ami a szövetségesek 40 milliárd márkás követelésével szemben nem nagyon lényeges engedmény, viszont 10 milliárddal több, mint amennyit a német szakértők, a birodalom teljesítőképességét vévén alapul, megajánlottak. A fizetések technikai lebonyolítására egy Nemzetközi Reparációs Bank felállítását javasolja a bizottság. Ennek a „Bank for International Settlement” -nek szervezetére, alaptörvényére és működésére vonatkozólag részleges útbaigazítással, illetve tervezettel szolgál a bizottság. A százmillió dolláros alaptőkéjű bank igazgatóságát a hat hitelező és egy adós állam központi bankjai nevezik ki és működési körét olyképpen írták körül, hogy a nemzetközi pénzpiacon sem pénzműveleteivel, sem annak következtében kifejlődött hatalmával ne válhassék veszedelmessé, illetve a jegybankok vetélytársává, hanem bizonyos hiteloperációk keretén belül, a reparációs fizetések bizalmi helye (trustee-je) legyen, tehát a fizetéseket ellenőrizze, lebonyolítsa és a nála átfutó tőkéket gyümölcsözően kezelje.

A szövetségesek igényeinek, bár csekély, de kényszerű leszállítása következtében a bizottságnak a szövetségesek kormányai által kiválasztott tagjai maguk között számításokat és javaslatokat tettek a szövetségközi adósságoknak a spaai konferencián megállapított felosztási kulcsának újból való elosztására. Az új javaslat szerint, melynek elfogadása éppúgy, mint az egész tervezet, természetesen a kormányok hozzájárulásától és meg egyezésétől függ, a csökkenés legnagyobb terhet Nagybritannia viseli, de kisebb arányban a többi államoknak is redukciónak kell elfogadniuk. A Németbirodalom megterhelése és a jövő kilátásai szempontjából nagyjelentőségű ama memorandum, melyet a javaslatához csatoltak és amely szerint tekintetbe veszik a hitelező államoknak esetleg saját háborús hitelezői által a jövőben koncedálandó enyhítéseket vagy engedményeket. Minthogy ilyen enyhítésben vagy engedményben a közvetlen hitelezőket — azaz az európai „szövetséges” államokat — csak az Egyesült-Államok részesíthetik, ebben a javaslatban, bár távoli reményként, már benne foglaltathatik az a kilátás, hogy Amerika harminchét év múlva talán el fogja engedni a még hátralékos adósságrészt.

A német kormány kétségtelenül súlyos felelősséget vállal elfogadva ezt a tervet, amely ötvennyolc éven át olyan évi terhet ró a megcsonkított, leggazdagabb ipari területeitől és kolóniáitól megfosztott, a háborúban kimerült birodalomra, mint megközelítőleg egy háború előtti békeév normális költségvetési bevétele. Ez a motívum volt a német nemzeti párt támadási alapja. Mégis az államférfiúi felelősség szempontjából a jövő Idlátásainak mérlegelése alapján igazat kell adnunk Stresemannak és a birodalmi kormánynak, hogy a jelentést a terv végrehajtására hivatott államközi konferencia megbeszéléseinek alapjául elfogadta. Ha nem tette volna, nem maradt volna más hátra, mint visszatérni a Dawes-tervhez, azaz évenként, már a folyó évet is beleértve, 800 millió márkával többet fizetni, mint amennyit az 1929 szeptember i-én életbelépendő Young-terv a birodalomra ró és szembeszállni azzal a lehetőséggel, sőt bizonyossággal, hogy ez a legrövidebb időn belül a birodalom pénzügyi csődjéhez vezetne. Ez a csőd ugyan tényleg súlyosan megkárosítaná a hitelezőket is, de egy nemzetnek nem szabad öngyilkosságot elkövetnie és nem lehet saját pusztulása árán kergetnie ellenfelét veszélybe. Azok, akik a Ruhr-politika csődjét megérték és saját kárukból

tanulni tudnak, nem gondolhattak felelősségük tudatában más megoldásra, mint a terv elfogadására, azzal a hozzáadással, hogy az eljövendő konferencia nemcsak a reparációs, hanem a háborúból és a szerződésekből származó összes kérdések likvidációját kell, hogy meghozza,

A német kormánynak tehát az a célja, hogy az elkövetkezendő konferencián megoldáshoz juttassa a Rajna-vidék kiürítésének problémáját és felvesse a Saar-terület Németországhoz való azonnali visszacsatolásának kérdését is. Bár az összes háborús kérdések likvidálásához tényleg ez is hozzátartoznék, minthogy a békeszerződés világos intézkedése szerint a Saar-terület hovátartozásáról 1935-ben kellene népszavazással döntenie, lehet, hogy Stresemann ezt a kérdést csak taktikai okokból feszegeti, hogy a francia kormányra, illetve az arra nehezedő nacionalista befolyásra a többkövetelelssel nyomást gyakoroljon. (Bár nincs kizárva, hogy anyagi áldozatok árán elérheti célját, amely esetben a békeszerződés egy fontos fejezete in optima forma revízió alá vétetnék, valószínűleg az összes szerződő felek hozzájárulásával.) A brit kormány el van szánva arra, hogy egész befolyásával a Rajna-vidék kiürítése mellett foglaljon állást, sőt az angol csapatokat egyedül is hajlandó visszavonni, ha a kiürítés dolgában megegyezés jön létre. Tekintettel arra, hogy a Young-féle terv nem gondoskodik a rajnai megszálló csapatok eltartásának költségeiről, a terv végleges elfogadása magában foglalja a két utolsó rajnai zóna kiürítését is legkésőbb 1930 január i-éré. Négy évi sok csalódással telt küzdelem után, Stresemann meg fogja tehát érni kitaró és tapintatos diplomáciai munkájának legnagyobb jelentőségű eredményét: a birodalomnak a békeszerződésben meghagyott határain belül nem fog többé idegen katona állani.

Ennek a megtartandó kormánykonferenciának időpontjára nézve már létrejött a megegyezés a hatalmak között: augusztus 6-án fog kezdődni. De a konferencia helyére vonatkozólag még mindig tart a huza-vona. A MacDonald-kormány igen határozottan fejezte ki amaz óhaját, hogy az új brit kabinet tagjainak elfoglaltságára való tekintettel London legyen a konferencia székhelye. Olaszország, Belgium, Japán és Németország a javaslat-hoz sietve hozzájárultak, hiszen a londoni légkör, szenvtelenségével, minden belpolitikai izgalomtól mentesen, de viszont emberi és politikai megértéssel telten, valóban a legmegfelelőbbnek látszik ennek az új nagy békekonferenciának megtartására. Nem úgy Franciaország, amely egyrészt fél éppen ettől a megértéstől, — amelyet Párisban engedékenységnek neveznek — másrészt pedig nem szívesen mond le arról az előnyről, amely egy neutrális városban a francia köztársaság osztályrésze lenne azáltal, hogy ott az elnöklés a legrégebben kormányon levő miniszterelnöknek, Poincarénak jutna, míg Londonban természetesen MacDonalddal elnökölne. Ha tehát ezen a ponton Franciaország végül engedni is fog, igyekezni fog ezt az engedékenységet angol részről teendő más, érdembeli koncessziókkal megvásároltatni. Vagy megfordítva, ha a hely dolgában a brit kormánynak kell engednie, igyekezni fog politikáját amennyire lehet rákényszeríteni Párisra. Pozíciója ma elég jó ebből a szempontból.

Engedményekre pedig a francia kormánynak annál inkább szüksége van, mert az önnön rövidlátó csökönysége által fonott hálóból kivergődni nem tudó francia nacionalista opposzió mindnehezebbé teszi számára parlamentáris helyzetét. Poincaré immár negyven órán át magyarázza részben a kamara bizottságaiban, részben a plénumban mindazokat a nyomós okokat, amelyeknél fogva a francia törvényhozás kényszerűen nem tehet egyebet, mint hogy az amerikai Egyesült-Államokkal 1925-ben között Mellon—Bérenger-féle és a szinte egyidejűleg Angliával kötött Caillaux—Churchill-féle egyezményeket hamarosan még augusztus i-e előtt ratifikálja. A francia

kamara tagjai csodálatosképpen elvesztették világosan látásukat és a közvéleménybe is átviye demagógiájukat, elhitették önmagukkal és a nem szívesen fizető francia tőkessel, hogy csak akarniok kell, kicsikarhatnak Amerikától jobb feltételeket, mindenesetre annak a fenntartásnak az elismerését, hogy, ha Németország nem fizet, vagy fizetéseiben fennakadás támad, ők is ugyanilyen arányban leszállíthatják fizetéseiket New-York felé. Elfelejtik, hogy régen kontrahált adósságról van szó, melynek visszafizetése nem is lehet kétséges és nem függhet más körülménytől, hacsak Franciaország nem akarja hitelét kockáztatni. Elfelejtik, hogy az Egyesült-Államok nem ismerik el a velük szemben fennálló adósságok bármilyen összefüggését Németország reparációs adósságaival. Még saját szemeknek sem akarnak hinni, pedig előttük volt a washingtoni szenátus határozata, melynek értelmében az amerikai hadianyagokért járó 407 millió dollárnyi adósság augusztus 1-én mindenesetre esedékessé válik, hacsak Franciaország előbb nem ratifikálja a megegyezést, amely esetben automatikusan halasztást kap 1930 május 1-éig. A kamara ugyanis mindezek dacára belekényszerítette a kormányt abba a megalázó jellegű lépésbe, hogy a Fehér Háztól halasztást kérjen ratifikáció nélkül is. Az előrelátott negatív válasz dacára még mindig vajúdik a ratifikáció kérdése. A Palais Bourbon tagjai még mindig azt hiszik, hogy a ratifikációra felhatalmazó törvénybe még bele vehetnek fenntartásokat. Poincaré megmagyarázta nekik, hogyha fenntartásokkal ratifikálnak, amit az Egyesült-Államok nem fogadnak el, akkor ő lemond, augusztus 1-én Amerikának és a Churchill-féle megegyezés szerint, egyidejűleg Angliának is egyenként 407 millió dollárt kell fizetni és utána mégsem marad egyéb hátra, mint ratifikálni, bár közben kockára tennék még a Young-terv életbe lépését is. A kamara az utolsó percben valószínűleg be fogja látni küzdelmének gyermekes voltát és kilátástalanságát, de Franciaország hitelét — amely pedig Európa összes államai közül legelső helyen áll — mégis bizonyos mértékig ferde megvilágításba helyezte egyes politikai csoportok különös, túlzó és helytelenül alkalmazott hazafiassága.

A NÉPSZÖVETSÉGI TANÁCS ötvenötödik ülészakának, melyet a spanyol kormány meghívására Madridban tartottak június 10 és 15-e között, napirendjén egyetlen kimagasló fontosságú tárgyként a kisebbségi kérdés szerepelt. A volt brit külügyminiszter elnöklete alatt ülésező tanácsi hármassbizottságnak a Tanács kisebbségi eljárási szabályaira vonatkozó jelentéseit és javaslatait a Tanács tulajdonképpen Nagybritannia képviselőjének közbejötté nélkül tárgyalta le. A MacDonald-kormány csak akkor alakult meg, még nem foglalhatott állást ebben a nagy horderejű kérdésben, bár az új brit miniszterelnöknek egy régebben megírt, de éppen akkor megjelent cikke a kisebbségi kérdéstről eléggé körvonalozta a munkáskormány meggyőződését erről a súlyos problémáról. A madridi brit nagykövet, mint tanácsúig tehát csak hallgathatott és így Stresemann többnapos küzdelme után a Tanács elfogadta a londoni bizottságnak egy a kisebbséget távolról sem kielégítő, mindamellett haladást jelentő javaslatát. Németország és Kanada képviselőinek egyidejű, de egymástól független akciója mindenesetre ahhoz az eredményhez vezetett, hogy a népszövetségi Tanács által elhanyagolt kisebbségi kérdés a legfontosabb nemzetközi problémák sorába emelkedett és immár a világ közvéleményének ellenőrzése alatt áll. Arthur Hendersonnak, az új brit külügyminiszternek kijelentése szerint, az angol kormány keresni fogja az alkalmat, hogy az ősszel, akár a Tanácsülésen, akár a közgyűlésen kifejtse nézetét erről a kérdéstről, hangsúlyozván, hogy az új eljárási szabályokat nem tartja kielégítőknak és az ügyet ezzel a megoldással nem tekinti lezártnak.

MAGYARORSZÁG, bár a népszövetségi Tanácsnak nem tagja, a kisebbségi kérdés iránti érdeklődését, mint legelsősorban érintett állam, különös nyomatékkal óhajtotta kifejezésre juttatni és befolyását a megoldásnál érvényesíteni azáltal, hogy Bethlen István gróf miniszterelnök személyesen utazott Madridba és folytatott ott tárgyalásokat az ott összegyűlt vezető államférfiakkal. Látogatása alkalmat szolgáltatott arra is, hogy a Magyarország és Spanyolország, e két oly sok tekintetben rokongondolkodású nemzet között fennálló, a gyakorlati politikában ugyan eddig nem érvényesült rokonszenvet és barátságot egy békéltető és döntőbírósi egyezmény megkötésével újból megerősítse, sőt gyakorlati tartalmat adjon neki. Látogatása és a fogadtatás, amelyben részesült mind Alfonz király, mind Primo di Rivera tábornok, Spanyolország diktátora, mind pedig a Madridban egybegyűlt idegen államférfiak részéről, tanúbizonyoságot tettek Magyarország politikai súlyának és tekintélyének emelkedéséről és a magyar név megbecsüléséről.

Magyarország miniszterelnöke madridi utazását, mely menet és jövet Párizson át vezetett, felhasználta arra, hogy, miután előbb Madridban szívélyes és hosszú eszmecserét folytatott Briand-nal, audiencián jelenjék meg a francia köztársaság elnökénél és látogatást tegyen Poincaré miniszterelnökénél. A népszövetségi kölcsön-tárgyalások óta ez volt az első alkalom, hogy Franciaország összes vezető államférfiaival ismét érintkezésbe jutott. A visszhang, amely látogatását a francia sajtóban kísérte, mutatta, hogy szerencsés gondolat volt a tradicionális kapcsolatokat ismét felvenni és a francia-magyar kulturális és gazdasági összeköttetések útjára lépni. Franciaországnak nem lehet érdeke, hogy Magyarország ne lásson benne mást, mint a békeszerződések felelős szerzőjét. Előbb-utóbb meg kell győződni arról, hogy Magyarország, kis állam léte dacára, minden európai nagyhatalom számára már földrajzi helyzeténél fogva is olyan pozíció, amelyet nem lehet állandóan elhanyagolni. Ha tehát a magyar nemzet részéről megvan az Öszinte hajlandóság arra, hogy felélessze az évszázados hagyományos kulturális, gazdasági, sőt talán távoli végeredményben politikai összeköttetéseket is, abban a nagyobb koncepcióban, amelynek keretében Franciaország európai politikáját tovább akarja fejleszteni, a Duna könyökén famálló és életerősnek bizonyult magyar államnak is megvan a maga jelentősége. Azt sem lehet tagadni, hogy Franciaországban, még a legmerekvebben elzárkózó hivatalos körökben is, a jóvátételt probléma közelgő megoldásával és a Rajna-vidék kiűritésével együtt, a békeszerződések újabb értékelése kezd lassan kifejlődni. Az érinthetlenség dogmája megszűnik és helyébe lép az idővel beállható változások és javulások teóriája. Bármily csekélynek látszik is még egyelőre ez a fordulat, ha a francia gondolkodás logikai merevségét tekintjük, a nélkül, hogy túlozni akarnánk, a mi részünkről is jó, ha ennek az egyelőre igen enyhe formában megnyilatkozó változásnak jelentőségét igyekszünk kellő mértékére leszállítva, megbecsülni és értékelni.

EBBE A NAGYVONALÚ politikai elgondolásba persze sehogy sem lehet beleilleszteni az úgynevezett hidasnémeti incidenst. A cseh diplomáciát itt teljesen elragadta koraérettségének fiatalos heve. Hatalmának helytelen felbecsülése és a diplomáciai lehetőségek nem kellő mérlegelése pedig Magyarországgal szemben olyan lépésekhez vezette, amelyek igen nehézre teszik számára az alapjában jelentéktelen ügyből való kibontakozást. Magyarország nyugodt, szinte érdektelen hangon világosította fel a nyugtalan és izgatott cseh szomszédot, hogy a határpályaudvarokra vonatkozó forgalmi egyezmény nem biztosíthat menlevelet kémek részére. Hogy azután a cseh kormány miként fog a sajátmaga által másnak font hálóból.

mélybe belekeveredett, ismét kivergődni, nem tudjuk s az elintézésnek a gondját nyugodt lelkiismerettel rájuk bizzuk. A mi eljárásunk jogilag és szerződésileg annyira megtámadhatatlan, hogy a megoldást megtalálni Prága számára nem igen lesz könnyű dolog.

A BALKÁNT pedig állandó nyugtalanságban tartják helyi jellegű viszályok, különösen a jugoszláv-bolgár viszony nem tud megjavulni. Az új határ mentén lakók közlekedésére és a határátlépések technikai lebonyolítására vonatkozó pirod egyezményben a két kormány hiába igyekezett a határlakosság lecsillapítására modus vivendit találni. Egyrészt egyik kormány sem ratifikálta még az egyezményeket, másrészt folytonos új merényletek, melyekben mindegyik kormány a másik kezét akarja látni, rendkívül elmérgesítik a helyzetet. A pártatlan szemlélő számára leszűrődő benyomás az, hogy hiába igyekeznek a nagyhatalmak, elsősorban Franciaország és Anglia, demarsok útján nyomást gyakorolni akár Belgrádban, akár Szófiában, amíg a macedóniai kérdést egy sokat szenvedett fajta, a macedón bolgárok kívánságainak megfelelően, emberien meg nem oldják, a két balkáni szláv állam viszonya nem fog nyugvópontra jutni.

ROMÁNIÁT egy új puccs elhárított veszélye rázta meg az utóbbi hetekben. Kommunista, vagy tisztán katonai puccs volt-e, vagy e két elem kombinációján alapult-e, az ellenmondó hírekből s a cenzúra nyomása alatt nehéz megállapítani. A Maniu-kormány, mely idejében tudomást szerzett a készülődő összeesküvésről, elejét vette a veszélynek és erélyes intézkedései segítségével helyén maradt, sőt tekintélye elég erős volt még arra is, hogy a régenstanácstól kieszközölje közigazgatási reformja számára az előzetes szankciót. A liberális ellenzék az erősen decentralizáló reformmal szemben a végletekig tagadó álláspontra helyezkedik, mert pozícióját félti a terv keresztülvitelétől. Mindenesetre kétségtelen, hogy a Maniu-kormány nehézségei, melyeket a növekvő gazdasági krízis minderősebben érezhetővé tesz, újabb és újabb akadályok képében tornyosulnak elébe. Az ország az ígéretek beváltását várja, hiszen Mamut annak idején megváltóként üdvözölte. Hiába van a tárgyilagos szemlélő tudatában annak, hogy Maniut és társainak legalább egy részét valóban a legjobb szándékok hatották át és hogy motívumaik tisztességét, legalább, ami a román belpolitikát illeti (a kisebbségi politika kivételével) nem lehet kétségbe vonni, a román adófizető részére, akinek terheit növelte és a román tisztviselő részére korrupcióellenes küzdelmével, akinek kereseti lehetőségeit csonkította, csalódást hozott nyolchónapos kormányzása. Az új román királyság európai színvonala szempontjából pedig, mely felé Maniu és Vajda-Voevod törekedtek, aligha lenne nyereség, ha a gazdasági és pénzügyi befolyásukat újjászervező liberálisok vennék vissza a kormányzást.

A TÁVOL-KELETEN háborús felhők tornyosulnak. A nankingi Kuo-Min-Tang szovjetellenes politikája újabb tettekben nyilatkozott meg. A karbini orosz vasúti alkalmazottaknak elfogatása, a szovjet szakszervezet feloszlata, ultimátumszerű lépést provokált Moszkva részéről. Moszkva három napon belül szabadonbocsátást és elégtételt követel, különben, úgymond, más rendszabályokhoz lesz kénytelen fordulni. Japán forrásból orosz hadmozdulatok híre érkezik a mandzsu határról. A Kuo-Min-Tang válaszában a szovjet ellen emel viszonvadásokat. Nehéz elhinni, hogy Moszkva egy ilyen excentrikus háborúra szánja rá magát és nem valószínű, hogy a Kuo-Min-Tang a provokálásban ily messze menjen. De mindenesetre érdekes a szovjetpénzen életrekelt Kuo-Min-Tang élesen kommu-

nistaellenes újabb politikai fejlődése és másrészt jellemző a szovjetpropaganda háborús izgatása.

A nankingi kormánynak nagy előnyére válik az időközben Japánban végbement kormányváltás. A konzervatív Tanaka-kormány, amelynek presztízse állandóan gyengült az utóbbi időben, megbukott a Kellogg-paktum ratifikálásán és a Csang-Co-Lin meggyilkolásáról szóló jelentés hiányosságain. Helyét a liberális Hamagucsi kormánya foglalta el, amelyben a nagy politikai múltú és széles látkörű kínabazát Sidehara báró vállalta a külügyi tárcát. Az új japáni kormánytól valószínűleg szorosabb kooperációt lehet várni Kínával, hiszen a japáni liberálisok Kínát nem gyarmat-, hanem piacként akarják felhasználni Japán népességi és gazdasági problémáinak megoldására.

AKI MAGYARORSZÁGON külpolitikával foglalkozik és külpolitikáról ír, az nem mehet el Andrássy Gyula gróf frissen hantolt sírja mellett megüledés nélkül és a nélkül, hogy a tisztelet és a gyász zászlaját meg ne hajtsa egy nagykoncepciójú és tragikus sorsú magyar államférfi emléke előtt. Andrássy Gyula gróf egyike volt ama keveseknek a Kárpátok koszorúján innen, akik a világpolitikát fölülről nézték s nemcsak a fákat, hanem az erdők körvonalait is világosan látták. Államférfiaink közül kevesen hatoltak bele oly mélyen a magyar múlt rejtélyeibe, mint Andrássy Gyula gróf, az éles kritikai elméjű historikus. Még Európában is kevesen ismerték a nagy katasztrófához vezető politikai események szövevényeit oly alapos-sággal és boncolták azokat olyan judidummal, mint Andrássy a világháború előzményeiről szóló nagy munkájában, amelynek angol kiadása rendkívül nagy érdeklődéssel találkozott és nagyobb könyvsiker volt, mint a világproblémákat nehezen értő és követő magyar publikum elé kerülő magyar kiadás. Viszont nehéz keserűbb tragikumot elképzelni, mint azét az Andrássy Gyuláét, akinek élete célja joggal lehetett nagynevű apja örökét továbbfejleszteni és a Ballplatzról az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikáját az általa helyesen felismert irányban vezetni. Az osztrák-magyar kiegyezés szellemében és a német szövetség tiszteletében nőtt fel és amikor már élete delén túl átvette a közös külügyminiszter hivatali pecsétjeit, alig tíznapos kormányzása alatt egész politikai elgondolásának ezt a két pillérét kellett“ hogy sajátkezüleg ledöntse, azaz, hogy ledőlésüknél asszisztáljon, a nélkül, hogy akár hazáját megmenthette volna, akár a békének szolgálatot tett volna. A görög sorstragédiák ismernek Üyen tragikumot, amelynek mélységét a magyar közvélemény talán sohasem is ismerte fel teljesen. Andrássy Gyula, mint a magyar kultúrának, a legtisztább magyar hagyományoknak hordozója, mint a magyar intellektuális fölény egyik legérdekesebb reprezentánsa, nemcsak atyja árnyékában élt, hanem önálló történelmi nevet hagyott hátra.

OTTLIK GYÖRGY

A „FELSZABADÍTOTT” SZLOVENSZKO¹

—Srobár kommentárja Felső-Magyarország elvesztésének történetéhez—

I.

A VILÁGHÁBORÚ nehéz éveiben a rózsahegyi katonai kórháztelep egyik orvosa Srobár Lőrinc volt, míg a Bécsben levő „Gemeloh sames Zentralnachweise-Bureau, Zensurabteilung”² szerb osztályában Hodzsa Milán kezelte a szerb-osztrák-magyar hadifoglyok levelezését. Mindkettő az akkori tót politikai életben a csehbarát irányzatot képviselte. Hodzsa inkább politikai taktikából, Srobár cseh iskolákban és cseh környezetben szerzett hajlamai és politikai felfogása alapján. Ennek következtében, ami Hodzsánál egyéni vagy politikai célszerűségből fakadt cselekedet, ugyanaz Srobámál az elcsehesedett tót férfiúnak meggyőződés diktálta magatartása. Hodzsa agitáló politikus és hírlapíró volt, Srobár politizáló agitátor, aki mint a Masaryk-irányzat felsőmagyarországi exponense nem abban látta működése célját, hogy pártpolitikát csináljon és hogy csak egy frakcióra szorítkozzék, hanem hogy a csehofilizmusnak a tótság körében minél több barátot szerezzen és a cseh-tót nemzetegység eszméjét Felső-Magyarországon népszerűsítse. Srobár iskolai nevelése, szellemi fejlődése következtében gyökerezett ebben az eszmekörben. Hodzsa viszont, aki egész életét Magyarországon töltötte és aki egész hírlaphói és politikai egyéniségével a magyarországi viszonyokkal és a magyar politikai élettel fonódott össze, mindenfelé tekintett, ahonnan nemzete és természetesen saját lapja részére is segítséget, támogatást remélt. A cseh-tót nemzetegység, melyet Hodzsa szintén propagált, nála inkább eszköz volt, mint cél. Nem is lehetett más, mert tót nemzeti érzése, a tót nemzet önállóságába vetett hite virtuozitással szerkesztett lapjának³ minden sorából kicsendült, míg Srobár csakis a cseh-tót nemzetegységbe való tót beolvadást és annak előnyeit hirdette. Hodzsa a tót nemzeti célok elérésére más utakat is keresett, mint a cseh barátságot és éppen a Ferenc Ferdinánddal való összeköttetése, különösen pedig a balkán háborúban elfoglalt szerbellenes álláspontja mutatták, hogy nem egyedül a cseh-tót nemzetegység megvalósításában látja nemzete részére a kivezető utat. Mi sem természetesebb, hogy Srobár és Hodzsa között, már ezen elvi differenciák következtében is az összeütkö-

¹ Dr. Vavro Srobár: Osvodobené Slovensko. Pamäti z rokov 1918—1920. Svázok proy. Vydal „Cin“ v Praze 1928. 470 l.

² E katonai cenzúrahivatalnak élén Kick ezredes állt. A hadifoglyok levelezését ellenőrző osztály főnöke Stodola Komél volt. A tót alosztályban meghúzódtak többek között Dérer Iván, Szokolcay Árpád, Makovicky Milos, a szerb alosztályban Hodzsa Milán, a lengyel alosztályban Halasa. Valamennyien a cseh maffia szolgálatában álltak és az összeomlás után a cseh-tót politikai életben jelentős pozíciókra tettek szert. Az osztrák politika és a katonai vezetőség rendkívül kényelmessé tette a maffia munkáját. Egyszerűen a maffia tagjaira bízta az ellenséges államokkal való levelezés irányítását és ellenőrzését! Ez a cenzúrahivatal Bécsben 1, Tuchlauben 8. alatt működött a monarchia eszes vezetőinek örök dicsőségére.

³ „Slovensky Tyzdennik.” — Megjelent Budapesten.

zés d nem maradhatott. Addig, míg Srobár, mint szerény vidéki orvos, Hodzsának, a már jelentős politikusnak útját nem tudta keresztezni és mint számbavehető konkurrens fel nem léphetett, torzsalkodás nélkül megfértek a csehofil táborban.

Az akkori tót politikai élet apró frakciókra bomlott, melyek között felekezeti viszályok, világnézeti differenciák, anyagi kérdésekből keletkezett szemrehányások akadályozták meg az egységes pártműködést. Az 1912-ben alapított tót „nemzetiségi klub“, azaz az általa reprezentált Tót Nemzeti Fáiit egységét megbontotta elsősorban Hlinka, Juriga és Tomának fellépése, akik lapjukban, a „Slovenské Ludové Noviny“-ban állandóan kíméletlen támadásokat intéztek a budapesti tót lapok ellen, melyek a prokrokár (haladó) irányt képviselték és csehofilek voltak, de támadták a túrócszentmártoniakat is, mert a Masaryk-féle irányzat magyarországi csekélyszámú hívei ellen nem tudtak eléggé erélyesen védekezni és mert a párt katolikus szárnyának egyházpolitikai törekvéseit nem tették magukévá. E támadások következménye lett, hogy Jurigát és Tománéket ki is rekesztették a pártból, mire ezek 1912 decemberében megalapították Hlinkával együtt a tót néppártot, mely tehát kétféle hadakozott. Az új párt mindenekelőtt a csehofilek ellen harcolt és kibékült Párvy Sándor székesi püspökkel, aki ellen éveken keresztül agitáltak. A párt tagjai Sztócsák Ferenc, Juriga Nándor, Tomának Flórián a magyar kormány részéről jelentős szubvencióban részesültek, mikor lapjukba „Slovenské Ludové Noviny“ kiadása anyagi zavarok miatt kétségessé vált. A lap szubvencionálási kérdésével kapcsolatban a tótságnak adandó nemzeti engedmények tekintetében is folytak tárgyalások, melyeken különösen Juriga vett részt, aki Tisza Istvánnak ezirányú programja felett örömeinek és meglepődésének adott kifejezést.

A tót nemzeti pártban dülő viszályok következtében úgy a városi képviselőtestületi, mint a megyei törvényhatósági választásokon a tót nemzeti pártot 1913-ban súlyos vereségek érték.¹ Táborában kapkodás, zűrzavaros láрма és elkedvetlenedés uralkodott. A talaj szétmállott a lába alatt és az egyes frakciók siettek saját maguk számára egy-egy darabkát megmenteni, honnan azután egymásra lődözték mérges nyilaikat.² Hozzájárult ehhez az amerikai tót Rovnianek-bankház bukása, mely nemcsak a tót nép ezreit károsította meg, hanem a legnagyobb tót bankot, a túrócszentmártoni „Tátrabankot“ is válságba sodorta. Rovnianek Péter a tót nemzetiségi törekvéseknek amerikai vezéralakja volt, akinek bankháza és két nagy tót lapja volt („Amerikanské Slovenské Noviny“ és „Slovensky Dennik“), azonkívül elnöke volt az amerikai „Tót Nemzeti Egyesületnek („Slovenské Národná Jednota“), mely a magyarországi tótságot politikai és kulturális téren anyagilag támogatta, de amíg Rovnianek ezen az úton ezeket juttatott pályadíjak címén a tót kultúrának, addig bankházában százezrektől

¹ Pozsony megyében 22 tót törvényhatósági bizottsági tagból csak 9 választott újra, Zólyomban 15 jelöltjük közül csak egy, Túróóban 17 közül alig néhány. Veszítettek Txencsénben és Nyitrában is. Ezek a bukások a párt szétzüllésének természetes következményei voltak. Még Rózsahegyen is, ahol a kormánypárt, Hlinka és Srobár egymással szemben álltak a városi választásoknál, veszített a tót párt, mert Srobár a kormánypárttal szavazott Hlinkák ellen.

² A „Slovensky Tyzdennik“, Hodzsa lapja adatokkal igyekezett bizonyítani, hogy Hlinka egoizmusát a nép kárára gazdasági téren is a legnagyobb kíméletlenséggel akarja mindig kielégíteni. (Bencso-örökség, a csemovai templomgyűjtések.) A „Slovenské Ludové Noviny“ (Juriga) a csemovai áldozatok támogatására rendezett gyűjtési akció elszámolását tette szóvá, Srobár Lőrinc pedig a plagizálás vádját sütötte rá. A „Slovensky Hlásnik“ (Pietor) Jurigáról azt állította, hogy a tót földművesek középponti eladási szövetkezeténél sokat keresett. Tománékról pedig azt írták, hogy a szeredi bankot megkárosította.

fosztotta meg honfitársait. Rovnianek bankházának részvényei legnagyobb-részt a Tátrabank tulajdonában voltak,¹ melynek vesztesége olyan nagy volt, hogy jövője akkor teljesen bizonytalanná vált és esetleges bukása magával rántotta volna a tót gazdasági élet nagy részét. A könnyelműen gazdálkodott Tátrabankon a magyar kormány segített, mely gazdasági kérdésekben nem nézte a nemzetiségi szempontokat, nem nézte azt, hogy a túróc-szentmártoni tót nemzeti klub magyarelles és kormányellenes politikát követ-e, hanem csupán azt, vajjon a tót nemzet e bank esetleges bukása által érzékenyen károsodik-e, vagy nem? Minden politikai ellenszolgáltatás nélkül, a politikai kérdések teljes kikapcsolása mellett sietett a magyar kormány a tót nemzetiségi törekvések legnagyobb pénzügyi támogatására és csakis e közbenjárásnak volt köszönhető, hogy az a bukást elkerülte.

Ez az esemény, minden részletével együtt, szintén hozzájárult ahhoz, hogy a tótságban az akkori tót pártok iránti bizalmat megrendítse. Igen heves agitációt folytattak, mint említettem, a Hlinka, Juriga, Tomának köré csoportosuló katolikus tótok az evangélikus tót vezetők ellen, akiknek nemcsak ezt a támadást kellett kivédeniök, hanem a csehofilek aknamunkáját is megghiúsítaniok. A Hurban-Vajansky, Skultéty pártja lapjaiban („Národny Noviny“, „Slovenské Pohľady“) a cseh gazdasági és politikai befolyás gyengítésére törekedett. Reámutattak, hogy a cseheket nem mozgatók ideális szempontok cseh-tót egységesítési politikájukban. Az 1912—13-i válságos gazdasági esztendőben Túróc-szentmártonban belátták azt, hogy a cseh gazdasági erő, a cseh politika tiszta gazdasági önzésből szítja a cseh-tót egységesítési mozgalmat és hogy az árral küzdő tót vállalatokkal nem törődik és a Tátrabankon sem akart segíteni. A túróc-szentmártoniak 1913—14-ben még igen szenvedélyes hangon írtak a csehek és a csehesítés, különösen pedig tót gyermekeknek cseh iskolákban való neveltetése ellen. A Hurban-Vajansky Szvetozár² által szerkesztett legtekintélyesebb tót lap, a „Národny Noviny“ 1913 december n-én azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy a tótok milyen iskolákba küldjék gyermekeiket. A lap hangsúlyozta, hogy a cseh iskolának propagandát nem csinálhat, mert meggyőződött arról, hogy a cseh iskola a tót gyermekekből nem tótot, hanem csehet nevel, aki sohasem válhatik jó tóttá és mert tót eredeténél fogva igazi cseh sem lehet belőle, csak a meghasonlott renegátok számát szaporítja. A tót faji érzést csak a tótok közötti élet fejlesztheti és erősítheti. Ez az érzés nem veszett ki még akkor sem, ha az illető tót ember magyar iskolát végzett. Sok kiváló tót (Holly, Kollár, Moyses, Hodzsa, Húrban, Stúr, Mudrony, Kmet, Safarik stb.) magyar iskolákat végzett és mégis hű maradt tót nemzetiségéhez. Ugyanebben az esztendőben, mikor Stefanek Antal, mostani cseh-tót közoktatásügyi miniszter a cseh-tót kölcsönösségről előadást tartott és cseh-tót nemzetegységről beszélt, Skultéty József erélyesen kijelentette: „a történelem e kérdésben semilyen egységről nem tud!“³

A cseh-tót egységesítési mozgalom szolgálatában álló tótok, Hodzsa, Stefanek, Blaho, Srobár három kérdésben fejtettek ki élénk tevékenységet és pedig a szövetségi életben, az iskolai kérdésben és a Ferenc Fer-

¹ Rovnianekről a Stefanek által szerkesztett „Slovensky Denik“ ekkor a következő jellemzést írta: „Rovnianek Péter tót király volt, teljhatalmú, dicső és általánosan szeretett egyeduralgó. Alikor magasan állt, mikor nem ment gyalog, sem kocsin, hanem automobilon repült és nagy urakkal kereskedett, megfedkezett származásáról, egykori szegénységéről, elárulta a tót munkásokat és bankjának bevételeit, szertelenségre vetemedett és végül csúfosan megbukott, ezer és ezer tót egzisztenciát tönkre téve és az egész tót nemzetnek nagyobb kárt okozva, mint együttvéve számos magyar miniszter.“

² A tótság legnagyobb publicistája és regényírója.

³ „Slovenské Pohľady“ 1913. 2. sz.

dinánd körüli propagandában. Hodzsa, minthogy lapját a tót földműves lakosság részére szerkesztette, a szövetkezeti kérdéssel foglalkozott, Srobár az iskolai problémát tartotta napirenden és valamennyien Ferenc Ferdinánd nevével igyekeztek magyarelles hangulatot csinálni Felső-Magyarországon. A helyzet részükre nem volt kedvező, mert a tótság a cseh-tót egységesítést visszautasította. Lapjaik csakis intenzív cseh anyagi támogatás mellett tudtak fennállani és a „Ceskoslovenská Jednota“ nevű cseh-tót nemzetegységesítési egyesületnek iskolaakciója, mely tót tanulóknak Csehországban való iskoláztatását célozta, kisméretű volt, mert a nép idegenkedett tőlük.¹ A politikai viszonyok ilyen alakulásában Srobár Lőrinc nem játszott elsőrendű politikai szerepet. Tevékenysége egy Ids vidéki város kicsiny méretű és kicsinyes problémáira szorítkozott és csupán tollával igyekezett szélesebb körben a cseh-tót egységesítési eszmének híveket szerezni. Hodzsa már összekötteseméi és képviselői múltjánál fogva is jelentősebb politikai tekintélynek örvendett elvbarátai körében.

A trónörökös meggyilkolása után bekövetkezett világháború változatos eseményei az első két esztendőben mindkét politikust óvatossá várató álláspontra készítették. Mikor a kilátások a monarchiára nézve rosszabbodni kezdtek és a külföldi cseh aknamunka hatása a monarchián belül is jelentkezett, mindketten belekapcsolódtak a cseh maffiába. Az összeomlás előkészítésében tevékenyen résztvettek és Felső-Magyarország elszakításának bűne leginkább ezt a két férfit terheli. Magatartásuk jutalmul a csehek részéről miniszteri tárcákat, jól jövedelmező pozíciókat kaptak és mindketten engedelmes szolgálói lettek a tótság elnemzetlenítésére törekvő csehesítésnek. Ebbe a tevékenységbe azonban Hodzsa nem hozta a szívét, csak a józan számítását és néhányszor, mikor elveszté józan politikai contenance-át, elszólta magát tót nacionalizmusa, lelkiismerete és ekkor látták Prágában, hogy ez a cseh-tót nemzetegységesítési mozgalomban évtizedek óta tevékenykedő férfiú tulajdonképp reájuk nézve veszedelmesen számító politikus. A cseh felszabadítói klikk e megismerés után Hodzsa útjába mindinkább nagyobbodó akadályokat kezdett gördíteni, mire Hodzsa természetesen a Hradzsinnellenes táborban keresett szövetségeseket. Hodzsa ezen útjában magasröptű terveket szőtt és nem vette észre a kelepcét, melyet Benes párhívei állítottak részére és amelybe bele is zuhant.

E komplikált politikai kelepcének egyes fogai, melyek Hodzsa politikai testébe mélyedtek, Felső-Magyarország elszakításának eddig ismeretlen részletei, melyeket Benes Srobár útján szellőztetett és melyek Hodzsának kétszínűséget, sőt árulási szándékot vetettek szemére. A könyv, valamint a belőle keletkezett polémia bennünket abból a szempontból érdekelhet leginkább, hogy a közölt naplószerű feljegyzésekből, okmányokból és jelentésekből kétséget kizáróan megállapíthatjuk, hogy Felső-Magyarországot 1918-ban és 1919 elején a csehek sem elfoglalni, sem megszállani nem tudták volna, ha ott megfelelő ellenakcióra találnak, melyre számítottak is; hogy nekik a megszállás által teremtett fait accompli nagy érdekük volt, mely nélkül Felső-Magyarországot a mai elszakított terjedelemben nem is tudták volna megkapni; hogy végül magyar részről rettenetes hibák történtek és

¹ Az akkori tót túlzó lapoknak együttvéve alig volt 30.000 előfizetőjük és csak minden 17. tót család fizetett elő tót lapra. E 30.000 előfizető között javarészt a túrócszentmártoni lapok előfizetői voltak, míg a budapesti csehofil lapok minimális előfizetővel rendelkeztek, így például a Stefanek által szerkesztett „Slovensky Deník“ napilap, előfizetői számát tekintve, valósággal luxuskidás volt. Megjegyzendő, hogy a tót lapok helyzete a cseh-tót köztársaságban sem javult. A kormánylapoknak alig van néhány előfizetőjük. — 1913-ban a Ceskoslovenská Jednota 122 tót diákot iskoláztatott Cseh- és Morvaországban.

Felső-Magyarországot nem kellett volna olyan rohamos sietséggel a cseheknek kiszolgáltatni minden liquidálás, átmenet nélkül. Ismertetésemet két részre bontottam, mert szükségesnek tartottam a háborúelőtti tót politikai életet néhány adattal jellemezni és ebben az első részben a tót politikának Ferenc Ferdinánd trónörököséhez és a monarchiához való viszonyát megrajzolni és csak a második részben foglalkozom az összeomlás utáni eseményekkel.

STEIER LAJOS

—Folytatjuk—

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben. — Írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldönk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte.

HIBA IGAZÍTÁS. Legutóbbi, 1929 júliusi számunkban, Hardy Kálmán „A légvédelemről“ című cikkében a 231. lapon, a felülről számított 6. sorban az »egy szigetlakó“ után beiktatandó az „és egy tengerentúli“ kifejezés.